T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

HAMZANÂME'NİN 12. CİLDİNİN HALK BİLİMSEL İNCELEMESİ

(Metin-Sözlük)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Handan BELLİ

HAZIRLAYAN
Mehmet KONT

MALATYA-2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİMDALI

HAMZANÂME'NİN 12. CİLDİNİN HALK BİLİMSEL İNCELEMESİ

(Metin-Sözlük)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Mehmet KONT

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Handan BELLİ

Malatya-2019

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HAMZANÂME'NİN 12. CİLDİNİN HALK BİLİMSEL İNCELEMESİ

(Metin-Sözlük)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN	HAZIRLAYAN
Dr. Öğr. Üyesi Handan BELLİ	**Mehmet KONT**

Jürimiz .....tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans/ doktora tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak .....Anabilim, ... Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı	İmzası
1. Dr. Öğr. Üyesi Suna AKKAYA	
2. Doç. Dr. M. Fatih Alkaya	
3. Dr. Öğr. Üyesi Handan BELLİ (Danışman)	
4.	
5.	

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doktor Öğretim Üyesi Handan BELLİ'nin danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım **''Hamzanâme'nin 12. Cildinin Halk Bilimsel İncelemesi (Metin-Sözlük)''** başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığı ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Mehmet KONT

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun ……. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

…../…../2019

_____

Mehmet KONT

ÖN SÖZ

İnsanoğlu geçmişten bu yana atalarıyla övünmeyi şiar edinmiştir. Bu uğurda birçok ürün ortaya koymuşlardır. Bu ürünlerden en önemlisi halk anlatılarından olan destanlardır. Bu destanlarda ataları ile kendi hayatları arasında bağ kurmuş, dersler çıkarmaya çalışmışlardır. Bu destanlardan bir tanesi de Hz. Hamza'nın yaşantısı etrafında gelişen hayat hikâyesidir. Hz. Hamza'nın kahramanlıklarının anlatıldığı bu dini hikâyeler bir anlatı geleneği etrafında destanlaşarak günümüze kadar ulaşmıştır. İlk önce Arap edebiyatında gaza anlatısı olarak Sîretü Hamza, Esmârü'l-Hamza isimleriyle ortaya çıkmış daha sonra Arapların İran topraklarını fethetmesiyle yayılmıştır. İranlıların İslamiyet'e girmesiyle bu dini savaş anlatıları Kıssa-i Emîr Hamza, Kitâb-ı Rümûz-ı Hamza, Dâstân-ı Emîr Hamza gibi isimler alarak yeni bir hava kazanmıştır. Geçmişini unutmak istemeyen İran Müslümanları atalarından miras kalan kahramanlık anlatılarını Hz. Hamza anlatıları ile birleştirmişlerdir. Böylece Arap edebiyatında ortaya çıkan Hz. Hamza'nın hayat hikâyesi değişerek devam etmiştir. Geçmişi eskilere dayanan İranlılar mitolojik kahramanlarının unutulmaması ve tanınması için edebî eserlere bu kahramanları ve başından geçen olayları ustaca yerleştirmişlerdir. Aynen Firdevsi'nin Şehnâme'sinde olduğu gibi Hamzanâmelerde de ya bu kahramanların maceralarına atıflar yapılmış ya da bunların isimleri metinde yer alan kahramanlara verilerek yaşatılmaya çalışılmıştır.

Orta Asya'da yaşayan Türkler İran devletlerine komşuluk etmiş ve onlarla yakın ilişkiler kurmuşlardır. İran devletlerine komşu olan Türk devletleri de İslamiyet'le tanışarak dil ve kültür paylaşımlarında bulunmuşlardır. Bu paylaşımlardan bir tanesi de Hz. Hamza anlatıları olmuştur. Anadolu'ya yerleşen Türk devletlerinin İslamiyet'e girmesiyle Arapça ve Farsça yazılmış eserler tercüme edilmeye başlamıştır. Çoğunluğu dinî ve didaktik olan bu eserler halkın anlayabileceği sade bir dille yazılmıştır. 14 ve 15. yüzyılda yazılan bu eserler içerisinde, İskendernâme yazarı Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî tarafından yazılan Hamzanâmeler de vardır. Türk edebiyatında Anadolu sahasında ortaya çıkan Battal Gazi Destanı ve Danişmend Gazi Destanlarına kaynaklık eden Hamzanâmeler uzun bir zaman halk arasında değişik mekânlarda okunarak varlığını devam ettirmiştir. Edebiyat araştırmacılarına baktığımızda Battal Gazi ve Danişmend Gazi destanları hakkında bilgiler daha açık ve ayrıntılı verilirken Hamzanâmeler için bunu söylemek güçtür. Çünkü bu 72 ciltlik eser farklı nedenlerden dolayı belli bir dönem unutularak kaderine terk edilmiştir.

Hamzanâmeler Türk Halk Edebiyatı açısından destan, masal, halk hikâyesi, efsane gibi birçok edebî türe ait özellikleri içerisinde barındırması, motifler yönüyle zengin olması, Eski Anadolu Türkçesinin dil hususiyetlerini taşıması ve Dede Korkut gibi sözlü kültürden beslenerek yazıya geçirilen ilk eserlerden olması açısından kıymetli eserlerdendir. ''Hamzanâme'nin 12. Cildinin Halk Bilimsel İncelemesi (Metin-Sözlük)'' adlı çalışmamızda 72 cildi bulunan Türkçe Hamzanâme'nin 12. cildinin metin

merkezli incelemesi yapılmıştır. Hamzanâmelerin Türk Halk Edebiyatındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Türk sözlü kültüründe önemli bir yere sahip olan destan, masal, efsane, halk hikâyesi özellikleri ile Hamzanâmeler arasında benzerlik ve farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Hamzanâmeler, destansı ve menkıbevî halk anlatılarından Battalnâme, Danışmendnâme ve Saltuknâme gibi eserlerin ilklerindendir. Anadolu İslam sahası dışında teşekkül eden, ancak Türk edebiyatında sevilerek elden ele dolaşarak değişik mekânlarda okunan Hamzanâmeler adı geçen eserlere kaynaklık teşkil eder. Türkçe yazılan Hamzanâmelerde Fars edebiyatının etkisi fazlasıyla görülürken bu etki Battalnâme, Danışmendnâme ve Saltuknâme'de giderek azalmıştır.

Sınırlı sayıda çalışması yapılan 72 ciltlik Hamzanâme'nin 12. cildi, üzerinde çalışma yapılmadığı için tercih edilmiştir. Dört nüshası bulunan, ancak üç nüshasına ulaşılabilen, on ikinci ciltten istinsah tarihi en eski olanı tercih edilerek çalışılmaya başlanılmıştır. Bu nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kütüphanesi, 1497 numaraya kayıtlı, 112 varak ve 1083 (1673) tarihli Hamzanâme nüshasıdır. Çalışmada 112 varak okunarak Latin harfleriyle günümüz Türkçesine yazı çevirimi yapılmıştır. Bu yazı çevrimini yaparken incelediğimiz nüshada eksik olan varaklar metnin olay akışına en yakın olan Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'ndeki nüshadan yararlanılarak tamamlanmıştır. Bu nüshadan aldığımız varaklar ve sayfa numaraları çalışmamızda italik olarak yazılmıştır. Bu çalışma Giriş bölümü, Birinci Bölüm ve İkinci Bölüm olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Hamzanâmeler ve Hamzavî hakkında genel bilgiler verilerek Hz. Hamza'nın hayatından bahsedilmiştir. Hamzanâmeler, Hz. Hamza'nın kahramanlık anlatıları etrafında Arap edebiyatında ortaya çıktığı ve daha sonra İslamiyet'in İran topraklarında yayılmasıyla bu anlatıların nasıl değişerek yeni bir anlatı özelliği kazandığı açıklanmıştır. Türk edebiyatındaki Hamzanâmelerin de Fars edebiyatının etkisiyle Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini taşıyarak 14. yüzyılda Hamzavî tarafından yazıldığından bahsedilmiştir. Yurt içinde Hamzanâmeler konusunda yapılan lisans ve yüksek lisans tezleri, kitaplar ve makaleler tespit edilerek bunlar hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Hz. Ömer zamanında Sasanilerin İslamiyet'le tanışmasıyla Medâyin, Azerbaycan, Taberistan, Cürcân, Rey, Kumîs, Zencân, Hemedân, İsfehan ve Horasan'da yaşayan topluluklar Müslüman oldular. Gazneli, Büyük Selçuklu, Moğol ve Safevi devletlerinin hakimiyet kurduğu bu topraklarda hem Türk nüfusu gittikçe artmış hem de bu topraklarda yaşayan insanlar İslamiyet'le tanışmışlardır. Bu coğrafyadan yayılan fetihlerle İslamiyet'le tanışan milletlerin Türkçe, Hintçe, Moğolca, Javaca ve Urduca Hamzanâmeler yazdığı ve bunların Farsça yazılan Hamzanâmelerden etkilendiği, bu Hamzanamelerin el yazması ve matbu nüshalarına ulaşılarak tespit edilmiş; ancak bu konu başlı başına yeni bir çalışmayı gerektirdiğinden, bu tez çalışması içerisinde detaylandırılmamıştır.

‘‘Hamzanâme’nin İncelenmesi’’ başlıklı Birinci Bölümde eserin nüsha tasnifi yapılarak şekil özellikleri incelenmiştir. Metinde geçen kelimelerin dil özellikleri, biçim özellikleri ve üslûp özellikleri incelenmiştir. Cümle yapısı bakımından zengin olan metinde, sözdizimindeki incelikler, söz sanatlarının, kelime gruplarının ve kalıplaşmış sözlerin yerinde kullanımı, cümle yapısının çeşitliliği esere akıcılık kazandırmıştır. Eski Anadolu Türkçesinin kelimeleri, kelime grupları ve metin boyunca karşılaştığımız kalıplaşmış kelimeler tespit edilerek belirtilmiştir. On ikinci cildin geniş bir özeti yapılarak metnin olay örgüsü çıkarılmıştır. Zaman ve mekân kavramları üzerinde durularak şahıs kadrosu çıkarılmıştır. Zengin bir şahıs kadrosuna sahip olan on ikinci ciltte kahramanlar Müslüman, sonradan Müslüman olan, gayrimüslim, dini hakkında bilgi bulunmayan, mitolojik ve Kaf Dağı kahramanları; erkek, kadın olma özelliklerine göre sınıflandırılarak metindeki karakter özellikleri çıkarılmaya çalışılmıştır. Eser, destan anlatısından masal ve halk hikâyesine geçiş dönemi eserleri içerisinde yer alır. Hamzanâme’nin on ikinci cildinin motifleri tespit edilirken Ali Berat Alptekin’in *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Umay Günay’ın *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi,* adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Hamzanâmelerde geçen motifleri ilk defa tespit eden Lütfi Sezen’in *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler* adlı eseri, çalışmamızdaki motiflerin tespitinde baş kaynaklardan biri olmuştur. Çalışmamızdaki motif başlıkları adı geçen kaynaklar incelenerek oluşturulmuştur. Tespit edilen motifler alfabetik olarak sıralanmıştır.

İkinci Bölümde metnin yazı çevirimi yapılarak diğer iki nüsha ile farklılıklar tespit edilmiş, dilin değişim içerisinde olduğu görülmüştür. Bu nüsha farklılıkları metnin yazı çeviriminde dipnotlar halinde gösterilmiştir. Bu farklılıklar daha çok Eski Anadolu Türkçesindeki bazı kelimelerin ya yazılmaması ya da sadeleştirilmesi şeklindedir. Arap harfleriyle Osmanlıca yazılan metnin günümüz harflerine aktarılırken varak numaraları sol üst köşede gösterilmiştir. Metin okunurken imla özellikleri korunmaya çalışılmıştır; daha iyi anlaşılması için gerekli görülen yerlerde noktalama işaretleri kullanılmıştır. Metinde kelimelere getirilmesi zaruri olan, ancak yazılmayan ekler [ ] işareti içinde gösterilmiştir. Metinde okuyamadığımız kelimeler […] işaretiyle gösterilmiştir. Çalışmanın sonuna Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü ile yer ve şahıs adları indeksi eklenmiştir. Metinde geçen, Eski Anadolu Türkçesine ait kelime ve kelime grupları tespit edilerek sözlük bölümüne eklenmiştir. Metinde geçen bu kelimelerin anlamlarına Cem Dilçin’in ‘‘Yeni Tarama Sözlüğü’’, Tuncer Gülensoy’un ‘‘Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü’’, TDK’nin ‘‘Türkçe Sözlük’’ kaynaklarından bakılmıştır. Her kelime veya kelime grubu için metinden bir örnek cümle yazılmıştır. Örnek cümleden sonra kelimenin hangi varaklarda geçtiği belirtilmiştir. Daha sonra metnin orijinalinin ilk otuz varakı verilerek araştırmacıların bundan yararlanması amaçlanmıştır.

Eski Anadolu Türkçesinin dil hususiyetleri ve Türk Halk Edebiyatının birçok motifini içerisinde barındıran Hamzanâmeler uzun zaman el üstünde tutulmuştur. Hem yöneticiler hem de halk tarafından beğenilerek okunmuştur. Ancak zaman içerisinde

toplumların savaşları ve buna bağlı olarak değişen kültür ortamından Hamzanâmeler de nasibini almıştır. Yurt içinde 205, yurt dışında 23 yazma nüshasını tespit ettiğimiz Hamzanâmeler hakkında sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Lütfi Sezen'in yüksek lisans çalışmasıyla başlayan ilk çalışmalar, Prof. Dr. Muhammet Yelten'in makale ve yüksek lisans öğrencilerine yaptırdığı tez çalışmalarıyla birlikte Türk edebiyatında günden güne artış göstermektedir. 72 cildi bulunan Hamzanâmelerin bugüne kadar 27 cildi hakkında bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışmamızla Hamzanâme gibi önemli bir eserin tanıtılmasına ve incelenmesine katkıda bulunmaya çalışılmıştır. 72 ciltlik Hamzanâme nüshalarının bir bütün olarak değerlendirilmesi için bütün ciltlerinin incelenmesi gereklidir. Çalışmamızla bir nebze de olsa duvara bir tuğla koymaya çalıştılmıştır.

Tezimi hazırlarken konu seçimimde, metne ulaşmamda ve metni okumamda yardımlarını esirgemeyen hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Danışmanlığımı kabul ederek, çalışmamın son şeklini almasında yardımcı olan hoşgörü, bilgi ve desteklerini sunan saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Handan BELLİ'ye teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca çalışmamda yardımlarıyla yol gösteren Prof. Dr. Cafer MUM'a gönülden teşekkür ederim.

Mehmet KONT

MALATYA 2019

ÖZET

KONT Mehmet, Hamzanâme'nin 12. Cildinin Halk Bilimsel İncelemesi (Metin-Sözlük), Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2019

Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Hz. Hamza'nın kahramanlıkları etrafında gelişen Hamzanâmeler, aslen Arap kaynaklı olup İran edebiyatında yeni bir forma girerek Türk, Moğol, Hint, Urdu ve Java edebiyatlarında yerini almıştır.

Türk edebiyatında Hamzanâmeler XIV. yüzyılda Hamzavî tarafından 72. cilt olarak yazılmıştır. Hamzanâmeler mensur ağırlıklı olup yer yer manzum parçalar da ihtiva etmektedir. Bu çalışma Hamzanâme'nin 12. cildinin metin ve muhteva bakımından Türk Halk Edebiyatı etrafında ayrıntılı incelemesini amaçlamaktadır. Bu cilt, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kütüphanesi'nde 1497 numara ile kayıtlı olup 112 varaktan oluşmaktadır.

Üç ana bölümden oluşan çalışmamızın giriş bölümünde eserin yazarı Hamzavî ve Türkçe Hamzanâmeler hakkında bilgi verildikten sonra yurt içinde yapılan çalışmalar tespit edilmiştir. Daha sonra Hamzanâmelerin yurt dışı nüshalarından kısaca bahsedilip araştırmacıların dikkatleri çekilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde metnin nüsha tasnifi yapılarak şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir. İslamî kahramanlık anlatılarının ilklerinden sayılan Hamzanâmeler; destan, halk hikâyesi, masal, efsane ve menakıbnâmelerde yer alan motiflerin tamamını içerisinde barındırır. Bu özellikleri ile geniş bir şahıs kadrosuna sahip olan Hamzanâme'nin 12. cildinin Türk Halk Edebiyatı etrafında motifleri ayrıntılı bir şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır. Sözlü kültür ortamından yazıya geçişin ilk örneklerinden olan Hamzanâme anlatılarının güçlü bir mizahî anlatımı olduğu bu tez çalışmamızla tespit edilmiştir. İkinci bölümde 112 varaktan oluşan Hamzanâme'nin 12. cildinin yazı çevirimi yapılmıştır. Bu yazı çeviriminde Hamzanâme'nin 12. cildinin diğer nüshaları ile metin kritiği yapılarak aralarındaki nüanslar dipnotlarla gösterilmiştir. Tezin sonunda sözlük, kişi adları dizini ve yer adları dizini oluşturulmuştur.

Geçiş dönemi eseri olan Hamzanâmeler sözlü kültür ortamında oluştuğundan zengin bir anlatı gücüne sahiptir. Hamzanâmelerin, Dede Korkut Hikâlerindeki motiflerle ortak özellikler taşıdığı, savaş, aşk ve mizah konulu hikâyelerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Halk Bilimi, Hamzavî, Hamzanâme, Hz. Hamza, Nuşirevân, destan, motif

ABSTRACT

KONT Mehmet, Hamzanâme Volume 12 (Text-Review-Dictionary), Master's Thesis, Malatya, 2019

Hamzanamas developed around heroism of Hz. Hamza, who had an important place in Turkish literature, was originally of Arab origin and entered a new form in Iranian Literature and took its place in Mongolian, Indian, Turkmen, Urdu and Java Literature.

In Turkish Literature, Hamzanâmas were written as the 72nd volume by Hamzavî in the 14th century. Hamzanâma are predominantly maleconuous and also contain pieces of verse. This study aims to examine Hamzanâme's 12th volume in detail around Turkish Folk Literature in terms of text and content. This volume is registered in Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library under the number 1497 and consists of 112 leaves.

Author of the work in the introduction part of our study which consists of three main sections, In this thesis, after the information about Hamzavî and Turkish Hamzanâmas were given, studies conducted in Turkey were determined.

In the introductory part of our study, which consists of three main sections, after giving information about the author Hamzavi and the Turkish Hamzanâmes, the studies carried out in Turkey were determined.Afterwards, the foreign copies of Hamzanamas were briefly mentioned and the researchers tried to draw attention. In our text-centered study, the copy of the work was done. In the first chapter the text is examined and summarized in terms of shape and content. Hamzanamas, one of the first of the narratives of Islamic heroism; These narratives are the source of the motifs included in the epic, folk story, fairy tale, myth and menakıbnâmes. With these features, it was tried to determine the motifs of the 12th volume of the Hamzanâme, which has a large staff, around the Turkish Folk Literature. Second part the 12th volume of Hamzanâme, consisting of 112 foil, was translated. In this article, two other copies of the 12th volume of Hamzanâme were used to criticize the text and the nuances between them were shown with footnotes. At the end of the thesis, an old Turkish and archaic words dictionary, directory of person names and place names were created.

Hamzanâmas, which is a transitional work, has a rich narrative power since it is formed in an oral culture environment. It was found that the hamzanâme had common features with the motifs in Dede Korkut Stories and consisted of stories about war, love and humor.

Key Words: Folklore, Hamzavi, Hamzanâme, Hz. Hamza, Nuşirevân, epic, motif

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ i
BİLDİRİM ii
ÖN SÖZ iii
ÖZET vii
ABSTRACT viii
İÇİNDEKİLER ix
KISALTMALAR xvi
GİRİŞ 1
I. Hamzanâmeler 5
II. Hz. Hamza 13
III. Hamzavî 14
IV. Türk Edebiyatında Hamzanâmelerin Cilt ve Nüshaları 17
V. Hamzanâmeler Hakkında Yurt içinde Yapılan Çalışmalar 28
V.I. Lisans Tezleri 29
V.II. Yüksek Lisans Tezleri 29
V.III. Kitaplar 35
V.IV. Makaleler 37
VI. Hamzanâme'nin Tespit Edilen Yurt Dışı Nüshaları 39
BİRİNCİ BÖLÜM 42
1. HAMZANÂME'NİN İNCELENMESİ 42
1.1. Eserin Nüsha Tasnifi 42
1.2. Eserin Şekil ve Muhteva Özellikleri 44
1.2.1. Şekil Özellikleri 44
1.2.1.1. Metnin Dil Özellikleri 44
1.2.1.2. Metinde Kullanılan Atasözleri ve Deyimler 46
1.2.1.3. Biçim Özellikleri 48
1.2.1.4. Üslûp Özellikleri 49
1.2.1.5. Eserin Mizahî Üslûbu 58
1.2.2. Muhteva Özellikleri 67

1.2.2.1. On İkinci Cildin Geniş Özeti 67
1.2.2.2. On İkinci Cildin Olay Örgüsü 92
1.2.2.3. Zaman 93
1.2.2.4. Mekân 95
1.2.2.5. Şahıs Kadrosu 99
1.2.2.5.1. Müslüman Kahramanlar 102
1.2.2.5.1.1. Erkek Kahramanlar 102
1.2.2.5.1.1.1. Abbas 102
1.2.2.5.1.1.2. Abdülmuttalib 103
1.2.2.5.1.1.3. Amr Ayyâr 104
1.2.2.5.1.1.4. ʿAmr Maʿdî 108
1.2.2.5.1.1.5. Bedîʿüz-zamân-ı Sânî-i Sâhip-kırân 110
1.2.2.5.1.1.6. Ebuʿl-Humar-ı Bed-Mest 110
1.2.2.5.1.1.7. Zülʿ-Humar-ı Bed-Mest 111
1.2.2.5.1.1.8. Estağnus-i Yunanî 111
1.2.2.5.1.1.9. Ferruhzâd-ı Civân-Baht 111
1.2.2.5.1.1.10. Guşemşem-i Hicazî 111
1.2.2.5.1.1.11. Hâce-i Dânâ 112
1.2.2.5.1.1.12. Hamza 113
1.2.2.5.1.1.13. İkbâl 117
1.2.2.5.1.1.14. İstefenos Yunanî 117
1.2.2.5.1.1.15. Kubâd 117
1.2.2.5.1.1.16. Lekzî 119
1.2.2.5.1.1.17. Me'mûn 119
1.2.2.5.1.1.18. Melik Kasım 119
1.2.2.5.1.1.19. Melik Kaytafâ 119
1.2.2.5.1.1.20. Melik Şâh-ı Kâbilî 121
1.2.2.5.1.1.21. Meymûn 122
1.2.2.5.1.1.22. Mihrâb-ı Kâbilî 122
1.2.2.5.1.1.23. Mukbil 122
1.2.2.5.1.1.24. Mübârek 123
1.2.2.5.1.1.25. Ömer bin Hamza-yı Yunanî 123

1.2.2.5.1.1.26. Saʿd Nize (Nebire) 125
1.2.2.5.1.1.27. Saʿd-ı Vakkas 125
1.2.2.5.1.1.28. Ümeyye-i Sârbân 126
1.2.2.5.2. Sonradan Müslüman Olanlar 126
1.2.2.5.2.1. Erkek Kahramanlar 126
1.2.2.5.2.1.1. Fettâh-ı Mısrî 126
1.2.2.5.2.1.2. Kahtân-ı Yemenî ve Kaytân-ı Yemenî 127
1.2.2.5.2.1.3. Lenduhâ bin Saʿdân 127
1.2.2.5.2.1.4. Melik Behmen-i Kûhistânî 128
1.2.2.5.2.1.5. Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî 129
1.2.2.5.2.1.6. Miskâl Şâh 130
1.2.2.5.2.1.7. Mukbil-i peleng-pûş ve Mukbil-i yek-dârb 130
1.2.2.5.2.1.8. Mukallid Nev-civân 131
1.2.2.5.2.1.9. Saʿd-ı Yemenî ve Merd-efgen-i Yemenî 132
1.2.2.5.2.1.10. Serhenk Ayyâr 132
1.2.2.5.2.1.11. Seyf 134
1.2.2.5.2.1.12. Siyâh Şîr-i Asyâbî 134
1.2.2.5.2.2. Kadın Kahramanlar 135
1.2.2.5.2.2.1. Meryem Banû 135
1.2.2.5.2.2.2. Mihr Nigâr 136
1.2.2.5.2.2.3. Tur Banû (Tur Serkeş) 137
1.2.2.5.3. Gayrimüslim Kahramanlar 139
1.2.2.5.3.1. Erkek Kahramanlar 139
1.2.2.5.3.1.1. Akranûş 139
1.2.2.5.3.1.2. Bahtek 139
1.2.2.5.3.1.3. Civân-baht-ı Çinî 141
1.2.2.5.3.1.4. Eba Ömer bin Şeddâd-ı Habeşî 142
1.2.2.5.3.1.5. Fağfûr-i Çinî 143
1.2.2.5.3.1.6. Hürmüz bin Nuşirevân 144
1.2.2.5.3.1.7. Keykubâd 144
1.2.2.5.3.1.8. Lehresb 144
1.2.2.5.3.1.9. Mehcûr Şâh 144

1.2.2.5.3.1.10. Nuşirevân 145
1.2.2.5.3.1.11. Pijen 148
1.2.2.5.3.1.12. Şehmerd Ayyâr 148
1.2.2.5.3.1.13. Zupûn 149
1.2.2.5.3.2. Kadın Kahramanlar 151
1.2.2.5.3.2.1. Gülfer Güher Tâc 151
1.2.2.5.4. Dini Hakkında Bilgi Bulunmayan Kahramanlar 152
1.2.2.5.4.1. Erkek Kahramanlar 152
1.2.2.5.4.1.1. Argıs 152
1.2.2.5.4.1.2. Baba Hindî 152
1.2.2.5.4.1.3. Firdevs Şâh 152
1.2.2.5.4.1.4. Firuz Rumî 153
1.2.2.5.4.1.5. Gevreng-i Keşmirî 153
1.2.2.5.4.1.6. Güstehem 153
1.2.2.5.4.1.7. Hakan-ı Ekber 154
1.2.2.5.4.1.8. Hişâm bin Alkeme 154
1.2.2.5.4.1.9. Hüsrev Şâh 154
1.2.2.5.4.1.10. Hüsrev-i Çinî 154
1.2.2.5.4.1.11. İbrahim bin Eşrem 154
1.2.2.5.4.1.12. Kayser-i Rumî 155
1.2.2.5.4.1.13. Keyvân Kâtil 156
1.2.2.5.4.1.14. Nusr Çelebî 156
1.2.2.5.4.1.15. Perk Pay 157
1.2.2.5.4.1.16. Reyhân Ağa 157
1.2.2.5.4.1.17. Saʿd ve Saʿîd 157
1.2.2.5.4.1.18. Saykalân-ı Rumî 158
1.2.2.5.4.1.19. Setaftafnuş-i Yunanî 158
1.2.2.5.4.1.20. Estağnuş-i Yunanî 158
1.2.2.5.4.1.21. Siyâvuş 158
1.2.2.5.4.1.22. Söhrâb-ı Kürsî Neşîn 159
1.2.2.5.4.1.23. Tarık Ayyâr 159
1.2.2.5.4.1.24. Tavk bin Gırân 159

1.2.2.5.5. Mitolojik Kahramanlar 160
1.2.2.5.5.1. Dahhâk 160
1.2.2.5.5.2. Feramûz 160
1.2.2.5.5.3. Feridûn 161
1.2.2.5.5.4. Gerşasb Âhen-desti 161
1.2.2.5.5.5. Hoşeng 162
1.2.2.5.5.6. İsfendiyâr-ı Rûyîn-ten 162
1.2.2.5.5.7. Kâhir Kahramân 163
1.2.2.5.5.8. Karûn 163
1.2.2.5.5.9. Nemrûd 163
1.2.2.5.5.10. Nerîman 164
1.2.2.5.5.11. Rüstem bin Zâl 164
1.2.2.5.5.12. Sâm 165
1.2.2.5.6. Kaf Dağı Kahramanları 166
1.2.2.5.6.1. Erkek Kahramanlar 166
1.2.2.5.6.1.1. Gûş Ayyâr 166
1.2.2.5.6.1.2. İdris-i Nesnâs ser 167
1.2.2.5.6.1.3. Muʿallem Kaf 167
1.2.2.5.6.1.4. Raʿd Nerre ve Berk Nerre 167
1.2.2.5.6.1.5. Semendun hezâr yek-desti 168
1.2.2.5.6.2. Kadın Kahramanlar 169
1.2.2.5.6.2.1. Esma Peri 169
1.2.2.5.6.2.2. Şibke Banû 169
1.2.2.5.7. Eserde Telmih Yapılan Dinî Şahsiyetler 169
1.2.2.5.7.1. Adem as. 169
1.2.2.5.7.2. Ali 170
1.2.2.5.7.3. Ebu Talib 170
1.2.2.5.7.4. Davud as. 171
1.2.2.5.7.5. İbrahim as. 171
1.2.2.5.7.6. İsa as. 172
1.2.2.5.7.7. İshâk as. 172
1.2.2.5.7.8. İsmail as. 173

1.2.2.5.7.9. Mumammed as. 173
1.2.2.5.7.10. Süleymân as. 174
1.2.2.5.7.11. Şit as. 175
1.2.2.5.7.12. Yakup as. 176
1.2.2.6. Halk Bilimsel Motifler 177
1.2.2.6.1. Ad Alma (Nâm Salma) Motifi 178
1.2.2.6.2. At Motifi 181
1.2.2.6.3. Av ve Avcılık Motifi 185
1.2.2.6.4. Bilge Kişi (Yaşlı Adam) Motifi 186
1.2.2.6.5. Cin Motifi 188
1.2.2.6.6. Çok Kuvvetli İnsan Motifi (Gazi Tipi Motifi) 189
1.2.2.6.7. Dev Motifi 192
1.2.2.6.8. Din Değiştirme Motifi 193
1.2.2.6.9. Ejder Motifi 196
1.2.2.6.10. Fal ve Kehanet Motifi 198
1.2.2.6.11. Formulistik Sayılar 202
1.2.2.6.11.1. ''1'' Motifi 203
1.2.2.6.11.2. ''3'' Motifi 203
1.2.2.6.11.3. ''4'' Motifi 205
1.2.2.6.11.4. ''7'' Motifi 205
1.2.2.6.11.5. ''10'' Motifi 206
1.2.2.6.11.6. ''12'' Motifi 207
1.2.2.6.11.7. ''14'' Motifi 207
1.2.2.6.11.8. ''18'' Motifi 207
1.2.2.6.11.9. ''40'' Motifi 208
1.2.2.6.12. Hızır Motifi 209
1.2.2.6.13. İntikam Motifi 210
1.2.2.6.13.1. Hüdaperestlerde İntikam Motifi 210
1.2.2.6.13.2. Ateşperstlerde İntikam Motifi 211
1.2.2.6.14. Kız Kaçırma ve Evlenme Motifi 213
1.2.2.6.15. Mağara Motifi 215
1.2.2.6.16. Olağanüstü Yaratıklar Motifi 217

1.2.2.6.16.1. Peri Motifi 217
1.2.2.6.16.2. Sîmurg-ı Ankâ Kuşu Motifi 217
1.2.2.6.17. Olağanüstü Yerler Motifi 218
1.2.2.6.18. Rüya Motifi 221
1.2.2.6.18.1. Kahramanın Rüya ile Müjdelenmesi 221
1.2.2.6.18.2. Sonucunda Din Değiştirilen Rüyalar 223
1.2.2.6.18.3. Tehlikelerin Kahramana Bildirildiği Rüyalar 225
1.2.2.6.19. Savaş Motifi 227
1.2.2.6.20. Savaş Aletleri Motifi 244
1.2.2.6.21. Sihir Motifi 249
1.2.2.6.22. Şekil (Don) Değiştirme Motifi 250
1.2.2.6.22.1. Dost Meclise Girmek İçin Şekil Değiştirme 252
1.2.2.6.22.2. Düşman Meclisine Girmek İçin Şekil Değiştirme 252
1.2.2.6.22.3. Rakibi Alt Etmek İçin Şekil Değiştirme 253
1.2.2.6.22.4. Düşman Ordusuna Girmek İçin Şekil Değiştirme 253
1.2.2.6.22.5. Casusluk Yapmak İçin Şekil Değiştirme 254
1.2.2.6.22.6. İki Kez Üst Üste Şekil Değiştirme 255
1.2.2.6.22.7. Esir Kurtarmak İçin Şekil Değiştirme 255
1.2.2.6.22.8. Hasmı Kaçırmak İçin Şekil Değiştirme 256
1.2.2.6.22.9. Düşmandan Saklanmak İçin Şekil Değiştirme 256
1.2.2.6.22.10. Tenhaya Çekilmek İçin Şekil Değiştirme 256
İKİNCİ BÖLÜM 257
2. METİN 257
2.1. METNİN YAZI ÇEVİRİMİ 257
SÖZLÜK 364
KİŞİ ADLARI DİZİNİ 395
YER ADLARI DİZİNİ 400
SONUÇ 402
KAYNAKÇA 405
TIPKI BASIM 412

KISALTMALAR

A.Ü. : Anadolu Üniversitesi

Akt. : Aktaran

as. : Aleyhisselam

C. : Cilt

çev. : Çeviren

DLT : Divânü Lügâti't-Türk

ed. : Editör

Far. : Farsça

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazret

İB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi nüshası

İÜ : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nüshası

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

mec. : mecaz

ö. : Ölüm tarihi

s. : Sayfa

S. : Sayı

SÇ : Sermet Çifter Kütüphanesi nüshası

T. C. : Türkiye Cumhuriyeti

TDK : Türk Dil Kurumu

TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

vb. : ve benzeri

YKY : Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Destanlar, milletlerin kültür tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olan anlatı türlerindendir. Konuları tarihi gerçekliğe dayanmakla birlikte geçmişte yaşanmış olaylar hakkında bize bilgiler sunar. Milletlerin geçmişte yaşamış ve unutamadığı kahramanları, gelenek ve görenekleri, hayat tarzları destanlar sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır. Türk dünyası epik destan geleneği içerisinde Oğuz Kağan Destanı, Manas Destanı ve Dede Korkut Hikâyelerinin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bu anlatılar İslamiyet öncesi Türk toplulukları hakkında bize çok geniş bilgiler sunmaktadır. Türklerin İslamiyetle tanışmasıyla birlikte epik destan geleneği içerisine İslamî destanlar da dâhil olmuştur. İşte Hamzanâmeler bu destanların ilklerindendir.

Türk edebiyatı araştırmacılarına baktığımızda Hamzanâmelerden bahsedip destan sınıflandırmasına dâhil eden yazarlar olduğu gibi Hamzanâmelerden hiç bahsetmeyip herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutmayan yazarlar da vardır. Bunun sebebini Hamzanâmelerin tam olarak tanınmamasına bağlayabiliriz.

Köprülü, Türk destanlarını coğrafi sahalara göre, tarihi ve ait oldukları Türk boyu veya devletine göre sınıflandırırken Hamzanâmelerden bahsetmez. Ancak 13. yy Türk milli edebiyatının oluşumundan bahsederken halk arasında, orduda, saraylarda gezen kopuz eşliğinde Dede Korkut Hikâyeleri'ni, Battal Gazi ve Danişmend Gazi menkıbelerini söyleyen ozanların varlığından bahseder. Anadolu'nun destanî ve kahramanlık yaşantısının yansımaları olduğunu söyler. Ozanların şehirlerde, köylerde, aşiret reislerinin obalarında, sınır uçlarında yaygın olarak dinlendiğini ve destanî bir edebiyatın rağbet gördüğünü ifade eder. Hâl böyle olunca bir kısım şair ve yazarların İslam ve İran geçmişindeki kahramanlık hikâyelerini yazma ihtiyacı duyduğunu, XIII. yüzyılda bu eserlerin ortaya çıktığını söyler. Ortaya çıkan bu kahramanlık hikâyeleri daha çok Ebu Müslim'in, Hz. Hamza'nın ve Hz. Ali'nin şahsiyetleri etrafında oluştuğunu belirtir. Ayrıca XIV. yüzyılın başında ölen İbn Teymiye'nin, Türkmenler arasında Hamzanamelerden bahsettiğini aktarır (1980: 252, 253).

Hamzanâmeleri destan sınıfına dâhil eden araştırmacılardan birisi de Özkul Çobanoğlu'dur. Çobanoğlu, Türk epik destan geleneği ürünlerini tasnif ederken Eski Destanlar ve Yeni Destanlar olmak üzere ikiye ayırır. Yeni Destanları da kendi içinde Arkaik Destanlar, Kahramanlık Destanları ve Tarihî Destanlar olmak üzere üçe ayırır. Hamzanâmeleri, ''Hamzanâme Destanı'' adıyla Tarihî Destanlar grubuna dâhil eder (2011: 49-55).

Karadağ, ''Türk Halk Anlatı Türleri'' adlı kitabında mitoloji konusunu işledikten sonra ''Geçiş Dönemi Ürünleri'' başlığı altında Manzum Dinsel Destanlar, Tek Tip Merkezli Destanlar, Dede Korkut Anlatmaları ve Köroğlu Destanı olmak üzere dörde

ayırır. Hamzanâmeleri, Battalnâme, Saltuknâme, Danişmendnâme ile aynı gruba dâhil ederek Tek Tip Merkezli Destanlar içerisinde inceler (2004: 51-117).

Boratav, ''100 Soruda Türk Halk Edebiyatı'' kitabında Hamzanâmelerden bahsetmez; ancak Hamzanâmelerin devamı niteliğinde olan Battal Gazi Destanı ve Danişmend Gazi Destanı'ndan bahseder. Boratav, Türk ve Oğuz destanlarından gerçek anlamıyla destanın özelliklerini kaybetmemiş sözlü halk edebiyatı yapıtlarında yaşayan bir türün örneklerinin bugün yurdumuzda görülmediğini söyler. Destanın çağdaş romana doğru gelişiminde ortaya çıkan ara türlerin varlığından bahseder. Yaşayan sözlü Türk destanları yazıya geçirilirken yozlaşarak bir taraftan tarih ve soy kütüğü niteliğinde eserlere diğer taraftan yabancı etkisi altında oluşan ve gelişen yeni bir anlatı türüne dönüştüğünü söyler. Bu eserlerde savaş maceraları ile din ülküsü adına girişilen maceralar birlikte işlendiğini belirtir. Battalnâme ve Danişmendnâme gibi eserler ile IX. yüzyılda Arap akınlarından, XI. yüzyılda Selçuklu Türk akınlarından kalan anılar, XIII ve XIV. yüzyıllarda Anadolu Türk edebiyatında oluşan eserlere kaynaklık etttiğini ifade eder (1969: 53, 54).

Boratav, Hamzanâmeleri isim vermeden meddah türü içerisinde şöyle değerlendirir: Türk halk geleneğinde kıssahân, şehnamehân ve meddah isimlerini alan hikâyecileri anlatırken bu kişileri eski sözlü destan anlatıcılarının yerini almış temsilciler olduğunu belirtir. Kıssahân ve meddahların anlattıkları hikâyeleri, Arap ve İran halk hikâyecilerinin yazıya geçirdiğini, daha sonra bunların Türkçeye çevrildiğini ve böylece Türk ülkelerine yayılan ürünler olduğunu ifade eder. Kıssahân ve meddahların Şehnâme ve Binbir Gece hikâyelerinden yararlandıklarını ve bunların yanında Hz. Ali'nin Hz. Hamza'nın, Horasanlı Ebu Müslim'in menkıbelerinin konuları arasında önemli bir yer tuttuğu görüşüne sahiptir (1969: 74).

Demir N. ve M. D. Erdem, ''Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı'' adlı makalesinde Türk destanlarını, İslamiyetin Kabulünden Önceki Türk Destanları ve İslamî Türk Destanları olmak üzere iki gruba ayırır. İslamî Türk Destanları içerisinde yer alan destanların sınıflandırma güçlüğünden bahsedilir. Bu devir içerisinde yer alan destanların Türk kültürüyle şekillendiğini; ancak bir kısmının kahramanları, coğrafyası ve konusu Türlükle ilgisi olmayan İslamî destanlar olduğunu söyler. Destanî halk hikâyeleri olarak isimlendirilen Hz. Ali Cenkleri, Hamzanâme, Müseyyebnâme ve Ebu Müslümnâme gibi eserler Arap ve İranlı kahramanlar etrafında şekillendiğini belirtir. Türklerin İslamî kimliğinden dolayı bu eserler tercüme ve telif yoluyla Türk hayal dünyasıyla zenginleştirilerek yazıldığından bahsedilir. Battal Gazi Destanı, Danişmend Gazi Destanı ve Saltuk Gazi Destanı tamamen Türk kültür ve tarih unsurlarıyla şekillenmiş İslamî Türk destanları içerinde ele alınmıştır (2006: 107-108).

Demir, konusu ve kahramanları Türk olmamasına rağmen Hz. Ali Cenkleri, Hamzanâme, Müseyyeb Gazi Menkıbeleri, Ebü'l Müslümnâme ve Battal Gazi

Destanı'nın Anadolu'da Türklerin hayal gücüyle şekillenip ortaya çıktığını, halkın beğenisini kazandığını ve en çok okunan kitaplar olduğunu ifade eder (2018: 38).

Banarlı, ''Resimli Türk Edebiyatı'' kitabında İslamî Türk destanlarından bahsederken Battal Gazi Destanı'ndan ve Danişmend Gazi Destanı'ndan bahseder ancak Hamzanâmelerden bahsetmemiştir (1997: 301). Hamzanâmeler Banarlı'nın tasnifinde yer almaz.

Hamzanâmeler hakkında bilgi veren araştırmacılardan biri de Vasfi Mahir Kocatürk'tür. Kocatürk, ''Türk Edebiyatı Tarihi'' kitabında 14. yüzyıl nesir başlığı altında yazarı belli eserlerden bahseder. Asıl adı bilinmeyen Hamzavî'nin Hamzanâme ve İskendernâme adlı iki eserinin olduğunu söyler. Hamzanâme'yi İslamî kahramanlık destanlarının ilki olarak kabul edip Âşık Çelebi, Katip Çelebi ve Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere dayanarak eserin yazarının Hamzavî olduğunu söyler. 19. yüzyılın sonlarına kadar kahvehanelerde okunduğunu ve meddahların en sevilen konularından birisi olduğunu belirtir (1970: 192).

Hamzanâmeler hakkında ilk müstakil çalışma Lütfi Sezen tarafından yapılmıştır. 1988 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışma 1991 yılında Halk Edebiyatında Hamzanâmeler başlığı ile yayınlanmıştır. Bu eser tez çalışmamızın temel kaynaklardan biri olmuştur. Sezen (1991) Hamzanâmelerin Türkler tarafından benimsenmiş İslamî destan kahramanlıklarının anlatıldığı ilk eser olduğunu söyler. Türkler arasında X. yüzyıldan itibaren söylenilmeye başlandığı ve XIV. yüzyıl sonlarında yazıya geçirildiğinden bahseder.

Hamzanâmeler hakkında yazılan bilgiler ışığında Hamzanâmeleri bir türe dâhil etmek gerçekten de zordur. Çünkü Arap edebiyatında Hz. Hamza'nın hayat hikâyesini merkeze alarak onun kahramanlıkları anlatılmıştır. Daha çok dinî, destansı ve menkıbevî tarzda yazılan Hz. Hamza kıssaları İranlılar tarafından tekrar şekillenmiştir. İranlılar Hz. Hamza kıssalarını dinî, destanî ve menkıbevî anlatıya ek olarak efsanevî bir hava katarak Şehnâme anlatısına yaklaştırmışlardır. İçerisinde efsane ve masal tarzı anlatıların olması Hamzanâmeleri tam olarak destan grubuna sokmaz. Hamzanâmeler içerisinde aşk konularının da işlendiği görülür. Ancak bu dini yayma düşüncesiyle yapılan savaşların önüne geçememiştir. Bunun için Hamzanâmeleri konusu aşk olan halk hikâyelerine de dâhil edemeyiz. Hamzanâmelere bir İslam tarihçisi gözüyle bakacak olursak Hamzanâmeler içerisinde Hz. Hamza'nın gerçek hayat hikâyesinden ne kadar uzaklaşıldığını görürüz. Eserde kişiler ve olaylar tahkiki anlatım içerisinde değişerek destansı bir anlatıma sokulmuştur. Böylece Hz. Hamza, İslamı yaymaya çalışan ve bu uğurda diyâr diyâr savaşan olağanüstü özelliklere sahip bir İslam kahramanı olarak karşımıza çıkar. Hz. Abdulmuttalib, Hz. Abbas, Hz. Hamza ve ʿAmr bin Ümeyye-i Damrî, Ma'dî Kerb (Kereb) gibi sahabe isimlerinin yanında; Keykubâd, Nuşirevân ve Büzürcmihr gibi tarihte adı geçen İran hükümdarlarının ve vezirlerinin de isimleri eserde yer alır. İran tarihini ve kahramanlarını dünyaya tanıtan Firdevsî'nin

Şehnâme'sinde adı geçen Rüstem, Sâm, Kahraman-ı Kâtil, Feramûz, Feridûn gibi efsanevî ve mitolojik unsurlar telmihler yoluyla Hamzanâmelerde yer almış ve böylece Hamzanâmelerin şahıs kadrosu zenginleştirilmiştir. Hamzanâmelerde Kaf Dağ'ı, periler, cinler ve devlerin bulunması eseri masalsı ve efsanevî anlatıma kaydırmıştır.

Arap edebiyatında sözlü kültür yoluyla oluşan Hz. Hamza'nın kahramanlıklarının anlatıldığı hikâyeler İran edebiyatında gelişip genişleyerek Türk edebiyatına geçmiştir. Hamzanâmelerin Türk edebiyatında yazıya geçirildiği döneme ve eserin dil yapısına baktığımızda aynı Dede Korkut Hikâyeleri gibi Türklerin İslamiyet'e girdikleri geçiş dönemi eserleri özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz. Hamzavî tarafından yazılan Hamzanâmeler ile Farsça yazılan Hamzanâmelere baktığımızda bu nazım ve nesrin iç içe olduğunu görülür.

Hamzanâmeler, Anadolu'da sözlü kültürden yazıya geçirilmiş olan İslamî kahramanlık destanları içerisinde zincirin ilk halkasını oluşturur. Bu sıralamayı Hamzanâme, Battalnâme, Danişmendnâme, Saltuknâme şeklinde yapabiliriz. Danişmend Gazi Destanı girişi ''Anlatan şöyle nakleder ve üstat şöyle hikâye eder: Battal Gazi Destanı tamam olunca Abdülvehhab ve diğer gaziler dünyadan ahirete intikâl ettiler.'' cümlesiyle başlar (Demir 2018: 71). Yani Battal Gazi Destanı'ndan sonra yazıldığını ve İslam dinini etrafa yayma görevinin Battal Gazi'den Danişmend Gazi'ye geçtiğini anlatır. Saltuknâme, Danişmend Gazi Destanı'ndan sonra devam eden halkayı oluşturur. Onun girişinde ''Rivâyet edenler şöyle anlatır ki Sarı Saltuk'un asıl ismi, Hızır'dır. Seyyid Battal Gazi'nin neslindendir.'' denilerek Battal Gazi Destanı'nın devamı olduğu okuyucuya söylenir (Demir N. ve M. D. Erdem 2013: 21). Gaza düşüncesiyle dinî kahramanlık anlatıları bu şekilde devam ederken Sarı Saltuk anlatıları ortaya çıkmıştır. Ocak (2011: 76) Sarı Saltuk'un kerametler gösteren bir veli olmasının yanında savaşçı ve gaza kimliğinin de olduğunu söyler. Ancak Sarı Saltuk'u bu özelliğiyle Seyyid Battal Gazi ve Melik Danişmend Gazi tipinden ayrıldığını da belirtir. Cem Sultan tarafından Ebu'l-Hayr-i Rumî'ye yazdırılan Saltuknâme anlatış ve motif özellikleri bakımından Battal Gazi ve Danişmend Gazi Destanları'nın devamı niteliğindedir. Ocak (2011: 37) Sarı Saltuk'un Seyyid Battal Gazi ve Melik Danişmend Gazi gibi Peygamber sülalesinden gelen cengâver evliya ve gazi evliya tipini taşıdığını Ebu'l-Hayr-i Rumî'nin Battalnâme ve Danişmendnâme'den uyarlamalar yaparak yararlandığını söyler. Bunu da Saltuknâme'nin giriş kısmındaki epizot ve ifadelerden belli olduğunu belirtir.

İslamiyet öncesi Türk destanlarında, kahramanlar alp tipini temsil ederler. İslamiyet'le tanışan Türkler, Dede Korkut Hikâyeleri'nde olduğu gibi geçmişini silmeden yeni dinleri ile birlikte eski gelenek ve göreneklerini devam ettirmişlerdir. Böylece anlatılarında alp tipini yaşatmışlardır. İslam dini ile birlikte alp tipinin yanında gazi tipi de destanlar içerisinde yer almaya başlamıştır. Hamzanâmeler Araplardan İranlılara geçen dinî içerikli anlatılar olduğu için gazi tipi baskın anlatılardır. Ancak Hamzanâmelerin Hamzavî tarafından yazıya geçirildiği döneme baktığımızda o

dönemde yazılan eserlerde ve Hamzanâmelerde alp tipine ait unsurlar da görürüz. Anadolu'da İslamiyet'in yayılmasıyla dinî şahsiyetlerin hayatları etrafında hikâyeler meydana gelmiştir. İslam'ı yaymak için oluşturulan bu anlatılarda eren tipi oluşmuştur. Buna Sarı Saltuk, Hacı Bektaş-ı Velî anlatılarını örnek gösterebiliriz. Hamzanâmelerde Hz. Hamza'nın temsil ettiği gazi tipi İslamiyet'ten sonraki destansı anlatılar için geçiş tipini oluşturur. Battal Gazi ve Danişmend Gazi Destanı alp tipinden gazi tipine geçişin; Saltuknâme de gazi tipinden eren tipine geçişin örneklerini temsil eder.

I. Hamzanâmeler

Hz. Hamza, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) amcası aynı zamanda sütkardeşidir. Babası zemzem suyunun yerini bulan ve Fil Vakası'nda Mekke'yi yıkmaya gelen Ebrehe ile müzakereler yapan Abdülmuttalib'dir. ''İlk Müslümanlardan olduğu bilinen Hz. Hamza'nın hayatı ve kahramanlıklarının anlatıldığı 'Hamzanâme' adlı destanî hikâyeler aslen Arap kaynaklıdır. Daha sonra Farslar aracılığıyla Türk edebiyatına geçmiştir.'' (Yelten 2013: 179-247). İranlıların kendi mitolojilerinden kahramanlar katarak zenginleştirdiği Hamzanâmeler Türk edebiyatında Türkçe ile tekrar yoğrulup İslamî gaza çerçevesinde geniş okuyucu ve dinleyici kitlelerine ulaşmıştır.

Hz. Hamza'nın hayat hikâyesi İslam milletlerinin edebî eserlerinde anlatılırken gerçekliğini kaybederek olağanüstülükler kazanmıştır. Ayrıca anlatıldığı toplumun önemli kişi ve hadiseleri Hamza anlatılarına dâhil edilmiştir. Özellikle Fars zemininde yeni bir forma kavuşan Hamza anlatıları Türkçe, Hintçe, Javaca, Urduca ve Moğolca Hamza anlatılarının çekirdeğini oluşturmuştur.

> ''Araplar arasında Sîretü Hamza, Esmârü'l-Hamza; İranlılar'da Kıssa-i Emîr Hamza, Kitâb-ı Rümûz-ı Hamza, Dâstân-ı Emîr Hamza; Türklerde Hamzanâme olarak bilinen bu destanî hikâyelerin yapısı gibi teşekkülü için nakledilen rivâyetler de karışıktır. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber'in hikâyecisi Sahîb-i Rûmî ilk defa bir Hamzanâme tertip etmiş, daha sonra Ebü'l Meâlî bunu genişletip altmış cilde çıkarmıştır. Mevcut Arapça Sîretü Hamzalarda müellifin Ahmed b. Muhammed Ebü'l-Meâlî el-Kûfî olduğu görülmekteyse de bunların XVI. yüzyıldan daha eskiye gitmediği anlaşılmaktadır. İran versiyonunda ise bir nüshada Celâl-i Belhî'ye, başka bir nüshada Şâh Nâsırüddin Muhammed Ebü'l-Meâlî'ye atıfta bulunulmaktadır. Sahib-kırannâme adını taşıyan Farsça nüshalardan biri 1073 (1662-63) yılında yazılmıştır.'' (Albayrak 1997: 516).

Hz. Hamza'nın savaş hikayeleri sözlü kültür ortamında Arap edebiyatında oluşmuştur. Bu anlatılar zaman içerisinde genişleyerek zenginleşmiş ve içerisine birçok macera eklenmiştir. İran edebiyatında daha da zenginleşen Hamza anlatıları birçok dilde farklı ciltler halinde varlığını devam ettirmiştir.

> ‘‘İran kaynaklarında zikredilen ciltlerin sayısı 69 ile 82 arasındadır. Arapça da ise pek çok epizot ihtiva eden 10 ile 15 cilt arasında değişmektedir. İran versiyonunda olduğu gibi Arapça olanlarda da kahraman tarihî şahsiyetiyle bilinen Hz. Hamza değil, fakat yine Resûl-i Ekrem’e yakınlığı belirtilen tamamen farklı bir kişidir. Birçok milletin ilgi gösterdiği eser, Amiran-Darejaniani adıyla XII. yüzyılda Mose Khoneli tarafından Gürcüce’ye adapte edilmiştir. Aynı metin farklı ciltler halinde İngilizce’ye Cava, Bengal, Tamil ve Malezya dillerine de çevrilmiştir.’’ (Albayrak 1997: 516)

Birçok dilde varlığını gösteren Hamzanâmelerin olması İslam dinini yayma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Fetih düşüncesini hep ön planda tutan İslam toplumları yeni yerler fethettikçe kendine ait kültür hazinelerini de oralara taşımışlardır. Savaşla kazanılan bu yerlerde kahramanlık hep ön planda olmuştur. Hazreti Peygamberden başlayarak Hz. Hamza ve Hz. Ali gibi savaşlarda önde olup canı pahasına gayrimüslime kılıç çeken kişiler olmuştur. Bu kişiler hem bulundukları çağda hem de daha sonraki zamanlarda kahramanlıklarıyla örnek teşkil etmiş. İslam kahramanlarının gerçek hayat hikâyelerini dinleyen kişiler zamanla bu eserlere gerçek dışı eklemeler yaparak bir anlatı türü oluşturmuşlardır. Böylece Hz. Ali Cenknâmeleri ve Hamzanâmeler gibi eserler ortaya çıkmıştır.

> ‘‘Türkçe Hamzanâmeler ilk defa XIV. yüzyılda, Emîr Süleyman’ın muhasiplerinden şair Amhedî’nin kardeşi Hamzavî (ö.815/1412-13) tarafından yazıya geçirilmiştir. Aslında anonim karakterde olan halk hikâyeleri arasında Hamzanâme’nin yazılı metinler halinde yaygınlık kazanmış olması, Dede Korkut Hikâyeleri gibi destandan halk hikâyeciliğine geçiş dönemi kabul edilen XIV-XV. yüzyıllarda derlenerek yazıya geçirildiği kanaatini güçlendirmektedir. Hamzavî’nin Hamzanâme’si zamanla daha da yayılmış, özellikle yeniçeri ortalarında, sınır boyu kalelerinde, hatta kahvehanelerde ya kitaplardan okunmuş veya meddahlar tarafından anlatılmıştır. Nitekim İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshaların bazılarında eserin hangi tarihte, kim tarafından, hangi kahvehanede okunmuş olduğuna dair kayıtlar vardır. Süleyman Faik Efendi, ‘‘Hamzanâme denilen efsane-i kâzibe’’nin sahaflardan kiralanarak bazı yerlerde okunduğunu, hafızası kuvvetli olanların bu hikâyeleri ezberleyip meddah tarzında anlattıklarını kaydeder.’’ (Albayrak 1997: 517).

İncelediğimiz kaynaklarda Hamzanâmelerin yazarının Hamzavî olduğu söylenir. Ancak Hamzanâmelerin değişik cilt ve nüshaları ile ilgili çalışılmış yüksek lisans tezleri ve incelediğimiz nüshada herhangi bir yerinde Hamzavî ismi ve mahlası geçmemektedir. Yani bu eserlerin müellifinin ismi nüshalarda yer almaz. Olaylar anlatımını raviler veya Eb’ul Meanî yapmaktadır. Birçok yazma nüsha ‘‘Rāviyān-ı ahbār ve nakilān-ı āsār ve muhaddisān-ı rūzigār şöyle rivāyet ederler kim…’’ ifadesiyle başlayıp ‘‘ rāvī eyder’’ ile devam eder.

Yelten’in (2013: 179-247) ‘‘Türk Edebiyatında 15. yüzyıldan bir nesir kesiti olarak Hamza-nâme’nin hitap ettiği zümreler’’ makalesinde Hamzanâmeleri incelediği ciltlerde kayda geçen ‘‘okundu’’ ibarelerinden bahsederek bu kayıtların eserin hangi

cildi okunmuşsa muhtelif yerlere farklı el yazı şekilleriyle ve farklı kalemlerle eseri okuyanın adı, cildin okunduğu mekânın adresi, okunduğu tarih, okuyanların ve dinleyenlerin kısa notlarından fotoğraflarıyla bahseder. Bu makalesinde Hamzanâmelerin kahvehaneler, devlet daireleri, eğitim kurumları, yeniçeri ocağı ve askeriye, mahalleler, ev ve konaklar, hastaneler, iş yerleri ve esnaf ayrıca mekânı belirtilmeyen yerlerde okunduğunu söyler.

Hz. Hamza anlatıları araştırmacılar tarafından zaman zaman Halife Harunürreşîd'e isyan eden İranlı Hamza b. Abdullah'ın anlatıları ile karıştırılmıştır. Ancak Hz. Hamza anlatıları zaman içerisinde Haricîlerden olan Hamza b. Abdullah anlatıları ile birleşerek Fars kaynaklı Hamza anlatılarının meydana geldiği belirtilir ancak kesin bir şey söylemek güçtür.

> ''Bazı araştırmacılara göre Hamzanâmelerin kaynağı, Tarîh-i Sîstân'da adı geçen Kıssa-i Megâzî-i Hamza adlı kayıp bir kitaptır. Ancak buradaki hikâyelerin kahramanı Resûl-i Ekrem'in amcası olan Hz. Hamza değil, Halife Harunürreşîd'e isyan eden İranlı Hamza b. Abdullah'tır (ö. 213/828). Haricîlerden olan Hamza b. Abdullah Sind, Hint ve Serendib'e seferler yapmış, ona atfedilen kahramanlıklar İranlıları uzun süre meşgul etmiştir (Bahâr, I, 285-286). Zamanla Hz. Hamza'nın savaşlarına ait vak'alar da bu hikâyelere eklenmiştir. Böylece bu destanî maceralar Sünnîlerce olduğu kadar Şiî çevrelerde de halk tarafından ilgiyle okunmuştur. G. M. Meredith-Owens, bütün belirti ve delillerin Hamzanâmelerin İran kaynaklı olduğunu gösterdiği kanaatindedir. (El [Fr.], III, 156). Van Ronkel de De Roman van Amir Hamza adlı kitabında (Leiden 1895) bu hikâyelerdeki Hamza ile Şahnâme'nin Rüstem'i arasındaki benzerliklere dikkat çeker.'' (Albayrak 1997: 516).

Köprülü de (1980: 345) ''Türk Edebiyatı Tarihi'' kitabında Suriye Türkmenleri arasında bir Hamzanâme ile Hz. Hamza'nın anlatıldığı Hamzanâmelerin karıştırıldığından bahseder:

> ''İbn Teymiyye daha XIII. yüzyıl sonlarında Suriye Türkmenleri arasında Hamzanâmelerin mevcudiyetinden bahsetmektedir. Bu Hamza Harunü'r-Reşîd zamanında, Horasan'da Badgis'de isyan eden ''Hamza bin Abdullâh el Haricî''dir. Bunun ma'iyetindeki birçok Türkmenler de bulunduğu için menkıbeleri Türkler arasında yaşamıştır. Maamafif sonraları bu Hamza-i Haricî ile İslam kahramanı meşhur Hamza bin Abdü'l-Muttalib'in şahsiyetleri birbirine karıştırılmış, hatta ikincisi halkın hatırasında ötekini büsbütün unutturmuştur.'' (Köprülü 1980: 345).

Köprülü, aynı eserinde İstanbullu Haşimî'nin Hamzanâme'den çıkardığı, Berk ve Pulat hikâyesini mesnevi şeklinde nazmettiğini de aktarır (1980: 398).

Hamzanâmelerin nesir üslûbuna baktığımızda sade bir dili olduğu görülür. Bu yazıldığı dönem olan 14. yüzyıl eserlerinin ortak özelliğini taşıdığını gösterir. Yelten bir makalesinde bunu şöyle açıklar:

> ‘‘Hamza-nâme’nin yazılmaya başlandığı 14. yüzyılda önemli nesir eserleri de meydana getirilmiştir. Bu yüzyıldaki eserlerin temel özellikleri konularının genellikle dinî, dillerinin sade ve didaktik mahiyette olmalarıdır. Eserlerin bir başka niteliği de genellikle Arapça ve Farsçadan tercüme edilmeleridir. Edebî değeri olmayan bu telif ve tercüme eserlerin ifadeleri halkın kolaylıkla anlayabileceği açıklıktadır. Yani sade nesir örneklerini teşkil ederler. Yabancı kelime, tamlama ve gramer şekilleri zaman zaman dönem eserlerinde kullanılmıştır. Ancak bu yabancı unsurlar eseri okumayı ve anlamayı engelleyici değildir. Çünkü Türkçe yazmak ve tercümelerde halkın anlayabileceği sade bir dil ve üslûp kullanmak bu dönem müelliflerinin başlıca hedefi idi. Dönemin telif ve tercüme eserleri nesir yönüyle sade nesir grubu içinde yer alır.’’ (Yelten 2014: 19).

Hamzanâmeler, hem devlet yöneticileri hem de halk tarafından çok sevildiğinden dönemin nakkaşları tarafından resimleri yapılmıştır. Evliya Çelebi, halk arasında Hamza’nın bazı meşhur devler ve pehlivanlarla cenklerini gösteren minyatürlerinden bahseder. Albayrak (1997: 517), Türk İslam sanatı uzmanlarından Avusturya asıllı Heinrich Glück’ün 1550-1575 yıllarını kapsayan çalışmasından bahseder. Bu çalışma aslı 1400 varak olan ve toplam on dört cilt olan Babürlü Hamzanâme’si üzerinedir. Viyana Müzesinde bulunan bu minyatürlü Hamzanâme de 100 minyatür üzerinde çalışma yaparak İran resim sanatı ile Hint resim sanatını karşılaştırmıştır.

Aksoy’un bu minyatürlerle alakalı Milliyet kültür sanat yazarı Şebnem Şenyener’in ‘‘Hamzanâme New York’ta’’ makalesine dayandırdığı şu bilgiler dikkat çekicidir:

> ‘‘Moğol Hindistan alanında da bu eserin anlatılıp sevilerek dinlendiğini yine 16. yüzyıl Moğol Hükümdarı Akbar’ın bu eseri resimlettirmesinden anlaşılmaktadır. Moğol hükümdarı Akbar çocukluğunda severek dinlediği Hamzanâme’yi hükümdar olunca okuma yazma bilmediği için resimleterek seyretmek istemiştir. Bu iş için Hintli ve İranlı nakkaşları görevlendirmiş, nakkaşlar 1557-1572 yılları arasında Hamzanâme’yi 1400 minyatürle resimleştirmişlerdir. Yalnız günümüze bu minyatürlerden 200 civarında gelebilmiştir. Victoria Albert Müzesi’ne kazandırılan minyatürlerin macerası ilginçtir. Bu minyatürlerin çoğu Hindistan’da Çelum nehri yanında kulübelerin ve kayıkların pencerelerine perde yerine asılmış şekildeyken bulunup müzeye kazandırılmıştır.’’ (Aksoy 2009: 21).

Bu bilgilerden de anlaşılıyor ki Hamzanâmeler değişik coğrafyalarda hem devlet yöneticileri hem de halk tarafından sevilerek uzun yıllar okunmuştur. Bu sevgi ve ilgiden dolayı da okunduğu coğrafyalarda nakkaşlar tarafından minyatürleri yapılmıştır.

Evliya Çelebi, Seyahatnâme’sinin birinci cildinde ressam nakkaşlar esnafından bahsederken İslam’ın resim yapmayı yasakladığını söyler. Hayber Kalesi’nin fethinde aslan suretli sancağın ganimet olarak alındığı, sancağın Hz. Peygamber tarafından Ebu Eyyûb-ı Ensârî’nin kemerine peştamal bağlanılarak bayraktarlara pîr olduğundan

bahsedilir. Hz. Peygamber o sancaktan başka resim ve put yapmaya izin vermemiştir. Ancak Anadolu nakkaşları İslam dininin şan ve şöhretlerini anlatan minyatürler yapmışlardır. Bu adeta canlı gibi görünen minyatürlerde Hz. Hamza ve Zupin'in at üzerinde silahlara gark olmuş savaşları resmedilmiştir. Çelebi, Hz. Hamza'nın 170 sandalye sahibi olduğunu Hz. Saʿd ve Said'i, Velid oğlu Halid'i, Ubeydetü'l-Cerrah'ı, Şeyh Sarî'yi, Maʿdî Kereb'i, Divane Hürûm'u, Sa'dan oğlu Lendühâ'yı, Sahib-kırân Bedîüzzaman'ı, Kasım-ı Kubâ'yı müslimî teberi elinde Peyamberimizin ulağı Ümeyye-i Damirî oğlu Amr ve sayısı yüzleri bulan sahib-kırânları zırhlara, cebe ve cevşenler üzerinde yedi parça silahlarıyla soylu atlara binmiş olarak pehlivanların resimlerinin yapıldığını söyler. Heybetli görünen bu resimlere bakan daha çok ümmî kişiler Allah'a hamd edip Müslümanların da böyle sahip-kırânlar olduğu söyler. Bu kişilerde savaşma isteği uyanır ve Allah yolunda mücahit olmak isterler (Kahraman A. S., Dağlı Y. 2008: 615).

Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde bahsi geçen minyatürlerin Hamzanâme minyatürleri olması gerekir. Çünkü Hz. Hamza, Zupin (Zupun), Saʿd ve Said, Maʿdî Kereb (Maʿdî Kerb), Sa'dan oğlu Lendühâ, Sahib-kırân Bedîüzzaman, Kasım-ı Kubâ, Ümeyye-i Damirî oğlu Amr (Amr Ayyar) gibi şahsiyetler Hamzanâme'nin ana kahramanlarındandır. Bu kişilerin gayrimüslimlerle savaşları minyatürlere nakşedilerek Hamzanâmeler okunurken halka gösterilmiştir.

Tülün Değirmenci, (2015: 637-642) ''Söz Bir Nesnedir ki Zail Olmaz, Osmanlı İstanbul'unda Hamzanâme Geleneğine Göre Kamusal Okuma (Hikâye-Resim-Kitap)'' adlı makalesinde Hamza'nın Simurg kuşu üzerinde elinde aslan başlı topuzuyla Kaf Dağı'na gidişini anlatan bir minyatürden bahseder. Bu minyatürün saray albümünde yer aldığını söyleyip herhangi bir metne bağlı olmayıp el yazma resimlerine oranla daha büyük boyutta olduğu söyler. Makalesinde resmi kullanarak üstündeki nottan Hamza'nın Simurg binerek Kaf Dağı'na gitmesi tasvir edilir. Bu resimlerin hikâye anlatılırken kullanıldığını ve seri bir resim sırasının bir parçası olabileceğini söyler.

Bu bilgilerden de anlaşılıyor ki Hamzanâmeler değişik coğrafyalarda kıssahanlar meddahlar ve destancılar tarafından okunurken veya anlatılırken Hamzanâmelerin bazı bölümlerine ait olan değişik minyatürler de kullanmışlardır. Bu minyatürler ile dinleyiciler görsel olarak etkilemeye çalışılmıştır. Bu minyatürlere Türkçe yazılmış ve Türkiye kütüphanelerinde bulunan Hamzanâmeler içerisinde rastlamayız. Ancak Fars, Mogol, Urdu ve Cava (Java) dillerinde yazılmış tespit ettiğimiz el yazması Hamzanâmerlerde sayfalara sık sık olayların resmedildiği minyatürler bulunur. Hatta konuların genel itibariyle aynı olmasından benzer minyatürlere rastlanır.[1]

[1] Tespit ettiğimiz el yazması nüshalara tezimiz içerisinde vermiş olduğumuz internet adreslerinden ulaşılabilir.

Hamzanâmeler; gazavatnâme, menakıbnâme ve fetihnâme değildir. Ancak bu tarz eserlere kaynaklık eden eserlerdendir. Çünkü adı geçen türlerin bahsettikleri konuların hepsi Hamzanâmelerde mevcuttur. Gazavatnâmeler düşmanla yapılan savaşları anlatan eserlerdir. Gazavatnâmelerde gazayı gerçekleştiren kişi ön plana çıkartılır ve daha çok manzum olarak yazılan bu türde olay bu kişi etrafında anlatılır. Gazavatnâmeler bir padişahın gazalarını tasvir edebildiği gibi bazen vezirlerin ve ünlü kumandanların gazalarını da anlatır. Bazen de belli bir yerin veya kalenin allınmasını hikâye edebilir (Erkan 1996: 439-440). Battal Gazi Destanı ve Danişmend Gazi Destanını bu tür içerisinde kısmen yer alır. Gazavatnâmeler destansı bir anlatım olsa da olağanüstü bir anlatım söz konusu değildir. Gazavatnâmeler yaşamış gazalardan bahseder. Menakıbnâmelerin konusu ise kerametler ve velilerin yüceltilmesidir. Menakıbnâmeler zamanla tarikat pîrlerinden, tarikat içerisindeki şeyhleri, ve bu şeyhlerin soyundan gelen kişileri içine alarak genişlemiştir (Şahin 2004: 112-114). İlk Türk menakıbnâmesi sayılan Tezkire-i Satuk Buğra Han ve Ebul Hayr Rumî'nin derlediği Saltuknâme bu türe dâhil edilir. Fetihnâmeler ise fetihlerle sonuçlanan gazaları anlatan eserlerdir. Fetihnâmeler zaferin hemen ardından subjektif olarak yazılır. Bu yönüyle tarihî bir belge niteliği taşırlar (Aksoy 1995: 470-472).

Hamzanâmelerin meddah geleneği içerisinde önemli bir yeri vardır. Meddah sözcüğü Arapça ''medh'' kökünden gelir. Meddah, ''medh eden, çok övücü'' anlamında kullanılır. Meddahlık geleneğinin Hz. Peygamber döneminden beri var olduğu ve meddahların pirlerinin Sahibî Rumî olduğunu Evliya Çelebi'den öğreniriz. Meddah ve meddahlar hakkında Fuat Köprülü ve Özdemir Nutku önemli çalışmalar yaparak Hamzanâmelerin meddahlık geleneğindeki yerinden bahsetmişlerdir.

Nutku (1997: 12) Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri adlı eserinde Evliya Çelebi'den aktardığına göre meddahların pirlerinin Hz. Peygamber'in meddahı Sahibî Rumî olduğunu söyler. Sivas ilinden söz ederken Sahibî Rumî'nin mezarı ve menkıbeleri hakkında bilgiler verir. Asıl adı Abulvehhab Gazi olan Sahibî Rumî, Hz. Ali kemerini bağlamış ve bütün debbağlara pir olmuştur. Hz. Peygamber ve ashab önünde kıssahanlık etmiş ve böylece meddahların silsilesi ona bağlanmıştır. ''Hazret asrında bu Sahib, öyle mahir bir şair ve meddah-ı Resul ve gazavât-ı Hazret-i Hamza olup iştihâr etmiş.'' (Nutku 1997: 12).

> 'Sahib-i Rumî, halkın bilgisiz döneminde 'Anter-Nâme okurdu. Sonradan Hamza-Nâme'yi düzenlediler. Hicret'in 261. yılında Ebu'l-Me'alî bu yapıtı altmış cilde çıkardı. Bundan sonra meddahlar bu altmış cildi temel sayıp Hamza-Nâme'yi üç yüz altmış cilde çıkarmışlardır. 110 yaşında ölen Sahib, Sivas'ın güney doğusundaki yalçın bir kaya üzerindeki topraklarda gömülüdür.'' (Nutku 1997: 13).

Nutku (1997: 17) halkın kalabalık olduğu yerlerde meddah, kıssahan ve şehnamehanların hem Oğuz destanları ve Dede Korkut Hikâyeleri hem de İslam tarihinin ve İran edebiyatının kahramanlarına ait hikâyeleri ve şiirleri okuduklarını söyler.

Hamzaname'yi okuyup ya da anlatan meddahlar da zamanla Hamzavî ismini almışlardır. Nutku (1997: 20) Âşık Çelebi'nin Meşa'irü'ş-Şu'ara adlı eserinde Hamza kıssasını yirmi dört ciltte toplayıp bunları okuyan ve bunun için de Hamzavî takma adını alan bir kıssahanın bulunduğunu bahseder. Evliya Çelebi, Seyahatnâme'sinde Bursa kahvehanelerinde gazel okuyup insanı mest eden meddahların başı ''Kurban Alisi Hamza'' ve Erzurum'da ''Hamza meddahı Kasap Kurt'' gibi kişilerden bahseder (Kahraman A. S., Dağlı Y. 2008: 36).

Nutku, meddahların anlatılarında yararlandığı kaynakları tasnif ederken Hamzanâme'yi dinsel konulu tarihsel olaylar içerisinde yer verir. Meddah anlatılarını dokuz grupta inceler:

> ''1. Halk arasında yaşanmış olaylar: Köroğlu hikâyeleri
>
> 2. Meddahın gördüğü, yaşadığı, duyduğu ilginç bir olay: Tıfli hikâyeleri
>
> 3. Bu kaynak tarihsel olayları içerir: Meddah tarihçiler tarafından yazılmış bir olayı süsleyerek ilginç bir durumda dinleyicilere sunar. Bunlar dinsel ya da din dışı konuları kapsar. Battalgazi, Hamzaname ile ilgili hikâyelerde yer yer masal havası egemen olur. Din dışı olaylar daha gerçekçi bir üslûpla anlatılır.
>
> 4. Destanlar, menkıbeler: Dedem Korkut, Manas ve Oğuz destanlarıdır.
>
> 5. Klasikleşmiş hikâyeler ve masallar: Binbir Gece Masalları, Kırk Vezir Hikâyeleri, Tahir ile Zühre, Varaka ile Gülşah, Ferhat ile Şirin
>
> 6. Romanlardan meddah tarafından yapılan aktarmalar: Mehmet Tevfik'in Üç Gün Alaka Sonra İzdivaç eseri
>
> 7. Taklitlerin bir araya getirilmesiyle: Küçük Ali'nin anlattığı İstanbul'un Taşı Toprağı altındır.
>
> 8. Karagöz oyunundan çıkan hikâyeler.
>
> 9. Atasözlerinden derlenen hikâyeler.'' (Nutku 1997:81)

Bir dönem halk içerisinde çok saygın bir yere sahip olan meddahlar ve kıssahanlar, halkın biraraya geldiği yerlerde İslam tarihi ve İran destan kahramanlarına ait hikâyeler, şiirler okuyarak insanları eğlendirip bilgilendirmişlerdir. Böylece bu kişiler edebiyatın halka ulaşmasında önemli bir görev üstlenmişlerdir. Nutku (1997: 82), kıssahanların ve meddahların bu görevini şöyle anlatır:

> ''Kıssahanların halk topluluklarında okudukları ya da aktardıkları hikâyeler arasında Salsal-name, 'Anter-nâme, İskender-nâme, Rüstem-nâme ve Hamza-nâme gibi epik ve kahramanlarla ilgili konular yer alıyordu. Bu gibi kahramanların övgüleri ile uğraşan kıssahanlar XV. yüzyıldan itibaren de meddah olarak anılmaya başlamıştır. Hamzavî'den itibaren Türk halkı içinde ün yapmış olan Hamza-nâme,

halk arasında yaygınlaşmış, yeniçeri ortalarına, sınır boyu kalelerine değin her yana ulaşmıştır. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre halk arasında Hamza'nın bazı ünlü devler ve pehlivanlarla savaştığını gösteren çeşitli minyatürler çok tutuluyordu.'' (Nutku 1997: 83).

Halkın severek okuduğu ve dinlediği Hamzanâmeleri zaman içerisinde eleştirenler olmuştur. Devlet adamı ve şair olan Süleyman Faik Efendi bu kişilerden biridir. Nutku (1997: 83) bu olaydan şöyle bahseder:

''Hamza-nâme ve 'Anter-nâme gibi halk arasında yaygınlaşmış olan hikâyeler sık sık aydınların küçümseyici tavrını getiriyordu. Nitekim Süleyman Faik Efendi şöyle yazar: ''Hamza-nâme ve 'Anter-nâme deyu ma'ruf ve meşhur olan efsane-i kazibeye mübtela olanları Hak Te'ala kurtarsun. Bu madde umur-ı mustağvibeden ve tahkiki na-kabil müşkilattan ma'duttur. Zira Hamza-nâme denilen kütüb istikraen sahhaflardan getürilüp ba'zı mahallerde üfürülse görülen cildi on beş kadar olur. Lakin otuz kırk cilt Hamza-nâme vardır deyu rivâyet olunur. Bu ciltleri okuyan sefele takımının kuvve-i hafızası galib müste'idceleri, hikâyelerini hıfz ile kahvelerde meddah suretinde söyleyüp dinleyenlerden akçe devşirir. Meraki-i sebük-mağzandan işi gücü yok kimesneler mübtela olur. Bakalım şu Hamza-nâme ne imiş deyu mürekkep yalamış ukaladan biri bir kerre dinlese, ne olduğunu anlayup terkeder. Ve ibtilasında meymenet olmamak üzere meşhurdur. Hasılı bu Hamza-nâme'nin zaman-ı telifi ve müellifi ve ne maslahat için yazıldığı ve na-malum ve tahkiki emrine şimdiye dek kimesne sarf-ı zihin etmeyüp dinleyen ve gören ukala takımı yalan diyerek geçüp aslını aramadıkları emr-i gayrı mevhumdur. Elhamdülli'llah kavm-i mülganın izmihalinden sonra kahvelerde söylenmez oldu.'' (Nutku 1997: 83).

Son dönem hikâye anlatıcılarından olan meddah Behçet Mahir'in, Hz. Hamza ve Nuşirevân'ın mücadelerini anlattığı ''Hamza-i Sahipkırân'' adında bir hikâyesi vardır. Bu hikâye; Sakaoğlu vd., (1997: 17) hazırladığı ''Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri'' adlı iki ciltlik eserde hikâyenin adı geçmektedir ancak metni verilmemiştir. Behçet Mahir'in bildiği hikâyeler verilirken destanlar başlığı altında ''Battal Gazi, Eba Müslim Horasanî, Hamza-i Sahip Gıran, İmam Ali'nin Gan Galesi Cengi, Kahraman-ı Kâtil, Temindari'' hikâyelerinin isimleri yazılmıştır. ''Hamza-i Sahipkırân'' hikâyesi; Walker W. S. ve C. Lindahl'in (2014) hazırladığı ''A Turkish Folktale: The Art of Behçet Mahir'' adlı eserde mevcuttur. Bu kitap İngilizce olduğu için metin okunamamış ancak varlığı tespit edilmiştir.

Karahan, (1980: 287-295) kitabında ''Tevârîh-i Fetihnâme-i Bağdat be-dest-i Padişâh-ı Dîn-penâh Sultan Murad Gâzî rahmet'ullâhî 'aleyh'' adlı eser, yazar ve müstensihi hakkında bilgiler verir. Bu eserin IV. Murad devrinde Bağdat seferi hakkında bir fetihnâme olduğunu ve Genç Osman'ın tarihi şahsiyeti hakkında bilgiler bulunduğunu yazar. Eserin müellifinin kendisini meddâh-ı 'ammi'r-Resûl diye şöhret sahibi olmuş Hacı Mustafa bin Molla Rıdvân al-Bağdadî ismiyle tanıttığını belirtir. Bu kişinin Bağdatlı olup ilmiye sınıfına mensup bir aileden olduğu ve Hamzanâmeler okuduğunu söyler. Şâh Abbas'ın Bağdad'ı istilası sırasında gurbete çıkıp Anadolu'ya

geldiğinden bahsedilir. Eserde ''Dastan'' başlıklı iki bölüm olduğu ve Genç Osman Hikâyesi yazıldığı belirtilir. Bu kişinin kendisini meddâh-ı 'ammi'r-Resûl diye tanıtması ve Hamzanâme okuması Hamzanâme'yi kendisine bir vazife olarak gören kişilerin o dönem için var olduğunu gösterir. Safevi hükümdarı olan Şah Abbas zamanında Hamzanâme okuyan kişilerin olması bu dönemlerde Hz. Hamza anlatıların çok yaygın olduğunu bize gösterir. Şah Abbas zamanında Hamzanâmelerin yaygın olması ve okunması bu eserlerin onun zamanında yazıya geçirilmiş olabileceğini kuvvetlendirir.

Köprülü'nün (1986: 25) de dediği gibi Hamzanâme gibi eserler birer şaheserdir. Bir dönemin okuyucuları ruhunu onda bulup Hamzanâmeleri okumuş, ezberlemiş ve taklit ederek dinleyicilere ulaştırmışlardır. Daha sonra Hamzanâme gibi eserlerin bir kısmı kıymetini koruduğu gibi bazıları da unutulup yok olmuştur.

II. Hz. Hamza

Seyyidüşşühedâ ve Esedullâh olarak anılan Hz. Hamza (ö. 625) Hz. Peygamber'in amcası olup Uhud Savaşı'nda şehit olmuştur. 569 veya 570 yılında Mekke'de doğmuştur. Annesi, Hâle bint Vüheyb'dir. Hz. Hamza'nın sütannesi Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe'dir. Böylece Hz. Peyamber ile sütkardeşi olmuştur. Hz. Peygamber ile arasındaki yaş farkının az olmasından çocukluk ve gençlik yıllarını birlikte geçirmişlerdir. Hz. Hamza, Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilişinin 2 (612) veya 6. yılında (616) Müslüman olmuştur. Ebû Cehil'in Resûl-i Ekreme'e hakaret ettiğini gören Abdullah b. Cüd'ân'ın cariyesi, avdan dönen ve Kâbe'yi tavaf etmek için gelen Hamza'ya gördüklerini anlatır. Bu olaya çok kızan Hamza elindeki yay ile Ebû Cehil'i yaralar. Hamza ''İşte ben de Muhammed'in dinini benimsiyorum, cesareti olan varsa gelsin dövüşelim.'' sözüylede İslamiyet'i kabul ettiğini açıklar. Hamza'nın İslam dinine girmesiyle Müslümanlar daha da kuvvet bulmuşlardır (Algül 1997: 500-501).

Klasik İslam tarihi kaynaklarında ravîler Hz. Hamza'nın Hz. Peygamber'den (sas) iki veya dört sene daha büyük olduğunu aktarırlar. Uhud savaşında Allah Resûl'un 52, Hz. Hamza'nın şehit edildiğinde 54 yaşında olduğu söylerler. Hz. Hamza hicretin 32. ayı olan Şevval ayının başlarında şehit olmuştur. Hicretin 3. yılında vuku bulan bu olay miladî olarak 625 yılına tekabül etmektedir. Hz. Hamza'nın hicretten 53 veya 55 sene önce miladi 567 veya 569 senesinde doğduğu söylenebilir (Gündüz 2017: 211-242).

Hz. Hamza Bedir Savaşı'a (624) katılmış ve büyük kahramanlıklar göstermiştir. Savaş başlamadan önce teke tek savaşta karşısına çıkan Şeybe b. Rebiâ'yı öldürmüştür. Savaş esnasında Ebû Süfyan b. Harb'in karısı Hind'in babası Utbe b. Rebîa'yı öldürenlere yardım etmiştir. Yine aynı savaşta müşriklerin önde gelenlerinden Cübeyr b. Mut'im'in amcası Tuayme b. Adî'yi öldürmüştür. Kureyş'in ileri gelenlerini öldürüğü için müşrikler Hamza'dan intikam almaya çalışmışladır. Uhud gazvesinde

müşrikler, Cübeyr b. Mut'im'in Habeş asıllı kölesi Vahşî b. Harb'e Hz. Hamza'yı öldürmesini böylece kendisini azat edeceklerini söylerler. Hind de Hz. Hamza'yı öldürmesi karşılığında Vahşî'ye bütün takılarıyla birlikte on altın vereceğini söyler (Algül 1997: 501).

Uhud Gazvesi öncesinde Medine'de kalınıp savunma yapılması ya da şehrin dışında düşmanla savaşılması tartışılır. Hz. Hamza müşriklerle şehrin dışında karşılıklı savaş yapma isteği Resûl-i Ekrem tarafından kabul görür. Uhud Savaşı'nda Hz. Hamza kahramanca savaşır ve otuz bir kişiyi öldürür. Hz. Peygamberin yerleştirdiği okçular yerlerini terkedince İslam ordusu bozguna uğrar. Hz. Hamza ''Ben Allah ve Resulü'nün aslanıyım. Allahım! Ebû Süfyân ile adamlarının yaptıkları kötülüklerden sana sığınırım. Müslümanların yanlış hareketlerinden dolayı da senden af dilerim.'' (Algül 1997: 501) diyerek müşriklerle savaşmaya devam eder. Bu savaşta Vahşî, kendisine yaklaşan Hz. Hamza'ya mızrağını fırlatarak şehid eder ve ciğerini çıkarıp Hind'e götürür. Savaşı kazanan müşrikler Hanzale b. Ebû Âmir dışında ve başta Hamza olmak üzere bütün şehitlerin burun ve kulaklarını kesip iplere dizerek savaşa katılan kadınların boyunlarına takarlar (Algül 1997: 501).

Akrabalık hukukunu gözeten Hz. Hamza mert bir insandır. Uhud savaşında gösterdiği kahramanlıklar kendisinden sonra anlatılmıştır. Katıldığı savaşlarda savaşın bütün tekniklerini kullanarak kendisinden sonrakilere örnek olmuştur. Savaşlarda canı pahasına göstermiş olduğu cesaret ve kahramanlık kendisini gazi ve şehidlerin pirî yapmıştır. Böylece İslam tarihinde ''seyyidüşşühedâ'' ve ''esedullâh'' ünvânları ile anılmıştır. Hamza'nın Havle bint Kays'tan Umâre, Bintü'l-Mille b. Mālik el-Evsî'den Ya'lâ ve Âmir adlı üç oğlu ile Selmâ bint Umeys'ten Ümâme adında bir kızı olmuştur. Müslümanlar arasında kahramanlığın sembolü olan Hz. Hamza Türk folklorunda güreşçilerin pîri sayıldığı gibi menkıbevî hayatı Müslüman milletlerin edebiyatında kendi adıyla anılan eserlere konu olmuştur (Algül 1997: 502).

III. Hamzavî

Hamzavî'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler sınırlıdır. Kaynaklarda 14. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı belirtilir. Hz. Hamza'nın savaşlarını anlattığı eserinden dolayı Hamzavî mahlasını almıştır. Âşık Çelebi'nin Meşâ'irüş-Şuʿarâ adlı tezkiresinde Yıldırım Bâyezîd'ın oğlu Emir Süleymân'dan söz ederken Ahmedî ve Hamzavî hakkında bilgiler verilir :

> ''Hamza vü Ahmed nâm karındaşlar peydâ olup Hamzavî vü Ahmedî tahallus idinüp Ahmedî İskendernâme'yi bahr-i remel-i müseddesde nazm itmişdür. Ve Hamzavî İskender ü Hamza kıssaların nesr ile cemʿ idüp mahal mahal kendünün ebyâtın zamm itmişdür. Hamzavî'nün kitâblarında nazmı maʿlûmdur.'' (Kılıç 2018: 69).

Bu bilgilerden anlaşıldığına göre Hamzavî'nin asıl adı Hamza'dır. Daha sonra Ahmedî mahlasını alan Ahmed ile kardeştir. Hamzavî, İskender ve Hamza kıssalarını nesir olarak toplayıp yer yer kendi beyitlerinden de eklemeler yapmıştır. Meşâ'irüş-Şuʿarâ'nın devam eden bölümlerinden birinde Ahmedî hakkında bilgiler verilirken Hamzavî'den tekrar bahsedilir. Ahmedî için ''Germiyan'dan kopmuş Hamzavî ile iki birâderdür ve her biri zemânlarında sâhib-i fazl u hünerdür.'' (Kılıç 2018: 123) denilmesi Hamzavî'nin de Germiyan Beyliği sınırları içerisinde doğduğunu kesin olmamakla birlikte söyleyebiliriz. ''Hamzavî, Hamza kıssasın yigirmi dört cild üzre tertip itmişdür. Ve bir karındaşı bu Ahmedî'dür...'' (Kılıç 2018: 123) denilerek Hamzanâmelerin yirmi dört cilt olduğu söylenir. 72 cildine kadar tespit edilen Hamzanâmeler o gün için 24 cilt olduğu söylenmesi dikkat çekicidir.

Hamzavî hakkında bilgiye ulaştığımız bir başka eser de Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Künhü'l-Ahbâr adlı eserinin tezkire kısmındadır. Bu eserin ''Süleymân Şâh Dönemi Şairleri (1402-1411) Ve Min Şuʿarâ'i Fî ʿAsrihî'' başlığı altında Hamzavî'nin kardeşi Ahmedî hakkında bilgi verildikten sonra Mevlana Hamzavî başlığı altında Hamzavî'den bahsedilir:

> ''Sabıku'z-zikrün birâderidür. Mezbûr Süleymân Şâh bin Bâyezid Hanun musâhibi eyyâm-ı ʿıyş u ʿişret ve hengâm-ı nûş-ı meserretde ser-vakt-ı hâsı hizmetinün râgıbı idi. Maʿa hâzâ Ahmedî dahi dâhil-i meclis-i hâs idi. Hattâ Şeyhoğlı dimekle meşhur Monlâ Şeyhinün hemşirezâdesi diyü mezkûr Cemâli-nâm dâʿî-i senâkâr ve âtiyyede mezkûr olacak Ahmedî Dâʿi her zamânda mehrem-i harem olan havâs iddiler. Gâh ü bî-gâh ki bezm-i hâs-ı sultânide pervîn gibi cemʿiyyet idüp gâh benâtü'n-naʿş misâl ve gâh mizân-ı felek-timsâl matbûʿ u mevzun kelimât-ı sihr-i helâl söyleşürlerdi. Cevâ'iz-i seniyyesin dâmen dâmen alup avuç avuç verilen sîm ü zere kanâʿat itmezlerdi. Ve biʿl-cümle Hamzavî Hamza Kıssası'nun yigirmi dört müceledde nazm u nesrle cemʿine himmet itmiş idi. Hattâ bu te'lifinden sonra Hamzavî mahlasını ihtiyâr kılmış idi. Birâderi Ahmed dahi şevke gelüp İskender-nâme'ye kuşîş ve yigirmi dört mücelled cemʿine verzîş itmiş idi. Ammâ ʿulum-ı maʿârifine söz yog idi. Nazmı sâde oldugı gibi levh-i zihni nükûş-ı fünûndan sâde degül idi. Sâbıkan Monlâ Fenâri ve Şifâ mü'ellifi Hâcî Paşa-yı merhûm ile şirketen ders okıdukları ve Mısr-ı Kâhire'ye varup Şeyh Ekmelü'd-din'den telemmüz kıldukları mahallinde mestur olmış idi.'' (İsen 2017: 34).

Bu bilgilerden Hamzavî için Mevlana Hamza dendiğini, Ahmedî ile kardeş olduğu, Bâyezîd'in şehzadelerinden Emir Süleymân'ın meclisinde bulunduğunu, Hamza kıssalarını yirmi dört ciltte sade nazım ve nesir ile yazdığını, bu sebeple Hamzavî mahlası aldığını öğreniriz. Ayrıca Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî'ye özenerek İskendernâme'yi yirmi dört ciltte topladığı belirtilir. Burada doğduğu yer ve ölüm tarihi hakkında bilgi verilmemiştir. Ayrıca diğer eserlerinden de bahsedilmemiştir.

Hamzavî'nin İskender'in hikâyelerini anlattığı İskendernâme adlı eseri Kıssa-ı İskender, Kitab-ı İskender olarak bilinir. Katip Çelebi, Keşf'üz-zünûn adlı biyografi eserinin ''Kıssa-i İskender'' başlığında Hamzavî hakkında bilgiler verir:

> ''Bu hikâyeyi Hamzavî denen bir adam derlemiştir, bu eser yirmi dört cilttir, bu zat Hamza'nın hikâyesini de yaklaşık olarak bu kadar cilt içinde derlemiştir, bundan dolayı Hamzavî diye ünlü olmuştur. Bu eserlerin ikisi de Türkçedir, kıssacı vaizler arasında elden ele dolaşmaktadır.'' (Kâtip Çelebi'den Akt. Avcı 2013: 48).

Katip Çelebi de Âşık Paşa ve Gelibolulu Mustafa Âlî gibi Hamza kıssalarının 24 ciltte toplandığı belirtir.

Hammer, (1990: 107) Ahmedî ve Hamzavî'nin kardeş olduklarını, şehzade Süleyman'nın maiyetinde bulunduklarını söyleyip şairlerin eserlerinden bahseder. Ahmedî'nin 24 kitapta İskender tarihini ve Hamzavî'nin de 24 kitapta muhtelif tarihi vakaları yazdığından bahseder. Her iki eseri de ilmî ve edebî olarak kıymetsiz bulur. Ahmedî'nin şiirlerinin letafet yönünden eksik olduğu için az beğenildiğini, Hamzavî'nin de tarihî anlatıları efsanevî olduğu için az ilgi gördüğünü söyler. Hakikatleri anlatmayan hikâyelerin şarkta Hamzanâme adıyla anıldığını belirtir.

Gibb, (1998: 172) Ahmedî'den bahsederken Hamzavî hakkında da bilgiler verir. Ahmedî ile kardeş olduğu Taşköprî-zade'ye dayandırdığı bilgilerle Ahmedî ve Hamzavî'nin birlikte Germiyan doğumlu olduğunu söyler.

Hamzavî hakkında bilgi veren bir başka kişi ise Bursalı Mehmet Tahir'dir. Tahir, (1972: II/12) Osmanlı Müellifleri adlı eserinde yazar Hamzavî'nin kardeşi Ahmedî'den (Tâceddin İbrahim ibni Hızır, ö. 815/1412) bahsettikten sonra Hamzavî hakkında da kısa bir bilgi verir. Peygamber Efendimizin amcası Hz. Hamza'ya ait bir takım hadiseler ve kahramanlık muharebelerinden bahseden kırk küsur cilt olduğu söylediği Hamzanâmelerden bahseder. Hamzanâmeleri hayalî ve kısmen tarihî bir roman olarak değerlendirir. Yeniçeri askerlerince kış geceleri kışlalarda okunduğu, sade bir dille yazıldığı ve tarihî bir eser olduğunu söyler. Hamzavî mahlaslı şairin Cami'ül-Meknûnât isminde kısmen manzum bir Osmanlı tarihi kitabı olduğunu söyler. Bu kitabın, yazarın yaşadığı devirdeki ilim adamlarından İbnü'l-Emin Mahmud Kemal Bey Efendi'de mevcut olduğunu belirtir. Ayrıca Hamzanâmelerin nerelerde okunduğunu bahsettikten sonra bu eserlerin Bursa Akbıyık türbesinde de olduğunu söyler. Neşe Seçkin (1991) Hamzavî'nin eseri olan Kıssa-ı İskender adlı yüksek lisans tezinde Cami'ül-Meknûnât adında üçüncü bir eserinin olduğunu belirtir. Nesir olarak yazdığı esere yer yer beyitler de eklediğinden bahseder.

Albayrak, ''Hamzanâme'' maddesinde Türkçe yazılmış Hamzanâmelerin ilk defa 14. yüzyılda, Emîr Süleyman'nın muhasiplerinden şair Ahmedî'nin kardeşi olan Hamzavî (ö. 815/1412-13) tarafından yazıya geçirildiğinden bahseder (Albayrak 1997: 517).

Hamzavî hakkında elimize ulaşan bilgiler kardeşi Ahmedî ile birlikte verilir. Ahmedî'nin asıl adının Tâceddin İbrahim ibni Hızır olduğu belirtilir. Buradan Hamzavî'nin de babasının adının Hızır olduğu söyleyebiliriz. Ahmedî, Germiyan Beyliği'nin hakimiyetinde olan Amasya şehrinde doğduğu belirtilir (Tahir 1972: II/10,

Kılıç 2018: 123). Hamzavî, Ahmedî ile hocalardan ilmi dersleri birlikte aldıklarına göre aralarındaki yaş farkı çok azdır. Her iki kardeşte eserlerini aynı zaman dilimlerinde yazmışlardır. Bu bilgilerden yola çıkarak Hamzavî'nin Germiyan Beyliği sınırları içerisinde Amasya da doğduğunu söyleyebiliriz. Ancak ulaştığımız kaynaklarda doğduğu yer hakkında kesin bilgi yoktur.

Türk edebiyatında mensur ve manzum birçok İskendernâme yazıldığını biliyoruz. İskendernâme yazan şairlerden biri de Hamzavî'dir. Türk edebiyatında kardeşi Ahmedî'den sonra ikinci müstakil İskendernâme yazarı Hamzavî'dir. Hamzanâmeler gibi Hamzavî'nin İskendernâme'si hakkında yapılan çalışmalar da sınırlıdır. Yapılan çalışmalar Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde bulunan eksik varakları olan 441 varaklık nüshayı içerir. Bu çalışmalar içerisinde Bilge Seyidoğlu danışmanlığında Nesrin Feyzioğlu (1991) yüksek lisans tez çalışmasında İskendernâme'nin tamamının yazı çevirimini yapıp metnin mensur kısımlarının motif incelemesini yapmıştır. Diğer yüksek lisans tezleri ise İskendernâme'nin dil özelliklerinin incelendiği çalışmalardır.[2]

IV. Türk Edebiyatında Hamzanâmelerin Cilt ve Nüshaları

İlk yazıldığında kaç sayfa veya cilt olduğu kesin olarak bilinmeyen Hamzanâmeler zengin bir anlatım üçüne sahip eserlerdir. Bunun yanında olayların birbirini takip etmesi, her ciltte farklı kişilerin ve maceraların ortaya çıkması, genelinde bir bütünlük oluştursa da esere ilk bakışta karmaşık bir hava verdirmiştir. Bu da birçok dildeki Hamzanâme yazmalarının farklı sayıda olmasını sağlamıştır. Araplarda 10 ile 15 cilt, İran kaynaklarında 24, 69 ile 82 cilt, Türklerde ise 72 cilt olduğu belirtilmektedir. Bizde Hamzanâmelerin ciltleri hakkındaki ilk bilgilerden birini Evliya Çelebi vermiştir. Köprülü (1986:381) meddahlardan bahsederken, Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde ''Hicretin 261. senesinde Ebû'l-Me'âlî bu te'life âb-ü tâb verip, 60 cilt etti. Meddahan-ı Rûm, bu 60 cildi fihrist ittihaz ederek 360 cild Hamza-Nâme yapmışlardır.'' der. Evliya Çelebi'nin 60 cildi olduğunu söylemesi belki bazı ciltlerin kısa olup iki ya da üç cildin tek ciltte toplanmasından kaynaklanabilir. Medahan-ı Rûm'un 60 cildi 360 cilde çıkardığını söylemesi nedeni sözlü kültürün zenginliği olabilir. Çünkü Hamza-nâme anlatıcıları, meddahan veya kıssahanlar bulundukları coğrafyanın etkisiyle ve kendi kabiliyet ve hayal dünyasınca bu eserlere eklemeler yapmış olabilirler. Mustafa Aksoy

[2] Akyol, Aysun (1990), Hamzavî Kıssa-i İskender, Metin Sözlüğü ve Dilbilgisi Özellikleri, Ankara Üniversitesi, (Prof. Dr. Mustafa Canpolat danışmanlığında); Seçkin, Neşe (1991), Hamzavî Kıssa-i İskender (101a-200b v.) Metin Sözlüğü ve Dilbilgisi Özellikleri, Ankara Üniversitesi, (Prof. Dr. Hamza Zülfikar danışmanlığında); Bağdemir, Abdullah (1992), Kitab-ı İskender 200a-300b (Giriş-Metin-Dizin), Ankara Üniversitesi, (Prof. Dr. Hamza Zülfikar danışmanlığında); Kalfa, Mahir (1994), Kıssa-i İskender 301a-405a (Giriş-Metin-Dizin), Ankara Üniversitesi, (Prof. Dr. Hamza Zülfikar danışmanlığında).

da (2009: 16) Hicri 261 senesinin Miladi 874 tarihine denk geldiğini söyleyerek Kocatürk'e katıldığını Hamzanâme'nin ilk defa 9. yüzyıldan İtibaren söylenip yazıya geçirildiğinden bahseder.

Hamzanâmeler hakkında yapılan ilk yüksek lisans tezinde Lütfi Sezen Hamzanâmelerin 69. cildine kadar tespit ettiğini söyler ve yüksek lisans tezini bu ciltle yapar. Evliya Çelebi'nin 360 ciltlik görüşüne yaklaşır. Sezen (1988: 24, 25) 69. cildin de dâhil olduğu Hamzanâmelerin 37 cildini görüp tespit etmiştir. 32 cildi ise tespit edememiştir. Hamzanâmelerin olay örgüsü dikkate alındığında 69. cildin son cilt olmadığı görülür.

Lütfi Sezen'in (1991: 27) yaptığı araştırmalara göre kütüphanelerde bulduğu Hamzanâme nüshaları şu şekildedir. 7 nüsha Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde, 6 nüsha İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi'nde, 2 nüsha İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde, 1 nüsha İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Seminer Kütüphanesi'nde, 56 nüsha İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Eski Eserler Bölümünde olmak üzere toplam 72 Hamzanâme nüshası tespit etmiştir. Tespit edilen Hamzanâme nüshaları 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 30, 33, 35, 37, 39, 43, 44, 46, 53, 54, 55, 60, 62, 67 ve 69'dur. Tespit edilmemiş olanlar ise; 18, 20, 23, 24, 27, 28, 29, 31, 32, 34, 36, 38, 40, 41, 42, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 66 ve 68. ciltlerdir.

Yelten (2013: 153) ''Hamza-nāme'nin Yeni Ciltleri ve Okuma Mekânları'' adlı makalesinde 72 ciltlik Hamzanâmelerin 70 cildini tespit ettiğini 40 ve 42. ciltlerin ise bulunamadığını söyler. Böylece Anadolu sahasında Hamzavî'nin yazdığı Hamzanâmelerin 72 ciltten oluştuğu netlik kazanmıştır.

> ''Araştırmalarım sonucu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler Kütüphanesinde kayıtlı 72 ciltlik Hamza-nâme'yi tespit ettim. Varlığından ilk defa haberdar olduğum ve yalnız bu yazıda ifade ettiğim yeni Hamza-nâme ciltlerinin sayısı 25'tir. Tespitlerimden önceki 45 cilt ile birlikte Hamza-nāme'nin bugün için bilinen nüshalarının sayısı 70'e ulaşmıştır. Bulunamayan yalnız 40 ve 42. ciltlerdir. Ayrıca bu mufassal eserin bazı abartılı yorumların aksine toplam 72 ciltten ibaret olduğu bilgisi de kesinlik kazanmıştır. Çünkü eserin 72. ciltle bittiğini tespit ettiğimiz ifade, 'Hamza-nâme'nin yetmiş ikinci âhir cildidir, fazl olunur' şeklinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496 numarada kayıtlı olan 72. cildin ilk sayfasında saptanmıştır.'' (Yelten 2013: 153).

Hamzanâmeler hakkında yapılmış yüksek lisans tezleri ve yayınlanmış makaleler incelenerek mevcut Hamzanâme nüshalarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Hamzanâme (1. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1084, 1b-378b varak, 1316 (1900). (1. cilt 94 varak).
2. Hamzanâme (1. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1111, 1b-120b varak, 1191 (1775). (1. cilt 60 varak).

3. Hamzanâme (1. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1124, 110 varak, 1277 (1861).
4. Hamzanâme (1. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1136, 17 ya da 35 varak, 1210 (1794).
5. Hamzanâme (1. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1132, 113 varak, 1268 (1851).
6. Hamzanâme (1. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 887, 249 varak, 18. yy.
7. Hamzanâme (1. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
8. Hamzanâme (2. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-0887.
9. Hamzanâme (2. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1085, 1b-378b, 1316 (1900).
10. Hamzanâme (2. cilt), Tunus Milli Kütüphanesi, Nu: 11658/1, 155 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
11. Hamzanâme (2. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1112, 108 varak, 1272 (1855).
12. Hamzanâme (2. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1125, 138 varak, 1275 (1858).
13. Hamzanâme (2. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
14. Hamzanâme (3. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1080.
15. Hamzanâme (3. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1086, 131 varak, 1314 (1898).
16. Hamzanâme (3. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-0887.
17. Hamzanâme (3. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
18. Hamzanâme (4. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1087, 411 varak, 1292 (1876).
19. Hamzanâme (4. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 902, 105 varak, 19. yy.
20. Hamzanâme (4. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1113, 92 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
21. Hamzanâme (4. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1126, 253 varak, 1211 (1795).
22. Hamzanâme (4. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1133, 165 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
23. Hamzanâme (4. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1137, 83 varak, istinsah tarihi belirli değildir.

24. Hamzanâme (4. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
25. Hamzanâme (4. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1139, 385 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
26. Hamzanâme (5. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1139, 385 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
27. Hamzanâme (5. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1088, 259 varak, 1217 (1802).
28. Hamzanâme (5. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1114, 30 varak, 1284 (1868).
29. Hamzanâme (5. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1127, 104 varak, istinsah tarihi belli değildir.
30. Hamzanâme (5. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1137, 83 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
31. Hamzanâme (5. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1133, 165 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
32. Hamzanâme (5. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 905, 181 varak, 19. yy.
33. Hamzanâme (5. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1127.
34. Hamzanâme (5. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
35. Hamzanâme (6. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1089, 364 varak, 1287 (1871).
36. Hamzanâme (6. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1115, 58 varak, 1214 (1798).
37. Hamzanâme (6. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1228, 130 varak, 1217 (1082).
38. Hamzanâme, (6. cilt), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, S. Özege Kitapları, Nu: 18731, 84 varak, 1215 (1799).
39. Hamzanâme (6. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-0483.
40. Hamzanâme (6. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496, 100 varak, 1234.
41. Hamzanâme (7. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1090, 128 varak, 1204 (1788).
42. Hamzanâme (7. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1116, 230 varak, 1255 (1839).
43. Hamzanâme (7. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1129, 77 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
44. Hamzanâme (7. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1132, 227 varak, 1267 (1851).

45. Hamzanâme (7. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1135, 346 varak, 1268 (1852).
46. Hamzanâme (7. Cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-0151, 91 varak. İstinsah tarihi bellirli değildir.
47. Hamzanâme (7. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
48. Hamzanâme (8. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1091, 230 varak, 1206 (1790).
49. Hamzanâme (8. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1117, 404 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
50. Hamzanâme (8. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1130, 94 varak, 1212 (1796).
51. Hamzanâme (8. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 147, 106 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
52. Hamzanâme (8. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
53. Hamzanâme (9. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1092, 204 varak, 1280 (1864).
54. Hamzanâme (9. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 909, 87 varak, 20. yy.
55. Hamzanâme (9. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
56. Hamzanâme (10. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1093, 274 varak, 1147 (1731).
57. Hamzanâme (10. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1118, 226 varak, 1255 (1839).
58. Hamzanâme (10. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1131, 118 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
59. Hamzanâme (10. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 907, 33 varak, 18. yy.
60. Hamzanâme (10. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
61. Hamzanâme (11. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1094, 144 varak, 1281 (1865).
62. Hamzanâme (11. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1119, 118 varak, 1224 (1808).
63. Hamzanâme (11. cilt), İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Kitapları, Nu: 6244, 364 varak, 1124 (1708).
64. Hamzanâme (11. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 2496, 57 varak. 1262 (1846).
65. Hamzanâme (11. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 910, 63 varak, 18. yy.

66. Hamzanâme (12. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 10905, 113 varak, 1227 (1812).
67. Hamzanâme (12. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 899, 84 varak, 1262 (1846).
68. Kıssa-i Hamza-i Ba-safa (12. cilt), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kütüphanesi, Nu: 1497, 112 varak, 1083 (1673).
69. Hamzanâme (12. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
70. Hamzanâme (13. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1096, 186 varak, 1237 (1831).
71. Hamzanâme (13. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1120, 120 varak, 1247 (1831).
72. Hamzanâme (13. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 903, 93 varak, 1285 (1869).
73. Hamzanâme (13. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
74. Hamzanâme (14. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1097, 206 varak, 1247 (1831).
75. Hamzanâme (14. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 898, 55 varak, 19. yy. 1290 (1873).
76. Hamzanâme (14. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496, 72 varak. İstinsah tarihi belirli değildir.
77. Hamzanâme (15. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1098, 162 varak, 1217 (1802).
78. Hamzanâme (15. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1121, 206 varak, 1247 (1831).
79. Hamzanâme (15. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 897, 86 varak, 20. yy.
80. Hamzanâme (15. cilt), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kütüphanesi, Nu: 1180, 121 varak, istinsah tarihi belirtilmemiştir.
81. Hamzanâme (16. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1099, 262 varak, 1246 (1830).
82. Hamzanâme (16. cilt), İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal Kitapları, Nu: 812/4, 710 varak, 1231 (1815).
83. Hamzanâme (16. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 900, 121 varak, 20. yy.
84. Hamzanâme (16. cilt), Süleymaniye Kütüphanesi, Nu: 812/1, 80 varak.
85. Hamzanâme (17. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1100, 180 varak, 1209 (1793).
86. Hamzanâme (17. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 901, 116 varak, 19. yy.

87. Hamzanâme (17. cilt), İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal Kitapları, Nu. TY 0812/4.
88. Hamzanâme (17. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
89. Hamzanâme (18. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-0148.
90. Hamzanâme (18. cilt), İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal Kitapları, Nu. TY 0812/4.
91. Hamzanâme (18. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
92. Hamzanâme (19. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1101, 242 varak, 1219 (1803).
93. Hamzanâme (19. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 908, 80 varak, 1240 (1824).
94. Hamzanâme (19. cilt), Süleymaniye Kütüphanesi, Nu. TY 0812/1.
95. Hamzanâme (19. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
96. Hamzanâme (20. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nu. TY 01102, 110 varak.
97. Hamzanâme (20. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-0146.
98. Hamzanâme (20. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
99. Hamzanâme (21. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1102, 180 varak, 1165 (1749).
100. Hamzanâme (21. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-0152.
101. Hamzanâme (21. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-889, 150 varak, 18. yy.
102. Hamzanâme (21. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
103. Hamzanâme (22. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1103, 133 varak, 1205 (1789).
104. Hamzanâme (22. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 1097, 73 varak, 19. yy.
105. Hamzanâme (22. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
106. Hamzanâme (23. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 906, 68 varak, 19. yy.
107. Hamzanâme (23. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.

108. Hamzanâme (24. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 1096, 72 varak, 19. yy.
109. Hamzanâme (24. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
110. Hamzanâme (25. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1104, 201 varak, 1200 (1784).
111. Hamzanâme (25. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 896, 69 varak, 18. yy.
112. Hamzanâme (25. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
113. Hamzanâme (26. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1105, 189 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
114. Hamzanâme (26. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1122, 50 varak, 1265 (1848).
115. Hamzanâme (26. cilt), İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi Kitapları, Nu: 101, 248 varak, 1265 (1848).
116. Hamzanâme (26. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 904, 73 varak, 19. yy.
117. Hamzanâme (26. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
118. Hamzanâme (27. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 895, 34 varak, 19. yy.
119. Hamzanâme (27. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kitaplığı Nd. 2496, 112 varak, 1307, 19. yy.
120. Hamzanâme (28. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 894, 35 varak, 19. yy.
121. Hamzanâme (28. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
122. Hamzanâme (29. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 893, 82 varak, 20. yy.
123. Hamzanâme (29. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
124. Hamzanâme (29. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496, 57 varak.
125. Hamzanâme (30. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1106, 136 varak, 1272 (1758).
126. Hamzanâme (30. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 892, 62 varak, 19. yy.
127. Hamzanâme (30. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
128. Hamzanâme (31. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 153, 97 varak, 18. yy.

129. Hamzanâme (31. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
130. Hamzanâme (32. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 891, 58 varak, 20. yy. başı.
131. Hamzanâme (32. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
132. Hamzanâme (33. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 18732, 150 varak, 1215 (1799).
133. Hamzanâme (33. cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-0149.
134. Hamzanâme (33. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496, 47 varak.
135. Hamzanâme (34. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
136. Hamzanâme (35. cilt), İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi Kitapları, Nu: 102, 162 varak, 1267 (1851).
137. Hamzanâme (35. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
138. Hamzanâme (36. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
139. Hamzanâme (37. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 103, 128 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
140. Hamzanâme (37. cilt), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, S. Özege Kitapları, Nu: 18747, 178 varak, 1211 (1795).
141. Hamzanâme (37. cilt), Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi, PL229.H36, Envanter Nu: 89, Yazma Nu: 150, 63 varak, 1240 (1824).
142. Hamzanâme (38. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
143. Hamzanâme (39. cilt), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, S. Özege Kitapları, Nu: 18746, 208 varak, 1217 (1801).
144. Hamzanâme (39. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
145. Hamzanâme (41. cilt), Türk Dil Kurumu Kütüphanesi,Nu. A 331.
146. Hamzanâme (41. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
147. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Nu. A 331.
148. Hamzanâme (43. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1107, 322 varak, 1214 (1798).
149. Hamzanâme (43. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1123, 106 varak, 1277 (1861).
150. Hamzanâme (43. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.

151. Hamzanâme (44. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1108, 1241 varak, 1248 (1832).
152. Hamzanâme (44. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
153. Hamzanâme (45. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
154. Hamzanâme (46. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1109, 162 varak, 1195 (1781).
155. Hamzanâme (46. Cilt), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-0150.
156. Hamzanâme (46. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
157. Hamzanâme (47. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nu. Belirtilmemiş.
158. Hamzanâme (48. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
159. Hamzanâme (49. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
160. Hamzanâme (50. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
161. Hamzanâme (51. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
162. Hamzanâme (52. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
163. Hamzanâme (53. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1110, 220 varak, 1142 (1726).
164. Hamzanâme (53. cilt), İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi Kitapları, Nu: 104, 225 varak, 1268 (1852).
165. Hamzanâme (53. Cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir eserler Kütüphanesi, Nu 2979 (Nd. 2496).
166. Hamzanâme (53. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
167. Hamzanâme (54. cilt), İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi Kitapları, Nu: 105, 262 varak, 1229 (1831).
168. Hamzanâme (54. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
169. Hamzanâme (55. cilt), İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi Kitapları, Nu: 106, 284 varak, 1230 (1814).
170. Hamzanâme (55. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
171. Hamzanâme (55. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.

172. Hamzanâme (56. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
173. Hamzanâme (57. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
174. Hamzanâme (58. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
175. Hamzanâme (59. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
176. Hamzanâme, (60. cilt), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, S. Özege Kitapları, Nu: 18733, 210 varak, 1204 (1788).
177. Hamzanâme (60. cilt), İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi Kitpları, Nu. 1873.
178. Hamzanâme (60. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
179. Hamzanâme (61. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
180. Hamzanâme (62. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Seminer Kütüphanesi, Nu: 3338, 242 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
181. Hamzanâme (63. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
182. Hamzanâme (64. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
183. Hamzanâme (65. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
184. Hamzanâme (66. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nu. Belirtilmemiş.
185. Hamzanâme (67. cilt), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, S. Özege Kitapları, Nu: 18734, 278 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
186. Hamzanâme (67. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
187. Hamzanâme (68. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
188. Hamzanâme (69. cilt), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, S. Özege Kitapları, Nu: 18735, 54 varak, 1200 (1784).
189. Hamzanâme (69. cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
190. Hamzanâme (70. cilt), İstanbul Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
191. Hamzanâme (71. cilt), İstanbul Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496.
192. Hamzanâme (72. cilt), İstanbul Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496. 134 varak.

Hangi cilt olduğu tespit edilemeyen nüshalar şunlardır:

193. Hamzanâme, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı Kütüphanesi, Nu: 503, 121 varak, istinsah tarihi belirtilmemiştir. (Hamzavî).
194. Hamzanâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Nu: 6244, 364 varak, (Hamzavî).
195. Hamzanâme, Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, Nu: 8666, 289 varak, istinsah tarihi belirli değildir.
196. Hamzanâme, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Nu: 918, 185 varak.
197. Hamzanâme, Tercüman Gazetesi Kütüphanesi, Nu: 191, 110 varak, (Hamzavî).
198. Hamzanâme, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Nu: 331.
199. Kıssa-i Hamza, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Bölümü, Nu: 4820/2, 17-70 varak.
200. Hamzanâme, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 146, 133 varak, 18. yy.
201. Hamzanâme, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 148, 44 varak, 1304 (1886).
202. Hamzanâme, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 149, 100 varak, 18. yy.
203. Hamzanâme, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 150, 81 varak, 1192 (1776).
204. Hamzanâme, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 151, 91 varak, 19. yy.
205. Hamzanâme, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: 152, 51 varak, istinsah tarihi belirli değildir.

. Aydemir'in (2007: 1210) ''Makedonya Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler Üzerine'' adlı bildirisinde, yaptığı araştırmalara göre Makedonya Milli Kütüphanesi Manuscript Turks II Koleksiyonu'nda 23 Hamzanâme nüshası olduğunu tespit etmiştir. Ancak bu nüshaların hangi ciltler olduğu hakkında bilgiyi kütüphane yönetiminin eserlerin fotokopilerinin ve kopyalarının alınmasına izin vermemesinden dolayı temin edememiştir.

V. Hamzanâmeler Hakkında Yurt içinde Yapılan Çalışmalar

Cilt sayısı 72 olan Hamzanâmeler hakkında henüz toplu bir çalışma yapılmamıştır. Yapılan çalışmalar birkaç kitap, gün geçtikçe artan yüksek lisans tezleri ve sınırlı sayıda makaleden oluşur. Türkiye'de tespit ettiğimiz Hamzanâmeler hakkında

yapılmış çalışmalar 2 lisans tezi, 26 yüksek lisans tezi, 6 basılmış kitap ve 8 makaleden oluşur.

V.I. Lisans Tezleri

İlk çalışmalar lisans tezleriyle başlamıştır. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencisi Hakkı Karadeniz Prof. Dr. Kadri Timurtaş danışmanlığında Hamzanâme'nin birinci cildinin ilk yirmi varaklarının transkripsiyonlu yazı çevirimini ve indeksini yapmıştır. ''Hamzavî ve Hamzanâme (Metin-İndeks)'' adlı çalışması 137 sayfa olup 1973 yılında tamamlamıştır (Sezen 1988: 23-24).

İkinci çalışma İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı öğrencisi Mustafa Öncü'ye aittir. Öncü, 1975 yılında Prof. Dr. Kadri Timurtaş danışmanlığında Hamzanâme'nin birinci cildinin 50-88 varaklarını incelemiştir. 293 sayfadan oluşan çalışmasında varakların transkripsiyonlu yazı çevirimini yaptıktan sonra son bölüme indeks eklemiştir (Sezen 1988: 24).

Bu iki lisans tezi dışında Türkiye üniversitelerdeki lisans tezlerini tespit etme imkanımız olmadığından yer verilmemiştir.

V.II. Yüksek Lisans Tezleri

Hamzanâmeler hakkında yapılan yüksek lisans tez çalışmalarının 2017 yılından itibaren fazlalaştığı görülmektedir. Yapılan tezlerin çoğu İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü hocalarından Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında gerçekleşmektedir. Yelten danışmanlığında yapılan tezler dilbilimsel açıdan önemlidir. Bu tezlerde Hamzanâmelerin yazı çevirimi yapılarak dil varlığı çıkarılmaya çalışılmıştır. Diğer tez çalışmaları ise Hamzanâmelerin Halk Edebiyatı yönüyle incelenmesinden oluşur.

Hamzanâmeler hakkında ilk derli toplu çalışma Atatürk Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Lütfi Sezen'e aittir. Sezen, Prof. Dr. Muhan Bali danışmanlığında 1988 yılında 156 sayfalık yüksek lisans tezinde ''Hamzanemelerin Halk Edebiyatı İçerisindeki Yeri'' başlığıyla Hamzanâme'nin elli dört varaklık olan 69. cildini incelemiştir. Bu çalışmasının giriş bölümünde destan türü hakkında bilgiler verdikten sonra Hamzanâmeleri İslamiyet sonrası Türk destanları içerisine almıştır. Birinci bölümde Hz. Hamza ve Hamzanâmeler hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde eserde geçen tipler ve motifleri incelemiştir. Son bölümde 69. cildin transkripsiyonlu yazı çevirimini yapılmıştır. Şahıs ve yer adları indeksinden sonra metin tıpkı basımı verilerek tez tamamlanmıştır.

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans öğrencisi Adem Balaban ''Hamzanâme'de Geçen Zarff-fiil Yapılı Cümleler'' başlıklı tezinde Hamzanâme'nin 88 varaklık birinci cildini incelemiştir. Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında 2003 yılında tamamladığı bu tezi 158 sayfadan oluşmaktadır. 88 varaklık birinici cildin transkripsiyonunu yaptıktan sonra Hamzanâme'de geçen cümle yapılarını inceledikten sonra zarf-fiiller tespit edilmiştir.

Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans öğrencisi Yalçın Zengin 2005 yılında ''Hamzanâme Metin-İnceleme'' adlı 165 sayfalık tezinde Hamzanâme'nin 31. cildini incelemiştir. Prof. Dr. Şeref Boyraz danışmanlığındaki bu çalışmasında Hamzanâmeler ve Hz. Hamza hakkında bilgi verdikten sonra metnin özeti yapılarak kişiler ve motifler tespit edilmiştir. Daha sonra 97 varaklık metnin transkripsiyonu yapılmıştır. Zaman ve mekân konusuna değinilmemiş, dil ve üslûp hakkında detaylı bilgi verilmemiştir.

Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans öğrencisi Arzu Yıkılmaz, Prof. Dr. Zühal Ölmez danışmanlığında ''Hamzanâme: Metin-dizin (158b-250b)'' adlı tezi 2005 yılında tamamlamıştır. Bu çalışmasında metnin yazı çevirimini ve çözümlememeli dizinini yapmıştır.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalında yüksek lisans öğrencisi olan Nurhayat Şimşek Akın, Yrd. Doç. Dr. Refiye Okuşluk Şenesen danışmanlığında Hamzanâme'nin 8. cildini çalışmıştır. 2006 yılında yaptığı ''Hamzaneme (8. Cilt, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi) Metin-İnceleme'' adlı tezinde 106 varaklık metnin yazı çevirimini yapmıştır. 167 sayfalık tezinin birinci bölümünde Hamzanâme'nin kaynakları ve Türk edebiyatındaki yeri tespit edilmeye çalışılmış. İkinci bölümde metnin biçim, dil ve üslûp özellikleri incelenmiş. Üçüncü bölümde kişiler ve motifler sınıflandırılarak tespit edilmiştir.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans öğrencisi Nuran Kurtçu, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Aksoy danışmanlığında ''Hamzanâme (16. cilt) Hamzanâme Kahramanlarının Türk Destan Edebiyatındaki Yeri'' adlı yüksek lisans tezini 2006 yılında tamamlamıştır. Kurtçu'nun incelediği Hamzanâme'nin 16. cildi olup 80 varaktır. Çalışmasının girişinde destan türü ve Türk destanları hakkında geniş bilgiler vererek bu destanlar içerisinde Hamzanâmelerin konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. İncelediği metinde geçen kahramanları Şehnâme, Battal Gazi, Danişmend Gazi destanlarındaki kahramanlarla karşılaştırarak tanıttıktan sonra 16. cildin transkripsiyonunu yapmıştır. Metnin zaman, mekân ve motifleri belirtilmemiş, indeks, sözlük çalışması yapılmamıştır.

Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Sinem Ceyda Baysal, Doç. Dr. Mehmet Gümüşkılıç danışmanlığında ''Hamzanâme (7. Cilt) Gramer Özellikleri, Metin, Sözlük, indeks''

adlı yüksek lisans tezini 2008 yılında tamamlamıştır. Yedinci cildin yazı çevirimi yapılarak gramer özellikleri incelenmiştir. Son bölümde sözlük ve indeks verilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilimdalı yüksek lisans öğrencisi Derya Datlı, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ''Hamzanâme (2. cilt) (Metin-Sözlük-İndeks)'' adlı tezini 2009 yılında tamamlamıştır. Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında kısa bilgiler verildikten sonra metnin transkripsiyonunu yapmıştır. Bu yazı çevirimi 2. cildin ilk 70 varaklık kısmını oluşturur. Daha sonra ayrıntılı sözlük ve şahıs-yer adları indeksi oluşturmuştur. Çalışma 179 sayfadan oluşmaktadır.

Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans öğrencisi Derya Kökyar 2009 yılında ''Hamzanâme'nin Otuzuncu Cildi Metin-İnceleme'' adlı 251 sayfalık tezinde Hamzanâme'nin 30. cildini incelemiştir. Prof. Dr. Şeref Boyraz danışmanlığındaki bu çalışmasında Hamzanâmeler ve Hamzanâmelerin Türk Halk Edebiyatında içerisinde yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Hamzanâmelerin cilt ve nüshaları hakkında bilgi verdikten sonra metnin özeti yapılarak kişiler ve motifler tespit edilmiştir. Daha sonra 63 varaklık metnin transkripsiyonu yapılarak kişi ve yer adları indeksi oluşturulmuştur.

Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Bihter Karahan, Prof. Dr. Zühal Ölmez danışmanlığında ''Hamzanâme: Metin-Dizin (14. cilt)'' adlı çalışmasını 2014 yılında tamamlamıştır. Bu çalışmasında Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında bilgi verdikten sonra 14. cildin dil özelliklerini incelemiştir. Son bölümde çözümlemeli dizin oluşturularak metnin tıpkı basımı verilmiştir.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Yılmaz Faraşoğlu, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ''Hamzavî'nin Hamzanâmesi (26. cilt) Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük'' adlı çalışmasını 2016 yılında tamamlamıştır. İnceleme kısmında Hz. Hamza ve Hamzavî hakkında bilgi verildikten sonra metnin biçim incelemesi yapılmıştır. Metinde geçen kelimelerin köken bakımından sınıflandırılması yapılmıştır. 59 varaklık olan 26. cildin transkripsiyonu yapıldıktan sonra açıklamalı sözlük verilmiştir. Faraşoğlu'nun incelediği 26. cilt 1209 tarihli yazma nüsha olup hangi kütüphaneden temin edildiği söylenmemiştir.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans öğrencisi Mehmet Fatih Dinçaslan, Yrd. Metin Demirci danışmanlığında ''Hamzanâme (46. cilt, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi), Gramer İncelemesi-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük-İndeks'' adlı çalışmasını 2016 yılında tamamlamıştır. Giriş bölümünde Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında bilgi verildikten sonra 46. cilt dil ve üslûp özellikleri bakımından incelenmiştir. Birinci bölümde metnin gramer özellikleri incelenmiştir. İkinci bölümde

metnin transkripsiyonu yapılmıştır. Diğer bölümlerde ayrıntılı sözlük oluşturularak yer ve şahıs indeksi hazırlanmıştır. Çalışmanın sonuna metnin tıpkı basımı eklenmiştir.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans öğrencisi Adem Bulut, Yrd. Doç. Dr. Metin Demirci danışmanlığında ''Hamzanâme 12. cilt Gramer-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük-Kişi Adları/Yer Adları İndeksi'' tezini 2016 yılında tamamlamıştır. Giriş kısmında Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında bilgiler verdikten sonra bu alanda yapılmış çalışmalardan bahsetmiştir. Daha sonra 12. cildin ayrıntılı bir gramer incelemesi yapılmıştır. 113 varaklık metnin transkripsiyonu yapıldıktan sonra sözlük, kişi ve yer adları indeksi oluşturulmuştur. Çalışmanın sonunda metnin tıpkı basımı verilmiştir. Bulut ile bizim teze başlama yılımız aynı dönemi kapsamıştır. Her ikimiz Hamzanâme'nin 12. cildini çalışmamıza konu olarak seçmişiz. Bulut 12. cildin nüshalarından İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümünde bulunan, 10905 numaralı 113 varaklık, 1227 (1812) istinsah tarihli nüshayı seçmiş ve metni sadece dil yönüyle incelemiştir. Bizim çalışmamız ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kütüphanesinde 1497 numaralı 112 varaklık, 1083 (1673) istinsah tarihli nüsha olup metin halk edebiyatı yönüyle incelenmiştir.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Yavuz Tatlı, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ''Hamzatnâme (9. cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)'' adlı tezini 2017 yılında tamamlamıştır. Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında çok kısa bilgi verildikten sonra 9. ciltin tanıtımı yapılmıştır. 9. cildin dil ve anlatım özellikleri verildikten sonra metnin özeti yapılmıştır. Daha sonra metinde yer alan kelimelerin dillere göre dağılımı tablo halinde verilmiştir. 119 varaklık metnin transkripsiyonu yapılarak ayrıntılı sözlük oluşturulmuştur. Metnin tıpkı basımı çalışmanın sonuna eklenmiştir.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı Yüksek lisans öğrencisi Begüm Hande Çay, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ''Hamzanâme (27. cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks)'' çalışmasını 2017 yılında tamamlamıştır. Çalışmanın giriş bölümünde Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında bilgi verildikten sonra metinde geçen kelimelerin dillere göre dağılımı yapılmıştır. 102 varaklık 27. cildin transkripsiyonu yapıldıktan sonra ayrıntılı sözlük çalışması yapılarak şahıs ve yer adları indeksi oluşturulmuştur. Metnin tıpkı basımı çalışmanın sonuna eklenmiştir.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı Yüksek lisans öğrencisi Mustafa Aydın, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ''Hamzanâme (29. cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks)'' çalışmasını 2017 yılında tamamlamıştır. Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında bilgi verildikten sonra metinde geçen kelimelerin dillere göre dağılımı yapılmıştır. 57 varaklık 29. cildin

transkripsiyonu yapıldıktan sonra ayrıntılı sözlük çalışması yapılarak şahıs ve yer adları indeksi oluşturulmuştur. Metnin tıpkı basımı çalışmanın sonuna eklenmiştir.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Abdülkadir Korkmaz, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ''Hamzanâme (20. cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)'' adlı tezini 2017 yılında tamamlamıştır. Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında bilgi verildikten sonra metinde geçen kelimelerin sayısal değerleri çıkarılmıştır. 110 varaklık metnin transkripsiyonu yapılarak ayrıntılı sözlük oluşturulmuştur. Metnin tıpkı basımı çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans öğrencisi Dursun Kırmıt, Yrd. Doç. Dr. Metin Demirci danışmanlığında ''Hamzanâme (53. cilt İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi) Gramer İncelemesi-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük-İndeks)'' tezini 2017 yılında tamamlamıştır. Çalışmasında 53. cildi dil bilgisi açısından incelemiştir. Metin çeviri yazıya aktarılmış, metin üzerinde inceleme yapılarak metin sözlüğü hazırlanmıştır. Kişi ve mekân adları dizini oluşturulmuştur.

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Tuğçe Soyal, Yrd. Doç. Dr. Uğur Başaran danışmanlığında ''Hamzanâme'nin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)'' adlı tezini 2018 yılında tamamlamıştır. Çalışmasını İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler bölümündeki 1124 numaralı 110 varaklık Hamzanâme'nin birinci cildi üzerinde yapmıştır. Çalışmanın giriş kısmında Hz. Hamza ve Hamzanâmeler hakkında bilgi verdikten sonra Hamzanâmeler hakkında yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Daha sonra metin şekil ve muhteva yönünden incelenmiştir. Metnin zaman ve mekânından bahsedildikten sonra şahıs kadrosu çıkarılmıştır. Daha sonra metinde bulunan motifler tespit edilerek açıklanmıştır. İncelenen birinci cildin transkripsiyonu yapılarak çalışmanın sonuna metnin tıpkı basımı eklenmiştir.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Feral Hançer, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ''Hamzanâme (11. cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)'' adlı yüksek lisans tezini 2018 yılında tamamlamıştır. Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında bilgi verildikten sonra metnin dil ve anlatım özellikleri incelenmiştir. On birini ciltte geçen kelimelerin dillere göre dağılımı yapılmış ve daha sonra metnin özeti çıkarılmıştır. 57 varaklık metnin transkripsiyonu yapılarak ayrıntılı sözlük oluşturulmuştur. Çalışmanın sonuna on birinci cildin tıpkı basımı eklenmiştir.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Tuğba Deniz, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ''Hamzanâme (14. cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)'' adlı yüksek lisans tezini 2018 yılında tamamlamıştır. Çalışmanın giriş kısmında Hz. Hamza ve Hamzavî

hakkında bilgi verdikten sonra 14. cildin dil ve anlatım özelliklerini incelemiştir. Bu bölümde metnin özetini yaparak kelimelerin dillere göre dağılımını tablo şeklinde vermiştir. 72 varaklık 14 cildin transkripsiyonunu yaptıktan sonra ayrıntılı sözlük çalışması yapmıştır. Çalışmanın sonuna 14. cildin tıpkı basımı eklenmiştir.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Vahide Ünver Çopursan, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ''Hamzanâme (27. cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)'' adlı yüksek lisans tezini 2018 yılında tamamlamıştır. Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında bilgi verildikten sonra metnin dil ve anlatım özellikleri incelenmiştir. 27. cildin özeti verilerek metinde geçen kelimelerin dillere göre dağılımı tablo şekline verilmiştir. Daha sonra 112 varaklık metnin transkripsiyonu yapılmıştır. Sözlük çalışması yapılarak çalışmanın sonunda metnin tıpkı basımı verilmiştir.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Serdar Tarun, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ''Hamzanâme (33. cilt) (Metin-Sözlük-İnceleme)'' adlı yüksek lisans tezini 2018 yılında tamamlamıştır. Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında bilgi verildikten sonra metnin dil ve anlatım özellikleri incelenmiştir. 33. ciltte geçen kelimelerin sayısal değerleri tablo halinde verilmiştir. 47 varaklık metnin transkripsiyonu yapılarak sözlük çalışması yapılmıştır. Şahıs ve yer adları indeksi yapıldıktan sonra 33. ciltteki şahısların akrabalık durumları tespit edilmiştir. Çalışmanın sonunda metnin tıpkı basımı verilmiştir.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Yaşar Yılmaz, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ''Hamzanâme (6. cilt 1. kısım) (İnceleme-Metin-Sözlük)'' adlı yüksek lisans tezini 2018 yılında tamamlamıştır. Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında bilgi verdikten sonra metnin dil ve anlatım özelliklerini incelemiştir. 6. cildin 100 varaklık kısmının özeti yapıldıktan sonra metinde geçen kelimelerin dillere göre dağılımı tablo halinde verilmiştir. İncelediği metnin transkripsiyonunu yaptıktan sonra sözlük çalışması yapmıştır. Çalışmanın sonuna istinsah tarihi 1234 olan 6. cildin tıpkı basımını vermiştir.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Abdullah Kaya, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ''Hamzanâme (5. cilt II. kısım) (İnceleme-Metin-Sözlük)'' adlı yüksek lisans tezini 2018 yılında tamamlamıştır. Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında çok kısa bilgi verdikten sonra metnin dil ve anlatım özelliklerini incelemiştir. 5. cildin 85 varaklık kısmının 86a sayfasından itibaren özeti yapıldıktan sonra metinde geçen kelimelerin dillere göre dağılımı tablo halinde verilmiştir. İncelediği metnin transkripsiyonunu yaptıktan sonra sözlük çalışması yapmıştır. Çalışmanın sonuna çalışması yapılan bölümün tıpkı basımını vermiştir.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Yasin Çakmak, Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında ‘‘Hamzanâme (17. cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)’’ adlı yüksek lisans tezini 2018 yılında tamamlamıştır. Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında çok kısa bilgi verdikten sonra çalışma yaptığı metnin dil ve anlatım özelliklerini incelemiştir. 124 varaklık 17. cildin olay örgüsü ve özeti yapıldıktan sonra metinde geçen kelimelerin dillere göre dağılımı tablo halinde verilmiştir. İncelediği metnin transkripsiyonunu yaptıktan sonra sözlük çalışması yapmıştır. Çalışmanın sonuna 17. cildin tıpkı basımını vermiştir.

V.III. Kitaplar

Hamzanâmeler hakkında basılan ilk kitap Lütfi Sezen’in ‘‘Halk Edebiyatında Hamzanâmeler’’ adlı eseridir. İlk baskısı Ankara’da 1991 yılında çıkan bu kitap Kültür Bakanlığı yayınlarından çıkmıştır. 156 sayfalık eserin girişinde destan türü hakkında geniş bir bilgi verilmiştir. Daha sonra Türk destanlarından bahsedilmiş ve destanları, İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası Türk destanları olmak üzere ikiye ayırmıştır. Sezen, Hamzanâmeleri İslamiyet sonrası Türk destanları içerisine alır. Hamzanâmeler hakkında yapılan çalışmalardan bahsettikten sonra tespit ettiği Hamzanâme yazmaları hakkında bilgi vermiştir. Hz. Hamza hakkında bilgi verdikten sonra Hz. Hamza hakkında yazılmış mevcut kitaplardan bahseder. Kitabının ‘‘Hamzanâmeler Üzerine Tenkitler’’ bölümünde Hamzanâmelerin bazı şair ve yazarlar tarafından hor ve hakir görüldüğünden bahseder. Hamzanâmede geçen tipleri İslami tipler, sonradan Müslüman olan tipler ve Müslüman olmayan tipler olarak üç başlık altında incelemiştir. 69. ciltte geçen motifleri destanî, dinî ve masal motifleri başlığı altında incelemiştir. 69. cildi ve iki ek metni günümüz Türkçesiyle verdikten sonra çalışmasını sözlük kısmıyla bitirmiştir.

Hamzanâme hakkında ikinci kitap Hasan Aycın tarafından ‘‘Sahipkırân Nâm-ı Diğer Hamzanâme’’ adıyla 2007 yılında İz yayıncılık tarafından yayınlanmıştır. Kitabın beşinci baskısı 2015 yılında İz yayıncılık tarafından 534 sayfa olarak tekrar basılmıştır. Eser, akıcı bir üslûpla roman havasında anlatılmıştır. Hasan Aycın dedesinden kalma Hamzanâmeleri okuyup bu kitabı oluşturmuştur. Kısa başlıklar halinde oluşan eser Hamzanâmelerin birinci cildinden başlayıp onuncu cilde gelmeden biter. Yazar Hamzanâmelerin dilini ve üslûbunu çok iyi anlamış olacak ki hem nesir hem manzum kısımları sadeleştirerek kendi yorumuyla birlikte vermiştir. Hz. Hamza’ya Sahipkırân, Hz. Hızır’a Tenhasüvar Yiğit adlarını koymuştur. Bunun sebebini de bir röportajında bu kişilerin gerçek şahsiyetlerinin hikâye-destan havasıyla anlatılması, gerçeklikten uzaklaşılması ve sonrasında vebal almak istemeyişiyle açıklamıştır. Bunu da eserinde ‘‘Lakin ey oğul, sözün evvelinde de dediğim gibi bu hikâye, haşa Hz. Hamza’nın

hikâyesi değildir; ama ondan temsilen muhayyeldir. Ravîler öyle rivâyet etmişler, ben öyle söyleyeceğim, sen de öyle dinleyesin'' diyerek okuyucuya bunu sık sık hatırlatır (Aycın 2015:159). Aycın'ın romanıyla tez çalışması yapılmış Hamzanâmelere baktığımızda olaylar sırasıyla anlatılır. Ancak yazarın elindeki Hamzanâme nüshaları ile çalışması yapılmış Hamzanâmeler arasında az da olsa bazı farklılıklar vardır. Romanda geçen İlk kan, Nuşirevân'ın ilk sınanışı, Buhtın'ın üç kitabı, Nuşirevân'ın hastalığı, Küstehem bin Rüstem, Bahtiyar Banû gibi bölümler tez çalışması yapılmış Hamzanâmelerde yoktur. Bu da yazarın elindeki Hamzanâme nüshalarının farklı olduğunu gösterir. Romanı için en uzun bölümü Hamzanâme'nin birinci cildi oluşturur. Bu bölüm kitabın ortalarına kadar devam eder. Hamzanâme'nin 2, 3,4, 5 ve 6. ciltleri romana daha kısa hikâyeler olarak girmiştir. Romanın sonlarında Hamza'nın Esma Peri ve Mihr-i Nigâr ile evlilikleri, Kaf maceraları anlatılır. Bu da Hamzanâmelerin 7 ve 8. ciltlerinde anlatılır. Roman Buhtın'ın (Bahtek) kellesinin kesilmesiyle ve Mihr-i Nigâr'ın ak elbiseler içinde gözden kaybolmasıyla son bulur. Hamzanâme'nin 11 ve 12. ciltlerinde anlatılan olaylar Aycın'ın kitabında yer almaz. Mihr-i Nigâr'ın ölümü 14. cildin girişinden anladığımıza göre 13. ciltte gerçekleşir. Buradan Aycın'ın romanının Hamzanâme'nin 13. cildine kadar olan anlatıları kapsadığını söyleyebiliriz.

Hamzanâmeler hakkında yayınlanmış üçüncü kitap Dr. Mustafa Aksoy'un akademik bir dille hazırladığı Hamzanâme I adlı kitabıdır. Bu kitap 150 sayfa olup birinci baskısı Kriter yayınları tarafından 2009 yılında basılmıştır. Aksoy, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, 1132 numara ile kayıtlı Hamzanâme'nin birinci cildini incelemiştir. Mustafa Aksoy'un incelediği Hamzanâme 119 varak olup 1268 de istinsah edilmiştir. Yazar eserinin girişinde Hamzanâmeler hakkında bilgi verdikten sonra metinde geçen kahramanları tanıtmıştır. Daha sonra incelediği birinci cildin trankripsiyonlu yazı çevirimini yaparak eserini bitirir.

Hamzanâmeler hakkında dördüncü kitap ise Reyhan Çolak imzasıyla Ketebe yayınlarından çıkmıştır. Üst başlık Hamzanâme ve alt başlık Sahipkırân ve Hamzazâde Rüstem'in Maceraları adıyla yayınlanmıştır. Bu kitap 135 sayfa olup birinci baskısı 2018 yılında Ketebe yayınları tarafından basılmıştır. Çolak, Süleymaniye Kütüphanesi Pertevniyal Kitapları, TY 0812/4 numara ile kayıtlı olan Hamzanâme'nin 17. cildini kitabına konu olarak seçmiştir. 17. cildin sadeleştirmesinden oluşan bu kitabın ana konusu Hamza'nın oğlu Rüstem'in kahramanlıklarıdır. Rüstem'in sahipkırân oluşu ve Divhad'ı öldürmesi, Aşkâr'ı babasından istemesi, Hamza ve diğer İslam beyleriyle cenkleri 17. cildin öne çıkan diğer konularıdır. Eserin içerisine konu başlıkları konularak muhteva karışıklığı önlenmeye çalışılmıştır. Kitabın başında 16. cilt özetlenerek, metinde geçen kahramanlar, mekânlar ve tahtlar kısaca tanıtılmıştır.

Hamzanâmeler hakkında beşinci kitap Reyhan Çolak ile Salime Çakmak ortak çalışmasıyla çıkmıştır. Üst başlık Hamzanâme ve alt başlık Hamzazâde Rüstem ile Said-i Nebire'nin Maceraları adlı kitap Ketebe yayınlarından çıkmıştır. Bu kitap 128 sayfa olup birinci baskısı 2018 yılında basılmıştır. Bu kitap Hamzanâme'nin 18. cildinin

sadeleştirilmesinden oluşturulmuştur. 18. cildin hangi nüsha olduğu, künye bilgileri verilmemiştir. Konu başlıkları sonradan verilerek metnin muhteva karışıklığı giderilmeye çalışılmıştır. Eserin orijinalindeki ifadeler ağırlıkta kullanılmıştır. Ana konuyu Hamza'nın oğullarından Said Nebire'nin başından geçen olaylar ve kahramanlıkları oluşturur.

Bir başka çalışma Abdulkadir Korkmaz tarafından Hamzanâme 20. Cilt adıyla Gece Kitaplığı Yayınevi tarafından basılmıştır. Bu kitap Hamzanâme'nin 20. cildinin incelenmesiyle oluşturulmuştur. 20. cildin transkripsiyonu yapılarak, metnin özeti çıkarılmıştır. Eserin sonunda metnin tamamını kapsayan kapsamlı bir sözlük oluşturulmuştur. Bu çalışma 548 sayfadan oluşup, yazarın 2017 yılında tamamladığı yüksek lisans tezidir. Bu tezini İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Prof. Dr. Muhammet Yelten danışmanlığında yapmıştır.

V.IV. Makaleler

Mustafa Aksoy, 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS) Bildirisi'nde (2007) ''Hamzanâme Örneğinde Uzun Anlatıların Eğitici İşlevi'' adlı makalesini sunmuştur. Aksoy makalesinde Hamzanâmelerin Türk destan geleneğindeki yeri, hangi mekânlarda okunduğu, geniş bir coğrafyaya yayıldığı hakkında bilgi verdikten sonra uzun anlatılar grubunda değerlendirdiği Hamzanâmeleri birinci cildini esas alarak örneklerle eğitici işlevlerinden bahseder.

Osman Türk, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl 4, Sayı: 24, Mart 2016, s. 325-334'te ''Hamza-nâme Adlı Eserin 72. Cildinin Atasözü, Deyim, İkileme ve Beyitlerin Anlam ve Görev Yönünden İncelenmesi'' adlı makalesi yayınlanmıştır. Türk, Hamzanâme'nin 72. ciltte geçen deyim, atasözleri ve ikilemeleri tespit edip açıklamalarıyla birlikte vermiştir.

Osman Türk, International Journal of Languages Education and Teaching Volume 5, Issue 2, June 2017, p. 357-370'te ''Türk Edebiyatında Hamza-nâme Adlı Eserin 72. cildinin Nesir Üslûbunun İncelenmesi'' adlı makalesi Hamzanâme'nin 72. cildinin metnin değişik sayfalarından aldığı altı varaklık kısmın transkripsiyonu yapılarak kelimeler dillere göre sınıflandırılmış. Daha sonra ilgili metindeki kelime ve cümleler yapısı yönüyle incelenmiştir.

Hamzanâme nüshalarını yüksek lisans tezi yaptırarak öne çıkan hocaların başında gelen Prof. Dr. Muhammet Yelten, Lütfi Sezen'den sonra Hamzanâmelerin tanıtılmasına öncülük eden akademisyenlerdendir. Muhammet Yelten'in Hamzanâmeler hakkında sayısını bilmediğimiz lisans bitirme tezleri danışmanlığı, 10 adet yüksek lisans tezi danışmanlığı ve 3 adet makalesi bulunmaktadır. Yelten'in Hamzanâmeler hakkında

ilk çalışması VII. Türk Dili Kurultayı'nda sunduğu ''Hamza-nâme'nin Okuma Coğrafyası'' (2012) adlı bildirisidir. Bu çalışma daha sonra makale olarak yayınlamıştır.

Muhammet Yelten'in birinci makalesi ''Türk Edebiyatında 15. yüzyıldan Bir Nesir Kesiti Olarak Hamza-nâme'nin Hitap Ettiği Zümreler'' (2013) adlı makalesidir. Bu makale (2013: 179-247) Turkish Studies dergisinde yayınlanmış olup VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi'nde bildiri olarak sunmuştur. Bu çalışmasında Hamzanâmeler hakkında bilgi verdikten sonra Hamzanâme'nin birinci cildinin özeti yapılmış ve aynı cildin der-kenarlarına düşülen notlar sınıflandırılarak Hamzanâme'nin nerelerde, kimler tarafından okunduğu tıpkı basım örnekleriyle birlikte belirtilmiştir.

Yelten'in ikinci makalesi ''Hamza-nâme'nin Yeni Ciltleri ve Okuma Mekânları'' adlı çalışması 2013 yılında Turkish Studies dergisinde (s. 151-165) yayınlanmıştır. Bu makale Hamzanâme'nin cilt sayısının netlik kazanması bakımından önemlidir. Lütfi Sezen, Hamzanâme nüshalarını 69. cildine kadar tespit etmiştir. Yelten, bu makalesinde Hamzanâme'nin 72. cildine kadar ulaşmış ve diğer bulduğu Hamzanâme nüshalarını cilt cilt adetleriyle birlikte vermiştir. Diğer makalesinde olduğu gibi bu makalesine de Hamzanâme'nin birinci cildi der-kenar notlarından nerelerde ve kimler tarafından okunduğunu eklemiştir.

Muhammet Yelten'in üçüncü makalesi ''Hamza-nâme'nin Nesir Üslûbu'' (2014) VII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunduğu makalesidir. Bu makalesinde yazar Hamzanâmeler hakkında kısa bilgiler verdikten sonra Hamzanâme'nin birinci cildinin muhtelif varaklarından transkripsiyonlar yaparak burada geçen kelimelerin dil gruplarına, işlevlerine göre ayırarak dilbilimsel açıdan incelemiştir.

Tülün Değirmenci, ''Söz Bir Nesnedir ki Zail Olmaz, Osmanlı İstanbul'unda Hamzanâme Geleneğine Göre Kamusal Okuma (Hikâye-Resim-Kitap)'' adlı makalesini Antik Çağdan XXI. yy. Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi'nin VII. cildinde yayınlamıştır (2015: 634-640). Değirmenci, makalesinin girişinde Osmanlı İstanbul'unda yüksek sesle okuma geleneğini bu konu hakkında bilimsel yazı yazan araştırmacılardan örnekler vererek açıklar. Osmanlı'da okuma kültürünü resim, söz ve yazı çerçevesinde XVII ve XVIII. yüzyıldan örnekler vererek açıklar. Daha sonra Hamzavî ve Hamzanâmeler hakkında bilgi verdikten sonra Hz. Hamza anlatılarının meddah geleneği içerisindeki öneminden bahseder. Kamusal bir alan olan özellikle İstanbul kahvehanelerinde Hamzanâmelerin okunduğunu derkenâr notlarından takip ederek bilgiler verir. Hamzanâme'nin özel alanlarda da okunduğunu söyledikten sonra yine derkenâr notlarından örnekler vererek bir 'medya' alanı olarak Hamzanâmelerden bahseder.

VI. Hamzanâme'nin Tespit Edilen Yurt Dışı Nüshaları

Hamzanâmelerin yurt dışı nüshaları internet ortamında tespit edilmiştir. Bilindiği gibi Arapça, Farsça ve Türkçe başta olmak üzere Türkmence, Urduca, Javaca gibi dillerde de Hamzanâmeler vardır (Albayrak 1997: 516-517; Aksoy 2009: 21).

İnternet ortamında Farsça ve Urduca yazılmış el yazması nüshalar tespit edilmiştir. Bunlardan Farşça yazılmış iki Hamzanâme tespit edilmiştir. Birincisi Staatsbibliothek Zu Berlin Kütüphanesi sitesinde[3] Kıssa-ı Emir Hamza başlığını taşıyan Farsça yazılmış nüshadır. Bu nüsha 14. yy Farsça el yazması olup 376 varaktır. Nüshanın son sayfaları zaman içerisinde yıpranmıştır. Nüsha ''Kıssa-ı Emir'el-mü'minin Hamza radıyallahu anh'' başlığıyla başlayıp giriş bölümünde önce bazı bilgiler verilir. Daha sonra ''Dastan-ı avval kıssa-ı emir'ül-mü'minin Hamza (ra.)''dan başlayarak ''Dastan-ı şast ü nohom şehadet yaften Emir'ül-mü'minin Hamza radiyallahü anh resul sallallahü aleyhi vessellem'' e kadar Hamzanâme'nin bölüm başlıkları sırasıyla 69'a kadar verilir. Nüshanın birçok varağında sayfanın yarısını kaplayan resimler vardır. Bu resimlerde okuduğumuz Türkçe Hamzanâmelerde anlatılan olayların resimlerini görürüz. Örneğin 6b varakta Büzürcmihr'in babası olan Baht-ı Hamal'ın Keykubâd'ın veziri Şem'ûn tarafından bir yapı önünde kafasının kesilmesiyle öldürülüşünü anlatan resim vardır. 10b varakta Hâce-i Dânâ'nın Keykubâd ve Argış vezir önünde kötü vezir Şem'un sırtına binişini anlatan resim vardır. 12b varakta Büzürcmihr'in kucağında yeni doğan Hamza'yı gösteren resim vardır. 17a varakta Hâce-i Dânâ'nın Hamza, Nuşirevan, Bahtek ve Amr Ayyâr'ın da içinde bulunduğu öğrencilere ders vermesini anlatan resim vardır. Bu resimde Amr Ayyâr, Hâce-i Dânâ'ın ayakkabısına çivi koyar. Bahtek en arkada olup ders dinlemez. 57b varakta taht üzerinde Nuşirevân ve önünde diz çöküp sırasıyla oturan Emir Hamza, Amr Maʿdî ve Amr Ayyâr vardır. Resimlerin üzerlerine isimleri yazılmıştır. Hemen altında beş kız raks eder. 70a varakta Emir Hamza, Amr Maʿdî, Amr Ayyâr ve Aşkâr bir sandal içinde giderler. 148a varakta Hamza, insan vücutlu maymun başlı üç yaratığı kılıç ile kafalarını keserek öldürür. 152b varakta Hamza ok ile insan vücutlu tavşan başlı bir yaratığı ok ile öldürür. 158b de Hamza Anka kuşunun sırtında seyahat eder. 305b varakta Hamza ile on sekiz kollu devin savaşını anlatan resim vardır. Bu el yazması Farsça nüshanın matbu şekilde yazılmış Hamzanâme başlığı taşıyan ve iki ciltten oluşan Tahran baskılı 1177 tarihli nüshası vardır.

İkinci Farsça nüsha Dastan-ı Emir Hamza başlığı taşıyan 1388 tarihli matbu nüshadır. 154 varaktan oluşup 69 bölüm vardır. Resim yoktur. [4]

[3] https://digital.staatsbibliothekberlin.de/werkansicht?PPN=PPN638369088&PHYSID=PHYS_0001 (erişim tarihi: 20.02.2019).

[4] https://archive.org/details/DastanEAmirHamzaFarsi (erişim tarihi: 20.02.2019).

Bali dilinde yazılmış Hamzanâme ise Menakıb-ı Emir Hamza başlığını taşır. Staatsbibliothek Zu Berlin Kütüphanesi'nde olup VOHD 31, 256 katalog numaralıdır. [5] Diğer bir nüsha ise VOHD 31, 67 katalog numarası ile aynı kütüphanede kayıtlıdır.

Cava dilinde Menakıb-ı Emir Hamza ise el yazması nüsha olup 1843 tarihlidir. Bu el yazma nüsha 150 varak olup 34 bölümden oluşur. VOHD 31, 33 katalog numarada kayıtlı olup yer yer resimler yapılmıştır. 51b varakta Büzürcmihr (Hâce-i Dânâ), Keykubâd'ın kötü veziri Şem'ûn'nun (Bahtek'in babası) sırtına binmiş olarak resmedilmiştir. Bu nüshaya Staatsbibliothek Zu Berlin Kütüphanesi internet adresinden ulaşılabilir.[6]

Yine aynı kütüphanede Cava dilinde yazılmış VOHD 31, 36 katalog numaralı bir yazma nüsha daha vardır. Bu nüshada da resim yoktur. Bu nüshaya Staatsbibliothek Zu Berlin Kütüphanesi internet adresinden ulaşılabilir.[7]

Tespit ettiğimiz bir başka Hamzanâme nüshası ise ''Kitab-ı Hamzanâme Bazabân-ı Türkî'' başlığını taşıyan Türkmence (Azerice) yazılmış, Tebriz'de basılmış 94 sayfadan oluşan nüshadır. Eser ''Emir Hamza sahip-kırân Kitabı Bismillahirrahmnirrahim Elhamdülillahi rabbil alemin vassalavatü ali resule Muhammedü ala ecmain el tabin'' diye başlayıp ''Evvelde gırk daniş perverler ve sühânverler huzurunda mahfi kalmasın ki Dastân-ı Emir Hamza-i Sahip-kırân meşhur hikâyetlerindendir ki Arap ve Acem'de ve muhtelif rivâyetlerde yazılıp amma salih rivâyet odur ki Abbas radıyallahu tarafından yazılıp ve o da Hamza'nın büyük kardeşi ve hemişe ve her yerde onunan hem-râh idi. Çün aslı dastân Arabice idi ve bazı hemutanlarımız [...] onu ohumakdan mahrum kalırdılar. Bu nacihte bu tür cemiyye ikdam olundı. Ve bu hediyeni [...] Kişver-i Guşay Sahip-kırân adıyla kime vakada şirin dastânlardandır ki herkes bir iki sahife ohusa kitabı yere koymaz onı ahire yetere ve ümidvarım. Ehl-i alem ve edeb beraberinde mürd-i kabul olub Allah'üt-tevfik ve aleyh'it-teklan.'' şeklinde devam edip 24 bölümden oluşur. Bu nüshanın giriş bölümünde Hz. Hamza anlatılarının Hz. Abbas'tan aktarıldığı ve bu rivâyetin kabul gördüğünden bahsedilir. Bu nüshadan Aksoy da (2009: 20) bahsetmiştir. Aksoy, bu

[5] http://orientdigital.staatsbibliothekberlin.de/servlets/solr/select?q=%2BobjectType%3A%22islamhs%22+%2BallMeta%3Ahamza&fl=*&sort=mymss_ihsinvent+asc&version=4.5&mask=search_form_islamhs_simple.xed&start=13&fl=id,returnId&rows=1&XSL.Style=browse&origrows=25 (erişim tarihi: 20.02.2019).

[6] https://digital.staatsbibliothekberlin.de/werkansicht?PPN=PPN770851827&PHYSID=PHYS_0006&DMDID= (erişim tarihi: 20.02.2019).

[7] https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN82875392X&PHYSID=PHYS_0007&DMDID= (eişim tarihi: 20.02.2019).

nüshanın 24 bölümden oluştuğunu, Oğuzların da 24 boydan meydana geldiğini iafede eder. Bu nüshanın Anadolu'da anlatılan Hamzanâmelerden farklı olduğunu söyler.

Hamzanâme'nin Eski Anadolu Türkçesi ve Farsça nüshaları arasındaki ayrıntılı bir karşılaştırma bu çalşmanın hacmini aşacağından bu çalışmada yer verilmemiştir. Ancak ileride müstakil bir çalışma olarak düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAMZANÂME'NİN İNCELENMESİ

1.1. Eserin Nüsha Tasnifi

Üzerinde çalışma yaptığımız Hamzanâme'nin on ikinci cildinin dört nüshası tespit edilmiştir. Birincisi İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü'nde 1095 numara ile kayıtlı 113 varak olan nüshadır. İstinsah tarihi 1227 (1812)'dir. İkincisi Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde 899 numara ile kayıtlı 84 varak olan 1262 (1846) tarihli nüshadır. Üçüncüsü ''Kıssa-î Hamza-î Bâ-sâfâ'' ismiyle kayıtlı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kütüphanesi'nde bulunan 1497 numaralı 112 varak olan nüshadır. İstinsah tarihi 1083 (1673)'tür. Dördüncüsü ise birçok cildi içerisinde barındıran İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler Kütüphanesindeki 2496 numaralı nüshadır. Bu nüshaya ulaşılamamıştır. Biz de çalışmamızı bu nüshalar arasından istinsah tarihi en eski ve geniş hacimli olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kütüphanesindeki Hamzanâme'yi esas alarak, ilk iki nüshayla karşılaştırarak çeviri yazı oluşturulmuştur.

İncelediğimiz on ikinci cilt 112 varaktır. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Varakların /b/ yüzünde sol alt köşede bir sonraki sayfanın birinci kelimesi yazılmıştır. Birinci sayfada /1a/ metne ait olmayan okuyanlar tarafından yazıldığını düşündüğümüz beş beyitlik şiir bulunur. Eserin ilk sayfasındaki bu beyitler nüshanın muhtevasına uygun düşmemektedir. Eseri okuyanlar tarafından sonradan yazılmıştır. Aruzun Meʿfulü/Faʿilatün/Meʿfailü/Faʿilün kalıbıyla yazılmıştır.

''Aşkıŋ belāsına öleli meyyid göŋül

Derd u gāmıyla öldüm söyle göŋül

İster ki hāk-ı pāyına yüz süresin şehiŋ

Müşkil budur ki hālini bilmez gide göŋül

Kaddiŋ hevāsına düşür dilden göŋül beni

Bildim bunu ki başa olurmuş belā göŋül

Aşkıŋ hevāsına düşüp oldun mübtelā

[…][8] bu aşk u hevā göŋül

Berk u belā-ı aşkıŋ anup nāle kılmaya

Biŋ yıl çekerse hicriŋ elinden cefā göŋül'' (1a).

Eser ''Kitab-ı Kıssa-ı Hamza-yı Bā-Safā Radıyallahu ʿanh Cild İsnā ʿAşer'' /1b/ dedikten sonra dokuz beyitlik şiirle başlar. Daha sonra mensur kısım devam eder. Yer yer değişik sayıda beyitler bulunur. ''Bizim kıssamız bu arada tamām oldı.'' notuyla birlikte ''4 fi şehr-i Zilhicce fi yevmi Arefe 1083'' /112b/ tarihi düşülerek biter.

Diğer Hamzanâme ciltlerine baktığımızda der-kenârlara sık sık notlar düşüldüğünü görürüz. Bu notlarda eserin kim tarafından kimlere ve ne zaman okunduğunu görürüz. Ayrıca tarih düşülerek dilekler de belirtilmiştir. İncelediğimiz 1083 tarihli nüshada bu gibi der-kenâr notların az olduğunu görürüz. Bu da eserin az kişi tarafından okunduğunu ve bir kişide bulunuyorsa uzun yıllar saklanarak muhafaza edildiğini gösterir. Eserin iki yerinde kim tarafından okunduğuna dair not düşülmüştür. ''Hâdim'ül-fukara seyyîd Muhammed (Mehmed) Emîn Ra'nâ Baba kıraât edüp dinleyen ahbâb bâ-safâ safâlar edüp sâhib'ül-kemânî hayır dua ile yâd eylediler. 21 Receb sene 62 […][9] seyyid Mehmed Emîn Ra'nâ Baba.'' (64b) ve nüshanın arka cilt kapağının içerisinde ''[…][10] Hafız Ahmet Farsīzade 4 Muharrem sene 1174'' isimli ve tarihli not düşülmüştür. Sonradan esere açıklama tarzında (64b, 65a) varaklara komik bir der-kenâr notu düşülmüştür. ''Benim efendim vakt-i evvelliden der ʿaliyyede Farsî ahâlisinden bir kimse Hamzanâme'yi kıraat edüp merkûm Farslı kıraat esnasında sâhip-kırânlığı görüp demirciye yigirmi kıyye mikdârı bir gürz imâl etdürüp ve bir kılıç peydâ edüp uzun şarşudan aşağı naʿra urup bre sahipkırânım deyüp ve hatta bir kafir öldürüp badehu kol girift edüp tımarhâneye keyd ü bend eylemişlerdir. Sene 226'' Nüshanın ön ve arka cilt kapaklarında birer mühür bulunur. Nüshanın ön kapağının iç kısmındaki mühürde ''vemâ tevfîkî illâ bi(A)llâh'' ve hemen altında ''Abdulhamid'' yazılıdır. ''vemâ tevfîkî illâ bi(A)llâh'' Hûd suresi 88. ayette geçer. ''Muvaffakiyetim ancak Allah'ın yardımı iledir.'' anlamındadır. /40b/ de okunamayan silinmiş der-kenâr notu vardır. /65a/ da Zülfikar kılıcı resmi çizilmiştir. /69a/ da yanlış ya da tekrar yazmadan dolayı bir satır karalanmıştır. Eser siyah mürekkeple yazılmış olup yer yer kırmızı mürekkep de kullanılmıştır. Nüshanın arka cilt kapağı orta kısmında ''Ya Ali'' yazılıdır. /112b/ de silinmiş küçük boyda insan çizimi vardır. /26a/ ve /26b/ de varağın alt kısmı

[8] Varakta bu kısım yırtık olduğu için okunamamıştır.
[9] Burada yazan kelime okunamamıştır.
[10] Burada yazan kelime okunamamıştır.

kopmuş daha sonra yerine metnin akışına uygun düşmeyen farklı yerden kopmuş olan yazılı parça yapıştırılmıştır. Bu kısım diğer nüshalardan bulup okunmuştur. Ayrıca eserde sonradan silinen bazı kelimeler bulunur. 31b, 32a, 32b, 33b, 34a varaklarda silinen ''s.künden asılacak'' kelime grubu vardır. Argo bir anlam taşıyan bu sözcük grubu eseri daha sonradan temin edip okuyan kişilerce silinmiş olabilir. Bu kişiler dini şahsiyetli kişiler olabilir. /83b/ de silinmiş okunamayan yazı vardır.

İncelediğimiz Hamzanâme nüshası şimdiye kadar tespit edilen nüshalar arasındaki en eski nüshadır. Hicri 1083 (Miladî 1673) /112b/ tarihlidir. Eserin orijinali olup olmadığını bilmiyoruz. Ayrıca eseri daha derinlemesine incelerken transkripsiyon sırasında bazı sayfaların eksik olduğunu tespit ettik. Sayfa kenarlarına yeni yazıyla yazılan numaralar sırasıyla yazılmıştır. Eski yazıyla yazılan sayfa numaralarında eksikler vardır. Eksik olan varaklar incelediğimiz nüshaya en yakın olan Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'ndeki nüshadan tamamlanmıştır. Eski yazı ile sayfa numaraları verildikten sonra kaybolan varaklar şunlardır: /9b/ den sonra bir varak (10. varak), /39b/ den sonra bir varak (41. varak), /42b/ den sonra iki varak eksik (45 ve 46. varaklar eksik), /45b/ den sonra 33 varak eksiktir (49-82 arasındaki otuz üç varak eksiktir.). Eksik olan sayfalarla birlikte incelediğimiz nüshanın tamamı 148 varak olur. Bu eksik kısımları diğer nüshadan okurken bir şey daha fark ettik. İncelediğimiz nüshada sık sık tekrarlara gidilmiş, diğer ciltlerde anlatılan olaylar kısa kısa özetler yapılarak metinle bağlantı kurularak hatırlatılmaya çalışılmış. Ancak on ikinci cildin diğer iki nüshasında hem bu geriye dönük tekrarlardan kaçınılmış hem de incelediğimiz nüshadaki ayrıntılı anlatımlardan kırpmalar yapılarak istinsah edilmiştir.

İncelediğimiz nüsha ile en yakın tarihte istinsah edilen nüsha arasındaki fark 144 yıldır. Eski Anadolu Türkçesiyle yazılan Hamzanâme'nin on ikinci nüshaları yazıldığı hicri 1083/1227/1262 yılları arasında dilde değişimler meydana gelmiştir. Daha sonraki nüshalarda sadeleşmeler de yapılarak eski arkaik kelimelerde hatta Arapça ve Farsça eski kelime olarak düşündüğümüz kelimelerde dahi sadeleştirme yoluna gidildiğini görülmüştür. Bu üç nüsha arasındaki sadeleştirmeler, aralarındaki dil farklılıkları çeviri yazıda dipnot şeklinde gösterilmiştir.

1.2. Eserin Şekil ve Muhteva Özellikleri

1.2.1. Şekil Özellikleri

1.2.1.1. Metnin Dil Özellikleri

Çalışmamıza konu olan metin Hamzanâme adlı eserin on ikinci cildinin 1a-112b numaralı sayfalardır. Metin Arap harfleriyle yazılmış olup noktalama işaretleri ve hareke kullanılmamıştır. Dili oldukça sade olup Eski Anadolu Türkçesi dönemi

eserlerinin dil özelliklerini taşır. Metnin yazıldığı dönem göz önüne alındığında Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılması gayet doğaldır. Türkçe tamlamalarla birlikte Arapça ve Farsça tamlamalar da kullanılmıştır. Eserde kullanılan tamlamalara şunları örnek gösterebiliriz: merd-i şîriŋ (2a), alât-ı harb (4a), ʿamu-yı resûl (9a), Râbbe'l-ʿâlemin (11b), ʿilme'l-yakîn (17a), ʿayne'l-yakîn (17a), çetr-i hümâyûn (36a), gaziyân-ı İslâm (36a), bâr-gâh-ı Süleymânî'yi (43a), şâh-ı heft-i kişver (46a), Serâ-perde-i Süleymânî (47a), halîfe-i İslâm'a (65a), Ümmü'l Hayât (68b), rû-yı siyâh (97a), hizmet-i bâkî (100b), nâ-dân-ı hâr-ı la-yefhemi (100a).

Metinde bazı kelimelerde iyelik eki kullanılmadığı görülür. Bunun yerine tekil üçüncü şahıs ıyelik eki ''ŋ'' kullanılmıştır. Bu duruma örnek şunlardır: erligiŋ[i] (2b), ümidiŋ[i] (5b), ataŋ[ı] (8b), dedeŋ[i] (8b), suçuŋ[u] (8b), oldugıŋ[u] (10a), hâtırıŋ[ı] (60a), gözüŋ[ü] (63a), kadriŋ[i] (89a) gibi.

Eserde zarf-fiil ekleri sık sık kullanılmıştır. Kullanılan ekler arasında –(i)nce, -(ı)p, -arak, -dıkça, -madan, -(i)ken, -icek gibi ekleri sayabiliriz. Kal-ınca (3b), geç-ince (17b), bas-ınca (21b), var-ınca (63a); ağsıy-arak (14a), dolaş-arak (30b), söyleş-erek (44b); var-dıkça (40b), git-dikçe (74b); uza-madan (34a), an-madan (40b), öl-meden (47a); gider-ken (56a); gid-icek (22a), gör-icek (95b), dön-icek (43b), ol-ıcak (43b, 103a). Ayrıca –ıp zarf-fiil eki yuvarlak şekliyle kullanılmış ve vav (ﻭ) harfiyle yazılmıştır: sıçray-up (20a), durmay-up (52a), yürüy-üp (22b).

Zaman zarflarından şimdi (3b), şimden gerü (5b), imdi (103a), aŋsuzın (4a), evvela (22b), henüz (4b), erte (35a), ertesi (22b), yine (53b), bu dem (36a), bu mahalde (3a), hemān (6a) gibi kelimeler kullanılmıştır.

İşaret zamirleri için bu (7b), şu (7a), şuŋa (7b), buŋa (27b), o (28a), ol (7b), şol (107b), buŋlar (*41a*), bunda (47b), anda (*43b*), şunuŋ (24a) kullanılmıştır. Şahıs zamiri olarak ben (46a), sen (46a), ol (46a), biz (47a), siz (49a), anlar (3b) kullanılmıştır.

Şahıs eklerine baktığımızda birinci ve üçünü tekil kişi ile üçüncü çoğul kişi ekleri günümüzle aynıdır. İkinci tekil kişi eki için ''ŋ'' kullanılmıştır: eylediŋ (10a), söylediŋ (13b), hoş geldiŋ (16a) gibi. Birinci çoğul şahıs eki yapılırken ʿ–iz' yerine ʿ-üz' kullanılmıştır: edey-üz (10b), geley-üz (40a), dönmey-üz (72b), uyumay-uz (45b). İkinci çoğul kişi eki için de ''ŋ'' kullanılmıştır: duruŋ (12b), olmaŋ (20b), gösteriŋ (23b) gibi.

İstek birinci şahıs eki -(e)m, -(a)m kullanılmıştır: al-am (15b), ed-em (54a).

Bazı harflerin yazımında imlaya uyulmadığı görülür. Bu kelimelerin başka harflerle yazıldığı yani ikili yazımı görülür. Siyeh Şîr (2a), Siyâh Şîr (71b); sağış (20b), sayış (36b); Zâv[i]l (59a), Zâvil (108a); Sıklan (4b), Saykalân (47a); geçersin (37b) (ن), geçersiŋ (37b) (ك); kursun (5a) (ن), kursuŋ (53a) (ك); Zupûn (70b), Jupûn (*7a*) gibi.

1.2.1.2. Metinde Kullanılan Atasözleri ve Deyimler

Yazar anlatımı güçlendirmek için eserinde deyim ve atasözlerine yer vermiştir. Eserde kullanılan deyimlerden bazıları şunlardır: yüzü kalmamak (2b), kuş uçurmamak (2b), dilek etmek (3a), nâm tahsîl etmek (3b), askeri kırılmak (3b), bir erlik edebilmek (4a), boğazı ele vermek (5a), kılıç koymak (5a), ele girmek (6a), düzen vermek (12a), eli değmek (16a), satır döşemek (16b), boğazı ele vermek (23a), aklı başına gelmek (27a), başına üşüşmek (28b), cehûd yohsulı olmak (30b), dili tutulmak (31a), ayyûka çıkarmak (31b), kendini yerden yere çalmak (32a), kol kanat olmak (34b), eyü sevdaya düşmek (42a), akıl dâ'iresinden çıkmak (42b), neye uğradığını bilmemek (43b), kolayına getirmek (46a), başı evc-i âsmâna ermek (49b), gözleri kararmak (53b), eli bağlu ciğeri dağlı gelmek (53b), kıyamete dek söylenmek (53b), gücüme gelmek (54a), aklını başına getirmek (54b), korktuğuna uğramak (54b), kulak tutmak (58a), kemer tutuşmak (62a), baş koymak (66a), kan gövdeyi götürmek (74b), elini ayağını öpmek (84a), kendini adam yerine komak (86b), ardına düşmek (86b), can başına sıçramak (89a), haber uçurmak (91b), gözünü açmak (94b), tasarruf eylemek (96a), başını yemek (96a), ölüm eri olmak (96b), olmuş işini bozmak (99a), hasedinden çatlamak (104a) vb.

Metinde Eski Türkçe dönemi kelimelerinden oluşan deyimler de vardır: taban kakup gitmek (2a), yukarı ağmak (6a), üşindi eylemek (6a, 28b), üz kösteği (kösteği üzmek) (5b), sacı (saçı) biçik (6b), kuz bıçağı (7a), çalup çağırmak (12b), seyrin çalmak (16b), gülmeden uğunmak (16b), degme bir tuzağa tutulmak (28b), gözi alası dört olmak (29b), tahtına ağmak (36a), koça düşmek (38a), söyleşerek azgaşmak (39a), doğmadık oğlana okumak (42a), tavşan uykusu vermek (45a), boynın burarak gezmek (45b), kapa kapa çağırmak (50b), yüreği dönmek (53b), seğirdüp gelmek (53b), kara kazaya uğramak (55a), yanına yöresine uğramamak (55b), söyleşerek azgaşmak (konuşarak kızışmak) (61b), el kavşurup durmak (66a), kuvvet sınaşmak (66a), baş götürmek/getürmek (35a/69b), bir uğurdan yürümek (73b), yan vermek (75a), uğrılamak (hırsızlık etmek) (83a), kopmak (meydana çıkmak, zuhur etmek) (88a), düğüne okumağa gelmek (89b), kurı elin salarak gelmek (90a), parmak getirmek (şehadet getirmek) (94a), ölüm eri olmak (94b, 96b), nöbet değirmek (eriştirmek, yetiştirmek) (95a), iş açılmak (sorun çözümlenmek) (95b), ele getürmek (ele geçirmek) (97a), taban getürüp gitmek (91b), başım kaydın görmek (başının çaresine bakmak) (99b), unsuz evin hamurunu almak (girdiği yerden boş çıkmamak) (100a), el bir etmek (el ele vermek) (105a) vb.

Savaşlarda iki taraftan biri at veya gergedan üstündeki rakibine vurunca diğeri bindiği bineğin boynuna düşer ve sarılır. Bu ''koça düşmek'' deyimiyle anlatılır. ''Behram'a bir gürz öyle urdı kim Behrām'ıŋ gürz elinden fırlayup arkaya dokundukda

at boynın koça düşüp ʿāklı gitdi.'' (38a), ''Esb-i Duhānıŋ gerdānın koça düşdi.'' (57b, 58a).[11]

Yazar deyimler kadar çok olmasa da eserinde atasözleri ve özlü sözler de kullanmıştır: Kuskuna kuvvet ve kamcıya bereket (9a), Erlik sehâdan bellüdür (11b), Serimizde yazılanı lâ-büd görürüz (16b), ʿÂkibet yoluŋa gelür, etdügiŋ bulursın. (19b), Ağır basınca yeŋli kalkar (21b), Çabuk kuş iki ayağından tutulur (*31b*), At bineniŋ kılıç kuşananıŋdır (35b), Er olan gayret altında ölmek gerekdür (37b), El elden üstündür (40a), Baş bostanda bitmez (*40b*), Doğmadık oğlana okudıŋız (42a), Kurduŋ hemân adı var yoksa bunda dilki var baş keser (48b), Diş karın doyurmaz (48b), Gurk-zâde ʿâkıbet gurk olur (75b), Yabana gideniŋ hâlini Allah bilur (83b), Başa yazılan gelür (85b), Gül dikensiz olmaz (104a), Eski düşman dost olmaz (106b), Kurt koyunı gördükde nice sabr eder? (106b).

Hamzanâme'nin on ikinci cildinde atasözü niteliğini kazanmamış sözler de bulunmaktadır. Bunlar özlü sözler gibi olup bazı gerçekleri dile getirir. Hamzanâmelerde bu gibi sözler çok kullanılmıştır: Biz ölmeyle dünya harâb olmaz (19b), Göŋül kalsun yol kalmasun (35a), *Ederken belâdıŋ yerine ah/Bir yeni dahi verdi Allah (36a),* Erlik bahsi gayri hâldir (50a), Elbette imtihân olmayınca bir er bir ere ser-fürû etmek güçdür (50a), Sağ olmaktan ölmek yeğdir (54b), Her kimiŋ murg-ı dili düşdi hevâ vü hevese/Anı sayyâd-ı felek eliyle koydı kafese (54b), Ya taht ola ya baht (55b), Ata oğula terbiye ede gelmişdir (59a), Kayırmaz dost bir bâlâ-ı dostdur (59b), Ak at ile kara at yek renk olup yiğit ile koca hem-renk oldı (74a), Adam gurbet görmeyince adam olmaz (83b), Derd bir iken iki ola (86a).

Eserde Farsça yazılmış atasözü de bulunmaktadır. Zupûn hile ile Müslüman olduğunda Hamza'nın beyleri Zupûn'un yalan söyleyebileceğini söylemişlerdir. Hamza da müminin vasıflarından birinin de inanmak olduğunu söyleyip hile ile Müslüman olan Zupûn'u kabul etmiştir. Bu kısım da Farsça yazılmış bir vecize söylenir. ''Ya nice edelim begler? Biz mü'minüz. Zāhir mü'miniŋ şanı inanmakdır. Eger öyle kalbinde bir hıyānet var ise yine kendi başına rücūʿ eder. Fārisī: '' *Her ki koned be hod koned ger heme nik bed koned.*'' (106a). Ayrıca Serhenk Ayyâr, Amr Ayyâr'ın vasfını daha önceleri de duymuştur. Onun çok kurnaz bir ayyâr olduğunu söyleyip hayran kalır. Bu Farsça bir atasözü ile ifade edilir: ''*Şeynden key ne-būd mānend-i dīde.*'' (27a).

[11] ''koça düşmek'' deyimi Saltuknâme'de ''koça'' kelimesi atılarak ''at boynuna düştü'' şeklinde kullanılmıştır: ''...Meh-pîrûz bir darb eyle urdu Han'a itti kim Han-ı derd-mend at boynına düşti.'' (Akalın 1988: 9).

1.2.1.3. Biçim Özellikleri

On ikinci cilt mensur olarak kaleme alınmıştır. Az da olsa yer yer manzum parçalar bulunur. Manzum parçalar eserin anlatımında heyecanın arttığı yerlerde kahramanların ağzından söylenmiştir.

Eser, ''Kitab-ı Kıssa-ı Hamza-yı Bā-Safā Radıyallahu ʿanh Cild İsnā ʿAşer'' (1b) dedikten sonra dokuz beyitlik şiirle başlar. Eserin orijinalinde olan ve muhtevasını barındıran bu şiirle canlı bir giriş yapılmıştır. Bu şiir ''Elā ey bülbül-i bāğ-ı belāgat'' dizesiyle başlar. ''Ela'' kelimesinde harf-i istiftah vardır. Arapça'da söze başlarken kullanılır. Nitekim ayet-i kerimede şöyledir: ''Ela inne evliya'allahi la havfun aleyhim velahum yahzenun'' (Yunus suresi 62. ayet: Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir.). Eserde mensur olan kısımlar başlarken ''nesir'', manzum olan kısımlar başlarken ''beyt'' ifadesi kullanılmıştır. Manzum olarak yazılan şiirler eserin 1b, 10b, 21a, 36a, 41a, *28a*, 43a, 43b, 44a, *35b*, *36a*, 49a, 54b, 61a, 63b, 64a, 69b, 71a, 71b, 74a, 74b, 79a, 92b sayfalarında bulunur. Bu manzum kısımlar bir dize, bir beyitten başlayıp en uzunu on beş beyite kadar çıkar. Ayrıca manzum kısımlar aynı nesir gibi yan yana yazılmış ve aralarına kırmızı mürekkeple işaret konulmuştur. Bu şiirler sayıca fazla olduğu için burada tek tek inceleme imkanımız yoktur. Hamzanâmelerdeki bu şiirler ile eser arasında bağlantılar tespit edilip müstakil bir çalışma yapılabilir.

Hamza'nın savaşta gösterdiği cesareti anlatmak için Farsça beyitler de söylenmiştir.

''Yeki naʿra-zedān bel ender masāf

Ki Sīmurg [...][12] rend der kūh-ı Kaf

Piş-dār-ı naʿra güfta ki Hamza benem

Emīr-i ʿArap Şāh Ferruhtem

Mizānım ki ber düşmānan-ı gālibem

ʿAmu-yı ʿAlī ibni Ebu Talib'im'' (92b, 93a).

Eserde tekerleme de kullanılmıştır. Amr Ayyâr, şekil değiştirip Melik Kaytafâ'nın huzuruna çıkar. Daha sonra Melik Kaytafâ ile Amr Ayyâr arasında bir dostluk başlar.

[12] Burada yazan kelime okunamamıştır.

Amr Ayyâr sazende kılığından çıkıp kedi sûretine girer. Amr Ayyâr'ın tasviri tekerleme şeklinde söylenir.

''Külâhla yedi arış kadd çeker

Karaca kuraca

Ablakdır bacaklıca

Nohūd burunluca

Şunda bunda kösece

Sakalı gelmiş.'' (16a).

1.2.1.4. Üslûp Özellikleri

İncelediğimiz Hamzanâme'nin on ikinci cildinin yazarı Hamzavî hakkında bilgiler az olup eserleri hakkında yapılan çalışmalar da sınırlıdır. Bu yüzden yazarın eserlerindeki genel üslûbu hakkında bilgiler de sınırlıdır. Hamzavî, bu eserini oluştururken Farsça yazılmış olan Sahipkırannâme gibi eserlerden yararlanmıştır. Çünkü tespit ettiğimiz Farsça hem matbu hem elyazması Hamzanâmeler vardır. Bu şekilde Hamzavî kendinden de bir şeyler katarak Türkçe Hamzanâmeler oluşturduğunu düşünüyoruz. Farsça yazılan Sahipkırannâme gibi eserleri ilk yazan kişiyi bilmiyoruz. Türkçe Hamzanâmeleri değerlendirirken aslında bu eseri meydana getiren kişi ve onu Türkçeye kazandıran Hamzavî'nin üslûbunu birlikte incelemiş olacağız. Eseri Farsça meydana getiren ilk kişinin Hz. Hamza'yı ve onun İslamiyet'i yaymadaki kahramanlıklarını konu olarak seçmesi yazarın dinî yönü olduğunu gösterir. Hamzanâmelere genel olarak baktığımızda eserin yazarının hem İran tarihini hem de Arap tarihini iyi bildiğini görürüz. Eserde isimleri mitolojiye dâhil olmuş İran hükümdarlarının ve Hz. Peygamber döneminde yaşayan İslamî şahsiyetlerin isimlerini vardır. Bunun yanında yazar İslam dini konusunda bilgi sahibidir. Hz. Hamza başta olmak üzere Hz. Abdulmuttalib, Hz. Abbas, Amr bin Ümeyye-yi Damrî, Ma'dî Kerb (Kereb) gibi sahabelerin hayatlarından bahsedilir.

İncelediğimiz metin, yetmiş iki ciltlik Hamzanâme'nin on ikinci cildinin 1a-112b arasıdır. Bu ciltte genel olarak baktığımız da Hamza ve beyleri ile Şâh Nuşirevân ve beylerinin savaşları anlatılır. Bu savaşların arasında başka olaylar anlatılarak eser zenginleştirilir. Hamzanâme'nin yedi ve sekizinci cildi Hamza'nın Kaf Dağı'ndaki maceralarını ve Mihr-i Nigâr'ın, babası Şâh Nuşirevân'ın adamlarından kaleden kaleye kaçışı anlatılır. Dokuzuncu ciltte Mihr-i Nigâr'ın bu kaçışı devam ederken Hamza'nın Kaf Dağı'ndaki on sekiz yılı dolmuştur ve yeryüzüne gelişi anlatılır. Hamza'nın Mihr-i Nigâr ile buluşması ve Şâh Nuşirevân ve beyleriyle savaşları anlatılır. On birinci ciltte

geldiğimizde Hamza'nın beyleri ile Şâh Nuşirevân'ın beylerinin savaşları devam eder. Bu cildin sonunda Şâh Nuşirevân'ın adamları İslam askerine karşı üstün gelir ve İslam ordusu dağılır.

On ikinci cilt Hamza'nın yaralanması ve dağılan İslam ordusunun tasviriyle başlar.

> ''Râviyân-ı ahbâr ve nakilân-ı âsâr ve muhaddisân-ı rûzigâr şöyle rivâyet ederler kim Dâsıtân-ı Emîr-i ʿArap ve Sâhip-kırân şark u garb ol araya dek beyân olunmuş idi ki diyâr-ı Âb-ı Hırmen'de Şâh Nuşirevân ile bunca maʿreke etdikden soŋra ʿâkibet bir gice hile ile zahm-dâr kılup ʿasker perâkende kıldı. Hamza ol zahmıla Siyeh Şîr-i Asyâbî nâm bir dilâveriŋ yanına düşüp ol dilâver serveriŋ yolunda cân u başın fedâ edüp yalŋız başıyla Kayser-i Rum'uŋ iki yüz biŋ ʿaskerine karşu durup ʿâzîm maʿreke edüp nice yerinde zahmlar yiyüp zebûn olmuş eyle mağrib diyârından elli biŋ ʿasker ile Mukallid Nev-civân ve atası Miskâl Şâh ve Reyhân Ağa Emîr ile buluşup görişdiler ve hâl u hâtır sorışdılar.'' (1b, 2a).

Metnin girişinde anlatılan olay on birinci cildin sonunda ayrıntılı anlatılır. On ikinci cilde geçerken bir önceki cildin son bölümünün kısa bir özeti yapılır. Hamzanâme'nin bütün nüshalarında ciltler arasında bu geçiş yöntemin olduğunu görürüz.

Yazar olayları oluş sırasına göre anlatır. Olayların anlatımı uzadığı zaman olayı kesip diğer olaya geçer. Sonra önceki olaya kaldığı yerden devam eder. Amaç okuyucuyu sıkmamak ve merak duygusu oluşturmak içindir. Örneğin Hamza ile Melik Kaytafâ'nın teke tek cengi kırk gün sürer. Bu olay anlatılırken aralarda başka olaylar anlatılır. *''Ammâ bu cânibden râvî eyder''* (45a) denilerek Serhenk Ayyâr'ın köylü Türk sûretine girip Amr Ayyâr'ı yakalaması, Amr Ayyâr'ın celladların elinden kurtulması, Amr Ayyâr'ın Serhenk Ayyâr'ın çadırına girip onu zehirlemesi ve kızı görüp sırtında Mekke'ye kaçırması anlatılır. ''İşte ʿAmr bu kız ile bunda mücadelede *ammâ bu tarafdan* çünki sabâh oldı. Halifeleri ve sahip-kırân'' denilerek Hamza meclisi anlatılır (*37a*). Sonra olay akışı ''İşte bunlarda bunda ammâ bu tarafdan ʿAmr ʿAyyâr çünki câriyye ile Mekke'ye gelüp ve kızı müslimân edüp'' denilerek Amr Ayyâr'ın kız kaçırma olayına tekrar döner (*41a*). Daha sonra *''ammâ râvî eyder''* (50b) denilerek Amr Ayyâr remmal sûretinde Serhenk Ayyâr'a yaptıkları anlatılmaya başlanır. ''*Râvî eyder bu tarafdan* Melik Kaytafâ ile Hamza'nıŋ cengi uzayup ta otuz üç güne vardı.'' (56a) denilerek tekrar Hamza'nın Melik Kaytafâ ile olan savaşına dönülür. ''*El-hâsıl* otuz dokuz gün ceng edüp gâlib ve mağlûb belli olmadı.''(60b), '' *Ez-in cânib râvi eyder* '' (61a) denilerek kırkıncı güne girilir. Altı varak Melik Kaytafâ ile Hamza'nın teke tek meydandaki cengi anlatılır (60b-65b). Yukarıda da görüldüğü gibi yazar bir olaydan başka bir olaya geçerken değişik kelime gruplarını kullanır.

Eserin cümle yapısına baktığımızda uzun cümlelerin kullanıldığını görürüz. Ancak bu anlaşılmayı zorlaştırmaz. Yazar zarffiilleri ve bağlaçları kullanarak uzun cümleler oluşturmuştur:

‘‘Üç biŋ üç yüz sandalī-nişīn dilāverler Kaytafā altına oturalar ve ol zamāna dek Süleymān bār-gāhında Melik Kaytafā’nıŋ akrānı başa çıkmazdı ve bu dilāver öyle bahadır ve zūr sāhibi erdir ki Alem-i Ejderha peykeri kırk dāne kuvvetli kimse kemend ile her tarafından tutup güçle zabt ederlerdi ammā Kaytafā kāh olurdı ki iktizā etdikde karşıma cenglerde ve düşmān galebe edüp ʿaleme kasd eylediklerinde ʿAlem-i Ejderha peykeri sol eline alup bī-pervā zabt ederdi ve sağ eline ālāt-ı harb alup düşmān ile ceng ederdi.’’ (67a, 67b).

Metnin /69a/ varağında geçmişteki bir olay anlatılırken karmaşık bir cümle kurulmuştur. Filimsilerin çok kullanılması anlaşılmayı zorlaştırmıştır. ‘‘Hamza yine başladı. Kendüyi uyurken ol yerli ağırsak denginde taşıla kaldurup havā yüzünden götürüp giderken uyanup Berk Nerre’ye bir tīğ urup helāk edüp taşla dönerek giderken Esmā kapdırup barışdıkların beyān eyledi.’’ (69a). Bu olayı daha önceki ciltlerden bulup okuyunca yazarın anlatılan olayı çok kısa özetleme gayretinde olduğunu anlıyoruz.

Metinde karşılıklı konuşmalar geniş yer tutar. Bu diyaloglar için ‘‘eyit- ve de-’’ fiillerinden yararlanılmıştır. Biz de anlaşılmayı kolaylaştırmak için isimlerden sonra iki nokta ve konuşmaları tırnak işareti içinde gösterdik. ‘‘Hamza: ‘‘Bāreka’llāh! Hoş imdi var Kāhir sandalīsinde otur.’’ dedi. Kaytafā: ‘‘Ya anıŋ sāhibi yok mıdur?’’ dedi. Hamza eyitdi: ‘‘Üstādım Hazret-i Hızır ʿa.m. şöyle bir oğluŋ zuhūr eder bu makām anıŋdır.’’ dedi. ‘‘Biz de kimseye vermedik ammā hele şimdi ol meydānda yok. Sen otur.’’ dedi. Kaytafā: ‘‘Lütf eyle Server! Ben daʿvālı yer istemem.’’ dedi. Emīr-i Merdān: ‘‘Gel imdi. Ceddiŋ Sām sandalīsi büyük ben de sen de sığarız. Bilece oturalım.’’ dedi. Kaytafā: ‘‘Ya Emīr! Nice kābil kul efendisiyle berāber oturmak ol makām sāhibin bulmuş. Allah Teʿālā mübārek eyleye.’’ dedi.’’ (66a, 66b).

Eserde tasvirler önemli bir yer tutar. Yazar olayları canlı bir şekilde anlatmak için tasvirlerden yararlanmıştır. Konu savaş üzerine kurulduğu için eserde savaş tasvirleri sıkça kullanılır. Savaşın olacağı günün sabahı güneşin doğması ve meydan tasviri uzun uzun anlatılır.

‘‘Çünki ol gün sabāh oldı. Güneş kulle-i Kaf’dan baş kaldurup ʿālem nūr-ı Yezdān’la doldı. Beriden Sāhip-kırān-ı ʿĀlem sabāh namazın edā edüp andan Hakka niyāz eyledi ve kırk pāre ceng esbābın üzerine giyinüp kuşandı. Beş kılıç, iki siper ve yedi otağalar götürüp bār-gāhdan taşra geldi. Begleri selāmlayup ve pes bedevī Āşkar-ı Div-zādı çekdi. Dilber-i ʿĀlem, yedi adım yerden sıçrayup Āşkar’a süvār oldı. Halīfe öŋüne gelüp duʿā temenni eyledi. Kubād şehr-i yār el kaldurup duʿā eyledi. Hazret-i ʿAbbās ve sā’ir begler ‘‘Amīn.’’ deyüp ‘‘Hudā-yı Teʿālā muʿīn ve zahīriŋ ola. Umaruz ki bugün mansūr ve muzaffer olasın.’’ dediler. Cümle üç bölük ʿasker tamām alaylar ve sāflar bağlayup durdılar. Melik Kaytafā meydāna gireyim derken hemān Emīr-i Merdān, Āşkar-ı Div-zād’ı meydāna sürdükde yine ʿādet-i kadīme üzre nice yüz beglerden piyāde öŋüne düşüp taʿzīm ve tekrīm birle miyān-ı meydāna getürüp selāmlayup gerü döndüler.’’ (61a, 61b).

‘‘Çünki sabāh oldı āfitāb-ı ʿālem-tāb kulle-i Kaf’dan baş götürüp ʿarz-ı cemāl eyledi ve cemāliyle dünyāyı rūşen kıldı. Üç bölük ʿasker yerlerinden durup cebe ve

cevşen giyüp ve ālāt-ı harblerden üzerlerine pūşide kılup at ve fil ve gergedan arkasına süvār olup meydān kenārına gelüp kāt-ender-kāt alaylar ve sāflar bağlayup meymene ve meysere kalb-i cenāh ārāste ve pīrāste kılındıktan soŋra her tarafdan nazar-ber meydān kılup ʿaceb bu dem ve bu sāʿat meydāna kim gire erlik hünerin kim göstere derken anı gördiler. Melik Kaytafā'yı kubbe-nişīn altmış beş arış kadd ile altında olan filin meydāna sürdükde begleri piyāde olup cebe ve cevşen eteklerin bellerine sokup bunı ta'zīm ile meydān ortasına getürüp selāmlayup yerlerine gitdiler.'' (36a, 36b).

Bir başka tasvirin yapıldığı yer ise Amr Ayyar'ın, Serhenk Ayyar'ı avlamak için ruhbân kılığına girdiği bölümdür. Amr Ayyar'ın ruhbân kılığına girmesi ve yaşananlar canlı bir şekilde tasvir edilir:

''Serhenk hemān seherden şimāl cānibine çekildi. Gele gele gördi. Bir vādīde bir pīr-i ruhbān siyāh cāmeler giymiş helvā küreği ak sakal sīnede öŋüne bir āteş yakmış karşusunda ol ruhbān durmayup hūb āvāz-ıla bilmem ne okur ammā adam safāsından hayātı giderir. Kāh kāh kendü de cūşa gelüp semāʿa girüp fır fır şöyle döner ki göz ermez ve ağzından ve yakarak āteşler saçılur. Serhenk bunı görüp ʿāklı gitdi: 'Hay hay bre! Bu dīn ulusı nār [u] nūr kendüsi olmuş. Ne makbūl olmak gerekdür ki āteş bunuŋ ne vücūdun yaka ve ne libās yaka bu çokça mertebedir.' dedi. Bu ise Sultān-ı ʿAyyārān kendüsi idi derd-mend Serhenk'e böyle dām tezvīr kurdı.'' (52a).

On ikinci ciltte, daha önceki ciltlerde anlatılan olaylar yeri geldiğinde kısaca hatırlatılmış ve böylece okuyucu eserin içine çekilmeye çalışılmıştır (1b, 5b, 32b, 33a, 35b, 37a, 37b, 39a, 41a, 47a, 59a, 60a, 63b, 66b, 68a, 68b, 69a, 82b, 89a, 91a, 99a, 100b, 102a, 102b, 104b). Ayrıca incelediğimiz nüshada sonraki ciltlerde meydana gelecek olaylar da anlatılmıştır. Böylece okuyucuyada merak duygusu oluşturulmaya çalışılmıştır (*40b*, *42a*,48b, 65a, 67a, 85a, 88b, 105a). Hamzanâmelerde anlatılan geçmişteki ve gelecekteki olayları, çalışması yapılmış yüksek lisans tezlerinden incelenmiştir. Böylece Hamzanâmelerin ciltleri arasındaki bağlantı görülüp metnin yazı çeviriminin ilgili yerlerinde dipnotlarla açıklamalar yapılmıştır.

İncelediğimiz nüshada az da olsa devrik cümleler de kullanılmıştır. ''Hemān otur aşağı.'' ''Var sağlık ile.'' (79b), ''Uruŋ şu melʿūnun boynın.'' (80a), ''...raʿd-ı var naʿra urup urdı küffāra kılıcı.''(87b). Bu devrik cümleler diğer iki nüshada kurallı cümlelere dönüştürülmüştür.

Eserde aynı durumların tekrarı gibi gözüken benzer olayların anlatımında bazı kalıp cümleler kullanılmıştır. Savaşların sabah güneşin doğmasıyla başlaması metinde üç yerde aynı kalıp ifadeyle anlatılır:

''Nesir: Çünki sabāh oldı āfitāb-ı ʿālem-tāb kulle-i Kaf'dan baş götürüp ʿarz-ı cemāl eyledi ve cemāliyle dünyāyı rūşen kıldı. Üç bölük ʿasker yerlerinden durup cebe ve cevşen giyüp ve ālāt-ı harblerden üzerlerine pūşide kılup at ve fil ve gergedan arkasına süvār olup meydān kenārına gelüp kāt-ender-kāt alaylar ve sāflar bağlayup meymene ve meysere kalb-i cenāh ārāste ve pīrāste kılındıktan soŋra her

tarafdan nazar-ber meydān kılup ʿaceb bu dem ve bu sāʿat meydāna kim gire erlik hünerin kim göstere derken…'' (36a).

''Nesir: Çün sabāh oldu şems havāle kulle-i Kaf'tan başın kaldurup alemi nūr-ı Yezdān ile münevver eyledikde üç bölük ʿasker yerlerinden durup rahşlarına süvār olup meydān kenārına gelüp alaylar ve saflar bağlayup '''Aceb meydāna kim gire?'' derlerken…'' (*28a*). ''Çünki ol gün sabāh oldı. Güneş kulle-i Kaf'dan baş kaldurup ʿālem nūr-ı Yezdān'la doldı.'' (61a).[13]

Metinde Şâh Nuşirevân ve adamları tarafından Mihr-i Nigâr'ı kötülemek için arkaik bir kelime grubu olan ''sacı biçik'' ifadesini kalıplaşmış olarak görürüz (6b, 7a, 76b, 81a).[14] Aslen ''saçı biçik'' olan bu kelime grubu Eski Türkçe olup saçı bölük bölük örülen ya da saçı kesilen anlamı taşıdığını düşünmekteyiz. Özellikle kadınlar için kullanılan küçümseyici bir ifade olarak metinde kullanılır. Ayrıca metinde özellikle erkeklerde saç ve sakalın kesilmesi bir hakaret unsuru olarak anlatılmıştır. Amr Ayyâr; Şâh Nuşirevân, Bahtek ve diğer gayrimüslimlerin saç ve sakallarını tıraş ederek halk içine çıkamaz duruma getirir (10b, 32a, 33b, 100a).

Kalıplaşmış ifadeler eserin giriş ve son kısmında da görülür. Başlarken ''Kitab-ı Kıssa-ı Hamza-yı Bā-Safā Radıyallahu ʿanh Cild İsnā 'Aşer'' (1b). ''Nesir: Rāviyān-ı ahbār ve nakilān-ı āsār ve muhaddisān-ı rūzigār şöyle rivāyet ederler kim''(1b). Eser biterken ''Bizim kıssamız bu arada tamām oldı.'' (112b). Yine bir olaydan diğer olaya geçerken ''Bunlar bunda bu tarafdan'' (7b, 23b), ''Ammā bu tarafdan rāvī eyder'' (8a, 102a), ''Ammā bu tarafdan'' (20a, 22a, *37a*, *41a*, *42b*, 83a), ''Rāvī eyder bu tarafdan'' (28b, 56a), ''Bu bunda bu tarafdan'' (47b), ''Bunlar bunda ammā bu tarafdan'' (68a), ''Bunlar bunda ez-in cānib rāvī eyder'' (4b, 32a), ''Bunlar gelmede ez-in cānib ammā rāvī eyder'' (17a), ''Ez-in cānib bu tarafdan'' (40a, 65b), ''Ez-in cānib rāvi eyder'' (61a, 82a, 91b), ''Bunlar bunda Ez-in cānib beriden'' (108a) kalıplaşmış geçiş formelleri kullanılır. Çok sonraları olacak olaylar için de ''Bālāda geçen üzre nakleyledi'' (*40b*), ''Ammā rāvīlerden [bālāsı kavlinde bu mahālde'' (88b) kalıplaşmış ifadeler kullanılır.

Savaş sahnelerinde kalıp ifadeler kullanılır. Bu kalıp ifadelerden biri de karşıdaki rakibe gürz, kılıç, muşt-pa ile ''(ş)öyle urdı kim'' (38a, 42b, 73a, 75a, 97b) sözcük grubudur. Yine savaşta iki taraftan biri rakibine güçlü bir darbe vurunca diğerinin ağzından ve burnundan kan gelip bindiği atın beli kırılır. Bu da çoğu savaş sahnesinde kalıplaşmış olarak karşımıza çıkar. ''Siyeh Şīr'iŋ ağzından burnundan kan atılup kıçın kıçın gidüp g.ti üstüne oturavardı.'' (39a), ''Baş kaçurup arkaya aldıkda arkada siper tār

[13] Saltuknâme'de savaşın başlaması daha sade anlatılır: "Çün sabâh oldı, girü iki leşker turdılar, saf bağlayup meydâna nazar urdular. Mehpîrûz cebe ve cevşen giyüp süvâr olup 'azm-i meydân itti, meydâna girüp merdâne tarîd eyledi." (Akalın 1988: 8).

[14] "sacı biçik" kelime grubu Saltuknâme'de Meh-pîrûz için "saçı kesük" şeklinde daha sadeleşmiş olarak karşımıza çıkar: "Dahi didi kim: "İy saçı kesük! Sen bir 'avrat olasın, senün meydân ne şânundur?" (Akalın 1988: 9).

u mār olup ağzından ve burnundan kan gelüp bindügi rahşıŋ kütürdek beli kırılup Mukallid rahşıyla yıkılup'' (42b), '' Hamza buŋa Sām köteğiyle bir gürz şöyle urdı kim ağzından ve burnundan kan revān olup bindügi çār-pānıŋ beli kırılup zīr u zeber oldı.'' (73a), '' Hamza gürzün berāber verüp menʿ eyledi ve Sām gürzile bir kötek öyle urdu kim ağzından burnundan kan atılup bindüği filiŋ öŋ ayakları hurd olup'' (77a, 77b).

İslamî kahramanlık destanlarından olan Hamzanâme'de yer yer argo kelimelerin de kullanıldığı görülür. Bu argo kelimelerin kullanılma sebebi dilin halk ağzına yakın olmasından kaynaklanır. Bu da eserin halk için yazıldığını gösterir. Nitekim okuma mekânlarına baktığımızda zamanında geniş bir okuyucu kitlesinin olduğunu görürüz. Argo kelimelerin ve anlatıların olduğu sayfalar şunlardır: 7a, 7b, 10b, 11a, 33b, *35a, 39b*, *40b,41a,* 55a, 87b, 88a, 88b. Bu sayfalarda daha çok Şâh Nuşirevân'ın adamları yani ateşperestler küçük düşürülmeye çalışılmıştır.

Hamzanâmelerde Amr Ayyâr için kullanılan argo bir kelime vardır. Bu kelime ''s.künden asılacak'' olup en eski Farsî Hamzanâme nüshalarından başlayarak kullanıldığını düşünüyoruz. On ikinci ciltte bu kelime grubu 17a, 32a, 32b, 33b sayfalarında üzeri silinmiştir. Silinmeyen ya da unutulanlar 31b, 54b, 88a, 100b sayfalarındadır. Yaptığı hilelerle rakiplerine zor anlar yaşatıp onları toplum içine çıkamaz hale getiren Amr Ayyâr ''s.künden asılacak'' tabiriyle aşağılanıp hakaret edilmiştir. Bu kelime grubu yazıldığı dönemin argo anlayışını bize yansıtır.

Bahsi geçen kalıp ifadelerin kullanımı Hamzanâmelerin geneli için de söylenebilir. Ancak istinsah edenlerin müdahaleleriyle bu kalıp ifadelerde değişme ve zamanla kaybolma görülebilir. Kalıp ifadelerdeki üç nüsha arasındaki farklılıklar metin çevirisinde dipnotlarla gösterilmiştir. Hamzanâmeler hangi dönemde istinsah edilmişse kalıp ifadeler de o döneme özgü kelimelerle oluşturulmuştur.

Eski Türk destanlarından başlayarak Hamzanâmeler de dâhil olmak üzere Battal Gazi Destanı'nda da görünen hem kötü hem iyi kahraman için geçerli olan kalıp ifadeler metinde yer alır. Kahramanlar ölmeyi tutsak olmaya tercih ederler: ''Er olan gayret altında ölmek gerekdür.'' (37b), ''Zirā böyle sağ olmakdan ölmek yeğdir.'' (54b), ''Öyle mār-hor ʿArab'a müdāra etmekden gayret altında ölmek yeğdir.'' (71a), ''Sencileyin bir ʿArab'ıŋ oğluna minnet-dār olup karşusuna eli bağlu gelmeden ölmek yüz suyıdır.'' (79b).

Bir başka kalıp sözcük ise büyükler için özellikle Hamza ve Nuşirevân için kullanılan ''ata, dede'' ifadeleridir. Hamza için, ''Atam sağdır.'' (3a), ''Atam Emīr'iŋ hāli nice oldı?'' (3a), ''Şehzādem var atan Hamza'ya benden selām eyle'' (*26a*), ''Devletim ata'' (40a, 40b, *43b*, 59b, 86a, 91b), ''Atam Sāhip-kırān ise'' (56a, 57a), ''Devletlü Sāhip-kırān'' (80b, 94b) ifadeleri kullanılır. Nuşirevân için, ''Seni ataŋ Şāh'a ileteyin.'' (5b), ''Devletim dede hoş geldiŋ'' (79b), ''Devletlü şāh'' (103a) ifadeleri kullanılır.

Hamzanâme yazarı olayların anlatımında ve kişi tasvirlerinde benzetmelerden de yararlanmıştır. Bu benzetmelerde kahramanı çok güçlü göstermek için ejderha ve aslana; çaresiz, zayıf göstermek için kuşa benzetir. ‘‘Lenduhā gibi adam ejderhasın basup’’ (5b), ‘‘Bre baŋa oldı olacak sacı biçik baŋa āceb iş eyledi.’’ (6b, 7a), ‘‘Bre şu gidiniŋ kuz bıçağı düşd[i] mi, yoksa nedür?’’ (7a), ‘‘İşte tuzağa dolaşur kuş gibi dā’iresin devrederdi.’’ (29a), ‘‘ Bahtek’iŋ hod yüzi ve gözi kocasına küsmüş karı gibi gülmezdi.’’ (31a, 31b), ‘‘Herkes neş’e-dār olup yüzleri gülüp gonca misāl göŋülleri şād oldı.’’ (59a, 59b), ‘‘Bir kuştur bir çalıya sığındı.’’ (97a).

Bu benzetmelerin savaş tasvirlerinde fazlalaştığını görürüz. ‘‘(dağ) demür hisār olsa benim hamleme tākat getürmez’’ (5b), ‘‘sen de kuş olup göge uçsaŋ elimden halās olmazsın’’ (5b), ‘‘nīze ellerinde hallāc yabı gibi iki kat olup’’ (43b), ‘‘bezir-hāne sütūnı misāl nīzesin eline alup’’ (43b), ‘‘Atlarınıŋ ayakları demür kazuk gibi zemīne gömülürdi.’’ (44a), ‘‘her birine hissesin verüp ortalığı tolu urmuş tarlaya dönderdi’’ (46b), ‘‘Herkes neş’e-dār olup yüzleri gülüp gonca misāl göŋülleri şād oldı.’’ (59b), ‘‘Sāhip-kırān-ı ʿĀlem cayır cayır kökli ağacı kökünden koparır gibi koparup ta kolunuŋ üzerine aldı.’’ (64a), ‘‘Ol mahālde iki ceyş bī-giryān deryā-ı ahterān gibi cūş u hurūş edüp demür dağlar gibi yerlerinden durup’’ (71b), ‘‘tuğlar mātem içün saçların çözdiler alayların bağlayup safların bezediler.’’ (72a), ‘‘Rüstem-i Dāstān ve Kāhir Kahramān misāl semek nīzeye dayanup durdı.’’ (72a), ‘‘Arkurı urduğun hıyar-ı ter gibi iki bölerdi.’’ (73a), ‘‘bir yerden zırhları çak olup dolu urmuş tarla gibi sapır sapır atlarından yere dökülürlerdi.’’ (73a), ‘‘Yeriŋ bir katı penbe misāl havāya atıldı.’’ (74a), ‘‘Ak at ile kara at yek renk olup yiğit ile koca hem-renk oldı.’’ (74a), ‘‘ ol iki deryā misāl ʿasker birbirine öyle urdular kılıca ki’’ (74b), ‘‘El ve ayak dülger yongası gibi saçıldı. Her bir dilāver kağan arslanlar gibi küffārı öŋlerine katup’’ (74b), ‘‘Āşkar’ıŋ üçünci göziniŋ perdesin kaldurup heft ser ejder gibi giderken’’ (75a), ‘‘iki eline iki kılıç alup orak biçer gibi küffārı bellerinden biçerdi.’’ (77a), ‘‘Sāhip-kırān-ı ʿĀlem baş açuk kol ʿuryān hūn-aʿdādan lāle renk pelenge dönmüş yanar. Āteş gibi yetişüp’’ (77b), ‘‘küffārıŋ ganīmet mālları zabt olunup dağlar gibi yığdılar.’’ (79b), ‘‘şīr künāmına girer gibi’’ (87a), ‘‘tīğ-ı Dahhāk’ı gılāfından çıkarup āteş-i suzān gibi girdi.’’ (93a), ‘‘bir zahm-ı şedīd urup bindüği gergedanıŋ top misāl kellesin yere bırakdı.’’ (107a).

Çoşkulu bir söyleyişe sahip Hamzanâmelerde seslenme nidaları sık sık kullanılmıştır. Metinde geçen hitap sözcükleri şunlardır: bre, ey, be hey, bre hey, hay, hey dīrīgā, ya, nʿola, di imdi, puh (2a, 5a, 7a, 14b, 15a, 22a, 47a, 49b, 80a, 107b; 43b vs.).

Hamzanâme’de Müslüman ile Ateş-perest’in, iyi ile kötünün çatışmasını görürüz. Kahramanlar kendi değerlerine sahip çıkıp diğer tarafı düşman görür. Böyle olunca yeri geldikçe birbirlerine hakaret etmekten geri kalmazlar. Ateş-perestler, Hamza başta olmak üzere İslam’ı temsil eden kişileri özellikle milliyetçilik yaparak Arap olduklarını söyleyerek küçümserler. Bunu da ‘‘Bir alay çaylak deve südü yiyici ʿArablara uyup’’ (8b), ‘‘Arap uğrusu’’ (52b), ‘‘bir deve südi ile hāsıl olmuş Arap’’ (32b), ‘‘nā-bekār

ʿArap'' (67b), ''Ey mār-hor ʿArap neylediŋ?'' (75a), ''sacı biçik'' (76b), ''kurı kabak'' (76b), ''Sencileyin bir ʿArab'ıŋ oğluna minnet-dār olup'' (79b), gibi ifadelerle belirtirler. Amr Ayyâr için metinde dikkat çeken ve öne çıkan Ateş-perestler tarafından söylenen hakaret sözü ''s.künden asılacak'' (17a, 32a, 32b, 33b, 31b, 54b, 88a, 100b) kelime grubudur.

İslam beyleri de Ateş-perestler'e ''bī-dīn'' (26b, 75b, 106b), ''gidi'' (33b), ''melʿūn'' (33b), ''it cānlu melʿūn'' (34a), ''bed-baht'' (46a, 104a) ''it cānlı Pelīd'' (47a), ''laʿin'' (66a) ''münāfik melʿūn'' (70b), ''koca ma'tūh'' (80a), ''köftehor'' (81a) ''fitne-engīz melʿūn'' (87a), ''muhannes'' (88b), ''nā-bekār rū-yı siyah'' (97a), ''kara yüzlü'' (97a), ''bed-hūy'' (99a), ''nā-dān-ı hār-ı la-yefhemi'' (100a), ''nā-dān köftehorlar ve bī-idrāklar'' (100a), ''toprak seniŋ başıŋa'' (100b), ''harām-zāde'' (105a), ''pelīd it cānlu melʿūn'' (107b) derler. Hamza, Eba Ömer'i koruyan kilisedeki ruhbânlara ''ahmak köpekler'' (97b) der.

Şâh Nuşirevân, kendini hep yanlış yola sevkeden veziri Bahtek'e sık sık hakaretlerde bulunur. ''Hay tedbīriŋ ile boynuŋ altıŋda kalsun'' (49b), ''Ey şerr işiŋ peyki ve kara yeriŋ boynuzlı geyiği'' (17a), ''Tu sūretiŋe! Bre cehūd gidi körsüŋ!'' (31b), ''Ey bed-fiʿāl! İşte şu kadar bile etmeğe kādir olamadıŋ. Tu yüziŋe bre melʿūn!'' (103a).

Eserin cümle yapısına baktığımızda kullanılan kelimelerin çoğunluğunun Türkçe olduğunu görürüz. Daha sonra ağırlıklı olarak sırayı Arapça ve Farsça kelimeler alır. Bunların dışında Rumca (işkil, kilise), Grekçe (usturlap), İtalyanca (alarga) dillerinden kelimeler de bulunur.

İncelediğimiz nüsha Türkçenin arkaik kelimeleri bakımından zengindir. Bu da eserin Hicri 1083 tarihli olmasından kaynaklanır. Metinde hem tek başına kullanılan hem de sözcük grubu olan birçok arkaik kelime bulunur. Esere Arapça ve Farsça dilbilim açısından bakılırsa bu dillerin de arkaik kelimeleri tespit edilebilir. Eski Anadolu Türkçesine ait kelimeler çalışmamızın sonunda sözlük oluşturularak gösterilmiştir.

Metinde kökü mitolojiye dayanan kelime ve kelime grupları da bulunur. ''Ey şerr işiŋ peyki ve *kara yeriŋ boynuzlı geyiği* işte bu tedbīriŋ de ötesi çıkmadı dahi nice edelim.'' (17a), ''Seni *yedi kat yeriŋ altında ve öküz boynuzuna dahi girseŋ* bulup çıkarır.'' (*36a*), *''Yedi kat yir altına girseŋ* elimden kurtulmazsın.'' (97a), ''Ol *kara yüzlü* benim kavī düşmānımdır.'' (97a). Türk mitolojisine göre yer altı karanlıktır ve kötü ruhlar yaşadığı mekândır. Destanlarda ve masallarda dev, cadı, arap, ejderha gibi kötü ruhlu varlıklar bulunur. Bu varlıklar daha çok kuyu, mağara gibi karanlık yerlerde yaşar.

Hamzanâme yazarının üslûbunda estetik bir kaygının olduğunu olayların anlatımında tercih ettiği kelimelerden ve teşbihlerden anlıyoruz. Hamza, oğlu Kubad'ın

henüz genç bir delikanlı olduğunu söyleyerek yanlış bir şey yapmasından korkar. Kubad için ‘‘Cihānıŋ *germ [ü] serdin* görmedi.’’ (86b) diyerek hayatın kolaylıklarını ‘‘germ (sıcaklık)’’ ve zorluklarını ‘‘serd (soğukluk)’’ kelimeleriyle anlatır. Başka bir yerde Amr Ayyâr, Baba Hindî kılığında helva satar. Serhenk Ayyâr helva satanın Amr Ayyâr olabileceğini düşünerek şüpheyle yaklaşır. Helva satan ve alanların çevresinde yem arayan kuş gibi dolaşmaya başlar. Amr Ayyâr da Serhenk Ayyâr’ı bir kuş gibi avlamaya çalışır. Yazar bunu ‘‘İştihāsı gālib olup yine sokuldı. Alacak zamān yine almağa havf edüp girü çekildi. İşte *tuzağa dolaşur kuş gibi dā’iresin devrederdi.*’’ (29a) ifadesiyle anlatır. Eba Ömer, Hamza’dan kaçıp bir kiliseye sığınır. Kilisedeki ruhbânlar bir gün müsaade isteyerek Eba Ömer’i vermek istemezler. Ruhbânlar Eba Ömer’i acındırmak için *‘‘Bir kuşdur bir çalıya sığındı.’’* (97a) ifadesini kullanırlar. Eba Ömer’in Mihr-i Nigâr tarafından ok ile kesilen hayaları kastedilerek arkaik bir kelime grubu ‘‘kuz bıçağı’’ ifadesi kullanılarak teşbih yapılmıştır.

Eserde Türkçe ve Farsça ikilemeler kullanılarak anlatım zenginleştirmiştir: döğüşe döğüşe (2b, 82b, 92a), yorkun arkun (3b), yab yab (7b, 108b), gürûh-a-gürûh (9a), aşağı yukarı (12a), kol kol (20b), pek pek (24b), dürlü dürlü (28b), hay hay (28b), kât-ender-kât (28b, 36a, 72a), oyuk boyuk. (31b), öge öge (31b), bir bir (31b), kat kat (34b), kol kanad (34b), İllâ meğer (35b), yer yer (36b, 73a), ham-ender-ham (38a), keşâkeş (38a), kütür kütür (38a), kıçın kıçın (39a), halka halka (39a), muşt muşta (39b), yaka yakaya (39b), el elden (40a), rû-be-rû (41a), gürz gürzden (42a), yek-â-yek (43b), başabaş (43b), tiz tiz (44a), küt-â-küt (44a), şunda bunda (45b), üryân püryân (*38b*), şallık mallık (*38b*), bre bre (*38b*), cehûd oğlu cehûd (*40a*), şeb [u] rûz (*43b*), güm güm (46b), tiz-ender-tiz (46b), hay huy (47a), öŋ soŋ (48b), çeke çeke (49b), kapa kapa (50b), g.tag.t (50b), ele gele (52a), kâh kâh (52a), fır fır (52a), bir bir (55b), rû-be-rû (60b), hemân evvela (61a), halka halka (62a), çîn çîn (62a), yaka yakaya (62a), aşağa yukarı (62a), kemer kemere (62a), karış karış (62a), hâr hâr (63a), ede ede (63b), cayır cayır (64a), hay huy (64a), koça koça (64b), pey-â-pey (73a), kaçan kaçan (73b), bölük bölük (76b, 90b), eğri geri (79b), târ u mâr (93a).

Metinde aynı anlamlı Türkçe, Farsça ve Arapça kelime ve kelime gruplarının da kullanıldığını görürüz: muşdı, müjde; kara yüzlü, siyah yüzlü, rûy-ı siyah; uyku, hâb; tezkire, nâme, mektup; yedi heft, yedi iklim; illa, meğer; ter, taze; be-ser çeşm, baş göz üstüne; gülmeden bayıldı, gülmeden uğundular; gerü kalup, sehl; serimizde yazılanı lâ-büd görürüz, başa yazılan gelür; köpek, kelp; yek-â-yek, başabaş; kayyı edeyim, kendüme bir ʿilâç göreyim; tuzak, dâm; zehir, dârû vb.

Hamzanâmelerde cümle, kelime grupları ve kelimeleri birbirine bağlayan bağlaçlar sıkça kullanılmıştır: eğer, meğer, gerçe, illâ, ammâ, çün, çünki, çünkim anun-çün, ve, ki, kim, bolay kim, ola kim, kimi…kimi, dahi, gûyâ ki, meğer kim, de, lâkin, zirâ, ya, yahûd, u (ve anlamında), nitekim, ya budur ki, öyle etmeyeler kim, öyle urdu ki, şöyle ki, şöyle eyledi kim, şöyle eyledi ki, şöyle urdu kim, ne…ne, kâh…kâh, hem…hem vb.

Hamzanâmeler çok kuvvetli bir anlatım gücü sahiptir. Hamzanâme yazarının Farsça ve Türkçenin zengin kelime hazinesine vakıf olduğunu kullandığı kelimelerden anlıyoruz. Yazar bu kelimeleri cümle kuruluşlarında usta bir şekilde kullanmıştır. Eserin okuyucu sıkmayan bir dili olması bunun ispatıdır. Ayrıca yazar edebî sanatlardaki maharetini de metin boyuna göstermiştir. Yazar düz yazıda ahenk sağlamak için yer yer ses yinelemelerine (alterasyon ve asonans) başvurmuştur: ''*Sā'ir ʿasker dahi dökülüp yatdılar hāb-ı gaflete batdılar.*'' (3b), ''*Külāhla yedi arış kadd çeker/Karaca kuraca/Ablakdır bacaklıca/Nohūd burunluca/Şunda bunda kösece/Sakalı gelmiş.*'' (16a), ''*…baş açık yalın ayak üryān püryān şallık mallık divān-hāne çadırına geldi.*'' *(38b)* vb.

1.2.1.5. Eserin Mizahî Üslûbu

Sözlü gelenekten yazıya geçişin ilk örneklerinden olan Hamzanâme anlatıları, Anadolu'da Hamzavî tarafından şekillenerek geniş halk kitlelerince uzun yıllar okunmasının ve elden ele dolaşmasının bir nedeni de içerisinde barındırdığı mizahî üslûptur. Çünkü Hamzanâme ciltlerine metin tahlili noktasında derinlemesine analiz ettiğimizde anlatıcının eseri tekdüzelikten kurtarmak, sadece savaşın anlatıldığı bir eser olmaktan çıkarmak için, mizah ve romans konularını esere ustaca yerleştirdiği görülür.

Hamzanâmelerde kullanılan dil halkın kullandığı sade halk şivesidir. Böylece eserin geniş halk kitlelerince sevilerek okunması ve yayılması sağlanmıştır. Anlatıcı mizahî anlatımı en üst seviyeye çıkarmak için halkın günlük hayatta kullandığı argo kelimeleri metinde sıkça kullanmıştır..

Metinde mizahî anlatım, öne çıkan kahramanlar üzerinden yapılmaya çalışılmıştır. Bu kahramanlar, ateşe tapanlar yani kötü ve Müslüman olan iyi kahramanlardır. Anlatıcı bu kahramanların eylemlerine mizahı yerleştirmiştir. Kötülerde mizahın öne çıkan oyuncusu Bahtek olmuş; iyiler de ise Amr Ayyâr olmuştur. Bunların dışında yer yer Amr Ma'dî, Serhenk Ayyâr, Zupûn ve Eba Ömer gibi kahramanlar Hamzanâmeler boyunca ortaya çıkarak mizahî yönleri okuyucuya hissettirilmiştir.

Mizahî anlatımın ilk örneklerini, 72 ciltlik Hamzanâme'nin mukaddime niteliğinde olan birinci cildinde görürüz. Ehl-i İslam olan Büzürcmihr'in babası Baht Hamal'ı Keykubat'ın kötü veziri öldürünce, Hoca lakablı Büzürcmihr babasının intikamını Şem'ûn'dan almak ister. İddialaşıp bildiği bir soru üzerine Büzürcmihr, Şem'ûn'un sırtına binip onu eşek yerine koyup halk arasında dolaştırır. ''Şehriyârın sağ yanında iki ayaklı bir hımâr vardır. Anı göndersünler binüp varayım.'' (Soyal 2018: 116). ''Hâce ayıtdı: Eyerlediniz mi? dedi. Hayır adam nice eğerlenür? Hâce ayıtdı: Dört ayaklı olur ba'dehu eğerlenür, dedi. Bu üslûp üzere eylediler. Hâce taşra çıkıp nazar eyledi ve bu la'inin böyle halin görüp güldi…'' (Soyal 2018: 117).

Dede Korkut Hikâyelerinden ''Salur Kazan Esir Olup Uruz'un Çıkardığı Boy'' hikâyesinde Kazan, kafiri eşek yerine koyup sırtına eyer takıp biner. Hikâye kısaca şöyledir: Kazan uyuduğu sırada Tekfur'un adamlarına esir düşer. Kazan'ı bir kuyuya hapsederler. Kazan'ı merak eden Tekfur'un karısı Kazan'ın ne yiyip neye bindiğini öğrenmek için hapsedildiği yere gelir. Kadının, sorduğu soru karşısında Kazan kadınla alay edercesine cevaplar verir. Yer altında ölülerine verdikleri yemekleri ellerinden alarak yediğini, yorgasına (binicisini sarsmayan at) bindiğini, yaşlılarını yedeke çektiğini söyler. Korkuya kapılan kadın Kazan Bey'den yedi yaşında bir kızının öldüğünü, ona binmemesini ister. Kazan, kadına kızından başka yorganın olmadığını hep ona bindiğini söyler. Bunu duyan kadın sinirlenerek hem yeryüzünde hem de yer altında ölülerinin sıkıntı çektiğini kurtuluşlarının olmadığını söyleyerek oradan ayrılır. Kadın bu olayı kocası Tekur'e anlatınca Kazan'ı kuyudan çıkarırlar. Kendilerine saldırmaması şartıyla Kazan Bey'i serbest bırakacaklarını söyleyerek Kazan'dan söz vermesini isterler. Kazan ''vallahi doğru yolu koyup eğri yoldan gelmeyeyim'' diye yemin eder. Tekfur yeminini beğenir ve ''şimdi de bizi öv, Oğuzu yer'' derler. Kazan yer yüzünde kimseyi övmeyeceği için binmek için kafirlerden bir er ister. Kazan kafire eyer takıp at gibi binerek adamı öldürür (Ergin 1989: 20-21). Hamzanâmelerle Dede Korkut Hikâyeleri arasındaki bu benzerlik dikkat çekicidir. Hem kelime hazinesindeki benzerlikler hem de bazı konuların ortak motifler barındırması yazıldığı dönem ve bu eserlerin ortaya çıktığı coğrafyayla ilgilidir.

> ''Kazan aydur: Men yir yüzinde adam ögmezin, bir adam getürüŋ bineyim, sizi ögeyim didi. Vardılar bir er kâfir getürdiler. Bir eyer bir uyan didi, getürdiler. Kâfirüŋ arhasına eyer saldı, ağzına uyan urdı, kolaŋını çektdi. Sıçradı arkasına bindi. Ökçesin ökçesine takdı, kapurgasın karnına kavşurdı. Uyanın çekdi, ağzın ayırdı. Kâfiri öldürdi, çökdi üzerine oturdı.'' (Ergin 1989: 235-236).

Hamzanâme'nin birinci cildinde gerçekleşen Amr Ayyâr'ın doğumu mizahî bir üslûpla anlatılır. Medayin'den kalkıp Şah Nuşirevân'ın emriyle Mekke'ye gelen Büzürcmihr, Hamza ile aynı zamanda doğan on çocuğa değerli hediyeler ve para verecektir. Doğan dokuz çocuk bulunur ve paraları verilir. Bir çocuk kalmıştır. Deve bakıcısı olan Ümeyye-yi Sarbân'ın eşi de hamiledir. Ümeyye-yi Sarbân tellaldan bugün doğan çocuklara para verileceği haberini duyunca eve koşup hanımına çocuğun doğup doğmadığını sorar. Eşi henüz yedi aylık hamiledir. Bugün doğan çocuklara para verildiğini söyleyip eşine çocuğu doğurmasını söyler. Eşi de çocuğun henüz yedi aylık olduğunu bunun mümkün olmadığını söyler. Ümeyye-yi Sarbân sinirlenip yerden bulduğu bir odun parçasıyla eşinin sırtına vurur. Kadın can havliyle dayanamayıp çocuğu doğurur. Doğan çocuk Amr Ayyâr'dır. Kedi yavrusu gibi küçük bir çocuktur. Babası onu cebine koyup halkın içinde olan Büzürcmihr'in yanına götürür. Çocuk küçük olduğu ve erken doğduğu için gösterip göstermemekte kararsızdır:

> ''Ümeyye ayıtdı: Hemen doğur. Zirâ yedi iklim şâhının veziri geldi. Her kimin evlâdı bugün doğarsa günde on altın vazife yüz altun bahşiş var. Ya bugün doğurmayup ne güne saklarsun? dedi. Hâtun, adam deli mi olduŋ tutalım yüz biŋ altun olsun, dedi. Bu kerre Ümeyye darılup bir odun yarısını kapup beline karnına

urunca hâtun feryâd edüp, bre adam kanlı mı olursun? derken beli boşanup vuzıa hamle eyledi. Ümeyye Sarbân görüp bir top gibi nesne düştü ve kan boşandı.'' (Soyal 2018: 140).

Amr Ayyâr doğduğunda fiziksel özelliği şöyle tasvir edilir: '' … hemân yeni içinden bir top renginde buçuk vakıyye kadar bir et parçası çıkarub Hâce'nüŋ önine kodı bakub gördiler sogulcan gibi parmakları, kol ve budları çubuğa beŋzer. Başı ceviz kadar var, gözleri sabâha kalmış yıldıza beŋzer.'' (Balaban 2003: 73).

On ikinci ciltte Amr Ayyâr'ın tasviri şöyle yapılır: ''Külāhla yedi arış kadd çeker, Karaca kuraca, Ablakdır bacaklıca, Nohūd burunluca, Şunda bunda kösece, Sakalı gelmiş.''(16a). Çok kısa boylu olup köse olması, kara tenli ve zayıf olması, bacaklarını ayırarak yürümesi, burnunun nohut şeklinde olması Amr Ayyâr'ın komik özelliklerinin vücuduna yansıyan yönleridir. Anlatıcı Hamzanâmeler boyunca Amr Ayyâr'ın eylemlerini bir güldürü unsuru olarak kullanır. Bunun yanında onun vücut özellikleriyle mizahî anlatımı devam ettirmiştir.

Amr Ayyâr'ın çocukluğunda yaşadığı olaylar mizahî bir dille anlatılır. Birinci ciltte babası tarafından çobanlıkla görevlendirilir. Amr Ayyâr, dağda koyun yavrusu zannettiği bir tavşanı yakalayıp anne koyunun yanına bırakır. Birkaç denemeden sonra tavşan koyunun yanında durmayınca Amr Ayyâr tavşanın bir ayağını kırıp koyunun yanına bırakır. Böylece tavşan kaçamaz. Bu olayı babasına anlattığında koyun yavrusu zannettiği kuzunun tavşan olduğu ortaya çıkar:

''Meğer çalınıŋ içinde bir dane tavşan yatardı. Ürküp kaçdı. Meğer Ümeyye Amr'a tenbih etmişdi ki Eğer bir koyun doğurur ise kucağına alup getir. Zirâ kuzu yürüyemez, demiş idi. Bu kerre 'Amr tavşanıŋ kaçtığın görüp kuzu sandı. Bre dur! deyüp haykırdı. Gördi durmaz hemen bunuŋ ardından seğirdüp 'ikâb gibi yetişüp tavşanı ayaklarından tutup kucağına alup getirüp koyunların arasına kodı. Tavşan yine kaçdı. 'Amr erişüp yine tutdı… Âhirü'l-emr gördi olmaz bir ayağın kırup koyuverdi.'' (Soyal 2018: 147-148).

Amr Ayyâr; Hamza, Nuşirevân ve Bahtek ile birlikte okula gider. Öğretmenleri Büzürcmihr'dir. Dersi dinlemeyen iki kişi vardır. Biri Bahtek diğeri de Amr Ayyâr'dır. Amr Ayyâr sürekli dersten kaytarma peşindedir. Bir defasında Büzürcmihr'in oturduğu mindere iğne koyarak öğretmeninin canının yanmasını sağlar. Bu olay üzerine yakalamaya çalışırlar ama Amr Ayyâr pencereden hızlıca çıkıp kaçar.

''Ba'dehu Hâce geldi. Cümle gelüp gördiler. 'Amr başın aşağı eğüp oturur. Bu kerre Hâce varup yerine oturdı. Ba'dehu bağdaş kurup oturayım deyince g.tüne iğneler batmağa başladı. Öte tarafa döneyim derken biri dahi batup kan akmağa başladı. Ayak üzre kakup gördi ki mindere ol kadar iğne var ki olmaz. Bre haramzâdeler kangıŋız atdi bunu? Dedikde oğlancıklar ayıtdı: Cümlemizden evvel 'Amr geldi ol etmiştir, dediklerinde…'' (Soyal 2018: 145).

Amr Ayyâr ata binmez, binmeyede ihtiyacı yoktur. O zaten çok hızlıdır. Ayrıca Amr Ayyâr ata binmekten korkar. Uzun mesafeleri çok kısa bir sürede kateder. Hızlı

koşarak varacağı yere çabucak ulaşır. Bir muallak atması yeterlidir. Hızına gözler yetişemez. On ikinci ciltte aşık olduğu kızı sırtına bindirip Mekke'ye götürür. Bu yolculukta kızın kendisinden etkilenmesini sağlamak için şarkı söyleyip dans eder. Kızın karşısında hünerlerini göstermeye çalışması özellikle şarkı söyleyip dans etmesi mizahî bir dille anlatılır:

> *''Kız ʿAmr'ıŋ arkasına bir çarşaf örtüp ''Ey Bānū pekçe gidelim. Gözün yum belki gözün kararır elem çekersiŋ.'' dedi ve taşra çıktı. Bir kez ''Ya Allah!'' deyüp ''Kandesin Mekke Allah!'' deyüp kaldırdı tabanı gider ammā ne gider katı yabdan ok çıkar gibi gitti. Tozuna yeller ve bād-ı sabā bile erişmezdi.'' (35b). ''Kız: ''Yok elbette olmaz. Beni Şāh'a götürün. Seni istemem.'' dedi. ʿAmr gene ol çıkardığı nesneleri enbāna koyup dahi ''Şol Şāh dediğiŋ gidiniŋ bir marifeti bu kadar evvelā ben saŋa saz çalayım eğlenelim. Andan curcuna oynayayım. Şāh bunun birine kadir değildir.'' deyüp saz çaldı ve muallāklar atup sıçrayup vāfir de oynadı. Kız ʿakibet bī-ihtiyār güldi. Andan Mekke'ye gitdi.'' (36b).*

Ayyârlık (dolandırıcılık) bir meslek gibi Amr Ayyâr'ın kişiliği ile bütünleşmiştir. Cihandaki bütün ayyârların ustasıdır. Amr Ayyâr elinden Müslüman olan kahramanlarda Amr Ayyâr'a tabi olup onun halifelerinden olurlar. Birinci ciltten on ikinci cilde kadar dört, beş kişiyi Müslüman yapıp ayyârlıkta onları alt edip kendine tabi kılmıştır. Perk Pay Ayyâr, Fettah-ı Mısrî, Serhenk Ayyâr bu kişilerdendir. On ikinci ciltte ise Serhenk Ayyâr'ı ayyârlıkta gereken dersi vererek alt ettikten sonra kendine kul eder. Amr Ayyâr ve Serhenk Ayyâr'ın birbirini tuzağa düşürme maceraları mizahî bir dille anlatılır. Her ikisi de birbirini alt ettiği durumlarda ortaya komik manzaralar çıkar. Amr Ayyâr bir gün Serhenk Ayyâr'ın badesine zehir katıp uyutur. Bir kaba hasır üstünde elleri bağlı çırılçıplak bırakıp gider. Serhenk Ayyâr o halde Şâh Nuşirevân meclisine gelip kendisini bu hale koyanın Şehmerd Ayyâr olduğunu düşünerek üzerine yürür. Şah Nuşirevân'ın meclisinde bulunanlar Serhenk'in haline gülerler:

> *''Fikreyledi ki ''Bana bu işi kim eyledi? Meğer Şāh'ıŋ ʿAyyār'ı Şehmerd eyledi.'' dedi. Ammā kız içün ah edüp divānına döndü. Hemān ol hāliyle ''Şehmerd baŋa ne işledi?'' deyüp baş açık yalın ayak üryān püryān şallık mallık divān-hāne çadırına geldi. Bunu gören ''Bre bre nereye gidersin?'' derlerdi. Ammā kimesne öŋüne gelüp maniʿ olmadı. Zirā durmaz feryād ederdi. İçerüde Şāh işidüp ʿayyārlar ile söyleşürken anı gördiler. Bir herīf ardı öŋü açık nesi var ise meydānda içerüye giredüşdi. ''Koman şol nā-bekārı deli mi olmuş? Bre arsız yüri taşra. Bura Şāh divānıdır, tımār-hāne değildir.'' dediler. Serhenk ise ʿaklı başında yok. ʿÜryān olduğun bilmez feryād edüp…'' (38b).*

Amr Ayyâr, üç celladın elinden kurtulma yöntemi bir başka güldürü öğesi olarak on ikinci ciltte geçmektedir:

> *''Andan biraz gidince ʿAmr eyitdi: ''Ağalar Serhenk baŋa çok kaymak yedirdi.'' dedi. ''İçim bozuldı. Kaza-yı hācetim var. Kerem edin gerü durun ben edeyim.'' dedi. Bunlar ʿAmr'ı ortaya alup ''Bre herīf bizi bugün sen eyü oynattıŋ.'' dediler. ʿAmr gördi cellādlarıŋ yakın durular. Bir kuvara çekdi. Cellādlar: ''Bre edepsizliği ko'' dediler. ʿAmr: ''Ey ağalar maniʿ değil her kuvaraya bıyık tutmak*

olmaz.'' Bir yer dahi zarta çekti. Bunlar: ''Bolay kim sıçasın.'' deyüp ardlarına dolanup gülüşmeğe başladılar.'' (33b).

Amr Ayyâr'ın elinde cihan şahları döşeklerinde rahat uyuyamazlar. Gayrimüslim şahlarına hileler yaparak onları toplum içine çıkamaz hale getirir. Bundan en çok nasibini alan Bahtek'tir. Amr Ayyâr, fırsat buldukça Bahtek'in saçını ve sakalını traş eder. Bundan dolayı Bahtek, yüzünde sarı bir örtü ile dolaşır:

> ''Ben varup Şāh'la ol melʿūn Bahtek'e bir mikdā[r] renk vereyin ki benim bunda geldüğüm bilsünler.'' deyüp gitdi. Varup Şāh'ıŋ ve Bahtek'iŋ saraylarına girüp saçların ve sakalların tıraş eyledi ve yanlarına tezkire koyup biraz orada ne buldı ise alup taşra oldı.'' (99b-100a). ''Ol mahālde Bahtek-i bed-kār dahi geldi. Yüzine nikāb tutmuş. Vāfir ağladı. ''Bu s.künden asılacak ʿayyār ile bizim hālimiz bilmem nice olur. Asla sakalımız uzatmaz oldı. Kimimiz Şāh kimimiz vezīr olayuz. Bir ʿayyār-ı hīle-kārıŋ elinden ʿāciz olayuz. Bu ne olmaz işdir.'' (100b).

Amr Ayyâr'ın sillesi meşhurdur. Amr Ayyâr'dan sille yiyenlerin düştükleri durum mizahî bir dille anlatılır. Amr Ayyâr'ın sillesiyle çadırın kubbesinde ses yankılanır. Amr'ın sillesine en çok maruz kalan kişi Şah Nuşirevan'ın veziri kötü Bahtek'tir:

> ''ʿAmr tiz cellādın tīğın kapup cellādın boynun urdı. Bahtek ʿAmr'ın boynu urladı zannedüp āferīn ey cellād ağa saŋa bahşiş gerekdir derken ʿAyyār-ı Cihān la'in ensesine bir sille urdı öyle urdu ki yüzüniŋ üzerine yıkılup kel başı açıldı. ʿAmr bir muʿallak atup Bahtek'iŋ tācın kabdı. Serhenk ʿAyyār: ''Bre neylersin!'' derken ʿAmr dolaşup Serhenk'e dahi bir sille urup tācın kapup taşra oldı. ʿAmr şükredüp tiziye bir sūrete dahi girüp içeri girüp bunlarıŋ temāşāsına durdı.'' (26b-27a).

> ''...derken ʿAmr dalhançer olup öŋüne geleni hançer ile helāk edüp bār-gāhdan kendüŋi taşra atdı. Serā-perde-i Süleymānīye çekildi. Cümleden evvel it cānlı Pelīd Bahtek'iŋ ʿāklı başına geldi. İki eliyle başın tutup ''Meded kanı Hoca benim zahmım ol diksün. Nā-bekār ʿayyār teber ile çaldı gibi.'' dedi. Hoca: ''Bre kaldır başıŋı hey Pelīd yaraŋ yırtuğuŋ yokdur nihāyet aŋa ʿAmr sillesi derler. Adamı böyle eder.'' dedi. Bundan soŋra Şāh ve Eba ʿÖmer laʿin, Saykalān-ı Rumī, Civān-baht-ı Çīnī, Hüsrev-i Çīnī sā'ir nām sāhibleri cümle yerlerinden kalkup başları çıplak enseleri tobhāne somunı gibi şişmiş.'' (47a).

Hamza'nın oğlu Kubâd, intikam almak için Şah Nuşirevân ve adamlarının olduğu meclise girip önüne kim geldiyse kılıçlayıp hızlı bir şekilde oradan uzaklaşır. Kubâd'ı Amr Ayyâr zannederler. Bahtek ve Zupûn vücutlarının değişik yerlerinden yaralar alır. Bu olay argo sözcükler kullanılarak mizahî bir üslûpla on ikinci ciltte şöyle geçer:

> ''Şāh ve sā'ir anda olanlar bu işe hayrān oldılar. ''Hey dirīgā! Bu Hamza ne ʿaceb kimse kopdı ki andan vücūda gelenler āteş-i mahz olurlar.'' derlerdi. Zupūn: ''Hay nār [u] nūr hışmına uğrasunlar. Vücūdumda sağ yer kalmadı. Anlarıŋ her biri kılıcın baŋa değer. Ben anlara idmān hāne oldum.'' dedi. Baʿzılar eyitdiler: ''Ey dilāver hele seniŋ başıŋ yararlarsa g.tüŋ sağ ammā Hoca Bahtek'i gör ki g.tini

çaldılar.'' dedi. Biri eyitdi: ''Ol muhannesdir anıŋ-çün yarağa g.tün karşu tutar. Zupūn yarar dilāverdir.'' dediler.'' (88a-88b).

Eserin bir başka mizahî kahramanı Müslüman olan Amr Ma'dî'dir. Amr Ma'dî yemek yemeye düşkünlüğü ve aşırı kilosu ile eserin mizahî kahramanlarındandır. Bir oturuşta bir kazan keşkeki ve bir deveyi yer, bitirir. Bunlarla birlikte bir tulum bade içer. Ata bindiği zaman göbeği atın beline yapışır. Amr Ayyâr ile Amr Ma'dî bu konuda yer yer tartışırlar. İkisi arasındaki bir konuşma şöyledir:

> ''ʿAmr: ''Ey şikem hāre ya sen dünyāyı bulsaŋ karnuŋa korsun benim hurd bir dağarcuğum var çok mıdur?'' dedi. ʿAmr Maʿdī: ''Doğrusı ʿAyyār benim karnım seniŋ gözüŋe büyük görünür ammā yine bir deve etiyle bir kazan keşkek ve üç tulum bāde ile doyar ammā seniŋ ol dağarcuğuna deveyi katārıŋa çeksek alur. Kurduŋ hemān adı var yoksa bunda dilki var baş keser.'' deyüp vāfir latīfe eylediler. ʿAmr: ''Olsun nā-bekār hele sen de ol dağarcukdan yine taʿām istersin ola bir dahi gör ki dişiŋe taş verür miyim?'' dedi. ʿAmr Maʿdī: ''Bre yüri diş karın doyurmaz. Allah saŋa ihtiyāç etmesün yoksa sen adamı açlıkdan öldürürsün.'' (48).

Hamzanâmelerin bir başka önemli mizahî kahramanı ateşperest olan Bahtek'tir. Hintçe kelime anlamı 'şeytan' anlamına gelen Bahtek düştüğü komik hallerle okuyucu tarafından kendisine ''Oh olsun, hak etti!'' dedirtecek kötü bir kahramandır. İşi gücü hep fesatlıktır. Bahtek, Amr Ayyâr'ın elinden çok çekmiştir. Onun için metinde sık sık Hamza'nın işinin kolay olduğunu ve yanındaki Amr Ayyâr'dan kurtulmak istediğini sık sık tekrarlar ve bu konuda sürekli hayıflanır. Bahtek yüzünde sarı bir örtü ile dolaşır. Bunun nedeni Amr Ayyâr'ın zaman zaman Bahtek'in saçını ve sakalını traş etmesidir. Sakalın kesilmesi, tamtazlak kalma metinde bir hakaret unsuru olarak karşımıza çıkar. Bu olayın anlatımı Hamzanâmelerin mizahî özelliğinin bir yanını oluşturur.

> ''...bu ʿAyyār bize hāvale olaldan beri sakalımız uzamadan kaldı. Tapancasından ensemiz nasırlandı...'' (18b). ''Hele sabāh oldukda Bahtek yerinden durup sakalın ol hālde görüp kendin yerden yere çaldı. ''Hay [s.kinden asıla]cak ne ʿaceb iş eyledi. Şimdi ben ol pehlivāna ne yüzile varurun.'' (32a).

Bahtek, Şâh Nuşirevân'nın yanında oturur. Amr Ayyâr meclise girip sırasıyla herkesin tacını kaptığı gibi enselerine de birer sille vurup kaçar. Bazı kişilerin saç ve sakalını traş eder. Saç ve sakal şâh ve vezirler için üstünlük alametidir. Amr, bu kişileri toplum içine çıkamaz edip aşağılamak için böyle bir şey yapar. Bahtek'te bundan nasibini alır. Ancak Bahtek'in bu durumu mizahî bir üslûpla anlatılır. ''Şāh'ıŋ ve Bahtek'iŋ saraylarına girüp saçların ve sakalların tıraş eyledi ve yanlarına tezkire koyup biraz orada ne buldı ise alup taşra oldı.'' (100a). Bir defasında da Kubât'tan sille yer. ''Kubād, Bahtek'i gördi: ''Bre kör laʿin!'' Başına sarı çalma sarınmış karīne ile bildi. ''Hay fitne-engīz melʿūn! Hep seniŋdir bu fesādlar.'' deyüp bir tīğ saldı. Melʿūn can havliyle kendüyi bir cānibe atınca tīğıŋ ucı g.tüne ilişüp yardı. ''Bre kakudı!'' Andan tahta inüp tahtı iki pāre eyledi.'' (87a-87b) ''Bahtek g.tün bir yaŋa eğüp iŋleyüp yatur.'' (88a).

Bahtek, yaptığı yanlışlardan dolayı ceza olarak bazen Şâh Nuşirevân'dan '' Şāh bu elemiyle emreyledi. Bahtek-i bed-kārı yaturup beş yüz değnek urdular.'' (47a), bazen de Kaytafâ'dan '' Melʿūnı yaturup gidi g.tüne beş yüz değnek çaldılar.'' (33b), dayak yer.

Anlatıcı, kötü kahramanların içine düştüğü durumlarla güldürü unsurunu oluşturur. Amr Ayyâr'ı alt etmesi için namı duyulan Serhenk Ayyâr'ı davet etmek isterler. Bunun için Şah'ın adamlarından Şehmerd Ayyâr ve yirmi adam görevlendirilir. Serhenk Ayyâr yanına gelen Şehmerd Ayyâr'ın Amr Ayyâr olabileceğini düşüncesiyle ona tuzak kurar. Zehirli ilaç verip Şehmerd Ayyâr ve adamlarını uyutur. El ve ayaklarını bağlatır. Şehmerd Ayyâr kendisinin Amr Ayyâr olmadığını söylese de dayak yemekten kaçamaz.

> Serhenk ʿAyyār: ''N'ola!'' deyüp bunları ziyāfet eyledi. Taʿāma dārū katup cümlesin bī-hoş eyleyüp muhkem bende çekdi. Andan Şehmerd'iŋ ʿaklın başına getürdi. Eline tāziyāne alup: ''Ey nā-bekār tiz doğrı söyle! Sen gerçek Şehmerd misin yoksa ʿAmr mısın? Eger ʿAmr iseŋ ilicek ile haber ver. ʿAhd olsun seni öldürmem. Nihāyet bahāya keserin eger kendüni satun alursaŋ kurtulursın yoksa seni tāziyāne altında helāk ederem. Hezār Hamza gelse benim kalʿamıŋ da'iresine uğrayamaz.'' dedi. Şehmerd ʿAyyār feryād edüp: ''Ey ʿAyyār-ı Cihān bu... Yok elbette ʿAmr'sın.'' deyüp bi-çāre Şehmerd'i döğmeğe başladı...'' (17b-22b).

Metinde adı geçen daha sonra Müslüman olacak kötü kahramanlardan biri de Serhenk Ayyâr'dır. Anlatıcı bu kahramanı içine düştürdüğü durumlarla güldürü öğesi olarak kullanılır. Serhenk Ayyâr, Şah tarafından Amr Ayyâr'ı yakaladığı için kendisine verilen cariye ile birlikte olmak için çadırına girer. Amr Ayyâr da intikam almak için şekil değiştirip Serhenk Ayyâr'ın çadırına girer. Amr Ayyâr, Serhenk Ayyâr'a zehirli ilaç verip kızı kaçırır. Serhenk Ayyâr'ın elbiselerini soyup halıya sarılı bir şekilde bırakır.

> *''ʿAmr eyitdi: ''Āferīn ey Niğar lāyık değilsün ammā ben bilürüm kime lāyıksın.'' deyüp Serhenk ʿAyyār'ıŋ ne kadar mālı var ise devşirüp enbān-ı Kiramiyye'ye saldı. Baʿdehu Serhenk'i soyup cümle libāsların aldı. Bir kaba hasır üzerine örtüp ʿüryān bıraktı ve bir tezkire yazup yanına bıraktı. ''Saŋa böyle eden Şehmerd ʿAyyār'dır sen de ʿayyārlık nice olur öğren.'' dedi.'' (35a).*

Serhenk Ayyâr'ın adamları bir süre sonra zehirin etkisinden kurtularak uyanırlar ve çadırın içine girip Serhenk Ayyâr'ı çıplak vaziyette görürler. Bunu, Şah Nuşirevân'ın adamlarından Şehmerd Ayyâr'ın yaptığını zannederler.

> *''Gördiler ki Serhenk hareket etmez. ''Bre şol ne çok yattı. Belki Şāh tarafından isterler.'' deyüp biri yakın varup çağırdı. Gene ses yok. İlerüye varup perdeyi yab yab kaldurup bakup gördi. Serhenk bir kaba hasır üzre don gömlek yok ʿüryān elleri bağlu yatur ve kız filān yok esbāb işfālden aslā bir nesne yok.'' (38a).*

> *''Bunlar bu hālde iken beride Serhenk yatarak ʿaklı başına geldi. Sağa sola bakup kızı göremedi. ʿAklı başından gidüp māldan ve esbābdan bir eser yok. ''Bu ne hāldir?'' deyüp ellerin dahi bağlamışlar. Birkaç kerre zūr edüp kıramadı.*

Fikreyledi ki ''Bana bu işi kim eyledi? Meğer Şāh'ıŋ ʿAyyār'ı Şehmerd eyledi.'' dedi. Ammā kız içün ah edüp divānına döndü. Hemān ol hāliyle ''Şehmerd baŋa ne işledi?'' deyüp baş açık yalın ayak üryān püryān şallık mallık divān-hāne çadırına geldi. Bunu gören ''Bre bre nereye gidersin?'' derlerdi. Ammā kimesne öŋüne gelüp maniʿ olmadı. Zirā durmaz feryād ederdi. İçerüde Şāh işidüp ʿayyārlar ile söyleşürken anı gördiler. Bir herīf ardı öŋü açık nesi var ise meydānda içerüye giredüşdi. ''Koman şol nā-bekārı deli mi olmuş? Bre arsız yüri taşra. Bura Şāh divānıdır, tımār-hāne değildir.'' dediler. Serhenk ise ʿaklı başında yok. ʿÜryān olduğun bilmez feryād edüp ''Ey Şāh-ı zālim baŋa bu insāf mıdır ki beni daʿvet edüp geldim.'' (38b).

''Divānda olanlar: ''Doğrusı eyü ʿaşık adam ʿaşık olunca böyle gerek. Seri meydāna koyup ʿüryān püryān gerekdir.'' dediler. Şāh: ''Bre şuna libās verün giysün. ʿAklını aldırmış nice olur?'' dedi döndü. ''Ey Serhenk ʿaklın başına devşir. Bu işden benim haberim yokdur. Görelim bu rengi saŋa eden kimdir kim?'' Eyitdi: ''Hele üstüne bir libās giy. Herīf ʿaklıŋ cem eyle. Bu Şāh divānıdır. Şāh nazarında sen bu kadar ehl-i divān saŋa bakarlar. Utanmaz mısın?'' dediler.'' (39a).

Metinde argo kelimelerin geçtiği, güldürü öğesinin oluşturulduğu başka bir yer ise Eba Ömer'in hayalarının Mihr-i Nigâr tarafından kesilmesidir. Eba Ömer, savaş esnasında Mihr-i Nigâr'ı yakalamak için peşinden gidince bir dağ eteğinde sıkıştırır. Mihr-i Nigâr, çatal temrenli bir ok çekip Eba Ömer'e fırlatır. Ok Eba Ömer'in şalvarının bir ucundan girip öbür ucundan çıkar. Bu olay on ikinci ciltte şöyle anlatılır:

''Ol okı hemān kemān zīhnine koyup Eba ʿÖmer'iŋ sinesin gözedüp atdı. Eba ʿÖmer kemer olup gürzi alurken kasığına rast gelüp gidiniŋ zātü'l-amūdın ve zengüleleri mikrās-vāri doğrayup şalvar içine bırakdı. Ok dübür arasından çıkup gitdi. Melʿūn āh edüp ʿāklı gitdi. Yıkılup başı bir taşa rast gelüp şakk oldı. Yuvarlanarak indi gitdi. Adamları kapdılar ''N'oldı?'' deyü başına üşdiler. Bakarlar görünürde öyle bir yarası yok. Eba ʿÖmer de gözin açdı, gördi. Begleri başına üşmüşler: ''Ey pevlivān saŋa n'oldı, zahmıŋ nereŋdedir?'' dediler. Eba ʿÖmer: ''Bre baŋa oldı olacak sacı biçik baŋa āceb iş eyledi. Ben andan geçdim. Tiz beni bārgāhıma götürüŋ kendüme bir ilāç edeyin.'' dedi. Begleri: ''Hoş imdi işte filiŋe bin gidelim.'' dediler. Eba ʿÖmer: ''Bre gidiler benim filde oturacak ne hālim var, şöyle götürmeğe bir çāre görüŋ.'' dedi. ''Ey pehlivān yaraŋ nereŋdedir, deyüver? S.kin yoksa g.tüŋde mi?'' dediler. Eba ʿÖmer: ''Bre hey herīfler ne sorarsız işte oraya yakındır yürüŋ gidelim civān merk olsunlar. Şāh da Bahtek de ve Mihr de beni hālime komayup böyle belāya uğratdılar.'' dedi. Gördiler herīfiŋ derdi yeŋni sünnet olmuş oğlan gibi apışın ayrup gezer ve iki eli hādisesinde. Begleri: ''Bre şu gidiniŋ kuz bıçağı düşd[i] mi, yoksa nedür?'' derlerdi. Āhir arkalarına nöbetci götürüp çadırına getürdiler.'' (6b-7a)

Bahtek, olayı duyup Eba Ömer'in yanına gelir. Bahtek kopanın yapışmayacağını yerini dağalamaktan başka çare olmadığını söyleyip köpeklere atmasını söyler:

''Eba ʿÖmer gözün açup āh eyledi. ''Ey Hoca Bahtek, ol sacı biçik bilmem baŋa neyledi!'' deyüp çadırı halvet eyledi. Andan aşağasın açuverdi ''Gör imdi Mihr bir okıla beni bu hāle kodı. Bilmem ol ok nasıl ok idi. Ben eğlüp gürzüm alurken o da ok atmış haberim yo[k]. Orama rast gelüp mikrās gibi kesdi.'' deyüp

Mihr ile olan maʿrekesin beyān eyledi. ‘‘İmdi kerem eyle gör şuŋa bir ilāç eyle bolay kim yine bütün olaydı. Zirā el ʿālem arasında gezecek hālim kalmadı. Bir zamān burnum, kulağım kesildi. Şimdi yine şu hāle uğradım. Bu da olmayacak olursa benim işim tamam oldı.’’ dedi. Bahtek bakup gördi. Hāl-i harāb hayādan ve zekerden ilişik kalmayup yerinden ayrılmış. Bahtek eyitdi: ‘‘Ey dilāver bundan saŋa şimden gerü ve fā’ide yokdur, yapışmaz. ʿÖmer’iŋ burnun kulağın yapışdırması gibi olur ammā buŋa ilāç odur ki yerin dağlayup pāk hādim olup nefsiŋ tekāzāsından kurtulursun.’’ dedi. Eba ʿÖmer gām-gīn olup ‘‘Ya bu emekdār derd-mendi neyleyelim? Bu kadar yıldır yanımızda taşıruz.’’ dedi. Bahtek: ‘‘Köpeklere atuver gitsun neye yarar öyle murdārlar.’’ dedi. Eba ʿÖmer neylesün getürüp atdı. Bahtek pāk demür kızdurup yerin dağladı. Melʿūn hayib ü hāsir kaldı. Eleminden kāh ağlardı kāh sögerdi.’’ (7a-7b).

Hamzanâmelerde Amr Ayyâr için kullanılan argo bir kelime vardır. Bu kelime ‘‘s.künden asılacak’’ kelime grubudur. On ikinci ciltte bu kelime grubu 17a, 32a, 32b, 33b sayfalarında üzeri silinmiş, 31b, 54b, 88a, 100b sayfalarında silinmemiş olarak bulunur. Yaptığı hilelerle rakiplerine zor anlar yaşatan Amr Ayyâr, onları toplum içine çıkamaz hale getirdiği için düşmanları tarafından kendisine ‘‘s.künden asılacak’’ ifadesi kullanılmıştır. Düşmanları bu şekilde Amr Ayyâr’ı aşağılayıp hakaret ederek rahatlamaya çalışırlar.

Hamzanâmelerde kendisine önemli bir yer bulan mizahî anlatım, diğer İslamî kahramanlık destanlarında rastlanmamaktadır. Hamzanâmeler bu yönüyle diğer İslamî destanlardan ayrılır. Battal Gazi, Danişmend Gazi ve Saltuk Gazi destanlarında mizahî anlatım açık bir şekilde görülmez. Sadece düşmanın içinde bulunduğu durumlar mizahî bir dille anlatılır. Bu destanlara kaynaklık eden Hamzanâmelerin birçok özelliği alınırken mizahî yönünün alınmaması dikkat çekicidir. Adı geçen bu destanlarda aşk konusu aynı Hamzanâmeler gibi devam etmiştir. Gayrimüslim olan kızlar İslamiyet’e girerek Müslüman kahramanlarla evlenmişler ve hatta bu kahramanlardan babalarının yerini alacak ve onları temsil edecek yiğitler dünyaya getirmişlerdir.

Hamzanâmeler Anadolu sahası dışında ortaya çıkan gelişip genişleyerek önce Arap sonra İran edebiyatında varlığını sürdürmüştür. Amr bin Ümeyye’nin gerçek kişiliğindeki ayyârlık vasfı Arap edebiyatında müstakil anlatılar olarak dilden dile dolaşmıştır. Amr bin Ümeyye’nin Müslüman olmadan ve Müslüman olduktan sonraki maceraları İslam tarihi kaynaklarında az da olsa anlatılır. Bu maceralar daha sonra Hz. Hamza anlatılarına dâhil edilerek Hamzanâme gibi geniş hacimli eserlerin mizahî yanını oluşturur. Buradan Amr Ayyâr’ın mizahî özelliği daha eskilere Arap edebiyatına dayandığı görülür. Ancak Amr Ayyâr ve diğer mizahî kahramanların mizahî özelliklerinin Araplar tarafından mı yoksa İranlılar tarafından mı Hamzanâmelere dâhil edildiğini hakkında kesin bir şey söyleyemeyiz.

1.2.2. Muhteva Özellikleri

Hamzanâmeler iç içe geçen birçok hikâyeden oluşur. Bu hikâyeler kimi yerde gaza düşüncesiyle kahramanların savaşlarını anlatır kimi yerde fetih düşüncesinden uzaklaşarak romans (aşk) konularına kayar. Anlatıcı gaza düşüncesi içerisinde aşk temalarını da işleyerek eseri tek düzelikten kurtarır. Böylece okuyucu ya da dinleyici eserden kopmamış, eserin içine çekilmiş olur. Bu da Hamzanâme anlatılarının sözlü kültür içerisinde zenginleştiğini gösterir. Hamzanâme'nin on ikinci cildine baktığımızda bunu net olarak görürüz. On ikinci ciltte teke tek ve toplu savaşların içerisinde aşk, ayyârlık, işret gibi temalar aralara yerleştirilmiştir. Amr Ayyâr'ın Banû'ya aşık olması, onu sırtında Mekke'ye kaçırarak Müslüman olmasını sağlaması eserde geniş bir bölümü kaplayan hikâyelerdendir. Amr Ayyâr ve Serhenk Ayyâr'ın birbirlerini tuzağa düşürmeye, ayyârlıklarını ispat etmeye çalışmaları metinde bölüm bölüm karşımıza çıkan hikâyelerdendir. Metinde sonuçlanan savaşlardan sonra yedi gün işret yapılması eski bir gelenek olarak devam eder. Melik Kaytafâ ile Hamza'nın teke tek savaşı kırk gün sürer ve sonunda yedi gün yemek sofraları kurulup bade içilip işrete otururlar. Eğer teke tek yapılan savaşlarda bu süre uzarsa yedi gün cenk yapılır ve üç gün işrete oturulur. Hamza ile Kaytafâ'nın teke tek savaşında bu dinlenme; yeme içme, yaraları sarmak ve işret amaçlı yapılır. Bu zaman dilimlerinde isteyenler ava çıkabilir. Aşkın ve eğlencenin anlatıldığı bölümler esere farklı bir hava katmıştır. Böylece hem kahramanlar hem okuyucu savaş atmosferinden uzaklaştırılarak dinlendirilir.

1.2.2.1. On İkinci Cildin Geniş Özeti

Âb-ı Hırmen'de Hamza ile Şâh Nuşirevân şavaşır. Şâh Nuşirevân hile ile Hamza'yı yaralar ve Hamza'nın askeri dağılır. Hamza yaralı haliyle Siyah Şîr nâmlı bir dilâverinin yardımıyla kurtulur. Siyah Şîr, Kayser-i Rûm'un iki yüz bin askerine karşı savaştığından o da yaralanmış, güçsüz düşmüştür. Amr, Hamza'ya Siyah Şîr'in yaralı haliyle kafirlerin ardına düştüğünü söyler. Bunu duyan Siyah Şîr'in annesi Amr'dan oğlunu getirmesini ister. Amr her yerinden ok yemiş kanlar içinde olan Siyah Şîr'i omzuna alıp Hamza'ya getirir. Annesi baygın düşen oğlunun oklarını çıkarır. Biraz sonra kendine gelen Siyah Şîr ''Benim canım tende iken beni niçin bırakmadınız da kafirler ile döğüşe döğüşe öleyim'' deyince Hamza ağlar. Hamza Siyah Şîr'e ''Bak benim halime alemin sâhip-kırânı yaralı bir şekilde döşekte yatar ve sen er olduğunu ispat ettin'' diyerek onu teselli etmeye çalışır. Hamza, Kubâd ve Pûs kalesinin ne durumda olduğunu Amr'a sorar. Yardım gerekiyorsa Mukallid ve Mağrip dilâverlerini alıp yardıma gitmesini söyler.

Bu arada Keyvân-ı Kâtil de yüz bin askeriyle Pûs kalesindeki İslam bayrağını görerek kaleyi kuşatır. Bir mektup yazıp kaleye attırır. Mektubu Kubâd'a götürürler. Mektupta kaleyi kendisine teslim etmesini, az bir askerle kendisinin sonu olmayan

askerine karşı gelemeyeceğini, Şâh'ın Kubâd'a izzet edeceğini aksi takdirde karşı gelirse zorla kaleyi alacağını ve Kubâd'ı öldüreceğini yazmıştır. Kubâd ise mektubun arkasına ''Ey mel'ûn bildüğünden kalma. Atam sağdır. Ben ölürsem ol sizden intikâm almağa āciz degüldür.'' yazar. Buna sinirlenen Keyvân Kâtil, Pûs kalesini yüz bin askeriyle kuşatır. İslam askeri savaşmaktan yorgun düşer. Bu sırada Amr hendeği atlayarak Pûs kalesine çıkar. Hamza ve Siyah Şîr'in iyi olduklarını Hak Teʿala'nın Emir Hamza'ya yardım ettiğini Kubâd'a anlatır. Amr Kubâd'a Mukallid Nev-civân yardıma gelmeden Keyvân Kâtil'in askerini bozguna uğratmasını bunun yiğitlik olduğunu söyler. Kubâd Amr'a akşamı zor ettiklerini kendisinin gelmesiyle rahatladıklarını yoksa böyle devam etmesi durumunda Keyvân Kâtil'in yarın olmadan kaleyi alacağını söyler. Akşam olunca Keyvân Kâtil'in askerleri gün boyu savaştıklarından derin uykuya yatarlar. Ayyâr-ı Cihân (Amr Ayyâr) gafil uyuyan küffâr ordusunun içine dalar. Uyuyan askerin bir tarafına geçip ''Ben Hamza-yı Sahipkırân'' diğer tarafına geçip ''Melik-i Cihân hakanı benim ʿAmr bin Hamza!'' diyerek bağırır. Karanlıkta neye uğradığını şaşıran küffâr askeri birbirlerine kılıç sallamaya birbirlerini öldürmeye başlarlar. Amr içlerinden çıkıp Kubâd'ın yanına kaleye gelir. Amr Kubâd'a sabah olunca Keyvân'a saldırmasını söyler. On iki bin asker ile Kubâd kaleden çıkıp çoğu gece birbirini kırmış olan Keyvân'ın askerlerine saldırır. Savaşta Kubâd ile Keyvân karşılaşır. Kubâd, Keyvân'ın göğsüne bir ok atınca ok arkasından çıkar. Yere düşen Keyvân'ın başını kesip kaleye diker. Dağılan küffâr askeri Keyvân'ın öldüğünü görünce kaçarlar.

Sâhip-kırân'ın, Hişâm'ın ve İshak Benî'nin çadırlarını ve Alem-i Ejderha peykerini zabt eden Şâh, diğer kafir şâhlarla içki meclisindeyken Kayser gelir. Hamza'nın ellerinden nasıl kurtulduğunu Siyah Şîr'in yiğitliğini Şâh'a anlatır. Ayrıca Şâh'a Mukallid Nev-civân'ın elli bin asker ile gelip kendilerine saldırdığını kaçmak zorunda kaldıklarını anlatır. Bu sırada Keyvân Kâtil'in adamları feryâd ederek Şâh huzuruna gelirler. Başlarından geçen olayları Şâh'a anlatırlar. Keyvân Kâtil'in öldüğünü Amr'ın hile ile askeri birbirine kırdırdığını anlatırlar. Şâh yedi yaşında bir oğlan olan Kubâd'ın Keyvân Kâtil'i öldürdüğüne şaşırır. Bahtek, Kubâd'ın Hamza'nın oğlu olduğunu ve Hamza'nın yedi yaşında iken Yemen'i fethettiğini, Hişâm bin Alkame'yi öldürdüğünü, yüz bin askeri dört defa perişân ettiğini, on iki yaşında iken Melik Behrâm'ı bastığını, on dört yaşında dev gibi ejderhayı kafese koyup İran'a götürdüğünü söyler.

Mihr-i Nigâr kırk bin askeriyle hendek kazıp Eba Ömer lain ile savaşır. Eba Ömer Mihr'e Hamza'yı öldürdüğünü, Şâh'ın Mihr'i kendisine verdiğini, hiçbir yere kaçamayacağını, teslim olmasını söyler. Mihr'in yanında olan beyleri Hamza'nın sağ olduğunu, Mihr'e yaklaşamayacağını söyleyerek Eba Ömer'e dağdan ok ve taş yağdırırlar. Eba Ömer de askeriyle hendeği atlayarak ehl-i İslam'a saldırır ve onları dağıtır. Mihr'in yanında Hamza'nın has adamları olan Mukbil, İkbâl, Meymûn ve Mübârek vardır. Onlar da yaralanıp yorgun düşmüşlerdir. Dağdan Eba Ömer ve askerlerine ok ve taş atarlar. Akşam olmaktadır. Dağ sarp olduğu için ilerlemesi zordur. Eba Ömer de yorgun düşmüştür. Eba Ömer, kendisine yâr olmayan Mihr'in Hamza'ya

da yâr olmasını istemediğinden Mihr'i öldürmek ister. Mihr'e gürz fırlatır. Gürz taşa çarpıp etrafına ateşler saçar. Çıkan ateşle birçok asker yaralanır. Mihr de yay ile Eba Ömer'in gözlerini kör etmek ister. Eba Ömer gürzü almak için eğildiğinde Mihr'in attığı ok hayalarını makas gibi kesip Eba Ömer'in şalvarını delip geçer. İnleyip yere yığılan Eba Ömer'i adamları alıp çadırına götürürler. Yarasını göremeyen askerler yarasının nerede olduğunu yoksa gönlünde mi olduğunu sorarlar. Eba Ömer sünnet olmuş oğlan gibi apışın ayırarak yürür. Hoca Bahtek gelir Mihr'e ne olduğunu sorar. Eba Ömer Mihr'in kendisini nasıl yaraladığını anlatır. Daha önce burnunun, kulağının kesildiğini şimdi de hayalarının kesildiğini söyler. Hoca Bahtek hayalarının burun ve kulak gibi yapışmayacağını, yerini dağlamadan başka ilacın olmayacağını söyler. Eba Ömer'e böylece nefsinin isteklerinden kurtulacağını söyler. Eba Ömer kederlenip bu emekdârı ne yapalım deyince Bahtek köpeklere atmasını söyler.

Bu sırada Mihr de dağdan iner. Amr Ayyâr Mihr'in yanına gelir. Mihr bütün olanları anlatır. Amr Ayyâr, Mihr'i de alıp Kubâd'ın da bulunduğu Pûs kalesine götürür. Amr da Melik Behrâm'ın yanına gider. Melik Behrâm Müslüman olmuştur. Zupûn onu tekrar eski dinine çağırır. Behrâm bu teklifi kabul etmez. Behrâm altmış bin askeriyle Zupûn'un iki yüz bin askerine karşı savaşır. Hicâz tarafından Hamza'nın kardeşleri ve on iki bin Hicâz dilâveri yardıma gelir. Hamza'nın büyük kardeşi Hazretî Abbâs, Pijen'i yaralar ve Zupûn'la savaşmaya başlar. Bu sırada Amr Ayyâr gelir. ''Benim Hamza-yı bâ-sâfâ'' diyerek naralar atmaya başlar. Hamza'dan çok korkan Zupûn korkusundan savaş meydanından kaçar. Arkasından askerleri kaçar. Hazretî Abbâs, Amr Ayyâr ve Melik Behrâm birleşirler. Yetmiş iki bin askerle Amr önde giderken çölde bir savaş görürler. İslam bahadırlarından Amr Yunanî, Tur Serkeş, Melik Behmen, Estağnuş, Melikşah Kabilî ile ehl-i küfürden Fağfurî Çinî, Hakanî Ekber savaşırlar. Amr'ın yardım etmesiyle kâfir ordusu dağılır. Daha sonra Pûs kalesine giderek Hamza'yla buluşurlar. Hamza, Şâh'ın ne planlar kurduğunu öğrenmek için Amr Ayyâr gizlice Şah Nuşirevân'nın divânına varmasını söyler.

Amr şekil değiştirerek Şâh'ın huzuruna gelir. Bakar ki Zupûn, Pijen, Lehresb, Eba Ömer (Sultan-ı Habeş), Civân-baht-ı Çinî, Hüsrev-i Çinî yerlerinde oturur. Şâh da İslam askerinin birleşerek üzerine gelmesinden duyduğu endişeyi dile getirirken kapıdan Melik Kaytafâ'nın on beş güne kadar geleceğini söylerler. Şâh mutlu olur çünkü Hamza'yı Hişâm neslinden olan Kaytafâ'nın yeneceğini düşünür. Ancak Şâh, Kaytafâ'nın da Müslüman olmasından ve Hamza'nın tarafına geçmesinden endişe ederken adamları Kaytafâ'nın atası olan Sâm'ın hazinelerini Hamza'dan isteyeceğini ve nihayetinde savaşacaklarını söylerler. Amr Ayyâr konuşulanları duyunca oradan çıkıp ününü duyduğu ehl-i İslam ve Sâm'ın neslinden olan Melik Kaytafâ'nın çadırına gelir. Melik Kaytafâ kubbe-nîşîn taht üzerine oturmuş altmış beş arış boyuyla yirmi iki arış sinesiyle heybetli durur. Amr Ayyâr bu yiğite hayran olur ve Hamza'ya hasım olmaması için dua eder. Ayrıca daha yakından tanımak için çadıra doğru giden çalgıcılardan en arkadaki aksak herifi gözüne kestirip boğar ve soyup onun sûretine girer. Kanunu kendi alıp çadıra girer. Kaytafâ'nın huzurunda çalgıcılar çalmaya başlar. Amr Ayyâr'ın çok

güzel kanun çalması Kaytafâ'nın dikkatini çeker. Amr davudî sesiyle beyitler söyler kanun çalar. Melik Kaytafâ Amr'a Nuşirevân'ın meclisinde bulunup bulunmadığını sorar. Amr da Şâh Nuşirevân'ın meclisinde bulunduğunu ayrıca Hamza'dan da çok ihsânlar aldığını söyler. Hamza'nın çok cömert olduğunu anlatır. Kaytafâ da Hamza'yı görmek istemektedir. Kaytafâ, Amr Ayyâr'a güzel çalmasından ve doğruları söylediğinden altınlar verir. Bunu gören diğer çalgıcılar Amr'ı kıskanır ve şaşırırlar. Çünkü aksak herif daha önce bu kadar güzel çalmamıştır.

Amr aceleden aksak herifi iyice boğamamıştır. Bir süre sonra kendine gelen aksak herif kendisini çıplak halde bulunca cin çarptığını düşünür. Kaytafâ'nın kendisine elbise vereceği ümidiyle çıplak bir şekilde Kaytafâ'nın huzuruna gelir. Kapıcılar önce içeri almazlar sonra Kaytafâ'ya durumu anlatırlar. Çıplak aksak herifi içeri alırlar. Aksak herif kendisini boğanın Amr olduğunu bilir. Aksak herif Amr Ayyâr'ın hile ile kendisinin yerine geçtiğini anlatır. Amr da kendisinin aksak herif olduğunu diğer çalgıcıların kendisini kıskandığını söyler. Aksak herif o zaman çalgıcıların isimlerini ve ana baba adlarını söyleyelim deyince Amr'ın morali bozulur. Kaytafâ, Amr'a doğru söylemesini ona zarar vermeyeceğini söyleyince Amr, Hamza'nın arkadaşı olduğunu söyler. Amr niçin Kaytafâ'nın huzuruna geldiğini anlatır. Kaytafâ da Amr'ın söylediklerinden hoşlanır ve eğlenceye devam etmesini söyler. Daha sonra Amr oradan ayrılıp Hamza'nın yanına gelip olan biteni anlatır.

Hamza üç yüz elli bin asker ile Nuşirevân üzerine yürür. Şâh Nuşirevân endişeye kapılır. Meclisinde ne yapacağını adamlarıyla konuşurken Hüsrev-i Çinî, büyük kubbeli ve sarp bir yerde olan Serhenk-âbâd kalesinden ve Serhenk Ayyâr'dan bahseder. Onun güçlü birisi olduğunu söyler. Şâh, Hamza'nın beylerinden Mukallid Nev-civân, Amr bin Hamza, Tur Serkeş, Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî, Melik Behmen-i Kûhustânî'nin isimlerini sayarak çok güçlü olduklarını söyler. Bahtek, Şâh Nuşirevân'nın ağzıyla bir nâme yazar ve nâmeyi Şehmerd Ayyâr'a vererek Serhenk Ayyâr'a götürmesini söyler. Şehmerd, Serhenk Ayyâr'ın kalesine yaklaşınca çift süren birisini görür, yanına gidip Serhenk'i sorar. Aslında Serhenk çift süren kişidir. Serhenk niçin Serhenk Ayyâr'ı aradığını sorar. Şehmerd de Hamza'nın adamı olan Amr Ayyâr'ın çok güçlü birisini olduğunu kendisinin de yenemediğini ve ondan korktuğunu söyler. Amr'ı yenecek tek kişinin Serhenk olduğunu anlatır. Şehmerd, Şâh'ın ayyârbaşısı olduğunu Amr'ı bir türlü yenemediğini hatta Amr'a haraç verdiğini anlatır. Anlatılanlardan Serhenk'e Amr korkusu düşer. Ancak Amr'ı yenerse nâmının ve parasının artacağını düşünür. Şerhenk Ayyâr, Amr'ın hilelerini duyduğundan Şehmerd'in de Amr olabileceğini düşünür. Serhenk'in kendisi oluğunu söyleyerek Şehmerd'i kaleye davet eder. Şehmerd nâmeyi okur. Serhenk, ilaçlı yemeği Şehmerd ve yirmi askerine yedirir. Hepsi baygın düşer. Serhenk, Şehmerd'i Amr zannederek güzelce bir döver. Şehmerd ne kadar dil dökse de inanmaz. Şehmerd'i dövüp hapse attırır. Şehmerd'in iki üç adamını da döver ama onlar da Şâh'ın adamı olduklarını söylerler. Serhenk bakar ki onların Amr olduğuna dair iz yok. Şehmerd'den özür dileyip serbest bırakır ve Şâh'a gönderir. Bu yaptıklarından

dolayı Amr'dan korktu demesinler diye Şehmerd'e tenbihte bulunur. Şehmerd'in arkasından gidip Nuşirevân'ın huzuruna geleceğini ve hediyelerini alacağını söyler.

Casuslar Nuşirevân'a Hamza'nın askeriyle kendilerine doğru geldiğini haber verir. Hamza oğlu Ömer Yunanî ve Mukallid Nev-civân'a bakarak ''Ey genç arslanlar din imdi bugün küffârdan intikâm alacak gündür. Bugün gerekdür ki Alem-i Ejderha peykeri ve tabl-ı nigâra vesâ'ir alât-ı harb Sâhip-kırân'ı ellerinden alup nice anlar hile ile bizim bâr-gâhlarımız zabt eylediler ise biz de aşikâre anların zabt idüp yine yerimizde karar edeyüz.'' diyerek adamlarını coşturur. İslam askerine karşı kafir askerleri de hazırlanıp savaşa başlarlar. Ortada Emir-i Merdân, baş tarafında Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî ve Melik Behmen-i Kûhustânî savaşır. Sağ tarafta Mukallid Nev-civân ve baş tarafında Söhrâb Kürdî Neşîn ile Mağrib dilâverleri savaşır. Sol tarafında Amr bin Hamza-yı Yunanî, baş tarafında Tur Divân ve lalası Firûz Rumî ve dilâverleri savaşır. Hicâz, Yemen, Benî Ad yiğitleriyle birlikte üç yüz elli bin askerle Allahu Ekber nidalarıyla küffâra karşı savaşırlar. İkindi zamanına kadar şiddetli savaş olur. Nuşirevân Hamza'nın savaşmasını görüp korkar ve Hoca Bahtek'e kaçalım mı, diye sorar. O da biraz daha bekleyelim, der ama akşam olunca hepsi kaçar. Kalan asker de arkalarından kaçar. İslam askeri büyük bir ganimet kazanır. Süleymân bargâhını eski yerine kurarlar. Kubâd tahta çıkar, Hamza Sâm süvâr sandalîsine oturur. Yanlarına Behrâm ve Behmen oturur. Amr Maʿdî de Tavk-gırân alemdâr sandalîsine oturur. Şâh'ın mal ve hazinelerine el koyup şad-mânlar çalıp şenlikler yaparlar. İşret meclisleri kurup eğlenirler.

Şâh Nuşirevân bu olanlara çok hayıflanır. Yedi iklim şâhının Arap askerine karşı direnemeyip aciz kaldıklarını söyler. Aç susuz çöl ortasında kalırlar. İki defadır Hamza'nın gazabına uğradıklarını söyler. Bahtek de Nuşirevân'a teselli vermeye çalışır. Serhenk Ayyâr'ın ve Kaytafâ'nın gelip Hamza'yı öldürüp kendilerine yardım edeceklerini söyler. Bunun üzerine Şâh ve adamları çölde çadır kurup uyurlar. Amr'ın adamlarından Fettah-ı Mısrî gizlice bunları takip edip konuşmalarını duyar. Gelip Amr'a anlatır. Amr da Serhenk Ayyâr'ı görmek için Şâh'ın divanına gider. Şehmerd Ayyâr yirmi askeriyle gelir. Serhenk Ayyâr'ın kendilerine ettiklerini Şâh'a anlatır. Serhenk'i Şâh'a şikâyet ederler. Amr'dan korktuğu için gelmeyeceğini söylerler. Amr gizliden bunları dinler. Sonra Şehmerd Bahtek'e Serhenk'in herkesin içinde Amr'dan korktuğunu söylemesini ancak gelip onlara yardım edeceğini kimsenin duymayacağı şekilde bunu Şâh'a iletmesini söyler. Bahtek Şâh'a bunu iletince Şâh mutlu olur.

Serhenk Ayyâr bir abdal derviş sûretine girip Şâh'ın askerine karışır. Amr da bu sûretle Şâh'ın ne yaptığını öğrendikten sonra giderken Serhenk'e rastlar. Serhenk bir rind abdal kılığında etrafı seyrederek yürür. Amr bunu görüp şaşırır. Amr Ayyâr çölde hiç böyle bir derviş görmemiştir. Onunla sohbet etmek ister ve uzaktan dervişi, yani Serhenk'i gözetir. Serhenk de İslam askerini bulup Amr ne yapmaktadır diye düşünmektedir. Dervişin garip davranışlarını Amr'ın dikkatini çeker. Derviş birisini arar gibi herkesin yüzüne dikkatle bakmaktadır. Amr dervişin Serhenk olduğunu anlar ve

ona ayyârlığın ne demek olduğunu göstermek için kendi de derviş kılığına girer. Serhenk de karşısında bir derviş görünce merhabalaşıp birbirlerine nereden gelip nereye gittiklerini sorarlar. Serhenk de onun Amr Ayyâr olduğunu anlar. Serhenk Amr'ı Âb-ı Hırmen nehrinin kenarında bir ağaç gölgesine davet eder. Serhenk mendilinden börek ve çörek çıkarıp yer. Amr'a teklif eder. Amr yemez. Amr da cebinden bir tavuk çıkarıp ikiye ayırır. Serhenk'in önüne zehirli tavuğu kendi önüne zehirsiz tavuğu koyar. İkisi de birbirinin yemeğinden yemez. Amr bir ara gaflete gelip başka bir tarafa bakınca Serhenk tavukların yerlerini değiştirir. Amr zehirli tavuğu yiyince bayılır. Serhenk Amr'ı soyunca onun Amr Ayyâr olduğunu anlar ve hemen elini ayağını bağlayıp Şâh Nuşirevân'ın huzuruna getirir. Amr'ı Şâh'a teslim eder. Bahtek de mutlu olur ve hemen başının kesilmesini ister. Nuşirevân da mutlu olup Serhenk'e ihsanlar verip hıl'at giydirir. Nuşirevân celladı çağırır ancak Serhenk Ayyâr, Amr'ın uyanıp kendisinin ayyârlığını görmesini daha sonra kafasının kesilmesini ister. Amr'ı ilaçla uyandırırlar. Serhenk Amr'ın elini sağlam bağlayamamıştır. Bahtek cellat tarafından Amr'ın boynunu vurmasını söylerken Amr celladın kılıcını kapıp celladın boynunu vurur. Bahtek, celladın Amr'ın boynunun kesildiğini zannedip cellada aferin derken ensesine bir sille yiyip yere yıkılır. Amr, Bahtek'in yere düşen tacını alır. Bir sille de Serhenk'e vurup onun da tacını kapıp hızlıca dışarı çıkar. Amr çabucak şekil değiştirerek tekrar çadıra girip bunların temâşâsını izler. Daha sonra Amr oradan ayrılıp Hamza'nın huzuruna gelir ve başından geçenleri anlatır.

Medâyin şehrinde ünü çokça bilinen Baba Hindî adında bir helvacı vardır. Şâh bile bu helvacıdan helva aldırıp çok hazzetmiştir. Amr, helvacı kılığına girip Serhenk Ayyâr'ı yakalamak ister. Amr adamlarıyla birlikte şekil değiştirerek Şâh Nuşirevân'ın ordusu içinde Baba Hindî kılığında helva satmaya başlar. Medâyin halkından olan insanlar hemen başına üşüşürler, sıraya girip helva almaya başlarlar. Amr'ın adamları kazanlarda şurup kaynatıp yetiştirmeye çalışır. Serhenk Ayyâr da Amr'ı elinden kaçırdığına ve tacının gittiğine hayıflanarak onu tekrar yakalayıp ayyârlığını göstermek ister. Serhenk de Şâh'ın ordusu içinde gezerken bir kalabalık görür ve yaklaşır. Kalabalığın arasından helvacı Baba Hindî'ye bakar ve onun Amr olabileceğini düşünür. Yaklaşır ve helva alır. Herkes gibi Serhenk de helvayı çok beğenir. Serhenk sahte akçeler vererek ikinci bir helva ister. Amr da daha önce hazırladığı zehirli helvayı Serhenk'e verir. Serhenk hala onun Amr olabileceği kuşkusuyla oradan ayrılır. Amr'ın takip edeceği korkusuyla arkasına da bakar. Amr ise Serhenk'i takip etmesi için Perk Pay Ayyâr'ı görevlendirir. Arkasından helvacının gelmediğini gören Serhenk helvayı yemeğe başlar. Bir yol bulup Amr'ı yakalamak için İslam askeri tarafına yürümeye başlar. Yolda giderken boğazı kurur ve ayakları titremeye başlar sonra yere yıkılır. Amr gelip onu soyar ve Serhenk olduğunu anlar. Amr Serhenk'i önce öldürmeyi düşünür ancak sonra onun kendisine yaptıkları aklına gelince satmayı düşünür. Amr, Serhenk sûretine girip Serhenk'i de kendi sûretine sokar. Amr Serhenk'i alıp Şâh huzuruna getirir. Serhenk kılığına giren Amr zehirli elma vererek Amr Ayyâr'ı avladığını söyler. Şâh Nuşirevân mutlu olur, Amr'a hediyeler verir. Cellad hemen öldürelim deyince Amr

kendisinin öldüreceğini söyler. Hoca yerde baygın yatan Amr kılığındaki Serhenk'i uyandırıp gerçekten Amr olduğunu anlamak ister. Bahtek ise onu tekrar elinden kaçırmamak için uyanmadan öldürmek ister. Yerde yatan Serhenk'i uyandırırlar. Amr Serhenk'im, yerde yatan Serhenk de ben Amr'ım der. Amr öldürmek ister ama yine de yiğitliğinden dolayı Serhenk'e kıyamaz. Kendisinin Amr olduğunu söyleyip bir muallak atıp oradan uzaklaşır. Bahtek ve Şâh Nuşirevân da Amr'a kaptırdığı mallara üzülür. Amr, Emir-i Merdân huzuruna gelip Serhenk'i tekrar yakalayıp Bahtek ve Şâh'a sattığını ve yaptığı fitneleri anlatır. Hamza da Amr'a dikkatli olmasını bir gün Serhenk'in eline düşerse kendisine eziyet edebileceği uyarısında bulunur.

Diğer taraftan Melik Kaytafâ, Şâh Nuşirevân tarafına gelir. Melik Kaytafâ, Şâh Nuşirevân'ın adamlarıyla görüşmek ister. Bahtek, Hamza ve Amr'ı şikâyet etmek için yanına hediyeler alıp yüz askerle Melik Kaytafâ huzuruna gelir. Amr da Bahtek'in hizmetçisi sûretine girip o da birlikte gider. Bir gece fırsat bulup Bahtek'in saçını ve sakalını traş edip bir sandığa mektup bırakır. Sabah olunca Bahtek, Amr'ın yaptıklarına üzülür. Melik Kaytafâ'nın huzuruna ne yüzle varırım diye düşünürken sandıkta kaftan ve hediyelerin durduğunu görür sevinir. Yanında bir mektup bulur, mektupta Hamza'ya küslük etmemesi yazılıdır. Bahtek yüzünü örtüp yoluna devam eder. Kaytafâ'nın huzuruna gelip hediyeleri verir. Hamza'yı şikâyet etmeye başlar. Şâh Nuşirevân'ın kızını Hamza'ya verdiğini, Hamza'nın iyilik bilmeyip Şâh'a kılıç çektiğini ve baba tarafından soylu birisi olmadığını anlatır. Sâhipkırânlığın Hamza'ya değil de Melik Kaytafâ'ya daha layık olduğunu anlatır. Kaytafâ ise söylediklerinin tam tersini söyler. Hamza'nın Hazret-i İbrahim ve Hazret-i İsmail neslinden geldiğini, baba tarafından soylu birisi olduğunu söyler. Ayrıca Hindistan'dan Lenduhâ bin Sa'dan'ı kafese koyup getirdiğini, Nuşirevân'ın tahtını ve tacını elinden alan Hişâm bin Alkame'yi yenip taht ve tacı Şâh'a teslim ettiğini, Şâh'ı Habeş diyarından Eba ʿÖmer'in hapsinden kurtardığını anlatır. Melik Kaytafâ, Şâh Nuşirevân'a yardım etmeyeceğini ve ehl-i İslam'a kılıç çekmeyeceğini söyler. Bahtek, Melik Kaytafâ'ya yedi iklim şâhı Nuşirevân'ın divânında bulunan Rüstem-i Dâstân sandalîsine oturmasını teklif eder. Ayrıca Şâh'ın ikinci kızı olan Gülfer Güher Tac'ı da Şâh Nuşirevân'ın kendisine vereceğini söyler. Hamza'yı öldürürse karısı Mihr'i de alırsın deyince Melik Kaytafâ sinirlenir. Bahtek, bu sefer Amr'ın yaptıklarını anlatıp şikâyet etmeye başlar. Melik Kaytafâ Amr'a muhabbet beslediğinden sinirlenir ve Bahtek'e yüz değnek vurdurur. Bahtek'i katırına bindirip Şâh'a gönderdiler. Bahtek başından geçenleri Şâh'a anlatır. Melik Kaytafâ yüz bin askeriyle gelir. Nuşirevân, Kaytafâ'ya yine hediyeler gönderir. Hamza da Melik Kaytafâ'nın niyetini öğrenmek için Amr'ı görevlendirir. Amr; Melik Kaytafâ'ya Hamza'nın kendisini görmek istediğini, onun iyi bir yiğit olduğunu, Kaytafâ'yla dost ve kardeş olabilmek için Allah'a dua ettiğini, birlikte küffâra karşı kılıç sallamak istediğini söyler. Kaytafâ söylenenlere sevinir, o da Amr'a hediyeler verip gönderir. Ertesi gün Kaytafâ, Hamza'ya mektup yazıp elçisiyle gönderir. Hamza mektubu okur. Mektupta Hamza'nın elinde olan ve kendisine ait olduğunu söylediği atası Sâm Süvâr'ın eşyalarını ve sandalîsini (tahtını), sera-perde-i Süleymân çadırını

isteyip kendisine tabi olmasını ister. Hamza'nın da isterse Mekke'ye varıp ibadetle meşgul olabileceğini, kabul etmezse savaşacağını yazmıştır. Hamza da Melik Kaytafâ'ya cevapnâme yazar. Mektupta bu hazineleri kendisinden almadığını, bin zahmetler çekerek Kûh-ı Kaf'ta tılsım ile feth edip aldığını, Sâm'ın kendisi dahi gelse birini vermeyeceğini, savaştan da yüz çevirmeyeceğini yazar. Savaş davulları çalınıp savaş hazırlığı yapılır. İki taraf da o gün o gece savaşa hazırlanır. Nuşirevân'ın küffâr askeri de haberdâr olup kim kaybederse kaybetsin bize faydası dokunur diyerek savaşı seyreder. Sabah olunca Hamza'nın askerleri zırhlarını giyip savaş aletlerini kuşanıp at, fil ve gergedanlarına binip savaş meydanına gelirler. Hamza'nın askeri erlik göstermek için savaş meydanına kimin gireceğini konuşurken altmış beş arş boyuyla Melik Kaytafâ görünür. Nara atıp Hamza'dan er ister. Hamza'nın beylerinden sağış erenleri savaş meydanına girmek ister. Ama Hamza meydana kırk sekiz arş boyuyla Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî'yi gönderir. Kaytafâ ile Melik Behrâm selamlaşırlar. Kaytafâ, Behrâm'a kim olduğunu sorar. Önceleri Hamza, Şâh Nuşirevân'ın yanında Rüstem sandalîsinde otururken Güstehem adında bir yiğidini Behrâm üzerine salar. Behrâm Güstehem'i yenip çoban yapar. Güstehem hile ile zehir verip Behrâm'ı Şâh Nuşirevân huzuruna getirir. Güstehem erlik ile yendim deyince Behrâm'la tekrar tutuşurlar. Behrâm Güstehem'i yener. Sonra Hamza ile kırk gün savaşır ve sonunda yenilince Hamza'ya kul olur. Bütün kıssayı Kaytafâ'ya anlatır. Melik Behrâm Hamza'nın kırk elli yıldır at binip kılıç kuşandığını, önünde kimsenin duramadığını, sırtının yere gelmediğini, on sekiz yıl kûh-ı Kaf'ta avlandığını, Sâm kahramanlarının elinden çok çekdiklerini, Semendûn adlı devi tek eliyle helâk ettiğini anlatır. Melik Behrâm ile Kaytafâ ilk hamleyi kim etsin diyerek nizâya başlarlar. Hamza, Amr Ayyâr ile haber gönderip Behrâm'ın ilk hamleyi vurmasını söyleyince savaş başlar. Melik Kaytafâ ve Behrâm arka arkaya birbirlerine kılıçlarını, gürzlerini sallar. İkisi de zor durumlara düşer. En sonunda Behrâm yere yıkılır ve Kaytafâ tam onu bağlayacağı esnada kırk iki arış boyuyla Siyah Şîr Asiyâbî yardımına yetişir. Kaytafâ onunla da tanıştıktan sonra savaşa başlar, Siyah Şîr'i de yıkar. Arkasından Melik Behmen-i Kûhustânî atını sürüp Kaytafâ'yla savaşmaya başlar. Behmen'in kemer zinciri kırılınca geri çekilmek zorunda kalır ve yerine Tur Serkeş gelir. Melik Kaytafâ'yla savaşmaya başlar. Tur Serkeş de Kaytafâ karşısında zayıf düşünce Hamza Amr'a emir verip yüzündeki örtüsü açılmadan kapıp getirmesini söyler.

Diğer taraftan Emir-i Merdân çadırına gelip Sâm tahtına oturur. Yenilen beylerine teselli verir. Beyleriyle Kaytafâ hakkında konuşmaya başlar. Mukallid Nev-civân yarın Melik Kaytafâ'nın karşısına çıkmak istediğini söyler. Amr Ayyâr, Hamza meclisinden çıktıktan sonra Melik Kaytafâ'nın meclisine gelir. Melik Kaytafâ, Amr'ı sever ona ihsânlarda bulunur. Kaytafâ, Hamza'nın kendisi hakkında söylediği övgü dolu sözleri ve Mukallid Nev-civân'ın erliklerini Amr'dan dinler. Ertesi günün sabahı üç bölük asker yüz yüze gelir. Altmış beş arış boyuyla Melik Kaytafâ gergedanına binip meydan ortasına gelir. Kırk dört arış boyuyla Mukallid Nev-civân meydana çıkar. Kaytafâ, Mukallid Nev-civân'la selamlaşıp savaşa başlar. Kaytafâ niçin karşısına çıktığını

sorunca Nev-civân cevap verir. Sâhip-kırân'ın ciğer köşesi Ömer bin Hamza, Kaytafâ'nın karşısına çıktığında hata ederse Hamza'nın meydana gireceğini ve böylece kendisine sıra gelmeyeceğini anlatır. İkiside birbirinin kafasını yarar, uzun bir süre savaştıktan sonra halsiz düşünce adamları gelip götürür. Amr, Nev-civân'a Süleymân merhemi sürer. Daha sonra Emir-i Merdân, Melik Kaytafâ ile karşılaşır. Selamlaştıktan sonra Hamza, Kaytafâ'ya birlikte Sâm sandalîsinde oturmayı teklif eder. Ona Zâl-ı zamân ve Kâhir Peri-zâd tahtlarını vereceğini söyler. Kaytafâ da erliğine noksanlık gelir düşüncesiyle diğer beylerin tahtına oturmak istemez. Kendisine Hamza'dan korktu demelerini de istemez. İlk hamleyi yapmak için aralarında çekişme başlar. Nizelerle gürzlerle birbirine vurmaya, ateş çıkarmaya başladılar. Gürzlerin sesinden meydan sarsılır. Kaytafâ yedek gergedanlarına biner, toz duman içinde akşama kadar savaşır. Akşam olunca ayrılıp çadırlarına geçerler. Hamza, Lenduhâ'dan sonra böyle bir erle karşılaşmadığını onun gürbüz pehlivân olduğunu söyler. Kaytafâ da adamlarına Hamza için övgüler düzer. Ertesi gün tekrar savaş meydanına gelip akşama kadar savaşırlar. Bunun üzerine yedi gün savaş devam eder, yenişemezler. Hamza üç gün ara verip içki meclisi kurup eğlenelim, tekrar on birinci gün savaşırız, deyince Kaytafâ teklifi kabul eder. Üçüncü günün sabahında Emir-i Merdân Aşkâr-ı Div-zâd'a, Melik Kaytafâ da gergedanına binip savaş aletlerini alıp tekrar meydan ortasına gelirler. Yine yedi gün savaşıp üç gün eğlenirler, sonra tekrar savaşırlar.

Diğer taraftan Serhenk Ayyâr da Amr'ın kendisine ettiği hilelere üzülür ve intikam almak için fırsat kollar. Amr da Serhenk'in Müslüman olmasını ister, onu öldürmez ama yine de tedbir olarak dört askerini kaldığı çadırının girişinde bekletir. Serhenk Amr'ı bulmak için kendini Türk köylüsü sûretine koyup Amr'ın çadırının önüne gelir ve çadırı gözetlemeye başlar. Serhenk, akşam olunca Amr ve kapıdaki dört adamı derin uykuda iken içeri girer. Ayyâr-ı Cihân gafil uyurken kötü bir rüya görür. Serhenk, Amr'a zehir verip öldürmeyi düşünür. Amr hareket edince Serhenk kendini dışarı atar. Amr da uyanıp adamlarına kötü bir rüya gördüğünü uyuyup uyumadıklarını sorup bir adam gölgesi geçtiğini söylediği anda dışardan bir feryâd duyulur.

[*Serhenk Ayyâr'dan şikâyeti olduğunu söyleyen köylü sûretinde bir adam bağırır. Bu aslında köylü sûretine girmiş Serhenk Ayyâr'dır. Fettah-ı Mısrî, Amr'ın çadırına girip köylü adamı getirir. Köylü adam Amr'a fakir birisi olduğunu güzellikte eşi benzeri olmayan bir kızı olduğunu söyler. Amr'ın uykusu açılıp gözleri şimşek gibi oynar. Serhenk Ayyâr adında bir ayyârın, kızını sudan gelirken görüp gönül verdiğini söyler. Kızını istediğini vermeyince de canını yakıp zorla alacağını söyler. Kendisi de Şâh Nuşirevân'a gidip Serhenk'i şikâyet eder. Köylü adam Serhenk'in Şâh'ın adamı olduğunu öğrenir. Şâh da kızı Serhenk'ten başka ere mi vereceksin deyip eline bir nâme verip gönderir. Serhenk köylü adamın evine girip kızı zorla almak ister. Köylü adam Serhenk'e kızı fâhişeler gibi evden çıkarıp götürmemesini dostlara haber verip düğün ile nikâh yapmayı teklif eder. Köyden bir ihtiyar kızın babasına Âb-ı Hırmen'de Şâh ile savaşan Hamza-yı Sâhip-kırân'ın yâr-ı gârı Sultân-ı ʿAyyârân'a hâlini ʿarz eyle ve kızı ona ver, Sultân-ı ʿAyyârân'ın çok faydasını görürsün, der. Adam Sâhip-kırân'ın yanına*

gittiğinde uyuduğunu Mukbil Ağa adında birinin bu işi Amr Ayyâr çözer diyerek onun yanına gönderdiğini söyler. Amr sabah gitmeyi teklif etse de Serhenk ikna edip yola çıkarlar. Birkaç tepe aştıktan sonra yanan bir ateş ve köyün ışıkları görünür. Adam ateşe yaklaşınca Amr'a burada beklemesini kendisinin gidip Serhenk'e bakacağını söyler. Serhenk ateşe yaklaşınca bir çobanın ateş yakmış koyunlarını da mağaraya koyduğunu, mağara ağzında da uyuduğunu görür. Serhenk çobana ilaç verip üstünü soyup kendi giyer. Çobanı da bir çalı dibine saklar. Serhenk çanak içinde duran kaymağa ilaç katıp kendi de çobanın yerinde uyur. Adamın gelmediğini gören Amr arkasından gider. Çoban kılığına girip uyuyan Serhenk'i uyandırıp adamı sorar. Serhenk yanına kimsenin gelmediğini karşı da yanan ateşin de kendisi gibi çoban olduğunu söyler. Amr kendisine bu işi edenin Serhenk olduğunu düşünür. Amr'ın karnı aç olduğu için çobana süt, kaymak sorar. Serhenk ilaçlı kaymağı Amr'a yedirince Amr bayılır. Amr'ı bağlayıp sırtında Şâh Nuşirevân divânına getirir. Bahtek ve Şâh Nuşirevân, Amr'ı böyle görünce çok sevinirler. Serhenk'e hılâtler ve hediyeler verirler. Şâh, Serhenk'e cariyelerini gösterip beğendiğini almasını söyler. Serhenk de Şâh Nuşirevân'a Fağfur-ı Çîn şâhının hediye ettiği Şâh Nuşirevân'ın en beğendiği cariyeyi ister. Şâh'ın vermeye pek gönlü olmasa da bir kere istediğini al demiştir. Cariye de Şâh'ın sevgilisi iken bir ayyâra gittiğine üzülmektedir. Amr'ın boynunun vurulması için cellatları çağırırlar. Hâce-i Dânâ böyle bir şey yaparlarsa casusları sayesinde Hamza'nın gelip bunlara eziyet edeceğinden bahseder. Bunun üzerine Hamza'nın korkusundan Amr'ı hapse atarlar. Bahtek, Şâh'a Amr'ı hapse gönderme bahanesiyle Âb-ı Hırmen kenarında başının kesilmesini teklif eder. Celladlar Amr'ı alıp yolda giderken Amr'ın çok malı olduğunu hatta geçenlerde Serhek'i Şâh'a satıp çok mal aldığını konuşurlar. İçlerinden biri Amr'ın mallarını sakladığı yerden aldıktan sonra öldürmeyi teklif eder. Üç celladdan biri Amr'ı öldürmeyi diğeri ise ellerinden kaçmadan öldürmeyi tekilif eder. Üç cellad tartışırken ilacın etkisi geçer. Amr uyanıp kendisini Serhenk'in avladığını anlar. Celladlar, Amr'dan mallarını isteyince taşlık bir yere gömdüğünü ve iz bıraktığını sadece kendisinin bulabileceğini söyler. Amr elinin çok acıdığını söyleyip bağlı olan ipin yerine bilekçik taktırır. Yolunun uzun olduğunu bahane ederek de ayağındaki bendleri çözdürür. Bir zaman gidince celladlara Serhenk'in kaymağı çok yedirdiğini söyleyip hacetinin geldiğini söyler. Amr bendelerin çözüp ellerinden kurtulur. Bir rivâyette bunları taşa tutar bir rivâyette üçünü öldürür. Birinin sûretine girip Şâh'ın huzuruna gelir. Kendi gömleğini de alıp Amr'ın nişânı olduğunu söyler. Serhenk Şâh'ın en beğendiği cariyeyi aldığı için Şâh'ın yüzü gülmez. Bahtek de Şâh'a elem çekmemesini, kendisine daha güzel bir kız bulacağını söyler. Amr cellad sûretinde Serhenk'in çadırına gelip Amr'ı öldürdüğünü müjdeler. Serhenk Amr'a içki verir. Amr içer gibi olup yakasından aşağı döker. Hızlıca içine zehir katıp Serhenk'e uzatır. Serhenk üzerine içki koyup sâfâya devam eder. Cariye de elemle oturup Şâh'ın kendisini geri alacağını düşünür. Serhenk herkesi çadırından dışarı çıkarır. Amr perde arkasına saklanır. Serhenk kızı hançer ile korkutup kendisinin olmasını ya da öldüreceğini söyler. Kız sabreyle deyip Amr'ın zehirlediği kadehi Serhenk'e içirir. Serhenk bayılır. Ayyâr-ı Cihân şâd olup Şehmerd Ayyâr sûretine girip

kızın yanına gelir. Şâh'ın ayyârbaşısı olduğunu söyleyip kendisini Şâh'a götüreceğini söyler. Kız da kendisini Şâh'a götürürse hediye vereceğini söyler. Amr kızı omzuna alıp Mekke'ye doğru yola çıkar. Bir rivâyette de kızın kıssasını işidip hâdım ağa sûretinde meyveler ve içeceklerle Serhenk'in çadırına girer. İçerdeki herkese getirdiği zehirli içkiden içirir. Serhenk Ayyâr'ı soyup bütün malını alıp yanına mektup bırakır. Mektupta bu işi edenin Şehmerd Ayyâr olduğunu yazar. Kız Amr'ın halini görüp hayran kalır. Amr kızı sırtına alıp Ya Allah! Kandesin Mekke Allah! deyip ok yaydan çıkar gibi gider. Tozuna yeller ve sabah rüzgarı dahi yetişemez. Kızın gözleri kararır. Kız Amr'a nereye gittiklerini, Şâh'ın çadırına çoktan varmaları gerektiğini söyler. Amr başını çıkarmamasını, kendisini göreceklerini, doğru yoldan gitmediğini söyler. Nice dağ ve sahrâlar geçip bir su kenarında dururlar. Kız nerede olduklarını sorunca Amr kutsal bir yolda olduklarını Mekke-i Şerîfe gittiklerini, orada Allah'ın kıblesi olduğunu söyler. Orada ana babasının ve cariyelerinin olduğunu, kızı alıp düğün yapacağını söyler. Kız da ne garip hale düştüğünü Serhenk elinden kurtulup bir bey eline düştüğünü söyler. Şâh'ın bunca yıl ekmeğini yediğini, hıyânet mi edeceğini söyler. Serhenk'in Amr'ı öldürdüğünü söyleyip başına belalar geleceğini söyler. Çünkü kız Amr'ı Şehmerd Ayyâr zannetmektedir. Amr da kendisinin Amr Ayyâr olduğunu söyler. Kız buna inanmayınca bir muallak atıp kendi sûretine girer. Amr, Serhenk'i ne hale koyduğunu ve celladlara neler ettiğini anlatır. Kız Amr'ın olmayacağını kendisini Şâh'a götürmesini, çok mal vereceğini söyler. Amr kıza kendisini mala değişmeyeceğini hatta Şâh Nuşirevân'dan daha çok malının olduğunu söyleyip enbâna elini sokup içinden altın, cevâhir çıkarıp kızın önüne koyar. Bir kaç deve yükü olmuştu ki kıza yüz bin deve yükü daha isterse çıkaracağını söyler. Kıza yemek isteyip istemediğini sorup enbândan börek, çörek, pişmiş tavuk, güvercin kebabı, birçok meyve ve şekerlemeler çıkarıp kızın önüne koyar. Kız gördüklerine hayran kalıp Amr'ın kemâle ermiş olduğunu, gördüğü yâr-ı gâr'ın kimsede olmadığını söyler. Amr da yedi peygamberden nasip aldığını söyleyip kendisine verilen yâr-ı gârların hikâyesini anlatır. Kız yine olmaz deyip kendisini Şâh'a götürmesini söyler. Amr çıkardığı nesleri enbâna koyup saz çalıp oynamaya başlar.

Amr, Mekke-i Mükerreme'ye gelip ana ve babasıyla buluşur. Ailesi Hamza'dan niçin ayrıldığını ve kızın kim olduğunu sorar. Başından geçenleri anlatıp kız yüzünden geldiğini ve kendisini öldü bildiklerini söyler. Amr'ın geldiğini duyan Abdü'l-muttalip Amr'ı yanına çağırtır. Niçin Hamza'yı bırakıp geldiğini sorar. Amr da Hamza'nın iyi olduğunu gece gündüz Şâh'la savaştığını söyler. Kıza aşık olduğunu söyleyip başından geçenleri anlatır.

Diğer taraftan Amr'ın iki gündür ortalıkta göremeyen Sâhip-kırân Amr'ı sorar. Adamları da Amr'ın Serhenk'ten şikâyet eden yaşlı bir köylü ile gittiğini söylerler. Sâhip-kırân Amr'ı bulması için Fettah-ı Mısrî'yi görevlendirir. Fettah-ı Mısrî şekil değiştirip Şâh'ın askeri içine girer. Fettah-ı Mısrî Sâhip-kırân'a gelip Serhenk'in yaptıklarını anlatıp Şâh ve Bahtek'in Amr'ı bir su kenarında öldürüldüğünü söyler. Sâhip-kırân duydukları karşısında hiddetlenip gazaba gelip Şâh ve Bahtek için intikam

yeminleri içer. Amr'ı bulması için Fettah-ı Mısrî, Nusr Çelebî, Perk Pay ve Tarık Ayyâr birlikte giderler. Amr'ın ölüm haberi Melik Kaytafâ'ya ulaşır. O da elem çeker.

Şâh ve Bahtek sevincinden süslenip tahtlarında otururlar. Bahtek, Hâce-i Dânâ'ya Serhenk'in Amr'ı öldürdüğünü söyleyip Şâh'ın hediyeler verdiğini ve kızla birlikte sâfâda olduğunu söyler. Diğer taraftan Amr'ın uyuttuğu Serhenk'in adamları uyanır. Çadırın içine giren adamları Serhenk'i hasır üzerinde don gömlek yok, çıplak bir vaziyette bulurlar. Şâh'ın gönlü olmadan verdiği ve Serhenk'in de kabul ettiği kızdan dolayı bu işi yapanın Şâh olduğunu düşünürler. Şâh'ın huzuruna gelip olayı anlattıklarında Bahtek ve Şâh çok şaşırırlar. Serhenk'in de aklı başına gelince elleri bağlı olduğunu görür. Kızı da ortalıkta göremez. Kendisine bu işi edenin Şâh'ın ayyârbaşı Şehmerd olduğunu düşünür. Serhenk ilacın etkisinde çıplak bir vaziyette Şâh'ın çadırına girer. Çadırdakiler birbirlerine bakıp gülüşürler. Şâh'a yaptığı bu kadar hizmetten bahsedip kendisini niçin bu hale koyduğunu sorar. Şâh bu işi kendisinin yapmadığını söyler. Serhenk de elinde bade ve meyveler ile Şâh tarafından gönderildiğini söyle bir hâdım geldiğini söyler. Şâh bütün hâdımlarını çağırtır. Serhenk hiçbirini tanımaz. Sonra Şehmerd'e bakıp kendisine bu işi edenin o olduğunu söyler. Şehmerd ne kadar ben yapmadım dese de yere yatırıp boğazına yapışır. Amr'ın adamlarından Fettah-ı Mısrî, Perk Pay ve Tarık Ayyâr bu olan biteni seyredince Amr'ın sağ olduğunu anlarlar. Hâce-i Dânâ'nın şen olup gülmesinden de Amr'ın ölmediği kesinleşir. Mecliste Serhenk kendisini bu hale koyanın kim olduğunu Hâce-i Dânâ'ya sorar. O da Amr Ayyâr olduğunu söyler. Nuşirevân, Bahtek ve meclistekiler şaşırırlar. Nuşirevân, Dânâ-ı Rüzgâr'a pîr olmakla bunadığını söyler. Bahtek de Amr'ın balıklara yem olduğunu söyler. Çünkü Amr'ı öldü bilirler. Bahtek Hâce'ye bari reml ile söyle deyince Hâce-i Dânâ bilmediği sözü diline getirmeyeceğini söyler. Bahtek'in birçok yalanının ortaya çıktığı halde kendisinin hiçbir yalan sözünün olmadığını söyler. Nuşirevân Hâce'ye kendisinin haberi yokken Amr'ı üç cellada verdiğini ve öldüğünü söyler. Şâh üç celladı çağırtır ama cellatlar bulamazlar. Hâce de Amr'ın esbâbını getiren celladın yine Amr'ın kendisi olduğunu söyleyip Amr'ın bir günde bin türlü nişân ve sûrete girdiğini söyler. Hâce kendisine Hüdâ'nın böyle bir ilmi ihsân ettiğini söyleyip ileride Amr'ın bu cariyeden bir kızı olacağını ve o kızı Hamza'nın alacağını söyler. Bahtek inadından ve Hâce'yi yalancı çıkarmak için Amr'ın öldüğünü iddia edip sağ gelmesi halinde g.tüne beş yüz değnek vurulmasını söyler. Amr'ın sağ haberini alan Hamza ve Melik Kaytafâ mehter başlarına tabl-ı şâd-mânî çaldırırlar. Halk da bu temâşâları izleyip ya Hâce'nin başı gideceğini ya da Bahtek'in beş yüz değnek yiyeceğini konuşur.

Diğer taraftan Ayyâr-ı Cihân cariye ile birlikte Mekke'ye gelir. Onu Müslüman yapmak ister. Kız bir türlü razı olmaz. Amr'ın validesi ve diğer hatunlar kıza nasihât edip ikna emeye çalışırlar. Kız da yedi iklim şâhı Nuşirevân'ın cariyesi iken Amr'ın kendisini kaçırdığını söyler. Hatunlar Şâh'ın kızı sevmediği için Serhenk'e verdiğini, Amr'ın kızı Serhenk elinden kurtardığını söyleseler de kızı ikna edemezler. Amr da kızın kendisine meyli olması için Kâ'be-t-ullah da dua eder. Duası kabul olur. Kız rüyasında

Hz. Yusuf as. görüp onun ikazıyla Müslüman olur. Amr çevresine ihsânlarda bulunup düğün edip kızın visâline erer. İlerde Amr'ın bu cariyeden Amriyye Banû adında bir kızı olup güzellikte Mihri Nigâr'dan daha güzel olup Hamza'ya nasip olacaktır. Amr üç günden sonra kendisini öldü bildikleri için kızdan müsaade isteyip Âb-ı Hırmen'e gelir. Bahtek de Şâh'a on gün olduğunu, Amr'ın henüz gelmediğini, Hâce'nin öldürülmesini söyler. Şâh Hâce'ye durumu anlatınca akşama kadar vakti olduğunu söyler. Hâce reml edip Amr'ın Âb-ı Hırmen'e geldiğini, ikindi vakti geleceğini söyler. Amr önce Sâhip-kırân'a uğrar. Şair sûretine girip Sâhip-kırân'a Mekke'den mektup getirdiğini söyleyip çadıra girer. Hamza'ya mektubu sunar. Mektupta Amr'ın kızla evlendiği sâfâda olduğu yazılıdır. Hamza, şaire Amr'ın niçin gelmediğini sorar. Gelmezse Hâce-i Dânâ'nın öleceğini söyler. Şair de Amr'ı dağın arkasında bırakıp geldiğini söyler. Kubâd-ı şehr-i yâr dikkat kesilip Amr'ı gözlerinden tanır. Şairin Amr olduğunu söyleyince Amr bir muallak atıp kendi sûretine girer. Herkes zarafetin görüp hayrân olur. Amr düğün edip borca girdiğini söyler. Gelmeyenlerden hediyelerini ister. Emir-i Arap düğünü nerede yaptıysan hediyeyi de onlar versin dediyse de Amr'a ihsânlarda bulunur. Amr Maʿdî bir şey vermez.

Amr, Hâce'yi kurtarmak için şekil değiştirip Şâh divânına gider. Bahtek de celladları hazır edip Şâh'a, Hâce'nin boynunun vurulmasını söyler. Şâh'a dışarda Amr olduğunu söyleyen bir adam geldiğini haber verirler. Bahtek de gelenin Hâce'nin adamı olduğunu onu ölümden kurtarmak için ayarladığını söyler. Amr içeri Serhenk sûretinde girip Şâh'a dua eder. Amr Hâce'nin doğru söylediğini ispat emek için geldiğini söyler.][15]

Amr Ayyâr; Bahtek'e, Şâh'a ve Turan beylerine kendisinin Amr Ayyâr olduğunu anlatmaya çalışır. Üç celladı kendisinin depelediğini, Serhenk Ayyâr sûretine girdiğini, Banû'yu alıp Mekke'ye götürüp Müslüman olup onu nikâhladığını anlatır. Bahtek, Hoca'yı öldürmelerini Şâh'ın emriyle celladlara söyler. Celladlar Hoca'nın hediyelerini aldıkları için Hoca'yı öldürmek istemezler. Bahtek de Hoca'dan intikâm almak ister. Hoca, Amr'a kendinin Amr olduğunu ispat etmesini söyler. Amr yerinden sıçrayıp mecliste kim varsa hepsine bir tokat atıp taclarını kapıp dışarı çıkar. Şâh sinirinden Pelid Bahtek'i yere yatırdıp beş yüz değnek vurdurur. Amr Ayyâr, Sâhipkırân Hamza'nın huzuruna gelip olanları anlatır. Getirdiği taçları meclisdeki beylere dağıtır. Amr'ın kâfirlere yaptıklarından dolayı davullar çalınıp eğlence meclisi kurulur. Herkes bu şenliği duyar. Melik Kaytafâ'da Hamza'nın böyle bir meclis kurduğunu duyunca sebebini öğrenmek için casuslarını gönderir. Kaytafâ Amr'ın yanına gelmesini ister. Amr Ayyâr da Kaytafâ'nın yanına gitmek için Hamza'dan izin ister. Amr Maʿdî onun düşman olduğunu ne çabuk dost olduklarını sorar. Amr, Lenduhâ gibi Kaytafâ'nın da Sâhip-kırân'ın adamı olduğunu söyler. Amr Maʿdî, Amr'ın dost düşman bilmediğini

[15] Eksik olan 33 varak incelediğimiz nüshaya en yakın olan Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde 899 numara ile kayıtlı 84 varak olan 1262 (1846) tarihli nüshasından tamamlanarak özeti buraya alınmıştır.

kim para verse ona dost olacağını söyler. Amr Ayyâr da Amr Maʿdî'ye midesine çok düşkün olduğunu, önüne ne konursa onu yediğini söyler. Oturan Turan beyleri bu atışmaları izlerler. Kaytafâ, Amr'ı beklerken adamları Amr'ın geldiğini müjdeler. Kaytafâ da davullar çaldırıp eğlence kurdurur. Şâh Nuşirevân, önce Hamza'nın sonra Kaytafâ'nın şenlikler ettiğini duyunca daha çok üzülür. Kaytafâ Amr'ın yokluğuna çok üzüldüğünü Şâh'ın yanında iken gidip Şâh'ın meclisini basacağını söyler. Kaytafâ, Amr'a Serhenk'i niçin öldürmediğini sorar. Amr da Serhenk'in iyi bir yiğit olduğunu belki Müslüman olabileceğini söyler. Beylerin kendisini kıskandığını Kaytafâ'ya anlatır. Kaytafâ, Hamza hakkında medhiyeler söyler ve Amr'a hediyeler verip gönderir.

Serhenk, Amr'ın geldiğini görür ve intikâm almak için asker içinde sipâhi sûretinde şekil değiştirip dolaşır. Amr da küffâr askeri içerisinde remilci sûretine girip dolaşmaya başlar. Amr Ayyâr reml için bağırdıkça halk başına toplanır. Serhenk, Amr'ın durumunu öğrenebilmek için remilciye para verip haber ister. Amr; Serhenk'i duası kabul olan bir pîr-i ruhbânla karşılaşacağını ve ondan dilekte bulunmasını, Amr'ın yerini bildiğini söyler. Bu sefer din ulusu, pîr-i ruhbân kılığındaki Amr, Serhenk'e üç tane çörek verip sırayla yemesini söyler. Amr, sipahinin Serhenk olduğunu anlayınca ondan intikâm alması gerektiğini, kendisine dikkat etmesini, Şâh divânına getirmesini, onu nâr u nûra davet edeceğini eğer gelmezse ateşe atıp yakacağını söyler. Daha sonra Amr ateşler saçarak gözden kaybolur ve bir dere içine girip Serhenk'i takip etmeye başlar. Serhenk kısa süre sonra zehirli çöreğin etkisiyle bayılır. Amr tekrar Serhenk'in elbiselerini giyip ve silahlarını kuşanıp Serhenk sûretine girer. Serhenk'i de omzuna atıp Şâh'ın huzuruna gelir. Amr Ayyâr, Şâh Nuşirevân'a Amr'ı getirdiğini söyler ve hemen onu öldürme teklifini sunar. Şâh'ın ve yedi iklim şâhlarının arz ve namuslarını bırakmadığını anlatır. Bahtek, Amr'ı hemen öldürelim deyince Şâh da yine Amr'ın bir hilesi olabileceğini düşünür ve biraz bekleyelim, der. Şâh, Serhenk kılığına giren Amr'a nasıl yakaladığını sorar. Bunları seyreden Hoca, Amr'ın olduğunu bilir ve Amr'ın ustalığına hayran kalır. Şâh yerde yatanın Amr olduğuna inanmayınca Serhenk'i uyandırırlar. Serhenk yine bağlı olduğunu görünce yaşamaktansa ölmeyi tercih eder. Amr ve Bahtek hemen öldürmeleri gerektiğini söylerler. Serhenk, Bahtek ve Şâh'a kendisinin Amr olmadığını anlatmaya çalışır ama inandıramaz. Amr da Serhenk'i hapse atmalarını kendisinin gidip din ulusu ruhbânı getireceğini söyleyip oradan gider. Bahtek celladlara Serhenk'in boynunu vurun deyince Hoca durdurur. Ruhbânın ve Serhenk kılığındaki kişinin Amr olduğunu söyler. Yerde yatan Serhenk'i elbiselerini soyduklarında nişânlarından onun Serhenk olduğunu anlarlar. Üçüncü kez Serhenk, Amr'ın tuzağına düştüğü için onunla başa çıkamayacağını, ona yaklaşmayacağını söyler. Amr, Hamza'nın yanına gelip beylere olanları anlatınca gülüp eğlenlendiler.

Melik Kaytafâ ve Hamza'nın savaşı otuz üçüncü güne girmişti. Ömer bin Hamza-yı Yunanî de Kaytafâ ile savaşmak istiyordu. Yedi gün savaştıktan sonra askerler dinlensin ve avlansın diye üç gün ara verir. Kaytafâ adamlarıyla ava çıkıp vurdukları hayvanların etlerinden ağaç gölgesinde oturup içki içip eğlenirler. Ömer bin Hamza-yı Yunanî, Tur Serkeş ile birlikte Kaytafâ'nın yanına giderken Amr Maʿdî'ye rast gelir.

Amr Maʿdî de onlarla gider. Kaytafâ'ya adamları üç kişinin geldiğini haber ederler. Kaytafâ üç kişiyi sofrasına davet edip eğlenelim deyince Ömer bin Hamza, Kaytafâ'ya buraya eğlenmeye değil vuruşmaya geldiğini söyler. Çünkü savaş meydanında vuruşamadıklarını, Hamza'nın kırk gün kendisiyle savaşacağını kırkıncı günün sonunda ya galip ya mağlup olacağını söyler. Kaytafâ, Ömer bin Hamza'ya oturmasını burasının savaş yeri olmadığını eğlence yeri olduğunu söyler. Kaytafâ, Ömer bin Hamza'ya karşı din düşmanı olmadığını eğer isterse yarın savaş meydanında vuruşacağını söyler. Ömer bin Hamza, Kaytafâ'ya eğer şimdi gelmezse meclisini darmadağın edeceğini söyler. Önce hırsla Amr Maʿdî saldırır. Kaytafâ, Amr Maʿdî'yi yener. Daha sonra Hamza'nın oğlu Ömer bin Hamza saldırır. Kaytafâ, Ömer bin Hamza'ya ırzı yerinde iken bırakmasını çünkü Hamza'dan utanacağını söyler. Kaytafâ, Ömer bin Hamza'ya bir kötek vurunca atından yere düşer. Kemer zinciri ile bağlar. Tur Serkeş bu hali görünce o da yetişip Kaytafâ'yla gürz gürze savaşmaya başlar. Kaytafâ, Tur Serkeş'i de bir ağaca bağlar. Üçü de ağaçlara bağlanmıştır. Kaytafâ meclis kenarında otururken bunlar uyanmaya başlar. Yaptıklarından utanırlar. Kaytafâ bu halde onları Hamza'ya göndereceğini söyler. Ömer Yunanî, Kaytafâ'ya yalvarır. Irzlarının yıkıldığını kendilerini öldürmesini ama bu halde Hamza'nın ve beylerin huzuruna göndermemesini söylerler. Kaytafâ bunları affedip serbest bırakır ve meclisine davet eder. Ömer Yunanî, Amr'ın burada olduklarını duymasını istemez ve atlarına binip oradan hemen ayrılırlar. Yolda giderken Amr'a rast gelirler. Amr başlarına geleni sorup öğrenir ve olayı Hamza'ya anlatır. Hamza, Amr'a halkın yanında Ömer bin Hamza'yı üzecek söz söylememesini çünkü başını alıp gidebileceğini ya da gâm ile bir derde düşeceğini söyler. Bütün beyler avdan dönüp Süleymân çadırında yerlerini alırlar. Ömer bin Hamza, Tur Serkeş ve Amr Maʿdî'nin üzüntüden yüzleri gülmez. Yemekler yenip içkiler içilip eğlenceye başlanır. Hamza mecliste diğer beylerin içinde oğlunu mahcup düşürmez ama daha sonra tenhâda oğluna nasihât eder. Kaytafâ'nın çok güçlü biri olduğunu, onu nasıl yeneceğini düşündüğünü, Lenduhâ'dan bir farkı olmadığını söyler. Hamza selef-i sâhip-kırânlara her zaman kuvvetli bir düşman geldiğini söyler. Gerşasb Âhen-desti ejder helak ettiğini Şîr-i Jiyân'ın yenilmeyip ailesini ziyaret etmek bahanesiyle kurtulduğunu, yanına varamadığını oğlu Nerimân'ın duyunca Şîr Jiyân'la savaştığını anlatır. Şîr Jiyân, Nerimân'ı yıkar ama Nerimân bir fırsat bulup Şîr Jiyân'ı hançer ile öldürür. Nerimân birgün dağda giderken atı karıncadan ürker ve atla birlikte dağdan düşüp helak olduğunu anlatır. Rüstem bin Zâl'ın İsfendiyâr-ı Ruyin elinden hile ile çatal demir okla gözlerinden vurup helak ettiğini anlatır. Ömer bin Hamza babasından bu hikâyeleri dinleyip teselli olur. Ertesi gün kimi ava gider kimi eğlenceye oturur. Üç gün aradan sonra dördüncü gün savaş davulları çalınıp alaylar saflar bağlayıp yerlerine geçer. Melik Kaytafâ meydana girip Hamza'yı davet eder. Otuz dokuz gün cenk ederler ama galip ve mağlup belli olmaz. Hamza, Kaytafâ'ya yarın son vuruşmalarının olacağını dua edip çadırlarına gelip otururlar. Hamza işrete katılmayıp beylerine Kaytafâ'ya yenilirse ona tabi olmalarını Şâh'ı onun yenebileceğini İslam'ın bu şekilde galip olacağını söyler. Hamza kendisine bir şey olursa ehl-i İslam'a kılıç çekmemelerini yoksa hem günahkâr hem de kırılıp yok olacaklarını söyler.

Sabah olur, güneş Kaf dağından başını kaldırıp yeryüzünü Allah'ın nuruyla doldurur. Sâhip-kırân sabah namazını eda edip Hakka niyâzda bulunur. Kırk parçalı savaş elbisesini giyinip otağından dışarı çıkıp beylerini selamlar. Aşkâr-ı Div-zâde adında atını getirirler. Dilber-i Alem (Hamza) ve yedi adım yerden sıçrayıp Aşkar'a biner ve halife önüne gelip dualar eder. Kubâd-ı şehr-i yâr da el kaldırıp dua eder. Hazreti Abbas, Amin, deyip üç bölük asker alaylar ve saflar bağlayıp savaş meydanında yerlerini alırlar. Emir-i Merdân (Hamza), Aşkâr-ı Div-zâde'yi meydana sürer. Melik Kaytafâ da gergedanını meydana sürer. Selamlaştıktan sonra cenge başlarlar. İkisi de binekleri üstünde birbirlerine kement atar, kement her ikisinin de beline dolanır. İkisi de ters yöne bineklerini sürerler. Gergedan zorlar ama Aşkâr daha güçlüdür, galip gelir. Önce gergedan yere düşer sonra Kaytafâ kement ile Aşkâr'ı yere serer. Savaş yerde yumruk yumruğa devam eder. Daha sonra Hamza lenger verir. Kaytafâ o kadar kendini zorlar ki burnundan kan gelir. Hamza lenger verince Kaytafâ'nın elindeki kemer kopar. Hamza'yı yerinden kımıldatamaz. Bu arada Hamza'nın ve Kaytafâ'nın askerleri dua eder. Şâh Nuşirevân da Kaytafâ'nın kazanmasını ister. Bahtek, Hamza yere düşünce Kaytafâ'nın Hamza'nın boynunu keseceğini, kendilerinin de hazır olup Arap askerlerini kılıçtan geçireceklerini söyler. Hoca İslam askerlerinin birbirini öldürmeyeceğini ve Hamza'nın askerleri içinde Melih Behrâm, Melik Behmen, Mukallid Nev-civân ve Halep kalesi önünde Akranuş'u öldürüp düşmanı kaçıran Ömer bin Hamza'nın olduğunu söyler. Kulle-i Şâh (Şâh Nuşirevân) Hoca'ya savaşı kimin kazanacağını sorduğu anda Hamza iki eliyle Kaytafâ'nın kemer zincirine el vurup köklü ağacı yerinden söküp koparır gibi Kaytafâ'yı yere serer. Kaytafâ gözünü açıp bakınca kendini yerde bulup göğsü üstünde Hamza'yı görür. Kaytafâ Hamza'ya kulluğunu kabul ettiğini söyleyip Hamza'nın ayağına eğilmek ister. Hamza müsaade etmeyip ayağa kaldırıp alnından öper. Kaytafâ otağına gidip bütün malı ve askeriyle Hamza'ya tabi olur. İki tarafta eğlenceler düzenlenir. Şâh ve Bahtek bu hali görüp elemleriyle ah ederler. Hoca, Şâh'a Kaytafâ'nın kendisini tek başına yeneceğini söyler. Hamza da otağına gelip Sâm tahtına oturur. Adamları da savaş elbiselerini çıkarıp eğlence elbiselerini giyip Süleymân çadırında Emir-i Merdân huzuruna gelip sâfâya başlarlar. Adamları Hamza'ya hangi sandalîyi layık görürse Kaytafâ'ya vermesini söylerler. Hamza Kâhir, Zâl ve Sâm tahtını layık görür. Amr ise Sâm tahtında Hamza'nın oturduğunu Kâhir tahtının ise Hazreti Hızır tarafından kim oturacağının tayin edildiğini söyler. Kâhir tahtına Hamza'nın oğullarından birinin geleceğini, o kişinin yirmi dört yıl aleme sâhipkırânlık edeceğini, Nuşirevân'ı yedi iklimden yok edeceğini ve o dilâverlerin adının Samî-i Sâhipkırân olacağını söyler. Zâl tahtının ise Lenduhâ'ya yani Hüsrev-i Hindistan'a ait olduğunu söyler. Hamza'nın beyleri Kaytafâ ve askerlerine hoş geldiniz, deyip karşılarlar. Kaytafâ nakışlarla ve ziynetlerle süslenmiş Süleymân otağına girip Kubâd-ı şehr-i yâr önünde el bağlar. Hamza Kaytafâ'ya, siyah atlasla örtülmüş Lenduhâ tahtına oturmasını Lenduhâ'nın Bahtek tarafından zehirlendiğini, Hindistan'a gittiğini, halen dönmediğini söyler. Kaytafâ da Lenduhâ'yla henüz kuvvet yönüyle kimin güçlü olduğunu bilmediğini ve Hamza'nın dünya ahiret kardeşi olduğunu bildiği için oraya oturmayı kabul etmez. Bu sefer Hamza Kâhir tahtına oturmasını söyler. Bu tahtın da

Hızır tarafından oturacak kişinin tayin edildiğini söyleyip oraya da oturmayı kabul etmez. Hamza Sâm tahtının büyük olduğunu söyleyerek birlikte oturmayı teklif eder. Kaytafâ kul ile efendi bir yerde oturmaz deyip onu da kabul etmez. Kaytafâ, Hamza'ya Antakya'da ejderha öldürüp onun şeklinde Hoca'nın alem yaptırdığını adına da Alem-i Ejderha peykeri dediğini kırk adamla ancak çekildiğini söyleyip onu ister. Hamza da hil'at verip ona verir. Hamza, Kaytafâ'yı yanındaki Sâm ve Kâhir tahtlarının arasına oturtur. Hamza'nın oğulları ve beyleri aşağıda kalırlar. Kırk kişinin zor zabt ettiği Alem-i Ejderha peykerini savaşta Kaytafâ sol eline alır, sağ eline de savaş aletlerini alıp savaşırdı. Kaytafâ da demir alem tahtına geçip oturur. Serhenk şekil değiştirip bütün olanları izleyip Şâh'a anlatır. Şâh da Bahtek'e sövüp Lenduhâ'dan kurtulduk derken Kaytafâ'nın geldiğini söyler.

Emir-i Merdân (Hamza), Kaytafâ'ya yedi gün ziyafet verir. Hamza'nın emriyle Kaf dağında asılı duran devlerin dişlerini ve başlarını getirirler. Esma Peri'nin ziynetlerle süslediği bu eşyaları meclisin kenarına dizerler. Hamza'nın önüne Esma Peri'nin veziri tarafından tılsımlanan herkesin gücü kuvveti kadar içebildiği Ra'd Nerre'nin kellesini koyarlar. Bundan sadece Hamza ve Lenduhâ içebilmiştir. Saki önce Hamza'ya kadehi doldurup verir ve Hamza da Kaytafâ aşkına deyip içer. Saki Kaytafâ'ya bade doldurup verir. Kaytafâ, Hamza'ya Ra'd Nerre'nin Kaf dağında nerede yaşadığını ve onu nasıl yendiğini sorar. Hamza olayı özetle şöyle anlatır. Deve başlılar adasında Simurg Anka kuşunun gelip Ra'd Nerre'yi şikâyet ettiğini, kendisinin de Billur- Azam'ı aşıp, Ümmü'l Hayât yanında buluşup, Ra'd Nerre'yi helak ettiğini anlatır. Kaytafâ bu sefer Ra'd'ın kardeşi Berk Nerre'yi sorar. Hamza da Berk Nerre'yi bir kılıç ile helak ettiğini ve Esma ile barışmalarını anlatır. Kaytafâ bu sefer Esma'yı nasıl aldığını sorunca Hamza kıssalarının çok olduğunu, bunları sonra anlatacağını söyler. Kaytafâ da Nev-civân aşkına deyip badeyi içer. Diğer beyler badenin tamamını içemezler. Sekizinci gün içki meclisinden kalkıp savaş elbiselerini giyerler.

Hamza Seyf'e emredip Şâh Nuşirevân'a göndermek için nâme yazdırır. Hamza mühürleyip Amr Ayyâr'a verir. Şehmerd ve Serhenk, Amr'ı karşılayıp Şâh'ın huzuruna getirirler. Altına iskemle verip şerbet ikram ederler. Hoca mektubu okur. Mektupta Hamza, Şâh'ı İslam'a çağırıp yanındaki mel'ûn Bahtek ve adamlarından kurtulmasını karşı gelmedikçe ona saldırmayacağını Şâh'ın ekmeğini ve yemeğini yiyip kızını aldığını ancak yanında Zupûn, Eba ʿÖmer bin Şeddad-ı Habeşî ve Saykalân-ı Rumî adında üç tane düşmanının olduğunu onlarla savaşmak istediğini kendisinin karışmamasını ister. Bahtek ve Civan-baht Çinî, Şâh Nuşirevân'a, Hamza'ya bu kadar yüz vermemesini, böyle olunca kendisinden korkmadığını, Arab'a itaat etmektense nâr u nûr yolunda öleceklerini söylerler. Emir-i Cihân (Hamza) gazaba gelip Amr Maʿdî'yi Şâh Nuşirevân üzerine yollar.

Büyük bir savaş hazırlığı yapılır. Hamza'nın bütün beyleri yanında savaşa hazırdır. Emir-i Cihân'nın İslam askeri dört yüz bin iken Şâh Nuşirevân'ın askeri üç yüz bindir. Civan-baht-ı Çinî meydan ortasına gelip Hamza'yı cenge davet eder.

Hamza'nın İslam'a davetini kabul etmeyen Civan-baht-ı Çinî teke tek savaşı kaybeder. Hamza'nın üzerine kim geldiyse Hamza hepsini yener. Beyleri Hamza'ya bir kez daha hayran kalır. Şâh bu olanları görünce üç yüz bin asker ile Kayser'i, Saykalân-ı Rumî'nin üzerine salar. Kubâd'dan icâzet alan İslam beylerinden Mukbil-i peleng-pûş, Mukbil-i yek-dârb, Kahtân-ı Yemenî, Kaytân-ı Yemenî, Guşemşem-i Hicâzî, Merd-efgen-i Yemenî, Saʿd-ı Yemenî elli biŋ Hicâz ve Yemen dilâverleri ile yürüyüp Rum ve Çin askerine karşı savaşırlar. Şâh adamlarının kaçması üzerine diğer bölüğüne işaret eder. Beş yüz bin askeriyle Eba ʿÖmer bin Şeddâd-ı Habeşî diğer tarafta ʿÖmer bin Hamza Yunanî, Estağnus-i Yunanî ve kardeşi Setaftafnuş-i Yunanî, Söhrâb-ı Kürsî Neşîn, Melik Şâh-ı Kâbilî, Mihrâb-ı Kâbilî, Lekzî elli bin asker ile; beş yüz bin asker ile Hakan-ı Ekber; ʿÖmer bin Hamza, Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî, Melik Behmen-i Kûhustânî, Tur Serkeş, Siyeh Şîr-i Asyâbî elli bin asker ile; Zupûn, Pijen ve Lehresb yüz bin asker ile; Mukallid Nev-civân ve Miskâl Şâh yüz bin asker ile savaş meydanına yürürler. Şâh Nuşirevân bir taraftan Kubâd bir taraftan meydana yürüdüler. İslam beylerinden Amr Maʿdî beş kardeşi ve Saʿd-ı Vakkâs ve Zü'l-humâr-ı Bed-mest ve Ebu'l-humâr-ı Bed-mest cümle ehl-i İslâm ile yürüyüp iki asker birbirine katılıp kırılır.

Savaş iyice kızışır. Zupûn uzakdan Hazret-i Sâhip-kırân'ı görüp kardeşlerine: ''Geliŋ bu nā-bekār ceng meyînden mest olmuşdur. Kendüden haberi yokdur. Üçümiz bir yerden varup ortaya alup belki bir hatāylayayuz. Siz öŋünden ceng eder gibi oluŋ. Hemān ben ardından dolaşup ola kim çıplak başına bir kılıç uraydım.'' der. Sâhip-kırân, önüne gelen Lehresb'i bir kılıç darbesiyle ikiye biçer. Lehresb'in öldüğünü gören Pijen atıyla birlikte Hamza'ya kılıç sallar. Hamza Pijen'i de atıyla birlikte dört parçaya ayırır.

Zupûn'uŋ hemşiresinden olan ʿÖmer bin Hamza'nın oğlu Saʿd Nebire savaşa katılmak için izin ister. Zupûn karındaşlarının acısıyla önüne gelen ehl-i İslam'ı darmadağın edip birçok kişiyi öldürür. Saʿd Nebire: ''Benim Saʿd Nije ciğer köşesi ʿÖmer Yunanî! Ey Zupûn-ı bî-dîn neylersin? Bu ehl-i İslâm'a etdügin saŋa kalmaya.'' deyince Zupûn, Şehzâde'yi bulup ''Baka bu nā-halef oğlanı beni bildükden soŋra öŋüme gelüp baŋa söge ve ceng murād eyleye. İmdi seni öldürmek lāzım geldi ki hem Hāk karābeti gözetmedin ve Hamza'ya ʿazîm ciğergāhdır. Karındaşlarımıŋ intikāmın almış olurum. Ey nā-bekār oğlan ben seniŋ dayıŋ olam. Sen bana sögersin ve karşuma durup bana kem kasd edersin. Gör imdi hālini.'' deyip kılıç ve gürz ile vuruşmaya başlarlar. Saʿd Nebire amcası Zupûn'u omzundan yaralar. Kendinden geçen Zupûn'u adamları gelip kurtarır. Saʿd Nebire, Zupûn'un birçok adamını öldürür ve kendi de yaralanır. Saʿd Nebire'yi de adamları alıp savaş meydanından çıkarırlar. Hamza önüne kim gelirse hepsini yere serer. Şâh, Hamza'nın yakıp yıkarak gelişini Hoca'ya sorar. Hoca da Hamza'dan kaçacak yer olmadığını aman dilemesini söyler. Bahtek de Şâh'a, Hoca'ya inanmamasını kaçmaları gerektiğini söyler. Şâhlarının kaçtığını gören askerleri de arkasından kaçar. Hoca kaçmaz. Sâhip-kırân, Fağfûr-ı Çinî'ye rast gelip yıkınca Amr da bağlayıp bâr-gâha götürüp hapseder. Siyeh Şîr-i Asyâbî bir bölük askeri önüne katıp kovalar. Bunlar çıkmaz bir vadiye geldiklerini anlayınca geri dönerler. Bu dönenler içinde Şâh Nuşirevân da vardır. Siyeh Şîr, Şâh'ı öldürmek ister. Onun Şâh Nuşirevân

olduğunu anlayınca Hamza'ya götürmek için esir alır. Giderken Amr Ayyâr'a rast gelir. Amr Ayyâr niçin öldürmediğini hemen öldürmesini söyler. Şâh yine aman diler. Amr Ayyâr, Şâh'ın üzerini soyup üzerindeki kıymetli mücevherleri alır. İslam beyleri ganimetle çadırlarına gelirler. Sâhipkırân da Hoca'yı alıp Süleymân çadırına getirip taht-ı Süleymân'a çıkarıp Kubâd'ın sağ yanına oturtur. Kubâd şehr-i yâr ve diğer beyler Hoca'yı görüp elini öper. Emîr-i Cihân, Şâh'ın hazinelerinin bir kısmını Kubâd'a, kalan kısmını ehl-i İslam'a dağıtır. Amr ile Siyeh Şîr, Nuşirevân'ı Emîr-i Cihân'nın huzuruna getirirler. Nuşirevân'ın elini bağlı gören Hamza kendi eliyle bağı çözüp koltuğuna girip attan indirir ve içeri götürür. Kubâd ile Hoca, Şâh Nuşirevân'ı görüp tahtdan aşağa inerler. Kubâd şehr-i yâr, Şâh'ın elini öpüp ''Devletim dede hoş geldiŋ. Buyurun. Taht sizindir.'' deyince Şâh haline üzülüp oturur. Hamza, Şâh'ı yerden kaldırıp onu öldürmek istemediğini ve düşmanlık etmediğini söyler. Şâh'ı Eba ʿÖmer'in hapsinden kurtardığını anlatır. Şâh da ''Ya Hamza seniŋ baŋa iltifâtıŋdan Eba ʿÖmer'iŋ kafese koyup cefâ etmesi yeğdir. Ol benim dîndaşımdır. Senin hiç benim ile ʿalâkan yokdur'' deyince Hamza gazaba gelip cellatları Zü'l-humâr-ı Bed-mest ve Ebu'l-humâr-ı Bed-mest'i çağırtır. Hoca ve Kubād Hamza'dan aman dileyip Şāh'ın üzüntüden böyle konuştuğunu söyleyip Hamza'yı ikna ederler. Şâh'ın yüzüne bal sürüp Pûs kalesinden getirdikleri demir kafesin içine koyup çadırın orta direğine asarlar. Yemek bile vermezler. Şâh'ın torunu olan Kubâd geceleri gizlice Şâh'a yemek götürüp yedirir. Kubâd annesi Mihr Nigâr ve birkaç kişiyle Hamza'ya gidip kendisini affetmesini isteyebileceklerini söyler. Hamza'yla barışmasını ister. Şâh da kızı Mihr Nigâr'ın kendisine tabanca ile vurduğu için çok kızmış ve onun yardımını istememektedir. Mihr'e babasının esir olduğu söylenince ''Ko cânı çıksun köftehoruŋ. Safâsı var ise edebiyle dursun. Bahtek'iŋ sözine uya uya bu hâle geldi.'' deyip yanına gelüp hatırını bile sormaz. Hamza esir olan Fağfûr-ı Çinî'yi de İslam'a davet eder. Fağfûr-ı Çinî bir rivâyette haraca razı olur bir rivâyette yalandan Müslüman olduğunu söyleyip kurtulur. Hamza ve beyleri galip geldikleri için eğlence meclisleri kurdurup eğlenirler. Şâh'a ya Müslüman olması ya da haraca razı olmasını isterler. Şâh bunların hiçbirini kabul etmez. ''Bildüğinden kalma ey nā-bekār ʿArab ben ölirin sana ser-fürû etmem.'' deyip Hamza'ya, Hoca'ya, Mihr'e söver. Şâh'ın dağılan askeri kendi diyârlarına gider. Kayser-i Rum Rum'a, Hakan-ı Ekber Hakan'a, Semenkanîler Semenkân'a, Horasanîler Horasan'a gider. Şâh'ın yakın adamları Hürmüz, Bahtek, Zupûn, Eba ʿÖmer bin Şeddâd, Şehmerd Ayyâr ve Serhenk Ayyâr kalan askerle Serhenk-âbâd kalesine gelirler. Dağılan diğer askerler de Serhenk-âbâd'a gelip çadırlarını kurarlar. Toplam bir milyon asker olur. Şâh'ın durumunu öğrenmesi için Hürmüz, Şehmerd'i Âb-ı Hırmen'e gönderir. Şehmerd, Şâh'ın demir kafes içinde orta direkte asılı haberini Hürmüz'e verir. Şâh Nuşirevân'ın oğlu Hürmüz ağlar. Şâh'ın başına gelenlerden Zupûn'u suçlar. Zupûn da savaşlarda bütün malını, vilayetini kaybettiğini ve gözünün kör olduğunu anlatır. Hürmüz Eba Ömer'e bakınca o da vilayetine varacak yüzünün olmadığını, kulak ve burnunu kaybettiğini, saraylarındaki kadınların da kendisini kabul etmeyip gittiklerini anlatır. Hürmüz; Serhenk'e bakıp ona çok mal vereceğini, atası Şâh Nuşirevân'ı kurtarmasını ister. Serhenk de şekil değiştirip Âb-ı Hırmen'e gidip Şâh'ı kurtarır. Şâh'ı

getirip tahtına oturturlar ve şenlikler düzenleyip eğlenirler. Sabah olunca Şâh'ı kafeste göremezler. Halk, Şâh Nuşirevân'ı yakınlığından dolayı Kubâd'ın salıverdiğini söylerler. Buna üzülen Kubâd ateş-perest olan dedesini Müslüman yapmak istediğini, Sâhip-kırân'a asi olmadığını söylese de çok üzülür ve terk-i diyar eder. Annesi Mihr gurbete çıkmasına razı olmasa da onu ikna edip oradan ayrılır. Hamza Mihr'in yanına gelip olan biteni öğrenir. Oğlunun bu söylenilenlere utanıp yurdu terk ettiğini söyler. Hamza elem çekip Amr'ı, Kubâd'ı bulması için görevlendirir. Amr, Kubâd'ı ararken yolda bir adama rast gelir. Adamdan Şâh Nuşirevân'ın ve Bahtek'in Serhenk-âbâd kalesinde olduğunu duyunca Serhenk-âbâd'a gelir. Hürmüz'ün çadırına girip Şâh'ı Serhenk'in kaçırdığını anlar. Kubâd'dan bir iz bulamaz. Amr, Hamza'ya gelip Şâh'ı Serhenk'in kaçırdığını söyler. Kubâd'dan bir iz bulunamayınca Hamza, Hoca'ya sorar. Hoca usturlabını eline alıp reml atar. Hoca: ''Üç yıl gurbeti var. Yine sıhhat u selâmetle gelür size buluşur.'' deyince Hamza ve Mihr-i Nigâr mutlu olur. Başka bir rivâyette Şâh'ı, Serhenk Ayyâr kurtarıp Hürmüz'e getirir. Şâh Serhenk'ten Hamza'nın kendisine hakaretler ettiğini fırsatını bulup başını kesmesini ister. Karşılığında da ağırlığınca altın vereceğini söyler. Hamza'yı öldürmeye fırsat bulamazsa adamlarından birinin başını getirmesini söyler. Bu şekilde rahatlayacağını söyler. Torunum Kubâd olmasın da kim olursa olsun der. Fakat Serhenk Kubâd'dan başkası olmasın anlar. Başka bir rivâyette Şâh Serhenk'in eline tezkire verip içine ''Hamza olmazsa Kubād'dan gayrı kimse olmasun.'' diye yanlış yazar. Serhenk de Kubâd'ın da Şâh'a eziyet ettiğini düşünür. Serhenk Süleymân çadırına dördüncü gün girmeyi başarır. Kubâd birkaç gün önce kötü bir rüya görür. Rüyasında yatağında yatmamasını bir düşmanın kendisine kötülük edeceği söylenir. O da kendi yerine bir köle yatırmayı düşünür. Mukbil-i zerrîn-kemerin Kubâd akrânı Ferruhzâd Civân-baht adındaki oğlu ''Ey şehzâde baŋa olacak saŋa olmaz. Saŋa olacak baŋa olmaz. Başa yazılan gelür. Herkes takdîr-i Allah'da ne yazıldı ise görecekdir.'' deyip Kubâd'ın yerine yatar. Serhenk Kubâd zannederek yatağına yatan Ferruhzâd'ın başını keser. Giderken Ferruhzâd'ın kellesini de götürür. Sabah olunca Hamza, Kubâd ve Mukbil olanları görüp feryat ederler. Amr bu işi Serhenk'in yaptığını söyler. Kubâd, Şâh'ı öldürmek için Hamza'dan izin ister. Hamza ''Şâh'ı öldürmek çokça erlikdir. Ana Rüstemler ve Kahramânlar kâdir olmadılar.'' deyince Kubâd elem çeker. Hamza'nın kendisini er yerine koymadığını düşünüp silahlarını alıp atına binip yola çıkar. Sabah olunca Hamza, Amr'ı Kubâd'ın peşine gönderir. Serhenk ʿAyyâr Serhenk-âbâd'a gelip Ferruhzâd'ın başını Şâh'ın önüne koyar. Serhenk Hamza'ya fırsat bulamadığını onun için Kubâd'ın başını kestiğini söyler. Şâh hapiste kendisine yardım eden Kubâd'ın başının kesildiğini duyunca Serhenk'e gazap edip kellesinin vurulması için celladları çağırır. Serhenk'i Bahtek ve Hürmüz ölmekten kurtarır. Bir rivâyette Serhenk Şâh'ın tezkiresini çıkarıp ''İşte görüŋ imdi. Suç kimiŋdir?'' deyip Şâh'ın imlada hata yaptığını söyler. Akşama doğru Kubâd şehr-i yâr, Şâh'ın çadırına girer. Şâh'a bu kadar iyilik yaptığı halde kendisini niçin öldürmek istediğini söyleyip Şâh'ın üzerine kılıç sallar. Şâh kendini tahtan aşağı atıp kaçar. Kubâd, Bahtek'i görüp kılıç ile yaralar. Arkasından Eba Ömer'e, Saykalân-ı Rumî'ye ve Zupûn'a hançer vurup yaralar. Bunlar korkudan çadırdan çıkıp kaçarlar. Çadırı

Kubâd'ın başına yıkarlar. Kubâd çadırdan dışarı çıkıp atına biner. Sabaha kadar tek başına kafirlerle savaşır. Sabah olunca etrafa bakarlar kimse yok. Bahtek bunu yapanın Amr Ayyâr olduğunu söyler. Amr Ayyâr da gizlice Şâh'ın çadırına girip olanları görür. Amr, Kubâd'ın gelip bunları kılıçtan geçirip çıkıp gittiğini düşünür. Amr Ayyâr, Şâh'a ''Ey Şehr-i yâr bu baş Mukbil oğlı Ferruhzâd'ıŋdır. Size bu işi eden Kubâd kendidir. Eger bu baş anıŋ olaydı Yezdân-ı pâk hakkı çün bu meydânda çok baş oynardı.'' deyüp çıkıp gider. Emîr-i Merdân'ın huzuruna gelen Amr Kubâd şehr-i yâr'ı çok arayıp bulamadığını söyleyip Hamza'ya Ferruhzâd'ın başını teslim eder. Hoca, Kubâd'ın üç yıl gurbete çıkıp üç yıl sonra geleceğini söyleyip tahta ehl-i İslam'a halife olacak Sa'd Nebîre'nin oturmasını söyler. Hamza, Hoca'nın yanında kalmasını söylese de Hoca kabul etmez. Nuşirevân'ın atası Keykubâd ile ahdi olduğunu söyleyip ölünceye kadar Şâh'dan ayrılmayacağını söyler. Amr Ayyâr, Hoca'yı da alıp Şâh huzuruna gelir. Şâh, Bahtek'in de kötülemesiyle Hoca'nın yüzüne iltifât etmez. Hoca bir mektup yazıp Amr Ayyâr ile Hamza'ya gönderir. Mektupta Mekke üzerine düşman geleceğini, tedbirini almasını söyler. Kış yaklaştığı için askere de izin verilmiştir. Bütün beylerin askeri ancak kırk bin eder. Bu arada Mekke tarafından Amr Ayyâr'ın babası Ümeyye-i Sârbân, Hamza'yı bulup atası ʿAbdü'l-muttalib'in mektubunu getirir. ʿAbdü'l-muttalip de mektubunda Mekke üzerine Sabâ meliki İbrahim ibni Eşrem'in geldiğini haber verir. Hamza yerine Melik Kaytafâ'yı koyup Amr Ayyâr'ı da yanına alıp Mekke'ye doğru yola çıkarlar. İbrahim bin Eşrem iki oğlunu Şâh'a yardıma göndermiştir. Daha önce Lenduhâ bunları bozguna uğratmıştır. Daha sonra Âb-ı Hırmen'e geldiklerinde bu sefer de diğer iki oğlunu Hamza bozguna uğratmıştır. İbrahim bin Eşrem bu kötü haberi işidip gazaba gelip ''Hamza anda yok iken siz varup ehl-i Mekke'yi kılıçtan geçürüp Mekke şehrin yakup harâb eylen ve Hamza'nın atasın ve karındaşlar katleylen. Eger kendi işidüp hareket ederse ben de getüri ʿaskerim cemʿ edüp varuram. Ne Hamza'yı korum ve ne Kâʿbelerin korum. Yakup harâb ederim. Zirâ benim dört oğlum katledüp bu kadar ʿaskerim helâk oldı ve hazînem gitdi.'' der. Saʿd ve Saʿîd adındaki oğullarını yetmiş bin asker ile Mekke üzerine gönderir. Hamza ile Amr yardım için gelir. Sabâ askeri haber vermeden Mekke'ye doğru yürür. Emîr-i Merdân, Âşkar'a binip bunları karşıladı. Bunlar da ''Hay, biz de seni isterdik! Bunda mısın?'' deyince Server-i ʿÂlem tîğ-ı Dahhâk'ı çekip düşman askeri üzerine yürür. Kâfirleri bölük bölük edip öldürmeye başlar. Saʿd ile Saʿîd'i atlarından düşürüp bağlar. Askerler de darmadağın olur ve silahlarını bırakıp kaçarlar. Hamza mallarını zabt edip Mekke'nin fakirlerine dağıtır. Hamza, Saʿd ile Saʿîd'i affedip atalarına da haber gönderir. İbrahim bin Eşrem'in Şâh ile birlikte olmaya devam etmesi halinde gelip sarayını başına yıkacağını söyler. Hamza, ʿAbdü'l-muttalib'e eğer İbrahim tekrar saldırırsa kendisine haber göndermesini söyleyip Amr'ı da alıp Âb-ı Hırmen'e döner.

Bu arada Şâh'ın casusları Hamza'nın askerine izin verip dağıttığını, Hicâz'a gittiğini yerine Kaytafâ'yı koyduğu haberini alırlar. Şâh da hem Mihr'i ele geçirmek hem de Hamza'nın mallarına el koymak ister. Beylerine teklif eder. Eba Ömer, Kaytafâ'nın orda olduğunu bir şey yapamayacaklarını söyleyince Şâh da Serhenk'e

Kaytafâ'yı hile ile yakalayıp getirmesini söyler. Serhenk şekil değiştirip İslam askerine gelir. Bir yolunu bulup Kaytafâ'ya ilaç içirip ata yükleyip Şâh'ın huzuruna getirir. Hamza'dan korktukları için Kaytafâ'yı öldürmeyip Serhenk-âbâd'da bir kuyuya hapsederler. Şâh Nuşirevân Pûs kalesine gelip kaleyi kuşatır. Bir nâme yazıp kaleye atarlar. Şâh, Mihr'i ve Sa'd Nebire'yi ister. On gün savaşırlar. İslam askeri çokça kırılır. İslam askeri bu halde Hakk'a niyâz edip feryâda başlarlar. Bu arada Emîr-i ʿArap Sâhip-kırân şark u garb Hazret-i Hamza-yı bâ-safâ ʿamû-yı resûl-ı Hudâ (Hamza) yetişir. Kırk bin İslam askeri kale kapısını açıp dışarı çıkar ve kırk bin kâfir ordusunu kılıçtan geçirir. Kimse Hamza'nın önüne gelmeye cesaret edemez. Şâh atına binip Medâyin'e doğru kaçar. Zupûn Keşmir tarafına, Saykalân Kayser tarafına, Eba Ömer Serhenk-âbâd tarafına kaçarlar. Şâh'dan kalan ganimete el koyarlar. Pûs kalesinden bârgâh-ı Süleymân'ı çıkarıp yerine kurarlar. Emîr-i Merdân, Saʿd Nebîre ve diğer beyler yerlerine geçip otururlar. Hamza, Amr'a bakıp Serhenk-âbâd'a gidip Kaytafâ'yı kurtarmasını söyler. Amr Ayyâr, Serhenk-âbâd'a gelip Serhenk'i yakalayıp İslam'a davet eder. Amr: ''Ey Serhenk, gel insâfa gel! Müslimân ol. Dört halîfem var. Seni anlarıŋ üstüne geçüreyim. Zirâ sen anlardan çeri ʿayyârsın çokdan seni öldürürdüm ammâ böyle fedâyî olduğuŋ içün kıyamadım. İmdi eger murâdıŋ mâl cemʿ etmek ise sen benim halîfem oldukdan soŋra küffârıŋ cümle mâlları bizimdir. Tek âl görmezsin? Biz bu seferde ne kadar ganîmet alduk istersem şimdi seniŋ de cümle mâlıŋ alup başıŋ keserim ammâ seniŋ gibi ʿayyâra hayıfdır, gel muhâlefet etme.'' deyince Serhenk Amr ile öpüşüp, şehâdet getirip Müslüman olur. Kaytafâ'yı file bindirip gönderirler. Kaytafâ yolda giderken Eba Ömer laʿine rast gelir. Eba Ömer'i yenip mallarına el koyup Âb-ı Hırmen'e gelir. Hamza Amr'a Şâh'ın ne halde olduğunu sorunca Serhenk kendisine haber geldiğini Şâh'ın Medâyin'e gittiğini söyler.

Bu arada Antakya tarafından feryadcı geldiği haberi Hamza'ya ulaşır. Sâhipkırân, Eba ʿÖmer-i Habeşî'nin gelip şehirlerine saldırdığı Firdevs Şâh'ın yüz vermeyip kale kapılarını kapattığını ve cenge başladığını haber verirler. Sâhip-kırân, Amr'ı yanına alıp Kaytafâ'yı tekrar yerine bıraktıp Rum'a gider. Eba Ömer laʿini bozguna uğratıp ordusunu darmadağın eder. Eba Ömer kaçıp kurtulur. ʿÖmer bin Hamza'nın validesi Meryem Banû gelüp Sâhip-kırân'ın elini ve ayağını öpüp bunca zamandır yanlarına uğramadığından yakınır. Amr, Eba Ömer'in Kayseriyye şehrine gittiği haberini alır. Sâhipkırân, Antakya'da Firdevs Şâh ve Meryem Banû ile vedalaşıp Kayseriyye şehrine yol alırlar. Amr, Hamza'ya Eba Ömer'in kendilerini görüp kaçacağını söyleyip şehre şekil değiştirerek girme teklifinde bulunur. Aşkar'ı bir yere saklayıp şehre şekil değiştirerek girerler. Bir rivâyete göre Eba Ömer'i de şekil değiştirmiş şekilde bir handa bulurlar. Bir rivâyete göre Saykalân-ı Rumî'nin sarayında bulurlar. O zaman Kayser'in vezirinin kızının düğünü yapılmıştır. Kız, eri evine giderken Saykalân dedikleri laʿin Eba Ömer ile içki içer. Bu sarhoşlukla pencereden kızı görüp atından çekip içeri alıp tasarruf eyler. Düğün halkının kimi kapıya yığılır kimi Kayser'e kimi kızın babasına haber vermeye kimi de güveyisine gider. Hamza, Amr ile çıkagelir. Olan biteni Hamza'ya anlatırlar. Hamza saray kapısından içeri girip Saykalân'ı bir sille ile yıkıp

elini bağlayarak Kayser'e teslim eder. Eba Ömer de sarayın bir penceresinden çıkıp kaçar. Amr, Hamza'yla birlikte Eba Ömer'i takip ederler. Eba Ömer yakın bir kiliseye sığınır. Hamza kilisedeki ruhbânlara ''Ey ruhbânlar benim Hamza-yı Sâhip-kırân! Ol kara yüzlü benim kavî düşmânımdır. And içdim, sağ komam. Açıŋ kapuyı hakkından geleyin. Yoksa benim hamleme hisârlar tâkat getüremez kanda kaldı böyle kilîsâ kapusı soŋra sizi kılıçdan geçürürüm.'' deyince ruhbânlar da ''Yok olmaz. Bir kuşdur bir çalıya sığındı. Hele bu gice bizimle olsun. Yarın neylerseŋ eyle.'' derler. Hamza kilise kapısına vurunca kapı yıkılır. Ruhbânlar İncil kitaplarını kapının eşiğine yığıp ''Ey dilâver eger şu kitâpları basup geçerseŋ kilîsâya gir ve illâ ferâgat eyle. Bu gice incitme misâfirimizdir. Yarın al.'' dediler. Hamza: ''Bre adamlar! Siz ol melʿûnı bilmezsiz. Ol giceye kalacak olursa ya kaçar ya siziŋ başıŋıza bir belâ getürür. Ol iyilik bilur pelîd degüldür. Geliŋ şunı baŋa veriŋ. Başıŋız emîn olsun. Yoksa kaçurursız. Ya bir hâl olur soŋra siziŋ de cümleŋiz kıraran.'' deyince ruhbânlar kabul eder. Hamza ve Amr kapı önünde beklerken uyuya kalırlar. Eba Ömer bunları direk damından gizlice gözetir. Kilisede kimsenin kaldıramadığı büyük bir taş vardır. Bu taşı alıp yukarıdan Hamza'nın üzerine bırakır. Emîr-i Merdân düşünde Hızır'ı görür. ''Ya Hamza ne gâfil yatursun kalk!'' deyince Hamza korku ile uyanır. Taş büyük bir ses çıkararak gelir. Kendi çekilse Amr'ı helâk eder. Hemen yerinden sıçrayıp pençelerin açıp taşı tutarak yukarı fırlatır. Duvar yıkılır. Eba Ömer direk damından atlamayı düşünürken Hamza kemendini belinden çıkarıp Eba Ömer'e fırlatır. İp Eba Ömer'in boğazına geçer ve asılı kalır. Hamza kemendin ucunu sıkı tutup: ''Ya Amr var gör. Şu nice oldı?'' deyince Amr bakar ki melʿûnun bacakları uzun ayaklarının ucu yere dokunup ölmemiş sağdır. Hemen hançer çıkarup melʿûnun karnını yarar. Amr gelip Hamza'ya ''Sen sağ ol ölmüş.'' dedikten sonra ruhbânları da öldürür. Kilisede çok mal ve hazine bulurlar. Eba Ömer'in başını kesip şehre gelirler. Kayser, Saykalân'ı oka tutturarak öldürtür. Kayser, Hamza'ya ve Amr'a hilʿatlar giydirüp ziyâfetler verir. Server, Amr ile Âb-ı Hırmen'e gelip beyleriyle görüşür. Hamza; Amr'ı, Şâh'ın ne yaptığını öğrenmesi için Medâyin'e gönderir.

Bahtek, Şâh'a ''Bu yanıŋda olan Hoca dediğiŋ Hammal-zâde Hamza'yı oğul edinüp aŋa yardım eder ve el altından mektûp gönderir. Bizim tedbîrimiz aŋa bildürüp olmuş işimiz bozar.'' diyerek Hoca'ya karşı kışkırtır. Şâh, Bahtek'in sözüne kanıp Hoca'nın boynunu vurdurmak için celladlarını çağırtır. Hoca da suçunun olmadığını daha sonra pişmân olacağını söyler. Bu uğursuzun sözüne uyup kendisini öldürdüğü takdirde yakın zamanda bir taraftan dillerini bilmediği bir asker topluluğu geleceğini ve ızdırap çekeceğini söyler. Şâh ''Şimdi Bahtek söziyle böyle bir kâmil vezîri katledüp soŋra lâzım oldukda biri dahi dünyâda akrânı bulunmaz. İmdi bunı öldürmeyim. Görelim soŋı neye varır.'' deyip Hoca'yı zindâna hapseder. Bahtek laʿin fırsat bulup Hoca'nın adamlarından kimini görevinden uzaklaştırıp kimini katleder. Bahtek kendi sadr-ı aʿlâya geçüp vezîr-i aʿzam olur. Amr, Şâh'ın sarayına gelip Hoca'yı zindandan kurtarır. Hoca, Keykubâd'a söz verdiğini kendisiyle gelmeyeceğini söyler. Şâh'ın ve Bahtek'in saraylarına girüp saçlarını ve sakallarını tıraş edip yanlarına tezkire koyup

orada ne buldı ise alıp dışarı çıkar. Şâh'ın adamları bakar ki taht üzerinde çıplak bir adam yatar. Bu yatanın Şâh olduğunu anlarlar. Yanında da Amr'ın tezkiresini bulup okurlar. ''Ben ki Amr ʿAyyâr'ım size bu işi kılup Hoca'yı halâs eyledim. Ey nâ-dân köftehorlar ve bî-idrâklar! Hoca gibi kâmil vücûdı ve ʿakil vezîri reddedüp Bahtek dedikleri nâ-dân hâr-ı lâ-yefhemi vezîr-i müdebbir edinesin. Toprak seniŋ başıŋa ki şimden gerü eliŋden saltanatıŋ dahi gitmesi yaklaşmışdır. Başıŋa hayır gelmez şöyle bilesin. Şimdi ben seniŋ hakkından gelürdüm ammâ Hamza icâzet vermez. Ammâ hele yine hizmet-i bâkî.'' demiştir. Bahtek-i bed-kâr ve Şâh Nuşirevân yüzlerini örtüp yerlerine geçerler. Hoca-ı Dânâ da, Şâh'ın başına bir şey gelmemesi için gözden kaybolmayı yeğler. Şâhına Hüsrev-i Bâlâ-nişîn denilen Hüsrev-âbâd şehrine gelirler. Hoca bir köşeye çekilip reml atmaya başlar. Hoca çok zor işleri halledince ismi dillerde söylenmeye başlar. Hüsrev-i Bâlâ-nişîn bir gün bir müşkîl işi olur. Hoca'yı bunun için saraya davet ederler. Hoca, Hüsrev Şâh'ın çok zor sorularına rahatlıkla cevap verir. Hüsrev-i Bâlâ-nişîn çok geçmeden Hoca'nın kadrini bilip vezîr-i aʿzâm yapar.

Bir gün Şâh elem ile otururken yüz tane maymun başlı cinnîler ellerindeki nesneyi ortaya koyup Şâh'ın karşısında dururlar. Bahtek'in aklı gider. Hamza'nın bunları Kaf'tan üzerlerine gönderdiğini düşünür. Şâh, Bahtek'in vezir-i azâm olduğunu söyleyip bunların düşmana benzemediğini, ortaya koydukları nâmeyi alıp okumasını söyler. Bahtek mektuba bakıp dillerini bilmediği için okuyamaz. Şâh: ''Ey melʿûn gördiŋ mi? Baŋa Hoca'yı öldürdeyazdıŋ. Seniŋ sözüŋle öyle ʿakil-i dânâyı reddeyledim. Şimdi ol bunda olaydı bunlarıŋ dillerin bilüp cevâp verüp cevâp alurdı.'' deyip ettiği işe pişman olur. Bahtek'e gazab edüp: ''Tiz Hoca'yı bul yoksa başıŋ keserim.'' der. Bahtek'in sözüyle azledilen Argıs veziri getirirler. O da ''Şâhım, Hoca bilmem kanda olduğun ammâ oğlı Siyâvuş benim yanımdadır.'' der. Şâh, Siyâvuş'tan Dânâ-ı Âlem'in (Hoca) Hüsrev-âbâd şehrine gittiğini öğrenir. Siyâvuş gelen cinnîlerin on gün sonra gelmelerini söyleyip gönderir. Şâh, Serhenk Ayyâr'a nâme verip Hoca'yı getirmesi için Hüsrev-âbâd'a gönderir. Hüsrev-âbâd şehrinin şâhı Hüsrev Şâh, Hoca'ya hediyeler verip gönderir. Şâh, Hoca'dan özür dileyip aldığı bütün mallarını tekrar verip eski makamına çıkarır. Bahtek Hoca'ya yapılan iltifatları görüp hasedinden çatlar. Başka bir rivâyette Nuşirevân celladlara emir verip Bahtek'in öldürülmesini söyler. Hoca araya girip Şâh'ın her zaman Bahtek'in her sözüne uymamasını söyleyip affettirir.

Bir gün maymun başlı cinnîler tekrar gelir. Cinnîler ''Nice oldı? Bize ne cevâp verürsiz?''deyince Hoca bunların nâmesini isteyip okur. Bu cinnîlerin padişâhına İdris-i Nesnâs derler. Hamza kûh-ı Kaf'da bunların adasına gider. İdris-i Nesnâs'ın Şibke Banû adında maymun başlı bir kızı vardır. Bu kavim hiç insan görmemiştir. Hamza'nın yanlarında kalmasını isterler. Onun için İdris-i Nesnâs kızı Hamza ile nikâhlamak ister. Kız ile Hamza'yı gerdeğe koyduklarında Hamza birlikte olmayı istemez. Hamza, Şibke Banû'ya el arkasıyla tokat vurunca kız ölür. Hamza utancından çıkıp gider. Kızın babası dört yüz bin cinnîyi toplayıp edip gemiler ile kûh-ı Kaf'tan Hamza'dan intikâm almaya gelir. Hoca dillerince nâme yazıp gelen elçiye de hilʿatlar verip gönderir. Şâh da asker toplamaya başlar. Amr Ayyâr, Âb-ı Hırmen'de Hamza'nın yanına gelip Hoca'nın

ahvâlini beyân eder. Hamza da etrafa nâmeler yazıp Medâyin üzerine sefer yapmak için asker toplamaya başlar.

Zupûn, Âb-ı Hırmen'den kaçup Keşmir diyârına varır. Zupûn, Keşmir padişâhı Gevreng-i Keşmir'in adamlarını kendine bağlar. Yüz bin asker toplayıp Âb-ı Hırmen'e Hamza üzerine yürür. Hamza'dan aff dileyip hile ile Müslüman olur. Hamza, Zupûn'a Bî-sütûn kalesini verir. Mihr Nigâr bu olaya çok üzülüp : ''Ya Sâhip-kırân bu nasıl sözdür? Ben Zavil'de oturam. Zupûn kalʿa-ı Bî-sütûn'da ola hiç eski düşmân dost olur mı ve kurt koyunı gördükde nice sabreder? Bu tedbîr maʿkûl degüldür. Meğer beni hiç yanıŋız ayırmayup her kanda giderseŋiz bile götüresiz.'' der. Zupûn-ı bî-dîn bir gece baskınıyla birçok İslam askerini şehit eder. Hamza hemen Aşkar'a atlayıp Zupûn'la savaşmaya başlar. Hamza, Zupûn'un bindiği gergedanın kellesini top misal yere bırakır. Gece karanlığında Zupûn'un öldüğünü zanneder. Sabaha kadar Zupûn'un askeri darmadağın olur. Amr, Hamza'ya gelip Zupûn'un adamları tarafından kaçırıldığını söyler. Zupûn yakınlarda olan Sâmîye kalesine sığınır. Kalenin şâhı sihri iyi bilen Mehcûr Şâh'dır. Amr Ayyâr, Mehcûr Şâh'la Zupûn'u izlemek için kaleye gizlice girer. Zupûn, Amr'ın kendisine yaptıklarını Mehcûr Şâh'a anlatır. Mehcûr Şâh'ın kendisine sihir yapacağını duyan Amr Ayyâr korkup oradan ayrılıp Hamza'ya gelir. Çünkü Amr Ayyâr devden ve cadıdan pek korkar. Hamza askeri ile Sâmîye kalesi önüne gelir. Mehcûr Şâh da elli bin asker ile karşılarına çıktı. Ehli İslam'dan meydana kim girdi ise kimini öldürür kimini yaralar. Amr: ''Server ne dursun Mehcûr kendüsidir cümle işi sihirledir. Begleri yok yere ʿırzların yıkdırma. Kendüŋ gir meydâna ammâ sakın sen de gâfil olma.'' deyince Emîr-i Merdân diline ism-i aʿzamı alıp hemen Aşkar sürüp meydana girer. Mehcûr melʿûn ne kadar sihir yapsa da Hamza'ya etki etmez. Hamza bir tokatla Mehcûr Şâh'ı yere serer. Kafir askeri bozulur ve Mehcûr Şâh kaleye sığınır. Sâmîye kalesi ise sarp yerdedir. Hamza kaleyi muhasara etmiş ama bir türlü kaleye girememiştir. Mehcûr laʿin de Zupûn'a ''Ey dilâver işte sihir edüp Hamza ʿaskerin cümle kör eyledim. Yigirmi biŋ ʿasker alup kalʿadan çık bunlarıŋ haklarından gel.'' deyince Zupûn gerçek sanıp ehl-i İslam'ın üzerine yürür. Serverân-ı İslâm da küffâra saldırır. Zupûn kendini güçle kaleye atar. Mehcûr da sihrinin kar etmediğine şaşırıp Hamza'nın da sihir bildiğini düşünür. Emîr-i Cihân da ism-i aʿzam okur. Kalenin savaşla alınmaması üzerine Amr kemend ile kaleye girer. Mehcûr Şâh gafil uyurken zehir verip başını keser. ''Benim Hamza'-ı Sâhip-kırân Küşende-i Mehcûr câzû!'' deyince Server-i Âlem kale kapısına Sâm köteğiyle bir gürz vurup kapıyı yıkar. Kaleyi fethederler. Zupûn da kalenin dağ dibine çıkan bir dehlizinden çıkıp kaçar. Mehcûr cadının hazinelerini zabt ederler. Kalede Sâm zamanından kalmış binalar vardır. Kapısı kilitli beyaz bir kubbe görürler. Sorduklarında buranın tılsımlı olduğunu söylerler. O arada içeriden güzel bir Nigâr-ı Alem çıkar. Emîr'in elini öpüp ''Ey dilâver bu gice düşümde Sâm Süvâr'ı gördüm. Bu miftâhları Hamza'ya ver. Ol tılsımlarda alacak nasîbleri vardır.'' deyip üç tane anahtarı Hamza'ya verir. Üç anahtardan biri altın, biri gümüş, biri de demirdendir. Ayyâr-ı Cihân (Amr Ayyâr) altın anahtarı, Amr Maʿdî gümüş anahtarı alınca Hamza'ya da demir anahtar kalır. Amr Ayyâr'ın ve Amr

Maʿdî'nin açtıkları sandık boş çıkar. Emîr-i Arap sandığı açtığında içinden on iki bin ere yetecek kadar hazine çıkar. Başka bir rivâyette Amr'ın sandığı boş çıkınca Amr Ayyâr, Amr Maʿdî'nin sandığına göz diker. Birlikte sandığı açarlar. İçinden dev çıkıp bir eliyle Amr Ayyâr'ı bir eliyle Amr Maʿdî'yi yakalar. Bunlar ''Ey dev nâ-bekâr! Bizden ne istersin. Seni hapisden biz kurtardık. İmdi var git.'' deseler de dev ''Yok elbette ben sizi yerim.'' der. Amr ''Baka ey Karnaduc! Beni yeme, bâri şunı ye. Zirâ benim ne etim var. Hele anıŋ eti çok.'' deyince Amr Maʿdî: ''Yok benim etim zehirlüdür, yılan sokdı. Ol ʿayyârdır eti tatludur.'' der. Amr: ''Yok yalan söyler. Asıl benim etim zehirlüdür. Görmez misin kurudum gitdim?'' der. Dev de şaşırıp kalır. Hamza bu olanları duyup devi katledip bunları kurtarır. Hamza Mehcûr'un hatununu getirip ''İmdi ey Nigâr! Beglerden kimi istersin?'' deyince hatun bakup ''İstefenos Yunanî'yi isterin.'' deyince büyük bir düğün yapılır. Sonra kaleye bir bey bırakırlar ve Pûs kalesine giderler.

1.2.2.2. On İkinci Cildin Olay Örgüsü

On ikinci cildin olay örgüsü şöyledir: Hamza, Siyeh Şîr Asiyâbî'nin değirmeninde iyileşir. Kubâd'ın, Şâh Nuşirevân'ın adamlarıyla yaptığı savaşlar ve Keyvân Kâtil'i öldürmesi (2b-5b) arasında anlatılır. Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Eba Ömer, çatal demrenli okla Mihr-i Nigâr tarafından yaralanır (5b-11a). Amr Ayyâr'ın şekil değiştirerek Melik Kaytafâ'nın meclisine girmesi ve dostluğunun başlaması (11b-17a) arasında anlatılır. Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Şehmerd Ayyâr'ın, Serhenk Ayyâr'ın kalesinde yaşadıkları (17b-20a) sayfalar arasında anlatılır. Dağılan İslam beyleri tekrar toparlanıp Şâh Nuşirevân ve adamlarını yenerler. Şâh Nuşirevân'ın aldığı çadırlar ve hazineler tekrar geri alınır (20b-22b). Amr Ayyâr ile Serhenk Ayyâr''ın şekil değiştirerek birbirlerini tuzağa düşürmeleri (23a-31b) arasında da devam eder. Melik Kaytafâ ile Hamza'nın beyleri tek tek savaşır (32a-44b). Bu bölümde ayrıntılı savaş tasvirleri verilir. Serhenk Ayyâr'ın şekil değiştirerek Amr Ayyâr'ı esir alması ve Amr Ayyâr'ın üç celladın elinden kurtulması (45a-*35a)* sayfaları arasında anlatılır. Amr Ayyâr'ın Mekke'ye sırtında kız kaçırması ve onu Müslüman etmesi (*35b-42a*) arasında anlatılır. Bu bölüm incelediğimiz cildin eksik olan sayfalarını oluşturur. Amr Ayyâr'ın Mekke'den Âb-ı Hırmen'e gelişi ve şekil değiştirip Serhenk Ayyâr'ı tuzağa düşürmesi (*42b*-56a) arasında anlatılır. Hamza ile Melik Kaytafâ'nın teke tek savaşı ve sonrasında Melik Kaytafâ'nın yenilmesi (*28a,* 43a-68a) sayfaları arasında anlatılır. Bu bölüm on ikinci cildin önemli bir kısmını teşkil eder. Çünkü Melik Kaytafâ gibi bir kahraman Hamza'nın beyi olur. Hamza ve beyleri Şâh Nuşirevân'nın adamlarını yener. Siyeh Şîr Asiyâbî, Şâh Nuşirevân'ı esir alır (68b-80a). Serhenk Ayyâr gelip Kubâd zannettiği Ferruhzâd'ın başını kesip Şâh Nuşirevân'a götürür. Kubâd elem çekip üç yıl sürecek gurbete çıkar (80b-88b). Hamza, Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Eba Ömer ve Saykalân-ı Rumî'yi öldürür. Zupûn kaçıp Mehcûr Şâh'ın kalesine sığınır. Mehcûr Şâh öldürülür ama Zupûn kaçar. Kaledeki sandıktan çıkan devle hikâye sona erer (112b).

1.2.2.3. Zaman

Eserin ana kahramanı Hz. Hamza olup Peygamber Efendimizin amcasıdır (9a). Klasik İslam tarihi kaynaklarında raviler Hz. Hamza'nın 567 veya 569 yılında Mekke'de doğduğu, 612 veya 616 yılında Müslüman olduğunu naklederler. Hamzanâme'de anlatılan olaylar bu tarihten sonra gerçekleşir. Çünkü Hamza ve arkadaşları İslamı yaymak için ülke ülke dolaşır. Eser destansı, masalsı ve efsanevî kurguyla oluşturulduğu için zaman konusunda kesin bir yargıya varılmaz.

On ikinci cilt Hamza'nın Âb-ı Hırmen sahrasında Şâh Nuşirevân'ın adamları tarafından hile ile yaralanmasıyla başlar. Siyeh Şîr Asiyâbî de yediği oklardan yaralanmış Hamza ile birlikte değirmende kalırlar. Şâh Nuşirevân'ın adamları Âb-ı Hırmen sahrasının dağılan İslam askerine saldırır. Dağılan İslam askeri Hicâz'dan Hamza'nın kardeşi Hz. Abbas'ın gelmesiyle tekrar toparlanıp Şâh Nuşirevân'a saldırırlar (8b). Zaman konusunda bir gün söylenmez. Ancak belirsiz bir zaman ifadesi taşıyan kelimeler kullanılır. Şâh Nuşirevân ''o sahrada düşünüp otururken'' haberciler Hamza'nın saldıracağı haberini getirir. Savaş başlar ikindi zamanına kadar savaşırlar. Şâh Nuşirevân yenilir. Akşam olunca başlarını sokacak çadır bulamazlar. Yine Şâh Nuşirevân'ın ''dün öteki gün on iki biŋ ʿaskeri var idi'' cümlesinden eserin başından beri olan olayların üç ya da dört gün içerisinde olduğunu söyleyebiliriz (22b). Bundan sonraki bölümlerde Amr Ayyâr ve Serhenk Ayyâr şekil değiştirip birbirlerini avlamaya çalışırlar. ''Bir gün'' ifadesi kullanılarak Serhenk Ayyâr bir derviş, Amr Ayyâr Baba Hindî kılığına girdikleri belirtilir (29b).

Hamza ile Melik Kaytafâ yedi gün savaşıp üç gün ara verirler. Bu şekilde kırk gün geçer. Hamza kırkıncı gün Melik Kaytafâ'yı teke tek savaşta yener. Bu zaman dilimi eserin önemli bir bölümü oluşturur. Tasvirler ve ayrıntılara girilir ve uzun uzun anlatılır (35b-64b).

Hamza ile Kaytafâ teke tek savaşta iken Amr Ayyâr da Serhenk Ayyâr'ı avlamaya çalışır. Bir gün Amr Ayyâr kendini remlci suretine koyup Serhenk Ayyâr'ı yakalayıp Şâh divânına getirir. Burada Serhenk Ayyâr'ın nice günler arından divâna gelemediği söylenilerek belirsiz bir zaman okuyucuya hissettirilir (55b).

İncelediğimiz Hamzanâme'nin otuz üç varaklık eksik olan kısmında ise Serhenk Ayyâr köylü Türk suretine girip Amr Ayyâr'ı dağa çıkarır. Burada ''bir gün'' ifadesi kullanılarak belirsiz bir zaman dilimi oluşturulur. Serhenk Ayyâr, Amr Ayyâr'a zehir verip bayıltır ve Şâh Nuşirevân'a getirir. Daha sonra Amr Ayyâr'ın üç celladın elinden nasıl kurtulduğu anlatılır (*29a-33b*). Yine eksik olan kısımda Amr Ayyâr'ın Mekke'ye kız kaçırarak Müslüman yapması ve onunla evlenmesi anlatılır. Amr Ayyâr'ın kızı Âb-ı Hırmen'den alıp Mekke'ye gitmesi ''Hayli zamân gitti.'' cümlesiyle anlatılarak geçen süre söylenmez (*35b*). Amr Ayyâr Mekke'de ''on gün'' kalır. Bahtek ve Hoca Amr

Ayyâr'ın yaşayıp yaşamadığı konusunda iddiaya girerler. Hoca Amr Ayyâr'ın on gün sonra geleceğini söyler (*40b*).

Kaytafâ, Hamza melisinde demir alem sandalîsine oturur ve bütün beylerle birlikte işrete başlarlar. Hamza'nın Melik Kaytafâ'ya yedi gün ziyafet verdiğinden bahsedilir (68a). Burada Hamza Kaf Dağı'ndaki maceralarını anlatır. Sekizinci gün bezm elbiselerini çıkarıp rezm elbiselerini giyerler. Hamza ile Şâh Nuşirevân ve adamları arasında savaş olur. Bu savaş tasvirleri uzun uzun anlatılır. (69b-79a). Güneşin doğmasıyla savaş başlar ve akşam biter. Şâh Nuşirevân'ın ordusu dağılır. Adamlarının her biri bir diyâra kaçar. Şâh Nuşirevân esir alınıp bir kafes içerisinde çadır direğine asılır. Serhenk Ayyâr bir gece gelip kaçırır (83a). Şâh Nuşirevân, Hamza'dan intikam almak için Serhenk Ayyâr'ı Hamza üzerine gönderir. Hamza'nın kafasını kesip getirmesini söyler. Serhenk de Kubâd'ın başını kestiğini zannederek Ferruhzâd'ın başını keser (86a). Bu olayların geçişlerinde sabah ve akşam ifadeleri kullanılarak zaman belirtilmeye çalışılır.

Buraya kadar anlatılan yerlerde su kenarında veya ağaç gölgesinde oturulup işret edildiği, kebaplar yapılıp yemekler yendiğinden ve badeler içildiğinden bahsedilir. Eserin sonlarına doğru kış yaklaşığından bahsedilir. ''Kış yakın olmak ile ʿaskere icâzet verüp dağıtmış idi gördi düşmân bozuldı. Şatavatlu hapsinde kış geldi.'' (89b). Ayrıca bu ifadeden sonra açık alanlarda işret edildiğini görmeyiz. Kış yaklaştığı için Hamza askerini dinlenmesi için memleketlerine veya fethedilen yerlere yollar. Buradan da anlaşılacağı üzere yaz mevsiminin bittiği ve sonbaharın sonlarında olunduğunu söyleyebiliriz.

Sabâ meliki İbrahim bin Eşrem iki oğlunu Kabe'yi yıkmaları için Mekke'ye gönderir. Abdulmuttalib, Hamza'ya nâme yazıp yardım ister. Hamza ve Amr Ayyâr Aşkar kuvvetiyle gelip öğle vakti olmadan Eşrem'in iki oğluyla askerini yener (91a). Hamza birkaç gün Mekke'de kalır.

Amr Ayyâr bir gece Serhenk'in kalesinde esir olan Melik Kaytafâ'yı kurtarır. Serhenk Ayyâr imana gelip Müslüman olur (93b). Hamza Antakya'ya kaçan Eba Ömer'in peşine düşer. Saykalân-ı Rumî ile Eba Ömer'i Kayseriyye şehrinde bulur. İkisini de öldürür. Zupûn da kaçarak Mehcûr cadının kalesine sığınır. Hamza'nın Mehûr cadı ile savaşı anlatılır. Bu iki gün sürer. Zupûn vücudundaki yaraları göstererek kırk yıldan fazla Hamza ve adamlarıyla savaştığını ve yaptığı bu savaşlarda aldığı yaralar olduğunu söyler (108a). Bu da gösterir ki Hamza ile Zupûn karşılaştığı ve savaşa başladığı zamandan itibaren on ikinci cilde kadar kırk yıl gibi bir zaman geçmiştir.

Eser Mehcûr cadının kalesindeki kubbeden çıkan dev ile son bulur (112a). Destansı anlatımın yanında masalsı öğelerin olması zaman kavramını da etkilemiştir. Olayların geçtiği kesinlik bildiren herhangi bir tarih verilmemiştir. Metinde Sabâ Meliki İbrahim bin Eşrem'den bahsedilir. Eşrem'i İslam tarihinde Kabe'ye saldırması ve Fil olayı hadisesiyle tanırız. Bu olay Hamzanâme'nin on dördüncü cildinde gerçekleşir. Fil

vakası Hz. Peygamber'in doğumundan iki ay önce olmuştur. Hz. Hamza ile Hz. Peygamber arasında bir ya da iki yaş farkı olduğu bilinir. Adı eserde sık geçen kahramanlardan biri de ateşperst olan Nuşirevân'dır. Hz. Peygamber doğduğunda Nuşirevân ya da Kisra Sasani hükümdarı olup adil bir kral olarak bilinir. Bu sebeplerden dolayı bu olayların meydana geldiği zamanlarda henüz Hamza ya doğmamış ya da küçük bir çocuktur. Bu da bu tarz anlatılarda gayet normaldir. On ikinci ciltte anlatılan olaylar tarihte Fil vakası olarak bilinen olaydan önce olmuştur. Eserin zamanı da bu dönemleri kapsar.

1.2.2.4. Mekân

İncelediğimiz on ikinci ciltte hem geniş hem de dar mekânlar kullanılmıştır. Hamzanâme'nin ana teması İslam uğruna yapılan seferler ve savaşlar olduğu için geniş mekânlar daha çok kullanılmıştır. Hamza'nın; Şâh Nuşirevân ve adamlarıyla, Melik Kaytafâ'yla, Eşrem'in oğullarıyla ile yaptığı savaşlar farklı diyârlarda gerçekleşir. Şâh Nuşirevân ve adamları Hamza'nın baş düşmanıdır. Bunlarla savaş metin boyunca devam eder. Şâh Nuşirevân'ın yedi iklim padişâhı olduğu belirtilir. Şâh Nuşirevân'a yardım için gelen beylerden bu memleketlerin isimlerini öğreniriz. Çin, Hindistan, İran, Turan (Hakan), Rum (Yunan) ve Yemen ülkeleri bu yedi iklim içerisinde zikredilir. Bunların dışında Antakya, Medâyin, Mekke, Hüsrev-âbâd, Semerkan, Keşmir, Habeş, Kûhistân, Kayseriyye, Horasan, Zavil, Mâzenderân[16] şehirleri ve Âb-ı Hırmen sahrasından bahsedilir. Mesudî'ye (2004: 25) göre yedi iklimden birinci iklim Horasan, Fâris, Ahvaz, Musul, Cibal içine alan Babil yurdudur. İkinci iklim Sind, Hint ve Sudan'dır. Üçüncü iklim Mekke, Medine, Yemen, Taif, Hicaz ve bunlar arasında kalan bölgelerdir. Dördüncü iklim İfrikiye, Berber, Endülüs ve Mutlu bölgeleridir. Beşinci iklim Şam, Rum ve el-Cezire'dir. Altıncı iklim Türk, Hazar, Deylem ve Sakalibe'dir. Yedinci iklim Deybel (Delhi) ve Çin'dir. Hamzanâme'de Şah Nuşirevân bu geniş coğrafya için tabir edilen yedi iklimin hükümdarıdır.

Metinde ilk bahsedilen yer Âb-ı Hırmen'dir. Hamza ile Şâh Nuşirevân'ın arasında yapılan savaşlar Âb-ı Hırmen sahrasında gerçekleşir. Hırmen nehri bugünkü Afganistan'ın güneybatısı ve İran'ın doğusunda bulunan Sistan havzasının ana su kaynağını oluşturan Helmend nehridir. Fars dilinde Hırmend olarak söylenir. Bu sahrada yine aynı isimle anılan Keyvân Kâtil'in şehri Âb-ı Hırmen vardır. Hamza, Âb-ı Hırmen sultânı Keyvân Kâtil'i öldürüp şehri Siyeh Şîr-i Asyâbî'ye vermiştir. Serhenk Ayyâr ve Amr Ayyâr şekil değiştirmiş olarak bu nehrin kenarında bir ağaç gölgesinde oturup yemek yiyerek birbirlerini tuzağa düşürmeye çalışırlar. Amr Ayyâr'ı, Şâh Nuşirevân'ın üç cellad Âb-ı Hırmen nehrinin kenarında öldürmeye çalışır. Amr Ayyâr bir yolunu bulup üç celladı öldürür.

[16] Firdevsi'nin Şehnâme'sinde Mâzenderân devler ve cadılar ülkesi olarak anılır.

Şâh Nuşirevân'a yardım için gelenlerden biri de Çin'den gelen Çin şâhı Fağfûr-i Çinî'dir. Metinde Çin vilayeti için Çin ü Maçin ismi de kullanılır. İslam beyleri toplu savaşlarda Şâh Nuşirevân'ın emrinde olan Çin askerine karşı savaşırlar. Bu metinde sık sık dile getirilir. Askeri dağılan Fağfûr-i Çinî'nin ordusu Çin yoluna gidince yolda oğulları olan Hüsrev-i Çinî ve Civân-baht-ı Çinî ile karşılaşırlar. Babalarının Hamza tarafından esir olduğunu öğrenirler. Fağfûr-i Çinî, Hamza'yla yaptığı savaşta esir düşünce hile ile Müslüman olmuştur.

Hindûsitân'ın da Şâh Nuşirevân'ın yedi iklim şehirlerinden biri olduğunu öğreniriz. Hamza, Şâh Nuşirevân'ın emriyle Hindistan'a gidip Lenduhâ'yı kafese koyup İran'a getirmiştir. Hamza'nın bu macerası bu ciltte anlatılmaz. Sadece bahsi geçer. Ayrıca Hamza'nın adamlarından Lenduhâ bin Sa'dan halen Hindistan'dadır. Geldiği zaman Zâl tahtına oturacaktır. Hüsrev-i Hindistan tabirinden Hamza tarafından Hindistan'ın daha önce fethedildiği ve Lenduhâ'ya verildiğini öğreniriz.

Şâh Nuşirevân'ın tahtı İran'da bulunan Medâyin şehrindedir. Medâyin şehri ateşperestlerin komuta merkezidir. Şâh Nuşirevân yedi iklimi buradan yönetir. Savaşlar Âb-ı Hırmen sahrasında olduğu için Şâh Nuşirevân ve adamları Hamza'ya yenildikleri zaman kaçıp Medâyin şehrine gelirler. Ayrıca Medâyin şehrinde helva satan meşhur Baba Hindî adında birisi vardır. Şâh Nuşirevân ve Medâyin'in önde gelenleri ve halkı tarafından bilinir. Helvasını yemeyen yoktur. Amr Ayyâr, Baba Hindî kılığına girip Âb-ı Hırmen sahrasında Şâh Nuşirevân'ın ordusu içinde helva satar. Amr Ayyâr, birçok kez Hamza'nın emriyle Medâyin'e gelip Şâh Nuşirevân'ın meclisine girip casusluk yapar. Bazen de mecliste taht üzerinde oturan şâhların taçlarını kapıp birer kılıç vurup kaçar. Açık alanda Hamza ve adamlarndan darbe yiyen Şâh Nuşirevân ve adamları, kapalı alanda Amr Ayyâr'dan darbe yerler. Hatta Hamza'nın yaptıklarından ziyade Amr Ayyâr'ın yaptıkları onlara daha çok dokunur. Metnin sonlarında Hamza'nın Medâyin'e sefer yapacağı belirtilir.

Metinde Turan beylerinden bahsedilir. Hem Şâh Nuşirevân'ın hem de Hamza'nın yanında Turan memlektinden beyler vardır. Bunun sebebi Hamza'ya yenilen Şâh Nuşirevân'ın adamlarından bazıları Müslüman olur. Bunlar arasında Turan beyleri de vardır. Hakan-ı Ekber, Şâh Nuşirevân'ın; Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî de Hamza'nın Turan beylerindendir. Hakan-ı Ekber, Hamza'ya yenilince Hakan memleketine kaçar. Ayrıca Hamza'nın yiğitleri arasında yüzü örtülü savaşan bir kadın savaşçı da vardır ki adına Tur Serkeş denilir. ''Tur'' kelime anlamı bakımından ''Turan'' demektir. Turan, Türk toprakları için kullanılan bir kelimedir. Tur Serkeş, Hamza'ya yenilerek sonradan Müslüman olmuştur. Tur Serkeş'in Türk soyundan geldiği ismiyle vurgulanmak istenir. Tur Serkeş, Hamzanâme'de savaşçı Türk kadınını temsil eder.

Rum ülkesi de Şâh Nuşirevân'ın yedi iklim ülkelerindendir. Şâh'ın yanında Kayser-i Rumî, Saykalân-ı Rumî, Hamza'ya karşı savaşır. Her ikisi de kaçtıkları zaman Rum diyârına memleketlerine kaçar. Rum ve Yunan diyârı bugünkü Anadolu

topraklarıdır. Bu topraklarda yer alan Antakya şehrinden de bahsedilir. Hamza, Şâh Nuşirevân'ın bir beyi iken Antakya'da ejderha öldürmüştür. Hamza'nın bir eşi de Antakya şâhı Firdevs Şâh'ın kızı Meryem Banû'dur. Hamza'nın bu eşinden Ömer bin Hamza-yı Yunanî doğmuştur. Kayseriyye ya da Kayser şehri de bu topraklardadır. Bugünkü Kayseri şehri olabilir. Kayser şehrinin şâhı Kayser-i Rumî olup Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. Eba Ömer ve Saykalân-ı Rumî Hamza'dan kaçınca Kayseriyye şehrine gelir. Burada Kayser-i Rumî'nin ve Saykalân-ı Rumî'nin sarayları vardır. Kayser vezirinin kızı gelin olup at üzerinde güveyi evine giderken Eba Ömer sarhoş olup kızı alıp kaçırır.

Şâh Nuşirevân'a ordu gönderen kişilerden biri de Yemen padişâhı İbrahim bin Eşrem'dir. Mekke üzerine iki oğlu ile birlikte Yemen'den ordu gönderir. Amacı Hamza'dan iki oğlunu öldürdüğü için intikam almak ve Kabe'yi yıkmak içindir. Mekke, Müslümanların merkezidir. Halifelik burada olup Hamza'nın babası ve kardeşleri burada yaşamaktadır. Mekke'ye düşman saldıracağı zaman Hamza'dan yardım istenilir. Hamza ve Amr Ayyâr, Mekke'ye Yemen padişâhının oğullarının saldırısını engellemek için gelir. Kabe burada olduğundan Mekke kutsiyet kazanır. Kaytafâ, Hamza'ya sık sık Mekke'ye gidip Allah'ın evi olan Kaʿbe'de ibadetle meşgul olmasını söyler. Tahminimizce Hamza yaşlanınca Kaytafâ'nın dedikleri olacaktır. Hamza ile birlikte doğan on kişi Mekke'de dünyaya gelmişlerdir. Amr Ayyâr da bunlar arasındadır. Amr'ın annesi ve babası burada yaşar. Amr Ayyâr kız kaçırıp Mekke'ye getirir ve Müslüman edip evlenir. Burada düğün yapıp Mekke ehline yemek yedirir. Amr Ayyâr, Mekke'den şöyle bahseder: ''Kadınım mübârek yoldır. Seni Mekke-i şerîfe götürürim. Anda Allah Teʿâlâ'nıŋ kıblesi vardır. Kâʿbe derler. Irak yerlerden bu kadar yüz biŋ sahâbî gelüp ziyâret ederler ve Kâʿbe-i Allah'ı tavâf ederler. İmdi ben de seni anda getüririm. Seniŋle ziyâret beyt'ul-Allah ederiz ve benim ol Mekke'de anam babam vardır ser eylerim ve câriyyelerim vardır. Anda varup ʿalâ düğün edüp seni alurum ve seniŋle safâlar ideriz.'' (*35b*). Hz. Abbas, gaza niyetiyle Mekke'den Âb-ı Hırmen'e gelip Şâh Nuşirevân'ın adamlarıyla savaşır.

Hüsrev-âbâd şehrinden bahsedilir. Padişâhının adı Hüsrev-i Bâlâ-nişîn'dir. Hoca bu şehre gelip bir köşe bulup reml atar. Dedikleri çıkınca bu şehirde şöhret bulur. Namı padişâh Hüsrev-i Bâlâ-nişîn'e kadar ulaşır. Hüsrev-i Bâlâ-nişîn Hoca'yı kendisine vezîr-i aʿzam yapar.

Keşmir metinde adı geçen şehirlerden biridir. Keşmir şâhı Gevreng-i Keşmirî, Âb-ı Hırmen'de öldürülmüştür. Zupûn, Hamza'dan kaçarak Keşmir'e gider ve hile ile sarayı ele geçirir. Şâhları ölmüş olan Keşmir askerini de kendi emrine alır.

Şâh Nuşirevân'ın dağılan askeri şâhlarıyla birlikte kendi diyârlarına gider. ''Kayser-i Rum Rum'a gitdi. Hakan-ı Ekber Hakan zemîne gitdi. Semenkanîler Semenkan'a gitdi. Horasanîler Horasan'a gitdi.'' (82a).

Melik Kaytafâ'nın şehrinin Mâzenderân'dır. Hakan, Semenkan (Semerkant), Horasan, Mâzenderân sadece ismi anılan, tasviri yapılmayan şehirlerdir. Ayrıca Habeş ve Zavil vilayetlerinden bahsedilir. Habeş şâhının adı Eba ʿÖmer bin Şeddâd-ı Habeşî olup Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. Eba Ömer, Şâh Nuşirevân'ın adamı olmadan önce Şâh Nuşirevân'ı Habeş diyarında hapis tutmuştur. Eba Ömer hile ile Müslüman olup Hamza'nın elinden kurtulur. Hamza, Habeş'e gelip Şâh Nuşirevân'ı kurtarmıştır. Zavil vilayetinin şâhı Zupûn''dur. Hamza hile ile Müslüman olan Zupûn'a eski vilayetini tekrar verir.

Melik Behmen-i Kûhistânî'de sonradan Müslüman olanlardandır. Adından anlaşılacağı üzere Kûhi ya da Kûhistân şehrindendir. Metinde bu şehir hakkında bilgi yoktur.

Kapalı mekânlar olarak Şâh Nuşirevân'ın çadırı ve Hamza'nın çadırı kullanılır. Bu çadırlar çok büyük olup içerisinde beylerin tahtları vardır. Şâh Nuşirevân'ın çadırının adı zikredilmez. Hamza'nın çadırları yadigâr olup Süleymân bâr-gâhı (serâ-perde-i Süleymânî), Hişâm bâr-gâhı ve İshâk Benî bâr-gâhı (bâr-gâh-ı İshâk) olarak bilinir. Hamza, İshâk çadırına savaşlardan önce namaz kılmak ve dua etmek için girer. Savaş planları ve ikili diyaloglar Süleymân çadırlarında gerçekleşir. Savaş başlamadan bu çadırlar toplanıp kaleye getirilir. Savaş bitince eski yerine kurulur. Kaytafâ tahta çıkağı zaman Süleymân bâr-gâhı'nın tasviri yapılır. Burada üç taht için ''şerif makamı'' ifadesi kullanılır. Hamza en büyük taht olan Sâm tahtında oturmaktadır. Sol tarafta Kâhir Perî-zâd tahtı kırmızı kadife ile örtülmüş olup sahibini Hızır tayin etmiştir. Hamza'nın ilerde doğacak olan namı Bedîʿüz-zamân-ı Sânî-i Sâhip-kırân olan oğlunundur. Sağ tarafta Zâl tahtı bulunup Lenduhâ'nındır. O da siyah atlasla örtülüdür. Kaytafâ demir alem tahtında oturur. Bu taht, Sâm tahtı ile Kâhir tahtının ortasına düşer.

Savaşlarda kalelerin önemli bir yeri vardır. Bu kaleler sarp yerlere kurulmuş olup fethedilmesi zordur. Pûs, Tanca, Serhenk-âbâd, Halep, Antakya, Bî-sütûn, Sâmîye metinde geçen kalelerdir. Kubâd, Pûs kalesi komutanı olup Şâh Nuşirevân'ın adamlarına karşı savaşır. Bu kalenin üç kapısı olup kırk binden fazla askeri içine alır. Kale burçlarında İslam sancakları dikili olup düşmana karşı burçlardan ok atarak savunma yapılır. Pûs kalesinin etrafında hendekler kazılıdır. Bu kalelerde bulunan burçlara öldürülen düşmanın kellesi teşhir edilerek düşman korkutulur. Keyvân Kâtil'in kellesi mızrağa geçirilip Pûs kalesinin burçlarına dikilir. Ayrıca İslam beyleri savaş bittiğinde bu kalede toplanır.

Bir başka kale de Şâh Nuşirevân'ın ayyârlarından Serhenk Ayyâr'ın kalesi olan Serhenk-âbâd'dır. Bu kale sarp yerde olup büyük kubbeler üzerine kurulmuştur. Hürmüz ve adamları Hamza'dan kaçıp bu kaleye sığınırlar. Ayrıca Kaytafâ esir alındığında bu kalede bulunan kuyuya hapsedilir.

İslam beyleri için önemli bir başka kale de Tanca kalesidir. Daha önceki ciltlerde adı sıkça geçer. Hamza Kaf'ta iken Mihr-i Nigâr bu kalede yaşar. Bu ciltte Mukallid'in

Tanca kalesi önünde Şâh Nuşirevân'ın yedi sekiz güçlü pehlivânlarını yendiği söylenir. Daha önceki ciltlerde anlatılan bir olayda Halep kalesinden bahsedilir. Hamza'nın oğlu Ömer bin Hamza-yı Yunanî, Antakya'dan gelip Halep kalesi önünde Akranuş'u öldürür. Firdevs Şâh ve Hamza'nın eşlerinden Meryem Banû Rum diyârında bulunan Antakya kalesinde yaşarlar. Eba Ömer kaleye saldırınca Hamza'dan yardım isterler.

Zupûn, hile ile Müslüman oluna Hamza ona Bî-sütûn kalesini verir. Zupûn, Hamza'dan kaçarak büyücü Mehcûr Şâh'ın kalesi olan Sâmîye kalesine sığınır. Kale sarp yere kurulmuş olup fethedilmesi zordur. Bu kalede Sâm zamanından kalmış kubbeler vardır. Bu kubbelerin birinden dev çıkar. Ayrıca metinde Hamza'nın Şâh Nuşirevân'ın adamı iken yedi kaleden çok sıkıntılar çekerek haraç aldığından bahsedilir. Ancak bu kalelerin isimleri söylenmez.

Rum diyârında bir kiliseden bahsedilir. Eba Ömer kaçarak kiliseye sığınır. Burada yaşayan ruhbânlar Eba Ömer'i vermek istemezler. Hamza'ya bir gün beklemesini söylerler. Eba Ömer kilise damına çıkar. Hamza sinirlenip kilise kapısını yıkınca ruhbânlar İncil kitaplarını buraya dizerler. Gece olunca Eba Ömer kimsenin kaldıramadığı büyük bir taşı alıp kilise damına çıkar. Hamza ve Amr Ayyâr uyuyunca taşı üzerlerine atar. Hamza, Hz. Hızır'ı rüyasında görüp uyanır ve kurtulurlar. Eba Ömer'i ve kiliseki ruhbânların hepsini öldürürler. Kiliseden birçok kıymetli eşya ve hazine çıkar.

Eserde masalsı öğelerin de bulunmasıyla olağanüstü mekânlar da görürüz. Kaf Dağ'ı, Billûr-ı A'zam, Ümmü'l Hayât ve Mehcûr Şâh'ın kalesini bu mekânlar arasında sayabiliriz.

1.2.2.5. Şahıs Kadrosu

İslamiyet'in Arap yarmadasında doğmasıyla birlikte Arap dinsizliğine karşı yapılan ilk mücadeleler Abdulmuttalib'in oğlu ve Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza şahsında anlatılır. Hz. Hamza'ya verilen dinin yenilmez pehlivânı sıfatı daha sonra Hz. Ali'ye verilmiştir. Emeviler devletinin yıkılıp yerine Abbasi devletinin kurulmasındaki büyük mücadeleler Ebu Müslim Horasanî'nin şahsında anlatılır. İslamiyet'in yayılması uğruna Anadolu'da Hristiyan Bizans'a karşı yapılan mücadeleler Battal Gazi'nin şahsında destanlaştırılır (Köksal 1983: 57). Hz. Hamza, Hz. Ali, Ebu Müslim Horasanî, Battal Gazi, Saltuk Gazi gibi şahsiyetlerin İslam dinini yayma adına gösterdikleri korkusuz ve kahramanca yaşamları halk muhayyilesinde önemli yer tutan destan tarzı eserlere konu olmuş ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Arap edebiyatında ortaya çıkan Hz. Hamza anlatıları, İslamiyet'in değişik topraklara yayılmasıyla içerik olarak daha da zenginleşmiştir. Her toplum kendi kahramanını ortaya çıkarır ve onu eserlerinde yüceltir. Hz. Hamza'nın etrafında

anlatılan olaylar, yaptığı seferler, savaşlarda göstermiş olduğu yiğitlikler, savaşçılığı anlatılırken diğer sahabelerin isimleri ve gösterdikleri kahramanlıklar da bu anlatılara dâhil olmuştur. Bu açıdan Hamzanâmelere baktığımızda adı geçen kahramanların çeşitlilik arz ettiğini görürüz. Arapça anlatılan Hamzanâmelerdeki kahramanlar ilk Müslüman olan sahabelerden oluşan kahramanlardır. Hz. Hamza, Abdulmuttalip, Hz. Abbas, Hz. Ali, Ebu Talip, Amr bin Ümeyye-i Damrî (Amr Ayyâr), Saʿid bin Ebu Vakkas (Saʿd-ı Vakkas), Amr Maʿdî Kerb (Amr Maʿdî Kereb) gibi. Eserde adı geçen bu kahramanların tarihi kimlikleriyle esere konu olduklarını görürüz. Bu düşüncemize İslam Tarihi kaynaklarından edindiğimiz bilgilere göre Cahiliye dönemi ve sonrasında Abdulmuttalib'in Mekke'de bulunması ve Mekke'nin koruma görevi reisliğini yürütmesi, Amr bin Ümeyye'in Hz. Peygamber'in emriyle gayrimüslümler üzerine gizlice gönderilmesi, adı geçen diğer şahsiyetlerin de gaza düşüncesiyle fetihlere katılması örnek gösterilebilir. Bu bilgiler de Hamzanâmelerde yer yer anlatılır.

İslam kahramanlarının hayat hikâyeleri sözlü kültür ortamında gerçeklikten uzaklaşmıştır. Bu hayat hikâyeleri etrafında müstakil eserler oluşmuştur. Hamzanâme, Kerbnâme, Ayyârname, Eba Müslim Horasanî, Hz. Ali cenkleri bu eserlere örnek gösterilebilir. Hz. Ali'nin cenklerinin anlatıldığı hikâyelerinin devamı niteliğindeki Kerb Gazi, Muhammed Hanefi hikâyelerinde Kerb'in maceraları anlatılır. Bu eserler hem manzum hem mensur eserler olup 16. yüzyılda yazıya geçirilip asker ocakları ve meclislerde okunmuştur. Bu eserler Hikâye-i Muhammed Hanefi ve Kerb Gazi, Kıssa-i Kerb Gazi, Dâstân-ı Kerb Gazi, Kerbnâme adlarıyla bilinir. Sahabe Amr Maʿdî Kerb'in İslam uğruna yaptığı mücadeler, adıyla birlikte anılan Kerbnâmelerin doğmasını sağlamıştır (Okuyucu 1994; Yılmaz K., Canyıldıran A. G., Gezer H. 2017). Kerb bu anlatılarda önemli bir kahramandır. Teke tek savaşlar gerçekleştirip rakiplerini yener. İshak isimli atı ve Samsam isimli kılıcı ile savaşır. Kerbin yanında Amr, Hoca Amr isminde haberleşmeden sorumlu yardımcısı vardır. Hikâyenin önemli kahramanlarından olup ayyârlığıyla ünlüdür. Kerb'i kıvrak zekasıyla tehlikelerden korur. Yaşlı biri olmasına rağmen iyi bir savaşçıdır. On iki oğlu kırk sekiz torunu, 366 ayyârı vardır. Kerbnâme anlatılarında sihir, sihirbazlık, cadılar çokça yer tuttuğu için Amr Ayyâr ve halifelerine çok iş düşer. Bu eserlerde Kerb'in ve Amr'ın mizahî özellikleri de anlatılır. Aynı Hamzanâmelerde olduğu gibi Kerb'in iştahasının yerinde olduğu, kuzu ve tavukları bütün bütün yediği anlatılır. Amr Ayyâr'ın yaşlı olamasına karşın bir defasında esirken ölü numarası yaparak ve zindancılara hileleler yaparak kurtuluşu mizahî bir dille anlatılır (Okuyucu 1994).

İslamiyet'in İran topraklarına yayılmasıyla Hz. Hamza anlatıları daha da genişlemiş ve esere yeni kahramanlar dâhil olmuştur. İran topraklarında yaşayan bazı insanlar eski inançlarını terk ederken kültürlerini koruma ihtiyacı duymuşlardır. Tarihi bir geçmişe sahip olan İran halkları İslam dinine girmeden önce oluşturdukları eserlerde adı geçen şahsiyetleri Hz. Hamza anlatılarına eklemişlerdir. Daha çok ulusal kahramanlar ve hükümdarlardan oluşan bu şahsiyetler eserin mitolojik kahramanlarla zenginleşmesini sağlamıştır. Rüstem bin Zâl, Sâm, Dahhâk, İsfendiyâr, Feridûn,

Hoşeng, Nerimân, Nuşirevân, Büzürcmihr gibi. Ayrıca eserde sonradan Müslüman olan şahsiyetlerin isimlerine baktığımızda İran kahramanlık anlatılarındaki kişilerin isimeriyle aynıdır. Bunlar: Behmen, Behrâm, Söhrâb gibi. Hamzanâmelerin İran ulusal kahramanları ve hükümdarları ile zenginleşmesi, geçmişini edebi eserler aracılığıyla tekrar canlındırmaya çalışan İran edebiyatçıları tarafından yapılmıştır. Hz. Hamza'nın kahramanlıklarını konu alan Sahipkırânnâme adlı 1073 yılında adı bilinmeyen bir yazar tarafından yazılan eser buna örnek gösterilebilir. (Yıldırım 2015: 417). Türk halk anlatılarında yer alan Hamzavî tarafından yazılan Hamzanâmelerin adı geçen Sahipkırânnâme adlı eserden tercüme mi adaptasyon mu olduğu üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için bilinmemektedir.

Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarının İran'da kurulan Samanî devleti ile komşu olması yakın ilişkiler kurmalarını sağlamışlardır. Firdevsi'nin Şehnâme'sinde geçtiği üzere Türkler ve İran'ın kadim devletleri hem savaşmışlar hem de zaman zaman sulh yapıp dostluk kurmuşlardır. -Şehnâme'de Efrasiyab ya da Alper Tunga'nın İran kahramanları ile yaptıkları savaşlar uzun uzun anlatılır.- Bu yakınlaşma Türklerin, İran devletlerinde devlet yönetimine ve savaşlarda komutanlık görevine gelmelerini sağlamıştır. Gök Tanrı inancına sahip olan Türkler İrandaki Müslümanlar aracılığıyla İslamiyete girmeye başlamışlar. Böylece Hamzanâmelerde Türk soyundan kahramanlarda yer alır.

Hamzanâme'de kahramanlar başka kahramanların hikâyelerini anlatarak veya dinleyerek olaylardan ders çıkarırlar. Bu anlatılar geçmişte yaşamış mitolojik destan kahramanlarının yaşamlarından kesitler, peygamber kıssaları ya da ateş-perest kahramanların başından geçen önemli olaylar olarak karşımıza çıkar. Bu bir halef selef meselesi olup lider vasfı taşıyan komutanlar ve sâhipkırânlar için geçerlidir. Bu bayrak taşıma işi Hamza'dan Battal Gazi'ye oradan da Danişmend Gazi'ye geçmiştir. Eselerde bunun ipuçlarını görürüz. Hamzanâmelerde geçen olaylara baktığımızda bu bayrak taşıma işi gerçekleştiğini görürüz. Hamza'dan önce yeryüzüne birçok sâhipkırân gelmiştir. Bu sâhipkırânlar, İran mitolojisinde adları sıkça geçen -Firdevsî'nin Şehnâmesi'nde de adları geçen- tarihte yaşamış olan devlet yöneticileridir. Hamza kendinden önceki sâhipkırânlar gibi büyük bir güce sahiptir. Hatta onlardan Hızır yardımıyla bir adım öne geçer. Bu ona verilmiş İslamî bir güçtür. Hamza, daha önceki sâhipkırânlar gibi Kaf Dağı'na gider. Kaf Dağı'nda yaşayan perilere devler musallat olmuştur. Hamza bu kötü devleri yaşadıkları yerlerde bulup öldürür. Bu devlerin saraylarında daha önce gelip geçmiş sâhipkırânların savaş aletlerini ele geçirir. Sâhipkırân olan Hamza, kendisinden sonra tahta geçecek olan oğulları sâhipkırân özelliklerini taşıyacak ve ona göre yetiştirilecektir. Bunlar Kubâd, Ömer bin Hamza-yı Yunanî ve Hamzanâme'nin kırk yedinci cildinde adı geçecek olan Bedîʿüz-zamân-ı Sânî-i Sâhip-kırân'dır. Hamza oğullarına yeri geldikçe yaşamış sâhipkırânlardan örnekler verir. Oğlu Ömer bin Hamza-yı Yunanî'ye nasihati şöyledir: ''Selef-i sâhip-kırânlarınıŋ her birine zamânında bir hasm-ı kavî bulunup ʿâciz olmuşdur.'' deyip sâhipkırân hikâyelerini anlatır.

‘‘Gerşasb Āhen-desti ejder helāk etdügin ve Kahramān, Şîr Jiyān’dan ʿāciz olup galabe edemeyüp ‘Hele baŋa yol ver varup çokdan ehl ü ʿiyālim görmedim. Diyārıma varup buluşayım. Yine seniŋle vuruşayuz.’ deyüp elinden kurtulur. Artuk varmaz soŋra bu kıssayı oğlı Nerīman işidüp varup Şîr Jiyān hiç vücūd vermeyüp Nerīman’ı yıkup bende çeker. Yine koyuverdükde Nerīman müdārā edüp öyle bir nām-dārı fırsat bulup bir hançer ile helāk eder ve Nerīman da nasıl pehlivāndır. Ammā soŋucu anıŋ da ölümi bir gün kūhsar’da giderken atı bir karıncadan ürküp ol sarp kūhsardan atla düşüp helāk olur ve Rüstem bin Zāl, İsfendiyār-ı Rūyīn-ten elinden ʿāciz olup āhir hīle ile bir çatal demür tellü okıla gözlerin urup helāk etmişdir. Buŋa beŋzer ʿālemde hikāye çokdur.’’ (60a).

Hamza’nın bu hikâyeleri anlatmasındaki amaç genç sâhipkırânları yetiştirmek ve tarihten dersler çıkararak ona göre hareket etmelerini sağlamaktır. Ayrıca buna devlet yöneticiliği ve siyaset gözüyle de bakılabilir.

Hamzanâme’nin önceki ciltlerinde anlatılan ve tarihte yaşanmış önemli olaylar unutulmaz, yeri geldikçe okuyucuya aktarılır. Hamzanâme’de meydana gelen önemli olaylara küffâr liderleri ve önemli kahramanlar tanıklık ettiğini görürüz. Bu tanıklıktan gaye olayın daha sonraları kahramanlar tarafından yeri geldiğinde anlatılması ve bundan ders çıkarılması içindir. Metinde geçen bir olayı örnek göstermek gerekirse Hamza ile Kaytafâ’nın teke tek cengini verebiliriz. Bu iki kahraman da ehl-i İslam’dır. Melik Kaytafâ da Hamza gibi sâhipkırânlık taşır. Kaytafâ, Hamza’dan atası olan Sâm’ın hazinelerini ister. Hamza da bunları Kaf Dağı’ndan binbir güçlük çekerek bilek gücüyle aldığını söyleyip vermez. Bu iki kahramanın kırk gün süren cengi ayrıntılı tasvirlerle anlatılır. Metnin önemli olaylarındandır. Bu teke tek savaşı uzaktan izleyenler arasında Şâh Nuşirevân, Bahtek, küffârın ileri gelenleri ve Hâce-i Dânâ vardır. Bu kişiler de yorumlarda bulunarak Melik Kaytafâ’nın savaşı kazanmasını ister. Ancak Hâce-i Dânâ savaşı Hamza’nın kazanacağını söyler ve nitekim öyle de olur. Anlatıcı bu hadiseyi küffarın önde gelenlerine de izleterek Hamzanâme’nin devam eden ciltlerinde bunu malzeme olarak kullanacağını gösterir. Bu da tarihe düşülmüş önemli bir olay olarak ilerde anlatılacak hikâyeler arasında yerini alacaktır.

1.2.2.5.1. Müslüman Kahramanlar

1.2.2.5.1.1. Erkek Kahramanlar

1.2.2.5.1.1.1. Abbas

Hz. Abbas, Hamza’nın büyük kardeşidir. ‘‘Hamza’nıŋ ulu karındaşı Hazret-i ʿAbbās naʿra urup kendüleri Zupūn’uŋ ʿaskerine urdılar.’’(8b). Aynı zamanda Hz. Abbas, Hz. Muhammed’in amcasıdır. ‘‘Ey ʿamu-yı resūl ol naʿra benim idi’’ (9a). Kubâd, Pûs kalesindeyken Zupûn lain iki yüz bin askeriyle kaleyi kuşatır. Daha sonra

Amr Ayyâr, Mihr-i Nigâr'ı da kaleye getirir. Kubâd, gelip bu gazada bulunmaları için Mekke'ye mektup yazıp yardım ister. Hicâz'dan Hamza'nın büyük kardeşi ve on iki bin Hicâz dilâveri yardıma gelip Zupûn ve adamlarını bozguna uğratırlar. ''Nā-gāh Hicāz tarafından bir toz kopdı. Meğer bu gelen Hamza'nıŋ karındaşları idi. Anlara da Mekke'ye mektūb gönderip ''Gelüp bu gazada bulunasız.'' demişdi. Bunlar da on iki biŋ Hicāz dilāverleriyle yetişdiler''(8b). Melik Behrâm kısa bir süre önce Müslüman olmuştur. Hz. Abbas'ın Mekke'den geldiğini duyunca onun yanına gidip yüzünü ayağının tozuna sürer. ''Andan Melik Behrām gelüp ʿAbbās hazretleriniŋ hāk-i pāyına yüzin sürdi''(9b).

Hz. Abbas, Peygamber Efendimizin amcası olup Hz. Hamza ile kardeştir. Hz. Peygamberden iki ya da üç yaş büyüktür. Cahiliye döneminde ticaretle uğraşıp Kabe'ye gelenlere su dağıtma ve ziyafet verme görevini kardeşi Ebu Talib'ten devralmıştır. İlk Müslümanlardan olup Hz. Peyambere müşrikler hakkında bilgi ulaştırmak için Müslüman olduğunu açıklamamıştır. Bu amaçla da hicret etmemiştir. Hz. Peygamber Hayber'in fethini Hz. Abbas'a müjdelemiştir. Huneyn Savaşı'nda gür sesiyle dağılan Müslümanların toparlanmasını sağlamıştır. Abbasî Devleti'nin halifeleri oğlu Abdullah'ın soyundan gelmiştir (TDVİA, 16).

1.2.2.5.1.1.2. Abdülmuttalib

Hz. Hamza'nın babasıdır. ''Sen ki Hamza bin ʿAbdü'l-muttalib'sin.'' (35a). ''Mekke'den atasından gelürüm.''(*42b*). Amr Ayyâr, Banû adlı kızı kaçırıp Mekke'ye getirir. Amr Ayyâr'ın Mekke'ye geldiği haberini duyan Abdulmuttalib, Amr'a Hamza ve kardeşlerinin durumunu sorar (37a). Mekke'nin reisidir. Sabâ meliki İbrahim ibni Eşrem, Mekke üzerine asker gönderdiğinde oğlu Hamza'ya mektup yazıp yardım ister. ''Hamza'ya buluşup atası ʿAbdü'l-muttalib'iŋ nāmesin sundı.''(89b). Hamza, İbrahim bin Eşrem'in iki oğlu ve askerini bozguna uğratıp geri döner. ''Ertesi pederi ʿAbdü'l-muttalib'e beyān edüp: ''Devletim ata ben giderem eger İbrāhim'den yine bir hareket olursa baŋa haber uçurasız.'' (91b). Hamza, babasına ''devletim ata'' ifadesini kullanır. Hamzanâme'nin birinci cildinde Hamza ve on yareninin doğduğu haberini alan Şâh Nuşirevân, bir mektup yazdırıp Hâce-i Dânâ ile Abdulmuttalib'e gönderir (Soyal, 2018: 61).

Hz. Abdülmuttalib, Hz. Peygamberin dedesi olup kabilesinin reisidir. On çocuğundan birisi Hz. Peygamberin babası Abdullah'tır. Zemzem kuyusunun yerini bulup hacılara su dağıtma görevini üstlenmiştir. Fil vakasında Kabe'yi yıkmaya gelen Ebrehe ile görüşüp Kabe'yi mutlaka sahibinin koruyacağını hatırlatmıştır. Sağlığında Hz. Muhammed'in koruyuculuğunu üstlenmiş, kendisinden sonra da bu görevi oğlu Ebu Talib'e vermiştir (Sezikli, 1988: 272, 273). Hamzanâme'nin birinci cildinde Nuşirevân'ın emriyle veziri Büzürcmihr, Mekke'ye gelip Abdülmuttalib ile görüşür. Hamza'nın doğumu üzerine Mekke'ye gelen Büzürcmihr (Hâce-i Dânâ) Hamza'yla

birlikte doğan on çocuğa Mekke'den alınan verginin bir kısmı ile maaş bağlayıp hediyeler verir. Hamzanâme'de Abdülmuttalib Mekke melikidir. Hamzanâme'nin devam eden ciltlerinde ve on ikinci ciltte Abdülmuttalib, Mekke üzerine düşman geleceği zaman gazada olan Hamza'ya mektup yazıp Amr Ayyar'ın babası Ümeyye Damrî ile gönderir ve yardım ister.

1.2.2.5.1.1.3. Amr Ayyâr

On ikinci ciltte ismi en çok geçen kahramanlardan birisidir. Amr Ayyâr; Ayyâr-ı Cihân, Amr bin Ümeyye, peyk-i resûl olarak anılır. Asıl adı Amr bin Ümeyye-i Damrî'dir (16b). Hamza'nın çocukluk arkadaşıdır. Hamza ile birlikte doğan on kişinin sonuncusudur. Babasını deve bakıcısı olup adı Ümeyye bin Sarbân'dır. Hamzanâme'nin birinci cildinde çocukluğu hakkında bilgiler mevcuttur. Amr Ayyâr altı aylıkken dünyaya gelir. Şâh Nuşirevân gördüğü bir rüya üzerine Mekke'de Hamza ile aynı gün doğan on çocuğa aylık bağlaması için Hâce-i Dânâ'yı görevlendirir. Ümeyye bin Sarbân, bu haberi duyunca günü dolmayan karısının beline odun parçasıyla vurup Amr'ın erken doğmasını sağlamıştır. Hâce-i Dânâ Amr'ın büyüyünce nasıl biri olacağı hakkında şunları söyler: ''Siz bu oğlanı hor görme[yi]niz. Ya Ümeyye sen bu oğlana ziyade riʿayet eyle zira bu bir ayyâr ola ki uçan kuşa hükm eyleye ve Hamza'nın yâr-ı gârı ola. ʿAkıbet bu da iki cihân güneşi Muhammed Mustafa Sallallahu Aleyhi ve Sellem hazretlerinin peyki olup o gence nice gazalar ede ve bunun havfından şâhlar câm-ı hâbında rahat yatmıyalar.'' (Soyal, 2018: 141).

Amr Ayyâr kısa boylu, teni karaca, ablak bacaklı, sakallı bir mizahî kahramandır. Kaytafâ huzurunda kendi sûretine girince görenler şöyle tarif eder: ''Külâhla yedi arış kadd çeker, karaca kuraca, ablakdır bacaklıca, nohûd burunluca, şunda bunda kösece, sakalı gelmiş.''(16a). Amr'ın kaçırdığı Banû rüyasında Hz. Yusuf'u görüp Müslüman olur. Hz. Yusuf, kıza Amr'ın Hz. Muhammed'in habercisi olacağını söyler. ''Amr'a hor bakma. Âhir zamân peygamberi öŋünde hizmet edüp peyk olacaktır.'' (42a).

Amr Ayyâr, Banû'ya kendini şöyle tanıtır: '''Amr eyitdi: ''Ey Banu hālā ben dehriŋ Kahramānı ve ʿasrıŋ Sahip-kırān'ı ve Rüstem-i Dāstān'ı Hamza-yı Sahip-kırān'ın yār-ı gārı olan ʿAmr ʿAyyār'ım ve ser-bāzı cihānım ki benim korkumdan cihān şāhları döşeğinde rahat yatamazlar ve uykuya hasretlerler.'' dedi.''(*36a*). Amr Ayyâr kendisini Hamza'nın mağara arkadaşı olarak tanıtır. Bu ciltte Hamza ile Amr'ın mağara arkadaşlığı ile ilgili başka bilgi bulunmaz. Cihân şâhlarının döşeklerinde rahat yatamadığını ve uykuya hasret olduğunu Hâce-i Dânâ birinci ciltte söylemiştir. Nitekim on ikinci ciltte Amr Ayyâr, Şâh Nuşirevân ve diğer ülke şâhlarına çok çektirir.

İslam beyleri zor duruma düştüğünde Amr Ayyâr hemen onların yardımına koşar. Keyvân Kâtil, kaleyi kuşatınca Kubâd'a yardıma gider. Gece gizlice düşman çadırlarının arasına girip ''Benim Hamza, benim Lenduhâ, benim Ömer bin Hamza''

diyerek askerin birbirini öldürmesini sağlar. Bu da bir çeşit savaş taktiğidir. Bu hareketi birçok yerde yapar. ‘‘‘Ayyār-ı Cihān kalʿadan ažaša inüp küffārıŋ içine girdi ve musannaʿ naʿralar urup ‘‘Benim Hamza-yı Sāhip-kırān!’’ deyü seğirdüp bir tarafa dahi geçdi. ‘‘Benim Lenduhā bin Saʿdān!’’ dedi. Bir cānibe dahi geçüp ‘‘Melik-i cihān hakanı benim ʿÖmer bin Hamza!’’ deyüp urdı. Mugālata-ı ʿaskeri ürkütdi. Aŋsuzın bu mugālata-ı işidüp yerlerinden durdılar. ‘‘Hay Yezdān-perestler cümlesi gelüp bizi basdılar!’’ deyüp alāt-ı harblerin kapup urdılar birbirine kılıcı.’’ (3b, 4a, 5a, 9a, 110a).

Amr Ayyâr ünvanından anlaşılacağı üzere ayyârlıkta cihâna nam salmış birisidir. Onun bir adı da Ayyâr-ı Cihândır. Amr Ayyâr’ın yaptığı hilelerden dolayı kimse onunla hasım olmak istemez. ‘‘Şehmerd eyitdi: ‘‘Ben ne kādirim anıŋ dā’iresine uğrayam. Yılda birkaç kerre harac verüp beni cehūd gibi haklar yine gāhī beni tutup cefālar eder ki olmaz. Ben andan korkduğum nār [u] nūrdan korkmam gezdügim yerde korka korka gezerim.’’ deyüp ʿAmr’ı ol kadar vasf eyledi kim Serhenk’iŋ bile kalbine ʿAmr’ıŋ havfi düşdi.’’(18a).

Serhenk Ayyâr ile Amr Ayyâr sürekli birbirini tuzağa düşürmek için çalışırlar. Her ikisi de şekil değiştirip birbirinin yemeklerine zehir katmaya çalışırlar. Amr Ayyâr, Serhenk’i birçok kez ele geçirmiştir. ‘‘Serhenk göz açdı. Kendüyi yine bend içinde görüp āh eyledi. ‘‘Hey kallāş rūzgār āhir yine korkduğuma uğradım.’’ dedi.’’(54b). ‘‘Serhenk: ‘‘‘Amr’dan korkarım bilürsüz. Nasıl [kattāl] ʿayyārdır.’’ dedi.’’(82b). Ancak onun bir gün Müslüman olabileceği düşüncesiyle öldürmez. ‘‘Serhenk ʿAyyār kavī hasımdır. Öldürmeğe de kıyamam bolay kim imāna gelüp bize yār olaydı.’’(45a). Metnin sonlarında Serhenk, Amr Ayyâr sayesinde Müslüman olur. ‘‘Serhenk’dir parmak getürüp Müslimān oldı. ʿAmr ile öpüşüp barışdılar.’’ (94a).

Amr Ayyâr’ın savaşçılık yönü hilesi ve casusluğudur. Onun kılıç kuşanıp düşmanla savaştığını pek görmeyiz. Hamza, Şâh Nuşirevân ve diğer düşmanlarının ne tedarikte olduklarını öğrenmek için Amr Ayyâr’ı kullanır. Amr Ayyâr da şekil değiştirip düşman çadırına girer. Amr Ayyâr metin boyunca çalgıcı, ruhbân, Baba Hindî, şair, derviş, asker ve Serhenk sûretlerine girer. Amr Ayyâr’ın hilelerinden düşmanları bıkıp usanmıştır. Nitekim Amr Ayyâr girdiği yerden boş çıkmaz. Fırsat buldukça el çabukluğuyla ilaç vererek düşmanlarının saçını ve sakalını traş eder. Onları damdazlak bırakır. Aslında bu onlara bir Amr işareti ve hakaretidir. ‘‘Yolda bir gice fırsat bulup Bahtek’iŋ saçın ve sakalın tıraş eyledi ve bir tezkire bırakdı.’’ (32a). ‘‘bu nā-bekār ʿAyyār’ıŋ zamānında bizim sakalımız uzamadan kaldı.’’ (34a). ‘‘Varup Şāh’ıŋ ve Bahtek’iŋ saraylarına girüp saçların ve sakalların tıraş eyledi ve yanlarına tezkire koyup biraz orada ne buldı ise alup taşra oldı.’’ (100a).

Amr Ayyâr çok hızlıdır. Şâh’ın meclisine girip sırasıyla mecliste bulunanlara birer sille vurup taçlarını kapıp birer hançer sokup dışarı çıkar. Amr Ayyâr’ın hızına gözler erişemez. ‘‘ ʿAmr bir muʿallak atup Şāh’ıŋ başından aşurı Bahtek üzerinde bulundı ve Şāh’ıŋ eŋsesine bir tabanca şöyle urdu ki Şāh yüziniŋ üzerine kapanup secdeye vardıkda

bir tabanca da Bahtek'e öyle urdu ki bār-gāhıŋ kubbesi güm güm ötdi. Andan tiz-ender-tiz bir tabanca Kayser-i Rum'a bir tabanca Fağfūr-ı Çīn'e ve Hakan-ı Ekber'e, Eba ʿÖmer ve Zupūn'a''(46b)'' Hoca: ''Bre kaldır başıŋı hey Pelīd yaraŋ yırtuğuŋ yokdur nihāyet aŋa ʿAmr sillesi derler. Adamı böyle eder.'' dedi.''(47a). Bir defasında çok beğendiği Banû'yı Şâh'a götüreceğini söyleyip Mekke'ye götürürken ne kadar hızlı olduğu anlatılır. ''Kız ʿAmr'ıŋ arkasına bir çarşaf örtüp ''Ey Banu pekçe gidelim. Gözün yum belki gözün kararır elem çekersiŋ.'' dedi ve taşra çıktı. Bir kez ''Ya Allah!'' deyüp ''Kandesin Mekke Allah!'' deyüp kaldırdı tabanı gider ammā ne gider katı yabdan ok çıkar gibi gitti. Tozuna yeller ve bād-ı sabā bile erişmezdi.'' (*35b*).

Amr Ayyâr da Hamza gibi bazı olağanüstü özelliklere sahiptir. Amr Ayyâr dağarcığından türlü türlü yiyecekler çıkarır. Yine enbânı o kadar büyüktür ki kırk yıldır kazandığı hazineleri orada saklamaktadır. ''şol enbānı gördün mü? Dünyanıŋ mālını içine kosaŋ alır. Kırk yıldan berü ben kazandığım mālı ve cevāhiri buna kodum işte gör.'' deyüp elin enbāna soktu. Ol kadar altun ve cevāhir çıkarup kızıŋ öŋüne yıkdı kim birkaç deve yüki olurdı. Kız hayrān oldı. Kız: ''Dahi var mı?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Yüz biŋ deve yüki dahi istersеŋ çıkarırım.'' deyüp dahi çıkarmağa başladı.''(*36b*). Amr Ayyâr dağarcığından türlü türlü yiyecekler çıkarıp kızın önüne koyar. ''dahi göŋlün taʿāmdan ister mi? dedi. Börekden çörekden ve pişmiş tavukdan ve göğercin kebābından ve sa'ir meyveler ve şekerlemeler çıkarup kızıŋ öŋüne kodı.''(*36b*). Amr Ayyâr yedi peygamberin hediyesini almıştır. Ancak bunlardan sadece dağarcık burada zikredilmektedir. Diğerleri için Hamzanâme'nin birinci cildine bakılabilir. Amr Ayyâr'ın dağarcığı Hz. İsmail'in kurbanının derisindendir. ''Hazırda yedi peyamber ʿaleyh'is-selāmdan nasip almışımdır ve bu dağarcık Hazret-i ʿİsmail'e gökden kurbanın derisidir.'' deyüp nice bulduğunı ve hassasın beyān eyledi.'' (*36b*). Ancak masallarda karşılaşacağımız bu olağanüstü özellikler eseri masal anlatılarına yaklaştırır. Bu olağanüstülükler kahramanların işini kolaylaştırır.

Amr Ayyâr'ın sesi, raksı ve çalgı çalması on ikinci ciltte karşılaştığımız özelliğidir. Amr Ayyâr, Kaytafâ ve Banû karşısında raks edip, çalgı çalar ve beyit okur. ''kānūna bir hoş düzen verüp bir nağme edüp ve bir peşreve girüp bir fasleyledi ki hayrān oldılar. Andan ʿAmr dü-beyt okuyup Davudī nefesile ırakda oturan duran ağızların açup kaldılar.''(12b). '''Amr da bu şevk ile rebābın eline alup bir fasleyledi ki Kaytafā safāsından ʿāklı gitdi.''(16a). '' ''evvelā ben saŋa saz çalayım eğlenelim. Andan curcuna oynayayım. Şāh bunun birine kadir değildir.'' deyüp saz çaldı ve muallāklar atup sıçrayup vāfir de oynadı. Kız ʿakibet bī-ihtiyār güldi.''(*36b*).

İslam tarihinde Amr bin Ümeyye-i Damrî'nin hayatı hakkında bilinenler zaman içerisinde destan, efsane ve masal anlatısına kayarak Hamzanâmelerde yerini almıştır. Amr bin Ümeyye-i Damrî tarihi bir şahsiyet olup cesareti, atılganlığı ve zekasıyla nam salmıştır. Hz. Peygamber'in elçilerindendir. Habeş kıralı Necaşi'ye Hz. Muhammed'in namesini götürür. Bedir yöresinde yaşayan Beni Damre kabilesindendir. Uhud savaşından sonra Müslüman olmuştur. Hz. Peygambere suikast düzenlemiş olan Ebu

Süfyan'ı öldürmek ve Mekkelilerce çarmıha gerilen Hubeyb b. Adî'nin cesedini asıldığı yerden indirmek üzere Cebbar b. Sahr el-Ensarî ile Mekke'ye gönderilir (Fayda, 1991: 94-95). Tarihi kişiliğindeki bu özelliklerinden dolayı esere konu olduğunu düşünüyoruz. On ikinci ciltte kafası kesilip Şâh Nuşirevân'ın huzuruna götürülen Ferruhzâd'ın kellesini getirmesi için Hamza tarafından görevlendirilir. Bu olay Hz. Peyamberin, Amr bin Ümeyye-i Damrî'yi düşman topraklarında öldürülüp sergilenen Hubeyb bin Adî'nin cesedini almasına benzetebiliriz.

Ahmet Cevdet Paşa (1976: 264-266) ordu kumandanlarından bahsederken Amr ibni Ümeyyetü'd-Damrî'den bahseder. Amr Ayyâr'ı ilk muhacirlerden ve seriyye (düşman üzerine gönderilen küçük süvari müfrezesi, gece baskını) beylerinden biri olduğunu söyler. Amr ibni Ümeyyetü'd-Damrî atılgan, çevik, eli çabuk ve çakır pençeli bir merd-i ayyâr'dır. ''Eyyam-ı cahiliyette (cahiliyet günlerinde) çok sabıkası var idi. Nice muhataralardan kurtulmuş, arta kalmış bir zat-ı garibü'l-etvâr (acâib tavırlı bir zât) idi.'' (1976: 265) diye bahseder. İslam Asrında Amr ibni Ümeyyetü'd-Damrî için ''Peygamber sâisi (habercisi) diye ma'ruf olup emr-i tecessüste (casusluk işlerinde) ve tebliğ-i mürâselâtta (mektupları ulaştırmakta) ve düşman memâlikine (memleketlerine) girip çıkmada hikâyât-ı garibesi (garip hikâyeleri) vardır.'' diye bahseder (1976: 265).

Hicretin dördüncü senesinde Kaare kabilesinden bir grup Hz. Peyamber'den İslam'ı anlatacak kişiler göndermesini isterler. Resul-i Ekrem altı kişi gönderip içlerinden Asım ibni Sabit'i reis tayin eder. Ancak müşriklerin bundan maksatları müşrik Mekke reislerinden bir şeyler almak ve kötülük yapmak içindir. Dört kişiyi şehit edip ikisini müşrik Mekke reislerine satarlar. Mekke müşrikleri de bu iki sahabeyi meydanda asıp sergilerler. Ebu Süyan da Hz. Peygamberi öldürmek için adam tutup gizlice Medine'ye yollar. Bu gibi sebeplerden dolayı Peyamber Amr ibni Ümeyyetü'd-Damrî ve Seleme ibni Eslem'i, Ebu Süfyan'ı öldürmesi için görevlendirir. Amr devesine Seleme'yi de bindirip Mekke'ye gelir. Amr ve arkadaşı devesini iki dağın ortasında bir yere bağlayıp şehre girerler. Amr önce Ebu Süfyan'ı öldürelim dese de Seleme önce Kabe'de tavaf edip namaz kılalım, der. Böylece Kabe'ye gidip tavaf edip namaz kılarken Ebu Süyan'nın oğlu Muaviye Amr'ı tanır ve bağırır. ''Amr ise zaman-ı cahiliyette sabıkalı ve korkunç bir adam olmakla, işitenler, Amr buraya elbette sû-i niyet (kötü niyet) ile gelmiştir, diyerek koşmuşlar ve Amr'ın arkasına düşmüşler.''(1976: 265). Böyle olunca Ebu Süfyan'ı öldürmekten vazgeçip canlarını kurtarmak için kaçıp bir mağaraya saklanırlar. Bir gece orada kalırlar. Arkalarından aramaya çıkan Osman ibni Maliki't-Temimî atıyla mağara önüne gelince Amr kaplan gibi sıçrayıp hançer ile Osman'ı vurur. Osman'ın can havliyle bağırtısı Mekke'den duyulur. İşitenler gelince Amr tekrar mağaraya sığınır. Osman son nefesinde kendisini Amr'ın vurduğunu söyler ama mağarada olduğunu söyleyemeden ölür. Amr ve Seleme'yi arayıp bulamazlar. Bu ikisi iki gece daha mağarada kalırlar. Sonra Seleme deveyi bulup Mekke'ye gelir. Amr yaya olarak yolda gelirken bir mağaraya saklanır. Mağaraya gelen müşrik bir koyun çobanını öldürür. Mekke'ye gelirken yolda Peyamberi öldürmek için tutulmuş iki müşrikten birini okla vurup öldürür, diğerini

Mekke'ye getirir. ''Amr'ın bu gibi daha nice garib kıssaları vardır. Sonra kassaslar (hikâye, masal, efsane anlatanlar) dahi onlara birçok masallar katmıştır.''(1976: 266).

Ahmet Cevdet Paşa'nın Amr ibni Ümeyyetü'd-Damrî hakkında anlatıkları bu bilgiler Hamzanâmelerde Amr Ayyar kişiliği ve metinde oynadığı rolün örtüştüğünü gösterir. Gerçek hayatta Amr ibni Ümeyyetü'd-Damrî'nin ayyarlığı ile etrafa nam salması, kurmaca bir özelliğe sahip olan Hamzanâme anlatılarında Amr Ayyâr'ın özelliklerine aksettirilmiştir. Böylece Hamzanâmeler sadece Hz. Hamza'nın hayat hikâyesini anlatan eserler olmamış, Amr Ayyâ, Ma'dî Kerb gibi sahabelerin efsaneleşen hayat hikâyelerinin de anlatıldığı geniş anlatılara dönüşmüştür.

1.2.2.5.1.1.4. ʿAmr Maʿdî

Amr Maʿdî, Hamzanâme ciltleri boyunca Amr Ayyar'dan sonra adı en çok geçen kahramanlardandır. Amr Maʿdî, Hamza'nın kerb-i ser-askeridir (57b). Kerb-i ser-asker, savaşı başlatan haberci demektir. Hamza savaştan önce Amr Maʿdî'ye hilʿat giydirip asker içinde savaşın başlayacağını nida ettirir. ''Ey gaziyān-ı İslām! Siz de bilin ve hāzır olun ki yarın Melik Kaytafā ile cengdir.''(36a). '''Asker-i İslām biliŋ ve āgāh oluŋ kim yarın ceng-i sultānī ve neberd-i hakanīdir. Düşmān ʿaskeri yağmadır.'' (71b).

Amr Maʿdî ile Hamza süt kardeşdir. Hamzanâme'nin birinci cildinde Hamza doğduğunda annesinin sütü Hamza'ya yetmez. Onun için Hamza, o devirde de köklü bir gelenek olarak süt anneye verilir. Hamza üç yaşına gelince annesinin memesini bir defa somurunca kan gelir. Babası her gün kırk kadın bulup Hamza'yı emzirtirtir. Bu kadınların sütü Hamza'ya yetmez. Günden güne zayıflamaya başlar. Babası Hamza'ya yetecek sütlü bir anne arayışına çıkar. Mekke'ye yakın Benî Amir kabilesi padişahı Kerb Adî'nin hanımı Adiye Banû Hamza'nın süt annesi olur. Amr Maʿdî ile birlikte toplam beş çocuğu vardır. Amr Maʿdî diğer kardeşlerinden pehlivanlıkta üstün olup her gün bir deve yerse karnı doyar. Babası ölünce yerine kabilenin padişahı olur. Bu şekilde Hamza ile Amr Maʿdî süt kardeş olurlar (Aksoy 2009: 104, 105).

Amr Maʿdî savaşçı kimliğiyle de öne çıkar. Kaytafâ, Amr Maʿdî'yi gördüğünde ''ammā yanlarında bir herīf dahi var bir özge hey'et server'' (56b) diyerek onun babayiğit biri olduğundan bahseder. Yetmiş yedi yapraklı boz doğana biner (57b). Bir gün ʿÖmer bin Hamza, Tur Serkeş'le birlikte Kaytafâ ile cenk etmeye giderken Amr Maʿdî de peşlerine takılır. Kaytafâ üçünü de yenip ağaca bağlar (57b).

Amr Maʿdî eserin ikinci mizahî kahramanıdır. Amr Maʿdî şişman biri olup boyu hakkında bir bilgi yoktur. ''Ey şehzāde! Bu karnı büyük herīf kimdir?'' (57a). Amr Ayyâr ile atışmalarına meclistekiler gülerler. Amr Maʿdî, Amr Ayyâr'a düşmanları olan Kaytafâ'nın yanına gidip ihsanlar aldığını ve gözünün doymadığını söyler. Buna kızan Amr Ayyâr, Amr Maʿdî'ye dünyayı yese doymayacağını söyler. '''Amr Maʿdī:

‘‘Doğrusı ʿAyyār benim karnım seniŋ gözüŋe büyük görünür ammā yine bir deve etiyle bir kazan keşkek ve üç tulum bāde ile doyar ammā seniŋ ol dağarcuğuna deveyi katārıŋa çeksek alur. Kurduŋ hemān adı var yoksa bunda dilki var baş keser.’’ deyüp vāfir latīfe eylediler.’’ (48b). Amr Madʿdî, Amr Ayyâr’ın beylere yemek yedirmemek için düğünü Mekke’de yaptığını söyler. ‘‘‘Amr: ‘‘Eyü vardım evvelā sen cümlesin yerdiŋ beglere kalmazdı.’’ dedi. Amr Maʿdī: ‘‘Zāhir sen asıl hasīs va[r]yemeziŋ ne kadar taʿāmı olsa gerek.’’ deyüp birbiriyle ol kadar muhāvere eylediler ki oturan Turan begler bu ikisiniŋ mücādelesine gülmeden bayıldılar.’’(48b-49a)

Mehcûr Şâh’ın kalesini fethettiklerinde üç anahtar bulurlar. Amr Maʿdî gümüş anahtarı seçer. Kubbeyi açınca içinden bir sandık çıkar. Amr Ayyâr da altın anahtarı alır ama kubbeden hiçbir şey çıkmaz. Amr Maʿdî’nin sandığından çıkacakları paylaşalım der. Sandığı açtıklarında bir dev çıkıp ikisini de yakalayıp yiyeceğini söyler. Amr Ayyâr kendisinin zayıf ancak Amr Maʿdî’nin etinin çok olduğunu söyleyerek onu yemesini söyler. O da kendisini yılanın soktuğunu etinin zehirli olduğunu söyleyerek kurtulmaya çalışır (11b, 112a). Hamza gelip Kardanuç adlı devi öldürür. Ancak masallarda karşılaşacağımız bu olağanüstülüklerde Amr Maʿdî de yer almıştır.

Amr Maʿdî de tarihi bir kişiliktir. Peygamber Efendimiz zamanında Amr bin Maʿdî Kerib (ö. 21 / 641-42) adında bir sahabe vardır. Yemen’de Mezhic kabilesinin Zübeyd kolundan olup Cahiliye döneminde doğmuştur. Hz. Muhammed’in İslamiyet’i yaydığını duyunca on kişi ile Medine’ye gelip Hz. Peyamber ile görüşüp Müslüman olmuştur. Rivayete göre başka bir bölge valisine bağlanınca ikinci dereceden bir idareci olması zoruna gider. Yalancı peygamber Esved el-Ansî Yemen’i hakimiyeti altına almaya çalıştığı sırada irtidat eder. Yalancı peygamber olayını bastırmak için gelen Hz. Ebubekir komutasındaki Muhacir bin Ebû Ümeyye’ye teslim olup tekrar İslamiyet’e girer. Medine’ye gelince Hz. Ebubekir tarafından Suriye’nin fethinde görevlendirilir. Yermük savaşında bulunur ve savaş sırasında bir gözünü kaybeder. Hz. Ömer devrinde Saʿd bin Ebû Vakkâs ile Irak’ın fethine katılır. Hz. Ömer, Saʿd’a yazdığı mektupta iki bin kişiye bedel iki kişiden biri Amr bin Maʿdî Kerib’dir, der. Savaşlarda gösterdiği kahramanlık ve yiğitliğinden dolayı ‘‘Arap cengaveri’’ ünvanını almıştır. Kadisiye ve Nihâvend savaşlarında gösterdiği kahramanlık Müslümanlar tarafından hayranlık uyandırmıştır. Nihâvend savaşında aldığı yaradan iyileşemeyip Rey’in Rûze kasabasında vefat eder. Kirmanşah’a gömülür. Cesur ve zeki olmasının yanında gür bir sese sahiptir. Muhadramûn şairleri arasında yer alan Amr bin Maʿdî Kerib yazdığı birçok şiiriyle de ün salmıştır (Sezikli 1991: 88). Birçok savaşa katılarak gösterdiği kahramanalıklar Hamzanâmelere konu olmuştur. Amr Maʿdî’nin gür bir sese sahip olması Hamzanâme’de geçen Hamza’nın kerb-i ser-askeri ünvanını ispatlar. Kerb, savaşı başlatan haberci demektir. Hamza savaştan önce Amr Maʿdî’ye hilʿat giydirip asker içinde savaşın başlayacağını nida ettirir (36a). Muhtemeldir ki Maʿdî Kerb katıldığı savaşlarda gür sesiyle ‘‘‘Asker-i İslām biliŋ ve āgāh oluŋ kim yarın ceng-i sultānī ve neberd-i hakanīdir. Düşmān ʿaskeri yağmadır.’’ (71b) nidalarıyla savaşı başlatmıştır.

Evliya Çelebi, Seyahatnâme'sinde tokat sığır celeplerinin vasıflarını anlatırken Maʿdî Kereb Gazi'den sığır bakıcılarının pîri olarak bahseder. Gazâda alınan koyun, kuzu, sığır, Camus gibi ganimetlerin hepsi Maʿdî Kereb'e bırakıldığını yazar. Bu yüzden ilk çiftlik, mandıra, eğrek, saya, ağıl, tokat yapıp içine ter-oğlanları koymak Maʿdî Kereb Gazi'den kaldığını söyler. Hz. Resul'ün izniyle yetmiş kişinin kemerini bağlayan Hamza, Maʿdî Kereb'in de kemerini bağlamıştır (Kahraman A. S., Dağlı Y. 2008: 516).

Hamzanâme'de Amr Maʿdî savaşçı kişiliğinin yanında yemek yemeye çok düşkün ve şişman biri olarak tasvir edilir. Melik Kaytafâ onu tanımadığı için at üzerinde gördüğünde bu şişman kişinin kim olduğunu sorar. Amr Maʿdî bir oturuşta bir kazan keşkek, üç tulum bade ve bir deve ile doyar. Hamzanâme'de geçen bu bilgilerin gerçeklik ile ilişkini bilmiyoruz. Amr Maʿdî'nin bu özelliklerinin esere mizahî bir hava kattığını söyleyebiliriz. .

1.2.2.5.1.1.5. Bedîʿüz-zamân-ı Sânî-i Sâhip-kırân

On ikinci ciltte Bedîʿüz-zamân-ı Sânî-i Sâhip-kırân hakkında fazla bilgi yoktur. Kaytafâ, Hamza'nın meclisindeyken kimin hangi tahta oturduğu hakkında bilgi verilir. Bedîʿüz-zamân-ı Sânî-i Sâhip-kırân'ın tahtının boş olduğu ve bir sabah kûh-ı semavâttan geleceği söylenir. ʿʿcümle ʿalem-dârlarıŋ ve sancakdârlarıŋ başı olan kimseniŋ (Bedīʿüz-zamān-ı Sānī-i Sāhip-kırān) sandalīsi Süleymān bār-gāhında tahta karşu Sām sandalīsiyle Kāhir sandalīsiniŋ ortasına düşerdi. Ol sıra bir başka kuldur. Üstünde kimse yokdur.''(67a). Bedîʿüz-zamân-ı Sânî-i Sâhip-kırân'ın tahtının boş olduğu ve bütün alem-dârların ve sancakdarların başı olduğu söylenir.

Bedîʿüz-zamân-ı Sânî-i Sâhip-kırân, Hamza'nın oğludur. ʿʿKaçan sabāyla düşüp oğlı Bedīʿüz-zamān-ı Sānī-i Sāhip-kırān kūh-ı semāvātdan gele ve nebīresi Melik Kasım dilāver kūh-ı cevāhirden geleler. Üç biŋ üç yüz sandalī-nişīn dilāverler Kaytafā altına oturalar''(67a). Burada da anlatıldığına göre Hamza'dan sonra tahta geçecek kişi oğlu Bedîʿüz-zamân-ı Sânî-i Sâhip-kırân'dır. Asıl adının ne olduğu söylenmez.

Hamzanâmelerin kırk altıncı cildinin sonunda ʿʿbizüm kıssamuz Bedīʿüz-zamān-ı Sānī-i Sāhip-kırān'a geldi bu cild dahı bunda tamam oldu.'' (Dinçaslan 2016: 171) denilerek kırk yedinci ciltte muhtemelen Bedîʿüz-zamân-ı Sânî-i Sâhip-kırân'dan bahsedilecektir.

1.2.2.5.1.1.6. Ebuʿl-Humar-ı Bed-Mest

Hamza'nın iki celladından birisidir. Hamza'nın yanındadırlar. Şâh Nuşirevân'ı öldürmek için Hamza cellatlarına seslenir. ʿʿʿʿ Bre cellād gelsün.'' dedikde Zü'l-humār-

ı Bed-mest ve Ebu'l-humār-ı [Bed]-mest hāzır olup: ''Buyuruŋ ya Sāhip-kırān! Kolumuz kuvvetlü ve kılıcımız keskün görün.'' dediler. Server: ''Uruŋ şu melʿūnun boynın.'' dedikde cellādlar Şāh'ıŋ yakasına yapışup ''Emir Sāhip-kırān'ıŋdır.'' deyüp ellerin bağlamağa başladılar.''''(80a).

1.2.2.5.1.1.7. Zülʿ-Humar-ı Bed-Mest

Hamza'nın cellatlarındandır. Hamza çağırdığı zaman yanında hazır bulunur. ʿʿʿʿ Bre cellād gelsün.'' dedikde Zü'l-humār-ı Bed-mest ve Ebu'l-humār-ı [Bed]-mest hāzır olup: ''Buyuruŋ ya Sāhip-kırān! Kolumuz kuvvetlü ve kılıcımız keskün görün.'' dediler.''(80a).

1.2.2.5.1.1.8. Estağnus-i Yunanî

Metinde bir yerde ismi geçen Hamza'nın beylerindendir. Şâh Nuşirevân'ın ordusuna karşı savaşır. Adının Yunanî olmasından dolayı Anadolu'dan geldiğini söyleyebiliriz. ''Beriden ʿÖmer bin Hamza Yunanī, Estağnus-i Yunanī ve karındaşı Setaftafnuş-i Yunanī, Söhrāb-ı Kürsī Neşīn, Melik Şāh-ı Kābilī, Mihrāb-ı Kābilī, Lekzī elli biŋ ʿaskeriyle yürüyüp kendülerin cenge urdular.''(73b). Bir yerde de adı İstagtûş olarak geçmektedir (9b).

1.2.2.5.1.1.9. Ferruhzâd-ı Civân-Baht

Hamza ile doğan on kişiden biri olan Mukbil'in oğludur. Kubâd bir gece kötü bir rüya görür. Rüyasında yerine yatmaması söylenir. Ferruhzâd kendisinin yatabileceğini söyleyerek Hamza'nın oğlu Kubâd'ın yerine yatar. Ferruhzâd ile Kubâd aynı yaştadırlar. Serhenk Ayyâr bir gece gelip Kubâd zannettiği Ferruhzâd'ın başını kesip Şâh Nuşirevân'a götürür.(85b).

1.2.2.5.1.1.10. Guşemşem-i Hicazî

Hamza'nın adamlarından olup Hicâz dilâverlerindendir. Savaş meydanında diğer beylerin adı anılırken onun da ismi söylenir (73b). Hakkında başka bilgi yoktur.

1.2.2.5.1.1.11. Hâce-i Dânâ

Hoca; Hâce-i Dânâ, Dânâ-i Rüzgâr, Dânâ-ı ʿÂlem, Hoca-ı Dânâ, Büzürcmihr, Pîr-i Rûşen-zâmir isimleriyle anılır. Şâh Nuşirevân'nın bilge veziridir. Hoca, ilm-i nücumda ve reml ilminde üstaddır. Devlet yöneticiliğinde kâmil bir zekaya sahiptir. Hem Şâh Nuşirevân'a hem Hamza'ya bu yönde nasihatlar verir.

Hoca'nın en büyük düşmanı Bahtek'tir. Bahtek her fırsatta Hoca'yı öldürmeyi düşünür. Ama Hoca, Bahtek'in öldürülmesini engeller. ''Bahtek'e Nuşirevân gazab edüp cellāda emreyledi. ''Öldür bu melʿūnı beni idlāl edüp Hoca gibi vezīrden dūr eyledi.'' deyüp helāk etmek istedi. Yine Hoca dilek edüp: ''Ko ferāgat eyle Şāh'ım! Elbette gül dikensiz olmaz ʿarif olan gülüŋ safāsın edüp dikenden kaçup kendüyi baturmaz.''(104a).

Hoca, Hamza ve adamlarına her zaman yardım eder. Amr Ayyâr sûret değiştirip Şâh meclisine girdiğinde Amr Ayyâr'ı tanıdığı halde söylemez. '' derken Hoca duramayup yine açmazdan tebessüm ederdi ve ʿAmr'ıŋ sanʿatlarına taʿaccüb ederdi. Bahtek harām-zādeniŋ gözi ilişüp Hoca'nıŋ ol hāline muttaliʿ oldı: ''Nedür ey Hoca yine bu ʿAmr degül midür demek istersin?'' dedi. Hoca: ''Hayır bilmem.'' dedi.''(54b).

Hoca, Serhenk Ayyâr'a acır ve öldürülmesini engeller. ''Sen elbette ʿAmr'sın.'' deyüp cellād getürüp: 'Ur şununŋ boynun.'' dedikde Hoca Serhenk'e acıyup merhamet eyledi. ''Koŋ şu fakīri ol ʿAmr degüldür, Serhenk'dir. Ol remmāl de ruhbān da ʿAmr idi.''(55a). Serhenk Ayyâr daha sonra Müslüman olacaktır. Yine bir defasında Şâh, Hamza'ya esir düşünce Şâh Nuşirevân'ın da öldürülmesini engeller. (80b).

Hoca açık sözlüdür, Şâh'a bildiği doğruları söylemekten çekinmez. ''Şāh ve Bahtek ol hāli görüp āh eylediler ve Şāh diledi ki ceng mağlūbe ede. Hoca komadı: ''Yok Şāh'ım neylersin? Şimdi Hamza iki oldı. Hudā hakkı çün seniŋ ʿaskeriŋe yalŋız Kaytafā yeter. Hamza şöyle dursa.'' dedi. Şāh yine ferāgat edüp elemiyle dönüp kondılar.''(64b).

Şâh Nuşirevân, Hoca'nın dediklerini yapmaz ve hep hüsrana uğrar. Hoca'nın söylediği sözlerin hiçbirinde yalan yoktur ve dediği de olur. Hoca ile Şâh arasında geçen şu konuşmalar Hoca'nın ve Şâh'ın eserdeki ilişkilerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Şâh, Hamza'ya esir düşmüştür. ''Hoca: ''Şāh'ım niçün böyle edersin. Hamza yine seniŋ kuluŋdur. Göre seniŋ bağlanduğuŋa bile elem çekdi. Çık tahta otur yine seni vilāyetiŋe göndürür. Öyle olur dāim. Ben derdim. Sözüm tutmadıŋ. Suç seniŋdir.'' dedi. Şāh Hoca'ya eğri geri bakup: ''Ey pīr-i nā-halef evvelde murādıŋ bu idi. Eyü yeriŋ bulmuşsun. Hemān otur aşağı. Benim bu kadar ihsānım gördüŋ yine bunlarıŋ gayretin çekerdiŋ. Āhir geldiŋ. Var sağlık ile.'' dedi.''(79b).

Hoca ile Hamza baba-oğul gibidir. Karşılaştıkları zaman birbirlerine hürmet ve iltifat ederler. ''Hoca karşu gelüp: ''Merhabā oğlum, hezār āferīn! Senin erligiŋe ber-

hordār ol.'' dedi. Server: ''Ey peder-i bozorkvārım! Kanı Şāh?'' dedi. Hoca: ''Oğlum, Bahtek anı kaçurdı ammā yabana gitmez.'' deyüp birbiriyle görişdiler.'' (78a).

Şâh Nuşirevân, Bahtek'in yönlendirmesiyle Hoca'yı hapse attırır (99b). Hapisten Amr Ayyâr kurtarır. Hoca zindandan çıkınca şekil değiştirip Hüsrev-âbâd şehrine gider. Orada reml atınca zor sorulara verdiği cevaplarla Hüsrev-âbâd padişâhının dikkatini çeker ve onun vezir-i azâmı olur (101a).

Şâh Nuşirevân'ın meclisine gelen maymun başlı cinnîlerin mektubunu Hoca'dan başkası okuyamaz (104b). Hoca, cin taifesinin dillerini iyi bilir.

Hoca; Hamza, Amr Ayyâr ve Lenduhâ gibi Kaf'a giden kişilerdendir. Esma Peri, Hoca'yı Hamza ile nikâhını kıyması için Kaf'a getirtmiştir. Hamzanâme'nin sekizinci cildinde anlatılır (Akın 2006).

Hamzanâme'nin birinci cildinde doğumu ve çocukluğu hakkında bilgiler vardır. Hüdaperest olup dedesi Camasb'tır. Camasb'ın da soyu Hz. Danyal (as.) uzanır. Keykubâd'ın kötü veziri Şemʿûn babası Baht Hammâl'ı öldürünce Hoca küçük yaşta Şemʿûn'dan intikam alır. Keykubâd çok zeki olan Hoca'yı küçük yaşına rağmen vezir yapar. Keykubâd'ın vasiyeti üzerine de Nuşirevân'ın vezir-i azâmı olur (Soyal 2018).

Hamzanâme'nin birinci cildinde Nuşirevân, Hoca ve Bahtek'in evlilikleri Keykubad tarafından aynı zamanda gerçekleştirilir. Hoca, Nuşirevân'ın diğer ehl-i İslam olan veziri Argıs vezirin kızı ile evlendirilir. Kızın ismi söylenmez. Bu kızdan Hoca'nın on iki ciltte de adı geçen Siyavuş adında bir oğlu olur (Soyal 2018).

1.2.2.5.1.1.12. Hamza

Eserin ''Kitab-ı Kıssa-ı Hamza-yı Bā-Safā Radıyallahu ʿanh Cild İsnā 'Aşer'' diye başlaması Hamza etrafında gelişen olayların anlatılacağı işaretini vermektedir. Anlatılan olaylar Hz. Hamza'nın gerçek yaşamı olmamakla birlikte yer yer Hz. Hamza ile eserde geçen Hamza'nın künye bilgilerinin örtüştüğü görülmektedir. Mesala Hz. Hamza İslam tarihi kaynaklarında geçen Abdulmuttalib'in oğlu olup Hz. Muhammed'in amcasıdır. ''Sāhip-kırān şark u garb Hazret-i Hamza-yı bā-safā ve ʿamū-yı resul-ı Hudā yetişüp''(92b). ''Sen ki Hamza bin ʿAbdü'l-muttalib'sin.''(35a). ''Hamza'ya buluşup atası ʿAbdü'l-muttalib'iŋ nāmesin sundı.''(89b). Hz. Hamza, Efendimizin soyundan Haşim soyundandır. Hz. Hamza baba tarafından Adnan'a, dayanır. Adnan'ın da Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail soyundan geldiğini tarihçiler söyler. ''Ey vezīr seniŋ bu sözleriŋ hep garez ancak Hamza niçün hasebü'n-neseb degüldür? Hazret-i İbrāhim ve oğlı Hazret-i İsmaʿil neslinden degül midür? Andan ziyāde ʿālī neseb var mıdur ve cümle kitāblarıŋ kavli budur ki āhir zamān peygāmberi Hazret-i Muhammed Mustafa evlād-ı Haşimden dünyāya gelecekdir.''(32b). Hz. Hamza ''dinin yenilmez pehlivânı'' ünvanı almıştır. ''Ey usta! Hamza'yı nice gördüŋ? Sehāda ve pehlivānlıkda vasf

etdükleri mikdārı var mıdur?''(13a). Metinde Hamza hakkında bilgiler yer yer okuyucuya aktarılır.

Hamza için eserde birçok isim kullanılır. Hamza metinde, Hazret-i Hamza, Sâhip-kırân, Hazret-i Sâhip-kırân, Sâhip-kırân şark u garb, Emîr-i Merdân, Emîr-i Arap, Arap, Arap Hamza, Server, Server-i ʿÂlem gibi isimlerle anılır. Bu isimlerin nerede ve kimler tarafından söylendiği dikkat çekicidir. Savaş meydanında Hamza'dan bahsederken onun korkusuz ve güçlü olduğunu, birçok yeri fethedeceğini anlatmak için ''Sāhip-kırān'' ünvanı kullanılır. '''Aleyke ʿavn-ı Allah ya Sāhip-kırān koluŋa kuvvet!'' (64a). Eserde de birçok yerde Hamza için ''Emīr-i Merdān, Emīr-i ʿArap'' isimleri kullanılır. Bu şekilde Hamza'nın lider, yönetici, Peygamber Efendimizin soyundan geldiği vurgulanır. Bu isimler daha çok İslam Beyleri tarafından kullanılır. Yezdanperstler, özellikle Bahtek, Hamza'dan bahsederken şu isimleri kullanırlar: Arap (32b, 62b, 75a, 96b), Arap Hamza (18a, 32b). Bahtek'in bu isimleri kullanmadaki amacı Hamza'yı küçük düşürmek istemesidir. Yine Bahtek bir yerde Amr Ayyâr için ''Arap uğursuzu'' ifadesini kullanır.

Destan kahramanları küçük yaşta yiğitlik gösterip nam salar. Hamza yedi yaşında Yemen'i fethetmiş, Hişâm bin Alkame'yi ve ordusunu yenmiştir. On dört yaşına geldiğinde Lenduhâ gibi adam ejderhasını kafese koyup İran'a getirir (5b). Hamza'nın bu kahramanlıkları onun küçük yaşta bile çok güçlü kuvvetli biri olduğunu gösterir.

Hz. Hamza, ateşperest olan Şâh Nuşirevân'ın pây-ı taht pehlivânı olup Rüstem tahtında otururken ona çok hizmet etmiştir (37a). Hamza, Habeş'ten Şâh Nuşirevân'ı Eba Ömer'in hapsinden kurtarıp getirir. Yedi kaleden Şâh Nuşirevân adına haraç toplar. Şâh Nuşirevân'nın taht ve tacını Hişâm bin Alkame'den geri alır. Şâh'ın emri üzerine Hindistan'dan Lenduhâ bin Sa'dan'ı kafese koyup İran'a getirir (33a). Daha önceki ciltlerde bu olaylar ayrıntılı anlatılır. Yine bu olaylar Hamza'nın gençlik yıllarında olan olaylardır.

Hamza'nın savaşçı kimliğini eserin her yerinde görebiliriz. Hamza, on sekiz arış boyunda olup on sekiz sâhip-kırânın alât-ı harbini üzerinde taşır. Hamza kendisine yadigâr olan savaş elbise ve silahlarını giyinip meydana çıkar. Bu aletleri Kaf'ta kaldığı on sekiz yıl boyunca birçok devi öldürerek elde etmiştir. Devlerin saraylarında bulunan bu hazineleri Hızır'ın yönlendirmesiyle bulur.

Hasımları dahi Hamza'nın olağanüstü özelliklerine şaşırırlar. Hamza ile Kaytafâ'nın cengi kırk gün sürer. Kaytafâ, Hamza'nın gücüne hayran olur. Hamza'ya özgü bu olağanüstü özellikler kendisine Hz. Hızır tarafından öğretilmiştir. Bu hâsse herkeste olmaz, sahipkırânlarda olur.

> ''Hamza lenger verdi. Ayaklar yerin buldı. Kaytafā kemeri elinden kapup koyuverdi. Hār hār solumağa başladı ve gördi. Hamza'nıŋ iki ayakları topuklarına varınca yere gömülmüş taʿaccüb eyledi: ''Ya Hamza! Sen de ne hāssa vardır ki ben yukarı çekerin sen aşağa gidersin?'' dedi. Hamza eyitdi: ''Hāsse oldur ki Hāk Teʿālā

Sāhip-kırānlara vermişdir. Kendü zūrlarından yere batarlar. Herkese olmaz. Bundan eyü hāssa mı olur?'' dedi.'' (63a).

Hamza, dinine bağlı bir İslam kahramanıdır. Savaşlardan önce galip gelmeleri için Hakka dua edip namaz kılar. Savaşlarda kendini düşünmez. İslam dininin geleceğini düşünür. Kaytafâ ile cenk etmeden önce beylerine nasihat eder. Kaytafâ ile teke tek yapılan cenkte yenilirse Kaytafâ'ya tabi olmalarını, askerine saldırmamalarını söyler. Onun da ehl-i İslam olduğunu söyler.

''Sāhip-kırān ʿişrete mukayyed olmayup vasiyet eyledi. ''Begler eger Hāk Teʿālā baŋa fırsat verürse ne güzel ammā ol baŋa gālib olur ben bir hāl olup sakınıŋ siz de ʿinād etmeyüp ol dilāvere ser-fürū edesiz. O Şāh'ıŋ hakkından gelür. İslām pāy-māl olmaz.'' dedi. Begler: ''Allah oŋara ya Sāhip-kırān niçün böyle me'yūs olursuz. İnşā-Allah siz aŋa gālib olursuz. Şüphe yokdur.'' dediler. Hamza: ''Hele duʿādan unutmaŋ.'' deyüp kendi arı abdest alup bār-gāh-ı İshāk'a girüp sabāha dek ʿibādet eyledi ve Allah Teʿālā'dan nusret taleb eyledi.'' (60a).

Hamza düşmanlarına karşı çok insaflı bir İslam kahramanıdır. İslam'ın yayılması için kaleler fetheder ve karşısına çıkan ateşperestleri önce İslam'a davet eder. Onları öldürme fırsatı bulduğu anlarda hep erteler ki daha sonra İslam'a girebileceğini düşünür. Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Zupûn ve Eba Ömer için çok uğraşır. Her ikisi de sıkıştıklarını anladıkları bir anda yalandan Müslüman olduklarını söyleyip kurtulurlar. Ancak daha sonra mürted olup İslam'dan çıkarlar (34b). Mihr-i Nigâr ve diğerleri Hamza'yı ne kadar uyarsalar da Hamza hep sonu bekler. Hamza, ''Biz mü'minüz. Zāhir mü'miniŋ şanı inanmakdır.'' (106a) diyerek dinine ne kadar bağlı bir insan olduğunu gösterir. Bir gün Şâh Nuşirevân, Siyeh Şîr tarafından esir alınıp eli bağlı bir şekilde Hamza'nın huzuruna getirilir. Hamza, Şâh Nuşirevân'ın düştüğü duruma çok üzülür. Ona nasihatlerde bulunur. ''Şāh'ıŋ eli bağlu. Elem çekdi. ''Bre ʿAyyār niçün böyle etdüŋüz?'' deyüp kendi eliyle bendin aldı ve koltuğuna girüp atdan indürdi. ''Āh Şāh'ım neyleyin. Bir alay müfsid sözine uyup gör ki kendüŋi ne hāle getürdiŋ. Bizim ne suçumuz var?'' deyüp içeri götürdi.'' (79a-79b). Bu da Hamza'nın düşmanlarına karşı ne kadar merhametli olduğunu gösterir. Onların hiçbir ortamda küçük düşürülmesini istemez.

Hamza, erin kadrini bilen bir kahramandır. Melik Kaytafâ'nın kahraman biri olduğunu duyduğunda İslam'a yâr olması için Hakka dua eder. Kaytafâ gibi birisiyle düşman olmak istemez. Kaytafâ da Hişâm neslinden olup o da bir sâhipkırândır. Nitekim Hamza, Kaytafâ'yı cenk meydanında yener. Kaytafâ, Hamza'nın kulluğunu kabul eder. Kaytafâ yerden kalkınca Hamza'nın ayağına düşmek ister, Hamza izin vermeyip alnından öper ve sarılır.

Hamza, çok cömert bir İslam kahramanıdır. Bir kale fethedildiğinde bütün malı İslam beylerine dağıtacak kadar cömerttir. Amr Ayyâr, Hamza'nın cömertliğini Kaytafâ'ya şöyle anlatır:

‘‘ʿAmr: ‘‘Sultānım! ʿArab’ıŋ hiç vasfı kābil ve mümkin degüldür. Anda olan lütf u kerem hiç dil ile taʿbīr olmaz. Bir büyük ʿaskeri bozup bu kadar hazineleri zabt olundukda cümlesin ʿaskere bahşeder. Bir habbe kabūl etmez ve bir kalʿa feth etdükde ol kalʿanıŋ cümle mālıyla hısārı bir ednā kuluna bağışlar, yine kendi bir şey almaz. Şimdi yakında Āb-ı Hırmen sultānı Keyvān Kātil’i katledüp vilāyetin bir değirmenciye verdi.’’(13a).

Amr daha sonra Hamza’nın bu ciltte gerçekleşmeyen bazı olayları hatırlatarak onun ne kadar kuvvetli birisi olduğunu Kaytafâ’ya anlatır: ‘‘kuvvetde ise Sāmlara ve Kahramanlara yol vermez bir adam ki iki yüz, üç yüz arış kaddılı dev ile ceng ede ve Kaf kapusın kaldurup bundan ziyāde kuvvet olur mu?’’ (13a).

Melik Kaytafâ henüz Hamza ile cenk etmeden önce sık sık Hamza’nın Sâm tahtını bırakıp Mekke’ye yerleşmesini ve Ka’be’de ibadetle meşgul olmasını tekrarlar. (33a, 35b). Muhtemeldir ki Hamzanâme’nin son ciltlerinde Hamza yaşlandığında Mekke-i Mükerreme’ye gidip Ka’be’de ibadetle meşgul olacaktır.

Hamza ve beylerinde İslam kardeşliği vardır. Hamza, beylerinden birisi zor durumda kaldığında hemen yardımına koşar. Abdulmuttalib mektup yazıp oğlu Hamza’dan yardım ister. Mektupta Ebrehe bin Eşrem’in ordularıyla gelip Ka’be’yi yıkmak istediğini çabuk yetişmesi gerektiğini söyler. Ebrehe bin Eşrem Saba Meliki’dir. Dört oğlunun ikisini Lenduhâ, ikisini de daha önce Hamza öldürmüştür (Deniz 2018). Bu sefer diğer iki oğlunu Sa’d ile Sa’id’i Mekke üzerine gönderir. Hamza gelip Ebrehe bin Eşrem’in iki oğlunu ve adamlarını yenip geri gönderir (90b). Bu olay İslam tarihinde anlatılan Fil vakasından önce gerçekleşen saldırılar olabilir. İslam tarihinde Fil vakası Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Hz. Hamza’nın doğumundan önce gerçekleşmiştir. Hz. Hamza’nın Fil vakasının olduğu dönemde yetişkin bir insan olması ve Ka’be’yi koruması eserin kurmaca özelliğinden kaynaklanır. Fil vakası Hamzanâme’nin on dördüncü cildinde ayrıntılı olarak anlatılır.

Hamza’nın ismi düşmana korku salar. Bunu bilen Amr Ayyâr birçok yerde düşman askerini hile ile kandırır. Gece karanlığında düşman çadırlarının arasında dolaşıp ‘‘Benim Hamza-ı Sāhip-kırān’’ der (3b, 110a). Askerlerde Hamza’nın geldiğini duyunca can korkusuna düşüp gece karanlığında birbirlerini kılıçtan geçirir.

Hamza kuvvetini İslam’a bağlılığından alır. Onun iman gücü büyü yapan Mehcûr Şâh’ın oyunlarını bozar. Mehcûr cadı sihir yaparak İslam beylerini öldürür. Amr Ayyâr, daha çok şehit vermemek için Hamza’nın meydana girmesini ister. Hamza ism-i azam okuyup meydana girer ve Mehcûr cadının askerlerini öldürür. ‘‘Hamza da ism-i aʿzam okuyup her ne kadar sihir etdi ise ibtāl edüp hamlelerin menʿ eyledi’’ (109a).

Hamza on sekiz yıl Kaf’ta kalıp birçok dev öldürüp Hz. Süleymân’ın definelerini ve bar-gâhını alıp kimsenin kaldıramadığı Kaf kapısını kaldırıp yeryüzüne geri gelmiştir. ‘‘Bir dilāver ki kırk elli yıldır, at binüp kılıç kuşanup dahi öŋüne kimse durmadı ve arkası yere gelmedi. On sekiz yıl kūh-ı Kaf’ı şikār eyleyüp Sāmlar ve

Kahramānlar elinden ʿāciz olduğı Ra'd u Berk ve Semendun hezār yek-desti helāk eyleye ve define-i Süleymān'a vasıl olup bār-gāhın çıkara Kaf kapusın kaldura''(37b).

Hamza yeryüzünde çok sayıda evlilik yapmıştır. Bunlardan ilki Antakya şâhı Firdevs Şâh'ın kızı Meryem Banu'dur. Meryem Banu'dan Ömer bin Yunanî adında bir oğlu olur. İkinci evliliği Şâh Nuşirevân'ın kızı Mihr-i Nigâr'la yapmıştır. Mihr-i Nigâr'dan Kubad adında bir oğlu olur. Üçüncü evliliği Gerdûs şâhın kızı Rabia-i Atlaspuş'ladır. Bu evlilikten Rüstem-i Âlemşâh'ı Rumî adında bir oğlu olur. Hamza, Kaf'ta iki evlilik yapmıştır. Birinci evliliği Hamzanâme'nin yedinci cildinde anlatılır. Şehnas Şâh'ın kızı olan bir peri olan Şehnuvan Banû ile evlenir. Esma Peri buna sinirlenip Şehnuvan Banû'nun başını keserek öldürür. İkinci evliliği Hamzanâme'nin sekizinci cildinde Kaf sultanı Esma Peri'yle yapar. Ancak masallarda karşımıza çıkan bu anlatılar Hamzanâmelerin masalsı özelliklerindedir.

1.2.2.5.1.1.13. İkbâl

Hamza ile birlikte doğan on çocuktan biridir. Bu kişiler Hamzanâmelerde Hamza'nın ʿʿon kulu'' olarak zikredilir. On ikinci cildin girişinde Eba Ömer lain İslam beyleriyle birlikte Mihr-i Nigâr'ı kovalar. İkbâl, Mihr-i Nigâr'la birlikte Eba Ömer'e karşı savaşır. ʿʿZirā Mukbil ve İkbāl, Meymūn, Mübārek Hamza'nıŋ on kulu yanında idiler. Ammā her biri nice zahmlar yiyüp bī-mecāl olmuşlardı.''(6a).

1.2.2.5.1.1.14. İstefenos Yunanî

Hamza'nın beylerindendir. Büyücü Mehcûr Şâh, Amr Ayyâr tarafından öldürülür. Mehcûr Şâh'ın Nigâr adında karısı vardır. Nigâr kaledeki hazine sandıklarının anahtarını Hamza'ya verir. Mehcûr Şâh ölünce karısı İstefenos Yunanî ile evlenir (112a).

1.2.2.5.1.1.15. Kubâd

Kubâd, Hamza'nın Mihr-i Nigâr ile evliliğinden doğan oğludur. Hamza, Kubâd'a ʿʿciğer köşem'' diye hitap eder. Hamza gibi küçük yaşta nam salmıştır. Yedi yaşında Keyvân Kâtil'i öldürmüştür. ʿʿKubād fırsat bulup Keyvān'a bir nize şöyle urdı ki siper-i sineden güzer kılup arkadan çıkdı. Şehzāde silküp atından yıkdı. Sıçrayup zemīne indi. Keyvān'ıŋ başın kesüp nizeye dikūp kafādārlarına teslīm eyledi.''(4a, 4b).

Kubâd, Amr Ayyâr'ı iyi tanır. Bir defasında Amr Ayyâr şair kılığında Hamza'nın meclisine gelir. Kubâd, Amr Ayyâr'ı gözlerinden bilir ve meclistekilere onun Amr Ayyâr olduğunu söyler. (*43b*)

Amr Ayyâr, Şâh Nuşirevân'nın meclisinde ne kadar kimse varsa taçlarını kapıp getirir. Kubâd, Amr'ın getirdiği taçları satın alıp dedesi olan Şâh Nuşirevân'ın tacını kendisine saklar. Bu da Kubâd'ın dedesine karşı bir sevgisi olduğunu ve ona bağlılığını gösterir (47b).

Kubâd savaşta İslam beylerine komutanlık yapar. Düşmanın taktiğine göre kendisi de askerini yönlendirir. ''Hemān begler birbirine bakup Kubād'dan icāzet istediler. Kubād: ''Yürüŋ ammā mā-dām ki anlar cümle bir uğurdan yürümeyeler siz de bölük bölük varıŋ.'' dedi.'' (73b).

Şâh Nuşirevân'ın hazineleri ele geçirilince Hamza bir kısmını fakirlere dağıtır. Bir kısmını da Kubâd'a verir (79a). Şâh Nuşirevân eli bağlı bir şekilde Hamza divanına getirilince Kubâd tahtan inerek ''Devletim dede hoş geldiŋ. Buyuruŋ. Taht siziŋdir.'' dese de Şâh kabul etmez (79b). Çünkü Kubâd'ın bir Arap oğlu olduğunu düşünür. Hamza, Şâh Nuşirevân'ı idam ettireceği zaman Kubâd ve Hâce-i Dânâ engeller. Şâh Nuşirevân'ı kafes içerisinde çadırın orta direğine asılı bırakırlar. Yemek vermezler. Kubâd gece gelip dedesi Nuşirevân'a yemek verir (80b).

Bir gece Serhenk Ayyâr gelip Şâh Nuşirevân'ı kaçırır. Bunu Kubâd'dan bilirler. Halktan bazı kişiler ''Kubād şehr-i yār'ıŋ Şāh'la ʿaceb muʿāmelesi var idi. Belki ol salıverdi. Ola ne kadar ise karābet var dedesidir.''(83a, 83b) derler. Kubâd bu söylenilenlere ar edip başka diyarlara gider (84a). Hoca reml edip üç yıl sonra döneceğini söyler. Kahraman kendisine atılan bu iftira karşısında memleketinden ayrılmayı bir çözüm yolu olarak görür.

Bir rivâyette Kubâd rüyasında yatağında yatmamasını kendisine zarar verileceğini söyleyen bir ses duyar. O gece Kubâd'ın yatağında Ferruhzâd yatar. Serhenk Ayyâr, Şâh'ın nâmesini yanlış anlar. Serhenk, Kubâd'ın başısını kesdiğini zannederek Kubâd'ın yatağında yatan Ferruhzâd'ın başını keser (85b). Kubâd, canına kastedenin dedesi olduğunu düşünüp Şâh Nuşirevân dâhil meclisinde kim varsa hepsine kılıçla yaralayıp gözden kaybolur (87a, 87b). Bu olay bize Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç edeceği zaman yatağında Hz. Ali'nin yatması olayını hatırlatır.

Hamza, Kubâd ortadan kaybolunca Amr Ayyâr'ı bulmasını söyler. Hamza, Kubâd için ''Cihānıŋ germ [ü] serdin görmedi.'' diyerek onun üzerine titrer (86b). Dünyanın sıcaklığı ve soğukluğu denilerek yaşamda karşılaşılan binbir türlü belalar ve güzellikler kastedilmiştir.

Kubâd'ın isminin kim tarafından koyulduğunu bilmiyoruz. Şâh Nuşirevân'ın babasının adı Keykubâd'dır. Yani Keykubâd, Kubâd'ın büyük dedesidir. İsmi bize Keykubâd'ı çağrıştırır. Anlatıcı bu şekilde İslam kahramanı Hamza ile İran

kahramanları arasında bir akrabalık ilişkisi kurmuştur. Bu da İslam'ın İran topraklarında yayılması şeklinde iki halkın yakınlaşması olarak düşünebiliriz. İran kahramanlarının isimleri ve geçmişleri de bu şekilde aynı Şehnâme gibi yaşatılır.

1.2.2.5.1.1.16. Lekzî

Hamza'nın beylerindendir. Şâh Nuşirevân ile savaşta bir yerde ismi geçer. Hakkında başka bilgi yoktur. ''Beriden ʿÖmer bin Hamza Yunanî, Estağnus-i Yunanî ve karındaşı Setaftafnuş-i Yunanî, Söhrāb-ı Kürsî Neşīn, Melik Şāh-ı Kābilī, Mihrāb-ı Kābilī, Lekzī elli biŋ ʿaskeriyle yürüyüp kendülerin cenge urdular.''(73b).

1.2.2.5.1.1.17. Me'mûn

Bir beyitte ismi geçer. Telmih amaçlı kullanılmıştır. Tarihi bir şahsiyettir. Abbasi halifesidir.

''Kuruldı kırmızı çadır-ı hümāyūn

Cihān bağdadına taht urdı Me'mūn''(41a).

1.2.2.5.1.1.18. Melik Kasım

Hamza'nın torunu olup kûh-ı cevahirden geleceği söylenir. Hakkında başka bilgi yoktur. ''Kaçan sabāyla düşüp oğlı Bedīʿüz-zamān-ı Sānī-i Sāhip-kırān kūh-ı semāvātdan gele ve nebīresi Melik Kasım dilāver kūh-ı cevāhirden geleler.''(67a).

1.2.2.5.1.1.19. Melik Kaytafâ

On ikinci ciltte sahneye çıkan önemli kahramanlardan birisidir. Mâzenderân şehrinin sâhipkırânıdır. Hişâm neslinden olup soyu Sâm'a dayanır. Ehl-i İslam'dır. Kaytafâ'nın altmış beş arış boyu ve yirmi iki arış sinesinin eni vardır.

Amr Ayyâr, Melik Kaytafâ'nın geleceğini duyunca şekil değiştirip yanına gider. ''Zarāfet budur ki evvel Melik Kaytafā'yı ziyāret edem. Zirā hem ehl-i İslām imiş hem Sām gibi Sāhip-kırān'ıŋ neslinden imiş. Göreyim mürüvvetin. Zirā hemān erlik sehādan bellüdür.''(11b).

Amr Ayyâr görüp hayran olur. '''Aceb heybet ü salābet sāhibi güya ki Lenduhâ-ı sānidir. ʿAmr hayrān olup gönlüŋden Hakk'a niyāza başladı: ''Ya Rābbe'l-ʿālemin ʿarz-

ı Sāhip-kırān'ı bu dilāverin̄ şerrinden sen sakla.'' dedi. Zirā hadd-i zātında bu dilāver özge bahādırdır ve safından ziyādedir. Mahāllinde yine beyān oluna''(11b, 12a). Anlatıcının Amr Ayyâr'ın ağzıyla Kaytafâ'yı övmesi Kaytafâ'nın önemli bir kişi olduğunu gösterir. Amr Ayyâr, Melik Kaytafâ'nın huzuruna sazende kılığında girer. Kaytafâ, Amr Ayyâr'ın kanun çalışını çok beğenir ve iki avuç filori verir. Amr Ayyâr, Hamza'nın vasıflarını anlatır. Amr Ayyâr'ın gerçek kimliği ortaya çıkınca Kaytafâ'ya ihsanına mazhar olmak için geldiğini söyler (15b). Kaytafâ, Amr Ayyâr'a Hamza'dan atası Sâm'ın hazinelerini istemek için geldiğini söyler. ''İmdi Hamza'ya selām eyle öyle kıyās etmesün ki ben Şāh'a yardım içün gelüp kāfirler içün ehl-i İslām'a kılıç çekem. Hayır nihāyet ben de zamānımda sāhip-kırān geçürün. Andan ceddim Sām'ın̄ ālāt-ı harbin taleb etmeğe geldim. Ya iyilik ile verür yahūd bu meydān ortasında anın̄la bir devlet sınaşmamız vardır. Ya taht ola ya baht.''(16a).

Kaytafâ, Hamza ile cenk etmek için filiyle savaş meydanına gelir. Hamza'nın sağış erenleri meydan ister. Melik Kaytafâ'nın karşısına sırasıyla Behrâm, Siyeh Şîr-i Asyâbî, Melik Behmen-i Kûhustânî, Tur Serkeş, Ömer bin Hamza, Mukallid Nev-civân çıkar. Hepsi yaralı bir şekilde meydandan çekilirler. Bunlardan Kaytafâ'yı Behrâm ve Mukallid Nev-civân çok zorlar. Hamza, Amr Ayyâr ile Melik Kaytafâ'ya merhem-i Süleymânî'yi yollar. ''merhemi öñüne kodı. Kaytafā da kail olup ʿAmr eliyle pak Kaytafā'nın zahmına bağladı. Üç saatte eyü oldı.''(*27b*)

Hamza ile Kaytafâ'nın cenkleri akşama kadar sürer. Sabah tekrar başlarlar. Bu şekilde yedi gün cenk edip üç gün ara verirler. ''Sāhip-kırān eyitdi: ''Ya Kaytafā imdi kānūn-ı kadīm üzre senin̄le yedi gün ceng eyledik üç günde ceng olmayup ʿayş u ʿişret ve sayd u şikār ede[v]üz on birinci gün yine meydāna girüp senin̄le buluşup merdāne ceng ederüz.'' dedi.'' (44b). Hamza'yı Lenduhâ'dan sonra zorlayan kişilerden birisi de Kaytafâ'dır.

Hamza ile Kaytafâ'nın cengi otuz üçüncü gününü doldurur. Ömer bin Hamza, Kaytafâ ile yenişemediğini ve taht zamanı kim kimin üstünde oturacağını düşünerek işrette olan Kaytafâ'yı cenge çağırır. Ömer bin Hamza ile birlikte Tur Serkeş ve Amr Maʿdî de gelir. Kaytafâ bunların üçünü de yenip ağaca bağlar (57a, 57b).

Hamza ile Melik Kaytafâ'nın cengi otuz dokuzuncu güne ulaşır. Her iki kahraman da adamlarına yenildiği takdirde karşısındakine tabi olmasını söyler. Çünkü iki tarafta ehl-i İslam'dır. Melik Kaytafâ da adamlarına vasiyet eder:

> ''Melik Kaytafā da beglerine vasiyet eyledi. ''İşte yarın ayırd olacak olduk. Bizi duʿādan unutmañ. Allah saklaya ceng meyinden mest olup birimizin̄ elinden bir çıkmaya ammā sakının̄ baña bir hāl olursa siz ehl-i İslām'a kılıç çekmeyesiz. Hem günahkār olursuz ve hem başa çıkamayup yok yere kırılursuz. Hemān evvela siz amān dileyüp isteyenigiz. Bunda yanında kalın̄ isteyenigiz varın̄ diyārın̄ıza gidin̄. Hele ben eger Hamza arkamı yere getürürse hiç muhālefet etmeyüp kulluğun kabūl ederin.'''' (60b, 61a).

Kırkıncı güne geldiğinde Kaytafâ'nın dediği gibi sırtı yere gelir ve Hamza'nın kulluğunu kabul eder (64a). Kaytafâ yenildiğinde Hamza'nın ayağına eğilmek ister ama Hamza buna izin vermeyip alnından öpüp kucaklar (64b).

Melik Kaytafâ, Amr Ayyâr ile dost olmuştur. Amr Ayyâr bir süre ortadan kaybolur. Sağ olduğu haberi Melik Kaytafâ'ya ulaşınca davullar çaldırır. ''Fettah-ı Mısrī eyitdi: ''Devletlü sahip-kırān Melik Kaytafā'ya ʿAmr'ıŋ sağ haberin müjde eyledim. Ziyāde safā edüp ve baŋa vāfir ihsān eyledi ve hazzından tabl-ı şād-mānī çaldırdı.'' dedi.''(*41a*). Kaytafâ, Amr Ayyâr meclisine geldiğinde de sevincinden davullar çaldırır. '''Amr'ı kocup gözlerinden ve sakalın öpdi. ʿAmr da anıŋ omzun öpüp ''Hoş bulduk lütf etdiŋiz ya Sāhip-kırān-ı Māzenderān!'' deyüp buluşup görişdiler. Andan içerü bār-gāha girüp emreyledi. Tabl-ı şād-mānīler çaldılar.''(49a).

Kaytafâ'ya çıkıp oturması için Lenduhâ bin Saʿdan'nın tahtını, Bedîʿüz-zamân-ı Sânî-i Sâhip-kırân burada olmadığı için tahtını gösterirler. Kaytafâ bunların sahipleri olduğunu ve onlarla sınaşmadığını söyleyip kabul etmez. Hamza Sâm tahtının büyük olduğu için birlikte oturmayı teklif eder. Kaytafâ onu da kabul etmez. Hâce-i Dânâ, Hamza Antakya da ejder öldürünce Hâce-i Dânâ ona bir taht yaptırıp hediye eder. Tahtın adını da ʿAlem-i Ejderha peyker kurmuştur. Bu taht o kadar büyüktür ki kırk kişi ile başında Tavk bin Gırân çeker. Kaytafâ bu tahtı kabul eder (67a).

Melik Kaytafâ çok kuvvetli birisidir. Hamza'nın pehlivânlarını yenmesi ve Hamza'yla kırk gün süren cengi onun ne kadar güçlü olduğunu gösterir. Zira bu Sâm neslinden olan kişilerin bir özelliğidir. Kırk kişinin zor çektiği ʿAlem-i Ejderha peykeri'ni sol eline alıp sağ elinde savaş aletlerini alıp düşmanla savaşır (67b).

Melik Kaytafâ da Lenduhâ ve Hamza gibi devlerin başından yapılmış tılsımlı badenin dolusunu içer. Zira herkes bu badenin dolusunu içemez (68a).

1.2.2.5.1.1.20. Melik Şâh-ı Kâbilî

Hamza'nın beylerindendir. Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Fağfûr-ı Çinî ve Hakan-ı Ekber, askerleriyle gelip Melik Şâh-ı Kâbilî'nin de içinde bulunduğu İslam askerlerini aciz bırakırlar. Amr Ayyâr ve Abbas yetişip yarım eder (9b).

Savaş meydanında Melik Şâh-ı Kâbilî'nin ismi Mihrâb-ı Kâbilî ile birlikte anılır. ''Beriden ʿÖmer bin Hamza Yunanī, Estağnus-i Yunanī ve karındaşı Setaftafnuş-i Yunanī, Söhrāb-ı Kürsī Neşīn, Melik Şāh-ı Kābilī, Mihrāb-ı Kābilī, Lekzī elli biŋ ʿaskeriyle yürüyüp kendülerin cenge urdular.'' (73b).

1.2.2.5.1.1.21. Meymûn

Hamza ile birlikte doğan on çocuktan biridir. Hamzanâmelerde Hamza'nın ''on kulu'' olarak zikredilirler. On ikinci cildin girişinde Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Eba Ömer'in askerlerince İslam beyleri yaralanır ve dağılırlar. Meymûn da Mihr-i Nigâr'la birlikte Eba Ömer'e karşı savaşır. ''Zirā Mukbil ve İkbāl, Meymūn, Mübārek Hamza'nıŋ on kulu yanında idiler. Ammā her biri nice zahmlar yiyüp bī-mecāl olmuşlardı.'' (6a). Hakkında başka bilgi yoktur.

1.2.2.5.1.1.22. Mihrâb-ı Kâbilî

Hamza'nın adamlarındandır. İsmi bir yerde geçer. ''Beriden ʿÖmer bin Hamza Yunanī, Estağnus-i Yunanī ve karındaşı Setaftafnuş-i Yunanī, Söhrāb-ı Kürsī Neşīn, Melik Şāh-ı Kābilī, Mihrāb-ı Kābilī, Lekzī elli biŋ ʿaskeriyle yürüyüp kendülerin cenge urdular.'' (73b). Mihrāb-ı Kābilī'nin ismi Melik Şāh-ı Kābilī'den sonra söylenir. Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinde ''Melih Şâh Kâbilî ve oğlu Mihrâb-ı Kâbilî irişüp kendülerin kafirlere urup cenge başladılar.'' (Hançer 2018: 58) denilerek Melih Şâh'ın oğlunun Mihrâb-ı Kâbilî olduğu söylenir. Hakkında başka bilgi yoktur.

Firdevsî'nin Şehnâme'sinde adı geçen kişilerden biridir. Zâl'ın sevdiği kız olan Rûdabe'nin babasının adı da Mihrâb-ı Kâbilî'dir. Kabilistân şehrinin padişahıdır (Akyüz K. ve N. Lugal 1994: 325).

1.2.2.5.1.1.23. Mukbil

Hamza ile birlikte doğan on çocuktan birisidir. Hamza'nın ''on kulu'' olarak bilinirler. Metinde Mukbil-i zerrîn-kemer olarak da anılır.

Evliya Çelebi, (Kahraman A. S., Dağlı Y. 2008: 593) mahlebciyân esnafından bahsederken pîrlerinin Hz. Mukbil-i Zerrîn-kemer olduğunu söyler. Hz. Hamza kemerini bağlamıştır. Hz. Hamza'nın sarrâc-ı yâr-ı gârıdır. Mukbil'in kış günlerinde sıcak şerbetler, sütler, salepler yaptığından bahseder. Uhud savaşında Hz. Hamza ile birlikte şehit olduğu söyler.

Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Eba Ömer, İslam askerini dağıtarak peşine düşmüştür. Mihr-i Nigârı ölü ya da diri yakalamak ister. Mihr-i Nigâr, Hamza'ın on kulu ile birlikte bir dağa doğru çıkıp hendek kazıp hendek arkasından ok ve taş atarak Eba Ömer'e karşı savaşırlar. Bir ara Mihr-i Nigâr, Mukbil'in tirkeşinden çatal demrenli bir ok ile Eba Ömer laini iki dübürü arasından vurur. ''Mihr de ol hāli görüp cān başına sıçradı. İşte gelüp yaklaşıdı. Āhir bir taş üzerine çıkup Mukbil'iŋ terkeşin öŋüne döküp

kemānın eline aldı. Zirā Mukbil ve İkbāl, Meymūn, Mübārek Hamza'nıŋ on kulu yanında idiler. Ammā her biri nice zahmlar yiyüp bī-mecāl olmuşlardı.'' (6a).

Mukbil'in Ferruhzâd nev-civan adında bir oğlu vardır. Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Serhenk Ayyâr gelip Kubâd'ın yatağında yatan Ferruhzâd'ın başını kesip Şâh'a götürür. Mukbil oğlunun acı haberini duyunca yakasını tutup ağlayıp inler (85b, 86a).

Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinde Mukbil'in eşinin adının Zühre Banû olduğunu öğreniyoruz (Tatlı 2017: 28). Hamza on sekiz yıl Kaf'ta kaldığı süre boyunca Mihr-i Nigârı kendisiyle birlikte doğan on kuluna emanet etmiştir. Onun için Mihr-i Nigâr'ın adı bu kişilerle birlikte anılır. Hamzanâme'nin önceki ciltlerinde Mihr-i Nigâr ve bu on kişinin kaleden kaleye kaçışları ve Şâh Nuşirevân'ın ordusuyla yaptıkları mücadeleler anlatılır.

1.2.2.5.1.1.24. Mübârek

Mübârek, Hamza ile birlikte doğan on çocuktan biridir. Hamzanâmelerde Hamza'nın ''on kulu'' olarak zikredilirler. Hamza, Kaf'a gittiği zaman Mihr-i Nigâr'ı beylerine emanet etmiştir. Onlar da Mihr'i hiç yalnız bırakmazlar. ''Zirā Mukbil ve İkbāl, Meymūn, Mübārek Hamza'nıŋ on kulu yanında idiler. Ammā her biri nice zahmlar yiyüp bī-mecāl olmuşlardı.'' (6a).

1.2.2.5.1.1.25. Ömer bin Hamza-yı Yunanî

Hamza'nın Antakya'da doğan oğludur. ''işte ben Hamza'nın Yunan zeminde vücuda gelen oğluyum.'' (*25b*). Annesinin adı Meryem Banû'dur. Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinde ilginç bir doğum hikâyesi vardır. Belli bir yaşa kadar annesini ablası dedesi Firdevs Şâh'ı da babası olarak bilir (Tatlı 2017: 78-80).

Ömer bin Hamza'nın yirmi dört arış boyu vardır. Bindiği atın adı Esb-i Duhan'dır. Tur Serkeş, Kaytafâ karşısında yenilince meydana Ömer bin Hamza girer. ''Melik Kaytafā şehzādeyi görüp yigirmi dört arış kadd çeker. Esb-i Duhāna üzerinde cevāhirlere gark olmuş bir nev-hāt dilāverdir.'' (*25b*).

Ömer bin Hamza ile Kaytafâ'nın cengi akşama kadar sürer. Kaytafâ, yarın Hamza ile cenk yapmak istediğini söyler. Mukallid Nev-civân ''Devletlü Sāhip-kırān bunlar nöbetin savdı. Yarın Kaytafā'nıŋ meydānın baŋa veriŋ. Bir yol ben de görüşeyim.'' deyince ʿÖmer bin Hamza da ''Ey server mağrib dahi baŋa galebe eylemedi. Yarın tekrār buluşup ayırd olalım. Andan sen de buluşasın.'' (40a) der. Hamza da Kaytafâ'nın çok güçlü birisi olduğunu düşünerek oğlunun Kaytafâ karşısına çıkmasını istemez ve

‘‘Oğlum niçün böyle dersin? Bir server misāfirdir her vecihle riʿāyet lāzımdır. Sen bu seferlerde çok maʿreke eyledin̆. İsbāt-ı vücūd eyledin̆. Ya şimdi ʿırzın̆ yıkılmadan ne hazzedersin. Ko meydāna bu girsün.’’ (40a) deyip Mukallid Nev-civân’ın Kaytafâ karşısına çıkması için ona hil’at giydirir (40a). Ömer bin Hamza buna çok üzülür.

Ömer bin Hamza, Kaytafâ ile yenişemediği için onunla tekrar karşılaşmak ister. Kaytafâ cenke üç gün ara verilince ava çıkar. ʿÖmer bin Hamza, Tur Divân ve Amr Maʿdî işrette olan Kaytafâ ile cenk ederler ve yenilirler. Kaytafâ bunları önce ağaca bağlar sonra serbest bırakır. Bunlar utanarak Hamza meclisine gelirler. Amr Ayyâr’ın olaydan haberi olur. Hamza’ya mecliste gençlerin onurlarını kırmamasını söyler. Meclis dağılınca Hamza oğluna nasihat ederek geçmişte yaşamış sâhipkırânların başına gelen olaylardan örnekler verir:

> ‘‘Ey ciğer köşem niçün böyle eyledin̆? Zāhir meydānda ol dilāverle bir yol elleşdin̆ gördün̆. Nice erdir. Şunda beglere neler etdi. Mukallid’e bile el yetişdirdi. Ben bu kadar gündür ceng ederim. Hiç Lenduhā’dan farkın bulamadım. Ben de anın̆-çün senin̆ ʿırzın̆ sakınup artuk meydān vermedim. Kaytafā çok erdir. Ben bile gice ve gündüz fikrederim ki ʿākibet bunun̆la nice ayırd olam deyü ammā bir işdir etmemek gerek idi etmişsin. Kayırmaz dost bir bālā-ı dostdur öyle olur. Bundan ötüri ziyāde elem ve ızdırāba düşüp gam ile kendün̆i helāk eyleme. Bu iş dünyāda sağa ve bağa olmadı. Selef-i sāhip-kırānlarının̆ her birine zamānında bir hasm-ı kavī bulunup ʿāciz olmuşdur.’’ (59b, 60a).

Ömer bin Hamza, ateşperest olan Zupûn’un kızkardeşiyle evlidir. Bu evlilikten Saʿd Nebire adında oğulları olmuştur (75b). Sa’d Nebire daha sonra halife olacaktır.

Destanlarda görülen olağanüstü kahramanların çocuklarının sıradan bir kahraman olması beklenemez. Ömer bin Hamza aynı babası Hamza gibi olağanüstü özelliklere sahiptir. Ömer bin Hamza savaşlarda önüne geleni yıkar. Güçlü kuvvetli bir pehlivândır. Ömer bin Hamza’yı daha iyi tanımak için Hamzanâme’nin dokuzuncu cildine bakmak gerekir. On altı yaşında Meryem Banû’nun lalası Firdevs Rumî’den silahşörlük öğrenir. Bir gece rüyasına peri gelip tılsımlı bir mağaradan Karun silahlarının bulunduğunu ve bu silahlarla ejderi öldürebileceğini söyler. Zamanında Hamza da Antakya’da bir ejderi gözünden okla vurup öldürmüştür. Ömer bin Hamza, Karun-ı Div-bend’in kırk sekiz parça savaş aletlerini alıp ejderhayı öldürür (Tatlı 2017: 79).

Ömer bin Hamza, gerçek babasının Hamza olduğunu öğrenir. Babasının intikamını almak ister. Hamza’yı öldürdüğünü söyleyen Akranuş’u Halep kalesi önünde bulup öldürür (63b). Bu olay Hamzanâme’nin dokuzuncu cildinde ayrıntılı bir şekilde anlatılır.

Ömer bin Hamza, on ikinci ciltte ‘‘tığ-ı Karun’’u kullanır. ‘‘Āhir ʿÖmer bin Hamza tīğ-ı Karūn’ıla Saykalân’a bir zahm-ı şedīd urdı.’’ (77a).

1.2.2.5.1.1.26. Saʿd Nize (Nebire)

İsmi bazı yerde Saʿd Nize bazı yerde Saʿd Nebire olarak geçmektedir. İki ismin aynı kişi olduğunu düşünüyoruz.

Saʿd Nīze, Hamza'nın Yunan zemininde doğan oğlu Ömer bin Hamza'nın oğludur. Saʿd Nīze'nin annesi Zupûn'un kız kardeşidir. Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Zupûn bin Keykavus, Saʿd Nīze'nin dayısıdır (75b).

Saʿd Nīze karışma cengine girmek ister ama babası Ömer bin Hamza izin vermez. Saʿd Nīze ''Ben de Hamza evlādından degül miyem?'' diyerek Kubâd gibi nam salmak ister ve savaşa katılır. Savaşta karşısına dayısı Zupûn çıkar ve onu yaralar (75b, 76a).

Saʿd Nebire, Kubâd yokken onun yerine tahta oturur, gelecekte halife olacağı söylenir (88b). Hamza tahta oturduktan sonra önce Saʿd Nebire daha sonra İslam beyleri oturur (93b). Saʿd Nebire, Pûs kalesinde Hamza'nın karısı Mihr-i Nigâr'la birlikte bulunup savunma yaparlar (92a).

On birinci ciltte Saʿd Nebire'nin kim olduğu hakkında açıklayıcı bilgiler vardır. ''Ömer bin Hamza, şükr-i yezdan idüp emr eyledi. Mallarını bir yere cem eylediler. Andan asker-i İslam'a bahş eyleyüp baʿde kalʿaya varup Mihr-i Nigâr ile hatunı Hur-peyker Banû ile görüşüp hâl hatır soruşdular. Oğlu Saʿd-ı Nebire'yi ve Kubâd'ı gözlerinden pus eyledi.''(Hançer 2018: 31). Saʿd Nebire, Ömer bin Hamza'nın oğlu olup Hamza'nın torunudur. Kubâd ile kardeştir. Annesinin adı Huri-peyker Banû'dur.

1.2.2.5.1.1.27. Saʿd-ı Vakkas

Hamza'nın beylerindendir. Kubâd, emir verince Şâh Nuşirevân'ın adamlarına karşı savaşır (74a). On ikinci ciltte hakkında başka bilgi yoktur. Altıncı ciltte adı Saʿid bin Ebu Vakkas olarak geçmektedir (Yılmaz 2018: 40). On birinci ciltte adı Saʿd-ı Vakkas-ı Rıza olarak geçmektedir (Hançer 2018: 67). Hamzanâme'de adının anılması dışında pek bilgi yoktur.

Saʿd bin Ebu Vakkas İslam tarihinde önemli bir kişiliktir. İlk Müslüman olan on kişiden birisidir. Müslümanlarla alay eden bir müşriği yaraladığı için İslam uğrunda ilk kan akıtan kişi olarak anılır. Hz. Peygamber ile bütün gazvelere katılmıştır. Bedir savaşında attığı okları Hz. Peygamber vermiş ve her oku hedefine tutturmuştur. Hz. Ömer döneminde Kadisiye savaşında Sasanileri ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Sasanilerin başşehri Medâyin'i fethetmiş ve Hz. Ömer'in emriyle Kufe şehrini kurmuştur (Hatipoğlu 2008: 372-374).

1.2.2.5.1.1.28. Ümeyye-i Sârbân

Amr Ayyâr'ın babasıdır. Abdʿul-muttalib'in habercisidir. Mekke'den Hamza'ya bir nâme gidecekse Ümeyye-i Sârbân tarafından götürülür. Sarban 'deve sürücüsü, kervancı' demektir. Ümeyye-i Sârbân, Hamza ile aynı gün doğan on çocuğa Nuşirevân tarafından maaş bağlanacağını duyunca günü dolmayan karısının beline odun parçasıyla vurup Amr'ın erken doğmasını sağlamıştır.

Hamza'ya Sabâ meliki İbrahim bin Eşrem'in Mekke üzerine asker gönderdiğinin haberini Ümeyye-i Sârbân tarafından ulaştırılır. Amr Ayyâr'ı babasına hep kötü haber getirdiği için musibet dellalı olduğunu söyler. Babası da Amr Ayyâr'a düğün yaptığı halde çağırmadığını söyler. Amr Ayyâr babasına bunca zamandır birbirimizi görmedik ne hediye getirdin deyince babası da ''Baka şu tamaʿ-kârı! Sen gice ve gündüz ortalığı haklayup dāim kār üzresin baŋa sen vereceğine yine sen benden istersin. Yüri şuradan bre edebsiz!'' der. Amr Ayyâr da ''Yok olmaz. Ben seni soyarım!'' deyip gülüp eğlenirler (90a).

Ümeyye-i Sârbân ve oğlu Amr Ayyâr eserin mizahî kahramanlarındandır.

1.2.2.5.2. Sonradan Müslüman Olanlar

1.2.2.5.2.1. Erkek Kahramanlar

1.2.2.5.2.1.1. Fettâh-ı Mısrî

Fettâh-ı Mısrî, Amr Ayyâr'ın adamlarındandır. O da Amr Ayyâr gibi şekil değiştirmede ustadır. Sürekli Amr Ayyâr'ın yanındadır. Serhenk Ayyâr bir köylü Türk sûretinde Amr Ayyâr'ın çadırına geldiğinde kapıda nöbet tutmaktadır.(*29b*). Bir defasında Amr Ayyâr meşhur helva satıcısı Baba Hindî kılığında iken Fettâh-ı Mısrî'de şekil değiştirmiş olarak helva alanların paralarını toplar. (28b). Bir defasında da Amr Ayyâr Mekke'ye kimseye söylemeden gitmiştir. Amr Ayyâr'ın başına bir iş gelmesinden endişelenen Hamza, Fettâh-ı Mısrî'yi Şâh Nuşirevân'a gönderip haber almasını ister. Fettâh-ı Mısrî de şekil değiştirip Şâh'ın meclisine girer (*37b*).

Hamzanâme'nin yedinci cildinde Fettâh-ı Mısrî hakkında bilgiler vardır. Fettâh-ı Mısrî sonradan Müslüman olmuştur. Daha önce Mısır padişâhı Semendir Şâh'ın adamlarındandır. Hamza, Mısır'ı fethettiğinde Fettâh-ı Mısrî ticaret için Mısır dışındadır. Hamza'dan intikam almak için derviş kılığına girip Mekke'ye gelirler. Hamza'nın Kabe'de olduğunu öğrenirler. Amr Ayyâr, Fettâh-ı Mısrî ve adamlarını tek

tek içeri alır. Amr Ayyâr bunların her birine bende çekip ellerini bağlar. Fettâh-ı Mısrî imana gelip Müslüman olur (Baysal 2008: 49-50).

1.2.2.5.2.1.2. Kahtân-ı Yemenî ve Kaytân-ı Yemenî

İslam beylerindendir. Savaşta Şâh Nuşirevân'ın askeri kastedilerek Çin ve Rum askerine karşı savaştıkları anlatılır (73b). Hamza Yemeni fethettiğinde İslam ordusuna katılan yiğitlerdendir.

Bu iki dilâverden Hamzanâme'nin ikinci cildinde bahsedilir. Yemen padişahı Numan Şâh Mekke'den haraç almaktadır. Numan Şâh'ın veziri Seyf ve bu iki dilaver Abdulmuttalib'ten her yıl aldıkları haracı almak için gelir. Bunlar haracı alıp giderken Hamza ve Amr Ayyar peşlerine takılır ve bunları teke tek savaşta yener. Daha sonra Hamza Yemeni fethedip döner. Numan Şâh'ın veziri ve kırk pehlivanı da Müslüman olur. Müslüman olanlar içerisinde Kahtân-ı Yemenî ve Kaytân-ı Yemenî de vardır (Datlı 2009: 8).

1.2.2.5.2.1.3. Lenduhâ bin Saʿdân

Hamza'nın güçlü pehlivânlarındandır. Sonradan Müslüman olmuştur. Hindistan'a gitmiş henüz dönmemiştir. Amr Ayyâr düşman çadırlarının arasına girdiği zaman Hamza'nın isminin yanında Lenduhâ'nın ismini de kullanır. Çünkü askerlerin gözü Hamza ve Lenduhâ'dan korkmuştur (3b).

Lenduhâ'dan bahsedilirken adam ejderhası olduğu söylenir. Hamza on dört yaşında Şâh Nuşirevân'ın hizmetinde iken Hindistan'da ayaklanan Lenduhâ bin Saʿdân'ı yenip kafese koyarak İran'a getirir. ''On dört yaşında Lenduhā gibi adam ejderhasın basup kafese koyup İran'a getürdi.''' (5b, 33b). Bu olay on ikinci ciltte gerçekleşmez ancak hatırlatılır.

Melik Kaytafâ, Hamza'nın kendisini yendiği takdirde Lenduhâ gibi kulluğunu kabul edeceğini söyler (33a). Hamza, Kaytafâ'dan bahsederken ''Begler Lenduhā'dan soŋra böyle ere bulaşmadım ʿaceb gürbüz pehlivāndır.'' diyerek her ikisinin de güçlü pehlivânlar olduğunu söyler (44a).

Lenduhâ'nın Hamza'nın yanında tahtı bulunur. Zâl tahtı Lenduhâ'nındır. Lenduhâ burada olmadığı için Hamza bu tahtta Kaytafâ'nın oturabileceğini söyler:

> ''...sağ kolda ser kaplan yeri ki Lenduhā sandalīsidir. O da siyāh atlasdan pūşide ile örtülmüş. Aŋa artuk çok nazar etdükde Hamza görüp: ''Buyur server! Ol sandalī Lenduhā bin Saʿdān'ıŋdır. Zāhir işitdiŋ. Bahtek laʿin vaʿdeli zehir verüp şöyle hāl oldı. Hindūsitān'a gönderdik. İmdi sen geç otur. Eger sağ olur gelürse aŋa

bir gayrı sandalī tedārük ederüz.'' dedi. Kaytafā: ''Hayır server! Münāsib degüldür. Zirā ben Lenduhā ile kuvvet sınaşmadım. Gālib mağlūb maʿlūm degüldür ve hem ol siziŋle dünyā ve ahret karındaş imiş. Ben hor kulum.'' dedi.'' (66a).

Buradan Lenduhâ'nın Hindistan'da olduğunu anlıyoruz. Bahtek, Lenduhâ'ya etkisi uzun süren bir zehir vermiştir. Bu olaylar Hamzanâme'nin on birinci cildinde detaylı anlatılır.

Hamza'nın Kaf'tan getirdiği devlerin başlarıyla içki içen kişilerden birisi de Lenduhâ'dır. Herkes badenin dolusunu içemez. Kendi gücüne göre içebilir. Kaytafâ ve Lenduhâ badenin dolusunu içenlerdendir (68a).

Geçmişte yaşanmış bir olay hatırlatılır. Sabâ meliki İbrahim bin Eşrem, iki oğlunu Şâh Nuşirevân'a yardım için gönderdiğinde Lenduhâ bu ikisini de öldürmüştür (90a). Bu olay on birinci ciltte ayrıntılı anlatılır. Eşrem'in iki oğlunun adı Hüma ve Hümayun'dur (Hançer 2018: 55).

1.2.2.5.2.1.4. Melik Behmen-i Kûhistânî

Hamza'nın beylerindendir. Hamzanâme'nin on birinci cildinde sonradan Müslüman olduğunu anlıyoruz. Hamza'nın pehlivânlarına düşman askeri dayanamaz. Melik Behmen-i Kûhistânî'de bunlardan birisidir. ''Yanında kāmil üç yüz elli biŋ ʿaskeri var. Husūsā Mukallid Nev-civān bile ve ʿÖmer bin Hamza ve Tur Serkeş ve Melik Behrām-ı Kürd Hakanī ve Melik Behmen-i Kūhustānī bunlarıŋ her biri nedür bilür misin? Ceng gününde bunlara degme bir pehlivān mukābil olabilür mi ve bunlara ʿasker mi hā'il olur?'' (17a).

Melik Behmen-i Kûhistânî'nin oğulları da vardır ve Müslümandır. Ceng meydanında pehlivânların yerleri söylenirken bahsedilir. İsimleri söylenmez. ''kafasınca ser kaplanları Melik Behrām-ı Kürd Hakanī ve Melik Behmen Kūhistānī oğullarıyla yürüdi.''(20b).

Behrâm ve Behmen, Kubâd'ın alt yanındaki tahtta oturur. ''Kubād şehr-i yār tahta çıkup Hamza Sām Süvār sandalīsinde oturdı dahi alt yanlarında Melik Behrām ve Melik Behmen Kūhistānī oturdı.''(21b).

Melik Behmen-i Kûhistânî, Tur Serkeş ve Behrâm ile kardeştir. On birinci ciltte anlatılır. ''Tur Serkeş, karındaşı Behmen ile Behrâm'un üst yanında sandalîsine çıkar.''(Hançer 2018: 54). Kaytafâ, Behmen'i yıkınca kardeşi Tur Serkeş meydana girip onu kurtarır. ''Ammā beriden Tur Serkeş karındaşınıŋ ol hālin görüp rahşın sürüp Kaytafā'ya berāber oldı.''(39b).

Daha önceki ciltlerde Behmen, Behrâm, Tur Serkeş ve Mukallid Nevcivân'ın maceraları birlikte geçmiş olacak ki Behmen'in ismi bunlarla anılır. ''Behrām'dan ve

Behmen'den ziyāde degülsüz gördük. ''(56b). ''Melik Behrām ve Melik Behmen gibi husūsā mağribde sizi bu kadar ʿasker ile bozup kaçuran Mukallid Nev-civān''(63b). '''Ömer bin Hamza ve Mukallid Nev-civān ve Melik Behrām ve Behmen-i Kūhustānī ile karşu çıkup: ''Hoş geldiŋ Server, buyruŋ!'' dedikde''(65b). ''Tur Bānū ve Melik Behmen-i Kūhustānī ve Melik Behrām-ı Hakanī''(71b). ''Beriden ʿÖmer bin Hamza, Melik Behrām-ı Kürd Hakanī, Melik Behmen-i Kūhustānī, Tur Serkeş, Siyeh Şîr-i Asyābī elli biŋ ʿaskeriyle yürüdiler.''(73b).

1.2.2.5.2.1.5. Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî

Hamza'nın beylerindendir. Kırk sekiz arış boyu vardır. Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî; Melik Behmen-i Kûhustânî ve Tur Serkeş ile kardeştir. Hamza on iki yaşında Melik Behrâm'ı yener ve Behrâm Müslüman olur (5b). Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Zupûn, on iki yerden yara almış olan Behrâm'ı bir dağda sıkıştırır. Buradaki konuşmadan Behrâm'ın sonradan Müslüman olduğunu anlıyoruz. ''Melik Behrām dahi on iki yerde zahmı var idi. Altmış biŋ er ile bir dağa arka verüp öŋüne hendek kesüp otururken Zupūn iki yüz biŋ ʿasker ile yetižüp gördi. Bunlarżŋ tedārikleri yerinde bir nāme yazup gönderdi. Behrām okudı. Laʿin demiş ki: ''Ya Behrām! Bir alay çaylak deve südü yiyici ʿArablara uyup ataŋ, dedeŋ, dinin terk etmek neden lāzım geldi? İmdi yine gelüp eski diniŋe girüp āteş-perest olasın. Seni Şāh'a ileteyin suçuŋ ʿāfv eylesün.'' demiş.'' (8a, 8b).

Melik Behrâm'ın İslam'a verdiği değer yüksek derecededir. Mekke'den yardıma gelen Hamza'nın amcası Abbas'ı karşılar. '' Melik Behrām gelüp ʿAbbās hazretleriniŋ hāk-i pāyına yüzin sürdi.''(9b).

Melik Kaytafâ ile cenk etmeden önce kendisini tanıtır. Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî, Güstehem'in hilesini, onu nasıl yendiğini ve Müslüman oluşunu Kaytafâ'ya anlatır:

> ''Hamza, Şāh Nuşirevân'a varup pāy-ı taht pehlivānı olup Rüstem sandalīsinde oturdukda Şāh'ıŋ Güstehem nām bir pehlivānı var idi. Beni diyārıma gelüp darbla bağlayup getürmeğe geldi. Ben de bir darbla yıkup çoban edüp koyun gütmeğe taʿyīn eyledim. Kıssa çok soŋra hīle ile baŋa dārū verüp bağlu Şāh'a getürdi. Hamza da bunda idi. Beni söyletdiler. Ben, 'Güstehem beni hīle ile bağladı.' dedim. 'Ol erlik ile bağladım.' dedi. Āhir Hamza koyuveriŋ bir dahi Güstehem ile tutuşsunlar eger Güstehem herīfi ölmezse ben kefīl yine Behrām'ı bend edüp eliŋize vereyim.' dedi. Bu kavlıla koyuverdiler. Āhir Güstehem yüze gelemeyüp hastalığa urdı. Ben Hamza ile kırk gün ceng eyledim. Āhir beni basdı. Müslimān olup kul oldum.''(37a).

Behrâm, savaş meydanında Melik Kaytafâ'yı kızdırmasını bilir. Kaytafâ, Behrâm'a hamle etmesini söyleyince Behrâm ''''Server hamleyi sen etseŋ olmaz mı?'' ''Ben hālā Sāhip-kırān'ıŋ ser kaplanıyım.'' dedi. Kaytafā yavuzlandı: ''Ne söyler bu nā-

bekār sen Sāhip-kırān ser kaplanı geçersiŋ. Ben kendim Sāhip-kırān geçersin. İmdi hamleyi sen edersin.'' deyüp nizāʿā başladılar.'''' (37b, 38a).

Hamza'nın Kaf'ta öldürdüğü devlerin başlarıyla içki içilir. Bu kafaları Muallim-i Kaf tılsımlamıştır. Herkes kendi gücüne göre içebilir. Hamza, Kaytafâ, Lenduhâ dolusunu içbilirken Behrâm, Behmen ve Tur Serkeş yarısını içebilirler (69b).

1.2.2.5.2.1.6. Miskâl Şâh

Miskâl Şâh, Mukallid Nev-civân babasıdır. Miskâl Şâh, oğlu Mukallid Nev-civân ve kardeşi Reyhân Ağa'yla birlikte Hamza'nın yanına gelirler (2a). Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinden edindiğimiz bilgilere göre Miskâl Şâh, Tur ve Tanca şehrinin şâhıdır. Tanca ve Tur şehri bugünkü Tunus ve Cezayir'dir (Tatlı 2017: 39). Miskâl Şâh ve oğlu Mukallid Nev-civân sonradan Müslüman olur. Hamzanâme'nin sekizinci cildinde baba ve oğul avda aynı rüyayı görüp Müslüman olur (Akın 2006: 124, 125).

1.2.2.5.2.1.7. Mukbil-i peleng-pûş ve Mukbil-i yek-dârb

İslam beylerindendir. Şâh Nuşirevân'ın adamlarına karşı savaşırlar. İsimleri bir yerde geçer. ''İslām beglerinden Mukbil-i peleng-pūş, Mukbil-i yek-dārb, Kahtān-ı Yemenī, Kaytān-ı Yemenī, Guşemşem-i Hicāzī, Merd-efgen-i Yemenī, Saʿd-ı Yemenī elli biŋ Hicāz ve Yemen dilāverleri ile yürüyüp Rum ve Çin ʿaskerine kendülerin urdular bunları kaçan kaçan ardına bırakdılar.'' (73b).

Mukbil-i peleng-pûş Yemen padişahı Numan Şâh'ın bir pehlivanı iken bir meseleden dolayı anlaşamayıp ayrı düşerler. Mukbil asi olup haramilik yapmaya başlarlar. Mukbil de güçlü kuvvetli bir pehlivandır. Hamza, Yemen'e giderken Mukbil'in nâmını işitir ve onunla görüşmek ister. Karşılaştıklarında Hamza, Mukbil'e çölde aslanların hepsini öldürdüğünü, Hz. Hızır ile kırk gün talim yaptığını, kendisinin sahip-kırân olduğunu, alnındaki yeşil halenin Hz. Hızır'ın öpmesiyle oluştuğunu anlatır. Mukbil anlatılanlara hayran kalıp bilek güreşinde kendisini yıkarsa kulluğunu kabul edeceğini söyler. Hamza bilek güreşinde Mukbil-i peleng-pûş'u yıkar. Mukbil Müslüman olur. Yazar bu olayın anlatımında Müslümanların o zaman Hz. İbrahim dini üzere olduğu bilgisini okuyucuya aktarır. ''Hamza buna din-i İslâm'ı telkin eyledi. Ol zamân Hazret-i İbrahim dininde idiler.'' (Datlı 2009: 9-11).

Mukbil-i yek-dārb da Numan Şâh'ın pehlivanlarındandır. Hamzanâme'nin ikinci cildinde adı geçer. Hamza, Numan Şâh'tan er talep edince Mukbil-i yek-dārb meydana çıkar. Hamza teke tek savaşta Mukbil-i yek-dārb'ı yener ve Amr Ayyâr esir alır. Daha sonra Mukbil-i yek-dārb Müslüman olur (Datlı 2009: 34-36).

1.2.2.5.2.1.8. Mukallid Nev-civân

Mukallid Nev-civân, Miskâl Şâh'ın oğludur. Amcasının adı Reyhân Ağa'dır (2a). Hamza'nın ahiret oğlu olup pehlivânlarındandır (40b). Mukallid Nev-civân, mağrib diyarının şîr-i ziyânı olup elli bin asker ile gelip Kayser-i Rum'u kaçırır (3b).

Mukallid Nev-civân ve babası Miskâl Şâh sonradan Müslüman olurlar. Her ikisi de avda aynı rüyayı görüp Müslüman olur (Akın 2006:124, 125). Bu bilgileri Hamzanâme'nin sekizinci cildinden öğreniriz.

Mukallid Nev-civân, yardıma ihtiyacı olan İslam beylerinin yardımına koşar. Amr Ayyâr, Kubâd'a '' Beni saŋa gönderdiler var gör üzerine ʿasker geldi ise Mukallid Nev-civân varup yardım eylesün.''(3b) diyerek Mukallid'den yardım alabileceğini söyler.

Saykalân-ı Rumî'nin ağzından Mukallid Nev-civân şöyle vasf edilir:

> ''...alacak mahālde mağrib diyārından Mukallid Nev-civān derler imiş. Bir nār [u] nūr hışmına uğrayacak elli biŋ ʿasker ile yetişüp meğer bir āfet imiş ki ol birinden biŋ beter. Fi'l-hāl öŋüne kesler hāʿil olmayup alemlerimiz ser-nigūn ve tuglarımız perişān eyledi. Biz de gördük dahi duracak olursak bu boğazı ele verürüz. Āhir ʿār u namūsı bırakup kaçdık.'' (4b, 5a).

Mukallid Nev-civân sonradan Müslüman olduğu on ikinci ciltte şu şekilde anlaşılır. Mukallid diğer beyleri yeni görmüş, bâr-gâh-ı Süleymân'a ilk defa gelmiştir. ''cümle begler Mukallid Nev-civān ile buluşup görişdiler. Zirā Mukallid'iŋ de nāmı cihānda söylenür idi ve Mukallid de bār-gāh-ı Süleymân görüp hayrān oldı ve hāl-ı ecmāʿ olan nām-dār pehlivānları görüp tahsīn eyledi. ʿÖmer bin Hamza'yı ve Kubād şehr-i yārı, Saʿd Nīze'yi görüp hazzeyledi.'' (10a).

Mukallid Nev-civân isminden de anlaşılacağı gibi gençtir. Hamza, oğlu Ömer Yunanî ve Mukallid'e şöyle seslenir: ''Ey genç arslanlar diŋ imdi bugün küffārdan intikām alacak gündür.'' (20b). Melik Kaytafâ da cenk meydanında karşısına çıkan Mukallid Nev-civân'ı görünce beğenir. ''Mukallid hadd-i zātında kırk dört arış kadd çeker. Mücevher cebeler giymiş. İki tīğ ile iki siper götürür. Bir çār-ebru Nev-civāndır ki yüzine bakan hayrān olur. [...] Sīnesi yassı, yāl ü bālı yerinde, üzerine erlik düşer. Cünbüşi merdāne beğendi.'' (41b).

Amr Ayyâr, Mukallid Nev-civân'nı Kaytafâ'ya anlatır. ''Mukallid özge erdir. Mağrib diyārınıŋ Şîr-i ziyānıdır. Hamza Kaf'da iken Tanca kalʿasınıŋ öŋünde Şāh Nuşirevân'ıŋ yedi sekiz müteʿayyin pehlivānları ki eŋ aşağası Zupūn'dur. Her birine zahm-ı şedīdler urup yigirmi kerre yüz biŋ ʿaskerin bozup Şāh'ı kaçırup cümle bār-gāhların zabt eylemişdir.'' (41a). Bahsi geçen bu olaylar Hamzanâme'nin önceki ciltlerinde anlatılır.

Kaytafâ ile Mukallid cenkte yenişemezler. Her ikisi de yaralar alıp yorgun düşerler. Kaytafâ'yı beyleri, Mukallid'i de Amr Ayyâr cenk meydanından dışarı çıkarır (42b).

Mukallid Nev-civân, tılsımlı badeden içebilen yiğitlerden biridir. ''Andan sākī yine doldurup Mukallid'e sundı. O da alup güçle [içdi.'' (69b).

1.2.2.5.2.1.9. Saʿd-ı Yemenî ve Merd-efgen-i Yemenî

Hamza'nın Yemen dilaverleridir. Şâh Nuşirevân'ın adamlarına karşı savaşırlar (73b). On ikinci ciltte başka bilgi yoktur. ''İslām beglerinden Mukbil-i peleng-pūş, Mukbil-i yek-dārb, Kahtān-ı Yemenī, Kaytān-ı Yemenī, Guşemşem-i Hicāzī, Merd-efgen-i Yemenī, Saʿd-ı Yemenī elli biŋ Hicāz ve Yemen dilāverleri ile yürüyüp Rum ve Çin ʿaskerine kendülerin urdular bunları kaçan kaçan ardına bırakdılar.'' (73b).

Bu iki dilâverden Hamzanâme'nin ikinci cildinde bahsedilir. İkisi kardeş olup Yemen padişahı Numan Şâh'ın oğullarıdır. Bu iki genç Hamza ile teke tek savaşta yenilirler ve esir alınırlar. Daha sonra parmak getirip Müslüman olurlar. Bunlarla birlikte Numan Şâh'ın veziri Seyf-i zü'l-yezan da Müslüman olur (Datlı 2009: 38,39).

1.2.2.5.2.1.10. Serhenk Ayyâr

Şâh Nuşirevân'ın ayyârlarındandır. Hüsrev-i Çinî'nin tavsiyesi üzerine Şâh Nuşirevân tarafından Hamza ve Amr Ayyâr'ın hakkından gelmesi için getirilmiştir. Çin yolunda Serhenk-âbâd adında sarp bir yerde kalesi vardır. Şekil değiştirmede ustadır. Şehmerd Ayyâr, Şâh'ın davet mektubunu iletmek için gittiğinde onu Amr Ayyâr zannedip yemeklerine zehir katıp iyi bir dövmüştür (19a).

Serhenk Ayyār, abdal derviş, çoban, köylü Türk, asker sûretlerine girip Amr Ayyâr'ı haklamaya çalışır. Çoğunlukla Amr Ayyâr, Serhenk ʿAyyār'ı alt eder. Serhenk abdal derviş sûretinde Amr Ayyâr'ın yemeğine zehir koyup onu yakalar ama iyi bağlayamadığı için Amr Ayyâr kurtulmayı başarır (25b). Amr Ayyâr da helvacı kılığına girip Serhenk'i bağlayıp kendini Serhenk, Serhenk'i de kendi sûretine koyup Şâh divânına gelir (31a). Serhenk Ayyâr önce köylü Türk suretinde Amr Ayyâr'ı dağa götürür. Dağda çoban kılığına girip Amr Ayyâr'ın yediği kaymağa zehir katıp onu yakalar (*31b*). Serhenk, Amr Ayyâr'ı yakaladığı için Şâh Nuşirevân'ın en beğendiği cariyeyi alır. Amr Ayyâr cellad kılığında Serhenk'in çadırına girip bade içinde zehir ile Serhenk Ayyâr'ı uyutur ve tekrar Şâh'ın ayyârbaşısı olan Şehmerd Ayyâr kılığına girip kızı kaçırır (34b).

Amr Ayyâr, Serhenk Ayyâr'ı öldürmeye kıyamaz. Bir gün Müslüman olacağını düşünür. ''Kaytafā eyitdi: ''[Ay]yār Serhenk'i niçün öldürmediŋ. Ol saŋa bu kadar iş eyledilüŋe girmiş iken katletmek gerek idiŋ.'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Server eyü ʿAyyārdır kıyamam bolay kim Müslimān olaydı. Yine de elime girürse öldürmem.'' dedi.''(49b, 50a).

Serhenk Ayyâr, önce remilci sonra ruhbân kılığına giren Amr Ayyâr'ın tuzağına düşer (53a).

Serhenk Ayyâr, Amr Ayyâr ile düşman olduğuna pişman olur. ''Ne ʿaceb ben divāne oldum ki bu uğursuzlarıŋ söziyle gelüp böyle bir kattāl ʿayyār ile hasm oldum.''(55a).

Serhenk Ayyâr, Şâh Nuşirevân'ın casusluğunu da yapar. Şekil değiştirerek Melik Kaytafâ'nın divanına gelip gördüklerini Şâh Nuşirevân'a anlatır (67b).

Şâh Nuşirevân, Hamza tarafından esir alınıp bârgâh direğine demir kafes içerisinde asılır. Serhenk Ayyâr, Şâh Nuşirevân'ın oğlu Hürmüz'ün emriyle bir gece şekil değiştirip Şâh'ı kurtarır (83a).

Şâh Nuşirevân, Hamza'dan intikam almak için Serhenk Ayyâr'ı gizlice Hamza'nın başını kesip getirmesini söyler. Bu olay eserde şöyle gerçekleşir:

> ''Serhenk: ''Ya Hamza'ya fırsat bulamazsam neyleyim?'' dedi. Şāh: ''Nām-dārlardan her kankısın bulursaŋ ya başın ya diri getür. Öldürelim ki pāre cānım rāhat ola hemān nebīrem olan Kubād'dan gayrı olsun.'' dedi. Ammā Serhenk yaŋlış aŋlayup ''Kubād'dan gayrı olmasun.'' dedi. Kıyās eyledi. Bir rivāyetde Şāh eline tezkire verdi. İçinde böyle yaŋlış yazdı. ''Hamza olmazsa Kubād'dan gayrı kimse olmasun.'' dedi. Serhenk'dir çıkup gitdi. Yolda kağıda bakdı gördi. Bu maʿnā yazılmış var ise ''Kubād da Şāh'ı incitmişdir.'' deyüp Hamza ʿaskerine geldi.''(85a).

Serhenk de Kubâd'ın başısı kestiğini zannederek Ferruhzâd Civân-baht'ın başısını kesip Şâh Nuşirevân'a getirir. Şâh, torunu Kubâd'ın başı kesildiğini zannedip Serhenk'in de başının kesilmesini emreder (86b).

Serhenk Ayyâr'ın Serhenk-âbâd adında bir kalesi vardır. Şâh Nuşirevân, ordusu dağılınca Serhenk Ayyâr'ın sarp, yalçın kayalar üzerinde fethi zor olan Serhenk-âbâd kalesine gelir (89a). Serhenk Ayyâr bir gün şekil değiştirip Melik Kaytafâ'yı kaçırıp kalesindeki kuyuya hapseder (91b).

Serhenk Ayyâr, Amr Ayyâr'ın teklifiyle şehadet getirip Müslüman olur. Metinde bu ''parmak getirmek'' şeklinde telaffuz edilmiştir. Müslüman olan kişinin geçmiş hataları iman şerefine affoluncağı Amr Ayyâr tarafından Serhenk'e söylenir.

> ''Bir gice Serhenk-ābād'a gelüp kalʿaya dāhil oldı. Serhenk ʿAyyār'ı fırsat bilüp bende çekdi ve Kaytafā'yı halās eyledi. Andan Serhenk'in ʿāklın götürüp: ''Ey

Serhenk, gel insāfa gel! Müslimān ol. Dört halīfem var. Seni anlarıŋ üstüne geçüreyim. Zirā sen anlardan çeri ʿayyārsın çokdan seni öldürürdüm ammā böyle fedāyī olduğuŋ içün kıyamadım. İmdi eger murādıŋ māl cemʿ etmek ise sen benim halīfem oldukdan soŋra küffārıŋ cümle mālları bizimdir. Tek āl görmezsin? Biz bu seferde ne kadar ganīmet alduk istersem şimdi seniŋ de cümle mālıŋ alup başıŋ keserim ammā seniŋ gibi ʿayyāra hayıfdır, gel muhālefet etme.'' dedi. Serhenk de fikreyledi gördi. ʿAmr'ıŋ sözi kendüye fā'idelü hadd-i zātında istese çokdan kendüyi helāk ederdi. İnsāf edüp: ''Ey Sultān-ı ʿAyyārān n'ola çünki sen beni kulluğa kabūl eyledükden soŋra niçün muhālefet ederim. Nihāyet māla tamaʿ edüp yanıŋızda çok suçum vardır. Korkarım ve hicāb ederem.'' dedi. ʿAmr bunuŋ bendin alup: ''Bre elem çekme, İslām'a geldikden soŋra oralar aŋılmaz imān şerefine.'' dedi. Serhenk'dir parmak getürüp Müslimān oldı. ʿAmr ile öpüşüp barışdılar. Andan ol kalʿaya Serhenk bir halīfesin diz-dār diküp sā'irin aŋa ısmarladı.'' (93b, 94a).

1.2.2.5.2.1.11. Seyf

Hamza'nın name yazan vezirlerindendir. On ikinci ciltte Seyf hakkında fazla bilgi yoktur. İsmi bir yerde geçer. Hamza, Şâh Nuşirevân'a göndereceği mektubu Seyf'e yazdırır. ''Hamza Seyf'e emreyledi. Murādı üzre bir nāme yazdı.'' (70a). Seyf hakkında bilgiler Hamzanâme'nin ikinci cildinde anlatılır. Adı Seyf-i Zü'l-yezan'dır. Seyf, Yemen şâhı Numan Şâh'ın emrinde iken Hamza'ya yenilir ve Numan Şâh'ın iki oğluyla birlikte esir alınır. Daha sonra Müslüman olur (Datlı 2009: 39).

1.2.2.5.2.1.12. Siyâh Şîr-i Asyâbî

Siyâh Şîr-i Asyâbî, Siyeh Şîr-i Asyâbî (kara aslan) isimleriyle anılır. Başına turna tüyleri takılı kara yağız bir delikanlıdır. Annesiyle birlikte bir değirmende yaşar.

Hamza yaralı bir şekilde Siyâh Şîr-i Asyâbî ve annesinin yaşadığı değirmene gelir. Hamza'yı Kayser-i Rumî'ye vermez. Kayser-i Rumî'nin iki yüz bin askeriyle savaşır ve birçok yerinden yaralar alır. On birinci cildin sonunda gerçekleşen bu olaylar on ikinci cildin başında özetle anlatılır.

''''Şāhım Kayser'iŋ ʿasker sınmış işte kendi de geldi.'' dediler. Şāh ve Bahtek bozuldılar. '''ʿAceb kim bozdı bunları ?'' derken Kayser gelüp Şāh'la buluşdı. ''Ey şehr-i yār bu nā-bekār ʿArab'ıŋ her yerde talī'i kuvvetde varup bir değirmene düşer. Siyeh Şîr nām bir dīvāne Hamza'ya penāh olup bize Hamza'yı vermedi. Yalıŋız başıyla bu kadar ʿaskere karşu durup Sıklan-ı Rumī gibi pehlivānı bir deste-çūbla yıkdı. Çok adamım kırdı. Biz de aŋa çok yerinde zahm yetişdürüp'' (4b).

Kayser-i Rumî'nin ağzından dinlediğimiz bu olayda Siyâh Şîr Asiyâbî'nin Saykalân-ı Rumî'yi de yendiğini öğreniriz.

Siyâh Şîr-i Asyâbî'nin annesi, Amr Ayyâr'a düşmanın sayıca çok olduğunu söyleyip oğlunu getirmesini ister.

> ''ʿAmr da: ''Hoş n'ola.'' deyüp taban kakup gitdi. Ardlarından yetişdi gördi. Siyeh Şîr, küffārıŋ ardından deste-çūb ile yetişdügin urup yıkar. Hemān ʿAmr yetişüp derdimez döndürüp omzına götürüp Sāhip-kırān nazarına getürdi. Emīr-i Merdān gördi. Ol merd-i şîriŋ vücūdunda nice oklar var dahi salınup durur. Kandan laʿl renk pelenge dönmüş server tahsīn eyledi. Mağrib dilāverleri Siyeh Şîr'i ziyāret eylediler. Validesi vücūdunda olan okları çeküp çıkardı. Siyeh Şîr'iŋ ʿāklı gitmişdi. Birazdan ʿaklı başına gelüp göz açdı. Kendüyü değirmende görüp āh eyledi. ''Benim cānım tende iken bunda kim getürdi? Niçün komadıŋız ki küffār ile döğüşe döğüşe ölem? Andan leşim getüresiz. Artuk benim dilāverler arasında yüzüm kalmadı. Gayrı sağlığı neylerem.'' dedi.'' (2a, 2b).

On birinci ciltte Siyâh Şîr-i Asyâbî'nin annesi rüyasında Hz. İbrahim'i görüp kendi ve oğlu Müslüman olur (Hançer 2018: 76).

Savaşta Behmen'den sonra Melik Kaytafâ'nın karşısına çıkan İslam beylerindendir. Teke tek cenklerde meydana giren kişiler birbirlerine kim olduklarını, nasıl bir namla anıldıklarını söylerler. Siyâh Şîr-i Asyâbî'nin fiziki özelliklerini cenk meydanında tanırız:

> ''Siyeh Şîr-i Asyābī naʿra urup yetişdi. Mukābil oldı. Behrām'ı meydāndan çıkardılar. Melik Kaytafā Siyeh Şîr'i gördi. Bir kara yağız çār-ebru dilāver kırk iki arış kadd çekmiş başına turna telleri sokmuş omuzunda bir büyük deste-çūb bir kırmuzı gergedana binmiş garīb ve ʿacīb erdir. Kaytafā bunı da beğenüp ''Hoş geldiŋ yiğidim! Hamza ʿaskerinde saŋa kim derler.'' dedi. Siyeh Şîr eyitdi: ''Baŋa Siyeh Şîr-i Asyābī derler. Bu yakında Eba ʿÖmer Hamza'yı yaralayup anı getürüp benim değirmenime düşdi. Ben de düş görüp Müslimān oldum ve tīmār eyledim ve uğrunda Şāh ʿaskeriyle eyü ceng eyledim.'' deyüp cümle ser-güzeştin hikāye eyledi.'' (38b, 39a).

Siyâh Şîr-i Asyâbî, Şâh Nuşirevân'ın dağılan ordusunu kıra kova giderken çıkmaz bir vadiye gelirler. Şâh Nuşirevân da bunların içerisindedir. Atı ve kendisi değerli mücevherlerle süslenmiş kaçarken Siyâh Şîr-i Asyâbî görür ve yakalar. Etraftan Şâh olduğunu söyleyip öldürmemesi için bağrışırlar. Şâh Nuşirevân'ı esir alıp Hamza'ya götürürler (78a, 78b).

1.2.2.5.2.2. Kadın Kahramanlar

1.2.2.5.2.2.1. Meryem Banû

Hamza'nın eşlerindendir. Antakya şâhı Firdevs Şâh'ın kızıdır ve babasının yanında yaşamaktadır. Hamza ve Meryem Banû'nun evliliklerinden Ömer bin Hamza-i Yunanî adında bir oğulları olur. Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinde Hamza'nın

Meryem Banû ile nikâhlanıp birlikte olmadan hamile kalması anlatılır (Tatlı 2017: 77-78).

Hamza, Eba Ömer'i kovalarken Antakya şehrine gelir ve eşi Meryem Banû'yu ziyaret eder. Meryem Banû Hamza'nın yanına uğramamasını biraz sitemkâr bir şekilde şöyle ifade eder: ''Meryem Bānū gelüp Sāhip-kırān'ıŋ elin ve ayağın öpüp: ''Ha şöyleye ey Dilāver! ʿĀlem bunca yıldır bir cāriye gide bir yād eyleye hātūnuŋ olsak gerek hiç bize nöbet değirmediler.'''' (95a).

Hamza, Meryem Banû ile on, on beş gün işret ettikten sonra Antakya'dan ayrılır (95b).

1.2.2.5.2.2.2. Mihr Nigâr

Hamza'nın eşidir. Şâh Nuşirevân'ın iki kızından birisidir. Hamza ile Mihr-i Nigâr'ın evliliğinden Kubâd adında oğulları olur. Mihr-i Nigâr'ı daha iyi tanımak için Hamzanâme'nin önceki ciltlerine bakmak gerekir. On ikinci ciltten önceki Hamzanâmelere baktığımızda Mihr-i Nigâr hakkında şunlar söylenebilir: Hamza, Şâh Nuşirevân'ın bir beyi iken onu Hindistan'a gönderir ve kızı Mihr-i Nigâr'ı ona vereceğine söz vermiştir. Şâh, Bahtek ve diğer beylerinin telkinleriyle kızını vermekten vazgeçer. Kızından uzak tutmak için Hamza'yı şehirler fethetmesi bahanesiyle diyâr diyâr dolaştırır. Bunu farkeden Hamza, Mihr-i Nigâr'ı kaçırır. Hamzanâme'nin yedinci cildinde Hamza Kaf'a gidecektir. On sekiz günde gelirim demiştir. İnşallah demediği için on sekiz gün on sekiz yıl olur. Hamza Mihr-i Nigâr'ı kaçırmıştır ama evlenmemiştir. Kaf'tan gelince evleneceğini söylemiştir. Mihr-i Nigâr'ı gitmeden önce Allah'a sonra Amr Ayyâr ve Mukbil'e emanet eder. On sekiz yıl boyunca Mihr-i Nigâr, Şâh Nuşirevân'ın adamlarından diyâr diyâr dolaşıp kaleden kaleye sığınarak kaçar. Hamzanâme'nin sekizinci cildinde Hamza Kaf'tayken Mihr-i Nigâr'dan izin alıp Esma Peri ile evlenir. Mihr-i Nigâr'ın kaçış maceraları dokuzuncu ciltte de devam eder. Dokuzuncu ciltte Hamza Kaf'tan gelmiştir. Hamza, Şâh Nuşirevân'ın rızasını almayı ve düğününe katılmasını ister. Bu gerçekleşmeden Mihr-i Nigâr ile evlenmez. Bu olaylar Hamzanâme'nin onuncu cildinde anlatılır. Çünkü on birinci ciltte Mihr-i Nigâr'ın Kubâd adında oğlu vardır.

Mihr-i Nigâr güzelliği kadar savaşçı bir kadındır. Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Zupûn'un bir gözünü kör etmiş ve Eba Ömer'i yaralamıştır. Eba Ömer kırk bin askeriyle Mihr-i Nigâr ve İslam askerlerine saldırır. Mihr Nigâr'ı dağda sıkıştırır. Mihr Nigâr, Mukbil ve İslam askerleri dağ dibine hendek kazıp savunmaya geçerler. Taş ve oklarla aşağıdaki Eba Ömer ve adamlarına saldırırlar. Mihr Nigâr, Mukbil'in tirkeşinden çatal demrenli bir ok alıp Eba Ömer'i kör etmek için atar. Ok Eba Ömer'in şalvarının içinden girip hayalarını keser (6b).

Amr Ayyâr'ın Serhenk Ayyâr'dan kaçırdığı ve Müslüman yaptığı Banu adında bir kız vardır. Amr Ayyâr ile Banû'nun evliliğinden Amriyye adında çok güzel bir kız doğacaktır. Bu kızın Mihr Nigâr'dan daha güzel olduğu söylenir. Amr'ın kızı Amriyye Banû, Hamza ile evlenecektir. Daha sonraki ciltlerde anlatılacak olan bu hadiseden Mihr-i Nigâr'ın öleceğini öğreniyoruz. ''Ammā ravi eyder ʿAmr'ıŋ bu kızdan bir duhteri ola adına Amriyye Banû diyeler. Güzellikde Mihr Nigār'dan ziyāde güzel ola. Mihri Nigār vefāt ettikden soŋra o kız Hamza'ya nasīb olacaktır inşā-Allah kıssası mahāllinde beyān oluna'' (*42a*). Mihr-i Nigâr'ın ölümü Hamzanâme'nin 13. cildinde gerçekleşir. Bunu 14. cildin girişinde Hamza'nın dünyadan el çektiği, abalar giyip derviş olduğu ve Mihr-i Nigâr'ın türbesinde türbedâr olduğu anlatılır. Hamza bu türbede ibadetle meşgul olurken beyleri buna çok üzülürler. Amr Ayyar'ın kızını Hamza'ya anlata anlata aşık ederler. Hamza su isteme bahanesiyle Amr Ayyâr'ın evine gider ve kızı görünce gönlünü kaptırır. Beylerine gelip Amr Ayyâr'dan kızını istemeleri için gönderir (Karahan 2014: 27).

Mihr-i Nigâr'ın ateşperest olan babası Nuşirevân'a kızgınlığı vardır. Şâh Nuşirevân Hamza tarafından esir alınıp kafese konulduğunda bile yardım etmez. Çünkü babası ve adamlarından çok çekmiştir. ''Hadd-i zātında Mihr Nigār'[a] da haber verdiler. ''Ataŋ Şāh esīr olup şöyle cefādadır.'' dediler. Mihr'iŋ eksiği olmadı: ''Ko cānı çıksun köftehoruŋ. Safāsı var ise edebiyle dursun. Bahtek'iŋ sözine uya uya bu hāle geldi.'' deyüp yanına gelüp hātırın bile sormadı.'' (81a).

Şâh Nuşirevân kaçırılınca halk dedesi olduğu için Mihr'in oğlu Kubâd'dan bilir. Kubâd buna ar edip başka diyârlara gitmeyi düşünür. Mihr-i Nigâr, Kubâd'ın ayrılığına dayanamayacağı için önce izin vermez ama Hamza'nın Kaf'a gitmesine izin verdiği gibi gönlü razı olmadan Kubâd'a da izin verir (83b, 84a).

Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Zupûn yalandan dil ile Müslüman olur. Hamza'da ona Bî-sütûn kalesini verir. Mihr-i Nigâr buna çok sinirlenir. Çünkü Zupûn Mihr'e aşıktır ve onu elde etmeye çalışır. Mihr-i Nigâr, Zupûn ile yaptığı savaşların birinde onun bir gözünü kör etmiştir (108a). ''Mihr Nigār bu ahvālden haber-dār olup gam-gīn oldı. Hazret Emīr'i yanına daʿvet edüp: ''Ya Sāhip-kırān bu nasıl sözdür? Ben Zavil'de oturam. Zupūn kalʿa-ı Bī-sütūn'da ola hiç eski düşmān dost olur mı ve kurt koyunı gördükde nice sabr eder? Bu tedbīr maʿkūl degüldür. Meğer beni hiç yanıŋız ayırmayup her kanda giderseŋiz bile götüresiz.'' (106a).

1.2.2.5.2.2.3. Tur Banû (Tur Serkeş)

Hamza'nın askeri içinde erkek gibi savaşan alp tipi kadın savaşçıdır. Yüzünde örtü ile dolaşır. Hamza'nın beyleri hariç kimse kadın olduğunu bilmez. Tur Banû; Tur Serkeş ve Tur Divâne isimlerini kullanır. Metinde en çok Tur Serkeş adı kullanılır. Metinde Tur Banû'ya Tur Serkeş denilerek ismiyle de kadınlığı gizlenmiştir.

Tur Serkeş güçlü kuvvetli bir kadın savaşçıdır. İslam beyleriyle birlikte Şâh Nuşirevân'ın adamlarına karşı savaşır. ''Hamza yine sıhhat buldı ve ʿasker cemʿ eyledi. Yanında kāmil üç yüz elli biŋ ʿaskeri var. Husūsā Mukallid Nev-civān bile ve ʿÖmer bin Hamza ve Tur Serkeş ve Melik Behrām-ı Kürd Hakanī ve Melik Behmen-i Kūhustānī bunlarıŋ her biri nedür bilür misin? Ceng gününde bunlara degme bir pehlivān mukābil olabilür mi ve bunlara ʿasker mi hā'il olur?'' (17a).

Behmen, Kaytafâ ile cenk ederken zincir kemeri kırılıp yere düşer. Tur Serkeş kardeşinin bu halini görüp cenk meydanına girer. Tur Serkeş kadın olmasından olsa gerek kendini Kaytafâ'ya tanıtmaz. ''Ammā Kaytafā gördü ki bir yüzü nikāblı kendüye mukābil oldu. ''Ey dilāver kimsin?'' dedi. Tur Serkeş: ''Bilmezsün.'' deyüp cenge başladı. Ta öyleden ikindi vakti olunca ʿāzim ceng eylediler.''(*25b*). Tur Serkeş, Kaytafâ karşısında atından yere düşer ve zor durumda kalır. Hamza, Ömer bin Hamza'ya ''Tiz var. Banu'yı nikābı yüzinden düşmeden kapup getir. Zirā bize ʿār olmasun.'' der. (*25b*).

Ömer bin Hamza, Kaytafâ ile yenişemediğini düşünerek tekrar cenk etmek için Kaytafâ'nın yanına gider. Bunu gören Tur Serkeş de onunla birlikte gitmek ister (56a). Amr Maʿdî de bunlara katılır. Kaytafâ üçünü de yenip ağaca bağlar, sonra serbest bırakır. Bunlar dönerken Amr Ayyâr'la karşılaşırlar. Amr Ayyâr, Tur Serkeş'e cenk yapıp yapmadıklarını sorunca o da her şeyi anlatır (58a, 58b).

Hamza, Amr Ayyâr'dan olayı duyar ve üzülür. Tur Serkeş'e deli anlamında ''divâne'' kelimesini kullanır. ''Göre şu bī-edebleri eyü varmış hele oğlum bir delikanludır ve Tur ise bir divānedir ammā şol şikem hāre nā-bekāra ne dersin ki anlara uyup varup ol dilāvere elem vereler ve böyle ʿırzları yıkılup begler ortasında şermsar olalar.'' (58b).

On birinci ciltte Tur Serkeş hakkında şu bilgiler mevcuttur. Tur Serkeş, Behmen'in kardeşidir. Behmen, Tur Serkeş ve Kuhî Müslüman olur. Hamza, Lenduhâ ve Amr Ayyâr Mekke üzerine giden Eba Ömer'i durdurmak için yola çıkarlar. Bahtek, Lenduhâ'nın kemerini de delil göstererek hepsinin öldüğünü söyler. Bunu duyan Behmen dinden çıkar. Tur Serkeş dinden çıkan kardeşiyle savaşır. Hamza gelip Behmen'i yener. Tur Serkeş, Amr Ayyâr'ın kızıştırmasıyla Behmen'i ağaca bağlar. Bayılan Behmen'i Hamza gelip çözer ve öldüğünü düşünüp ağlamaya başlar. Bir süre sonra uyanan Behmen, başında Hamza'nın ağladığını görünce canı gönülden Müslüman olur. Tur Serkeş'i de Süleymân çadırına gelmemek üzere kovar (Hançer 2018: 47, 48).

Tur Serkeş, diyâr diyâr dolaşırken bir derbent ağzında durup Hamza'nın adamlarına yol vermez ve haraç ister. Yüzü örtülü olduğu için erkek zannederler. Amacı Hamza'nın pehlivânlarıyla cenk edip yiğitliğini ispat etmektir. Tur Serkeş sırasıyla Amr Maʿdî, Tavk Gırân, Zuʿl-Humar-ı Bed-mest, kardeşleri Behmen ve Behrâm'ı yener. Meydana Hamza girer ve onunla cenk eder. Hamza, Sâm köteğiyle vurunca atın beli kırılır ve Tur yere düşüp nikâbı açılır ve geri örter. Hamza aç yüzünü yoksa öldürürüm

deyince Tur Serkeş ayağına kapanıp af diler. Hamza bir daha nikâpsız dolaşmamasını ve Ömer bin Hamza'yı kastederek helalin yanındaki tahta oturmasını söyleyerek affeder (Hançer 2018: 52-53).

Tur Serkeş'i kardeşleri Behmen ve Behrâm'ın üst yanındaki tahta çıkarırlar. Burada tahta çıkan üç bahadır kızdan bahsedilir. ''üstad ider. Bunlar birkaç bahadır kızlardır, erenler arasında sandalî çeker. Biri Melik Kasım'ın hatunu Tuc Banû, birisi Bedi'üz-zaman'ın validesi Kürdiyye Banû ve biri Çehrezen Banû'' (Hançer 2018: 54). Bu kızlar Türk destanlarında karşımıza çıkan alp tipi kızlardır.

1.2.2.5.3. Gayrimüslim Kahramanlar

1.2.2.5.3.1. Erkek Kahramanlar

1.2.2.5.3.1.1. Akranûş

Ömer bin Hamza, Halep kalesi önünde Akranûş'u öldürmüştür (63b). On ikinci ciltte Akranûş hakkında başka bilgi yoktur. Bu olay Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinde gerçekleşmiştir. Akranûş-ı Frenk'in Hamza'yı Amuddiye önünde öldürdüğü yalan haberi Meryem Banû'ya ulaşır. Meryem Banû'yu Hamza ismini söyleyerek ağlarken oğlu Ömer bin Hamza görür. Ablası zannettiği annesine Hamza'nın kim olduğunu söylemesini, yoksa öldüreceğini söyler. Ablasının sevgilisi olduğunu düşünür. Meryem Banû babasının Hamza olduğunu, Akranûş'un onu öldürdüğünü söyler. Ömer bin Hamza, babasını öldüren Akranuş'tan intikam almak için Amuddiye'ye gelir. Akranûş-ı Frenk'in çadırına gelip dışarı çağırır. Ömer bin Hamza kılıçla iki parça edip Akranûş'u öldürür (Tatlı 2017: 80-82).

1.2.2.5.3.1.2. Bahtek

Bahtek, Şâh Nuşirevân'ın ateşperest veziridir. Bahtek'in bir gözü kördür. ''Melʿūn ''Gözüm görmesün.'' deyüp ol bir gözinde yumdı. Biri hod evvelden kördür.'' (64a, 87a). Düşmanları Bahtek'i başındaki sarı örtüden tanır. ''Başına sarı çalma sarınmış karīne ile bildi.'' (87a).

Bahtek, eserde adı en çok geçen kötü kahramanlardan birisidir. Ona Bahtek ismini Hâce-i Dânâ koymuştur. Bahtek Hintçe'de ''şeytan'' anlamına gelmektedir. Bahtek için küçük düşürücü, aşağılayıcı ve alaycı isimler kullanılır. ''Bahtek-i laʿin, kör cehût, Bahtek Pelîd, it canlı Pelid, Bahtek-i bed-hûy, Bahtek-i mel'ûn, Bahtek-i bed-kâr, Hoca Bahtek'' isimleriyle anılır.

Şâh'ın doğru kararlar vermesini engelleyen onu kötü yola sevkeden anti-kahramandır. Mihr-i Nigâr babası için ‘‘ Ko cānı çıksun köftehoruŋ. Safāsı var ise edebiyle dursun. Bahtek'iŋ sözine uya uya bu hâle geldi.'' (81a) diyerek Şâh'ın Bahtek'e inandığını söyler.

Bahtek, Şâh'ın baş veziri Hâce-i Dânâ'ya kin güdüp onu öldürtmeye çalışır. Bunun sebebi Hamzanâme'nin birinci cildinde anlatılır. Hâce-i Dânâ'ın babası Baht-ı Hammal'ı öldüren Keykubâd'ın kötü olan baş veziri Şem'ûn'dur. Hâce-i Dânâ babasının katilini Keykubâd'a söyleyip öldürtür. Bahtek de Şem'ûn oğludur. Bahtek, babasının intikamını almak için uğraşır. Bunun için Hâce'yi Şâh'a şikâyet eder. Hamza'ya yardım ettiğini söyler.

> ‘‘Bahtek: ‘‘Gene yabana söylersin seniŋ sözin garazdır. Bize cefā içün edersin. Düşmāna sahip çıkarsın. Evvelā sen de Şāh'a düşmānsın. Seni dahi katl lāzımdır. Bizim sözimize muhālefet edersin.'' dedi. Hāce eyitdi: Melʿūn katl saŋa lāzımdır ki yanlış tedbīr edüp soŋunı çıkarmazsın ve Şāh'ı hāline komayup izlāl edersin. Üzerine düşmānlar musallat edersin.''(*40a*). ‘‘bu yanıŋda olan Hoca dediğiŋ Hamal-zāde Hamza'yı oğul edinüp aŋa yardım eder ve el altından mektūp gönderir. Bizim tedbīrimiz aŋa bildürüp olmuş işimiz bozar. İmdi mā-dām ki bu Hoca yanıŋda sağ ola biz Hamza'ya fırsat bulamazuz. Hamza bize galabe eder.'' deyüp tamām Şāh'ı ızlāl edüp yavuzlatdı. Şāh'ıŋ dahi Hoca'ya elemi kemālinde idi. Emreyledi: ‘‘Tiz cellād gelsün. Bu pīr-i nā-hālefiŋ ursun boynını.’’’’ (99a).

Şâh, Bahtek'in telkinleriyle Hâce'yi zindana attırır. Bahtek de Hoca'nın ne kadar malı varsa kendi alır. Hoca'nın adamlarından kimini görevden alır, kimini de öldürtür. Hoca gidince kendi baş vezirlik makamına oturur. Gözü de hep ordadır ama bu kısa sürer. Bahtek'in iki düşmanı vardır. Bahtek ne çekerse Amr Ayyâr ve Hâce-i Dânâ'dan çeker. ‘‘Kāh Hoca'ya söger kāh ʿAmr'a sögerdi. ‘‘Āh bu Hamal-zāde ile ol ʿayyār pür hīleden rūzgārda intikām almak müyesser olmadı.'' (47b).

Bahtek düşmanlarına zehir verip onları öldürmekten hiç çekinmez. On ikinci ciltte anlatılmayan sadece bahsi geçen bir olayda Lenduhâ'ya zehir verip onu öldürmeye çalışmıştır. ‘‘Ol sandalī Lenduhā bin Saʿdān'ıŋdır. Zāhir işitdiŋ. Bahtek laʿin vaʿdeli zehir verüp şöyle hāl oldı.'' (66a).

Şâh Nuşirevân, Bahtek'in dediklerini yapar ama sonuç Bahtek'in dediği gibi çıkmayınca ona sövmekten de geri durmaz.‘‘ Şāh, Bahtek'e bakup vāfir sögüp: ‘‘Tedbīriŋ ile civān merk olasın. Lenduhā'dan kurtulduk derken birin dahi getürdüŋ.'' (67a).

Şâh, Hamza'nın uyarılarına rağmen yanlış kararlar alır. Bir defasında Hamza, Şâh Nuşirevân'a mektup yazıp Bahtek'ten kurtulmasını söyler. ‘‘ol Bahtek dedikleri münāfik melʿūnuŋ kendin ve cümle aŋa tābiʿ olan melaʿiniŋ kökün kesüp ʿumūmen katleyle ki tahtıŋda ve saltanatıŋda safāyla oturasın.'' (70b). Hamza, Şâh Nuşirevân'ı İslam'a davet eder ama Bahtek'in telkinleriyle uzaklaşır. ‘‘Bahtek feryād eyledi: ‘‘Gördüŋ mi Şāh'ım? Ben bu Hamza'ya yüz verme giderek seni dīne daʿvet eder. Tahtıŋ

eliŋden alur derim. İhmāl edüp yüz verdiŋ. Göre nice şimdi seniŋ ʿazametiŋden korkmaz ve ihsānıŋdan utanmaz. Saŋa ne olmaz teklīf eder. Öyle mār-hor ʿArab'a müdāra etmekden gayret altında ölmek yeğdir.'' dedi.'' (71a). Bahtek de o kadar enaniyet vardır ki Hamza'nın sözüne uymaktansa ölmeyi tercih eder.

Bahtek ile Şâh Nuşirevân'ın kaderi aynıdır. İkisi de inandıkları dinden dönmezler. İkisi de verdikleri kararlarda hüsrana uğrarlar. Savaş meydanından kaçarken bile birlikte kaçar. ''Bahtek feryād eyleyüp: ''Meded Şāh'ım ne durursun? Hoca seni Hamza'nıŋ eline vermek isteyü yorur. Kaçalım.'' deyüp hemān kendün tahtından aşağa atdı. Şāh da ardı sıra inüp yügrük yedek atlara binüp kaçdılar.'' (77b-78a).

Bahtek, Müslümanların zorda kaldığı haberi aldığı zamanlarda çok sevinir. Bundan dolayı kimi zaman ellerine kına yakar kimi zaman raksa girip oynar. ''Bahtek hod safāsından raksa girdi.'' (105a). ''Bahtek dirseklerine varınca kınālar yakınmış idi.'' (*37b*).

Şâh da Bahtek'e inanıp yaptığı hataların farkına varır ama iş işten geçer. Bahtek'in sözüne uyup Hoca'yı yanından göderdiğine pişman olur. ''Bu Bahtek söziyle öyle bir devletim ser-māyesin elden çıkardım. İmdi bulursaŋ haber ver.'' (102b).

Hamzanâme'nin birinci ciltlerinden edindiğimiz bilgilere göre Nuşirevân, Hâce-i Dâna ve Bahtek'in evlilikleri aynı zamanda gerçekleşir. Bahtek Yahudi sarhoşunun kızıyla evlenir ve Bahtegân adında bir oğlu olur. On ikinci cilde kadar Bahtegân adı geçmez. Aksoy'un çeviri yazımı yaptığı birinci ciltte Bahtek Sarfsardendân vezirin kızı ile evlenir. Çocuklarının ismi geçmez.

Bahtek Müslüman kahramanlara düşmanlık besleyerek aslında İslam düşmanı olduğunu gösterir. İsminin bu kadar çok kötü kelimelerle anılması da buna işarettir. İslam düşmanlarına tarih boyunca bu takma adlar takılmıştır. Hamzanâme müstensihleri ve dinleyiciler de bu olayın farkındadır. Bu amaçla Hamzanâme kitaplarının der kenarlarına Bahtek'e lanet okumaları için notlar düşülmüştür. ''Allah aşkına Bahtek kairine la'net ol-babda emr ü ferman hazret-i men lehül emrindir.'', ''Allah aşkına Bahtek kafire laʿnet rica babında başında istirham ederim.'' (Soyal 2018: 26), ''Her kim bu kitabı okur ise bir kerre Bahtek kafire nalet ve nalet eylesünler.'' (Soyal 2018: 31).

1.2.2.5.3.1.3. Civân-baht-ı Çinî

Civân-baht-ı Çinî, Fağfûr-i Çinî'nin oğludur. Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. Kırk dört arış boyundadır. Hamza, Şâh Nuşirevân'a İslam dinine girmesi için mektup yazıp Amr Ayyâr ile gönderir. Civân-baht-ı Çinî bunu kabul etmeyip Hamza'yla teke tek savaşmayı ister (71a).

Hamza daha önce Civân-baht-ı Çinî ile karşılaşmıştır. On ikinci ciltte Civân-baht-ı Çinî hakkında pek olumsuz şeyler söylenmez. Belki daha sonraki ciltlerde İslam'a girecektir. Hamza, Civân-baht-ı Çinî'yi İslam'a davet eder, kabul etmeyince cenge başlar. Hamza Civân-baht-ı Çinî'nin bindiği bineğin belini kırar ve yere yıkar. Civân-baht-ı Çinî'yi meydandan çıkarırlar:

> ''Civān-baht kırk dört arış kadd çekerdi. İki kılıç ve iki siper götürürdi. Hamza mukābil olup: ''Ey Nev-civān beni meydāna daʿvet etmeden murādıŋ nedür? Bir yol hod seniŋle görüşdük. İmdi gel sen de imāna gelüp bizimle karındaş ol. Benim yanımda nice biŋ seniŋ gibi nām-dārlar vardır. Sen de anlarcılayın ser-firāz olursun.'' deyüp biraz nasīhat eyledi. Kabūl etmedi. Söyleşerek azgaşdılar.'' (72b). ''Hamza buŋa Sām köteğiyle bir gürz şöyle urdı kim ağzından ve burnundan kan revān olup bindügi çār-pānıŋ beli kırılup zīr u zeber oldı.'' (73a).

Amr Ayyâr, Şâh Nuşirevân'ın meclisine girip beylerin taçlarını kapıp enselerine bir sille attığında Civân-baht-ı Çinî de bundan nasibini alır. ''Şāh ve Eba ʿÖmer laʿin, Saykalān-ı Rumī, Civān-baht-ı Çīnī, Hüsrev-i Çīnī sā'ir nām sāhibleri cümle yerlerinden kalkup başları çıplak enseleri tobhāne somunı gibi şişmiş. Her birin gayr[ı] tāclar getürüp giydirdiler. Ammā tāc başlarında güçle dururdı.'' (47a).

1.2.2.5.3.1.4. Eba Ömer bin Şeddâd-ı Habeşî

Eba Ömer, Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. Hamzanâme'nin kötü kahramanlarındandır. Eba Ömer, Hürmüz ile sohbet ederken kendi halini ve sonunu anlatır:

> ''Hürmüz Eba ʿÖmer'e bakdı ki ''Senden bir dermān var mı?'' deyü o da ''Ey şehzāde bizim hālimiz diğer gün oldı artuk vilāyetimize varacak yüzümüz kalmadı. Burun kulak gitdi. Kimse hākim yerine koyup iʿtibār etmezler. Husūsā lāzım gelürse bize lāzım olacak altımızda gitdi. Sarayımızda olan karılar da bizi kabūl etmezler gitdi. Biz şimden gerü birisine yaramadan kaldık. Ölmeden gayrı şeye yaramazuz. Öŋ ve soŋ bu yolda döğüşe döğüşe ölüp giderüz.'' (82b).

Burnu ve kulağının kesilmesi on birinci ciltte anlatılır. Eba Ömer hile ile Müslüman olur ve Hamza'ya dinden çıkmayacağına dair yemin eder. Yemininde durmadığı için Hamza, Eba Ömer'in burun ve kulaklarını keser (Hançer 2018: 29).

Hamza, Eba Ömer'in imana gelmesi için çok uğraşmıştır. Amr Ayyâr bu olayı şöyle anlatır: ''Şu nā-bekār Zupūn'a ve Eba ʿÖmer'e ol kadar çalışdı. İmāna gelir deyü olmadı. İmāna gelüp Müslimān olmadılar. Birer yol imāna gelüp tekrār mürted oldılar. Yine dahi fırsatların bulsa öldürmez ola kim insāfa geleler deyü umar. Ammā melʿūnlarıŋ küfürleri kat kat olup paslandı. İmāna gelmek ihtimāli yokdur.'' (34b).

Şâh Nuşirevân, kızı Mihr-i Nigâr'ı yakaladığı takdirde Eba Ömer'e vereceğini söylemiştir. Eba Ömer yüz bin askeriyle Mihr-i Nigâr'ın kırk bin askerine saldırır.

Mihr-i Nigâr bir dağ yamacına hendek kazıp korunmaya çalışır. Mihr-i Nigâr, çatal demrenli bir okla Eba Ömer'in hayalarını koparır. ''Ol okı hemān kemān zihnine koyup Eba ʿÖmer'iŋ sinesin gözedüp atdı. Eba ʿÖmer kemer olup gürzi alurken kasığına rast gelüp gidiniŋ zātü'l-amūdın ve zengüleleri mikrās-vāri doğrayup şalvar içine bırakdı. Ok dübür arasından çıkup gitdi.'' (6b). Bu olay mizahî bir üslûpla metinde işlenir (7a, 7b, 10b, 11a).

Hamza, Şâh Nuşirevân ile konuşurken geçmişte yaşanmış bir olayı hatırlatır. Hamza, Şâh Nuşirevân'ın bir beyi iken onu Eba Ömer'in hapsinden kurtarır. Eba Ömer, o zamanlar Şâh Nuşirevân'ın adamı değildir. Eba Ömer, Şâh'ı hapsedip kafes içerisinde bâr-gâh direğinden sallandırır (33a, 80a). Bu kıssa muhtemelen daha önceki ciltlerde detaylı anlatılmaktadır.

On iki ciltte Hamza yaralı bir şekilde Siyeh Şîr Asiyâbî'nin değirmenine sığınır. Hamza'yı hileyle yaralayan Eba Ömer'dir. Daha önce de hile ile Müslüman olup mürted olmuştur. Bu yüzden Hamza'nın baş düşmanlarındandır. ''Ammā şimdi ki seniŋ yanıŋda benim üç dāne hasmım vardır. Elbette ben anlarıŋ haklarından gelmeyince ölmem. Biri Zupūn biri Eba ʿÖmer bin Şeddād-ı Habeşī biri de Saykalân-ı Rumī. Ol üç laʿinler baŋa çok iş etmişlerdir. Hemān sen aralarından çıkup karışma. Ben anlar ile söyleşürün.'' (71a).

Eba Ömer, Hamza ve beyleriyle yaptığı savaştan kaçar. Antakya'ya gelir Firdevs Şâh'tan kaleyi ister. Hamza Antakya'ya gelince tekrar kaçar ve Kayseriyye şehrine gelir (95a, 95b). Eba Ömer sarhoş olup düğünü olan Kayser Şâh'ın vezirinin kızını attan indirip odasına kaçırır (96a). Hamza gelince kaçar bir kiliseye sığınır. Direk damından atlarken Hamza kementle yakalar ve Amr Ayyâr, karnını yararak öldürür. '' Hamza kemendiŋ ucın pek tutup: ''Ya ʿAmr var gör. Şu nice oldı?'' dedi. ʿAmr dolaşup gördi. Melʿūnuŋ bacakları uzun ayaklarınıŋ ucı yere dokunup ölmemiş sağdır. Hemān hançer çıkarup melʿūnuŋ karnın yardı. Cān bir cehenneme teslīm eyledi.'' (98a, 98b).

1.2.2.5.3.1.5. Fağfûr-i Çinî

Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. Hüsrev-i Çinî ve Civân-baht-ı Çinî adında iki oğlu vardır. Şâh Nuşirevân'ın Serhenk Ayyâr'a verdiği cariyeyi Fağfûr-i Çinî hediye etmişti. Hamza, Fağfûr-i Çinî ile savaşırken yener ve ellerini bağlayıp esir alırlar. Fağfûr-i Çinî bir rivâyette haraca razı olur. Bir rivâyette hile ile Müsliman olur. '' ''Nice kurtulduŋ?'' dediler. Fağfūr eyitdi: ''Hemān ne dedi ise n'ola deyüp hīle ile elinden halās oldum. Kanda ki Mekke neylese gerekdür? Yine ben bildüğim işlerim.'' dedi.'' (81b).

1.2.2.5.3.1.6. Hürmüz bin Nuşirevân

Şâh Nuşirevân'ın tek oğludur. Şâh Nuşirevân, Hamza tarafından esir alındığında oğlu Hürmüz babasını kurtarması için Zupûn ve Eba Ömer'e söyler. İkisi de korkusundan yapamaz. Serhenk Ayyâr'a çok mal vereceğini söyleyerek kabul ettirir (83a).

1.2.2.5.3.1.7. Keykubâd

Şâh Nuşirevân'ın babasıdır. Hamzanâme'nin birinci cildinde Keykubâd hakkında geniş bilgiler vardır. Keykubâd, çocuk yaşta olan Hâce-i Dânâ'yı vezir-i azâm yapar. Hâce-i Dânâ'nın, oğlunun yanından hiç ayrılmaması için vasiyet eder. Keykubâd ölünce Hâce-i Dânâ, Şâh Nuşirevân'ın vezir-i azâmı olur. On ikinci ciltte Şâh Nuşirevân, Hoca'yı yanından kovsa da ''Şāh'ıŋ atası Keykubād ile ʿahdımız vardır. Ölince Şāh'dan ayrılmayam.'' (89a), ''Keykubād ile ʿahdimiz vardır ben bunlarıŋ arasında ölür giderim.'' (89b) diyerek Keykubâd'ın vasiyeti ve ona verdiği sözü hatırlatır.

1.2.2.5.3.1.8. Lehresb

Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. Hamza, savaş sarhoşluğuyla başı açılınca üç lain Zupûn, Lehresb ve Pijen Hamza'ya saldırırlar. Hamza önüne gelen Lehresb'i kılıç darbesiyle ikiye biçer.

> ''Zupūn ırakdan görüp karındaşlarına eyitdi: ''Geliŋ bu nā-bekār ceng meyīnden mest olmuşdur. Kendüden haberi yokdur. Üçümiz bir yerden varup ortaya alup belki bir hatāylayayuz. Öŋünden ceng eder gibi oluŋ. Hemān ben ardından dolaşup ola kim çıplak başına bir kılıç uraydım.'' dedi. Anlar da: ''N'ola!'' deyüp hemān üç melaʿin ittifākıla sürüp yakın geldikde Lehresb gayret edüp ileri vardıkda Emīr kim idügin bilmeyüp hamlesin menʿ etdükden soŋra bir tīğ urup iki biçdi.'' (75a).

1.2.2.5.3.1.9. Mehcûr Şâh

Mehcûr Şâh, Samiye kalesinin sihirbaz şâhıdır. Zupûn, Mehcûr Şâh'a Mehcûr-ı sâhir, Mehcûr Şâh sâhira, şâh-ı sâhirân isimleriyle hitap eder. Amr Ayyâr, Mehcûr Şâh'ın cadı olduğunu söyler. Zupûn, Hamza'dan kaçıp Mehcûr Şâh'ın kalesine sığınır. Zupûn, Mehcûr Şâh'a Amr Ayyâr'dan bahsedince Mehcûr Şâh, ''Hemān bircek sen anı baŋa göster de seyirci düş. Baŋa Mehcūr-ı sāhir derler. Ol ʿayyārı saŋa abdāl edivereyin.'' der (108a). Mehcûr Şâh sihir yaparak İslam askerini öldürmeye başlar.

Hamza ism-i Azam okuyup Mehcûr Şâh'ın karşısına çıkar ve ona ''Nā-bekār er olanda sihir neyler. Ol hod karılara mahsūsdur. İmdi benim hālen dehriŋ Sāhip-kırān'ı. Ben sencelin çok sāhir depeledim. Gel ʿāklıŋ başında ise bu işe tevbe eyle, Müslimān ol ve ol Zupūn'ı tutup baŋa teslīm eyle. Yok derseŋ artuk ben seni öldürmeyince komam.'' der (109a). Hamza da İslam askerinin etrafına daire çizip ism-i Azam okuyarak Mehcûr Şâh'ın sihrinden korunur (109b).

Mehcûr Şâh'ın kalesi sarp ve cenkle alınacak bir kale değildir. Amr Ayyâr, bir gece gizlice kaleye girip Mehcûr Şâh'a zehir verip kellesini keser (10a).

1.2.2.5.3.1.10. Nuşirevân

On ikinci cildin ve Hamzanâmelerin ana kahramanlarındandır. Nuşirevân, yedi iklim şâhı olup ateşperesttir. Şâh Nuşirevân' ın adamları ile Hamza sürekli savaşır. Ancak Nuşirevân birkaç kez aktif olarak savaşa katılmıştır. Katıldığı savaşlarda da onun savaşçı özelliğinden bahsedilmez. Mesela metin boyunca savaşan müslim ve ateşperestlerin özellikleri anlatılırken Nuşirevân'ın boyu dahi bilinmez. Nuşirevân savaşçı kişiliğiyle değil de ateşperestleri temsil eden bir şâh ünvanıyla karşımıza çıkar. Daha çok ikili diyaloglarda ve dar mekânlarda tanıtılır.

Nuşirevân'ın çocukluğu ve Hamza ile olan irtibatı Hamzanâme'nin birinci cildinde anlatılmaktadır. Kısaca anlatırsak Hâce-i Dânâ tarafından kendisine Nuşirevân adı verilir. Akıllı, basiretli, babasına gelen zor davaları çözen kimin haklı kimin haksız olduğunu kendince bulduğu yöntemlerle kolayca ortaya çıkaran bir gençtir. Nuşirevân babası Keykubâd ölünce tahta geçer. Babasının vasiyeti üzerine Hâce-i Dânâ'yı baş veziri yapar. Nuşirevân, Mihranur Banû ile evlenir. Bu evlilikten Hürmüz-i Tacdâr, Mihr-i Nigâr ve Gülfahr-i Güher-taç adında üç çocuğu olur. Mihr-i Nigâr daha sonra Hamza'ya eş olacaktır. Nuşirevân adil bir hükümdardır. Ancak yanında olan Bahtek adındaki veziri Şâh Nuşirevân'ı kandırıp onun farkında olmadan halka zulmetmesini sağlar. Her defasında Hâce-i Dânâ'nın uyarılarıyla yaptığı hatadan geri döner. Hâce-i Dânâ, Nuşirevân'ın gördüğü rüyayı yorumlayınca Hamza ve on yarenine Mekke'de maaş bağlar (Soyal 2018).

Nuşirevân da Hamza gibi tarihi bir şahsiyettir. Sasani hükümdarı olup Enuşirvân olarak anılır. Pala (2004: 362), Nuşirevân'ın İran'ın Sasaniyan sülalesinden olup adaletiyle ün yapmış bir hükümdar olduğunu söyler. M.S. 531 ile 579 yılları arasında hükümdarlık yaptığını Hz. Peygamber'in bu hükümdarın son yıllarında dünyaya geldiğini belirtir. Adil bir hükümdardır ve Nuşirevân-ı Adil diye de tanınır. Asıl adı Hüsrev olup Nuşirevân kelimesi ''Anuşek-Revân'' (ölmez ruhlu) tamlamasından bozulma olup halk arasında ona verilen bir sıfat olduğundan söz eder. Kisra lakabını ilk kullanan hükümdardır. Bağdat yakınlarındaki Medâyin şehrinde geniş ve büyük bir saray yaptırmıştır.

Ahmet Cevdet Paşa (1976: 56-59) Hz. Peygamber'in doğumunda gerçekleşen mucizelerden anlatırken Kisra'nın sarayının sarsılması ve çıkma balkonların yıkılmasından bahseder. Nuşirevân bu olayın sebebini vezirleriyle görüşürken İstahr-âbâd'dan ateş-gede'nin söndüğü, Save gölünün battığı, Semave'de suların taştığı haberini işitirler. Bu olaylar da sarayın sarsıldığı ve çıkma balkonlarının yıkıldığı vakte denk gelmiştir. Nuşirevân ateşperstlerin ileri gelenlerini toplayıp sebebini araştırır. Ateş-gedelerin ileri gelenleri de rüya görmüştür. Ateşperestlerin ileri gelenleri ne olacağını bilyorlardır ve Arabistan'da büyük bir hadisenin meydana geldiğini söylerler. Nuşirevân kendisine tabi olan Arap topraklarından Nu'man İbn-i Münzir'e name yazıp kendisine bilge birisini göndermesini ister. Numan, Abdu'l-Mesih adında faziletli birisini gönderir. Nuşirevân, Abd'ul-Mesih'e olayların sebebini sorar. Abd'ul-Mesih bunları ancak kahin olan dayısı Satih'in bileceğini söyler. Abdu'l-Mesih Medayin'den çıkıp Şam'a gider. Dayısı yaşlı olup ölümü yaklaşmıştır. Aslı Yemen taraflarından olup Şam'da bir manastırda yaşar. Satih'in bedeninde kemik olmayıp şekli farklıdır. Daima arkası üstü yatıp bir yere götürecekleri zaman halı gibi bir şeye sarıp götürüler. Şekli insana benzemez ve sadece dili oynar. Fakat beliğ ve fasih sözler söyleyip gelecekten haberler verir. Satih, gözleri kapanmış ve ölüm döşeğindedir. Abdü'l-Mesih onu uyandırmak için övgü dolu sözler söyler. Satih, Abdü'l-Mesih'e kendisini Sasan Meliki'nin gönderdiğini gerçekleşen olayları söyler. Ateş-gedelerin ileri gelenlerinin gördüğü rüyada bir alay serkeş develer bir bölük Arap atları Dicle'yi geçip memleketlerine dağılmıştı. Satih bu rüyayı anlatır ve olacakları sıralar. Sasan'da yıkılan şehnişinlerin adedince on dört melik ve melike geleceğinden bahseder. Satih'in dedikleri olur ve Nuşirevândan sonra on sene zarfında Sasani'ye on hükümdar gelir ve kısa zaman sonra Sasani toprakları İslam eline geçer. Nuşirevân'dan sonraki on dördüncü hükümdar Yezdücürd zamanında Hz. Osman Sasanî hükümdarlığını sonlandırır. Yazar gerçekte Satih'in rüya yorumlayıcılığını bir kurgu içerisinde Hace-i Dânâ'ya yaptırmıştır.

Hamza her fırsatta Şâh Nuşirevân'ı İslam'a davet eder. Bir mektup yazıp Amr Ayyâr ile Şâh'a gönderir.

> "Ey Şāh-ı ʿĀlem gel ʿāklıŋ başıŋa devşir saŋa ne ʿaskerden fā'ide vardır ve ne bir pehlivāndan. Mā-dām ki küfür ve dalāletdesin imāna gel ki Hāk Teʿālā'nıŋ saŋa da yardımı ola ve bir de ol Bahtek dedikleri münāfık melʿūnuŋ kendin ve cümle aŋa tābiʿ olan melaʿiniŋ kökün kesüp ʿumūmen katleyle ki tahtıŋda ve saltanatıŋda safāyla oturasın. Mā-dām ki anlar seniŋ yanıŋdadır. Saŋa rāhat yokdur. Bunca rūzgārdır gördüŋ ve bildiŋ dahi uslanmayup onuŋ sözine uyup böyle işler edersin. İşte gör ki başıŋa ne felāketler gelür. İmdi saŋa āhir nasīhatim budur ki gayrı sözüm kabūl etmezseŋ. Bāri var yine tahtıŋda edebiŋle otur. Mā-dām ki senden hareket olmaya ben saŋa kılıç çekmem. Zirā ne kadar ise nān u nemek yeyüp kızıŋ aldım. Ammā şimdi ki seniŋ yanıŋda benim üç dāne hasmım vardır. Elbette ben anlarıŋ haklarından gelmeyince ölmem. Biri Zupūn biri Eba ʿÖmer bin Şeddād-ı Habeşī biri de Saykalân-ı Rumī. Ol üç laʿinler baŋa çok iş etmişlerdir. Hemān sen aralarından çıkup karışma. Ben anlar ile söyleşürün. Şöyle ki eger benim bu saŋa fā'idelü

sözlerim kabūl etmeyüp ʿināđ ederseŋ saŋa işler ederim ki cihānda dāstān olup söylenür.''(70a-70b).

Burada anlatılanlar Hamzanâmeler boyunca Hamza ile Nuşirevân arasındaki ilişkiyi özetler. Şâh Nuşirevân, veziri Bahtek'in telkinleriyle bu fikrinden vazgeçer. ''Gördüŋ mi Şāh'ım? Ben bu Hamza'ya yüz verme giderek seni dīne daʿvet eder. Tahtıŋ eliŋden alur derim. İhmāl edüp yüz verdiŋ. Göre nice şimdi seniŋ ʿazametiŋden korkmaz ve ihsānıŋdan utanmaz. Saŋa ne olmaz teklīf eder. Öyle mār-hor ʿArab'a müdāra etmekden gayret altında ölmek yeğdir.'' (71a).

Hamza ile Nuşirevân'ın arasının açılmasına sebep olan olay Hamzanâme'nin yedinci cildinde anlatılmaktadır. Hamza, Şâh Nuşirevân'ın kızı olan Mihr-i Nigâr'a aşık olur. Şâh, Hindistan'da isyan eden Lenduhâ'yı bastırması için Hamza'yı gönderir. Başarılı olursa dönüşte Hamza, Mihr-i Nigâr'la evlenecektir. Hamza Hindistan'da Lenduhâ'yı yener ve Müslüman yapar. Dönüşte Nuşirevân Hamza'ya verdiği sözde durmaz. Hamza da Şâh'ın sarayını basar ve Mihr-i Nigâr'ı kaçırır. Bunun üzerine Şâh ile Hamza'nın arası açılır (Baysal 2008:6).

Nuşirevân savaşı kaybettiğini anladığında savaş meydanından gizli ve hızlı bir şekilde kaçmayı düşünür. ''Nuşirevân, Hamza'nıŋ ol gazabla cūş u hurūşun görüp ʿaklı gitdi. Hoca'ya bakup: ''Nice edelim, kaçalım mı? Zirā ʿArab'ın gazabı ziyāde korkarżm ele girersek bize kżyar.'' dedi.'' (21a-21b). ''Hoca'ya bakdı: ''Ey Hoca nice olur hāl? Bugün bu nā-bekār ʿArab'ıŋ gelişi yaman.'' dedi. Hoca eyitdi: ''Şāh'ım ne çāre ʿahdın bozanıŋ hāli budur.'' dedi. Şāh: ''Ya ne demek dilersin kaçalım mı?'' dedi.'' (77b). ''Bahtek feryād eyleyüp: ''Meded Şāh'ım ne dururşun? Hoca seni Hamza'nıŋ eline vermek isteyü yorur. Kaçalım.'' deyüp hemān kendün tahtından aşağa atdı. Şāh da ardı sıra inüp yügrük yedek atlara binüp kaçdılar. Cümle vüzerā ve aʿyān Şāh kaçduğun görüp kaçdılar.'' (78a). ''Meğer Şāh Nuşirevân bunlarıŋ içinde idi. Şāh anlar cengde iken sıvışmak istedi.'' (78a). Bir defasında da Şâh Nuşirevân, torunu Kubâd'tan kaçar. ''Nuşirevân: ''Bre komaŋ! Bu nā-bekār oğlan kandan geldi?'' deyüp kendüyi tahtdan aşağa atup kaçdı.'' (87a).

Hamzanâme'nin birinci ciltlerinden edindiğimiz bilgilere göre Nuşirevân, Hâce-i Dâna ve Bahtek'in evlilikleri Keykubat tarafından aynı zamanda gerçekleştirilir. Hamzanâme'nin bir nüshasında Nuşirevân Mihyâd Şâh'ın kızı Mihranûr Bânû ile evlenir. Bu evlilikten üç çocuğu olur. Hürmüz-ü Tacdâr adında erkek ve Mihr-i Nigâr ile Gülfahr-i Güher Tâc adında iki kızı olur. On ikinci ciltte Mihr-i Nigâr ve Hürmüz aktif olarak yer alır. Gülfahr-i Güher Tâc'ın sadece adı geçer. Aksoy'un çeviri yazımı yaptığı birinci nüshada ise Nuşirevân Fagfûr Şâh'ın kızı Saklanduht Bânû ile evlenir. Çocuklarının isimleri söylenmez.

Şâh Nuşirevân ateşperesliği temsil eden anti-kahramandır. İkinci ateşperest kahraman ise veziri Bahtek'tir. İkisi de metin boyunca hep kaybeden taraf olurlar. Kendi inançlarından ve grurlarından asla taviz vermezler. ''Yok baŋa ʿāriyetī taht

gerekmez. Sencileyin bir ʿArab'ıŋ oğluna minnet-dār olup karşusuna eli bağlu gelmeden ölmek yüz suyıdır.'' (79b). Bu da düşman kahramanların Müslüman olmayıp inatları uğruna ölümü dahi göze alacak kişiler olduğunu gösterir. Zupûn, Eba Ömer ve Pijen'i de bu düşman kahramanlara dâhil edebiliriz. Onlara Müslümanlık nasip olmamış inatları uğruna helak olup gitmişlerdir.

1.2.2.5.3.1.11. Pijen

Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. Pijen, Zupûn ve Eba Ömer birlikte İslam askerine karşı savaşırlar. Hamza'nın kardeşi Hazret-i Abbas Mekke'den gelip savaşa katılır. Pijen'e rast gelip onu yaralar (8b).

Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Zupûn, Pijen ve Lehresb yüz bin askeriyle Hamza ve İslam beylerine saldırır. Savaşta ceng meyinden Hamza'nın başındaki Feridûn başlığı düşer ve başı çıplak kalır. Bunu fırsat bilen Zupûn, Lehresb ve Pijen ile Hamza'yı ortaya alıp öldürmek isterler. Hamza, önüne çıkan Lehresb'in hamlesine karşılık verip kim olduğunu bilmeden ikiye biçip öldürür. Lehresb'in öldüğünü gören Pijen de Hamza'ya saldırır. Onun da eceli gelmiştir. Hamza onu da atıyla birlikte ikiye biçip öldürür (75a).

1.2.2.5.3.1.12. Şehmerd Ayyâr

Şehmerd Ayyâr, Şâh Nuşirevân'ın ayyârbaşısıdır. Şâh Nuşirevân bir yerden haber almak için Şehmerd Ayyârı kullanır. Bahtek, Şehmerd Ayyâr'ı, İslam beylerinden haber alması için casus olarak gönderir (8a).

Şâh Nuşirevân, Serhenk Ayyâr'ı çağırmak için Bahtek'e bir nâme yazdırtıp Şehmerd ʿAyyār'la gönderir. Şehmerd Ayyâr geldiğinde Serhenk Ayyâr şekil değiştirip çift sürmektedir. Serhenk Ayyâr, Şehmerd Ayyâr'ı Amr Ayyâr zannedip yemeklerine zehir katıp bayıltır ve uyandığında iyi bir döver. ''Sen gerçek Şehmerd misin yoksa ʿAmr mısın? Eger ʿAmr iseŋ eylecek ile haber ver. ʿAhd olsun seni öldürmem. Nihāyet bahāya keserin eger kendüni satun alursaŋ kurtulursın yoksa seni tâziyâne altında helāk ederem.'' (19a)

Şehmerd'in kendisi de ayyâr olduğu halde Amr Ayyâr'dan korkar. ''Ben ne kādirim anıŋ dā'iresine uğrayam. Yılda birkaç kerre harac verüp Beni Cehūd gibi haklar yine gāhī beni tutup cefālar eder ki olmaz. Ben andan korkduğum nār [u] nūrdan korkmam gezdügim yerde korka korka gezerim.'' (18a).

Amr Ayyâr, Şehmerd Ayyâr kılığına girip Banû'yu Mekke'ye kaçırır. ''Şāh'ıŋ ʿayyārbaşısı ʿŞehmerd'im Şāh beni saŋa gönderdi. Seni alup Şāh'a götürsem gerekdir.'' (*35a*).

Amr Ayyâr hadim suretinde, Serhenk Ayyâr'ın çadırına girip bade içine zehir katıp Banû'yu kaçırır. Serhenk, bunu yapanın Şehmerd Ayyâr olduğunu düşünüp bende çekip boğazına sarılır (*39b*). Bu olay ve sonrasında yaşananlar mizahî bir üslûpla anlatılır.

Amr Ayyâr, Şâh Nuşirevân'a Hamza'dan nâme getirince Amr'ın iki hasmı olan Serhenk Ayyâr ve Şehmerd Ayyâr karşılayıp Şâh huzuruna getirirler (70a).

Hürmüz, babasından haber alması için Şehmerd Ayyâr'ı Âb-ı Hırmen'e gönderir. ''Şehmerd gelüp Şāh'ı gördi. Kafesi ile bār-gāhıŋ orta direğine asa komuşlar. Halāsa çāre yok. ʿAmr'dan havf edüp girü dönüp Hürmüz'e geldi.'' (82a).

Şâh Nuşirevân bir yere nâme yazdığında Serhenk Ayyâr ile gönderir. Şâh Nuşirevân, Hüsrev-âbâd şâhına bir nâme yazıp Şehmerd Ayyâr'la gönderir (103a).

1.2.2.5.3.1.13. Zupûn

Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. Zupûn, Zupûn bin Keykâvus, Rûzem, Sultân-ı Zavil isimleriyle anılır. Şâh Nuşirevân kızı Mihr-i Nigâr'a aşıktır. Mihr-i Nigâr'ın Hamza ile evlenmesini kıskanır. İslam askerine sürekli saldırır ama başarılı olamaz. Zupûn, Kubâd ve Behrâm'ın içinde olduğu Pûs kalesini iki yüz bin asker ile kuşatır. Nâme yazıp teslim olmalarını ister. İslam askeri ile Zupûn savaşırken Hicâz'dan Hamza'nın kardeşi Hazret-i Abbas on iki bin Hicâz askeriyle gelip yardım eder. Abbas önce Pijen'le sonra Zupûn'la cenk eder. Zupûn kaçınca askeri de peşinden kaçar (9a).

Zupûn için eserde ''it canlı pelid, laʿin, bī-din, harām-zāde'' denilerek küçümseyici bir dil kullanılır. Şâh Nuşirevân'ın güçlü pehlivânlarının sonuncusudur. İslam askeriyle yaptığı savaşlarda yenilgiye uğrar. Daha önceki ciltlerde anlatılan bir olay hatırlatılır. Mukallid Nev-civân'ın, Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Zupûn dâhil hepsini yendiği anlatılır. ''Hamza Kaf'da iken Tanca kalʿasınıŋ öŋünde Şāh Nuşirevân'ıŋ yedi sekiz müteʿayyin pehlivānları ki eŋ aşağası Zupūn'dur. Her birine zahm-ı şedīdler urup yigirmi kerre yüz biŋ ʿaskerin bozup Şāh'ı kaçırup cümle bār-gāhların zabt eylemişdir.'''' (41a).

Zupûn, her fırsatta Hamza'yı öldürmeyi düşünür. Hamza, Şâh Nuşrevân'ın askerleriyle savaşırken cenk meyinden mest olmuştur. Kafasındaki Feridûn başlığı düşer ve başı çıplak kalır. Zupûn bunu fırsat bilip hile ile Hamza'yı öldürmek ister. Lehresb ve Pijen'i önden saldırtıp kendisi de arkadan saldıracaktır. Hamza Lehresb ve Pijen'i öldürünce Zupûn kaçar (75a).

Zupûn, Hamza'yla akraba olur. Zupûn'un kız kardeşi Hamza'nın oğlu Ömer bin Hamza ile evlidir. Bu evlilikten Saʿd Nije (Nebire) adında bir yiğeni olur. Saʿd Nebire savaşta Zupûn'un karşısına çıkıp onu yaralar. Zupûn ise karşılık verse de yiğenini öldürmez (76a).

Şâh Nuşirevân, Hamza tarafından esir alınır. Ağır yenilgi alan Şâh'ın adamları Hürmüz, Bahtek, Zupûn, Eba Ömer ve Şehmerd Ayyâr, Serhenk Ayyâr'ın Serhenk-âbâd kalesine çekilirler. Zupûn ağlayarak Şâh'ın oğlu Hürmüz'e halini anlatır. ''Ey şehzāde ya ben de Şāh ucundan otuz yıldan ziyāde cümle mālım gitdi. Vilāyetim gitdi. Kolum kanadım kırıldı. Gözüm kör oldı. ʿĀkibet karındaşlarımda helāk oldı. Bir yalŋız başım ile kaldım. Āhir bir gün ben de ol nārıŋ pençesine düşüp helāk olmam mukarrerdir ammā ne çāre bu sevdadan ferāgat de edemedim.'' (82b).

İslam pehlivânlarıyla savaşmaktan Zupûn'un vücudunda yara almadık yer kalmamıştır. Bunu fırsat buldukça dile getirir. ''Hay nār [u] nūr hışmına uğrasunlar. Vücūdumda sağ yer kalmadı. Anlarıŋ her biri kılıcın baŋa değer. Ben anlara idmān hāne oldum.'' (88a).

Zupûn, hileci ve fırsatçı bir yapıya sahiptir. Keşmir şâhı Gevreng-i Keşmirî Âb-ı Hırmen'de öldürülünce Zupûn kalesini hile ile alıp belli başlı kimseleri öldürür. Tekrar asker toplayıp Hamza üzerine saldırma planları yapar. ''Zupūn harām-zāde bir laʿble ol kalʿaya dāhil olup bellü başluların katledüp ol diyār ehlin cebren kendüye tābiʿ kıldı. Gevreng'iŋ hazīnesin zabt edüp bir alay herīfe dağıdup bezl eyledi. Bunuŋ ihsānın görüp üstüne cemʿ oldular.'' (105a, 105b).

Hamza, Şâh Nuşirevân'ın pehlivânlarıyla savaşırken imana gelebilirler diye hemen öldürmez. Zupûn için de çok çalışmıştır. Zupûn iki defa hile ile yalandan Müslüman olur. ''Diŋ imdi benim murādım budur ki hīle ile Müslimān olup Hamza'ya fırsat bulup helāk edem. Siz dahi ʿaskerine uruŋ kılıcı.'' (105b). Bunun için Hamza'ya mektup yazar:

> ''Küstāhlık edüp evvelden hāk-ı pāye yüz sürüp kul ve Müslimān olmadım. Şimdi kaça kaça cānıma yetdi. Āhir hāk-i ʿizzetiŋize yüzüm gözüm sürmeğe geldim. Kerem eyle, suçum ʿafv eyle. Ben de saŋa ʿadāvetden ferāgat eyledim. Hiç varacak yerim kalmadı. Ammā ey dilāver senden ricām budur ki baŋa bir kalʿa ihsān edesin. Yine mahsūlı seniŋ olsun. Hemān başım sokup oturayın.'' (105b).

Zupûn'un bir hilesi olabileceği için Hamza'yı adamları uyarır.

> ''Ya Sāhip-kırān Zupūn'uŋ böyle etdügi ʿacebdir. Zirā ol insāfa gelür laʿin degüldür. Göre Eba ʿÖmer-i Habeşī ʿināddla nice helāk olup gitdi. Biz bildüğimiz budur ki bu Harām-zāde Eba ʿÖmer'den çok ziyādedir. ʿİnād da ve melʿūnun da şāyed yine bir hīlesi olmasun. Çünki size bende olmak ister. Ya bu kadar yüz biŋ ʿaskeriyle yine gelür. Siziŋ ʿaskere ne ihtiyācıŋız var.'' (105b, 106a).

Hamza Zupûn'a hilʿat giydirip Bî-sütûn kalesini verince Mihr-i Nigâr buna sinirlenir. ''Ya Sâhip-kırân bu nasıl sözdür? Ben Zavil'de oturam. Zupûn kalʿa-ı Bî-sütûn'da ola hiç eski düşmân dost olur mı ve kurt koyunı gördükde nice sabr eder? Bu tedbîr maʿkûl degüldür. Meğer beni hiç yanınız ayırmayup her kanda giderseniz bile götüresiz.'' (106b).

Zupûn, Hamza'nın elinden yaralı bir şekilde kurtulmayı başarır. Eski dostluğu olan sihirbaz Mehcûr Şâh'ın kalesine gelir. Vücudunda yara almadık yer kalmamıştır. Bu Mehcûr Şâh'ın dikkatini çeker. Zupûn kırk yıldan fazla Hamza ve adamlarıyla savaşmaktadır. Zupûn'un, Mehcûr Şâh ile konuşmasından eserdeki konumu özetlenir:

> ''Zupûn: ''Ey Şehr-i yâr rûzgârda ben şöyle bir hasma düş oldum. Göre beni ne hâle kodı.'' deyüp vücûdın açup gösterdi. Mehcûr Şâh gördi. Zupûn'uŋ vücûd nâ-pâkında sağ yer kalmayup bunda yaralar vardır ki biŋ cânı ola biri halâs olamaya ammâ bu Pelîd it cânlu melʿûn cümlesinden baş kurtarmış. Eyitdi: ''Bre hey adam seniŋ cânıŋ demürden midür yoksa taş mıdur? Böyle sehm-nâk zahmlardan ölmeyesin. Bre hemân kendüŋi yarağa karşu tutverdükde istedikleri gibi seni doğradılar mı?'' dedi. Zupûn: ''Be yoğa hey Server! Ol zahmıŋ ikisi bir günde olmamışdır. Her bir zahmı bir cengde kazâ ve kader cengin edüp kâh gicede kâh gündüzde Hamza ile ve oğullarıyla ve pehlivânlarıyla ve Mihr Nigâr ile cengler edüp her biri vücûdımı böyle şerha şerha eylediler. Hattâ bu gözimi de Mihr çıkardı. Kırk yıldan ziyâdedir benim bunlar ile etdügim maʿrekeleri Rüstem ve İsfendiyâr dahi etmedi. Hikmet-i Hudâ ecelim de gelmemiş. Benden soŋra Hamza ile çok pehlivân mukâtele eylediler. Cümlesi helâk oldular dahi ben sağ gezerin.'' deyüp Hamza'dan çok şikâyet eyledi.'' (107b, 108a).

Mehcûr Şâh'ın kalesinden bir dehliz bulup kaçar. Zupûn on ikinci ciltte ölmemiştir. Ancak ''Âhir bir gün ben de ol nârıŋ pençesine düşüp helâk olmam mukarrerdir.'' (82b) demesiyle sonraki ciltlerde öleceğini söyleyebiliriz.

1.2.2.5.3.2. Kadın Kahramanlar

1.2.2.5.3.2.1. Gülfer Güher Tâc

Şâh Nuşirevân'ın iki kızından birisidir. Bahtek, Melik Kaytafâ'ya Şâh Nuşirevân'ın emrine girerse kızı Gülfer Güher Tâc'ı kendisine vereceğini söyler (33b). On ikinci ciltte hakkında başka bilgi yoktur.

1.2.2.5.4. Dini Hakkında Bilgi Bulunmayan Kahramanlar

1.2.2.5.4.1. Erkek Kahramanlar

1.2.2.5.4.1.1. Argıs

Argıs vezir, Nuşirevân'ın babası Keykubâd'ın baş veziridir. Keykubâd ölünce Nuşirevân'ın veziri olur. Hüdaperest olduğu birinci ciltte söylenir. Kızını Hâce-i Dânâ ile evlendirir. Hâce-i Dânâ daha küçük bir çocukken Nuşirevân'ın rüyasını yorumlaması için Argıs vezir tarafından Şâh'ın sarayına getirilir. Hamzanâme'nin birinci cildinde adı geçen Argıs vezir on ikinci ciltte bir yerde karşımıza çıkar. ''Argıs vezīr ki evvel Hoca'yı ol getürmişdi.'' (102b). Şâh Nuşirevân Bahtek'in sözüyle Argıs veziri divandan göndermiştir. Bir gün Şâh'ın meclisine Kaf'tan yüz tane maymun başlı cinnîler gelir. Cinnîler bir şeyler söyler ama Bahtek dâhil kimse dediklerini anlamaz. Dillerini bilen bir kişi vardır o da Hâce-i Dânâ'dır. Şâh, Bahtek'in sözüne uyup Hâce-i Dânâ'yı da meclisten kovmuştur. Bahtek, Argıs veziri çağırtır ve Hâce-i Dânâ'nın nerede olduğunu sorar. Argıs vezir de Hoca'nın oğlu Siyavuş'un yanında olduğunu söyleyip onun bileceğini söyler (102b).

1.2.2.5.4.1.2. Baba Hindî

Medâyin şehrinde helva satan meşhur bir kimsedir. Şâh Nuşirevân da Baba Hindî'den helva yemiştir. Metinde sadece ismi geçer. Amr Ayyâr, Serhenk Ayyâr'ı yakalamak için Baba Hindî kılığına girip helva satar.

> ''Medāyin şehrinde bir koca helvācı var idi. Hind adamı idi. Eyü sükkerī helvā işlerdi. Medāyin'de ekābir ve aʿyānda anıŋ helvāsın yimez yok idi. Şāh'a bile taʿrīf eylediler. Şehirde bir kimse vardır yahşi sükkerī helvā işler deyü Şāh da sarayında bu kadar helvālar pişerken birkaç defʿa ol Baba Hindī'den helvā aldurup yedi ʿazīm hazzeyledi. Ol ecilden Medāyin şehrinde meşhūr olmuş idi. Bu kerre ʿAmr bu tedbīri eyledi. Kendüyi ol helvācı sūretine koyup Şāh ordusunda helvā işleye.'' (28a).

1.2.2.5.4.1.3. Firdevs Şâh

Antakya şâhıdır. Eba ʿÖmer-i Habeşî, Hamza'dan kaçınca Rum diyârına gelip Firdevs Şâh'ın şehrine saldırır. Onlar da Antakya kalesine geçip savunma yaparlar. Hamza'dan yardım isterler. Hamza gelince Eba ʿÖmer-i Habeşî kaçar. Hamza'nın eşi olan Meryem Banû Firdevs Şâh'ın yanında yaşar. Meryem Banû Firdevs Şâh'ın kızıdır (94b, 95a).

1.2.2.5.4.1.4. Firuz Rumî

Hamza'nın Rum zemininde doğan oğlu Ömer bin Hamza-yı Yunanî'nin lalasıdır. Ordunun savaş meydanında almış olduğu düzen bahsedilirken Firuz Rumî'nin ismi geçer. ''Sol kolda ʿÖmer bin Hamza-yı Yunanī kafasınca Tur Divān'e ve lālāsı Firuz Rumī Yunanī dilāverleri yürüdiler.'' (21a). Ayrıca Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinde adı geçer.

1.2.2.5.4.1.5. Gevreng-i Keşmirî

On ikinci ciltte Gevreng-i Keşmirî hakkında çok az bilgi vardır. Gevreng-i Keşmirî, Âb-ı Hırmen de helak olduğu söylenir. Kim tarafından öldürüldüğü on ikinci ciltte söylenmez. Zupûn, Hamza'dan kaçınca Keşmir diyârına gelir ve kalesini hile ile alır. Keşmir şâhı Gevreng'in hazinelerine el koyup ileri gelenleri öldürür (105a).

On birinci ciltte Gevreng-i Keşmirî'den bahsedilir. Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. Elli dört arış boyu ve on üç arış sinesinin eni vardır. Lenduhâ bin Saʿdan Gevreng-i Keşmirî'yi Âb-ı Hırmen'de savaşta öldürür (Hançer 2018: 67).

1.2.2.5.4.1.6. Güstehem

Geçmişte yaşanan bir olay anlatılarak Melih Behrâm-ı Kürt Hakanî, Güstehem hakkında bilgi verir. Hamza, Şâh Nuşirevân'ın pây-ı taht pehlivânı olup Rüstem sandalîsinde oturduğu zamanlarda Şâh'ın Güstehem adında bir pehlivânı da vardı. Daha sonra Müslüman olan Melik Behrâm'ı Güstehem zorla yakalamak ister. Melik Behrâm galip gelip Güstehem'i çoban yapar. Güstehem bir gün hile ile Melik Behrâm'ı bağlayıp Şâh Nuşirevân'ın huzuruna getirir. Melik Behrâm hile ile yakaladığını söylese de Güstehem erlik ile yakaladığını söyler. Hamza tekrar güreştirir ve Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî kazanır. Güstehem o zamandan sonra hasta olur (37a).

Hamzanâme'nin birinci cildinde Şâh Nuşirevân'ın pây-ı taht pehlivânı olan Rüstem tahtında oturan Huşeng Şâh vardır. Güstehem Isfahan'dan gelip Şâh Nuşirevân'ın elini öpüp babası Huşeng Şâh'ın yanına otur. Babası ölünce yerine Güstehem geçer (Aksoy 2009: 78).

Hamzanâme'nin sekizinci cildinde Güstehem, Şâh Nuşirevân'ın pây-ı taht pehlivânıdır. Rüstem'in neslindendir. Mukbil Şâh'ın on iki yaşındaki oğlu Mukallid Nevcivân tarafından savaşta öldürülür (Akın 2006: 127).

1.2.2.5.4.1.7. Hakan-ı Ekber

Hakan-ı Ekber, Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. Amr Ayyâr, Şâh Nuşirevân'ın meclisine girip Hakan-ı Ekber ve diğerlerinin taçlarını kapıp enselerine sille vurup kaçar (46b). Hakan-ı Ekber, beş yüz bin asker ile Hamza'nın adamlarına karşı savaşır. Hakan-ı Ekber'in askeri dağılır ve Hakan şehrine kaçar (82a).

1.2.2.5.4.1.8. Hişâm bin Alkeme

Hişâm bin Alkeme, Yemen padişâhıdır. Hamza yedi yaşında iken Yemen'i fethedip dört yüz bin askerini perişan edip Hişâm bin Alkeme'yi öldürmüştür (5b). On ikinci ciltte geriye dönüş yapılarak geçmişte yaşanmış bu olay hatırlatılır. Bu olay Hamzanâme'nin ikinci cildinde geçmektedir. İkinci ciltte Hişam bin Alkame'nin kuds-i şerifli bir Yahudi padişahı olduğu söylenir. Hişam bin Alkame ilm-i Tevrat, ilm-i Tevarih, ilm-i nücûm ve remeli çok iyi bildiği belirtilir (Datlı 2009: 50).

1.2.2.5.4.1.9. Hüsrev Şâh

Hüsrev-âbâd şehrinin padişâhıdır. Hüsrev-i Bâlâ-nişîn ve Hüsrev Şâh olarak bilinir. Hoca, Şâh Nuşirevân'ın yanından uzaklaşıp Hüsrev Şâh'ın şehrine gelip reml atmaya başlar. Hoca, kısa bir sürede Hüsrev Şâh'ın beğenisini kazanır ve vezir-i azâmı olur (101b).

1.2.2.5.4.1.10. Hüsrev-i Çinî

Hüsrev-i Çinî, Çin ü Maçin vilayetinden olup Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. Fağfûr-i Çinî'nin iki oğlundan birisidir. Hüsrev-i Çinî, Çin u Maçin'den gelirken Serhenk Ayyâr'ın kalesini görür. Serhenk Ayyâr, Hüsrev-i Çinî'nin adamlarını bozguna uğratır. Hüsrev-i Çinî, Amr Ayyâr'ın hakkından gelse gelse Serhenk Ayyâr'ın geleceğini Şâh Nuşirevân'a söyler (17a, 17b). Hüsrev-i Çinî ve Civân-baht-ı Çinî atalarının esir olduğunu haber alıp aramaya giderler (81b).

1.2.2.5.4.1.11. İbrahim bin Eşrem

Tarihi bir şahsiyettir. Kabe'yi yıkmak isteyen Yemen valisi olarak bilinir. Habeş kralı Necaşi Yemen'deki karışıklığı çözmesi için Eryat kumandasında bir ordu gönderir. Bu ordunun içerisinde Ebrehe de vardır. Yemen fethedilir. Eryat ile Ebrehe arasında bir

anlaşmazlık çıkar. Halkın desteğini alan Ebrehe, Eryat'ı öldürerek Yemen'de idareyi ele geçirir. Eryat ile yaptığı savaşta dudağı veya burnu yarıldığı için Eşrem lakabını alır. Necaşi'ye de bağlılığını bildirince Yemen valisi olur. Mutaassıp bir Hristiyan olan Ebrehe Mekkelilerin giderek gelişen ticari faaliyetlerine engel olmak, Saʿna'yı ticaret ve dini merkez haline getirmek için büyük bir kilise yaptırır. Arapların Kabe yerine bu kiliseyi tavaf etmesini sağlamak için çeşitli yerlere propagandacılar gönderir. Buna sinirlenen Kinane kabilesinden biri Saʿna'ya giderek kiliseye pisler. Ebrehe de Kinane kabilesinin Saʿna'ya gelip kiliseyi tavaf etmesini ister. Gelen elçiyi öldüren Kinane kabilesi üzerine Ebrehe Kabe'yi yıkmak için Mahmud adında fil ile Mekke üzerine yürür. İslam tarihinde Fil vakası olarak bilinen olay meydana gelir ve Eşrem yaralı bir şekilde geri Yemen'e döner (Kazancı 1994: 79-80).

Eşrem, metinde Sabâ meliki olarak geçer. Evvel iki oğlunu Şâh Nuşirevân'a yardım etmesi için gönderir. Lenduhâ öldürür. Sonra tekrar iki oğlunu gönderir. Bunları da Hamza öldürür. Bu olaylar Hamzanâme'nin önceki ciltlerinde olmuştur.

On ikinci ciltte hem intikam almak hem de Mekke'yi yıkmaları için Saʿd ve Saʿîd adında iki oğlunu görevlendirir. Hamza, Mekke'ye gelip bunları yener.

> ''Rāvī eyder meğer Sabā diyārınıŋ padişâhı ki İbrāhim bin Eşrem derlerdi. Evvel iki oğlun biraz ʿasker ile Şāh'a yardıma gönderdi. Yolda Lenduhā rast gelüp helāk eyledi. Baʿdehu iki oğluyla bir mikdār ʿaskerde Āb-ı Hırmen'e geldiler. Hamza elinde helāk oldular. İbrāhim bu bed haberi dahi işidüp gazaba gelüp intikām murād eyleyüp iki oğluna dahi yetmiş biŋ ʿasker verüp eyitdi: ''Hamza anda yok iken siz varup ehl-i Mekke'yi kılıçdan geçürüp Mekke şehrin yakup harāb eyleŋ ve Hamza'nıŋ atasın ve karındaşlar katleyleŋ. Eger kendi işidüp hareket ederse ben de getüri ʿaskerim cemʿ edüp varuram. Ne Hamza'yı korum ve ne Kaʿbelerin korum. Yakup harāb ederim. Zirā benim dört oğlum katledüp bu kadar ʿaskerim helāk oldı ve hazīnem gitdi.'' deyüp Saʿd'la Saʿīd nām oğulların yetmiş biŋ ʿaskerile Mekke üzerine gönderdi.'' (90a, 90b).

Sabâ Meliki İbrahim bin Eşrem'in Kabe'yi yıkmak istemesi İslam tarihindeki Fil vakası olarak bilinen olaydır. Bu olay Hamzanâme'nin on dördüncü cildinde esere konu olmuştur ve ayrıntılı bir şekilde anlatılır (Deniz 2018).

1.2.2.5.4.1.12. Kayser-i Rumî

Kayser-i Rumî, Kayseriyye şehrinin şâhıdır. Şâh Nuşirevân'ın emriyle İslam beylerine saldırır. On ikinci cilt İslam beylerinin, Kayser-i Rumî ve askeri tarafından bozguna uğratılıp Hamza'nın da yaralanıp değirmene düşmesiyle başlar. Daha sonra Müslüman olan değirmenci Siyeh Şîr Asiyâbî, Kayser-i Rumî'nin iki yüz bin askerine karşı tek başına savaşır (2a).

Amr Ayyâr, Şâh Nuşirevân'ın meclisinde bulunanlara sırasıyla sille atıp kaçar. Kayser-i Rumî'de bundan nasibini alır (46b).

Şâh'ın adamlarının ordusu dağılınca her biri bir diyara kaçar. Kayser-i Rumî de Rum diyarına kaçar (82a).

Kayser-i Rumî'den on ikinci cildin sonlarında Kayser Şâh diye bahsedilir. Hamza'dan aman dileyip Şâh'ın emriyle üzerine vardığını söylemesiyle aynı kişi olduğunu anlıyoruz. Eba Ömer ve Saykalân-ı Rumî, Hamza'dan kaçıp Kayser Şâh'ın şehrinde saklanırlar.

> ''Beriden Kayser'e haber oldı. ''Hamza gelmiş. Saykalân'ı bir sille ile yıkup bağladı. Size gönderdi.'' dediler. Hemān yerinden durup Sāhip-kırān'a karşu geldi. ''Server amān bizim suçumuz yokdur. Şāh'ıŋ emriyle üzeriŋe vardık.'' dedi. Hamza: ''Ey Şehr-i yār korkma! Ben bunda seniŋ içün gelmedim. Bir Eba ʿÖmer içün geldim bir de bu Saykalân melʿūn içün. Elbette bunlar öldürmeyince olmaz göre dahi bunda ne fesād eylemiş.'' dedi. Kayser duʿā edüp: ''Meded server, hemān öldür! Bu harām-zādeniŋ şerri ʿāleme doldı.'''' (96b, 97a).

Hamza, Saykalân-ı Rumî'yi yakalayıp Kayser Şâh'a teslim eder (96b).

1.2.2.5.4.1.13. Keyvân Kâtil

Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. Dağılan İslam askeri Pûs kalesine sığınır. Keyvān Kātil, Pûs kalesini sarıp Kubâd'a nâme yazar. Hamza'nın öldüğünü kaleyi teslim etmesini yoksa zorla alacağını söyler. Kubâd yedi yaşında olup kaleyi savunurlar. Amr Ayyâr gelip gece çadır kuran Keyvân Kâtil'in askerlerinin çadırları arasında ''Benim Hamza, benim Lenduhâ'' diyerek dolaşır. Asker Hamza korkusuyla gece karanlığında birbirlerini kılıçtan geçirir. Sabah olunca gerçek anlaşılır. Kubâd kaleden çıkıp Keyvân Kâtil'i bir nize ile öldürür. ''Ceng içinde Kubād, Keyvān'a rast gelüp birbirine hamle edüp maʿrekeye başladılar. Kubād fırsat bulup Keyvān'a bir nize şöyle urdı ki siper-i sineden güzer kılup arkadan çıkdı. Şehzāde silküp atından yıkdı. Sıçrayup zemīne indi. Keyvān'ıŋ başın kesüp nizeye dikūp kafādārlarına teslīm eyledi. İletüp kalʿa burcuna dike kodılar.'' (4a, 4b).

1.2.2.5.4.1.14. Nusr Çelebî

Amr Ayyâr'ın hizmetinde olan ayyârlardandır. Amr Ayyâr, gözden kaybolunca Hamza Amr'ı bulmaları için Fettah-ı Mısrî ve Nusr Çelebî, Perk Pay ve Tarık Ayyâr'ı görevlendirir (*37b*).

1.2.2.5.4.1.15. Perk Pay

Amr Ayyâr'ın ayyârlarındandır. Amr Ayyâr, Serhenk Ayyâr'ı yakalamak için meşhur helvacı Baba Hindî kılığında helva satar. Adamları da şekil değiştirip şire kaynatırlar. Perk Pay Ayyâr da Amr Ayyâr'a yardım eder. Serhenk helva alıp gider. Giderken de helvacının Amr Ayyâr olabileceğini düşünerek gider. Helvacı kendisini takip etmeyince helvayı yemeye başlar. Amr Ayyâr bunu düşündüğü için kendisi yerinde kalıp Perk Pay'a takip ettirir (29b).

Amr Ayyâr, kız kaçırıp Mekke'ye gidince onu bulamazlar. Hamza Amr'ı bulmaları için Amr'ın ayyârları olan Fettah-ı Mısrî ve Nusr Çelebî, Perk Pay ve Tarık Ayyâr'ı görevlendirir (*37b*).

Dede Korkut Hikâyelerinden Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek destanında aynı Hamzanâmelerdeki gibi ''Pay'' ismi geçmektedir. Kam Gam oğlu Han Bayındır, İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerine büyük bir ziyafet verir. Pay Püre adında bir bey de oradadır. Kam Gan oğlu Han Bayındır'ın oğlu olmadığı için ağlaması üzerine Pay Bicen adındaki bey kızı olması için dua ister. Kızı olursa Pay Büre'nin oğlu ile beşik kertme nişanlı yapacaklarını vadeder (Ergin 1989: 7, 8).

1.2.2.5.4.1.16. Reyhân Ağa

Reyhân Ağa, Miskâl Şâh'ın kardeşidir. Mukallid Nev-civān'nın amcasıdır. Hepsi birlikte Hamza'nın yanına gelip Süleymân bârgâhındaki beylerle görüşürler. ''mağrib diyārından elli biŋ ʿasker ile Mukallid Nev-civān ve atası Miskāl Şāh ve Reyhān Ağa Emīr ile buluşup görişdiler ve hāl u hātır sorışdılar.'' (2a).

1.2.2.5.4.1.17. Saʿd ve Saʿîd

Sabâ meliki İbrahim bin Eşrem'in oğullarıdır. İbrahim ibni Eşrem iki oğlunu yetmiş bin askerle Mekke'yi yıkmaları için gönderir. Hamza ve Amr Ayyâr, Aşkar kuvvetiyle Mekke'ye Abdulmuttalib'in yanına gelirler. Saʿd ve Saʿîd geldiklerini hiç haber vermeden Mekke'ye saldırmak için yaklaşırlar. Hamza bunları karşılayıp askerlerini dağıtır. Saʿd ve Saʿîd'i bağlayıp esir alırlar. Onlar da ataları tarafından gönderildiklerini söyleyince Hamza merhamet edip bırakır (90b, 91a).

1.2.2.5.4.1.18. Saykalân-ı Rumî

Şâh Nuşirevân'ın adamlarındandır. On birinci ciltten öğrendiğimize göre kırk sekiz arış boyu vardır. Hamza'nın Şâh Nuşirevân'dan kendisinin düşmanı olan üç kişiyi ister. Bunlar Zupûn, Eba Ömer ve Saykalân-ı Rumî'dir. Bu üçü Hamza ve adamlarına çok eziyetler vermişlerdir (70b). Üç yüz bin askeriyle Saykalân-ı Rumî İslam beylerine saldırır (73b). Kubâd, Şâh Nuşirevân'ın kendisini öldürmeye çalıştığını düşünerek Şâh'ın meclisine dalıp önüne gelene kılıçla vurup kaçar. Saykalân-ı Rumî de bu kılıçlardan nasibini alır (77a). Şâh Nuşirevân'nın bu üç adamı İslam beylerinin ve Mihr-i Nigâr'ın sığındığı Pûs kalesine saldırırlar. Her bir kalenin üç kapısını zorlamaya başlarlar. Hamza yetişip gelir ve bunları dağıtır. Her biri bir canibe kaçar. Saykalân-ı Rumî Kayser tarafına kaçar (93a). On birinci ciltte Şâh Nuşirevân'ın bu üç adamının İslam beyleriyle yaptığı savaşlar anlatılır.

Saykalân-ı Rumî ile Eba Ömer içki içer. Saykalân-ı Rumî, at üzerinde giden Kayser vezirinin kızını penceren görür. Sarhoşlukla, düğünü olan kızı at üzerinden indirip odasına götürür. Saykalân-ı Rumî'den korktukları için kimse engel olamaz (96a). Hamza gelip Saykalân-ı Rumî'nin adamlarını öldürür ve onu bağlayıp Kayser Şâh'ına gönderir. Saykalân-ı Rumî'yi oka tutup öldürürler (98b).

1.2.2.5.4.1.19. Setaftafnuş-i Yunanî

Hamza'nın beylerindendir. Adından Yunan dilaverlerinden olduğu anlaşılır. Estağnus-i Yunanî'nin kardeşidir. Ceng meydanında savaşa katılan İslam beyleri içinde adı anılır (73b). On ikinci ciltte hakkında başka bilgi yoktur. Hamzanâme'nin altıncı cildinde isimleri geçer ama hakkında bilgi verilmez (Yılmaz 2018: 40).

1.2.2.5.4.1.20. Estağnuş-i Yunanî

Hamza'nın beylerindendir. Setaftafnuş-i Yunanî'nin kardeşidir. Ceng meydanında savaşa katılan İslam beyleri içinde adı anılır (73b). On ikinci ciltte hakkında başka bilgi yoktur.

1.2.2.5.4.1.21. Siyâvuş

Hâce-i Dânâ'nın oğludur. Bir gün Şâh Nuşirevân'ın huzuruna maymun başlı cinler gelir. Kimse dillerini bilmez. Şâh, veziri Bahtek'e nâmelerini okuması söyler. Bahtek okuyamaz. Bir tek Hâce-i Dânâ okur. Şâh Nuşirevân, Hoca'yı da Bahtek

sözüyle meclisinden kovmuştur. Bahtek'e Hoca'yı bulmasını söyler. Bahtek de yine Hoca gibi kovduğu Argıs veziri getirtir. Argıs vezirde oğlu Siyâvuş'un bileceğini söyleyerek onu çağırttırır. Siyâvuş, babasının Hüsrev-âbâd'da olduğunu on güne kadar döneceğini söyler. Siyâvuş, Kaf'tan gelen maymun başlı cinlere ''Biz siziŋ diliŋiz bilmezüz. On gün sabreyleŋ. Bir kimsemiz var yabanda gelsün görelim murādıŋız nedür?'' diyerek gönderir (103a).

1.2.2.5.4.1.22. Söhrâb-ı Kürsî Neşîn

Hamza'nın İslam beylerindendir. Savaş meydanında beyler yerini alırken onun ismi de geçer (20b, 73b). Söhrâb-ı Kürsî Neşîn hakkında on ikinci ciltte başka bilgi yoktur.

Sohrâb İran mitolojisi kahramanlarındandır. Şehnâme'de adı geçer. Rüstem'in Semengân hükümdarının kızı olan Tahmine ile olan evliliğinden dünyaya gelen oğludur. (Akyüz K. ve N. Lugal, 1994: 300).

1.2.2.5.4.1.23. Tarık Ayyâr

Amr Ayyâr'ın dört ayyârından birisidir. Amr Ayyâr, Serhenk Ayyâr'ı yakalamak için meşhur helvacı Baba Hindî kılığında helva satar. Adamları da şekil değiştirip şire kaynatırlar. (29b).

Amr Ayyâr, kız kaçırıp Mekke'ye gidince onu bulamazlar. Hamza Amr'ı bulmaları için Amr'ın ayyârları olan Fettah-ı Mısrî ve Nusr Çelebî, Perk Pay ve Tarık Ayyār'ı görevlendirir (*37b*).

Amr Ayyâr'ın dört halifesi Şâh Nuşirevân'ın meclisine girip Amr'ın sağ olduğunu anlarlar. '''Amr'ıŋ halifeleri Fettah-ı Mısrī ve Perk Pay ve Tarık ʿAyyārlar öteden haber almağa bunda gelmişlerdi. Bu cümle olan husūsları seyredüp bildiler kim ʿAmr sağdır. Zāhir ölmedi.'' (*39b*).

1.2.2.5.4.1.24. Tavk bin Gırân

Amr Maʿdî'nin ser-askeridir (21b). Hamza Antakya'da ejderha öldürünce Hâce-i Dânâ Hamza'ya bir büyük bir taht yaptırır. Adına Alem-i Ejderha peykeri derler. Tavk bin Gırân başta olup kırk kişi ile bu tahtı çekerlerdi. Kaytafâ meclise gelince ona oturması için Alem-i Ejderha peyker tahtını verirler. Tavk bin Gırân'a da şîr-i ser-alem tahtını verirler (67a). Tavk bin Gırân savaşlarda Kaytafâ'nın getirdiği anka-ser alemi taşır (72a).

1.2.2.5.5. Mitolojik Kahramanlar

1.2.2.5.5.1. Dahhâk

Avesta'da adı ''Dahâk, Azi/Eji Dahâk, Ag-i Dahâka'' şeklinde geçer. Pişdâdiler hanedanının 5. hükümdarı olan Dahhâk, Arap soyundan olduğu gerekçesiyle Dahhâk-ı Himyerî adıyla da tanınır. Firdevsî'nin aktardığına göre, Cemşîd döneminde Arabistan çöllerinde Mirdas adında çok iyi bir insan yaşarmış. Mirdas'ın çok çirkin, kötü ahlaklı bir oğlu vardır. Kahraman ve on bin at sahibi olduğundan Biveresp lakabıyla tanınır. Bu oğlan İblis/Ehrimen'in de aldatmasıyla babası Mirdas'ı öldürür (Yıldırım 2015: 515).

> ''Şahnâme'de ve halk arasında on kötülüğü, kötü gelenek ve afeti ilk olarak yapan ve insanlar arasında yaygınlaştıran kişi olduğu inanışıyla yaygındır. ''Deh ak/ deh ayb: on ayıp'' adıyla da bilinen Dahhâk, klasik İran rivayetlerine göre, çok güçlü bir devdir. Ehrimen onu üç ağızlı, üç başlı, altı gözlü olarak insanları yoldan çıkarmak amacıyla yaratmıştır.'' (Yıldırım 2015: 516).

Yıldırım'ın aktardığına göre (2015: 516) Firdevsî, Şahnâme'sinde Dahhâk'ı sırtında iki yılan bulunan, Arabistan çöllerinde yaşayan bir kişi olarak anlatır. Dahhâk, İblis'in kandırmasıyla babası Mirdas'ı öldürür, bunun üzerine İblis kendisine güzel görünümlü bir genç şeklinde görünür ve Dahhâk'ın aşçısı olur. İblis hileyle Dahhâk'ın iki omuzu arasını öper ve öptüğü yerden iki yılan çıkar. Bu yılanlar sürekli Dahhâk'a eziyet vezir. İblis hekimlerle birlikte gelerek bu yılların zararından kurtulma yolunun onları her gün iki gencin beyniyle bu yılanların doyurulması gerektiğini söyler. Dahhâk'ın zamanında bilgelerin ayinleri gizli, şeytanın işleri de açıktan yapılırmış.

On ikinci ciltte Hamza, savaşlarda Dahhâk'ın kılıcını kullanır:

''tīg-i akrebi Süleymānī ve tīg-ı gam gam Kahramānī ve tīg-ı Dahhāk sağında ve tīg-ı Feridun solunda ve tīg-ı Rüstem'' (*28a*). ''Emīr-i Merdān dahi tīğ-ı Dahhāk'ı çeküp raʿd-ı felek gibi pey-ā-pey naʿralar urup küffārı karşuladı.'' (73a). ''Server-i ʿĀlem tīğ-ı Dahhāk'ı çeküp kendüyi bu ʿaskere urdı. Kāfirleri bölük bölük edüp kırmağa başladı.'' (90b). ''tīğ-ı Dahhāk'ı gılāfından çıkarup āteş-i suzān gibi girdi. Küffār ve bed-girdārıŋ içine alayların birbirine katup kırmağa başladı.'' (93a).

1.2.2.5.5.2. Feramûz

İran'ın ve Keyanîler çağının Rüstem'den sonra gelen ünlü kahramanlarından birisidir (Yıldırım 2015: 397).

İran klasik kahramanlık hikâyeleri arasında Feramûrz'un kahramanlık ve efsanelerinin anlatıldığı yazarı belli olmayan Feramûrznâme adlı eser vardır. Bu eser

Feramûrz'un büyük canavarlarla savaşlarını anlatır. Ferruh-i Sistanî divanında Feramûrz'un Hindistan'da devlerle yaptığı mücadeleleri anlatır (Yıldırım 2015: 404).

Hamza savaşlara giderken İran mitolojisi kahramanlarının savaş elbise ve zırhlarını giyer. Bu yadigârlar arasında Feramûz'un zırhı da vardır. ''Hoşeng şalvarın giyüp Rüstem'in ser-müzelerin giyüp dizlerine Feramuz kolçağın geçirüp Sām'ın gürzi…'' (*28b*).

1.2.2.5.5.3. Feridûn

Pişdadiyân sülalesinden 6. hükümdarı olan İranlı meşhur padişahtır. Cemşîd'in sülalesinden olup Dahhâk'ın öldürülmesinden sonra tahta geçtiği söylenir Feridûn ihtiyarlayınca ülkeyi üç oğlu arasında paylaştırınca Turan'ı Tur'a, Arap ülkesini Selm'e, İran'ı İrec'e verir. Tur ile Selm, İrec'i kıskanıp onu öldürür. Feridûn da İrec'in torunu Minüçehr'i kendisine veliahd tayin eder. Feridûn'un lakabı Ferrûh'tur. Feridûn kelime olarak Hintli mabud veya melek olarak bilinen Teriton'dan bozmadır. Bu melek yeryüzüne musallat olan Azi Dahaka ya da diğer adıyla bilinen Dahhâk adlı ejderhayı öldürür. Türk edebiyatında Feridûn bir adalet timsali kişi olarak anılır (Pala 2004: 153).

Hamza savaşa katılacağı zaman İran mitolojisi kahramanlarının elbiselerini giyip silahlarını kuşanır. Hamza, Feridûn'un ışığın (başlık) giyip kılıcını kullanır. ''tīg-ı Dahhāk sağında ve tīg-ı Feridun solunda ve tīg-ı Rüstem ve on iki aynalı Gerşasb Âhen-dest siperin keffine salup ve Feridun ışıgın giyüp ve Simurg Anka'nın otagaların başına takmış'' (*28a, 28b*).

Metinde Farsça yazılmış bir beyitte Feridûn'un lakabı ''Ferrûh'' kullanılmıştır.

''Piş-dār-ı naʿra güfta ki Hamza benem

Emīr-i ʿArap Şāh Ferruhtem'' (92b).

1.2.2.5.5.4. Gerşasb Âhen-desti

İran mitolojisi kahramanlarından biridir. Gerşasb devler ve ejderlerle savaşmış mitolojik bir kahramandır. Samanî devleti zamanında yaşamış olan ünlü şair Esedî'nin Gerşasb'ın maceralarını anlattığı Gerşasbnâme adlı eseri vardır. Firdevsî'nin Şehnâme'sinde de Gerşasb'ın maceraları yer alır (Yıldırım 2008: 333).

Hamza'nın üzerinde taşıdığı silahlardan bir tanesi de Kaf'tan getirdiği Gerşasb'ın siperi olan ''on iki aynalı Gerşasb Âhen-dest siperi'' dir (*28a*). Gerşasb Âhen-desti'yi bir ejderin helak ettiğinden bahsedilir. ''Selef-i sāhip-kırānlarınıŋ her birine zamānında bir hasm-ı kavī bulunup ʿāciz olmuşdur.'' deyip Gerşasb'ın bir ejder tarafından

öldürüldüğü söylenir. ‘‘Gerşasb Āhen-desti ejder helāk etdügin’’ (60a). Bu olayın nerede ve nasıl gerçekleştiğinden bahsedilmez.

Hamza, Kaytafâ’nın nizelerine karşılık vermek için Kaf’tan getirdiği Gerşasb’ın siperini ‘‘on iki aynalı Gerşasb Âhen-dest siperi’’ni kullanır (43b).

Hamzanâme’nin sekizinci cildinde Hamza, Kaf’ta Gerşasb’ın şehrini ve mezarını bulur. Gerşasb’ın kendisine bıraktığı notu okur. Gerşasb, Hamza’ya kendi kılıcını (tığ-ı Gerşasb) ve birçok silah bırakmıştır. (Akın 2006: 101)

1.2.2.5.5.5. Hoşeng

İran mitolojisi kahramanlarındandır. İran rivayetlerinde ikinci İran hükümdarı Keyumers’in torunu, Siyamek’in oğlu, Tehmûrs’un babası Hûşeng’dir. Babası Siyamek’in devlerle savaşta ölmesi üzerine intikam alarak, Hindistanda ikamet etmiş ve kırk yıl hükümdarlık yapmıştır. Hûşeng’i Persler büyük peygamberler arasında sayar ve ona otuz sekiz ayetten oluşan kutsal bir kitap indiğini, İdris peygamberin çağdaşı olduğunu kabul ederler (Yıldırım 2008: 397, 398).

Hamza savaş hazırlığı yaparken Hoşeng şalvarını giyer. ‘‘…Feridun ışıgın giyüp ve Sīmurg-ı ʿAnkā’nın otagaların başına takmış Hoşeng şalvarın giyüp Rüstem’in ser-müzelerin giyüp…’’ (*28b*).

1.2.2.5.5.6. İsfendiyâr-ı Rûyîn-ten

İranlı şehzade İsfendiyâr’ın rûyînten özelliği taşıdığı söylenir. Yaygın rivayete göre annesi onu ünlü bir çeşmede yıkanırken gözünü bağlamış ve bu yüzden de yalnızca gözleri zarar görebilir hale gelmiştir. Simurg’un sayesinde onun bu zayıf noktasını öğrenen Rüstem bin Zâl, onunda onu gözlerinden okla vurarak öldürmüştür (Yıldırım 2008: 590). Bu hikâye ile Hamzanâmelere konu olmuştur.

Geçmişte yaşanılan bir olayla metinde geçen bir olay arasında bağlantı kurulur. Mihr-i Nigâr, Eba Ömer’e ok atarken İsfendiyâr-ı Rûyîn-ten’in başından geçen olay hatırlatılır. Mihr-i Nigâr da aynı Rüstem bin Zâl gibi Eba Ömer’e ok atarak kör etmek ister. ‘‘Eger laʿin yakın gelecek olursa Rüstem bin Zāl, İsfendiyār-ı Rūyīn-ten’e etdügi gibi Eba ʿÖmer’iŋ gözlerin urup kör eyleye’’(6b). Hamza, Kaytafâ önüne çıkmak isteyen oğluna nasihat ederken geçmişte yaşamış sâhipkırânlardan örnekler verir. ‘‘…ve Rüstem bin Zāl, İsfendiyār-ı Rūyīn-ten elinden ʿāciz olup āhir hīle ile bir çatal demür tellü okıla gözlerin urup helāk etmişdir.’’ (60a).

1.2.2.5.5.7. Kâhir Kahramân

İran mitolojisi kahramanlarındandır. Hamza'nın savaşırken aynı Kâhir Kahramân gibi savaştığı anlatılır. ''Āşkar-ı Div-zāda süvār olup ʿAlem-i Ejderha peykere arka verüp düşmāna karşu Rüstem-i Dāstān ve Kāhir Kahramān misāl semek nīzeye dayanup durdı.'' (72a).

Hamza; Sâm ve Kahramân'ın elinden çok çektiği devleri öldürür. ''On sekiz yıl kūh-ı Kaf'ı şikār eyleyüp Sāmlar ve Kahramānlar elinden ʿāciz olduğı Ra'd u Berk ve Semendun hezār yek-desti helāk eyleye.'' (37b).

Hamza, geçmişte yaşamış sâhipkırânların silahlarını savaşlarda kullanır. Bu silahlar kendisine kutsal bir şekilde Hızır vasıtasıyla verilmiştir. ''tīg-ı gam gam Kahramānī ve tīg-ı Dahhāk sağında'' (*28a*).

Hamza, oğlu Kubâd'a Şâh Nuşirevân'la tek başına savaşamayacağını söyleyerek geçmişte yaşamış sâhipkırânlardan örnekler verir. ''On kerre yüz biŋ ʿasker arasında Şāh öldürmek çokça erlikdir. Aŋa Rüstemler ve Kahramānlar kādir olmadılar.'' (86a). ''Kahramān, Şîr Jiyān'dan ʿāciz olup galabe edemeyüp'' (60a).

1.2.2.5.5.8. Karûn

Karûn, Kur'an-ı Kerim'de adı Fir'avun ve Haman ile birlikte anılır. Bir rivayette Fir'avun'un nazırı bir rivayette Hz. Musa'nın kavminden ve akrabalarındandır. Çok zengin ve cimri aynı zamanda zalim bir kişidir. Allah tarafından kendisine verilen zenginlik ile büyüklük göstermiş. Hz Musa'nın duası ile servetiyle birlikte yok olmuştur (Pala 2004: 258).

On ikinci ciltte Ömer bin Hamza, Karûn'un kılıcıyla savaşır. '' Āhir ʿÖmer bin Hamza tīğ-ı Karūn'ıla Saykalân'a bir zahm-ı şedīd urdı.'' (77a). Karûn hazinelerini Ömer bin Hamza'nın bulması Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinde anlatılır.

1.2.2.5.5.9. Nemrûd

Tarihi bir şahsiyettir. İlk defa tanrılık iddiasında bulunan kişi olup Babil hükümdarıdır. Hz. İbrahim'i ateşe atan kral olarak bilinir.

Amr Ayyâr, Serhenk Ayyâr'ı yakalamak için ruhbân kılığına girer. Amr Ayyâr iki yüz yıldır ateş-gede Nemrûd'a hizmet ettiğini söyleyerek Serhenk'i tuzağa düşürmeye çalışır. '' Ben iki yüz yıldır āteş-gede-i Nemrūd'da hizmet eyledim. Bu gice nār [u] nūrdan öyle fermān oldı.'' (52b).

1.2.2.5.5.10. Nerîman

İran mitolojisi kahramanlarındandır. Gerşâspnâme'de Gerşâsp'ın oğludur. Kahramanlıkları ve savaşlarıyla nam salmıştır. Şehnâme'de Nirem şekliyle, Sâm ailesinin ünlü kahramanı ve Rüstem'in atası olarak bahsedilir (Yıldırım 2008: 545). Hamza oğlu Kubâd'a nasihat verirken geçmişte yaşamış sâhip-kırânların hayatından örnekler verir.

> ''Selef-i sāhip-kırānlarınıŋ her birine zamānında bir hasm-ı kavī bulunup ʿāciz olmuşdur.'' deyüp ''Gerşasb Āhen-desti ejder helāk etdügin ve Kahramān, Şîr Jiyān'dan ʿāciz olup galabe edemeyüp 'Hele baŋa yol ver varup çokdan ehl ü ʿiyālim görmedim. Diyārıma varup buluşayım. Yine seniŋle vuruşayuz.' deyüp elinden kurtulur. Artuk varmaz soŋra bu kıssayı oğlı Nerīman işidüp varup Şîr Jiyān hiç vücūd vermeyüp Nerīman'ı yıkup bende çeker. Yine koyuverdükde Nerīman müdārā edüp öyle bir nām-dārı fırsat bulup bir hançer ile helāk eder ve Nerīman da nasıl pehlivāndır. Ammā soŋucu anıŋ da ölümi bir gün kūhsar'da giderken atı bir karıncadan ürküp ol sarp kūhsardan atla düşüp helāk olur ve Rüstem bin Zāl, İsfendiyār-ı Rūyīn-ten elinden ʿāciz olup āhir hīle ile bir çatal demür tellü okıla gözlerin urup helāk etmişdir.'' (60a)

1.2.2.5.5.11. Rüstem bin Zâl

İran mitolojisi kahramanlarındandır. Hamzanâme'nin on ikinci cildinde Rüstem bin Zâl'ın başından geçen olaylar anlatılarak metinde geçen olaylarla bağlantılar kurulur. Mihr-i Nigâr, Rüstem bin Zâl'ın İsfendiyâr-ı Rûyîn-ten'i gözlerinden okla vurup kör ettiği gibi Eba Ömer'i de ok atarak kör etmeye çalışır. ''Mihr de Mukbil'iŋ terkeşinde bir çatal demrenli ok bulup elinde tutardı. Eger laʿin yakın gelecek olursa Rüstem bin Zāl, İsfendiyār-ı Rūyīn-ten'e etdügi gibi Eba ʿÖmer'iŋ gözlerin urup kör eyleye'' (6b). Ömer bin Hamza genç olmasına karşın güçlü Melik Kaytafâ'nın karşısına çıkmak ister. Hamza oğluna nasihat verirken geçmişte yaşanmış bu olayı örnek gösterir. ''Rüstem bin Zāl, İsfendiyār-ı Rūyīn-ten elinden ʿāciz olup āhir hīle ile bir çatal demür tellü okıla gözlerin urup helāk etmişdir.'' (60a).

Hamzanâme'nin on altıncı cildinde Hamza'nın Gerdûs Şâh'ın kızı Rabia'dan olan oğlunun adı da Rüstem'dir. Rüstem de babası gibi sahipkırân olacaktır (Çorak, 2018: 23). Şehnâme'de Rüstem oğlu olduğunu bilmeden Sohrâb ile cenk eder. Bu teke tek savaşta Rüstem oğlunu yaralar ve onun ölmesine sebep olur. On yedinci ciltte de Hamza'nın oğlu Rüstem babasından Aşkâr'ı ister, sahipkırânlığını ispatlamak ister. Babasını cenkte yeneceğini düşünür ve babasıyla karşılaşmak için Amr Ayyâr'dan yardım ister. Amr Ayyâr'da Rüstem'i ve kendisini zenci kılığında suret değiştirerek çözüm bulur. Rüstem ilk önce önde gelen İslam beyleriyle teke tek cenk eder. Sonunda babası Hamza ile karşılaşır. Hamza, Rüstem'i yere serer. Tam öldüreceği zaman Amr

Ayyâr ortaya çıkıp kendisini Rüstem'i tanıtır. Bu olay on yedinci ciltte anlatılarak İran mitolojik kahramanlarından Rüstem ve oğlu Sohrâb'ın hikâyesine telmih yapılmıştır.

Rüstem, İran efsanelerinin ve Şehnâme'nin ünlü kahramanlarındandır. Zâl ile Rûdâbe'nin aşkı Şehnâme'nin en güzel lirik hikâyelerindendir. Rûdâbe uzun mücadeleler ve ilginç olaylardan sonra Zâl ile evlenmiş bu evlilikten Rüstem dünyaya gelmiştir. Dedesinin adı Sâm, eşinin adı Tehmîne ve kızının adı da Bânûgoşesb'tir. Savaşlarda sıkıntıya düşen İran krallarının yardımına koşar. İran halkının yardımına koşarak heft hân'ı geçtikten sonra Dîv-i Sepîd (Beyaz Dev) ile savaşmıştır (Yıldırım, 2008: 587-592). Zâl oğlu Rüstem'in devi öldürmesi Hamzanâmelere konu olan olaylardan biridir. 16. ciltte de Rüstem, geçmiş sahipkıranlardan daha güçlü birisi olarak anlatılır. İslam askerine karşı savaşan dev lakaplı kafir Divhal'i öldürerek ve Divhal'i filiyle birlikte havaya kaldırarak sahipkırânlığını ispatlar (Çorak, 2018: 63).

Hamza, Şâh Nuşirevân'ın bir pehlivânı iken Rüstem tahtında oturur (37a). Hamza savaşlarda Rüstem'in kılıcını kullanır, çizmelerini giyer (*28a, 28b*). Nasıl Rüstem bin Zâl zamanında bir sâhipkırân ise Hamza da bu zamanın sâhipkırânıdır. ''Ey Banu hālā ben dehriŋ Kahramānı ve ʿasrıŋ Sahip-kırān'ı ve Rüstem-i Dāstān'ı Hamza-yı Sahip-kırān'' (*36a*).

Hamza'nın her hareketi geçmişte yaşamış sâhipkırânlara benzetilir. ''düşmāna karşu Rüstem-i Dāstān ve Kāhir Kahramān misāl semek nīzeye dayanup durdı.'' (72a).

Saltuknâme'de Şerif Gazi, Türkistan bölgesine sefer ettiğinde Sistân'a gider ve Semengân şehrine gelir. Bezirgân suretinde bu şehirde dolaşırken Rüstem bin Zâl'ın türbesini görür ve içine girer. Rüstem'in kırk arış boyunda olduğunu ve üzerindeki silahların mükemmel olduğunu söyler. Şerif, Rüstem'in ışıgın (başlık) giyer. Başlık göğsüne kadar gelince geri çıkarıp yerine koyar. Dua edip kapısını sıkıca kapatıp oradan ayrılır (Akalın 1988: 14).

1.2.2.5.5.12. Sâm

İran mitolojisi kahramanlarındandır. Sâm-ı Nerîmân, Nerîmân oğlu Sâm olarak da bilinir. Şehnâme'nin ünlü kahramanlarındandır. Zâl'ın babası, Gerşâsp'ın torunudur. Feridûn ve Menûçehr dönemlerinde yaşamış İran kahramanı olan Sâm, Feridûn tarafından dünya pehlivanı ünvanı verilmiştir. Sâm oğlu Zâl doğunca onu dağa bırakmıştır. Simurg kuşu onu bulup büyütmüş, sonra Sâm bir rüya görerek oğlunu arayıp bulmuştur (Yıldırım 2008: 603, 604).

On ikinci ciltte Sâm ve Sâm Süvâr olarak geçmektedir. Melik Kaytafâ kendisinin sâhipkırân olduğunu söyleyip Hamza'dan atası Sâm'ın yadigârlarını ister. ''...benim ceddim Sām'ıŋ bir kat ālāt-ı harbī seniŋ eliŋe girmiş ve serā-perde-i Süleymān ki ceddim Sām Süvār'ıŋ anda sandalīsi var imiş. İmdi ben var iken sende durmak

münāsebeti yokdur. Baŋa verüp isterseŋ sen de gelüp baŋa tābiʿ olasın.'' (35a). Hamza Kaf'ta birçok devle savaşıp Sâm Süvâr'ın savaş aletlerini ve tahtını almıştır. ''Bizden ālāt-ı Sāhip-kırān'ı daʿvā ve taleb eylemişsin. Ey dilāver! Ben anı seniŋ hazīneŋden uğrulamadım ki benim atam dedem mālıdır. Baŋa mīrāsdır. Ver diyesin. Ben anları kūh-ı Kaf'da tılsım feth edüp hezār zahmetler ile ele getürdüm. Sen degül şimdi Sām kendi gelse birin vermem.'' (35b).

Hamza, Süleymân çadırında Sâm tahtında oturmaktadır. Bu taht diğer tahtlara göre büyüktür. ''Emīr-i Merdān çünki serā-perde-i Süleymān'a gelüp Sām sandalīsinde karār eyledi. Cümle begler geldiler yerlerinde oturdular.'' (40a). Hamza, savaşlarda üzerinde taşıdığı on sekiz bin savaş aletinden biri de Sâm'ın gürzü'dür (*28b*).

Hamza, Kaytafâ'nın ehl-i İslam pehlivânı olduğunu bildiği için Sâm tahtında beraber oturmayı teklif eder. ''...ey yādigār-ı Sām-ı devrān çünki bizi görmeğe iştiyākıŋız var idi. Bār-gāh-ı Süleymānī'yi kademiŋizle müşerref etseŋiz olmaz mı? Sām yerinde ben otururbut. Sen Zāl-ı zamān yerinde otur ve Kāhir Perī-zād sandalīsinde otur. Hiç birine tenezzül etmezseŋ. Sām sandalīsinde bilece oturalım. Seniŋle yār ve karındaş olalım.'' (43a).

Sâm, zamanında Hz. Süleymân'ın pây-ı taht pehlivânı olmuştur. ''Ben yine pāy-ı taht pehlivānı olup kulı olurun nitekim ceddim Sām Hazret-i Süleymān'a oldı.'' (50a).

Sâm tahtının büyüklüğü dışında şekil özellikleri hakkında bilgi yoktur. ''Ceddiŋ Sām sandalīsi büyük ben de sen de sığarız.'' (66b).

Hamza, bir yere sefere gideceği zaman yerine Kaytafâ'yı bırakır ve Sâm tahtında oturmasını söyler. Böylece Kaytafâ'nın da gönlünü almış olur (94b). Çünkü Kaytafâ, atası Sâm'ın hazinelerini Hamza'dan alabilmek için savaşmıştır.

Hamza, Mehcûr Şâh'ın kalesini fethettiklerinde buradaki saraylarda Sâm zamanından kalma birçok binanın olduğunu görür (110a). Mehcûr Şâh'ın cariyelerinden Banû rüyasında Sâm Süvâr'ı görür. ''Gelüp Emīr'iŋ elin öpdi. ''Ey dilāver bu gice düşümde Sām Süvār'ı gördüm. 'Bu miftāhları Hamza'ya ver. Ol tılsımlarda alacak nasībleri vardır.' dedi ve 'Sen anıŋ beglerinden birine nasīb olasın.' dedi.'' deyüp üç dāne miftāhı Hamza'nıŋ öŋünde kodı.'' (110b).

1.2.2.5.6. Kaf Dağı Kahramanları

1.2.2.5.6.1. Erkek Kahramanlar

1.2.2.5.6.1.1. Gûş Ayyâr

Gelecekte olan bir olay hatırlatılarak Gûş Ayyâr'dan bahsedilir. Kaf'tan gelip Kubâd'ı öldüreceği söylenir. Bu ciltte hakkında başka bilgi yoktur. ''Ammā rāvīlerden [balası kavlinde bu mahālde geleyim Gûş ʿAyyār Kaf'tan gelüp Kubād'ıŋ başını kesüp helāk eder.] Ol kıssa dahi soŋralarda olup arada haylī olacak ser-encāmları vardır. İnşā-Allah mahāllinde beyān olunur.'' (88b). Bu bilgilerin olduğu cümlenin üzeri silinmişitir.

1.2.2.5.6.1.2. İdris-i Nesnâs ser

İdris-i Nesnâs ser ve İdris Şâh olarak bilinir. Hamza'nın Kaf'ta nikâhlandığı maymun başlı cin kızın babasıdır. Hamza, Şibke Banû'yla birlikte olmayı kabul etmeyip el arkasıyla vurunca kız ölür. Hamza atasına hicabından çıkıp gider. Kızın babası Hamza'dan intikam almak için Hamza'nın peşine düşer (104b). Anlatılan bu olay Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinde geçmektedir (Tatlı 2017: 46).

On ikinci ciltte bu olayı Şâh Nuşirevân'a gelen mektupla öğreniyoruz. Mektubu Hâce-i Dânâ okur ve şöyle anlatır: ''Şimdi ol kızıŋ atası kırk kerre yüz biŋ ecnās mahlūkātı cemʿ edüp gemiler ile tā kūh-ı Kaf'dan sefer edüp Hamza'dan intikām almağa gelmiş ve işitmiş ki Hamza'nıŋ siziŋle de ʿadāveti var. İşte nāme göndermiş ki siziŋle el bir edüp Hamza'yı ve tevābiʿ ortadan götürelim çünki siziŋle dahi mābeyn imiş.'' (104b, 105a).

1.2.2.5.6.1.3. Muʿallem Kaf

Hamza'nın Kaf'ta öldürdüğü devlerin kellelerine tılsım eden Esma Peri'nin baş veziridir. ''Ey dilāver bundan dolu içilür ammā herkes içemez. Esmā-i Perī'niŋ bir hakīm vezīri vardır Muʿallem Kaf'dır. Ol bunda hünerin izhār edüp tılsım etmişdir. Bir adamıŋ ne kadar kuvveti var ise o kadar içebilür. Ziyāde içse hazm edemez. ʿĀklı gider zarara uğrar.'' (68a). Hamzanâme'nin yedi ve sekizinci ciltlerinde ismi geçer. Muʿallem Kaf da bilge bir vezir olması gibi özellikleriyle Hâce-i Dânâ'ya benzer.

1.2.2.5.6.1.4. Raʿd Nerre ve Berk Nerre

Raʿd Nerre ve Berk Nerre on ikinci ciltte sadece adı geçip Hamza ile olan kıssası anlatılan devlerdendir. Hamza'nın Kaf'ta öldürdüğü devlerdir. Sâmlar ve Kahramânlar bu devlerin elinden aciz kalmıştır. Bu devler kardeştir. Raʿd Nerre, Hamzanâme'nin yedinci cildinde Sîmurg Anka kuşunun yavrularını yer. Sîmurg bunu Hamza'ya şikayet eder ve Hamza Ümmü'l Hayât'ta Raʿd Nerre'yi öldürür. Bu olayı Hamza, Kaytafâ'ya

anlatır. ‘‘Ol üştür serler cezīresine uğrayup gemi içinde Sīmurg-ı ʿAnkā gelüp kendüyi getürüp gidüp baʿdehu bildükden soŋra Raʿd Nerre’den şikāyet edüp āhir Hamza’yı arkasına alup Billūr-ı Aʿzamı aşup ta Ümmü’l Hayāt yanında bulup nice ceng edüp helāk etdügin çokluk uzatmayup muhtasarca hikāyet eyledi.’’ (68b).

Hamza ile Kaytafâ içki meclisinde Kaf’tan getirdikleri devlerin başlarının kadehiyle içki içerlerken Kaytafâ, Hamza’ya Berk Nerre’yi nasıl öldürdüğünü sorar. Hamza Kaf’ta ağırsak şeklinde yassı bir taşın üstünde uyurken Berk Nerre, Hamza’yı yattığı yerdeki toprak parçası ve taş ile kaldırıp göğe doğru çıkarır. Hamza uyanıp yassı taş ile aşağı düşerken taşın diğer tarafındaki Berk Nerre’yi bir kılıç ile öldürür. ‘‘Hamza yine başladı. Kendüyi uyurken ol yerli ağırsak denginde taşıla kaldurup havā yüzünden götürüp giderken uyanup Berk Nerre’ye bir tīğ urup helāk edüp taşla dönerek giderken Esmā kapdırup barışdıkların beyān eyledi.’’ (69a).

Bu olay Hamzanâme’nin yedinci cildinde şöyle geçmektedir. ‘‘Amma ol taş hareket ider bir de etrafa bakdı ki hiçbir yüzi görünmez ayağa kalkdı biraz ayakda yüridi. Amma bir kömür divar laʿin söylendigün işitdi. Laʿin eyder: ‘‘Aceb ben bunı nice helak etsem?’’ deyüp gümbürdenür idi. Hamza kıssayı duydı. Heman ol ağaçdan alatın alup kuşandı. Taşın kenarına gelüp tıg-ı Dahhâk’ı ʿüryan idüp herçi-bâd-âbâd deyüp laʿinin kellesine nice çaldı ise laʿinin bir kolı ile başın uçurdu.’’ (Akın 2006: 103).

1.2.2.5.6.1.5. Semendun hezâr yek-desti

Kaf’ta yaşayan büyük devlerdendir. Hamza on sekiz yıl kûh-ı Kaf’ta kaldığında Kahramânların ve Sâmların elinden aciz olduğu Semendun hezâr yek-desti ile savaşıp onu öldürmüştür (37b). On ikinci ciltte Semendun hakkında başka bilgi yoktur. Hamzanâme’nin dokuzuncu cildinde Hamza ile Semendun’un cengi anlatılır.

Hamzanâme’nin dokuzuncu cildinde Hamza ile Semendun hezâr yek-desti’n macerası anlatılır. Semendun hezâr yek-desti’n yüz doksan arış boyu ve bin bir eli vardır. Sâm Süvâr’ı bir vuruşla yenmiştir. Sâm’ı, Simurg Anka kuşu kurtarmıştır. Semendun hezâr yek-desti, Esma’nın Hamza ile evlendiğini duyup kıskanır ve Esma’yı kaçırıp bağlar. Hamza’yı aramaya çıkar. Hamza, Semendun hezâr yek-desti’n sarayını ele geçirip Esma’yı ve diğer esirleri kurtarır. Hamza tığ-ı Gamgam ile devin altmış elini keser. Hızır taziyanesiyle yüz elini keser. İkinci darbede yüz elini daha keser. Hamza, devlere iki defa tığ vurulmaz hani sana verilen taziyane, diyen bir ses duyar. İki defa vurduğu için dev ölmemiştir. Dev ellerini de alıp göğe yükselir. Âb-ı Hayat’a gidip ellerini birleştirir. Böylece yedi gün ceng ederler. Hamza sesin Hızır’dan geldiğini anlar ve Hızır taziyanesini eline alıp devi ortadan ikiye ayırır (Tatlı 2017: 43, 44).

1.2.2.5.6.2. Kadın Kahramanlar

1.2.2.5.6.2.1. Esma Peri

Esma Peri, Hamza'nın Kaf Dağı'nda evlendiği peri eşidir. Bu ciltte Esma Peri, hakkında pek bilgi yoktur. İki yerde ismi geçer. Esma Peri, Hamza'nın Kaf'ta öldürdüğü devlerin dişlerini, pençelerini ve kafalarını değerli taşlarla süsletip Hamza'ya göndermiştir. Kaytafâ bunları görüp hayran olur. ''Hazīneden kūh-ı Kaf'dan öldürdüği dīvleriŋ kiminiŋ pençesin kiminiŋ dişin ve kiminiŋ başın ki Esmā-i Perī her birin cevāhir ile donatmış idi.'' (68a). Esma Peri'nin Muʿallem Kaf adında zeki bir vezirinin bu kafalara sihir ettiğinden bahsedilir. '' Esmā-i Perī'niŋ bir hakīm vezīri vardır Muʿallem Kaf'dır. Ol bunda hünerin izhār edüp tılsım etmişdir. Bir adamıŋ ne kadar kuvveti var ise o kadar içebilür. Ziyāde içse hazm edemez. ʿĀklı gider zarara uğrar.'''' (68a). Hamza Berk Nerre'yi havada öldürdükten sonra yere düşerken Esma Peri'nin haberi olur ve yere düşmeden kurtarması için periler gönderir. Daha önce küs olan Hamza ve Esma Peri bu olay sonrası barışır (69a).

Hamza'nın Esma Peri ile ilk karşılaşması birinci cildin sonunda gerçekleşir. Esma Peri, Hz. Süleymân neslinden olup kûh-ı Kaf'ın padişâhıdır. Esma Peri ve veziri Muʿallem Kaf rubʿı meskûnda gezerken Hamza ve Amr Ayyâr'ı görür. Esma Peri, Hamza ile tanışır ve onu beğenir. Hamza'ya Siyah Kartas adında bir at ile değerli hediyeler verip ayrılırlar (Soyal 2018: 156). Esma Peri ile Hamza'nın maceraları yedi ve sekizinci ciltte devam eder.

1.2.2.5.6.2.2. Şibke Banû

Şibke Banû'yu geçmişte yaşanmış bir olayın anlatımında adının geçmesiyle tanırız. Şibke Banû, Kaf'ta cinlerin padişâhı İdris-i Nesnâs'ın maymun başlı kızıdır. Şibke Banû'yu Hamza ile nikâhlayıp gerdeğe koyarlar. Hamza birlikte olmayı istemez. Hamza Şibke Banû'ya el arkasıyla bir tokat vurunca kız ölür. Hamza atasına utancından çıkıp gider. Kızın babası Hamza'dan intikam almak için dört yüz bin cin askeri ile yeryüzüne gelir (104b). Hamza'nın İdris-i Nesnâs ile savaşı muhtemelen Hamzanâme'nin ilerleyen ciltlerinde olacaktır.

1.2.2.5.7. Eserde Telmih Yapılan Dinî Şahsiyetler

1.2.2.5.7.1. Adem as.

Semavî dinlere göre Allah'ın yarattığı ilk insan ve peygamberdir (Pala 2004: 6). Hamza savaşa çıkmadan önce kendisine yadigâr olan savaş elbiselerini giyer. İlk önce Hz. Adem'den kalan elbiseyi giyer.

> ''Hazret-i Hamza radiyallahu anh on sekiz arış kaddini on sekiz sahip-kırān alat-ı harbinden bir dane kendine münāsip olan yadigārlar ile zeyn eylemiş ve Hazret-i Adem'in kisvelerin pazusuna bend edüp ve Yusuf ʿaleyhi's-selāmın pīr āhenin ve İshāk ʿaleyhi's-selāmın zırhın ve Davud ʿaleyhi's-selāmın cebesin ve İbrahim ʿaleyhi's-selāmın destārın başına sarup üstüne yedi kat zencir sarmış ve Hazret-i Şid ʿaleyhi's-selāmın kuşağın kuşanup Hazreti Hızır taziyānesin beline sokmuş tīg-i akrebi Süleymānī'' (*28a*).

1.2.2.5.7.2. Ali

Ali bin Ebu Talib, dört büyük halifenin sonuncusudur. Hz. Muhammed'in amcazadesi ve damadıdır. Soyu anne ve baba tarafından Peygamber soyuyla birleşir. İslam dinini kabul eden ilk dört kişiden biridir (Pala 2014: 18).

On iki ciltte savaşlarda çoşkunun doruk noktaya çıktığı yerlerde beyitler söylenir Hz. Ali'nin ismi bu beyitlerde geçer. Hz. Ali, Hz. Hamza'nın yiğenidir.

''Mizānım ki ber düşmānan-ı gālibem

ʿAmu-yı ʿAlī ibni Ebu Talib'im'' (93a).

1.2.2.5.7.3. Ebu Talib

Tarihi bir şahsiyettir. Hz. Peygamber'in amcasıdır. Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile amcası Zübeyr'in öz kardeşidir. Hz. Ali'nin babasıdır. Hz. Hamza'yla da kardeştir. Hz. Peygamber'i çocukken himayesine alır ve O'nu korur. (Fığlalı 1994: 237, 238).

Metinde bir beyitte ismi geçer. Hamza kendisinden bahsederken Ebu Talib'in oğlu Ali'nin amcası olduğunu söyler.

''Mizānım ki ber düşmānan-ı gālibem

ʿAmu-yı ʿAlī ibni Ebu Talib'im'' (93a).

1.2.2.5.7.4. Davud as.

Yehuda kabilesi ve İsrailoğullarının peygamberidir. Peygamberlik ve sultanlığı şahsında toplamıştır. Kudüs'ü fethederek ilk defa başşehir yapan Davud peyamberdir. Dört semavi kitaptan biri olan Zebur ona indirilmiştir (Pala 2014: 108).

Hz. Davud peygamber sesinin güzelliği ile meşhurdur. O Zebur'u okurken herkes susar ve onu dinlermiş. Sesinin güzelliğinden dolayı onu dinlerken kendinden geçip ruhunu teslim edenler olurmuş. Gür ve kalın sese Davudî ses denilmesi bundan dolayıdır (Pala 2014: 108).

Hamza savaşa çıkmadan önce peygamber yadigârlarını üzerine giyer. Bunlar arasında Hz. Davud'un zırhı da vardır. ''Hazret-i Adem'in kisvelerin pazusuna bend edüp ve Yusuf ʿaleyhi's-selāmın pīrāhenin ve İshāk ʿaleyhi's-selāmın zırhın ve Davud ʿaleyhi's-selāmın cebesin ve İbrahim ʿaleyhi's-selāmın destārın başına sarup'' (*28a*).

Amr Ayyâr, Kaytafâ melisinde Davudî sesiyle beyitler okur. '''Amr dü-beyt okuyup Davudī nefesile ırakda oturan duran ağızların açup kaldılar.'' (12b).

1.2.2.5.7.5. İbrahim as.

Hz. İbrahim'in hayatı ve kıssaları hakkında Kur'an-ı Kerim'de geniş bilgiler verilmiştir. Nemrut, bir rüya üzerine ülkede iki yıl müddetle doğan çocukları öldürmeye başlar. Annesi İbrahim'i gizlice dünyaya getirir ve bir mağarada büyütür. Nemrud putlara karşı olan İbrahim'i büyük bir ateş yaktırıp içine attırır. Ateş Allah'ın emriyle gül bahçesine dönüp Hz. İbrahim'i yakmaz. İbrahim, Babil'i terk eder ve önce Kudüs'e oradan Şam'a gider. Şam'da Sara ile evlenir. Sara'nın çocuğu olmayınca Mısır'da Hacer ile evlenir. Hacer'in de çocuğu olmayınca Allah'a dua eder. Çocuğu olunca onu kurban edeceğini söyler. Hacer'den İsmail doğar. Gaibden bir ses İbrahim'e oğlunu kurban edeceğini hatırlatır. Bıçak İsmail'i kesmez. Bir melek koç getirir. İbrahim, Hacer ve İsmail Mekke'ye gelir. Daha önce Adem peygamber zamanında Tufan'da göğe çekilen Kabe'yi Allah'ın emriyle tekrar inşa eder. Peygamberimiz onun hakkında ''Atalarımdan bana en çok benzeyen o'dur.'' buyurmuştur. İbrahim'in lakabı Hanî idi. Yüz yetmiş beş yaşında vefat etmiştir. Kabri Habrun'dadır. İki oğlunun ikisi de peygamber olup İshak'ın soyundan İsrailoğulları peygamberleri; İsmail'in soyundan da Hz. Muhammed gelmiştir. Allah tarafından ilahî nizam olarak yirmi sahife indirilmiştir (Pala 2004: 224-226).

Kaytafâ, Bahtek laʿinine Hamza'nın Hz. Muhammed soyundan İsmail'e, oradan da İbrahim peygambere dayandığını söyler. ''Ey vezīr seniŋ bu sözleriŋ hep garez ancak Hamza niçün hasebü'n-neseb degüldür? Hazret-i İbrāhim ve oğlı Hazret-i İsmaʿil neslinden degül midür? Andan ziyāde ʿālī neseb var mıdur ve cümle kitābların kavli

budur ki āhir zamān peygāmberi Hazret-i Muhammed Mustafa evlād-ı Haşimden dünyāya gelecekdir'' (32b). ''Ol dilāver hem ʿālemiŋ Sāhip-kırān'ı ve evlād-ı İbrāhim'dendir ve āhir zamān peygāmberiniŋ ʿamm-ı hāsıdır.'' (50a).

Hamza savaşa katılacağı zaman peygamberlerin elbiselerini giyer, silahlarını kuşanır. Hamza, Hz. İbrahim'in sarığını başına sarar. ''Yusuf ʿaleyhi's-selāmın pīrāhenin ve İshāk ʿaleyhi's-selāmın zırhın ve Davud ʿaleyhi's-selāmın cebesin ve İbrāhim ʿaleyhi's-selāmın destārın başına sarup'' (28a). Bu şekilde Allah'ın peygamberlerini koruduğu gibi Hamza da bu elbiseleri giyerek korunur ve yenilmezliğe ulaşır.

1.2.2.5.7.6. İsa as.

İsrailoğullarının son peygamberidir. Kendisine İncil indirilmiştir. İsa peygamber bir mucize olarak Meryem'den babasız olarak doğmuştur. İsa, Cebrail'in Meryem'e üflediği ruhtur. Hz. İsa dokunduğuna can verir, ölüleri diriltir, Körlerin gözünü açar, çamurdan kuşlar yapıp can verip uçurur, bebekken konuşur, su üstünde yürür. Otuz yaşında kendisine peygamberlik verilince tebliğ vazifesinde kendisine on kişi inanmış bunlara havari denmiştir. Hz. İsa Yahudiler tarafından çarmıha gerilmek istenir. Yahudiler İsa diye bildikleri onu şikâyet eden kişiyi çarmıha germişlerdir. Hz. İsa melekler tarafından dördüncü kat göğe çıkarılmıştır (Pala 2004: 235).

Hz. İsa ismine metinde iki yerde aynı beyitte rastlanır. Ölüleri diriltme hadisesine telmih yapılmıştır. Kaytafâ-Hamza ve Amr Ayyâr-Kaytafâ karşılaşmasında bu beyitler söylenir. Her iki karşılaşmada da iki kişinin birbirinin özlemini çektiği anlatılır.

''Merhabā müştāk idi dilerdi bu cān sizleri

Kıldıŋ ihyā Hazret-i ʿİsa gibi cānsızları'' (43a, 49a).

1.2.2.5.7.7. İshâk as.

Hz. İbrahim'in ikinci oğludur. O da babası gibi peygamberdir. Annesi Sara'dır. Annesi ihtiyarladığında onu bir mucize olarak doğurmuştur. Babasının ölümünden sonra yerine İshâk peygamber geçmiştir. Ays ve Yakup adlı iki çocuğu olmuştur. Yakup daha sonra babasının yerine geçip peygamber olur. Kenan (Filistin) civarında ömür sürmüştür. Soyundan birçok peygamber gelmiştir (Pala 2004: 236).

Hamza savaş meydanına girerken kendisine yadigâr olan peygamberlerin elbiselerini giyer, savaş aletlerini kuşanır. Hz. İshak'ın da zırhını taşır. ''Hazret-i Adem'in kisvelerin pazusuna bend edüp ve Yusuf ʿaleyhi's-selāmın pīrāhenin ve İshāk ʿaleyhi's-selāmın zırhın…'' (*28a*).

Hamzanâme'nin on ikinci cildi İslam askerinin Şâh Nuşirevân tarafından yenilmesiyle başlar. Hamza'yı hile ile yaralamışlardır. Şâh Nuşirevân, Hamza'nın tahtlarını, bargâhlarını ve bütün hazinelerini ele geçirmiştir. Bu ele geçirilenler arasında Hz. İshâk'ın adının verildiği çadırda vardır. ''Sāhip-kırān'ıŋ Alem-i Ejderha peykerin ve Hişām bār-gāhın ve İshāk Benī bār-gāhın cümle zabt edüp kāfir şāhlarıla ʿişret ederken nā-gā[h] alay sınkun ʿasker gelüp feryād eylediler.'' (4b).

Daha sonra Hamza, Şâh Nuşirevân'ın aldığı bütün yadigârlarını tekrar ele geçirir. Hamza ile Melik Kaytafâ'nın cengi yenişemedikleri için otuz dokuzuncu güne ulaşır. Hamza İshak çadırına girip abdest alır ve namaz kılıp Allah'a dua eder. ''...kendi arı abdest alup bār-gāh-ı İshāk'a girüp sabāha dek ʿibādet eyledi ve Allah Teʿālā'dan nusret taleb eyledi.'' (60b).

1.2.2.5.7.8. İsmail as.

Hz. İbrahim'in ilk oğludur. Annesinin adı Hacer'dir. Hz. İbrahim'in diğer eşi Sara, Hacer ve İsmail'i kıskanınca Hz. İbrahim ikisini Mekke'ye getirir. Zemzem suyu Hz. İsmail'in toprağa ayak vurmasıyla ortaya çıkmıştır. Hz. İsmail babasıyla birlikte Kabe'yi inşa ederler. Babası İsmail'i kurban edeceği zaman Allah bir koç gönderir. Yemen de Amelika kavmine peygamber olmuştur. Yüz otuz yedi yıl hüküm sürmüştür. Peygamber Efendimiz Hz. İsmail soyundan gelmiştir (Pala 2004: 238).

Amr Ayyâr'ın da Hamza gibi yadigârları vardır. Amr Ayyâr'ın bu yadigârlara bir mağarada sahip oluşu Hamzanâme'nin birinci cildinde anlatılır. Amr Ayyâr, Serhenk Ayyâr'dan kaçırdığı kızı çok beğenir ve onunla evlenmek ister. Kızı Mekke'ye götürür. Yolda giderken koyun derisinden yapılmış dağarcığından türlü türlü meyveler, şerbetler, yiyecekler ve çok kıymetli mücevherler çıkarır. İşte bu dağarcık Hz. İsmail'in yerine gelen kurbanın derisinden yapılmıştır. ''Hazırda yedi peygamber ʿaleyh'is-selāmdan nasip almışımdır ve bu dağarcık Hazret-i ʿİsmail'e gökden kurbanın derisidir.'' deyüp nice bulduğunı ve hassasın beyān eyledi.'' (36b). Amr Ayyâr'ın bu dağarcıktan çıkaramayacağı şey yoktur. Amr Ayyâr'ın kırk yıldır kazandığı hazineler de bu dağarcığın içerisindedir.

1.2.2.5.7.9. Mumammed as.

İslam'ın son peygamberi Hz. Muhammed, miladî 571 senesinde, Rumî aylardan Nisan ayında, kamerî Rabiulevvel ayının on ikinci gecesi sabaha doğru doğmuştur. Peygamberimiz doğmadan babası Abdullah vefat etmiş, onun ölümünden sonra eşi Amine Hz. Muhammed'i dünyaya getirmiştir (Pala 2015: 330).

Buharî peygamberimizin nesebini Adnan'a, Taberî ise Hz. İbrahim'e kadar götürür. Hz. Peygamber altı yaşına gelince annesi vefat eder. Babadan yetim, anadan öksüz kalan Muhammed'e dedesi Abdulmuttalip bakmıştır. Dedesi ölünce de amcası Ebu Talip, O'nu yanına almıştır. Ebu Talib'in yanında ticaretle uğraştığı sıralarda Hz. Hatice ile evlenir. Hz. Peygambere kırk yaşlarında nübüvvet, kırk yaşlarında risalet gelmiştir. Yirmi üç senelik peygamberlik hayatında insanları İslam'a çağırmıştır. Hayatında hiç yalan söylemediği için düşmanları tarafından ''emîn'' sıfatıyla anılmıştır. Hicretin on birinci yılı, rebiülevvel ayının 12'sinde Pazartesi günü vefat etmiştir. Divan şiirinde ve İslam topluluklarında birçok adlar ve sıfatlarla anılmıştır (Pala 2015: 330-331).

On ikinci ciltte Hz. Peygamber henüz doğmamıştır. Bunu Bahtek ile Kaytafâ arasında geçen konuşmalardan anlıyoruz:

> ''Ey vezīr seniŋ bu sözleriŋ hep garez ancak Hamza niçün hasebü'n-neseb degüldür? Hazret-i İbrāhim ve oğlı Hazret-i İsmaʿil neslinden degül midür? Andan ziyāde ʿālī neseb var mıdur ve cümle kitāblarıŋ kavli budur ki āhir zamān peygāmberi Hazret-i Muhammed Mustafa evlād-ı Haşimden dünyāya gelecektir.'' (32b).

Burada Hz. Peygamber'in Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in neslinden olduğu, Haşim sülalesinde dünyaya geleceği söylenmektedir.

Melik Kaytafâ, Amr Ayyar'ı gördüğü zaman ona peygamberin habercisi sıfatıyla hitap eder. ʿAmr'ı görüp: ''Hay merhabā ey peyk-i resūl! Hoş geldiŋ safā geldiŋ ha şöyle seni göreceğimiz geldi.'' (49a).

Metnin baş kahramanlarından Hz. Hamza, Peygamber Efendimizin amcasıdır. Bu on ikinci ciltte sık sık tekrarlanır: ''Ol mahālde Emīr-i ʿArap ve Sāhip-kırān şark u garb Hazret-i Hamza-yı bā-safā ve ʿamū-yı resul-ı Hudā yetişüp ol hāli gördi.'' (92b). '''ʿAmr gülüp: Ey ʿamu-yı resūl ol naʿra benim idi.'' (9a). ''Ol dilāver hem ʿālemiŋ Sāhip-kırān'ı ve evlād-ı İbrāhim'dendir ve āhir zamān peygāmberiniŋ ʿamm-ı hāsıdır.'' (50a).

1.2.2.5.7.10. Süleymân as.

Hz. Süleymân Davud peygamberin oğlu olan peygamberdir. On iki yaşında babasının yerine tahta geçer. Peyamberliğinin yanında aynı zamanda padişahlık da yapar. Allah tarafından kendisine mucizeler verilmiştir. Kuşlarla, hayvanlarla konuşup, onların dilinden anlar. Cinlere ve rüzğarlara emirler verip onları yönlendirir. Üzerinde ism-i Azam yazılı bir mühürlü yüzük taşır. Bu yüzüğün taşı kibrit-i ahmerden olup bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar bu yüzük sayesinde ona boyun eğer (Pala 2004: 411).

On ikinci ciltte Hz. Süleymân'ın hazineleri, bar-gâhı, sera-perdesi, tahtı ve merheminden bahsedilir. Hamza bu hazineleri kûh-ı Kaf'ta devlerle savaşarak elde

etmiştir. Bunları Kaf'tan rub-ı meskûna yani yeryüzüne getirmiştir. Şâh Nuşirevân'la savaşında bu hazineleri Şâh Nuşirevân ele geçirirse de bu kısa sürer. Hamza, Şâh Nuşirevân ve adamlarını yenerek Süleymân bar-gâhını ve hazinelerini tekrar alır.

Serâ-perde-i Süleymânî de İslam beylerinin tahtları bulunur. Savaş bitince herkes tahtına gelip oturur. ''Emīr-i Merdān çünki serā-perde-i Süleymān'a gelüp Sām sandalīsinde karār eyledi. Cümle begler geldiler yerlerinde oturdular.'' (40a). ''Rezm donların çıkarup bezm libāsların giyüp serā-perde-i Süleymānī'ye gelüp Emīr-i Merdān'nıŋ şemʿīne cemʿ oldular.'' (64b, 65a).

Hz. Hızır, Süleymân merhemini Hamza'ya vermiştir. Bu merhem sürüldükten üç saatte yaraları tamamıyla iyileştirir. Hamza savaşta yaralanan Kaytafâ'ya merhem-i Süleymânî'yi gönderir. '''Amr'a merhem-i Süleymānī verüp Kaytafā'ya gönderdi.'' (*27a*). '''Amr eliyle pak Kaytafā'nın zahmına bağladı. Üç saatte eyü oldı.'' (*27b*). ''Sāhip-kırān Mukallid'e meğer merhem vermiş idi. Unutmuşlar hātırlarına gelüp server kendi zahmına ve gayrı zahmlu olan nām-dārlara sürüp cümlesi bi-ʿināyetillah sıhhat buldılar.'' (10a).

Hamza savaşlarda peygamberlerin silahlarını kullanır. Bunlar arasında Hz. Süleymân'ın akrepli kılıcı da vardır. ''Hazret-i Şid ʿaleyhi's-selāmın kuşağın kuşanup Hazreti Hızır taziyānesin beline sokmuş tīg-i akrebi Süleymānī'' (*28a*).

Kaytafâ, Hamza ile cenk etmek ister. Sâm, Hz. Süleymân'a yenilince onun pây-ı taht pehlivânı olmuştur. Kaytafâ da Hamza'ya yenilince onun gibi olacağını söyler. ''Elbette imtihān olmayınca bir er bir ere ser-fürū etmek güçdür. İmdi ben aŋa gālib olursam da ol padişāh olsun. Ben yine pāy-ı taht pehlivānı olup kulı olurun nitekim ceddim Sām Hazret-i Süleymān'a oldı.'' (50a). Esma Peri, Hz. Süleyman neslindendir.

1.2.2.5.7.11. Şit as.

Hz. Adem'in Habil'in ölümünden sonra doğan oğludur. Ahid-i Atik'in Tekvin kitabına göre Habil'in yerine Adem'e bahşedilen Şit, Adem 130 yaşındayken babasına benzeyen bir çocuk olarak doğmuştur. Şit 105 yaşındayken oğlu Enoş dünyaya gelmiş, başka birçok oğlu ve kızı olmuştur. 912 yaşında vefat etmiştir. İslam literatüründe İbn Abbas'tan gelen rivâyete göre Şit'e Hibetullah adı verilmiş. Cebrail onun Habil karşılığında Tanrı'nın bir bağışı sayıldığını belirtmiştir. Taberi, Şit isminin Süryanice olduğunu ve ''Tanrı'nın bağışı'' anlamına geldiğini kaydeder. İslami kaynaklarda Şit'in peygamber olduğu, babası Adem'e indirilen suhufu topladığı, Allah'ın ona da sayfalar indirdiği rivayet edilir. Babası Adem ona birçok şeyi öğretmiş, gelecekteki tufan hakkında bilgi vermiş ve onu kendisine varis kılmıştır. Mekke'de yaşadığı, Kabe'yi çamur ve taş kullanarak inşa ettiği, 912 yaşında vefat ettiğinde Kabe yakınındaki Ebu Kubeys'te defnedildiği anlatılır. İnsanlığın Adem'den sonraki ikinci

atasının Şit kabul edildiği bildirilir. Müslüman alimler Hz. Peygamber'in soy kütüğü içerisinde Şit'e de yer verirler (Gündüz 2010: 214, 215).

Hz. Havva, Şit'e hamile olunca, alnında parıldamaya başlayan nur, Şit'i doğurduğu zaman onun alnına geçmiştir. Hz. Adem bundan Şit'in kendisinden sonra yerini tutacağını anlamıştır. Şit'in alnında parlayan peygamberlik nuru, zevcesine, oğlu Enuş doğduğu zaman da Enuş'un alnına, ondan da oğlu Kaynan'ın alnına geçmiş, asırlar boyunca alından alına geçmiş ve nihayet Abdulmuttalib'ten Abdullah'a ondan da Hz. Muhammed'e geçip son temelli sahibinde karar kılmıştır. (Mesudî 2005: 37-39).

Şit'in alnındaki bu nur bize Hamza'nın alnındaki nuru hatırlatır. Hamzanâme'nin birinci cildindeki Hz. Hızır'ın Hamza'yı alnından öpmesiyle bu nur oluşur.

Hamza savaşlarda peygamberden kendisine yadigâr kalan savaş aletlerini giyip kuşanır. Bunlar arasında Hz. Şit'in kuşağı da vardır. ''İshāk ʿaleyhi's-selāmın zırhın ve Davud ʿaleyhi's-selâmın cebesin ve İbrahim ʿaleyhi's-selāmın destārın başına sarup üstüne yedi kat zencir sarmış ve Hazret-i Şid ʿaleyhi's-selāmın kuşağın kuşanup''(*28a*).

1.2.2.5.7.12. Yakup as.

İbrahim peygamberin torunu ve İshak peygamberin oğludur. Dayısının iki kızıyla evlenmiş ve bunlardan on iki oğlu olmuştur. Yusuf ile Bünyamin aynı aileden doğmuşlardır. Babasının ölümüyle Kenan ilinde onun yerine peygamber oldu. Kardeşleri Yusuf'u kuyuya atınca ağlamaktan gözleri kör olur. Daha sonra Yusuf, Bünyamin ile gömleğini babasına gönderir. Gömleği gözlerine sürünce gözleri açılır. Yakup peygamberin lakabı İsrail'dir. Onun soyundan gelenler Benî İsrail (İsrailoğulları) diye anılır. Yakup ile Peygamberimiz arasında gelen bütün peygamberler onun zürriyetindendir (Pala 2004: 478).

Amr Ayyâr, bir kıza gönül bağlar. Hatta bunun için ağlar. Kabe karşısında Hakka kızın tesiri için dua eder. Amr'ın duası kabul olur. Amr Ayyâr'ı eş olarak kabul etmeyen kız rüyasında Hz. Yusuf'u görür. Hz. Yusuf kıza '''Amr, Hazret-i Yakup aleyh'is-selām evlādlarındandır.'' (*41b*) deyip nasihat eder. ''Ey kız inādı koy. Bu dem beter serkeşlik eyledin. Benim evladım ile zevce olup ahiretde anınla bile cennete girmeği istemez misin? Kāfirler ile yedi cehennemde mi kalmak istersiŋ. Zirā sen bu dem ʿAmr'a hor bakma. Āhir zamān peygamberi öŋünde hizmet edüp peyk olacaktır.'' (*41b, 42a*).

1.2.2.6. Halk Bilimsel Motifler

Motif; destan, halk hikâyesi, masal ve efsanenin en önemli unsurlarından biridir. Motif, sözlü anlatıların temel taşını oluşturur. Motifler hakkında yapılan kıymetli çalımalardan biri Amerikalı halk bilimci Stith Thompson'a aittir. Stith Thompson, *Motif İndex of Folk-Literature* adlı çalışmasıyla masal motiflerini tespit ederek sınıflandırmıştır. Türk Halk Edebiyatı araştırmacıları masal, efsane ve halk hikâyelerinin motiflerini tespit ederken Stith Thompson'un çalışmasından yararlanmışlardır. Thompson, motifi şöyle tanımlamaktadır: ‘‘ Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan, masalın en küçük unsurudur.’’ (Sakaoğlu 2012: 15). Alman masal araştırıcı Max Lüthi ise motifi şöyle tarif eder: ‘‘Kendisini gelenekte koruma gücüne sahip olan, hikâye etmenin en küçük unsurudur.’’ (Sakaoğlu 2012: 15).

Ali Berat Alptekin, Thompson ve Lüthi'nin görüşlerine katılarak motif için ‘‘ ‘Hikâye etmenin en küçük unsuru' şeklinde tarif edebileceğimiz motif kavramı üzerinde şimdiye kadar pek çok şey söylenmiştir.’’ (Alptekin 2013: 295). ‘‘Halk nesrinde motif olabilmesi için, olağanüstülüğün olması gerekmektedir. Bu olağanüstülük, kahramanda, olayda, zamanda, mekânda, kısacası nesirdeki her türlü olayda karşımıza çıkabilir.’’ (Alptekin 2013: 295). Umay Günay, ‘‘Motif, masal geleneğinde devamlılık gösteren, masalın en küçük elementidir.’’ Diyerek motifin tanımını yapar (2011: 20).

Ali Berat Alptekin, *''Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı''* adlı kitabında üzerinde durduğu halk hikayelerinin motiflerini şu şekilde tasnif ettiğini belirtir:

A. ‘‘Mitolojik Motifler

B. Hayvanlar

C. Yasak

D. Sihir

E. Ölüm

F. Harikuladelikler

G. Devler

H. İmtihanlar

İ. Akıllılar ve Aptallar

J. Aldatmalar

K. Kaderin Ters Dönmesi

L. Geleceğin Tayini

M. Şans ve Kader

N. Cemiyet

O. Mükâfatlar ve cezalar

P. Esirler ve Kaçaklar

Q. Anormal Zulümler

R. Evlilik

S. Hayatın Tabiatı

T. Din

U. Karakter Özellikleri

V. Mizah

W. Çeşitli Motif Grupları'' (Alptekin 2013: 296).

Hamzanâmeler hakkında yapılan ilk motif çalışması Lütfi Sezen'e aittir. Sezen, *''Hamzanâmelerin Halk Edebiyatındaki Yeri''* adlı yüzksek lisans tezinde Hamzanâme'nin 69. cildinde geçen motifleri tespit etmiştir. Bu motifleri destanî, dinî ve masal motifleri başlığı altında incelemiştir. Sezen'in Hamzanâmenin 69. cildi için yaptığı motif tasnifi, çalışmamızdaki motiflerin tespitinde baş kaynaklardan biri olmuştur. Hamzanâmenin on ikinci cildinde tespit edilen motifler aşağıda alfabetik olarak sıralanmıştır.

1.2.2.6.1. Ad Alma (Nâm Salma) Motifi

Türk destanlarına baktığımızda önemli bir motif olarak karşımıza ad alma motifi çıkar. Kahraman olacak çocuk genellikle ailenin tek erkek çocuğudur. Bu çocuklara doğdukları zaman isim verilmez. Belli bir yaşa geldiklerinde bir yiğitlik göstererek isim alırlar. Türk destanlarında kahramanlar yiğitlik göstereceği yaşa gelinceye kadar çocuklukları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmez. Dede Korkut Destanı'nda Boğaç, Beyrek, Uruz, Kan Turalı, Yigenek ve Emren ailenin tek erkek çocuklarıdır ve bu çocuklardan bazılarına Dede Korkut tarafından isim verilir. Dirse Han oğlu Buğaç Han Destanı'nda, Buğaç Han, Bayındır Han'ın boğasını öldürünce Dede Korkut gelip taht ve beyliği alıp çocuğa Buğaç ismini verir. Kampüreoğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda Kampüre Bey'in oğlu bezirğânların mallarını soyguncular dan kurtarır. Çocuk baş kesip kan döktüğü için Dede Korkut ona Bamsı Beyrek adını verir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde savaşçı bir kimlik kazanarak ad alan bu kahramanlar atası tarafından

ödüllendirilir. Begiloğlu Emren Destanı'nda babasının yerine savaşıp düşmanı yenince ad alan Emren'e ataları tarafından hediyeler verilir (Çobanoğlu 2011: 230-239).

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un babası çocuğu bir yaşına gelince beyleri çağırıp ziyafet verir. Çocuk birden bire konuşur ve ''Benim adım Oğuz'dur'' der. Böylece adını Oğuz koyarlar.

Türk destanlarında çocuğa isim veren kişiler toplum tarafından benimsenen bilgili ve akıl danışılan kişilerdir. Bu kişiler aksakallı ihtiyar, dede, ata, pir gibi isimlerle anılır. Hamzanâmelere baktığımızda kahramanlara isimleri doğdukları anda bilge kişi tarafından verilir. On ikinci ciltte de adı sıkça geçen Hoca, Hâce-i Dânâ ya da Büzürcmihr olarak bilinen bilge vezir tarafından çocuklara isim verdiği görülür. Dede Korkut Destanı'nda alp tipi olan kahraman Hamzanâme'de gazi tipine geçiş yaptığı gibi ad alma da nâm salma, erlik gösterme şeklinde değiştiğini görürüz. Bu isim alan kahramanlar yiğitliklerini göstermek ve etrafa atası gibi nâm salmak için fırsat kollarlar. Hatta yakın çevresi tarafından nâm salmaları için zemin oluştuğunda teşvik edilirler. On ikinci ciltte ad alma olayı görmeyiz ancak nâm salma olayı ile karşılaşırız. Hamzanâme'nin birinci cildinde destanın ana kahramanlarından Hamza, Nuşirevân, Bahtek ve Hamza ile birlikte doğan on çocuğa isimleri bilge vezir Hoca tarafından koyulur. Hamzanâme ciltleri boyunca İslam kahramanları ve bunlardan dünyaya gelen çocuklarının etrafa nâm salmaları ayrıntılı anlatılır.

Bir yiğidin etrafa nâm salması için erliğini savaş meydanında göstermesi gerekir. Metinde bu ''nâm tahsîl etmek'' deyimiyle ifade edilir. ''Nihāyet bu erlik bahsi gayrı hāldır. Elbette imtihān olmayınca bir er bir ere ser-fürū etmek güçdür.'' (50a).

Hamza, Şâh Nuşirevân'nın bir beyi iken Antakya'da bir ejder öldürüp etrafa nâm salmıştır. Bu başarısından dolayı Hoca ona hediye olarak kırk kişinin zor çektiği adına ʿAlem-i Ejderha peyker'i denilen bir taht verir. Bu olay Hamzanâme'nin önceki ciltlerinde geçer on ikinci ciltte hatırlatılır (66b). Bu da aynı Dede Korkut Destanı gibi kahramanın bir yiğitlik gösterdiği zaman atasından veya Dede Korkut'tan hediye almasına benzer.

Hamza'nın oğlu olan Kubâd, küffâr askerinin saldırmasıyla zaten dağılmış olan İslam askeriyle birlikte Pûs kalesine geçip savunma yapar. Keyvân Kâtil askerleriyle birlikte kaleyi kuşatır. Amr Ayyâr, Kubâd'a ''İmdi ey şehzāde erlik oldur ki Mukallid gelmezden evvel bu ʿaskeri bozup dašštmak gereksin ki hālā bir nām tahsīl edesin.'' diyerek onu teşvik eder. Amr Ayyâr'ın ''Seher zamānı ol şaşkunlukda sen de çıkup bir erlik edebilürsüŋ.'' demesiyle Kubâd düşman askeri içine dalıp Keyvân Kâtil'in başını keser ve ''Benim Küşende-i Keyvān Kātil!'' narasını atar. Keyvân Kâtil'in kafasını kesip kale burcuna diker ve Kâtil'in kalan askeri de kaçar (3b-4b).

Hamza'nın Meryem Banû'dan doğan oğlu Ömer bin Hamza da nâm tahsil eden yiğitlerdendir. Hamza'nın kırk gün sonra yendiği Melik Kaytafâ'nın işrette iken

karşısına çıkıp mağlup olunca babasından utanır ve nasihatlerini dinler. Aslında daha önce babasının Hamza olduğunu öğrenmediği zamanlarda o da bir ejderha öldürüp nâm salmıştır. Bu olay Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinde anlatılır (Tatlı 2017: 79). Hamza oğlu olduğunu öğrenen Ömer bin Hamza, babasını öldürdüğünü söyleyen Akranuş'u Halep kalesi önünde bulup öldürür (63b).

Metinde geçen ''Gurk-zāde ʿākıbet gurk olur.'' (75b) atasözü Türkçe de ''Aslan yavrusu aslan olur.'' şeklinde söylenir. Bu atasözüyle metinde Hamza'nın soyundan doğan kişilerin aynı Hamza gibi kahraman olacağı anlatılmak istenir. Bu atasözü, Hamza'nın oğlu Ömer bin Hamza'dan doğan oğlu Saʿd Nebire için söylenir. Karışma cengini görüp sabredemeyen Saʿd Nebire, ''Kubād geçende bu kadar ceng edüp Keyvān Kātil gibi herīfi katledüp nām tahsil eyledi. Ben de Hamza evlādından degül miyem?'' diyerek Esb-i Duhân'a binip savaşa katılır. Karşısına çıkan ateşperest dayısı Zupûn'u yaralar (75b).

Bu genç kahramanlar savaş sanatlarını atasından ve dedesinden öğrenir. Ancak metinde savaş sanatının öğretildiği tasvirler yoktur. ''Saʿd Nīze atasından ve dedesinden gördüği gibi tīğ ve siperin verüp menʿ eyledi ve depere laʿine bir tīğ urdı.'' (76a).

Nâm salmak sadece kahraman veya kahraman çocuklarına has bir özellik değildir. İslam dinine yeni girmiş kahramanların da nâm saldıklarını görürüz. Hatta bu nâm salma olayları Hamzanâme'nin devam eden ciltlerinde yeri geldikçe hatırlatılır. Siyeh Şîr-i Asyâbî rüya görerek Müslüman olur. Hamza yaralı bir şekilde değirmenine sığınır. Siyeh Şîr-i Asyâbî de Hamza'yı kovalayan küffâr askerine karşı koyar. Amr Ayyâr baygın bir şekilde bulup değirmene getirir. Vücunda salınan okları annesi çekip çıkarır. Kendi de yaralı bir şekilde yatan Hamza ''Sen tamam erligiŋ isbāt ediŋ.'' diyerek teselli verir (2a, 2b).

Amr Ayyâr, yaptığı hileler ve gösterdiği cesaret ile cihanda nâmını duymayan kalmamıştır. Düşmanları elinden çok çekmişlerdir. Özellikle Bahtek, Amr Ayyâr'dan çok korkar. '' Zirā ol nā-bekār ʿAyyār'ıŋ nāmı dünyayı tutmuşdur.'' (20a).

Düşmanı alt etmek ve cihanda nâm salmak isteyen kahramanlardan biri de Serhenk Ayyâr'dır. Amr Ayyâr ile Serhenk Ayyâr sürekli birbirlerini hile ile avlamaya çalışırlar. Serhenk Ayyâr kazanmış gibi görünse de çoğu zaman Amr Ayyâr üste çıkıp Serhenk Ayyâr'ın hilelerini boşa çıkarır. ''Göŋlünden lāzım geldi ki varup ol ʿAyyār'ıŋ hakkından gelüp cihānda bir nām koyam.'' (18a). Serhenk Ayyâr daha sonra Amr Ayyâr teklifiyle imana gelip Müslüman olur.

Teke tek savaşlada karşılaşan savaşçıların ilk sordukları sorulardan biri de hangi nâmla anıldıklarıdır. Bu sorunun cevabından kahramanların daha önce gösterdikleri üstün başarılarını öğreniriz. Hatta eğer bu kişiler daha sonra Müslüman olmuşlarsa onu da belirtirler. Melik Kaytafâ ile teke tek savaşan Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî'yi (37a), Siyeh Şîr-i Asyâbî (38b)'yi bu kişilere örnek gösterebiliriz.

Saltuknâme'de bu motif Şerif Gazi'nin Müslüman yaptığı gayrimüslimlere İslam usulüne göre isimler vermesi şeklinde karşımıza çıkar. Demir N. ve M. D. Erdem (2013: 34, 35) Saltıknâme'sinde Hamzanâme'de olduğu gibi Bizans kafirleriyle savaş meydanında teke tek savaşlar gerçekleştirir. Bu savaşlarının birinde Rum ordusundan çok güçlü birisi olan Alion-ı Rumî ile teke tek savaşır. Alion-ı Rumî bir rüya görmüştür, bu rüyayı Saltık'a anlatır. Saltık Müslüman olmasını söyler. Alion-ı Rumî kabul etmeyince teke tek savaş başlar. İkinci karşılaşmada Alion-ı Rumî yenilir. Saltık kılıcını Alion'un boğazına dayamışken Alion rüyanın yorumunu Saltık'a sorar. O da Müslüman olacağını söyler. Alion-ı Rumî parmak kaldırıp Müslüman olur. Şerif Saltık, Alion-ı Rumî'nin adını İlyas-ı Rumî koyar. İlyas-ı Rumî, Şerif'e sen bana ad verdin ben de sana ad vereyim Müslümanlar seni öyle ansınlar deyip Saltık ismini koyar. Saltık Fars dilinde güçlü, kutlu demektir.

1.2.2.6.2. At Motifi

Türk halk anlatılarında özellikle destan ve halk hikâyelerinde at önemli bir görev üstlenir. Türkler hem göçebe hayatlarında hem de yerleşik hayata geçtiklerinde atı birçok alanda kullanmışlardır.

> ''Destanlarda kahramanların en büyük yardımcısı onun atıdır. At, destanlarda tıpkı kahraman gibi olağanüstü vasıflara sahiptir. Kahraman atı olmadan hiçbir iş beceremez. Adeta, destanlarda zaferin ve mağlubiyetin gerçek sahibi attır. Atasözlerinde ifade edildiği gibi, at erin kanadı ve oynadığı müddetçe övüncünün kaynağıdır. Destanlarda kullanılan atlar soy sop sahibi şecereleri bilinen son derece akıllı, zeki, bilinmezden ses duyan, tehlikeyi önceden sezip haber veren yeteneğe ve kahramanlık ahlakına sahip varlıklardır. Atlar insan dilinden anlar, insanlar gibi konuşur, kahramanların yaptıkları yanlış hareketlerde onları uyarırlar, onları ölümden ve esaretten kurtarırlar.'' (Çobanoğlu 2011: 110).

''Destanlarda yer alan atlar son derece süratlidirler; göz açıp kapayıncaya kadar dağları, dereleri aşarlar, uçma yeteneğine sahiptirler veya bakımlarında yapılan bir yanlış yüzünden bu yeteneklerini yahut kanatlarını kaybetmişlerdir.'' (Çobanoğlu 2011: 110).

Destan ve halk hikâyelerinde kahramanın atının özel bir adı vardır. Hamza'nın bindiği atın adı Aşkar-ı Div-zâd'dır. Battalgazi ve Sarı Saltuk'un da bindiği atın adı Aşkar'dır. Saltuk daha sonra Hz. Ali ve birçok sahabenin bindiği at olan Zülcenah'a binecektir. Bu atlar onlara kahramanın yolculuğu için hazırlanmıştır. Atlar kahramanlara ya Kaf'tan hediye edilmiş ya mağarada kutsal bir şekilde onlara sunulmuş ya da atalarından yadigâr olarak miras bırakılmıştır. Kahraman karşılaştığı zorlukları atıyla birlikte aşar. Türk destanlarında Oğuz Kağan ve Alaca, Köroğlu ve Kırat, Alpamış ve Bayşubar, Alıp Manas ve Kanatlı Ak Boz At, Alpamış ve Bayçibar, Er

Töştük ve Çal Kuyruk, Edige ve Tim Çuvar, Zaytülek ve Gök Tulpar (Çobanoğlu 2011: 110) gibi atlar ve kahramanları birlikte anılır.

Hamza'nın bindiği Aşkar'ın nasıl olağanüstü bir at olduğu Hamzanâme'nin sekizinci cildinde anlatılır. Aşkar bir ifrit ile bir perinin birleşmesinden doğmuştur. Kaf sultanı Esma Peri, ifrit er Nayiş esb ser ile peri Nalise ser cism'i bir hücreye hapsedip bu ikisini zorla birleştirerek Aşkar'ın doğmasını sağlamıştır. Aşkar, tüyü zaferana benzeyen üç gözü olan peri gibi kanatlı bir taydır. Eserde şöyle anlatılır: ''Bir bakdı ol meydanda bir tay otlar tüyi za'ferana benzer, üç gözi var elini sokar bir beyaz elf taburundan ve arkasından kuyrığına varınca çekülüp getmiş.'' (Akın 2016: 96). Aşkar bir buçuk yaşında bir tay iken Hamza'yı sırtında taşır. Hamza, Aşkar ile Kaf'ta dolaşırken bir gün Hızır gelir. Hamza'ya şöyle söyler:

> ''Zülümât'a gidip Âb-ı hayatı bulursun amma sana nasib değildir amma Aşkar'a ver içsün. Akıbet Kaf kapusın kaldırup çıkarsın. Cümle begler ile mülakat olursun. Hak Te'ala sana bir at virdi ki bir kimseye virmedi; ancak sen malik oldın.' deyüp evvela mübârek elleriyle kanadların sıgayup belürsiz eyledi ve dilin mühürledi; zirâ söyleyen at ve uçan at sahibine munis olmaz, didi. Dört ayakların nalladı, didi ki: Oğul bu nal eskimez ne vakt yere düşerse ol vakt şehid olursun. Bunın üçinci gözin her zaman açuk koma yıldız gözedüp seni hilaf yola götürmesün heman yüri git deyüp ga'ib oldı.'' (Akın 2016: 98-99).

Aşkar çok hızlı bir attır. Kırk günlük yolu bir günde alır. Aşkar'ın olağanüstü özelliklerinden biri de ölümsüz oluşudur. Hızır'ın tavsiyesi üzerine Aşkar'a Âb-ı Hayat suyu içirilmiştir. Dokuzuncu ciltte şöyle anlatılır: ''Hele bu su ile gusl eyle bedenin kuvvetli ola ve Aşkar'a içür mani değül' dedi. Cezirede pak ol ma-i mübârek ile gusl idüp Aşkar'a içürdi.'' (Tatlı 2017: 42).

Türk destanları ve halk hikâyelerinde kahraman küçük yaşta ata biner ve kılıç kullanır. Çocuk yaşta yiğitlik gösterip isim alan bu kahramanların tamamlayıcı diğer unsur ise atı ve kullandığı silahlardır. Oğuz Kağan'da ve Köroğlu'nda olduğu gibi Hamzanâme'de de Hamza küçük yaşta ata binmeyi öğrenir. Bu atlar kendilerine kutsal bir şekilde sunulur:

> ''Hamza altı yaşındadır. Yareni Amr, Hamza'ya her savaşçının bir atı olması gerektiğini söyler ve babası Abdulmuttalib'den bir at istemesini tenbihler. Hamza'nın at istediğini duyan babası ona istediği atı seçebileceğini söyler. Fakat Hamza hangi ata bindiyse atlar onu çekemez ve belleri kırılır. Amr bu sırada bir bezirgânın Nuşirevân'a hediye etmek üzere götürdüğü atı görüp Hamza'ya gösterir. Hamza atı çok beğenir. Babası atı bezirgândan almak ister. Fakat bezirgân satılık olmadığını söyler. Abdulmuttalip, Hamza'nın durumunu anlatınca adam Hamza'nın altı yaşında oluşuna kanarak eğer Hamza o asi ata binerse atı ona hediye edeceğini söyler. Bunun üzerine Hamza ata binmeye çalışır ve rahatlıkla biner. At Hamza'yı taşır. Amr ile yine şikâra giden Hamza'yı bir gün Kaf Dağı'nın padişahı olan Esma Peri görür ve gökyüzünden yere iner. Hamza ile görüşmek ister ve vezirini Hamza'nın yanına yollar. Hamza görüşmeyi kabul eder. Esma Peri ve Hamza tanışıp

bir süre sohbet ederler. Sohbetin sonunda Esma Peri, Hamza'ya türlü mücevherler ve siyah bir at hediye eder. Bu atın adı ''Siyah Kaytas''dır. '' (Soyal 2018: 71).

Battalnâme'de Battal Gazi'nin bindiği Aşkar isimli at Hamza'dan kendisine yadigâr kalmıştır.

''Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi dağlarda avlanmaktadır. Şam dağlarında avlanırken bir geyiğin peşine takılır. Geyik Hüseyin Gazi'yi bir mağaraya götürür ve gözden kaybolur. Mağarada Cafer'e yani Battal Gazi'ye verilmek üzere Allah tarafından yerleştirilen çok iyi bir at, süngü, Adem peygamberin iki bölük saçı, Davud peygamberin zırhı, İshâk peygamberin zırhlı örtüsü, Hz. Hamza'nın bütün silahları vardır. Atın ismi Aşkar'dır ve bu isim de Allah tarafından verilmiştir. İlk önce Hüseyin Gazi ata sahip olmak istemiş ancak gaipten gelen sesi duyana kadar Aşkar, Hüseyin Gazi'ye teslim olmamıştır. Hüseyin Gazi bu atın ve silahların kendisi için değil, Cafer için saklandığını anlar ve emanetleri alıp geri döner.'' (Demir N. ve M. D. Erdem 2006: 10).

Saltuknâme'de Sarı Saltuk da Aşkar'a biner.

''Bir gün rüyasında atası Seyyid Battal Gazi'yi görür. Atası ona, yerini tarif ettiği bir mağarada kendi ünlü atı Aşkar'ın onu beklediğini, silahlarının da orada durduğunu, bu arada Dahhâk'ın kılıcının, diğer silahlarının, Güştasb'ın kalkanının ve Hazret-i Hamza'nın silahlarının hep orada bulunduğunu, gidip onları almasını söyler. Sarı Saltuk tarif edilen mağarayı arar, bulur ve içeri girdiğinde, Aşkar yerine Hz. Ali'nin Zü'l-cenah (kanatlı) adlı atını görür. Üzerinde yine Hz. Ali'nin silahları vardır. Sarı Saltuk onları alır, kuşanır ve ata biner.'' (Ocak, 2011: 38).

Demir N. ve M. D. Erdem (2013: 28) hazırladığı Saltıknâme'de Şerif ilk başlarda mağarada Aşkar'ı bulur ve ona biner. Ancak kısa bir süre sonra Aşkar'ı bıraktığı mağaraya gidince Aşkar'ın yerinde Hz. Ali atı olan Zülcaneh'i bulur. Aşkar bütün savaş aletleriyle ortadan kaybolmuştur. Atın alnındaki namede Aşkar için nasibinin bu kadar olduğu Bu atın Hz. Ali'nin atı olduğu yazılıdır. Bu ata Hz. Peyamber, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Hamza, Hz. Abbas, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin binmiştir. Üzerindeki silah Hz. Ali'nindir.

Saltuknâme'de Sarı Saltuk'un adı Şerif Saltıh olarak geçer. Şerif, Türkistan seferinde Haveriler ile savaşır. Taberistan halkı suretine girip gezerken Elburz Dağı'nda gizlenir. Burada siyah bir at bulup ona biner ve adını Siyâh Bedevî kor (Akalın 1988: 6).

Eserde geçen önemli kahramanlardan ve Hamza'nın Rum zemininde doğan oğlu Ömer bin Hamza'nın bindiği atın adı Esb-i Duhan'dır. Yine Hamza'yla birlikte doğan kişilerden biri olan Amr Ma'dî de çil aygıra biner.

Hamzanâmelerde savaş sahneleri metnin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu sahneler çok şiddetli, kıran kırana geçmektedir. Kahramanların gürz darbelerinden atların belleri kırılmaktadır. ''Siyeh Şīr: ''N'ola!'' deyüp birbiri ardınca üç deste-çūb urdı. Kaytafā menʿ eyledi ammā beğendi. Kaytafā dahi gürzün çevirüp bir darb öyle

urdu kim rahşınıŋ beli kırıldı. Siyeh Şīr kendin yere atup ayak üzerine durdı.'' (39a), ''bindügi rahşıŋ kütürdek beli kırılup Mukallid rahşıyla yıkılup ʿakıl dā'iresinden çıkdı.'' (42b).

Hamzanâme'de gerçekleşen meydan savaşlarının çoğu at üzerinde yapılır. Metinde hem Türkçe ''at'' hem de Farsça ''rahş'' kelimeleri kullanılmıştır. ''Kubād fırsat bulup Keyvān'a bir nize şöyle urdı ki siper-i sineden güzer kılup arkadan çıkdı. Şehzāde silküp atından yıkdı. Sıçrayup zemīne indi.'' (4a). ''Kaytafā yakasına yapışduğuna ʿār edüp hışımla bir zūr şöyle eyledi kim Behrām'ıŋ rahşı iki dizleri üzerine çökdi. Behrām ol hāli görüp kendüyü zemīne atdı.'' (38b). ''Ol mahālde Melik Behmen-i Kūhustānī rahşın sürüp öŋün aldı.'' (39a). ''Tur Serkeş karındaşınıŋ ol hālin görüp rahşın sürüp Kaytafā'ya berāber oldı.'' (39b). ''Tur Banû kendiyi uğurladı gönderdi ammā cebesin söküp iki yerden zahm urdu ve zūrundan rahşından ayrılup zemine düşdi.'' (*25b*). ''var kuvvetin bāzūya getürüp rahşın sürüp mīzān yerine geldikde kol kaldurup ʿāşıkane bir gürz urdı.'' (42a). ''üç bölük ʿasker yerlerinden durup rahşlarına süvār olup meydān kenārına gelüp alaylar ve saflar bağlayup'' (28a). ''Hemān ālāt-ı harbiŋ alup rahşıŋa süvār ol. Birer yol devlet sınaşalım.'' (57a). '''Amr Maʿdī çil aygırı sürüp bir şeş-ber urdı.' (57b). ''bir gürz şöyle urdu kim at gerdānın koçup ʿāklı gitdi. Melik Kaytafā rahş başın çevirip yetişdi.'' (57b). ''Emīr-i ʿArap: ''Ne dersin, ey dilāver? İner misin rahşıŋdan kemer tutuşalım? Yoksa at üzerinde kemend cengin edelim mi?'' dedi.'' (62a). ''rahşına süvār olup raʿd-ı var naʿra urup urdı küffāra kılıcı.'' (87b).

Siyeh Şîr'in Şâh Nuşirevân'ı esir aldığını gören Amr Ayyâr, Şâh Nuşirevân'ın değerli mücevherler ve elbiselerini alır. Önemli kişilerin bindiği atlar ve bu atların takımları değerlidir. Amr Ayyâr, Şâh Nuşirevân'ın bindiği atın takımlarını ve eyerini alır. ''Şāh: ''Be hey ʿAyyār niçün böyle edersin. Benim ʿırzım var. Hiç utanmaz mısın?'' dedi. ʿAmr: ''Neden utanurım? Şimdi sen bizim esīrimizsin hemān öldürmedüğüme kāyil ol.'''' (78b, 79a).

At yerine göre kaçma aracıdır. Şâh Nuşirevân yenilince atına binip kaçar. ''Pehlivānlardan biri dahi Hamza'nıŋ öŋüne gelmeğe mālik olamadı. Server alemlere yaklaşdıkda Şāh duramayup hemān atına binüp Medāyin'e doğrı kaçdı.'' (93a).

Hamza'nın oğlu Kubâd'ın bir yadigâr atı vardır. Ancak bu yadigâr atın ismi söylenmez. Şâh Nuşirevân intikam almak için Serhenk Ayyâr'a Hamza'yı ya da adamlarından birinin kafasını kesip getirmesini söyler. Kubâd görürdüğü bir rüyada birkaç gün yatağında yatmaması söylenir. Bunun üzerine Ferruhzâd onun yatağında yatar. Serhenk gelip Kubâd zannettiği Ferruhzâd'ın kafasını kesip Şâh'a götürür. Bunun üzerine Kubâd Şâh'tan intikam almak için babası Hamza'dan izin ister ama Hamza ona izin vermez. Bunun üzerine Kubâd bir gece gizlice yadigâr atına atlayıp gözden kaybolur. ''Kubād dibelek elem çekdi. ''Atam beni er yerine komadı der açmaz koyup

ahşam oldukda bir yādigār atı var idi. Hāzır kılup cebelerin giydi. Kılıcın kuşandı sā'ir ālāt-ı harbin alup rahşına süvār oldı.'' (86a).

Farsça 69 bölümden oluşan el yazması Hamzanâme'de Hamza'nın bindiği at beyaz olarak resmedilmiştir.

1.2.2.6.3. Av ve Avcılık Motifi

Avcılık Türklerin hayatında önemli bir yere sahiptir. Türkler küçük yaştan itibaren çocuklarına ata binmeyi ve silah kullanmayı öğretmişlerdir. Hayatlarını devam ettirmek ve düşmana karşı korunmak için av avlamışlardır. Böylece eğlenerek savaş taktiklerini geliştirmişlerdir.

On ikinci ciltte av ve avcılıkla ilgili bilgiler sınırlıdır. Av ve avcılık için ''sayd arzusuyla şikâra binmek, sayd u şikâr'' ifadesi kullanılmıştır. Teke tek yapılan cenkler uzun sürer. Sabah başlayan cenk güneş batınca bırakılır ve diğer günün sabahı tekrar devam edilir. Bu üslûp üzere yedi gün süren cenkler de vardır. Hamza ile Kaytafâ'nın cengi yedinci günü doldurunca sayd u şikâr için üç gün ara verilir. Bu üç günde ava çıkılır ve yemekler yenilip içkiler içilir. Bu her iki taraf için de geçerlidir. Bu da bize savaş ile avcılığın iç içe girdiğini gösterir. Hamza ile Kaytafâ'nın cengi yedinci günü doldurur. Hamza, Kaytafâ'ya cengin yedinci günü doldurduğunu üç gün ara vermeleri gerektiğini söyler. ''Ya Kaytafā imdi kānūn-ı kadīm üzre seniŋle yedi gün ceng eyledik üç günde ceng olmayup ʿayş u ʿişret ve sayd u şikār ede[v]üz on birinci gün yine meydāna girüp seniŋle buluşup merdāne ceng ederüz.''(44b). Asker dâhil herkes çadırına çekilip ihtiyaçlarını görürler. Kimi ava çıkar kimi eğlenceye oturur.

Hamza ile Kaytafâ'nın cengi kırk gün sürer. Bu zaman dilimin de üç defa üçer günlük ara verilir. Kaytafâ beyleriyle birlikte sayd arzusuyla şikâra çıkar. Bir su kenarında bir ağacın gölgesinde av etinden kebap pişirip tavşankanı bade ile işret ederler. Ömer bin Hamza, Kaytafâ ile yenişemediğini düşünerek kendi avını bırakıp Kaytafâ'nın yanına gelir. Kaytafâ kendisine kafa tutan Ömer bin Hamza ve iki arkadaşını yenip her birini bir ağaca bağlar. (56a, 56b). Yine burada da avcılık ve savaşın iç içe geçtiğini görürüz.

Kaytafâ üç günlük işretini bir su kenarında bir ağaç gölgesinde yapar. Atların önemli bir yer tuttuğu avcılıkta Kaytafâ ve beyleri atlarını ağaçlara bağlamışlardır. Kullandıkları savaş aletlerinden kılıçları ve okları ağaçlara asarlar. ''Kaytafā'nıŋ ʿişret etdügi yere geldiler gördiler. Atların bir dırahta bend edüp tīğların ve tirkeşlerin asa komuşlar oturup bāde-nūş ederler.'' (56b).

Avdan boş dönmek bir utanç vesilesidir. Bu savaşçının tecrübesizliğini gösterir. Hamza, şikârdan dönen oğluna yüzünün gülmediği için mizacındaki elemin sebebini sorar. Bugün şikârda eline bir şey geçmediği için mi üzgün olduğunu sorar. Aslında

Hamza oğlu Ömer bin Hamza'nın Kaytafâ'ya şikârda yenildiği için üzgün olduğunu bilir (59b).

On ikinci ciltte bir yerde av kelimesi geçmektedir. Melik Kaytafâ av etinden kebap pişirip kendi beyleriyle yer (56a). Kahramanların şikârda hangi hayvanları yakaladığını bilmiyoruz. Nitekim Kaytafâ'nın hangi hayvanın etinden kebap yaptığı söylenmemiştir. On ikinci ciltte üç yerde eti yenen hayvan ismi geçer. Amr Ayyâr, Serhenk Ayyâr'ı avlamak için enbândan tavuk çıkarıp zehirli olanını Serhenk'in önüne koyar (5a). Yine Amr Ayyâr beğendiği kızı sırtında Mekke'ye götürürken enbândan pişmiş tavuk ve güvercin kebabı çıkarır (36b). Melik Kaytafâ işret ederken tavşankanı bade içer (56a).

> ''Eski Türklerde bir hayat tarzı olarak benimsenen bahadırlık ve avcılığın bir arada yürütülmesi olayına Hamzanâme'de rastlayabiliyoruz. Avlanma sırasında, av hayvanları yanında, karşılaşılan düşmanla hesaplaşmak gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu hesaplaşma sırasında öldürülen veya esir alınan düşmana da av gözüyle bakılırdı.'' (Sezen 1991: 68).

Sezen'in dediği gibi ''şikâr'' kelimesi sadece av hayvanlarını yakalamak amacıyla kullanılmamış. Birbirine düşman olan İslam ve küffârı temsil eden insanlar da birbirini avlamaya çalışmışlar. Eba Ömer yüz bin askerle ordusu dağılan Mihr-i Nigâr'ın üzerine yürür. Mihr-i Nigâr'a Hamza'yı öldürdüğünü ondan ümidini kesmesini ve teslim olmasını söyler. Mihr-i Nigâr için bugün kendisinin şikârı olduğunu söyler (5b). Amr Ayyâr, Melik Kaytafâ'nın meclisine girmek için yolda giderken arkada kalan aksak sazendeyi bayıltır. Bu olayı anlatırken kolayına gelip herifi şikâr ettiğini anlatır (15b). Daha çok masallarda karşılaşılan devler de av olarak görülmüştür. Hamza Kaf'ta on sekiz yıl kalıp Ra'd Berk ve Semendun adlı devleri şikâr eylemiştir (37b).

Metinde sürekli birbirini alt etmeye çalışan İslam ve küffârı temsil eden Amr Ayyâr ve Serhenk Ayyâr da bu kelimeleri kullanır. Serhenk Ayyâr kendisinin Amr Ayyâr tarafından hile ile şikâr edileceğini düşünür (18b). Serhenk, Amr Ayyâr'ı şikâr edip Şâh'ın huzuruna armağanla varmayı düşünür (20a).

1.2.2.6.4. Bilge Kişi (Yaşlı Adam) Motifi

Türk destanlarında kahramanın kutlu yolculuğunda ona yol gösteren ve nasihat eden bilge tipler vardır. Bu kişiler genellikle belli bir olgunluğa ulaşmış ihtiyar kişilerdir. Bu bilge ihtiyar gelecek hakkında bazı üstün yetenekleri sayesinde bilgi sahibi olan kişilerdir. Tarih boyunca hem Türk devletlerinde hem de Türklerin ilişki kurduğu komşu devletlere baktığımızda yöneticilerin danıştığı, akıl aldığı, fikirlerine saygı duyduğu vezir, pîr, ihtiyar gibi kişilerin olduğunu görürüz. Çobanoğlu (2011: 106), bilge devlet adamı tipi ve kahramanın yoldaşlarından bahsederken Türk epik destanlarından Oğuz Kağan Destanı'nda Uluğ Türk'ü, Manas Destanı'nda Bakay'ı,

Dede Korkut Destanı'nda Dede Korkut'u ve diğer anlatılarda Irkıl Ata'yı, Yuşi Hoca'yı, Tevabil'i bilge kişilere örnek gösterir. Tarihsel bağlamda ise Bilge Kağan'ı, Tonyukuk'u, Alparslan'ı, Nizamülmülk'ü, Akşemseddin'i bu tipe örnek gösterir.

Battal Gazi Destanı'nda Battal Gazi'ye yardım eden kişi Şemmas Pîr'dir. Şemmas Pîr Hüseyin Gazi zamanında Müslüman olmuş ancak bunu gizleyerek Kayser ve Rum askeri hakkında Battal Gazi'ye bilgi aktarır ve ona yardım eder. Müslüman olduktan sonra Abdülvehhab ismini almıştır.

Hamzanâmeler de bilge tipi motifini temsil eden ihtiyar Hâce-i Dânâ'dır. Hâce-i Dânâ; Hoca, Dânâ-i Rüzgâr, Dânâ-ı Âlem, Hoca-ı Dânâ, Büzürcmihr, Pîr-i Rûşen-zâmir isimleriyle anılır. Hoca ehl-i İslam'dır ve küçüklükten beri ateşpertlerle birlikte yaşar. Önce Şâh Nuşirevân'ın babası Keykubâd'a vezir-i azam olmuştur. Keykubâd ölünce vasiyeti üzerine oğlu Şâh Nuşirevân'a vezir-i azam olur. Keykubâd, Hoca'ya her ne olursa olsun Şâh Nuşirevân'ı terk etmemesini söyler. Hoca da ölünceye kadar Nuşirevân'ın yanında kalacaktır. Devlet yöneticiliğinde kâmil bir zekaya sahip olan Hoca'yı tanımak için Hamzanâme'nin birinci cildine bakmak gerekir. Birinci ciltte Hoca'nın çocukluğundan başlayarak Şâh Nuşirevân'a vezir olmasına kadar geçen sürede başından geçen olaylar ayrıntılı anlatılır. Hamza'yla tanışması da bu zaman diliminde gerçekleşir. Nuşirevân'ın emriyle Medâyin'den kalkıp Mekke'ye gelir. Abdulmuttalip'le görüşüp Hamza ile birlikte doğan on çocuğa hediyeler verip maaş bağlar.

Hoca, hem Şâh Nuşirevân'a hem de Hamza'ya yol gösteren bir kahramandır. Hoca'nın Şâh Nuşirevân'a verdiği nasihatler diğer vezir Bahtek tarafından engelenir. Hamza, bir şey danışacağı zaman Amr Ayyâr'ı görevlendirerek Hoca'ya gönderir. Bazen de Hoca bir tehlike durumunda Hamza'ya mektup yazıp gönderir.

> ''Ol gice Hoca ʿAmr'ı alı kodı. Hamza'ya bir muhabbet-nāme yazdı mühürleyüp ʿAmr'a verüp ertesi gönderdi. ʿAmr'dır oradan gidüp Hamza'nıŋ huzūrına geldi ve Hoca'nıŋ selāmın değürüp nāmesin sundı. Server açup okudı gördi. Vāfir ʿarz-ı muhabbetden soŋra ''Benim ciğer köşem tedārik görüp Mekke üzerine varasın zirā Mekke üzerine ʿazīm düşmān gele yakın zamānda.'' demiş. Server: ''Kim ola?'' deyüp cān başına sıçradı.'' (89a).

Hoca, reml ve ilm-i nücûmu iyi bilir. Reml dökerek gelecekten haber verir. Hamza ve Şâh Nuşirevân, Hoca'ya reml döktürerek gelecekteki olayları öğrenmeye çalışır. ''Āhir Hoca'ya yüz urup: ''Ey Dānā-ı ʿĀlem bir göre şu oğlan kandadır, yoklayalım?'' dedi. Hoca: ''N'ola!'' deyüp usturlābın eline alup reml eyledi.'' (85a).

Hoca ile Şâh Nuşirevân'ın diğer veziri Bahtek sürekli tartışırlar. Hoca bu zamana kadar söylediği her şey olmuştur. Bunu Bahtek'e şu sözlerle anlatır: ''Ey cehūd oğlu cehūd işte bildiğim için söylerim. Ben aslını bilmediğim sözi dilime getürmem. Sen beni kendin gibi kezzāb mı kıyās edersin. Seniŋ nice kerre kizbiŋ tutulmuşdur ammā benim bu ana değin bir kizbim zuhūr etmedi.'' (*40a*).

Hoca gözden kaybolmak için hırkasını başına çekip Hüsrev-âbâd şehrine gelir ve bir köşede reml döküp her kimin müşkil bir işi varsa çözer. Hoca'nın nâmı Hüsrev-âbâd şâhı Hüsrev-i Bâlâ-nişîn'e ulaşır. Adamları Hoca'yı şöyle tarif ederler: ''Ey Şehr-i yār bu yakında şehre şöyle bir kāmil kimse gelmiş. Dünyāda görülmedik ve işidilmedik sanʿatlar gösterüp halkıŋ müşkillerin hāl edermiş. ʿAceb kimse imiş.'' (101a, 101b). Hoca bu bilgisiyle kısa sürede Hüsrev Şâh'ın vezir-i azamı olur. ''Hüsrev Şāh buŋa baʿzı müşkil su'āller eyledi. Hoca hiç tereddüd etmeyüp bī-pervā cevābın verdi. Tahsīn eylediler. Andan Hoca anda olan hükemāya çok müteʿallik su'āller eyledi. Birine cevāp veremediler. Yine Hoca cevābın verüp ol kadar izhār-ı fazīlet eyledi ki işidenler hayrān oldılar. Hüsrev-i bālā-nişīn çok geçmedi Hoca'nıŋ kadrin bilüp vezīr-i aʿzam eyledi.'' (101b).

1.2.2.6.5. Cin Motifi

Kaf Dağ'ında periler ve devlerden başka cinler de yaşar. Bu cinler maymun başlıdır. İdris Nesnâs ser'in Hamza'dan kızının intikamını almak için geleceğinden bahsedilir. İdris Nesnâs, Şâh Nuşirevân'a nâme yazıp ortak hareket etmeyi teklif eder. Çünkü ikisinin de düşmanı Hamza'dır. Nâmeyi yüz tane maymun başlı cinnî Şâh Nuşirevân'a getirir. Hoca'yı bulup nâmeyi okuturlar. Bu cinnîlerin padişahına İdris-i Nesnâs ser derler. Hamza Kaf Dağ'ında bunların adasına uğrar. Bu kavim insan görmedikleri için Hamza'nın yanlarında kalmasını isterler. Bunun için şâhları İdris Nesnâs kızını teklif eder. İdris Şâh, Şibke Banû adındaki kızının gayet güzel olduğunu söyler. Biz seni zamanı gelince gemiler ile yeryüzüne çıkarırız, derler. Kız da atası gibi maymun başlıdır. Hamza alacak gibi olunca hemen nikâh kıyıp gerdeğe koyarlar. Hamza kabul etmese de kız Hamza'nın üzerine atılır. Hamza el arkasıyla kıza bir tokat vurunca Şibke Banû ölür. Hamza atasından utanıp oradan ayrılır. İdris Şâh haberi duyunca Hamza'dan intikam almak için dört yüz bin cin askeriyle birlikte gemiler ile Kaf'tan yeryüzüne gelir (104b, 105a).

''Nesnâs'' kelimesi Arapça'da maymun demektir. İdris Nesnâs'ın kavmi de maymun başlıdır. And (2008: 269-272) Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası kitabının Mitologya Yaratıklar bölümünde yarı insan yarı maymun olan bu varlıklardan bahseder. Nesnâs'ın Arapça sözlük anlamında orangotan, goril gibi hayvanlara verilen bir isim olduğunu söyler. Bazı kaynaklarda ''nesnâs'' ismi ''maluf'' olarak da kullanılır. Bu yaratık insan biçiminde olup güzel bir yüzü vardır, konuşamaz, söyleneni anlamaz. Mısır'da bu bir maymun olarak betimlenir, bedeni çok tüylüdür, doğuda ise kuyruğu yoktur, tüylü bedeni güzel bir yüzü vardır. İnsanlar bu yaratıklarla çiftleşirler, çocukları olur. Demirî ve Kazvinî'nin eselerinde ''nesnâs'' tek elli ve tek bacaklı olup sıçrayarak yürür, sanki bir insanın yarısı gibidir. İnsan gibi konuşur, insanlarla karşılaşıp yakalanırsa öldürülür. Başka bir kaynakta bu varlık Sâm oğlu İrem'in

soyundan olduğu, Hint Denizi kıyılarında yaşadığı ve Hintlilerin onu avlayıp yediği aktarılır. Bunlar Arapça konuşur ve isimleri de Arap isimleridir.

Maymun başlı varlıkların insanlarla çiftleşmesi ve Sâm soyundan geldiğine inanılması Hamzanâmelerle bağlantılı olan kısımlarıdır. Çünkü Hamza'da istemeyerek de olsa maymun başlı Şibke Banû ile evlenir. İdris Nesnas'ın kavmi Kaf Dağı'nda yaşar. Sâm, da bir zaman Kaf Dağı'na gitmiş, orada yaşamış ve orada hazineler bırakmıştır.

Saltuknâme'de Şerif Gazi, Rüstem bin Zal'in türbesini ziyaret eder. Şerif türbeden dışarı çıkınca dışarda oturan pîr kılığına girmiş şeytanla karşılaşır. Pîr, Rüstem'in zamanında güçlü bir pehlivân olduğunu ve büyük taşı kaldırdığını söyler. Pîr, Şerif'e başı üstüne kadar kaldırabilmesi için kendisine secde etmesi gerktiğini söyler. Şerif bu pîrin şeytan olduğunu anlar tam onu öldüreceği zaman şeytan gözden kaybolur (Akalın 1988: 15).

Saltıknâme'de Şerif, Menucher Cinnî ve Menucher Cinnî'nin cinleri ile Kaf Dağı'na gider. Menucher Cinnî, Kaf Dağı'na daha önce de gittiği için Şerif'e rehberlik eder (Demir N. ve M. D. Erdem 2013: 89).

1.2.2.6.6. Çok Kuvvetli İnsan Motifi (Gazi Tipi Motifi)

Hamzanâmelere baktığımızda kahramanlar sürekli bir savaş içerisindedir. Nuşirevân ile Hamza ve pehlivanları üstün özelliklerini çoğu zaman savaş meydanında gösterirler. Bu durumda bir tarafta yenen diğer tarafta yenilen ortaya çıkacaktır. Hamza ve adamları birçok yerde yenen taraftır. Hamza'ın savaş meydanında sürekli yanında olan bir yer fethedilecekse oraya giden bu kişiler eserde ''on kulu'' ifadesiyle geçmektedir. Bunlar birinci ciltte de görülen Hamza'yla aynı gün doğan on kişidir. Bunlar, ''Mukbîl, İkbâl, Mukâtil, Münezzir, Mübeşşir, Meymun, Mübârek, Mukabil, Mübaşir ve Amr''dır (Soyal 2018: 88). Bu kişilerden Mukbil, İkbal, Meymun, Mübarek ve Amr Ayyâr on ikinci ciltte isimleri geçmektedir. Ayrıca daha sonra Müslüman olan kişiler de vardır. Onlar da teke tek yapılan savaşlarda çok kuvvetli olduklarını gösterirler.

Hamza gibi Hişam neslinden olan Melik Kaytafâ da kendisini sâhipkırân olarak tanıtır. Atalarının mirası olan Sâm tahtını ve diğer eşyaları Hamza'dan almak için savaşır. Kahramanların eserde ilk göze çarpan özellikleri boylarının çok uzun olmalarıdır. Amr Ayyâr, Melik Kaytafâ'yı gördüğünde şöyle söyler: ''altmış beş arış kadd çekmiş, yigirmi iki arış sinesiniŋ eni var. ʿAceb heybet ü salābet sāhibi güya ki Lenduhā-ı sānidir. ʿAmr hayrān olup gönlüŋden Hakk'a niyāza başladı: ''Ya Rābbe'l-ʿālemin ʿarz-ı Sāhip-kırān'ı bu dilāveriŋ şerrinden sen sakla.'' (11b, 12a). Hazret-i Hamza'nın on sekiz, Ömer bin Hamza'nın yirmi dört, Mukallid'in kırk dört, Civân-

baht-ı Çînî'nin kırk dört, Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî'nin kırk sekiz arış boyları vardır.

Hamza ile Melik Kaytafâ otuz dokuz gün savaşır yenişemezler. Kırkıncı gün Hamza, Melik Kaytafâ'yı yener. Hamza ile Melik Kaytafâ arasında savaş meydanında şöyle bir konuşma geçmektedir ki Hamza'nın üstün özellikte birisi olduğunun ispatıdır. ''''Ya Hamza! Sen de ne hāssa vardır ki ben yukarı çekerin sen aşağa gidersin?'' dedi. Hamza eyitdi: ''Hāsse oldur ki Hāk Teʿālā Sāhip-kırānlara vermişdir. Kendü zūrlarından yere batarlar. Herkese olmaz. Bundan eyü hāssa mı olur?'' dedi.'' (63a).

Hamza yenilmezliğiyle ön plandadır. Kırk elli yıldır savaşmaktadır. Yenemediği kimse yoktur ve arkası yere gelmemiştir. On sekiz yıl Kaf'ta kalıp Sâm ve Kahraman'ın bile karşısında aciz kaldığı devlerden olan Ra'd Nerre, Berk Nerre ve Semendun hezar yek'i öldürmüştür. Kaf'tan Hazret-i Süleymân'ın definelerini alıp Kaf kapısını kaldırmıştır. Melik Behrâm; Hamza'yı, Kaytafâ'ya şöyle tanıtır: ''Bir dilāver ki kırk elli yıldır, at binüp kılıç kuşanup dahi öŋüne kimse durmadı ve arkası yere gelmedi. On sekiz yıl kūh-ı Kaf'ı şikār eyleyüp Sāmlar ve Kahramānlar elinden ʿāciz olduğı Ra'd u Berk ve Semendun hezār yek-desti helāk eyleye ve define-yi Süleymān'a vasıl olup bār-gāhın çıkara Kaf kapusın kaldura'' (37b).

Hamza on sekiz yıl Kaf'ta kaldığı sürede birçok dev ve kötü cinlerle savaşmıştır. Öldürdüğü devlerin kafalarını ve dişlerini Esma Peri cevahirlerle süslemiştir. Hamza gelirken bunları da ona hediye etmiştir. Ra'd Nerre'nin kellesi büyük bir havuz kadar vardır. Bununla içki içerler. Bir adamın ne kadar kuvveti varsa o kadar içebilir. Havz-ı sağir olan bu kelleden Hamza, Lenduhâ ve Kaytafâ dolusunu içmiştir.

> ''Esmā-i Perī'niŋ bir hakīm vezīri vardır. Muʿallem Kaf'dır. Ol bunda hünerin izhār edüp tılsım etmişdir. Bir adamıŋ ne kadar kuvveti var ise o kadar içebilür. Ziyāde içse hazm edemez. ʿĀklı gider zarara uğrar.'' dedi. Kaytafâ: ''Ey dilâver ya bu meclisde andan dolu içmiş var mıdur?'' dedi. Emīr-i Merdān: ''Bir ben içdim. Bir de Lenduhā içmişdir. Gayrısı tamāmca içmeğe kādir olmadı.'' dedi.'' (68a).

Melik Kaytafâ, meydanda karşısına gelen Siyeh Şîr'i beğenip şöyle söyler: ''Melik Kaytafā Siyeh Şīr'i gördi. Bir kara yağız çār-ebru dilāver kırk iki arış kadd çekmiş başına turna telleri sokmuş omuzunda bir büyük deste-çūb bir kırmuzı gergedana binmiş garīb ve ʿacīb erdir.'' (38b, 39a).

Hamza'nın adamlarının hepsi birer pehlivandır. Bu yiğitliklerini eserin değişik yerlerinde görebiliriz. ''Husūsā Mukallid Nev-civān bile ve ʿÖmer bin Hamza ve Tur Serkeş ve Melik Behrām-ı Kürd Hakanī ve Melik Behmen-i Kūhustānī bunlarıŋ her biri nedür bilür misin? Ceng gününde bunlara degme bir pehlivān mukābil olabilür mi ve bunlara ʿasker mi hā'il olur?'' (17a).

Melik Kaytafâ o kadar güçlüdür ki kırk kişinin zor çektiği Alem-i Ejderha peykeri tahtını tek başına çeker. Savaşlarda Alem-i Ejderha peykeri tahtını sol eline alır sağ eline de savaş aletlerini alıp savaşır. Ejderha başlı bu taht ile düşmana korku verilir.

Hamza'nın oğlu olan Kubâd da babası gibi olağanüstü özelliklere sahiptir. Kubâd yedi yaşında iken Pûs kalesinin komutanıdır. Savaş meydanında Keyvân Katil ile karşılaşır ve bir nize ile onu öldürür. ''Kubād, Keyvān'a rast gelüp bir nize urup helāk eyledi. ʿAskerimiz perişān eyledi. İşte kaçup geldik.'' dediler. Nuşirevān: ''Bu ne olmaz sözdür. Kubād yedi yaşında bir oğlan Keyvān Kātil gibi herīfi katleyleye bu nasıl işdir? dedi.'' (5a, 5b).

Hoca, Kubâd'ın yiğitliklerine şaşırmaması gerektiğini söyler. Kubâd'ın Hamza'nın oğlu olduğunu söyledikten sonra Hamza'nın da küçük yaşlarda gösterdiği yiğitlikleri anlatır. Hamza yedi yaşında iken Yemen'i fethetmiştir. Yine yedi yaşında Hişam bin Alkame'yi öldürmüştür. On iki yaşında Melik Behrâm'ı yenmiştir. Şâh'ın emriyle on dört yaşında adı Lenduhâ bin Saʿdan olan adam ejderhasını kafese koyup İran'a getirmiştir. ''Hamza yedi yaşında iken diyār-ı Yemen'i feth eyledi ve Hişām bin Alkeme'yi katledüp dört kerre yüz biŋ ʿaskerin perişān eyledi. On iki yaşında Melik Behrām'ı basdı. On dört yaşında Lenduhā gibi adam ejderhasın basup kafese koyup İran'a getürdi. İmdi Kubād ol Hamza'nıŋ oğlıdır.'' (5b). Hamza hakkında anlatılan bu olaylar muhtemelen Hamzanâme'nin önceki ciltlerinde geçmektedir.

Hamza'nın en yakın dostu ve mağara arkadaşı Amr Ayyâr'dır. Hamza gibi Amr Ayyâr da olağanüstü özelliklere sahip birisidir. Hamza'yla birlikte doğan çocuklardan birisidir. Hamza'nın sürekli yanındadır. Kurnazlığıyla öne çıkan Amr Ayyâr sakallı ve kısa boyludur. Fiziki özellikleri metinde şöyle anlatılır:

''Külāhla yedi arış kadd çeker

Karaca kuraca

Ablakdır bacaklıca

Nohūd burunluca

Şunda bunda kösece

Sakalı gelmiş'' (16a).

Saltuknâme'de çok güçlü insan motifinin temsilcisi Sarı Saltuk'un kendisidir. Şerif Gazi olarak da biline Saltuk savaş meydanında kendisinden şöyle bahseder: ''Benem, Şerîf Gâzî cihân pehlivân!''(Akalın 1988: 9). Şerif yenilmezdir. Düşmanları onu şöyle tarif eder: ''Ol elçiler feryâd idüp eyittiler: İy Melik! Biz dahı bunu nice kerre tuttuk; oda yaktuk yanmadı, dahı suya attuk gark olmadı. Dürlü dürlü ʿazâblar ittük çâre olmadı, yine sağ ve sâlim ʿâlemi seyrân idüp geşt ideyorur.'' (Akalın 1988: 4). Şerif Gazi bir yiğitte olması gereken dört hünerde mahirdir. ''Bir ok atmak, bir yazı yazmak,

suda yüzmek, hem yiğit iken gezmek.'' (Akalın 1988: 16). Şerif Kıpçak vilayetinde bezirgân kılığında gezerken kafir olan Kıpçak hanı Sermük Han'a gelir. Bezirgânın Şerif olup olmadığını anlamak için şarap içirmek isterler. Şerif içmeyince onu yakalayıp sandık içinde denize atarlar. Şerif sandık içinde aç susuz kalır. Allah'a ''Benim elimden ne gelir hüküm senindir...''diye dua eder. Hz. Yunus'u karnında taşıyan balık gelip Şerif'i sırtına bindirip kurtarır (Akalın 1988: 16). Şerif'in duası Hamza'nın savaş meydanına çıkmadan önceki duasına benzer.

Şerif Gazi'nin kılıcı tahtadan olup çok keskindir. Bu kılıç kendisine Hz. Hızır tarafından verilmiştir. ''Bu kılıç Resûl Hazretlerinündür -salavatu'llahı ʿaleyh- sana rûzî oldı. Pes Şerif alup anı ʿizzetle sakladı. Hurma ağacından idi, taşı anın birle çalsa iki bölerdi...'' (Akalın 1988: 29). Şerif Gazi bu tahta kılıcı sürekli yanında taşır.

Saltuknâme'de Şerif, Hz. Hızır'ın yardımıyla Allah'a asi olan ve karşısına çıkan yaşlı kadın, çoban gibi kişiler vücutları taş kesilir. Hızır, Şerif'e karşısına çıkan böyle kişiler için dua ettiğinde taş kesileceklerini söyler. Ayrıca Şerif Gazi önüne çıkan nehir ve deniz üzerinde yürüyerek kerametler gösterir (Akalın 1988: 30, 31). Hamzanâmelerde Saltuknâme'de görülen taş kesilme ve su üzerinde yürüme motifi yoktur.

1.2.2.6.7. Dev Motifi

Destan, masal ve efsanelerde insan dışında kötülüğün temsilcisi dev, cin, şeytan, ejderha gibi varlıklar görürüz. Bu varlıklar yarı insan yarı hayvan şeklinde kahramanların karşına çıkarak onları engellemeye çalışır. Kahraman bu varlıkları öldürerek olağanüstü özelliğini ön plana çıkartır. Bu varlıkları öldüren kahraman etrafa nâm salarak kendini ispatlamış olur. Hamzanâme'de İslam'ın temsilcisi olan Hamza yeryüzünde kötülüğün insan dışındaki temsilcileri olan ejder ve devlerle savaşır.

Hamza'nın devlerle yaptığı mücadeleler hem yeryüzünde hem Kaf Dağ'ında gerçekleşir. Hamza on sekiz yıl Kaf'ta kalmış ve orada iki yüz, üç yüz arış boyu olan devleri öldürmüştür (13a).

Kaf Dağı'nda Ümmü'l Hayât'ta yaşayan Raʿd Nerre adında bir dev vardır. Bu dev Sîmurg-ı Ankâ kuşunun yumurtalarını yer. Sīmurg-ı ʿAnkā, Hamza'nın yanına gelip bu devden şikâyetçi olur. Hamza da Raʿd Nerre'yi bulup öldürür (68b). Metinde nasıl öldürdüğü hakkında bilgi yoktur.

Raʿd Nerre'nin Berk Nerre adından bir kardeşi vardır. Berk Nerre kardeşinin intikamını almak için Hamza uyurken saldırır. Hamza'yı üzerinde uyuduğu taşla havaya kaldırır. Taşın bir tarafında Hamza, diğer tarafında Berk Nerre vardır. Hamza bir kılıç darbesiyle devi öldürür (69a). Hamza ve arkadaşları daha sonra bu devlerin kafalarıyla bade içer. Bu kafalar küçük bir havuz kadar olup on sekiz batman aldığı söylenir. ''Raʿd

Nerre'niŋ kellesin Hamza öŋüne kodılar. Bir havz-ı sagīr kadar var. Tamām on sekiz batman bāde alurdı.'' (68a).

Bu devlerin dişleri, pençeleri, kelleleri Esma Peri tarafından değerli taşlarla süslenmiştir. ''Meclis germ oldukda Hamza emreyledi. Hazīneden kūh-ı Kaf'dan öldürdüği dīvleriŋ kiminiŋ pençesin kiminiŋ dişin ve kiminiŋ başın ki Esmā-i Perī her birin cevāhir ile donatmış idi. Getürüp meclisiŋ kenārına dizüp ziynet eylediler.'' (68b).

Masallarda insan yiyen kız kaçıran devler vardır. Hamzanâme'de de Hamza insan yiyen devlerle savaşır. Bu devler karanlık yerlerde yaşar. Mehcûr cadının kalesinde Sâm zamanından kalan kubbelerin birinin içindeki sandıktan çıkan Karnaduc adındaki bu dev insan yiyen bir devdir. Amr Maʿdî ve Amr Ayyâr sandığı açtıklarında içinden dev çıkar ve iki eliyle ikisini yakalar. Dev, ''Yok elbette ben sizi yerim.'' (112a) deyince Amr Ayyâr ''Baka ey Karnaduc! Beni yeme, bāri şunı ye. Zirā benim ne etim var. Hele anıŋ eti çok.'' (112a) der. Amr Maʿdī, ''Yok benim etim zehirlüdür, yılan sokdı. Ol ʿayyārdır eti tatludur.'' (112a) der. Dev bunların tartışmalarına şaşkınlıkla izler. Hamza haberi duyup gelir ve devi öldürür.

1.2.2.6.8. Din Değiştirme Motifi

Gaza düşüncesiyle Hamza'nın önderliğinde Mekke'den yola çıkan İslam beyleri gittikleri yerleri fethetmek için mücadele ederler. Yeni karşılaştıkları toplulukları önce iyilik ile İslama davet ederler. Kabul etmezlerse bilek gücüyle düşmanı yok ederler. Çoğu zaman yenilen küffâr askeri beyleriyle birlikte Müslüman olurlar. On ikinci ciltte toplu olarak Müslüman olan gruplar yoktur ama teke tek yapılan savaşlarda Müslüman olan kahramanlar vardır. Metni detaylı inceleyince bazı kahramanların da sonradan Müslüman olduklarını öğreniriz. Bunu da tez çalışması yapılmış diğer Hamzanâme nüshalarından bulup bilgiyi sağlamlatırırız. Bazı küffâr kahramanlarının zayıf düştükleri anda başka çıkar yol bulamadıkları zaman hile ile Müslüman olduklarını görürüz. Küffâr kahramanları İslamiyetin içerisinde olan bu müsamahayı yeri geldiğinde bir joker gibi kullanırlar. Hamzanâme gibi İslamî destanlarda katî olarak dininden dönmeyen kahramanlar da vardır. Bu kahramanlardan lider konumunda olan Şâh Nuşirevân başta gelir. Hamza, Nuşirevân'a mektuplar yazarak dininden dönmesi ister. Ancak lider konumunda olan Nuşirevân bunu asla kabul etmez. Daha önceki ciltlerde yanındaki adamları tarafından Müslüman olacağı sırada fikrini değiştirdiğinden bahsedilir. Nuşirevân'ın yanında olup Hamzanâmeler boyunca Hamza ile savaşan dinini terk etmeyen ateşperstler görürüz. Örneğin Eba Ömer-i Habeşî, Saykalân-ı Rumî, Zupûn kesinlikle başlarını vermeyi göze alıp dinini değiştirmeyen kahramanlar olarak karşımıza çıkar. Bu kahramanlar Hamza'nın da baş düşmanlarıdır. On ikinci cilde gelince bu kahramanlardan Eba Ömer ve Saykalân-ı Rumî, Hamza ve Amr Ayyâr tarafından öldürülür. Zupûn kaçarak kendini kurtarır. Ancak metni derinlemesine inceleyince bu kahramanların öldürüleceğini hissederiz.

On ikinci ciltte sürekli küffâr tarafında ayyârlıkta usta olan Serhenk Ayyâr, Amr Ayyâr ile şekil değiştirerek birbirlerini avlamaya çalışır. Amr Ayyâr birçok kez Serhenk Ayyâr'ı hile ile uyutup yakalar. Kendini Serhenk, Serhenk'i de kendi kılığına sokarak Şâh Nuşirevân meclisine götürür. Şâh Nuşirevân ve Bahtek, Amr Ayyâr zannettiği Serhenk'i öldüreceği zaman bir engel çıkar. Hoca, Amr Ayyâr'ın Hamza'nın en kıymetli adamı olduğunu söyler ve ölümü ertelenir. Aslında yerde yatan Serhenk'tir. Amr Ayyâr da birçok kez yakaladığı halde İslam'a girebilir düşüncesiyle Serhenk'i öldürmez. Onun daha sonra Müslüman olacağı metinde geçen ifadelerle anlaşılır ve nitekim öyle de olur. Metnin sonlarına doğru imana gelen Serhenk Ayyâr Müslüman olur. Bu metinde ''parmak getirmek'' deyimiyle ifade edilir. Bu olay metinde şöyle geçer.

> ''Bir gice Serhenk-ābād'a gelüp kalʿaya dāhil oldı. Serhenk ʿAyyār'ı fırsat bilüp bende çekdi ve Kaytafā'yı halās eyledi. Andan Serhenk'in ʿāklın götürüp: ''Ey Serhenk, gel insāfa gel! Müslimān ol. Dört halīfem var. Seni anlarıŋ üstüne geçüreyim. Zirā sen anlardan çeri ʿayyārsın çokdan seni öldürürdüm ammā böyle fedāyī olduğuŋ içün kıyamadım. İmdi eger murādıŋ māl cemʿ etmek ise sen benim halīfem oldukdan soŋra küffārıŋ cümle mālları bizimdir. Tek āl görmezsin? Biz bu seferde ne kadar ganīmet alduk istersem şimdi seniŋ de cümle mālıŋ alup başıŋ keserim ammā seniŋ gibi ʿayyāra hayıfdır, gel muhālefet etme.'' dedi. Serhenk de fikreyledi gördi. ʿAmr'ıŋ sözi kendüye fā'idelü hadd-i zātında istese çokdan kendüyi helāk ederdi. İnsāf edüp: ''Ey Sultān-ı ʿAyyārān n'ola çünki sen beni kulluğa kabūl eyledükden soŋra niçün muhālefet ederim. Nihāyet māla tamaʿ edüp yanıŋızda çok suçum vardır. Korkarım ve hicāb ederem.'' dedi. ʿAmr bunuŋ bendin alup: ''Bre elem çekme, İslām'a geldikden soŋra oralar aŋılmaz imān şerefine.'' dedi. Serhenk'dir parmak getürüp Müslimān oldı. ʿAmr ile öpüşüp barışdılar. Andan ol kalʿaya Serhenk bir halīfesin diz-dār diküp sā'irin aŋa ısmarladı.'' (93b, 94a).

Fettâh-ı Mısrî, Lenduhâ bin Saʿdân, Melik Behmen-i Kûhistânî, Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî, Miskâl Şâh, Mukallid Nev-civân, Serhenk Ayyâr, Siyah Şîr-i Asyâbî gibi kahramanlar sonradan Müslüman olan erkek kahramanlardır. Serhenk Ayyâr hariç diğer kahramanlar Hamzanâme'nin daha önceki ciltlerinde Müslüman olmuşlardır. Fettâh-ı Mısrî, Hamza Mısır'ı fethettiğinde atasının intikamını almak için Hamza'nın Kabe'de olduğunu öğrenir. Hamza yaralı bir şekilde Kabe içinde yatarken Fettâh-ı Mısrî şekil değiştirip içeri girer. Amr Ayyâr, Fettâh-ı Mısrî ve adamlarının niyetini anlayıp bunları tek tek içeri alır ve hepsini yakalar. Fettâh-ı Mısrî, Amr Ayyâr'ın teklifiyle imana gelip Müslüman olur. Burada bir olaya daha şahit oluruz. Fettâh-ı Mısrî de Amr Ayyâr gibi şekil değiştiren bir kahramandır. Bundan sonraki hayatında da Fettâh-ı Mısrî, Amr Ayyâr'ın yardımcısı olarak metinde yerini alır. Hamza on dört yaşında iken Hindistan'da ayaklanan Lenduhâ bin Saʿdân'ı yener. Kafese koyup İran'a getirir. Lenduhâ bin Saʿdân bu olaydan sonra Hamza'nın yenildiğini kabul eder ve Müslüman olur. Lenduhâ bin Saʿdân on ikinci ciltte yoktur ama sık sık ismi geçer. Tahtı boştur ve Hindistan'a bir görev için gönderilmiştir. Melik Behmen-i Kûhistânî, Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî ve Tur Banû kardeşlerdir. Üçü de Hamza'ya yenilerek sonradan Müslüman olur. Behmen, Müslümanlığı içine sindirememiş olacak ki Hamza bir sefere

çıktığında dinden döner. Kardeşi Tur Serkeş buna çok kızar ve Behmen ile savaşmaya başlar. Hamza gelip Behmen'i yener. Tur Serkeş, Amr Ayyâr'ın yönlendirmesiyle Behmen'i ağaca bağlar. Öldüğünü zanneden Hamza, Behmen'in yanına gelir ve ağlar. Ölmeyip Hamza'nın yanında ağladığını gören Behmen tekrar ve dönmemek üzere Müslüman olur. İslam'a girip sonra tekrar çıkan İslam beylerinden biri de Amr-ı Maʿdî'dir. Ancak daha sonra aklı başına gelip İslam'a geri döner.

Rüya ile din değiştiren kahramanlardan ikisi de Miskâl Şâh, ve oğlu Mukallid Nev-civân'dır. İkisi de avda aynı rüyayı görerek Hamzanâme'nin sekizinci cildinde Müslüman olurlar. Mukallid'in Hamza'nın ve diğer İslam beylerinin tahtının olduğu bâr-gâh-ı Süleyman'a ilk defa gelişinden ve onlarla tanışmasından sonradan Müslüman olduğunu söyleyebiliriz (10a).

On birinci cildin sonunda annesiyle birlikte rüya ile Müslüman olan kahramanlardan biri de Siyah Şîr-i Asyâbî'dir. Siyeh Şîr-i Asyâbî'nin annesi rüyasında Hz. İbrahim'i görüp kendi ve oğlu Müslüman olur. (Hançer 2018: 76). On ikinci cildin girişi bu kahramanların tasviriyle başlar. Siyeh Şîr-i Asyâbî'nin Müslüman olduğunu kendi ağzından metinde geçen şu bilgilerden öğreniriz: ''Baŋa Siyeh Şīr-i Asyābī derler. Bu yakında Eba ʿÖmer Hamza'yı yaralayup anı getürüp benim değirmenime düşdi. Ben de düş görüp Müslimān oldum ve tīmār eyledim ve uğrunda Şāh ʿaskeriyle eyü ceng eyledim.'' deyüp cümle ser-güzeştin hikāye eyledi.'' (38b, 39a).

Bazı küffâr kahramanları zor kaldıkları anda başka çıkar yol bulamadıkları için hile ile Müslüman olurlar. İslamiyetin düşmana göstermiş olduğu bu hoşgörüyü küffâr fırsata çevirir. Bunu bir kurtuluş çaresi olarak görür. Metinde Eba Ömer ve Zupûn'un İslama girip sonra tekrar çıktıklarını görürüz. Eba Ömer, Hamzanâme'nin daha önceki ciltlerinde hile ile Müslüman olmuştur. Bu bilgiyi bize on ikinci ciltte Amr Ayyâr verir: ''Şu nā-bekār Zupūn'a ve Eba ʿÖmer'e ol kadar çalışdı. İmāna gelir deyü olmadı. İmāna gelüp Müslimān olmadılar. Birer yol imāna gelüp tekrār mürted oldılar. Yine dahi fırsatların bulsa öldürmez ola kim insāfa geleler deyü umar. Ammā melʿūnlarıŋ küfürleri kat kat olup paslandı. İmāna gelmek ihtimāli yokdur.'' (34b). Zupûn iki defa hile ile Müslüman olmuştur. Biri daha önceki ciltlerde diğeri on ikinci ciltte geçer. Kendi ağzından hile ile Müslüman oluşunu şöyle açıklar: ''Diŋ imdi benim murādım budur ki hīle ile Müslimān olup Hamza'ya fırsat bulup helāk edem. Siz dahi ʿaskerine uruŋ kılıcı.''(105b). Eba Ömer ve Zupûn'un işledikleri küfürlerinin çokluğu ve kalplerinin paslanması İslam'a girmelerine engel olmuştur. Bu iki küffâr kahramanın akıbetleri metin boyunca yer yer hem Amr Ayyâr gibi İslam beyleri ağızlarından hem de kendi ağızlarından okuyucuya hissettirilir. Zupûn, Hürmüz'e bu olayı şöyle anlatır: ''Ey şehzāde ya ben de Şāh ucundan otuz yıldan ziyāde cümle mālım gitdi. Vilāyetim gitdi. Kolum kanadım kırıldı. Gözüm kör oldı. ʿĀkibet karındaşlarımda helāk oldı. Bir yalŋız başım ile kaldım. Āhir bir gün ben de ol nārıŋ pençesine düşüp helāk olmam mukarrerdir ammā ne çāre bu sevdadan ferāgat de edemedim.''(82b). Ateşperestler için

İslam askerine karşı savaşmak bir sevdadır. On ikinci ciltte Zupûn'un ölümü gerçekleşmez. Ancak öleceği okuyucuya hissettirilir.

Erkek kahramanların dışında din değiştiren kadın kahramanlar vardır. Bunların çoğunluğunu İslam beylerinin aşık olmaları ve akabinde evlenmeleriyle gerçekleşir. Şâh Nuşirevân'ın kızı Mihr-i Nigâr'ı, Amr Ayyâr'ın sırtında Mekke'ye götürdüğü Banû'yu, Antakya şâhı Firdevs Şâh'ın kızı Meryem Banû'yu evlilikle din değiştiren kadın kahramanlara örnek verebiliriz. Yüzü nikâplı Tur Serkeş ise alp kadın tipini temsil eder. Tur Serkeş, Tur Banû, Tur Divane olarak bilinen bu kadın kahraman bilek gücüyle Hamza'ya yenilerek Müslüman olmuştur. Ancak bu kahraman metinde Hamza'nın oğlu Ömer bin Hamza'nın eşi olacağı bilgisi verilir. Din değiştiren kadınlardan en çok çile çeken babası ateşperest Şâh Nuşirevân'ın kızı Mihr-i Nigâr'dır. Hamza'nın eşlerinden Esma Peri ve Meryem Banû saraylarında otururken Mihr-i Nigâr küffâr babasından ve adamlarından kale kale, bucak bucak kaçar. Bu olaylar Hamza'nın 18 yıl Kaf Dağı'nda kaldığı zaman diliminde gerçekleşir bu olaylar. Mihr-i Nigâr ve Tur Serkeş sonradan Müslüman olup küffâra karşı kahramanca savaşan kadın kahramanlardandır.[17]

Saltuknâme'de din değiştirmeler teke tek olduğu gibi toplu bir şekilde de olmaktadır. Şerif Gazi'nin sefer etmekten maksadı bu diyarda karşısına çıkan gayrimüslimleri bazen kılıç zoruyla bazen de kerametler göstererek Müslüman yaptığını görürüz. Şerif'in, Dobruç'ta karşısına çıkan papaz, kazan içine girip yanmadığı takdirde Müslüman olacaklarını söyler. Papaz daha önce de semender yağı sürüp kazan içine girip yanmamıştır. Bu defasına Şerif ve papaz kazan içine girerler. Bir gün bir gece kazan yanar. Şerif Gazi dua eder ve yanmaz. Papazın kazanına Şerif tarafından toprak dökülür ve ağzı kapatılır. Papaz pişmiş ve yanmış şekilde kazanda ölür. Buradaki halkın bir kısmı Müslüman olur, bir kısmı da haraca razı olur (Akalın 1988: 33).

1.2.2.6.9. Ejder Motifi

Hamza'nın Antakya'da bir ejderhayla savaşıp onu öldürdüğünü Kaytafâ'nın ağzından duyarız. Hoca, Hamza'nın öldürdüğü ejderhaya benzeyen bir alem yaptırır. Adına da Alem-i Ejderha peyker derler. Bu alem o kadar büyük ve ağırdır ki kırk kişi ile birlikte Tavk bin Gırân çeker. ''Server işitdim. Antakya'da bir ejderha öldürüp anıŋ şeklinde Hoca saŋa bir ʿalem yapdurmuş ki nāmına ʿAlem-i Ejderha peyker komuşsuz. Gāyet ağır olmakla kırk adam zabt edüp götürürler imiş.'' (66b). Hamza'nın ejderi nasıl öldürdüğü anlatılmamıştır.

Masallarda ejderha herkesin yanına yaklaşamadığı, insan yiyen korkutucu bir varlık olarak tasvir edilir. Bu yönüyle Kaytafâ savaşa giderken sağ eline kılıç sol eline

[17] Saltuknâme'de kadın savaşçı olarak Meh-pîrûz'u görürüz. Türkistan Meliki Satı Han, Hâver Meliki'nin kızı Meh-pîrûz'a meydanda yenilince Şerif meydana çıkar. Şerif, Meh-pîrûz'un karşısına çıkıp onu yener (Akalın 1988: 9).

Alem-i Ejderha peyker'ini alarak düşmanın gözünü korkutur. Metinde birçok yerde bu anlatılır. ''Alem-i Ejderha peykeri üç yüz şakakların açup yalıŋız bī-pervā zabt eyledi. Düşmān karşusuna gerüp durdı.'' (72a).

Hamza, oğlu Ömer bin Hamza'ya nasihat ederken geçmişte yaşamış sâhipkırânların hayatlarından örnekler verir. Bunlardan bir tanesi de Gerşasb Âhen-desti'dir. Gerşasb Âhen-desti bir ejder tarafından öldürülmüştür. ''Gerşasb Āhen-desti ejder helāk etdügin…'' (60a). Metinde ayrıntıya girilmemiş olayın nerede ve nasıl gerçekleştiği söylenmemiştir. Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinde Hamza'nın oğlu Ömer bin Hamza da aynı babası gibi Antakya'da tığ-ı Karûn ile bir ejderha öldürmüştür (Tatlı 2017: 79).

Ejderha, mitolojide kolay kolay öldürülemeyen ağzından ateşler saçan bir varlık olarak tasvir edilir. Bu yönüyle Hamza'nın savaşlarda gücünü ve korkusuzluğunu göstermek için ejderhaya benzetildiğini görürüz. O nara atıp düşman üzerine atılırken Aşkar'ın üçüncü gözünün perdesini açar. Yedi başlı ejder misali düşmana saldırır. ''Raʿd-ı Var naʿra urup Şāh'ıŋ ʿalemlerin ser-nigūn etmek kasdına Āşkar'ıŋ üçünci gözinin perdesin kaldurup heft ser ejder gibi giderken'' (74b, 75a). ''Sāhip-kırān'ıŋ tīğ-ı kahrına [takat] getüremeyüp alayların bozup saflar söküp ejder misāl [alemler] üzerine çıkageldikde'' (21a).

Serhenk Ayyâr, Hamza'yı ejderhaya benzetir. ''Hamza gibi adam ejderhasıyla hasım oldum.'' (*38b*). Metinde sadece Hamza ejderhaya benzetilmez. Şâh Nuşirevân'ın baş pehlivanlarından biri olan Lenduhâ da ejderhaya benzetilir. Hamza, Hindistanda Lenduhâ gibi adam ejderhasını yenip kafes içerisinde İran'a getirir (5b).

İslam askeri de savaşlarda düşmanın üzerine atılmasıyla ejderhaya benzetilir. ''İslām'ıŋ bahādırları, ululları dirilüp dirileri ejder oldılar.'' (9b).

Ejderhaya benzetilen Hamza'nın belinde sarılı olan kemend ejder derisinden yapılmıştır. Savaşlarda bu kemendi kullanır. ''Hamza: ''N'ola imdi? Hāzır baş!'' deyüp belinden ejder postundan perdāht olmuş kemendin çözüp…'' (62a).

Divan-ı Lügat'it-Türk'te de yedi başlı ejderha'dan (yeti başlığ yil büke) bahsedilir. Ejderha ''büke'' kelimesiyle ifade edilir. Çok güçlü insan anlamında kullanılır. ''Yabaku'ların en büyüğüne olduğu gibi yiğitlere de bu ad verilir ve Büke Budraç denir.'' (DLT 1998: 227).

Ejderha motifini Hamzanâme'de savaşlarda taşınan bayraklar üzerinde de görmekteyiz. Ejderha gücü ve kuvveti temsil etmesi bakımından kırk kişinin zor çektiği Alem-i Ejderha peykeri'nden bahsedilir. Hamza Antakya'da bir ejder öldürünce Hoca tarafından bir bayrak yaptırılır. Bu alemi Melik Kaytafâ savaşlarda bir elinde kılıç diğer elinde Alem-i Ejderha peykeri taşıyarak düşmana korku salar. Köprülü'nün (1983: 63-68) verdiği bilgilere göre ejder motifinin bayraklarda yer alması Eski Çin'den Sasani devletine geçmiş olabileceğidir. Firdevsi'nin Şehnâme'sini ve Esedî'nin

Gerşaspnâme'sini örnek göstererek Sasanilerin askeri kıtalarında üzerinde ejderha resmi bulunan bayraklar taşıdığını söyler. Türklerin Büyük Selçuklular zamanından İlhanlılar (XI ile XIV. yüzyıl) devrine kadar Türk ordularında üzerinde ejderha resmi bulunan bayraklar kullandığını belirtir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde de Sasani toprakları fethedilince Hz. Peygamber'in ejderha resimli bayrağı Ma'dî Kereb'in beline bağlayıp ona kuşak yaptığından bahsedilir.

Saltuknâme'de Şerif, Dobruç iline gelir. Buranın meliki, Şerif'e kendilerini yirmi yedi arış uzunluğunda yılanın elinden kurtarırsa Müslüman olacaklarını söyler. Şerif, yılan olan ejderi geliştirdiği bir yöntemle ok ile vurup yanına yaklaşınca kılıç darbesiyle ikiye biçerek öldürür (Akalın 1988: 22). Burada ejder yılana benzetilir. Bu daha çok ejderhanın yılanın çok büyük hali olarak tasavvur edilmesinden kaynaklanır.

Saltuknâme'de Şerif, Menucher Cinnî ile gemiyle Kaf Dağı'na gider. Şerif, Kaf Dağı'nda bir adada kaz yumurtası büyüklüğünde bir yumurta bulur. Bu yumurtadan ağzından ateşler saçan bir ejderha yavrusu çıkar. Şerif ve gemidekiler oradan uzaklaşırlar. Ejderha bunları takip eder. Karşılarına dağ büyüklüğünde bir yengeç çıkar. Bu yengeç Umman yengeçlerinden olup birçok ejderhayı öldürmüştür. Yengeç kıskaçlarıyla ejderhayı tutup öldürür. Başka bir adada deveden büyük kanatlı bir hayvan görürler. Canavar-ı Evran adındaki bu hayvanı Şerif, Frenk demirinden yapılmış ok ile vurup öldürür (Demir N. ve M. D. Erdem 2013: 89, 90).

1.2.2.6.10. Fal ve Kehanet Motifi

İnsanoğlu tarih boyunca gelecekten haber alma ve olacakları önceden bilmeyi istemiştir. Bu istek her toplumda farklı yöntemlerle kendini göstermiştir. Böylece her toplum kendi dünyasında farklı fala bakma teknikleri ortaya çıkarmıştır. İslamiyet'ten önce Türklerde falcılıkla uğraşan seçilmiş kişiler vardır. Bu kişilere şaman adı verilir. Bu şamanlar rüya yorumlayarak ve fal bakarak gelecekten haber almaya çalışmışlardır. İnan, (1986: 152) Müslüman Türklerden Kırgız-Kazakları ve Nogay şamanlarının en meşhur falın 'kürek kemiği' falı olduğunu söyler.

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle falcılık ve kehanet inanışlarında azalma görünse de bu inanış hala günümüzde ilgi görmektedir. İslam öncesi ''cahiliye'' adı verilen dönemde Araplar falcılığa önem vermişlerdir. Araplar birçok fal tekniği kullanmıştır. Bunlardan bir tanesi de reml (kum falı)'dır.

> ''Sözlükte 'kumlu arazi' anlamına gelen reml kelimesi terim olarak 'kaybolan bir şeyin yerini bulmak, merak edilen bir işin sonucunu öğrenmek amacıyla kum üzerine çizilen çizgilerle fal bakmak' demektir. Daha sonraları kum yerine kağıt veya tahta kullanıldığı halde falın adı değişmemiştir. Literatürde daha çok hattü'r-reml şeklinde görülen ismin yanında darb ve tark kelimeleri de ona yakın

anlamlara geçer; Türkçe'de ise 'remil atmak, remil dökmek' denilmektedir. '' (Çelebi 1988: 555).

İslam dininde Kur'an-ı Kerim'le fal ve fala bakma yasaklanmıştır. Ancak İslamiyet'ten sonra bir ilim dalı olarak devam etmiştir.

> ''Kur'an-ı Kerim'de yer almayan remil kelimesine hadislerde hem sözlük hem terim anlamıyla rastlanır. Muaviye b. Hakem'in hattü'r-reml sorması üzerine Resul-i Ekrem şu cevabı vermiştir: 'Eskiden kum üzerine hat çizen bir nebi vardı. Kimin hattı onunkine uygun düşerse o isabet etmiş sayılır.' İbn Abbas remilin kahinler tarafından yapılan bir işlem olduğunu bildirmektedir. Remilciler bu falın aslının Hz. Adem, İdris, Lokman, Yeremya, İşaya ve Daniel peygamberlere dayandığını söylemekte, dolayısıyla caiz olduğunu iddia etmektedir. Onlara göre bu iddialarına delil gösterdikleri yukarıdaki hadiste sözü edilen nebi İdris peygamber, hattü'r-reml de onun mucizesidir. '' (Çelebi 1988: 555).

Geleceği bilme ile ilgili inanışlar destan, masal, halk hikâyeleri, menakıbnâme ve divan şairlerinin şiirlerinde değişik isim ve tekniklerle yer almıştır. İslamiyet öncesi Türk destanlarında şamanizm etkisi görülürken İslamiyet sonrası Türk destanlarında ise Arap falcılığının etkisi görülmüştür. Masallarda fal ve kehanet motifi sihir üzerinden devam etmiştir. Halk hikâyelerinde ise remil atılarak kahramanın karşılaşacağı tehlikeler bildirilmiş kahramana gelecekte yaşanacak olaylardan haber verilmiştir. Menakıbnâmelerde ise çok sık rastlanan bu motifte kahramanlar müridlerine gayp'tan ve gelecekte olacak olaylardan haber vererek onları bilgilendirmişlerdir. Divan edebiyatında da şairler reml ilmine kayıtsız kalmamış bu konuyla ilgili tutum ve görüşlerini bildiren şiirler yazmışlardır.

Halk anlatılarında gelecekten haber vererek kahramanın yardımcısı olan bilgili kişiler vardır. Hamzanâmelerde gelecekten haber verme motifi çok sık kullanılan bir motiftir. Hamzanâme'nin birinci cildi başlarken Nuşirevân'ın babası Keykubâd tanıtılır. Keykubâd'ın ateşperest olup yedi iklim şâhı olduğu, kırk dört veziri ve üç yüz altmış müneccimi olduğu söylenir. Keykubâd gördüğü rüyayı unutur. Müneccimlerinden rüyayı görüp tabir etmesini ister. Müneccimler çare olmayınca Argıs vezir, Danyal ve Camasb soyundan gelen Büzürcmihr'in bulunduğu şehre gelir. Büzürcmihr'in hocasını rüyayı görüp yorumlamasını ister. Büzürcmihr'in hocası ilm-i nücûmda ve reml dökmede usta birisidir. Yıldızlar yardımıyla rüyayı bulamayınca reml tahtasında reml döker. O da çare olmayınca hikmet kitaplarını karıştırmaya başlar. Üç gün geçer ama rüyayı öğrenip yorumlayamaz. Daha sonra Büzürcmihr rüyasında dedesinin dediklerini yaparak rüyayı öğrenip yorumlar (Soyal 2018: 95). Yine Hoca Şâh'ın üzerine gelecek olan düşman askerini reml dökerek bilir. Nuşirevân'ı uyarıp askerleri dağıtmamasını onlara ihsanlarda bulunup tekrar cem etmesini söyler. (Soyal 2018: 128). Hamza doğduğunda Adiye Banû adında süt anneye verilir. Süt annesi bir gün Hamza'yı beşik içinde göremez. Onu yerinde ağzı büyük, gözleri tencere kapağı gibi bir oğlan yatmaktadır. Hemen Hoca'ya haber salarlar. Hoca reml atıp kim olduğunu ve gelecekte ne olacağını söyler. Çocuğun Habeşistan şâhının oğlu olup bir cinni olduğunu Adiye

Banû'nun emzirmesini kırk gün sonra Hamza'nın geleceğini söyler (Soyal 2018: 95). Aksoy'un Hamzanâme I kitabında (2009: 103) Hamza'nın doğduğunda Kaf Dağ'ı perilerinden Mahallî Cinnî'nin de Raʿd Şâtır adında bir oğlu olur. İlerde Raʿd Şâtır, Kaf Dağ'ında padişah olunca on yedi yaşında Hamza gelip tahtını elinden alan devi öldürecektir. Bunu ilm-i nücûmu iyi bilen Mahallî Cinnî'nin hakîm veziri Mehîne Cinnî söyler. Bu hâl üzere Hamza ile Raʿd Şâtır kırk günlük yer değiştirilir. Hamza Kaf Dağ'ına çıkarılıp aslan sütüyle beslerler, ejderha yağıyla vücudunu yağlarlar.

Hoca'nın reml dökmesi on ikinci ciltte de devam eder. Serhenk Ayyâr, Şâh'ın meclisinde kendisini bu hale koyanın kim olduğunu Hoca'ya sorar. Hoca da bunu yapanın Amr Ayyâr olduğunu söyler. Şâh, Hoca'ya pîr olunca bunadığını söyler. Bahtek de Amr Ayyâr'ın balıklara yem olduğunu söyler. Hoca, Amr Ayyâr'ın celladların elinden kurtulduğu bilmektedir. Bahtek, Hoca'ya bari reml atıp gerçeği öğrenmesini söyleyince Hoca bilmediği sözü diline getirmeyeceğini söyler (*40a*).

Bahtek ile Hoca iddiaya girer. Amr Ayyâr'ın öldüğünü zanneden Bahtek Amr Ayyâr'ın on güne kadar gelmemesi halinde Hoca'nın kellesinin kesilmesini eğer Amr Ayyâr gelirse de beş yüz değnek yemeyi kabul eder. Son güne kadar Amr Ayyâr gelmez. Son günün akşam olunca Şâh Nuşirevân Hoca'ya reml edip Amr'ın halini öğrenmesini ister. ''Şāh: ''Ey Hāce lütfeyle bir reml eyle gör tahkīk ʿAmr sağ mıdır?'' dedi. Hāce reml edüp ''Ey Şāh ʿAmr yakın gelmiş ammā ʿaskere gelmemiş ancak ikindi vakti serā-perdeye dâhil olur. Ahşam olmadan bunda gelür. Eğer kim gelmezse beni katleyle.'' dedi.'' (*42b*).

Hamzanâmelerin sözlü gelenekten gelip yazıya geçirildiğini biliyoruz. Önce Arap edebiyatında oluşmaya başlayıp daha sonra İran edebiyatının etkisiyle eserde eklemeler ve çıkarmalarla yeni Hamzanâmeler oluşmuş olduğunu düşünüyoruz. İşte hem Arap hem de İran toplum hayatından izler taşıyan bu eser insanın günlük yaşantısında yeri olan bazı gelenek ve görenekleri de içerisinde barındırmaktadır. İşte reml dökmek bunlardan bir tanesidir. Reml ve falcılık o kadar yaygındır ki –eserde geçen helva satma geleneğini hatırlatan Baba Hindî helvacı gibi– Amr Ayyâr şekil değiştirdiğinde toplumda rağbet gören ve yaygın bir meslek olan remmal kılığına girer. Amr Ayyâr ve Serhenk Ayyâr şekil değiştirip birbirlerini avlamaya çalışır. Her iki ayyâr da kendi ayyârlığını göstermek için türlü türlü yöntemler kullanır. Bir gün Amr Ayyâr remmal kılığına girip Serhenk Ayyâr'ı tuzağa düşürür:

> ''Āhir bir gün kendüyi bir remmāl sūretine koyup küffār ʿaskerinin içinde oturup başladı kapa kapa çağırup ''Her kimiŋ bir murādı var ise gelsün reml edelim. Eger murādı üzre cevāp vermezsem yine verdügin geri alsun.'' deyüp haykırırdı. Halk ise bahāne isterler. Hemān başına üşüp reml etdirmeğe başladılar. ʿAmr bunlarıŋ her birine bir laʿbla cevāp verüp aldayup akçelerin alur idi. Serhenk de bir sipāhī sūretinde gezerken ol araya geldi gördi. Bir alay adam bir yere üşmüşler. Bir hengāme bir kütürdüdür ki olmaz o der: ''Usta baŋa da reml eyleyü.'' der ''Baŋa da reml reml eyle.'' Serhenk ol hengāmeyi görüp hātırına geldi ki bir reml etdüre göre ki ʿAmr nice fırsat bula hemān halkı yarup içeri girdi: ''Ey usta remmāl! Kerem eyle

baŋa da bir reml eyle pek becid mesālihim vardır. Saŋa ziyāde akçe vereyin.'' deyüp yalvardı.'' (50b, 51a).

Amr Ayyâr ile Serhenk Ayyâr arasında geçen bu diyalogda remlin nasıl bakıldığı ile ilgili bilgilerde verilmiştir. Remil atacak kişi halk içinde dolaşıp bağırır. Kimin bir muradı varsa reml ile cevap vereceği söylenir. Bunun karşılığında ücret alınır. Eğer remmalci kişinin muradı üzere cevap veremezse ücretini geri öder. Bu da paranın peşin alındığını gösterir. Remmalcinin bağırdığını gören halk çevresine toplanır. Reml attırmak isteyen sırası gelince reml ettirir. Remmalci reml attırmak isteyenin eline kur'a verip üç kere sallattırır. Sonra kuma nokta döküp çizer ve bozar. Remmalci remil baktıran kişinin nasıl bir sıkıntıda olduğunu bilir ve söyler. Belki remmal daha çok para almak için her şeyi söylemez. Remil baktıran kişi sonunun ne olacağını öğrenmek isterse tekrar ücret vererek sonucu öğrenir ve ne yapılması gerektiği hakkında bilgiler alır.

Şâh Nuşirevân, Hamza'ya esir düşer. İslam'a davet edilir kabul etmez. Bir kafese koyup çadırın orta direğine asarlar. Kubâd, Nuşirevân'nın kızı olan Mihr-i Nigâr ve Hamza'dan doğan oğludur. Dedesinin bu şekilde olduğuna üzülür. Gizlice ona yemek götürür. Bir gün Serhenk Ayyâr tarafından gizlice Şâh Nuşirevân kaçırılır. Halk bunu Kubâd'ın yaptığını düşünmektedir. Kubâd bu söylenilenlere üzülür ve bir gece gizlice gözden kaybolur. Hamza, Hoca'dan Kubâd'ın nerede ve nasıl olduğunu öğrenmek için reml dökmesini ister. Burada Hoca'nın usturlab ile reml dökmesi dikkat çekicidir. ''Āhir Hoca'ya yüz urup: ''Ey Dānā-ı ʿĀlem bir göre şu oğlan kandadır, yoklayalım?'' dedi. Hoca: ''N'ola!'' deyüp usturlābın eline alup reml eyledi. Andan cevāp verüp eyitdi: ''Üç yıl gurbeti var. Yine sıhhat u selāmetle gelür size buluşur.'' dedi. Hamza ve Mihr işidüp şād oldılar.'' (85a).

Pala (2004: 465) usturlabın eski bir astronomi aleti olduğunu söyler. İlk defa M.Ö. II. yüzyılda Hipark'ın kullanığını, müneccimler bu aletle insanların talihini okuduklarını ve gelecekten haber verdiklerini belirtir. Usturlabın asıl işlevinin ise yıldızların dünyadan uzaklığını ölçmek olduğunu belirtir.

Bahtek, Şâh Nuşirevân'ın başına gelen kötü olayların sebebinin Hoca olduğunu söyleyip Şâh'ı kızdırır. Şâh da Hoca'yı baş vezirlikten alır. Yerine gelen Bahtek, Hoca'nın malına el koyar ve adamlarını görevden alır. Hoca'yı zindana attırır. Amr Ayyâr, Hoca'yı zindandan kurtarır. Bunun üzerine Hoca gizlice oradan ayrılıp Hüsrev-âbâd şehrine gidip reml etmeye başlar. Hoca çok müşkil işleri kolayca çözünce ünü yayılır. Dünyada görülmedik ve işidilmedik sanatlar gösterip halkın müşkillerini çözen bir acayip kimse olarak ün salar. Bir gün Hüsrev-âbâd şâhının müşkil bir durumu ortaya çıkar. Vüzerâsı ve hükemâsı cevaplandıramaz. Hoca gelip bütün suallere cevap verir ve baş veziri olur (101a, 101b, 102a).

On ikinci ciltte geriye dönüş yapılarak geçmişte yaşanmış bir olay hatırlatılır. Hamza yedi yaşında iken Yemen'i fethedip Hişam bin Alkame'yi katleder (5b). Bu olay

ikinci ciltte geçmektedir. İkinci ciltte Hişam bin Alkame'nin kuds-i şerifli bir Yahudi padişahı olduğu söylenir. Hişam bin Alkame'nin ilm-i Tevrat, ilm-i Tevarih, ilm-i nücûm ve remeli çok iyi bildiği belirtilir (Datlı 2009: 50).

Altıncı ciltte Şâh Nuşirevân, Lenduhâ'dan haber alamamışdır. Lenduhâ'nın öldüğünü söyleyenler vardır. Şâh Nuşirevân, Hoca'ya reml ettirip Lenduhâ'nın sağ olduğunu, hapisten kurtulduğunu üç güne kadar geleceğini öğrenir (Yılmaz 2018: 48).

Yedinci ciltte Mahl-i Cinnî, Sencab Nerre adında ifritin Hz. Süleyman'dan kalan şifa taşını zorla ellerinden aldığını Hamza'ya anlatır. Mahl-i Cinnî'nin oğlu Ra'd Şatır ile Hamza süt kardeştir. Esma Peri, Sencab Nerre'yi nasıl yeneceğini, veziri Mu'allim-i Kaf'a reml ettirerek öğrenir. Mu'allim-i Kaf, yeryüzünde Hamza bin Abdulmuttalib adında bir ademin ortaya çıkıp sâhipkırân olacağından ve şifa taşını alıp Esma Peri'nin intikamını alacağını söyler (Baysal 2008: 57). Mihr-i Nigâr ve Hamza'nın arkadaşları Hamza'nın Kaf'tan on sekiz güne kadar gelirim demesi üzerine kırk gün geçtiği halde gelmeyince Amr Ayyâr gizlice Hoca'nın yanına gidip Hoca'dan reml ettirip Hamza'ya ne olduğunu ve ne zaman geleceğini söylemesini isterler (Baysal 2008: 70).

Sekizinci ciltte Esma Peri, Muallim-i Kaf'tan Hamza'nın yerini öğrenmek için reml atmasını ister. Muallim-i Kaf'ta Hamza'nın yakın yere geldiğini, buralarda olduğunu söylerken Hamza'yı meyveli bir ağacın üzerinde görürler (Akın 2006: 100).

Dokuzuncu ciltte bir gün Şâh Nuşirevân çadırında işret ederken yer sarsılır. Elindeki kadeh yere düşer ve tahtı sallanır. Bunun sebebini öğrenmesi için Hoca'ya reml atmasını söyler. Hoca da Hamza'nın Kaf kapısını kaldırıp dışarı çıktığını söyler. Hamza kapıyı kaldırıp bırakınca yeryüzü sallanır (Tatlı 2017: 48). Şâh Nuşirevân adamlarıyla birlikte Amuddiye kalesini kuşatırlar. Şâh, Hoca'dan kaleyi ne zaman alacağını öğrenmesi için reml atmasını söyler. Hoca da reml atınca, kaleyi alamayacaklarını ve askerlerin perişan olup dağılacağını söyler (Tatlı 2017: 77-81).

1.2.2.6.11. Formulistik Sayılar

Hamzanâmeler, İslamî kahramanlık destanlarından olması teke tek ve toplu yapılan savaşların çokluğu sayı motifinin sık kullanılmasını sağlamıştır. Destanî, masalsı ve efsanevî birçok özelliği içerisinde barındıran Hamzanâmelerde değişik sayılar kullanılmıştır.

İncelediğimiz Hamzanâme'nin on ikinci cildinde formülistik sayılardan 1, 3, 7, 10, 12, 18, 40 sık kullanılmıştır. Bunlar daha çok zaman ve nicellik bildirir. Bu sayıların dışında hem İslam askerlerinin hem de küffâr askerlerinin çok olduklarını göstermek için 1000, 3300, 10 bin, 12 bin, 40 bin, 50 bin, 60 bin, 70 bin, 72 bin, 100 bin, 200 bin, 300 bin, 350 bin, 400 bin, 500 bin sayıları kullanılmıştır. Ayrıca az da olsa 5, 6, 8, 9, 15, 20, 22, 24, 72 sayıları kullanılmıştır.

Bunların dışında kahramanların boyları için de bazı sayılar kullanılmıştır. Melik Kaytafâ 65 arış, Amr Ayyâr 7 arış, Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî 48 arış, Siyeh Şîr-i Asyâbî 42 arış, Ömer bin Hamza-yı Yunanî 24 arış, Mukallid Nev-civân 44 arış, Hamza 18 arış, Civân-baht-ı Çinî 44 arış kadd çeker.

1.2.2.6.11.1. "1" Motifi

Bir, "tek" ve "mutlak"ı sembolize eder. İslam'da bir ve tek olan Allah inancı olduğundan vahdet-i vücut düşüncesi oluşmuş ve tek sayılar kutsal sayılmıştır.

Bir kelimesi Hamzanâme'de sık kullanılan rakamlar arasındadır: Bir gece, bir nâme, bir ok, bir erlik, bir yol, bir nize, bir değirmen, bir deste-çub, bir feryad, bir oğlan, bir taş, bir dağ, bir alay, bir canib, bir sahra, bir hegbe, bir sâhipkırân, bir ağsak herif, bir nağme, bir peşrev, bir üstad, bir adam, bir kale, bir edna kul, bir herif, bir kallaş kimse, bir haram-zade, bir pehlivan, bir derbend, bir gün, bir davet-nâme, bir ayyâr, bir vilâyet, bir nâm, bir kimse, bir canibe, bir çadır, bir hüner, bir abdal derviş, bir derviş, bir tarik, bir dıraht, bir mendil, bir tavuk, bir dönbekilik, bir sille, bir koca helvacı, bir tuzak, bir avuç akçe, bir tezkire… vb. Bu örneklere baktığımızda genellikle sayı bildirmek için kullanıldığını görürüz.

Mihr-i Nigâr, Bahtek ve Zupûn'un iki gözünden birini ok ile vurup kör etmiştir (82b, 87a). Hamza çok güçlü bir kahramandır. Silahla veya silahsız bir vuruşta düşmanını etkisiz hale getirir. Hamza, Kaf'ta iken kendisiyle birlikte olmak isteyen maymun başlı cin olan Şibke Banû'ya bir el arkasıyla vurunca kız ölür (104b). Eba Ömer, Hamza'ya bir kılıç sallar. Hamza bir eliyle kılıç tutan bileğinden kavrayıp bir eliyle suratına bir tokat vurunca Eba Ömer'in ağzından ve burnundan kanlar boşalır (96b).

1.2.2.6.11.2. "3" Motifi

Eserde sık kullanılan sayılardan birisidir. Üç sayısı daha çok savaşla ilgili terimlerde kullanılır: Üç hamle, üç bölük asker, üç taraftan, üç canibden, üç asker, üç adım, üç taht, üç hasım, üç laʿin, üç melaʿin, üç gün, üç kişi, üç cellad, üç tulum bade, üç kat hilʿat, üçüncü gün, üç kerre, üç tane, üçüncü göz, üç gece, üç yıl, üç anahtar.

Melik Kaytafâ üç gün sonra gelip Hamza ve Nuşirevân'ın askerinin ortasına çadırlarını kurar (34a).

Hamza ile Melik Kaytafâ cenk edeceklerdir. Bunun için hazırlıklar yapılır. Üç bölük asker savaş aletlerini kuşanıp meydan ortasına gelir (36a). Melik Kaytafâ savaşta altın işlemeli miğferinin üzerine üç kat altın zincir dolar (37a). Kaytafâ, Behrâm ile

cenk ederken Behrâm'ı yerden üç karış yukarıya kaldırır (38b). Siyeh Şîr ile Kaytafâ'nın teke tek cenginde Siyeh Şîr Asiyâbî, Kaytafâ'ya art arda üç defa deste-çûb ile vurur (39a). Hamza, yaralanan Melik Kaytafâ'ya Süleyman merhemini gönderir. Amr Ayyâr merhemi Kaytafâ'nın sinesine sürer ve üç saatte yarası iyileşir (27b).

Başbaşa yapılan cenkler yedinci gününü doldurduğunda üç gün istirahat verilir. Bu üç günde ava çıkılır ve yenilip içilir. Sonra cenk kaldığı yerden başlar tekrar yedi günü doldurursa üç gün ara verilir. Bu eski bir savaş geleneğidir. Hamza ile Kaytafâ'nın cengi de kırk gün sürer ve üç defa üç günlük aralar verilir (44b, 45a).

Amr Ayyâr'ı Serhenk Ayyâr zehir verip bayıltır. Şâh Nuşirevân'ın meclisine getirir. Şâh Nuşirevân, Hamza korkusundan Amr Ayyâr'ı öldüremez. Kaza süsü verip öldürmek ister. Üç cellada teslim edip su kenarında öldürmeleri için gönderir. Amr, uyanır ve bir yolunu bulup üç celladı öldürür (33a).

Amr Ayyâr ile Amr Maʿdî şakalaşırlar. Amr Ayyâr, Amr Maʿdî'nin bir deve eti, bir kazan keşkek ve üç tulum bade ile doyacağını söyler (48b).

Amr Ayyâr ruhbân kılığında koynundan üç tane kursu çıkarıp Serhenk Ayyâr'a verir (53a).

Ömer bin Hamza, Kaytafâ ile yenişemediğini düşünüp onunla tekrar cenk yapmak ister. Ömer bin Hamza, Kaytafâ ile cenk yapmaya giderken yolda Tur Serkeş, Amr Madʿî de katılır. Üç kişi olurlar. Kaytafâ üçünü de yıkıp ağaca bağlar (58b).

Hamza, cengin kırkıncı gününde Kaytafâ'yı koluyla havaya kaldırıp üç adım sağa üç adım sola götürüp ardında ve önünde gezdirip dosta düşmana gösterir (64a).

Hamza'nın çadırında üç büyük taht vardır. Bu üç sandalî şerif makamıdır. En büyüğü Hamza'nın da üzerine oturduğu Sâm sandalîsidir. Sağ tarafta Lenduhâ bin Saʿdan'ın tahtı vardır ve siyah atlastan örtü ile örtülmüştür. Sol tarafta sahibini Hz. Hızır'ın tayin ettiği kırmızı kadife örtülmüş Sânî-i Sâhip-kırân tahtı vardır (66a, 66b).

Serhenk Ayyâr, Şâh Nuşirevân'ı Hamza'da kafes içerisinde esir iken kaçırır. Halk kaçıranın Kubâd olabileceğini dillendirir. Kubâd, Nuşirevân'ın torunudur. Kubâd bu olayı kaldıramaz ve başka diyârlara gider. Hâce, sağ olduğunu ve üç yıl gurbet çekeceğini söyler (88b).

Masal unsurlarını da içerisinde barındıran Hamzanâmelerde üç sayısıyla ilgili masalsı anlatımlarda vardır:

Hamza'nın atının adı Aşkar-ı Div-zâd'dır. Hamza bu atı Kaf'tan getirmiştir. Kanatlı bir at iken Esma Peri tarafından kanatları kesilmiştir. Üç gözü olan bu atın bir gözü gizlenmiştir. Hamza cenkte nara atıp Aşkar'ın üçüncü gözünün perdesini kaldırıp yedi başlı ejder gibi düşmana saldırır (75a).

Cadı Mehcûr Şâh'ın sarayında Sâm zamanından kalma üç beyaz kubbe vardır. Bu kubbeler tılsımlı olup içerisinde ne olduğu bilinmez. Mehcûr cadının hanımı rüyasında Sâm'ı görür ve ona üç anahtar verir. Bu üç anahtarı Hamza'ya vermesi söylenir. Bu üç anahtar biri altından biri gümüşten ve biri demirdendir. Bu üç anahtarı üç kişi alır (110b).

1.2.2.6.11.3. "4" Motifi

Bu sayıya eserde altı yerde rastlanır. Bunlardan ikisi Amr Ayyâr'ın halifelerinin sayısıdır. Amr Ayyâr'ın kendisine yardımcı olan halifem diye adlandırdığı dört ayyârı vardır (45a). Amr Ayyâr'ın kapısında nöbet bekleyen dört ayyârı gece olunca uyur (45b).

Diğer üçü Hamza'nın bir vuruşta düşmanı, atı ve siperi dört parçaya ayırmasıyla ilgilidir. Hamza tığ-ı Dahhâk ile vurduğunu atıyla birlikte dört parçaya ayırır (73a). Hamza, Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Pijen'i atıyla birlikte dört parçaya ayırır (75a). Hamza bir vuruşta Zupûn'un siperini dört parçaya ayırır (107a).

Son olarak Yemen padişahı Sabâ meliki İbrahim bin Eşrem'in dört oğlu Hamza ve Lenduhâ tarafından öldürülmüştür (90).

1.2.2.6.11.4. "7" Motifi

Eserde sık geçen rakamlardandır. Şâh Nuşirevân için "yedi iklim şâhı" ifadesi kullanılır (17b). Eserde dokuz yerde "yedi iklim" ifadesi kullanılmıştır. Bunlardan bir tanesi "heft-i kişver" şeklinde Farsça yazılmıştır (46a). Halk edebiyatı ürünlerinde sıkça kullanılan kalıplaşmış bir ifadedir. Dünya üzerinde yedi bölge bahsedilip orada yaşayan insanlar kastedilir. Her ne kadar İran mitolojisinde kullanılan bir tabir olsa da Yunan mitolojisinden geldiği söylenir. Farsça heft kelimesi iki yerde kullanılmış. Birinde "şāh-ı heft-i kişver" denilerek Şâh Nuşirevân, diğerinde "heft ser ejder gibi" denilerek Hamza kastedilmiştir.

Hamzanâme'de kahramanlar yedi yaşında ilk cengini ve ilk fethini gerçekleştirir. Hamza yedi yaşında Yemen'i fetheder. Hişâm bin Alkame'yi öldürüp dört yüz bin askerini perişan eder (5b), Kubâd da dedesi Hamza gibi yedi yaşında Keyvân Kâtil'i öldürür (5a).

Amr Ayyâr, eserin komik kahramanlarındandır. Diğer beylerin boyları uzun iken Amr Ayyâr'ın boyu yedi arıştır (16a).

Hamza, Şâh Nuşirevân'ın bir beyi iken yedi kaleden haraç toplar (33a). Şâh Nuşirevân'ın meclisinde yedi sekiz pehlivanı vardır (41a).

Hamza cenge gideceği zaman peygamber elbiselerini ve zırhlarını kuşanıp gider. Hz. İbrahim peygamberin örtüsünü başına sarıp üstüne yedi kat zincir sarar (*28a*).

Kaytafâ ile Hamza'nın başabaş cengi yedi günü doldurur. Kânûn-ı kadîm üzere yedi gün cenk olup üç gün işrete oturular (44a, 44b).

Amr Ayyâr'ın yedi peygamberden nasip aldığı anlatılır. Bunlardan bir tanesi Hz. İsmail'in gökten indirilen kurbanın derisinden yapılmış dağarcıktır (*36b*). Bu olay Hamzanâmen'in birinci cildinde gerçekleşir. On ikinci ciltte de hatırlatılır.

Hz. Yusuf, Amr Ayyâr'ın sevdiği kızın rüyasına girip Müslüman olup Amr Ayyâr ile evlenmesini, onunla cennete girmesini, yoksa kafirler ile yedi cehennem de mi kalmak istediğini söyler. Hz. Yusuf kıza rüyasında müminin cennetteki makamını, kafirin cehennemdeki azabını gösterir (*42a*). Amr Ayyâr'ın kaçırdığı kız Amr Ayyâr'ı Serhenk Ayyâr zannedip yedi kat yerin altına girse dahi kendisini Şâh Nuşirevân'ın bulacağını söyler (*36a*). Hamza, Eba Ömer'i kovalarken yedi kat yerin altına girse dahi elinden kurtulamayacağını söyler (97a).

Amr Ayyâr, ruhbân kılığında Serhenk Ayyâr'ı kandırır. Bazı nasihatlar vererek bunları yapmasını söyler. Enbândan yiyecek çıkarıp her gün bir tane yediği takdirde yedi günden sonra yetmiş iki dili konuşacağını söyler (53a).

Hamza, yedi adım yerden sıçrayıp Aşkar'a biner (61b).

Hamza kırk parça savaş elbiselerini giyip beş kılıç, iki siper ve yedi otağa alıp çadırdan dışarı çıkar (61a, 72a).

1.2.2.6.11.5. "10" Motifi

On sayısı eserde daha çok zaman anlamında kullanılmıştır.

Hâce ile Bahtek, Amr Ayyâr'ın yaşayıp yaşamadığı konusunda iddiaya girerler. Hâce on güne kadar Amr Ayyâr'ın geleceğini söyler. Gelmezse başını kesmelerini söyler. Onuncu gün ikindi vakti Amr Ayyâr gelir *(40b)*.

Şâh Nuşirevân'ın adamları ile Hamza'nın adamları arasında Pûs kalesi önünde yaptıkları cenk on gün sürer (92a). Hamza, Antakya'ya geldiğinde eşi Meryem Banû ile on, on beş gün işret eder (95b). Hâce-i Dânâ'nın oğlu Siyavuş babasının Hüsrev-âbâd'dan gelmesi için cinlere on gün sabretmelerini söyler (103a).

Şâh Nuşirevân, Hamza ile birlikte doğan on çocuğa hediyeler gönderip her birine maaş bağlar. Bu on çocuk büyüdüğünde Hamza'nın beyleri olacaktır. Eserde Hamza'nın "on kulu" olarak zikredilir (6a).

Kubâd on bin dinç asker ile Keyvân Kâtil'in askerlerine saldırır (5a).

1.2.2.6.11.6. "12" Motifi

Hamza on iki yaşında Melik Behrâm'ı yener (5b).

Melih Behrâm, Şâh Nuşirevân'nın adamlarıyla savaşırken vücudunun on iki yerinden yara almıştır (8a). Kubâd sabaha kadar küffâr askeriyle savaşır ve vücudunun on iki yerinden yara alır (87b).

Melik Kaytafâ ile Behrâm teke tek cenklerinde birbirlerine on ikişer kılıç hamlesi yaparlar (38a). Hamza, savaşlara giderken kendisine yadigâr olan savaş aletlerini kuşanır. Bunlar arasında on iki aynalı Gerşasp Âhen-dest siperi de vardır (*28a*).

Kaytafâ kemend ile Behrâm'ı on iki adım sürükler (39b). Hamza, Kaytafâ'yı belinden kemend ile yakalayıp on iki adım sürükler (62a).

Kubâd on iki bin asker ile Pûs kalesinden çıkıp Eba Ömer'in askerine saldırır (4a). Hz. Abbas on iki bin Hicâz dilaveriyle gelip Kubâd'a yardım eder (8b). İslam askerleri Şâh Nuşirevân'ın askerleriyle savaşır. İslam orduları sayılarını kontrol ederler. On, on iki bin asker şehit olmuştur (10a). Hamza, Mehcûr Şâh'ın kalesinde demir anahtar ile açtığı kubbenin içinden on iki bin ere yetecek kadar silah çıkar (111b).

1.2.2.6.11.7. "14" Motifi

Hamza, on dört yaşında Lenduhâ Bin Sad'an'ı yenip kafes içerisinde Hindistan'dan İran'a getirir (5b).

1.2.2.6.11.8. "18" Motifi

On sekiz sayısı daha çok Hamza için kullanılmıştır. Hamza on sekiz sâhip-kırân'ın savaş alet ve elbiselerine sahiptir (32b). Hamza giderken inşallah demediği için on sekiz yıl Kaf'ta kalır (37b). Hamza on sekiz arış boyuyla on sekiz sâhipkırân'ın savaş alet ve elbiselerinden kendine münasip olanı kuşanır (*28a*). Hamza'nın Kaf'ta öldürdüğü devlerin kelleriyle meclistekiler içki içer. Bu keller büyük bir havuz kadardır. Her biri içine on sekiz batman bade alır (68a).

1.2.2.6.11.9. ‘‘40’’ Motifi

Halk edebiyatı türleri arasında en fazla kullanılan sayılardan biri de kırk sayısıdır. On ikinci ciltte kırk sayısı çokluk ve zaman bildirmek için kullanılmıştır: Kırk kişi, kırk adam, kırk asker; kırk gün, kırk yıl gibi.

Hoca, Hamza’nın Antakya’da ejderhayı öldürmesi üzerine ona ejderha başlı bir taht yaptırıp hediye eder. Bu tahtın adı Alem-i Ejderha peykeri’dir. Taht o kadar büyüktür ki başta Tavk Gırân olup kırk kişi ile birlikte çekerler (22a). Hüsrev Şâh, Hoca’yı kırk elli adamla Şâh Nuşirevân’a gönderir (104a).

Medâyin şehirinde Baba Hindî adında meşhur bir helvacı vardır. Bu helvacı Medâyin de kırk yıldan fazla helva satar (29b).

Hamza ile Kaytafâ’nın başbaşa olan cengi kırk gün sürer. Kırkıncı gün Hamza, Kaytafâ’yı yener (37a).

Behrâm, Hamza’nın kırk, elli yıldır at binip kılıç kuşandığını söyler (37b, 57a). Amr Ayyâr kırk yıldan beri kazandığı hazineleri gömleğinin içinde saklar. Lazım oldukça buradan çıkaramayacağı şey yoktur. Kızın gönlünü kapmak için oradan cevahirler çıkarır (36b). Bahtek, Hamza’nın eşi ve Şâh’ın kızı olan Mihr’i Kaytafâ’ya teklif eder. Kaytafâ, Bahtek’e bir dilaverin kırk yıllık hatununu nasıl verirsin diyerek sinirlenir (33b). Zupûn, kırk yıldan fazla İslam beyleriyle mücadele ettiğini söyler (108a).

Hamza Kaytafâ’yla cenk edeceği gün kırk parça olan savaş elbiselerini giyinip kuşanır (61a).

On ikinci ciltte dört sayısıyla yapılmış kırk sayısının üzerindeki rakamlar uzunluk ve çokluk bildirir: Mihr-i Nigâr, kırk bin asker ile hendek kazıp savunma yapar (5b). Behrâm’ın boyu kırk sekiz arıştır (36b). Siyeh Şîr’in boyu kırk iki arıştır (38b). Mukallid’in boyu kırk dört arıştır (41b). Hamza kensine yadigâr olan kırk sekiz parça cenk aletlerini üzerinde taşır (*28b*). Civân-baht-ı Çinî kırk dört arış boyundadır (72b). Hamza, Şâh ile savaşırken kırk bin askeri vardır (89b). Kırk bin İslam askeri kaleden çıkıp kırk bin küffâr askerini öldürür (93a). İdris-i Nesnâs kızının intikamını Hamza’dan almak için dört yüz bin cin ile gemiler ile Kaf’tan yeryüzüne gelir (104b, 105a). İslam askeri kırk, elli bin asker ile Samiyye kalesinin önüne gelir (108b).

Türk destanlarından ‘‘Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz kırk günde yürür, kırk günde konuşur, Kaf Dağı’nın etrafını kırk günde dolaşır, verdiği şölende kırk kulaç yüksekliğinde direk diktirir, kırk masa hazırlatır.’’ (Yardımcı, 2013: 227)

Dede Korkut, Manas, Köroğlu’nda görülen kahramanın yanındaki yardımcılar kırk yoldaş, kırk yiğit, kırk arkadaş, kırk çeri gibi yardımcılar vardır. Hamzanâme de bu

görevi, kırk kişi değil de Hamza'yla birlikte doğan ''on kulu'' ve adı belli olan Hamza'ya yenilip ona tabi olan pehlivanlar yapar.

1.2.2.6.12. Hızır Motifi

Hamzaname, Hazret-i Hızır motifinin çok sık kullanıldığı eserlerden birisidir. On ikinci ciltte üç yerde karşımıza çıkar. Gelecekte tahta kimin geçeceğinin belirtildiği yerde, Hamza'nın üzerinde taşıdığı silahların tasvir edildiği yerde ve Hamza'nın tehlike anında uykudan uyandırıldığı yerde Hızır'dan bahsedilir. Hz. Hamza'dan sonra alemin sahipkırânının kim olacağını yani Hz. Hamza'nın yerine geçecek kişiyi Hazret-i Hızır tayin eder. Hızır burada gelecekten haber veren ve İslam'ın bayraktarlığını yapacak komutanı seçen kişi olarak karşımıza çıkar. Hamza, Kaytafâ'ya Kahîr, Zâl ve Sâm sandalîsinden birini seçip oturmasını söyler. Amr Ayyar araya girip şöyle söyler:

> ''Server güzel dersin ammā bunlarıŋ biri de olmaz evvelā Sām yeri seniŋdir. Kāhir sandalīsini Hazret-i Hızır sāhibin taʿyīn eyledi. Seniŋ evlādıŋdan bir kimesne gele yigirmi dört yıl ʿāleme Sāhip-kırān olup kılıç urup kāf-ber-kāf cihānı seyredüp Şāh Nuşirevān'ı yedi iklimden ihrāç edüp nice yıllar Şāh nā-būd nā-peydā olup nāmı bata ve ol dilāvere Sānī-i Sāhip-kırān diyeler. İmdi bugün yarın ol dilāver geldikde buŋa kalk demek güçdür.'' (65a, 65b).

Aynı olay Hamza'nın ağzından tekrar anlatılır. Bu anlatışta Hamza, Hızır'dan bahsederken ''üstadım'' kelimesini kullanmıştır.

''Hamza: ''Bāreka'llāh! Hoş imdi var Kāhir sandalīsinde otur.'' dedi. Kaytafā: ''Ya anıŋ sāhibi yok mıdur?'' dedi. Hamza eyitdi: ''Üstādım Hazret-i Hızır ʿa.m. şöyle bir oğluŋ zuhūr eder bu makām anıŋdır.'' dedi. ''Biz de kimseye vermedik ammā hele şimdi ol meydānda yok. Sen otur.'' dedi. Kaytafā: ''Lütf eyle Server! Ben daʿvālı yer istemem.'' dedi'' (66a, 66b).

Hamza'nın Hızır'a üstadım demesinin nedeni Hamzanâme'nin birinci cildinde belirtilmiştir. Birinci ciltte Hamza ve Amr Ayyar dağda iken bir ara Hamza yalnız kalır. Hızır şekil değiştirmiş vaziyette gelip Hamza'yla savaşmaya başlar ve ona savaş sanatını öğretir. Bu bölüm birinci ciltte şöyle geçmektedir:

> ''Hamza ayıtdı: ''Ya ʿAmr bugün kırk gündür ki ben başka şikâra giderdim gine boş gelirdim. Hazreti Hızır ʿaleyhi's-salâm emir hakkıyla gelüp bana kırk gündür cenk tarîkin taʿlîm eyledi. Sonra kendini bana bildirdi ve beni kucaklayup alnımdan öpdi. Kuvvetim evvelkinden bin mertebe ziyâde oldı. Ve mübârek ağzı yârın dokunduğu yerde alnımda bir altun kadar yeşil hâl zuhûr eyledi.'' dedi.'' (Soyal 2018: 155).

Hamza, Kaytafâ ile cenk etmek için meydân ortasına gelir. Hamza üzerinde peygamberlerin ve kahramanların savaş aletlerini taşır. Bu savaş aletlerinden biri de

Hazret-i Hızır'a ait olduğu belirtilen kırbaçtır. Bu aletler Hamza'nın savaşlarda üstün gelmesini sağlayan birer araç konumundadır.

> ''Hazret-i Adem'in kisvelerin pazusuna bend edüp ve Yusuf ʿaleyhi's-selāmın pīr āhenin ve İshāk ʿaleyhi's-selāmın zırhın ve Davud ʿaleyhi's-selāmın cebesin ve İbrahim ʿaleyhi's-selāmın destārın başına sarup üstüne yedi kat zencir sarmış ve Hazret-i Şid ʿaleyhi's-selāmın kuşağın kuşanup Hazreti Hızır taziyānesin beline sokmuş tīg-i akrebi Süleymānī ve tīg-ı gam gam Kahramānī ve tīg-ı Dahhāk sağında ve tīg-ı Feridun solunda ve tīg-ı Rüstem'' *(28a)*.

Hamza ve Amr, Eba Ömer'i kovalarken Eba Ömer ruhbânların olduğu bir kaleye sığınır. Kaledeki ruhbânlar yarına kadar müsaade etmelerini isterler. Hamza ve Amr beklerken kapı önünde uyuya kalırlar. Eba Ömer bunları kaleden gizlice gözetir. Kilisede kimsenin kaldıramadığı büyük bir taş vardır. Bu taşı alıp yukarıdan Hamza'nın üzerine bırakır. Emîr-i Merdân uykuda Hızır'ı görür. Hazret-i Hızır, Hamza'yı ve Amr'ı tehlikelerden kurtarır. Bu olay metinde şöyle geçer:

''Zeber-dest laʿin ol taşı götürüp hemān direk damı üstüne çıkdı. Hamza yatduğı yerde başın terazüleyüp ol sengīn taşı yukarıdan aşağa bırakdı. Emīr-i Merdān ol mahālde düşünde Hızır'ı gördi. ''Ya Hamza ne gāfil yatursun kalk!'' dedi. Server havf ile uyanıdüşdi gördi. Taş gürleyüp gelür.'' (97b, 98a).

1.2.2.6.13. İntikam Motifi

İntikam motifi özellikle Türk destanlarında önemli bir yer tutar. Hamzanâmeler de İslamî kahramanlık destanlarından olduğu için intikam motifi sık sık kullanılmıştır. Bu motifi hüdaperestlerde ve ateşperestlerde diye ikiye ayırabiliriz.

1.2.2.6.13.1. Hüdaperestlerde İntikam Motifi

İslam beyleri atasının intikamını almaya çalışır. Hamza'nın Yunan zemininde doğan oğlu Ömer bin Hamza babasının öldürüldüğü haberini duyar duymaz Akranuş'u bulup öldürmüştür. Bu şekilde atasının intikamını almış olur (63b). Bu olay Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinde ayrıntılı anlatılır.

İslam beylerine bir zarar geldiğinde Hamza bunun intikamını almaya hazırdır. Şâh Nuşirevân'ın adamlarından Eba Ömer laʿin Pûs kalesini kuşatır. Kubâd ve İslam ordusu Pûs kalesinde gelecek olan yardımı beklemektedirler. Eba Ömer, Hamza'nın öldüğünü kaleyi teslim etmelerini söyler. Kubâd atasının sağ olduğunu eğer bir zararları dokunursa intikam almaktan geri durmayacağını söyler. ''Ey melʿūn! Bildüğüŋden kalma. Atam sağdır. Ben ölürsem ol sizden intikām almağa ʿāciz degüldür.'' (3a).

Süleymân bar-gâhı ve hazinelerinin düşmanın eline geçmesi intikam motifini oluşturur. Tahtın ele geçmesi İslam beyleri için bir ar meselesidir. Şâh Nuşirevân'ın adamları hile ile Hamza'yı yaralarlar ve İslam ordusu kayıplar verir. Geri çekilir ve kalelerde savunma yaparlar. Süleymân bar-gâhı ve hazineleri Şâh Nuşirevân'ın eline geçer. Hamza ve beyleri intikam almak için toplanırlar. '' Sāhip-kırān baş götürüp diŋ imdi: ''Begler, bu defʿa Şāh ve Bahtek ve Eba ʿÖmer laʿin bize çok iş etdiler. Anlardan bu intikāmı alup gerekdür ki biz de anları bu sahrāda perākende edüp tār u mār edeyüz ki göreler hile etmek nice olur.'' dedi. Begler: ''N'ola server makūl olan oldur. Husūsā cümle bār-gāhlarımız küffār elinde ola bize ʿārdır. Gayret gerekdür.'' dediler.'' (10a, 10b).

Hamza Şâh Nuşirevân üzerine sefere çıkarken oğlu Ömer bin Hamza-yı Yunanî ve Mukallid Nev-civân'a bakarak bu yeminini tekrarlar. ''Ey genç arslanlar diŋ imdi bugün küffārdan intikām alacak gündür. Bugün gerekdür ki Alem-i Ejderha peykeri ve tabl-ı nakāre vesā'ir alāt-ı harb Sāhip-kırān'ı ellerinden alup nice anlar hile ile bizim bār-gāhlarımız zabt eylediler ise biz de aşikāre anlarıŋ zabt edüp yine yerimizde karar edeyüz.'' (20b).

İntikam motifinin bir başka boyutu da Amr Ayyâr ile Serhenk Ayyâr arasında geçer. İkisi de birbirlerini gafil avlamak için fırsat kollarlar. Onun için sürekli uyanık olmak zorundadırlar. Metinde bu ''tavşan uykusu vermek'' deyimiyle okuyucuya hissettirilir. ''Serhenk ʿAyyār, ʿAmr kendüye renkler verüp kendi bu kadar daʿvāyla geldi. Bir iş başarmaduğuna gice ve gündüz eleminden bir yerde karār edemeyüp ʿAmr'dan intikām alam deyü fırsatın arardı.''(45a).

Serhenk Ayyâr, Amr Ayyâr'ı hile ile yakalayıp Şâh Nuşirevân'ın meclisine getirir. Şâh Nuşirevân, Hamza korkusundan Amr'ı öldüremez. Çünkü böyle bir şey yaparsa Hamza'nın ökelenip intikam almasından korkar. Onun için Amr Ayyâr'ı cellatlara teslip edip su kenarında öldürmelerini söyler. Amr Ayyâr bir fırsatını bulup cellatları öldürüp kaçar. Serhenk Ayyâr'a ödül olarak verilen cariyeyi Mekke'ye kaçırır ve onunla evlenir. Amr Ayyâr, Banû'ya Serhenk Ayyâr'ın yaptıklarından dolayı intikam alacağını söyler. '' Zirā şimdi beni anda Hamza ve sā'ir dostlar Şāh beni öldürdi bilirler varup hizmetlerinde bulunalım. Hususā kim ben ol Serhenk dedikleri laʿine intikāmım komam.'' (*42a*).

1.2.2.6.13.2. Ateşperstlerde İntikam Motifi

Amr Ayyâr, Şâh Nuşirevân ve adamlarının yaptıklarından dolayı meclislerine girip sırayla her birini hançerle yaralayıp ve enselerine sille vurup taçlarını kapıp kaçar. Bahtek de Amr'a hayıflanıp onun yüzünden intikam alamadıklarını söyler. ''Bahtek: ''Nār [u] nūr hışmına uğraŋ ödesinde murādım senden atam intikāmın almak idi. Yine olmadı. Ölmeden bir yol seniŋ de kelleŋ kesüldiğin görür müyüm.'' derdi. Hoca eyitdi:

‘‘Belī melʿūn ol kör gözüŋ ne zamān açılursa ol zamānda görürsün.’’ dedi. Melʿūnu bir kilim içine koyup çadırına sürüyüp getürdiler. Köpek ölüsi gibi yatura kodılar. Kāh Hoca’ya söger kāh ʿAmr’a sögerdi. ‘‘Āh bu Hamal-zāde ile ol ʿayyār pür hīleden rūzgārda intikām almak müyesser olmadı. Yoksa Hamza’dan ve gayrıdan intikām almak āsāndır.’’ deyüp iŋilerdi.’’(47a, 47b).

Ayyârlar arasında da Serhenk Ayyâr, Amr Ayyâr’dan bir türlü intikam alamaz. Çünkü her zaman olayın sonunda kazanan Amr Ayyâr olur. ‘‘Hey Dirīgā bu ʿayyār baŋa çok iş geçdi. Ben bundan intikām alamadım. Āhir cümle mālım aldı ve öyle bir cāriyeyi elimden aldı. İmdi bunuŋla nice haklaşurum.’’ (50b).

Hamza’nın nâmesini Şâh’ın meclisine getiren Amr Ayyâr’ı, Serhenk Ayyâr görünce şöyle söyler: ‘‘ Serhenk ʿAyyār ʿAmr’ıŋ ol hey’et-i garībesin ve sūret-i ʿacībesin görüp ʿāklı gitdi. ‘‘Hay nā-bekār ölmedi. Şundan intikām alamadım.’’(70a).

Şâh Nuşirevân’ın adamlarından Eba Ömer, Hamza’dan intikam alma peşindedir ama sonucu da gayet iyi bilmektedirler. Çünkü bunca zaman ellerine bir şey geçmemiş, intikam alamamışlardır. Bu yolda başlarını vereceklerini de bilmektedir. ‘‘Ey nā-bekār ya ben şimden gerü n’olsam gerek. Ta evvelince çalışurum. Ya budur ki senden intikām alam veyāhūd bu yolda bu oŋmadık başım kesdirem.’’(77a). Ve nitekim öyle olur. Metnin sonunda Eba Ömer, intikam alamaz ve kaçarken Amr Ayyâr tarafından öldürülür.

Hamza, Şâh Nuşirevân’ı esir alıp kafese koyup çadırın orta direğine asar. Serhenk Ayyâr, bir gece gelip Şâh Nuşirevân’ı kaçırır. Nuşirevân’ın oğlu Hürmüz babasına yapılan bu olaydan dolayı Hamza’dan intikam almak ister. ‘‘Hamza’dan nice intikām aluruz.’’(83a) diyerek toplanırlar. Şâh Nuşirevân, Serhenk Ayyâr’a çok mal vereceğini söyleyip vaadlerde bulunur. Hamza’nın başını kesip getirmesini söyler. Şâh Nuşirevân, Hamza’yı bulamazsan başkası olsun ama Kubâd olmasın demiştir. Serhenk Ayyâr, nâmeyi yanlış anlayıp Kubâd zannettiği Ferruhzâd’ın başını keser. Bu olayı duyan Kubâd dedesi Nuşirevân’ın canına kasdettiğini düşünerek intikam almak ister. Kubâd, Şâh Nuşirevân’ın meclisine dalıp aynı Amr Ayyâr gibi mecliste bulunanların her birine hançer vurup kaçar (86a-87b). Şâh’ın planları boşa çıkar. Hamza’yı öldüremez.

Saba Meliki İbrahim bin Eşrem, Şâh Nuşirevân’a yardım için iki oğlunu gönderir. Bu iki oğlunu Lenduhâ öldürür. İntikam almak için tekrar iki oğlunu gönderir. Bunları da Hamza öldürür. Bu olaylar Hamzanâme’nin önceki ciltlerinde geçer. On ikinci ciltte İbrahim bin Eşrem oğullarının intikamını almak için Mekke’ye iki oğlu komutasında ordu gönderir. Hamza ordularını dağıtır. Oğulları babalarının isteğiyle yaptıklarını söyleyip af dilerler. Hamza Saʿd ve Saʿid’i öldürmeyip babasına gönderir (90a). Hristiyan olan Eşrem’in de intikamı gerçekleşmez.

İdris Nesnas, Kaf’ta kızı Şibke Banû’yu öldüren Hamza’dan intikam almak için yeryüzüne gelir. Hamza’ya hasım olan Şâh Nuşirevân’a birlikte hareket etmek için

nâme yazar. Şâh Nuşirevân bu olaya çok sevinir. Bu kıssanın sonucu on ikinci ciltte anlatılmamıştır. Muhtemelen Hamza ile İdris Nesnas'ın savaşı Hamzanâme'nin sonraki ciltlerindedir (105a).

Zupûn da Hamza'dan intikam almak için hile ile Müslüman olur. İslam ordusuna saldırır. Sonra da Hamza gelince kaçmaya başlar. Zupûn da aynı Eba Ömerin söylediği gibi söyler. Ya intikam alacak ya da bu yolda öleceklerdir. İslam'a girmeme adına gösterdikleri bu inatları onları ölümleriyle sonlanacaktır. ''Ey nā-bekār ʿArap mā-dām ki cān tendedir. Ben senden intikām almağa saʿy ederem. Ya budur ki bu yolda cānım nār [u] nūra teslīm edem ya budur ki senden intikām alam.''(107a). Zupûn'un ölümü bu ciltte gerçekleşmez.

Sonuç olarak İslam beylerinin intikamı gerçekleşmekte ama ateşperestlerin intikamı gerçekleşmemektedir.

1.2.2.6.14. Kız Kaçırma ve Evlenme Motifi

Destanlarda ve halk hikâyelerinde sık karşılaşılan bir motiftir. Halk hikâyelerinde kahramanların aşkları ve geçirdiği safhalar ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Kahramanlar genellikle rüyalarında ihtiyar, pîr, derviş elinden bade içerek aşık olurlar.

İncelediğimiz Hamzanâme'de ilk görüşte aşık olma ve rüyada aşık olma gerçekleşir ama bade içme söz konusu değildir. Amr Ayyâr, Serhenk Ayyâr'a Şâh Nuşirevân tarafından hediye olarak verilen cariyeyi ilk görüşte aşık olur. '''Amr da gider gibi olup perde ardına girüp kıza bakup hayrān oldu. ʿAklını zāil edeyazdı gördi.'' (*34b*). Amr Ayyâr, Şehmerd Ayyâr kılığında kızı sırtına bindirip Mekke'ye kaçırır. Onunla evlenmek ister. Ancak kız Şâh Nuşirevân'ın cariyesi olduğundan Amr Ayyâr'ı kabul etmez. ''Ey ʿAyyār sen beni getürdin ammā ben saŋa rām olmam ve kedimi ve kendimi helāk ederim ve seniŋle ülfet etmem. İmdi gene beni Şāh'a götür saŋa çok māl verir. Ben de vereyim.'' (*36b*). Yolda giderken Amr Ayyâr gömleğinin içinden Banû'yu etkilemek için cevahirler, mücevherler çıkarır. Acıkınca yemekler ve şerbetler çıkarıp yiyip içerler. Amr Ayyâr, kızı etkilemek için biraz daha ileriye gidip saz çalıp beyitler okuyup raks eder.

Amr Ayyâr, Banû ile Mekke'ye geldiğinde hatunlar gelip kıza nasihat ederler. ''Müslimān ol ʿAmr'a razı olup nikāh olsun bereketdir ber-murād olsun bu dem seni sevmiş ve arkasına urup bunda getürmiş. Ya sende ne var böyle serkeşlik edecek.'' (41b). Kızın inadı devam edince Amr Ayyâr Kabe karşısında kızın tesiri için Allah'a dua eder. O gece kız rüyasında Hz. Yusuf peygamberi görür. Yusuf peygamber kıza ''Ey kız inādı koy. Bu dem beter serkeşlik eyledin. Benim evladım ile zevce olup ahiretde anıŋla bile cennete girmeği istemez misin? Kāfirler ile yedi cehennemde mi kalmak istersiŋ. Zirā sen bu dem ʿAmr'a hor bakma. Āhir zamān peygamberi öŋünde

hizmet edüp peyk olacaktır.''(*42a*) der. Kız sabah uyandığında Amr Ayyâr'ın annesinin ayağına düşüp gece gördüğü düşü anlatıp Müslüman olur. Amr Ayyâr ile Banû Mekke'de düğün yapıp evlenirler.

Kız kaçırma olayını Battalnâme'de de görürüz. ''Gönül koyulan gayr-i müslim kızlar -ki bunlar Kayser'in veya ona bağlı beylerin ya kızı ya da kardeşleridir- kaçırıldıktan sonra Müslüman olmaları sağlanır, ondan sonra evlenme işlemine geçilir.'' (Köksal 1983: 172).

Hamzanâme'de kahramanların birden çok evlilik yaptıklarını söyleyebiliriz. Bunun sebebi kahramanların İslamî bir özellik taşımasıdır. Kahramanlar İslamî cihad gayesi güttüğünden bir yerde durmazlar. Seferden sefere koşarlar. Gittikleri yerlerden uzun süre gelmezler. Örneğin Hamza'nın bir eşi Antakya'da bir eşi Kaf'ta bir eşi de Abı Hırmen'dedir. Battalnâme'de de Battal birden çok evlilik yapmıştır. Sırasıyla Battal'ın eşleri Zeynep, Mah Piyruz, Hümayun Banû ve Fatma'dır (Köksal 1983: 172, 173).

Hamza üçü Kaf'ta dördü yeryüzünde olmak üzere yedi evlilik yapmıştır. Daha önceki ciltlerden edindiğimiz bilgilere göre Hamza'nın gençliğinde Kaf sultanı Esma Peri gökyüzünde gezerken Hamza'yı görür ve aşık olur. Yanındaki veziri şimdi bir şey söylememesini Hamza'nın kendi ayağıyla Kaf'a gelip Esma Peri'yle evleneceğini söyler. Biz bu evlilik olayını on ikinci ciltte Esma Peri'nin Hamza'ya gönderdiği hediyelerden anlıyoruz. Hamza, Mihr-i Nigâr'a aşık olmuştur ama evlilik henüz gerçekleşmeden Kaf'a gitmiştir. On sekiz yıl orada kalmış ve Kaf'ta üç evlilik yapmıştır. Birinci evliliğinden Esma Peri'nin haberi olup kızı öldürtmüştür. İstemeyerek de olsa ikinci evliliği on ikinci ciltte de bahsi geçen maymun başlı Şibke Banû ile olmuştur. Bu kızı da Hamza el arkasıyla vurarak öldürmüştür. Üçüncü evliliği ise Mihr-i Nigâr'ın da onayı alınarak yapılan Esma Peri ile evliliğidir. Hamza Mihr-i Nigâr'a söz verip evlenmediği için Esma Peri'yle evlenmek istemez. Şâh İsmail hikâyesinde Şâh İsmail de Gülizar'ı bulmadan Gülperi ile evlenmeyeceğini söyler (Alptekin 2013: 207). Hamza Kaf'tan yeryüzüne gelince Mihr-i Nigâr'la evlenir. Kubâd adında oğlu olur. Hamza'nın yeryüzünde ikinci evliliği Antakya şâhı Firdevs Şâh'ın kızı Meryem Banû'dur. Bu eşinden de Ömer bin Hamza adında bir erkek çocuğu olmuştur. Üçüncü evliliği ise on ikinci ciltte bahsi geçen Amr Ayyâr'ın kızı Amriyye Banû ile olacaktır (42a). Dördüncü evliliğini on yedinci ciltten öğrendiğimiz Gerdûs Şâh'ın kızı Rabia-i Atlaspuş ile yapmıştır. Bu evlilikten Hamzanâme ciltlerinde hikâyeleri anlatılacak oğlu Rüstem-i Âlemşâh-ı Rumî doğacaktır (Çorak 2018).

Hamzanâme'de kılıç kuşanıp, at binen bir erkek gibi savaşan kızlar vardır. On ikinci ciltte Hamza'nın pehlivanlarından Süleyman bârgâhında tahtı üstlerde olan Tur Serkeş vardır. Tur Serkeş yüzünde nikâbı olan bir kızdır. Daha önceki ciltlerde anlatıldığına göre yol kesip haraç alır. Önüne geleni yıkar. Tur Serkeş'i Dede Korkut Hikâyeleri'nde Banû Çiçek'e benzetebiliriz. Ayrıca ''Tur'' ismi ''Turan'' demektir yani Türk toprakları için kullanılır. Şâh İsmail hikâyesinde yüzü örtülü bir kadın savaşçı

vardır. Arap Üzengi adındaki bu kız yüzü örtülü bir şekilde Şâh İsmail ile savaşır. Yenildiği bir erkekle evlenmek isteyen Arap Üzengi, Şâh İsmail'e yenilince yüzündeki örtüyü kaldırır ve onunla evlenmek ister (Alptekin 2013: 207). Yaralı Mahmud hikâyesinde, Mahmud'un karşısına çıkan yüzü örtülü Arap aslında dünya güzeli Mahbub Sultan'dır. Mahbub Sultan kendisini yenen ilk erkekle Mahmut'la evlenmek ister (Alptekin 2013: 210). Elif ile Mahmut hikâyesinde Mahmut resimde gördüğü sevgilisini aramak için Hütam'a giderken yolda yüzü örtülü iki kızı yener. Bu kızlar da Mahmut'la evlenmek ister (Alptekin 2013: 215).

Tur Serkeş yüzü örtülü bir şekilde Hamza'yla savaşır. Hamza gürz ile vurunca Tur yere düşer. Yüzündeki örtü açılır ve hemen geri örter. Hamza aç yüzünü yoksa öldürürüm, deyince Tur Serkeş ayağına kapanıp af diler. Hamza bir daha nikâpsız dolaşmamasını ve Ömer bin Hamza'yı kastederek helalin yanındaki tahta oturmasını söyleyerek onu affeder (Hançer 2018: 52, 53). Tur Serkeş de halk hikâyelerinde olduğu gibi yüzü örtülü bir kızdır. Ancak kendisini yenen erkekle evleneceğine dair bir bilgi yoktur. Ömer bin Hamza'nın Tur Serkeş'in helali olduğu söylenir. Bu da aralarında bir ilişkinin olduğunu gösterir.

Battalnâme'de yüzü örtülü bir şekilde savaşıp Battal'a yardım eden bir kız vardır. Aynı Tur Serkeş'in Hamza'ya yenildiği gibi bu kız da Battal'a yenilir. Bunun için Aden Banû, Battal'a bağlılığını bildirir. Aden Banû, Bederun'a aşık olduğu için Battal kızı ona vermiştir (Köksal 1983: 173). Hem Tur Serkeş hem Aden Banû sonradan Müslüman olmuşlardır.

1.2.2.6.15. Mağara Motifi

Mağara, mit, destan, halk hikâyesi, masal ve menakıbnâmelerde önemli bir yere sahiptir.

> ''Mağara motifi, Türk kültür tarihinde imlediği değerler dizgesi ile öznel bir yere sahiptir. İlkel dönemlerden günümüze dek, insanlık için bir sığınma, korunma, barınma nitelikleri ile bütünleşen mağara, bir mit mekânı olarak dikkati çeker. Mağara, fiziksel boyutu dışında kutsal yönü ile de insanları koruyan, onlara barınak olan, taşıdığı bilinmezliklerle/gizlerle yeni bir yaşama kapı açan nitelikleriyle kültürel bir taşıyıcıdır.'' (Çetindağ 2008: 444).

Mağaraların ana rahmine benzetilerek doğurganlık özelliği göstermesi Türk mitolojisinden doğup günümüz halk anlatılarına yansımıştır. Mağaralar karanlıktan aydınlığa, yer altından yer yüzüne geçişin olduğu mekânlardır. Mağara, kuyu, zindan, mezar gibi yerlerde insan, nesne ve varlık bir alemden diğer aleme geçer. Smith Thomson'unda sınıflandırmasında yer aldığı gibi mağaralar ''gizli aleme açılan kapı''lardır.

İncelediğimiz Hamzanâme'nin on ikinci cildinde mağara ile ilgili motif bir yerde bulunmaktadır. Bu ciltte daha çok savaş konusu işlendiği için mağara motifi çok az kullanılmıştır. Ancak 72 cilt olan Hamzanâmeleri bir bütün olarak düşündüğümüzde mağara motifinin sık kullanıldığını görmekteyiz. Serhenk Ayyâr, bir köylü Türk sûretine girip Amr Ayyâr'ı dağa çıkarır. Birlikte giderken uzakta bir ateş yandığını görürler. Serhenk gidip ateşin yandığı yere gelir. Bir çoban mağaraya koyunlarını koymuş kendisi de mağaranın ağzında ateş yakmış uzanmaktadır (*31a*). Burada da mağara dış tehlikelerden korunma ve saklanma mekânı olarak karşımıza çıkar.

Hamzanâme'de ve Battalnâme'de kahraman için mağara sığınma ve saklanma yeridir. Sezen (1991: 73) incelediği Hamzanâme'de Hamza'nın kendisine verilen at bir mağarada saklanır. Hamza bunu öğrenir ve arayıp mağarayı bulur. Mağara efsanevî özelliklere sahiptir. Hamza ata yaklaşınca ''Ey rahş-ı mübarek! Bu kadar yıldan aradığın sahibin ayağına geldi, muti olub kademine yüz sür.'' sözlerini duyar.

> ''Battal Gazi, kendisini yakalamaya gelenlerden saklanmak için bir mağaraya girer. Takip edenler mağaranın etrafını arar ve bulamazlar. Bunlardan beş kişi o mağaranın içine girip otururlar ve içki içmeye koyulurlar. Bunlardan bir tanesi kadehi Seyyit Battal'ın adına kaldırır. Diğerleri ''Sen Muhammedî misin?'' derler ve bunun elini ayağını bağlarlar. O, yattığı yerden: ''Ey Battal'ın Tanrısı, sen meded et.'' diyince Battal saklandığı yerden ortaya çıkar, diğerlerini öldürür. Yemliha adlı bu kişi Müslüman olur.'' (Köksal 1983: 159).

Türk kültürü destan, halk hikâyesi, efsane, masal ve menakıbnâmelerinde dağ, mağara, geyik ve insan arasında kutsal bir ilişki vardır. Dağlar özellikle mağaralar hayvanlar için koruyucu yer olmanın yanında insanlar içinde kutsal mekânlardır. Menakıbnâmelerde kuş, geyik donuna girme çok kullanılan motilerdendir. Öğel (1993: 24) Anadolu'da okunan Muhammediyeler de Muhammed Hanefi'nin önüne çıkan geyiği kovalamasıyla geyiğin onu bir mağaraya götürmesinden bahseder. Mağaraya giren Muhammed Hanefi geyiğin yol göstermesiyle mağara içerisinde cennetten bir bahçeye girerek Mine Hatun'la tanışır. Başka bir masalda bahadır avlanırken geyik görür ve geyik onu Bakır Dağ'a götürür. Dağ birden açılır, geyik kaybolur ve karşısına Yedi-Tanrı (Kuday) çıkar.

> ''Battalnâme'de mağara ilahi buyruğun tebliğ edildiği kutsal bir yer olarak karşımıza çıkar. Hüseyin Gazi'nin kovaladığı, güzel ve nakışlı geyik giderek bir mağaraya girer ve sonra kaybolur. Bu mağara destan kahramanın bineceği at ve kuşanacağı savaş araçlarının takdim edildiği manalar alemidir. Burada geyik, Allah'ın bir elçisidir.'' (Köksal 1983: 159).

Hamzanâme'de mağara daha çok at ile ilişkilendirilmiştir. Battal Gazi Destanı'nda mağara-geyik ilişkisi Hamzanâme de görülmez. On ikinci ciltte mağaranın koruyucu özelliğini çobanın mağara önünde ateş yakmasıyla bize hatırlatılır. Bunun dışında mağaranın diğer işlevleri karşımıza çıkmaz.

1.2.2.6.16. Olağanüstü Yaratıklar Motifi

1.2.2.6.16.1. Peri Motifi

Hamzanâme'de periler Hz. Süleyman soyundan olup Kaf Dağ'ında yaşarlar. Hamzanâme'nin on ikinci cildinde adı geçen peri Kaf sultanı olan Esma Peri'dir. Yeryüzünde gezerken Hamza'yı görüp onu beğenir ve evlenmek ister. Henüz bu evliliğin vakti gelmediğini söyleyen Esma Peri'nin veziri Muʿallem Kaf, Hamza'nın kendi isteğiyle Kaf'a geleceğini on sekiz yıl kalacağını ve kendisiyle evleneceğini söyler. Bu olay Hamzanâme'nin birinci cildinde anlatılır. On ikinci ciltte Esma Peri hakkında bilgiler sınırlıdır.

Kaytafâ, Hamza'ya Kaf'ta devleri nasıl öldürdüğünü anlatmasını ister. Hamza Berk Nerre'yi havada öldürüp yere düşerken Esma Peri'nin periler gönderip kendisine yardım ettiğini anlatır. ''Berk Nerre'ye bir tīğ urup helāk edüp taşla dönerek giderken Esmā kapdırup barışdıkların beyān eyledi.'' (69a). Kaytafâ Hamza'dan laf almak için sorular sormaya devam eder. ''Ya Server! Hemān andan soŋra Esmā'yı alduŋız mı? Nice oldı?'' (69a). Bu soru ve cevaplardan Hamza'nın Esma Peri'yle küslük yaşadığını ve sonrasında barıştığını ve onunla evlendiğini öğreniyoruz. Bu olaylar ayrıntılı bir şekilde Hamzanâme'nin yedi ve sekizinci ciltlerinde anlatılır.

Esma Peri, Hamza'nın Kaf'ta öldürdüğü devlerin dişlerini, pençelerini ve kafalarını değerli taşlarla süsletip Hamza'ya göndermiştir. ''Hazīneden kūh-ı Kaf'dan öldürdüği dīvleriŋ kimiŋiŋ pençesin kimiŋiŋ dişin ve kimiŋiŋ başın ki Esmā-i Perī her birin cevāhir ile donatmış idi.''(68a). Esma Peri'nin Muʿallem Kaf adında zeki bir veziri de vardır.

1.2.2.6.16.2. Sîmurg-ı Ankâ Kuşu Motifi

On ikinci ciltte mitolojik bir kuş olan Sîmurg-ı Ankâ'dan bahsedilir. Sîmurg-ı Ankâ'a bir başı kuş, bir başı insan olan çift başlı bir kuştur. Metinde adı bir yerde geçer. Sîmurg-ı Ankâ kuşunun yumurtalarını Raʿd Nerre adında dev yemektedir. Sîmurg-ı Ankâ, Raʿd Nerre'yi Hamza'ya şikâyet eder. Simurg-ı Ankâ kuşu Hamza'yı sırtına bindirip Billûr-ı Aʿzamı geçip Ümmü'l Hayât'a götürür. Hamza, Raʿd Nerre'yi orada bulup öldürür. ''Ol üştür serler cezīresine uğrayup gemi içinde Sīmurg-ı ʿAnkā gelüp kendüyi getürüp gidüp baʿdehu bildükden soŋra Raʿd Nerre'den şikāyet edüp āhir Hamza'yı arkasına alup Billūr-ı Aʿzamı aşup ta Ümmü'l Hayāt yanında bulup nice ceng edüp helāk etdügin'' (68b).

Hamza ile Sîmurg-ı Ankâ'nın tanışması Hamzanâme'nin yedinci cildinde gerçekleşir. Hamza gemi ile giderken Hamza'nın narasından rahatsız olan Sîmurg-ı

Ankâ onu tutmaya çalışır. Hamza da kement atıp Sîmurg-ı Ankâ'yı yakalar. Sîmurg-ı Ankâ yukarı, Hamza'da kendine çekmeye çalışır. Hamza kılıçla Sîmurg-ı Ankâ'nın yedi tüyünü keser. Kuş Hamza'yı alıp göğe yükselir. Bu arada Hızır gelip Sîmurg'a Hamza'nın Hz. Peygamber'in amcası olduğunu ona zarar vermemesini söyler. Hamza ile Sîmurg-ı Ankâ dost olup başlarından geçen olayları anlatırlar. Sîmurg-ı Ankâ, Hz. Süleyman'ın sözüne muhalefet edip dediklerine inanmaz. Daha sonra bu olay gerçekleşince Sîmurg-ı Ankâ utancından Kaf Dağı'nda yaşamaya başlar. Yumurtalarını Raʿd Nerre adındaki dev yediği için de yavruları olmaz (Baysal 2008: 109-112).

Hamza savaş meydanına çıkarken üzerine aldığı savaş aletlerinin yanında başına taktığı Sîmurg-ı Ankâ'nın tüyleri de vardır. Hamza bu yedi tüyü Sîmurg-ı Ankâ kendisini yakalamak istediğinde kesmiştir. Sîmurg-ı Ankâ bu tüyleri başına takmasını ve Kaf'ta Sîmurg-ı Ankâ'yla karşılaşmasına delil olsun diye hediye etmiştir.

1.2.2.6.17. Olağanüstü Yerler Motifi

Destanlarda ve masallarda sık kullanılan bir motiftir. Bu türlerde adı en çok geçen doğaüstü mekân Kaf Dağı'dır. Hamzanâme'de önemli bir motiftir. İncelediğimiz on ikinci ciltte Kaf Dağı hakkında bilgiler edinebiliriz. Kaf Dağı'nda periler, cinleri, devler ve Sîmurg-ı Ankâ kuşu yaşar. Etrafı sularla çevrilidir ve uzak yerlerinde adacıklar vardır. Billûr-ı Aʿzam ve Ümmü'l Hayât (ölümsüzlük suyu) Kaf Dağı'ndadır. Hz. Süleyman ve birçok kahramanın hazineleri Kaf Dağı'ndadır.

On ikinci ciltte geriye dönüşler yapılarak anlatımda Kaf Dağ'ı hakkında bilgiler ediniyoruz. Hamza on sekiz yıl Kaf'ta kalıp birçok dev öldürüp Hz. Süleyman'ın definelerini ve bâr-gâhını alıp kimsenin kaldıramadığı Kaf kapısını kaldırıp yeryüzüne geri gelmiştir. ''Bir dilâver ki kırk elli yıldır, at binüp kılıç kuşanup dahi öŋüne kimse durmadı ve arkası yere gelmedi. On sekiz yıl kūh-ı Kaf'ı şikār eyleyüp Sāmlar ve Kahramānlar elinden ʿāciz olduğı Ra'd u Berk ve Semendun hezār yek-desti helāk eyleye ve define-yi Süleymān'a vasıl olup bār-gāhın çıkara Kaf kapusın kaldura'' (37b). Buradan da anlaşılıyor ki aynı Hamza gibi daha önce Sâm Süvâr ve Kahraman adlı mitolojik kahramanlar Kaf Dağ'ına gitmişlerdir. Bu kahramanlar Raʿd Berk ve Semendun adlı devleri yenememişlerdir. Hamza gelip bu devleri yenmiştir. On ikinci ciltte Semendun adlı devin sadece ismi geçer.

Kaytafâ, ''benim ceddim Sām'ıŋ bir kat ālāt-ı harbī seniŋ eliŋe girmiş ve serā-perde-i Süleymān ki ceddim Sām Süvār'ıŋ anda sandalīsi var imiş.'' (35a) diyerek Hamza'dan atasına ait olan Sâm hazinelerini ister. Hamza da ''Ben anları kūh-ı Kaf'da tılsım feth edüp hezār zahmetler ile ele getürdüm.'' (35b) diyerek vermez. Hamza on sekiz yıl kaldığı Kaf Dağ'ında mitolojik kahramanların savaş aletlerini nice devler öldürüp tılsım ile feth ederek aldığını söyler. Hamzanâme'nin yedinci ve sekizinci ciltleri Hamza'nın Kaf'taki maceralarını anlatır.

Kaf Dağ'ı efsanevî bir mekân olmasına rağmen Hamzanâme'de günlük hayatın akışında da yer bulur. Güneş Kaf Dağ'ından doğarak savaş meydanını aydınlatır ve savaş başlar. ''Çünki sabāh oldı āfitāb-ı ʿālem-tāb kulle-i Kaf'dan baş götürüp ʿarz-ı cemāl eyledi ve cemāliyle dünyāyı rūşen kıldı. Üç bölük ʿasker yerlerinden durup cebe ve cevşen giyüp'' (36a).

Savaş bitince İslam beyleri yedi gün işrete otururlar. Kaytafâ, Hamza'ya Kaf'taki maceralarını anlatmasını ister. Berk Nerre ve kardeşi Raʿd Nerre'yi nasıl öldürdüğünü, Esma Peri'yle nasıl evlendiğini tek tek sorar. Hamza bunları uzun uzun anlatır. Esma Peri, Hamza'nın Kaf Dağ'ında öldürdüğü devlerin kelleleri ve dişlerini cevahirlerle donatmıştır. Bu kellelerle bade içerler. Bu kelleler o kadar büyüktür ki on sekiz batman bade alır. Ancak Esma Peri'nin hakim veziri Muʿallem Kaf bu kellelere tılsım yapmıştır. Kimin ne kadar gücü varsa o kadar içebilir. Daha önce dolusunu sadece Hamza ve Lenduhâ içmiştir. Kaytafâ da mecliste bu kellenin dolusunu içer. Diğer beyler ancak yarısını içebilirler (68a).

Hamza, Kaf Dağ'ında gemi ile seyahat edip deve başlıların adasına uğrar. Raʿd Nerre, Sîmurg-ı Ankâ kuşunun yumurtalarını yer. Sîmurg-ı Ankâ kuşu Raʿd Nerre'yi şikâyet edip Hamza'dan yardım ister. Hamza da Raʿd Nerre'yi Ümmü'l Hayât'ta bulup öldürür. ''Ol üştür serler cezīresine uğrayup gemi içinde Sīmurg-ı ʿAnkā gelüp kendüyi getürüp gidüp baʿdehu bildükden soŋra Raʿd Nerre'den şikāyet edüp āhir Hamza'yı arkasına alup Billūr-ı Aʿzamı aşup ta Ümmü'l Hayāt yanında bulup nice ceng edüp helāk etdügin'' (68b).

Kaytafâ, Hamza'ya Berk Nerre'yi nasıl öldürdüğünü sorar. Hamza Kaf'ta ağırsak şeklinde yassı bir taşın üstünde uyurken Berk Nerre, Hamza'yı yattığı yerdeki toprak parçası ve taş ile kaldırıp göğe doğru çıkarır. Hamza uyanıp yassı taş ile aşağı düşerken taşın diğer tarafındaki Berk Nerre'yi bir kılıç ile öldürür. ''Hamza yine başladı. Kendüyi uyurken ol yerli ağırsak denginde taşıla kaldurup havā yüzünden götürüp giderken uyanup Berk Nerre'ye bir tīğ urup helāk edüp taşla dönerek giderken Esmā kapdırup barışdıkların beyān eyledi.'' (69a).

Hamzanâme'nin daha sonraki ciltlerinde olacak olan bir olaydan bahsedilir. Guş Ayyâr'ın Kaf'tan gelip Hamza'nın oğlu Kubâd'ın başını keseceğinden bahsedilir. ''Ammā rāvīlerden [balası kavlinde bu mahālde geleyim Guş ʿAyyār Kaf'tan gelüp Kubâd'ıŋ başını kesüp helāk eder.] Ol kıssa dahi soŋralarda olup arada haylī olacak ser-encāmları vardır. İnşā-Allah mahāllinde beyān olunur.'' (88b).

İdris-i Nesnâs ser, Kaf'tan Şâh Nuşirevân'a nâme gönderir. Hamza'nın kızını öldürdüğünü söyleyip intikam almak için birlikte hareket etmeyi teklif eder. Olay şöyle gelişmiştir. Hamza, Kaf'ta maymun başlı cin kızla istemeyerek de olsa nişanlanır. Hamza, Şibke Banû'yla birlikte olmayı kabul etmeyip el arkasıyla vurunca kız ölür. Hamza atasına hicabından çıkıp gider. Kızın babası Hamza'dan intikam almak için Hamza'nın peşine düşer (104b). Anlatılan bu olay Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinde

geçmektedir (Tatlı 2017: 46). On ikinci ciltte bu olayı Şâh Nuşirevân'a gelen mektupla öğreniyoruz. Mektubu Hâce-i Dânâ okur ve şöyle söyler:

> ''Şāh'ım bu cinnīleriŋ padişāhına İdris-i Nesnās ser derler imiş. Hamza Kuf-ı Kaf'da bunlarıŋ cezīresine uğrar. Bu kavm adam gördükleri yok. Tek bizimle kalsun deyü şāhları Hamza'ya kızın teklīf eder. 'Kızım gāyet de güzeldir. Adına Şibke Bānū derler' ve bir zamāndan soŋra 'Seni gemiler ile rubʿ-ı meskūna çıkaralım.' derler. Görse ol kız da bir maymun başlı kızdır. Hamza kabūl edüp alacak olup nikāh edüp gerdeğe korlar. Hamza da kabūl etmez. Kız 'Elbette seniŋle pehlü oluruz.' deyü ikdām edüp üzerine atılur. Hamza menʿ ede görür olmaz. Yavuzlanup bir el arkası çarpar Şibke Bānū cān verür. Hamza atasından hicāb edüp çıkup gider. Sabāhı atası olan İdris Şāh duyup Hamza'nıŋ ardına düşer katletmek ister. Hamza bunuŋ ʿaskerin bozup çıkup gider. Şimdi ol kızıŋ atası kırk kerre yüz biŋ ecnās mahlūkātı cemʿ edüp gemiler ile tā kūh-ı Kaf'dan sefer edüp Hamza'dan intikām almağa gelmiş ve işitmiş ki Hamza'nıŋ siziŋle de ʿadāveti var. İşte nāme göndermiş ki siziŋle el bir edüp Hamza'yı ve tevābiʿ ortadan götürelim çünki siziŋle dahi mābeyn imiş.'' (104b, 105a).

Olağanüstü yerler içerisinde cadı, büyücü Mehcûr Şâh'ın kalesini sayabiliriz. Çünkü bu kalede Sâm zamanından kalma tılsımlı kubbeler vardır. Kimse içinde ne olduğunu bilmez. Mehcûr Şâh'ın karısı rüyasında Sâm'ı görür ve anahtarları Hamza'ya vermesini söyler. Banû atadan dededen kalan bu üç anahtarı Hamza'ya verir. Bu anahtarların biri altın, biri gümüş ve biri demirdendir. Hamza, Amr Ayyâr'a: ''Ey ʿAyyār bu kalʿayı sen feth eyleduŋ. İmdi bu miftâhlarıŋ kankısın dilerseŋ al. Tāliʿiŋe ne çıkarsa seniŋ olsun.'' (111a) deyince Amr Ayyâr, ''Zāhir demürde cebe-hāne olmakdır. Gümüşden olanda yine gümüş olmakdır. Ammā altun miftāhıŋ açduğı tılsım kubbe dobdolu altundur.'' (111b) diye düşünerek altın anahtarı alır. Gümüş anahtarı Amr Maʿdî alır. Demir anahtar da Hamza'ya kalır. Amr Ayyâr altın anahtarla kubbeyi açınca içinden bir demir sandık ve içinde birkaç parça hasır çıkar. Hamza'nın demir anahtarla açtığı kubbeden on bin ere yetecek kadar savaş kıyafeti ve hazine çıkar. Amr Maʿdî açacağı zaman Amr Ayyâr gelip kendisinde bir şey çıkmadığını söyleyip ortak olmak ister. Amr Maʿdî ve Amr Ayyâr sandığı açınca içinden bir dev çıkıp ikisinin de yakasından yakalar (111b, 112a).

Saltıknâme'de Şerif, Menucher Cinnî ile birlikte Kaf Dağı'na gemi ile gider. Kaf Dağı yolculuğunda ağzından ateş çıkaran ejderhalarla, dağdan büyük yengeçlerle, ada büyüklüğünde ve büyük kanatlı balıklarla, deveden büyük uçabilen kanatlı Evran adındaki canavarla, büyük timsahlarla, Vakvak adasında gövdesini beş yüz kişinin sarabileceği ağaçlarla karşılaşırlar. Kaf Dağı yolculuğunda cinnîlerle karşılaşırlar. Bu cinnîlerin yedi padişahı vardır. Altısı sünnî, bir padişah ise Nasranî'dir. Sünnî cinler içerisinde Teganuş adında pîr olan cinnî vardır. Teganuş da deniz altında Süleyman peygamber'in hapsettiği üstadı Dara'ya götürür. Dara, Şerif'e Kaf Dağı hakkında bilgiler verir (Demir N. ve M. D. Erdem 2013: 89-100).

1.2.2.6.18. Rüya Motifi

Destanların oluşumunda rüya motifi önemli bir yer tutar. Kahraman bazen metnin olay örgüsü içinde sıkışır, içinde bulunduğu durum çıkılamaz hâl alır. İşte metnin kurgusal yapısında bu durum rüya ile çözümlenir. Çünkü rüya işlev bakımından hızlı gerçekleşir ve kahraman bunun sonucunda hızlı bir sonuca anında ulaşır.

> ‘‘Rüyalar, destanların yapısında olayların ortaya çıkışından gelişip tamamlanmasına kadar önemli roller üstlenir. Destanların farklı bölümlerinde yer alan rüyalar, bölümün içeriğine göre birbirinden farklı özelliklere sahiptirler. Destanın yapısına uygun olan ve sembolik olarak ortaya çıkan bu rüyalar, aynı zamanda destanın sanat değerini arttırır. Destanlardaki rüyaların en önemli işlevi, gelecekteki olayları bildirmesidir. Rüyaların gelecekten haber vermesi, destandaki olay örgüsünün rüya motifiyle temellendirildiğini gösterir.’’ (Bars 2015: 79).

‘‘İnsanlık tarihi boyunca bütün dünyada pek çok bilinmeyenin anahtarı, insanın ve geleceğinin habercisi olarak zaman zaman korkulan, zaman zaman hayranlık duyulan rüyalar, edebî eserlerin pek çoğuna konu olmuş, bu eserlere farklı akisler meydana getirmiştir.’’ (Günay 1992: 88). Rüyalar, insanın bilinmeyeni öğrenme ve gelecekten haber alma arzusundan dolayı zaman içersinde sözlü anlatılarda motif olarak yer almıştır.

İncelediğimiz Hamzanâme’nin on ikinci cildinde rüyaları işlevleri bakımından şu şekilde inceleyebiliriz:

1.2.2.6.18.1. Kahramanın Rüya ile Müjdelenmesi

‘‘İslamiyet, Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v.) aracılığıyla rüyaya büyük önem vermiştir. Din temalı Türk destanlarında bunun yansımasına rastlıyoruz.’’ (Bars 2015: 85) Hamzanâme, Battal Gazi Destanı, Danişmend Gazi Destanı, Sarı Saltuk din temalı halk anlatılarımızdandır. Hamzanâme oluşum bakımından önce Arap sonra İran menşeilidir. Hamzavî ile birlikte Türk edebiyatında yerini almıştır. ‘‘Bu destanlarda görülen rüyalarda, kahramana yardımcı olan din uluları, bu rüyaların inandırıcılığını arttırmaktadır.’’ (Bars 2015: 85). Battal Gazi Destanı’nda Şemmas Pîr, Hamzanâme’de Bizücrmihr (Hoca-i Dânâ) rüya yorumlarıyla kahramana yardımcı olurlar.

Hamzanâme’de Hamza’nın doğumu Şâh Nuşirevân’ın gördüğü rüya ile Hoca tarafından müjdelenir. Bir gün Şâh Nuşirevân rüyasında Kudüs tarafından bir ay doğup etrafındaki kara bulutlarla gelip üç gün sarayının üzerinde durduğunu görür. Hicaz tarafından da bir hilal kadar ay doğar ve çevresinde de on tane yıldız vardır. Bu iki ay koçlar gibi tokuşur ve önceki doğan ay yere düşer. Bu rüyayı da Hoca yorumlar. Hilalin ve on yıldızın aleme sâhipkırân olacak kişi ve onun askerleri olacağını söyler. Hoca, Hamza ile birlikte o gün doğan on çocuktan bahsetmektedir.

Hamzanâme'nin birinci cildinde Hazreti Hızır gelip Hamza ile kırk gün cenk sanatını öğretir. Sonra Hızır kendini Hamza'ya tanıtır ve kucaklayıp alnından öper. Kucaklayınca kuvveti çok artar. Öptüğü yerde bir altın büyüklüğünde yeşil halka ortaya çıkar. Bu Hamza'nın Hızır'la buluşmasının nişanıdır. Onun ilahî emirler seçilmiş bir kişi olduğunu gösterir. Daha sonra Hızır Hamza'nın sâhip-kırân-ı alem olacağını söyler. Doğacak çocuğun yeryüzündeki vazifesi önceden belirtilir. Doğacak bu çocuk tüm şâhları dize getirip İslam'ı yayacaktır (Soyal 2018).

Hamzanâme'nin birinci cildi eserin başlangıcı ve kişilerin tanıtılması bakımından önemlidir. Bazı önemli olaylar rüyalar yoluyla anlatılmıştır. Hoca'nın vezir olması, Hamza'nın doğum haberi, Amr Ayyâr'ın mağarada yetenekleri kazanması rüyalar ile anlatılır. Büzürcmihr (Hace-i Dânâ), yedi yaşında Keykubâd'ın rüyasını tabir edince önce Keykubâd'a o ölünce de oğlu Nuşirevân'a vezir-i azam olur. Hoca, Hamzanâmelerde Şâh Nuşirevân'a ve Hamza'ya rüyalar yoluyla gelecekten haber veren bilge kişi olarak karşımıza çıkar. Keykubâd rüyasında önündeki kaz kebabının siyah bir yılan tarafından yenmiştir. Şâh gördüğü rüyayı unutur. Rüyasını Hoca bilir ve tabir eder. Keykubâd'ı aldatan Hakan-ı Çin'in kızını ve ağasını öldürtür. Hoca Şâh'ın huzuruna gelmeden dedesi Camasb'ın türbesinde uyuya kalır. Dedesi rüyasına girip sandıktaki kitapta Keykubâd'ın rüyasını ve babasını öldürenin Keykubâd'ın veziri olan Şem'un olduğu yazılıdır. Keykubâd daha sonra Şem'un öldürür. Daha sonraki ciltlerde kötü vezir rolünü Şem'un oğlu Bahtek yerine getirecektir. (Aksoy 2009, Balaban 2003, Soyal 2018).

Battal Gazi Destanı'nda Cafer'in doğum haberi babasına mağaradan gelen bir ses ve uykusunda gördüğü pîr tarafından müjdelenir:

> ''Hüseyin Gazi bir gün geyik kovalarken bir mağaraya rast gelir. Mağaradan içeri girer. Burada bir sarı at görür. Atı tutmak ister; ama at çifte atar. Hüseyin Gazi içeri çekilir. Mağaranın içinden bir ses duyulur: 'Sakin ol' Henüz vakit olmadı ki ben çıkayım. Seni Hakk Te'ala Cafer'e verdi. O gelecek. Yeryüzünde gazalar kılacak. Alemi kara kafirlerin baskısından kurtaracak. O yiğide teslim ol ve bağlan.' At bu sesi işitince yerinde durur. Hüseyin Gazi atı yularından tutar. Atın sırtındaki bohçayı açar. 'Adem Peygamberin iki bölük saçı, Davut Peygamberin zırhı, İshâk Peygamberin zırhı, Emirü'l-müminin ve Hamza'nın silahını görür.' Hüseyin Gazi, Cafer'in kim olduğunu merak eder. Evine dönerken yolda yorulur, uykuya dalar. Düşünde bir pîr gelerek: 'Ya Hüseyin' Müjdeler olsun sana ki o Cafer senin oğlundur. Doğumuna az kaldı. O gelecek ve tüm Rum'u Müslüman edecek. Öye işler edecek ki hiçbir pehlivan yapmamış olacak.' der.'' (Bars 2015: 86).

Saltıknâme'nin girişinde rivayet edenler Battal Gazi'nin rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü ve Şerif'in geleceğini müjlediğini aktarırlar. Rüyada Hz. Peygamber Battal Gazi'nin neslinden adı Hızır yani Sarı Saltık adında birisinin geleceğini söyler. Şerif, Anadolu'ya gelip birçok kiliseyi harab edeceği, Anadolu'nun onun elinden Müslüman olacağı müjdelenir (Demir N. ve M. D. Erdem 2013: 21).

1.2.2.6.18.2. Sonucunda Din Değiştirilen Rüyalar

İslamiyetten sonra oluşan Türk destanlarında fetih düşüncesi destanın ana konusunu oluşturur. Din konulu bu kahramanlık destanlarından olan Hamzanâme, Battal Gazi Destanı, Danişmend Gazi Destan'ı ve Sarı Saltuk'ta rüyaların önemli işlevlerinden biri de Müslümanların savaştıkları gayrimüslimlerin İslam'a girmeleridir. İslamiyet sonrası Türk destanlarında, halk hikâyelerinde, masallarda ve Aşık edebiyatında kişilerin rüya yoluyla Müslüman olması yaygın bir motif olarak karşımıza çıkar. Hamzanâme'de Hz. İbrahim, Hz. Yusuf; Battal Gazi'de Hz. Muhammed (s.a.v.); Danişmend-nâme'de Hz. Muhammed, dört halife; Battal Gazi'de Abdülvehhab Gazi; Sarı Saltuk'ta Hz. Muhammed rüyalarda görülür.

Battal Gazi Destanı'nda rüya sonucu din değiştiren kişi rüyasında Hz. Muhammed'i (s.a.v.) görür.

> ''Rüyada genellikle Hz. Muhammed (s.a.v.)'in çağrısına uyulur ve Müslüman olunur. Battal Gazi Destanı'nda Mihriyayil'in kızı, Resul Hazretlerini düşünde görür, Müslüman olur. Seyyit, Sabah oğlu Kilab tarafından zindandan atıldığında oğlu bir gece atasının dizine başını koyar ve uyur. Birdenbire bağırarak uyanır. Babasına ne olduğunu sorar. Oğlu: ''Baba bir düş gördüm. Bir ejderha bana saldırdı. Ben kaçtıkça o arkamdan geldi. Babana söyle küfrü terk edip Muhammed'in dinine girsin, yoksa sarayı ile birlikte kendini yakarım'' der. Babası Seyyit'in heybetinden korktuğu için bu düşü gördüğünü söyler. Ancak oğlan yine yatar, düş görür. Düşünde ''Baba bana bir aslan saldırdı. Babana söyle, küfrü terk etsin, yoksa helak olur, der.'' Kilab tekrar oğlunun korktuğu için bu düşü gördüğünü düşünür. Oğlan yine uyur, düş görür. Bu kez bir ejderha ağzını açmış, ona küfrü terk etmesini söyler. Çocuk ruhbânlar tarafından vaftiz edilir. Aynı gece bu kez Kilab düş görür. Düşünde Hz. Peygamberi görür. Düşte ''Hazreti Peygamber Kilab'ı okşayıp adını Ebubekir koyuyor ve diyor ki Ya Ebubekir, benim oğlum Battal'ı zindandan çıkar, ona yoldaş ol… Onun dini haktır. Beylerini ve kim varsa davet et, ona bağlansınlar.'' Kilab hemen vezirlerini toplar düşünü anlatır. Vezirleri de aynı düşü gördüklerini söylerler. Hepsi birden Müslüman olurlar.'' (Bars 2015: 88).

Taryun'un kızı zindanda olan Seyyit'ten kendi dinine girmesini ister. Seyyit kızın teklifini reddeder ve kızın Müslüman olmasını ister. Kız, Seyyit'e gaipten bir nesne getirmesini ister. Seyyit, Allah'a dua edince zindanın duvarı yarılır, bir sini yemek gelir. Seyyit ve kız o yemekten yerler. Zindanda bulunanlar da karınlarını doyururlar. Sonra sini kaybolur. Kız daha sonra Hz. Peygamberi düşünde görür ve Müslüman olur (Bars 2015: 88).

Danişmend-nâme'de rüya sonucu din değiştirenlerin sayısı fazladır. Kara Tigin rüyasında Hz. Muhammed'i görerek Müslüman olmuştur. Hz. Muhammed, Kara Tigin'i Artuhı'ya yardım etmesi için görevlendirir. Serkis, rüyasında Hz. Muhammed'i görür ve Müslüman olup elini öper. Müslüman olunca Ahmet Serkis adını alır; Hıristiyan olan Efrumiyye rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Hz. Muhammed'in verdiği şerbeti içip Müslüman olur; Meryem adlı bir kadın rüyada Hz. Muhammed'i görerek Müslüman

olur; Biytir Aguş adında bir ruhbân rüyasında Hz. Muhammed'i görür ve Müslüman olur. Melik Danişmend Zile'yi kuşattığında Müslüman olan Aguş kalenin gizli yolunu gösterir; bir manastırda ruhbân olan Harkil Zahid rüyasında Hz. Muhammed'i ve Hz. Ali'yi görür. Melik'ten Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi anlatmasını ister ve Müslüman olur; Mihayil'in kızı rüyasında Hz. Muhammed'i görüp Müslüman olur; Gülnuş Banû rüyasında Hz. Muhammed'i görüp Müslüman olur ve Melik Gazi'yle evlenir (Çelepi 2010).

Saltuknâme'de Şerif Dobruç'da Müslüman olan Ahmet ile gezerken bir kiliseye gelirler. Kilisede papazlar mum yakıp tütsü tüttürüp otururlar. Şerif Gazi ile konuşurlar. Şerif rüyasında Hz. Muhammed'i görür ve oraları Müslüman diyârı yapmasını söyler. Papazda rüyasında Hz. Muhammed'i görüp Şerif Gazi'nin geleceği müjdesini almıştır. ''Biz dahi gördük düşümüzde oğlum Şerif gelür, imân getürün bu ocak olısardur ve hem oğlumun yiri kabri bunda ola. Ve eger inanmazsan beğümüz İstefan dahı görmüştür bu düşi…''. Ruhbanlar iman getirip kiliselerini cami yaparlar (Akalın 1988: 25).

Saltuknâme'de Rum askeri Alion-ı Rumî rüya görür. Bu gördüğü rüyayı Şerif'e anlatır. Şerif ile teke tek savaşırlar. Şerif Alion-ı Rumî'yi yener ve rüyasını yorumlar. Alion-ı Rumî parmak getirip Müslüman olur. Şerif adını İlyas-ı Rumî koyar. (Demir N. ve M. D. Erdem 2013: 34-35). Bunun gibi örnekler Saltuknâme'de çok vardır.

İncelediğimiz ciltte Banû, Hazreti Yusuf'u rüyasında görüp Müslüman olur. Amr Ayyâr, Serhenk'e ödül olarak istediğin cariyeyi al deyince Serhenk de Fağfûr-i Çinî'nin hediye ettiği Şâh'ın onda gönlü olduğu, çok güzel bir cariye olan Banû'yu ister. Şâh da bir defa istediğini al dediği için vermek zorunda kalır. Serhenk cariyeyi alıp onunla birlikte olmak için çadırına götürür. Amr Ayyâr şekil değiştirmiş olarak çadıra gelip onu beğenir ve Banû'yu kaçırıp Mekke'ye ailesinin yanına götürür. Amr kızı Müslüman yapmak ister ama kız kabul etmez. Kız kendisine eş olmayı da kabul etmez. Kız rüyasında Hz. Yusuf peygamberi görerek Müslüman olur:

> '''Ayyār-ı Cihān gördi olmaz bu kez Kā'be-t-ullah karşusında yüzin hāklara sürüp Hakka niyāza başladı. Hak Teʿāladan ol kızıŋ teshīri için talep eyledi. Ol dem ʿAmr'ıŋ duʿası kabul olup ol kız ol gice safāsında Hazret-i Yusuf aleyh'is-selāmı görüp zirā ʿAmr, Hazret-i Yakup aleyh'is-selām evlādlarındandır derler. Hazret-i Yusuf aleyh's-selām eyitdi: ''Ey kız inādı koy. Bu dem beter serkeşlik eyledin. Benim evladım ile zevce olup ahiretde anıŋla bile cennete girmeği istemez misin? Kāfirler ile yedi cehennemde mi kalmak istersiŋ. Zirā sen bu dem ʿAmr'a hor bakma. Āhir zamān peygamberi öŋünde hizmet edüp peyk olacaktır.'' deyüp mü'miniŋ cennetde makāmıŋ ve kāfiriŋ cehennemde azābıŋ gördi. Kız çünki uykudan uyandı. Bu kerre ʿAmr'ıŋ validesiniŋ ayağına düşüp gice gördiği düşi beyān eyledi ve müslimān oldu.'' *(41b, 42a).*

Hamza'yı Eba Ömer lain yaralamıştır. Hamza yaralı bir halde Siyeh Şîr'in değirmenine sığınır ve Siyeh Şîr yardım eder. Siyeh Şîr rüya görüp Müslüman olur. ''Baŋa Siyeh Şīr-i Asyābī derler. Bu yakında Eba ʿÖmer Hamza'yı yaralayup anı getürüp benim değirmenime düşdi. Ben de düş görüp Müslimān oldum ve tīmār eyledim

ve uğrunda Şāh ʿaskeriyle eyü ceng eyledim.'' (39a) On birinci ciltte gerçekleşen bu olay on ikinci ciltte hatırlatılarak geriye dönüş yapılmıştır. On birinci ciltte Siyeh Şîr'in annesi rüyasında Hazreti İbrahim'i görür. Hamza yaralı halde Siyeh Şîr ve annesinin yaşadığı değirmene sığınır. Olay şöyle gerçekleşir: ''Rüyasında Hazreti İbrahim Aleyhisselam görinüp eyitdi: Ol senün oğlun getürdigi benüm evladumdandur, ana her vecihle sahip çık ve tımar iyle. Anun dinüne gir, ta ki kıyamet gününde sana şefa'at idem.'' (Hançer 2018: 76-77). Bu olay üzerine Siyeh Şîr ve annesi Müslüman olur.

Hamzanâme'nin sekizinci cildinde Tanca kalesinin şâhı Miskal Şâh ve oğlu Mukalled Nevcivân da rüyalarında İbrahim peygamberi görüp Müslüman olurlar (Akın 2006: 51).

1.2.2.6.18.3. Tehlikelerin Kahramana Bildirildiği Rüyalar

Bu rüyalarda kahraman başına gelebilecek tehlikelere karşı uyarılır. Kahraman tehlike gerçekleşmeden önlemini hızlı bir şekilde alır. Bu sayede destan boyunca tehlikelerden korunmuş olur. Bu koruyucu kişiler Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Hızır, Hz. Hamza, Hz. Ali gibi kutsal kişilerdir. Battal Gazi Destanında Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Ali ve Battal Gazi'nin kendisi; Hamzanâme'de Hz. Hızır; Danişmendnâme'de Hz. Muhammed (s.a.v.), Abdülvehhab Gazi; Saltuknâme'de Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Hızır kahramanın tehlikelere karşı önlem almasını sağlar.

Battal Gazi Destanı'nda, Seyyit Gazi rüyasında Hz. Ali, Hz. Peygamberi görerek uyarılır. Bu şekilde düşmanlarından korunur ve kurtulur.

> ''Seyyit bir gün uyurken zenciler kılıçlarını çekerler. Tam onu öldürecekleri sırada Seyyit düşünde İmam Ali'yi görür. Hz. Ali'nin uyarmasıyla hemen uyanır ve onu öldürmek isteyen üç kafirin de başlarını keser. Başka bir rüyada Seyit ömrünün sonlarına doğru Medine'ye yerleşir. Bir gece düşünde Resul Hazretlerini görür. Resul Hazretleri, ona: ''Ya Seyyit! Hemen Rum'a var, zira Müslümanlar çok dardadır. Müslümanlara yardıma yetiş.'' der. Seyyit, bunun üzerine Rum'a gider, Müslümanlara yardım eder. Düşmanların kahramana karşı uyarıldığı rüyalar da vardır. Şamiliye adlı şehrin padişahı olan Firdevs bir gün düşünde Battal'ı görür. Battal gelip onun boğazından tutar ve ona ''Çabuk Müslüman ol, yoksa sen bilirsin.'' der. Bu düşü birkaç gece üst üste görür. Bunun üzerine Battal'ı öldürmesi için Sancar adlı pehlivanı bulmaya gönderir. Bu düşte Şamiliye şehrinin padişahı karşılaşacağı tehlikeye karşı uyarılmıştır. Ancak Firdevs, Müslüman olmadığı için Battal tarafından öldürülür.'' (Bars 2015: 87).

Danişmen-nâme'de rüyanın bu işlevi iki yerde gerçekleşir. Rüyada bildirilen tehlikeler doğal afetin geleceği şeklindedir.

> ''Melik, Şattat ve Nastor' öldürdükten sonra Nastorun veziri Girekos, onu zehirlemek ister. O gece Hz. Muhammed Melik'in rüyasında, İslamiyet için yaptıklarından çok memnun olduğunu fakat şehrin (Çorum'un) insanlarının

İslamiyet'ten uzaklaştıklarını, bu yüzden Allah'ın onları helak edeceğini, bu gece Çorum'da büyük bir deprem olacağını haber verir. Melik, askerlerini toplayıp orayı terk eder. Kafirler ise orada kalır. Deprem olur, şehir yerle bir olur. Melik Gazi'ye çok engel çıkaran Sisiyye kavminin başına gelenler de Çorum'daki insanların başına gelenlere benzer. Melik, bir gece rüyasında Abdulvehhab Gazi'yi görür. Abdülvehhab Gazi, Allah'ın Sisiyye kavmini yağacak yağmurla helak edeceğini haber verir. Melik uyanıp askerleriyle dağlara yerleşir. O gün Nuh Tufanı'nı andıran yağmurlar yağar. Sisiyye kavminden sadece İslamiyet'i seçen beş yüz ev kalır. Gerisi helak olur.'' (Çelepi 2010: 272).

Hamzanâme'de, Eba Ömer la'in Hamza'dan kaçarken bir kiliseye sığınır. Ruhbânlar kendilerine sığınan Eba Ömer'i vermek istemezler. Kilise önüne İncil kitaplarını dizip istersen basıp geç ama müsaade et bu gece bizim misafirimizdir, derler. Hamza ve Amr Ayyâr kilise önünde beklerken uykuları gelince uyurlar. Eba Ömer de kilisede kimsenin kaldıramadığı çok ağır bir taşı alıp uyuyan Hamza ve Amr Ayyâr'ın üzerine atar. Hamza'nın rüyasına Hızır gelir ve onu uyarır. Böylece tehlikeden kurtulurlar.

''Zeber-dest laʿin ol taşı götürüp hemān direk damı üstüne çıkdı. Hamza yatduğı yerde başın terazüleyüp ol sengīn taşı yukarıdan aşağa bırakdı. Emīr-i Merdān ol mahālde düşünde Hızır'ı gördi. ''Ya Hamza ne gāfil yatursun kalk!'' dedi. Server havf ile uyanıdüşdi gördi. Taş gürleyüp gelür. Kendi savılursa ʿAmr'ı helāk eder. Hemān yerinden sıçrayup pençelerin açup ol taşı tutup zabt eyledi ve görüp yukarı şöyle fırlatdı ki direk bir cānibine dokunup dīvārın yıkdı.'' (97b, 98a).

Saltukanâme'de Şerif rüyasında Hz. Peyamberi görür. Rafiziler hakkında karar verilmesi gerekmektedir. Hz. Peyamber, Şerif'i kabrine gelmesini orada cevap vereceğini söyler. Şerif Hz. Peyamber kabri önünde Hak dine gelen Rafizileri öldürmez (Demir N. ve M. D. Erdem 2013: 58).

Hamzanâme'de kötü rüyalardan bahsederken kem vak'a tabiri kullanılır. Kahramanın başına uyuduğu sırada kötü olaylar gelir. Bazen rüyada kutlu kişiler uyarmaz. Kahramanın kendisi başına kötü bir olayın geleceğini biliyormuş gibi uykudan uyanır. Serhenk, Amr Ayyâr'dan intikam almak için çadırına girer. Amr Ayyâr'ın uyuduğunu gören Serhenk zehir vermek ister ama korkudan elleri titrer. Amr Ayyâr uykusunda kötü bir rüya görür. Bu rüyanın telaşıyla uyanır. '''Amr'ıŋ ser u katına vardı gördi. ʿAyyār-ı Cihān uyuyup yatur gāfildir. Hemān dārū vermek istedi ammā ʿAmr'dan gözi korkmuş elleri titredi. Yine kendüye gayret verüp ileri vardı ki dārū [v]ere ʿAmr hareket etmeğe başladı. Meğer ʿAmr da bir kem vakıʿa gördi. Iztırābla hareket ederdi. Serhenk ol hāli görüp kendüyi bār-gāhdan taşra atdı. Beriden ʿAmr uyanup oturavardı.'' (45b).

Amr Ayyâr ile Serhenk Ayyâr, ayyârlık hünerlerini gösterip sürekli birbirlerini tuzağa düşürmeye çalışırlar. Bu alt etme mücadelesinde ''tavşan uykusu vermek'' deyimi kullanılır. Her iki ayyâr da birbirine gafil avlanmamak için uykularını hafif

tutmak zorundadırlar. ‘‘Serhenk de birkaç gün ʿAmr’a tavşan uykusı verüp’’ (45a). ‘‘Baŋa tavşan uykusı verüp açmazdan bir maslahat görmek ister.’’ (24a).

Kaytafâ, Hamza’dan Kaf’ta Berk Nerre adındaki cini nasıl öldürdüğünü anlatmasını ister. Hamza uyuduğu sırada Berk Nerre gelir ve Hamza’yla birlikte taşı havaya kaldırır. Hamza uyanıp bir kılıç ile Berk Nerre’yi öldürür. Yere düşmeden Esma Peri havada tutup barışırlar. ‘‘Kendüyi uyurken ol yerli ağırsak denginde taşıla kaldurup havā yüzünden götürüp giderken uyanup Berk Nerre’ye bir tīğ urup helāk edüp taşla dönerek giderken Esmā kapdırup barışdıkların beyān eyledi.’’ (69a). Bu olay Hamzanâme’nin on ikinci cildinde değil sekizinci cildinde geçmektedir. Hamzanâmeler de bunun gibi hem geçmişte anlatılan olaylar hem de gelecekte anlatılacak olaylar yer yer okuyucu ya da dinleyiciye aktarılır. Bu olay sekizinci ciltte şöyle anlatılır: Emir-i Merdân’nın Ümmü’l-hayat’ta öldürdüğü Ra’d Nerre’nin Berk Nerre adında bir kardeşi vardır. Berk Nerre kardeşinin intikamını almak ister. Hamza’yı bir vadide ağaç altında bir taşın üstünde uyurken bulur. Yaklaşmaya çalışır ama ism-i azamdan dolayı Hamza’nın çevresinde bir ateş yanar ve yaklaşamaz. Bu sefer Berk Nerre taşın altından oyup ağaçla birlikte Hamza’yı havaya kaldırır. Acaba nasıl öldürsem derken Hamza uyanır. Taşın ucuna gelip diğer taraftaki Berk Nerre’yi tîğ-ı Dahhâk ile vurup bir kolunu ve başını keser. Yere düşmeden Esma Peri’nin gönderdiği cinler Hamza’yı kurtarıp Esma Peri’nin huzuruna getirirler. (Akın 2006: 103).

1.2.2.6.19. Savaş Motifi

Türk destanlarında savaş günlük hayatın önemli bir parçası haline gelmiştir. Her bir erkek, çocuk yaştan itibaren avcılık eğitimi ile savaş sanatını atasından öğrenir. Hamzanâme’de İslam beyleri ile küffâr askerleri yani ateşperestler savaşır. Ateşperestlere yardım için yedi ikimden gelen diğer din mensupları askerleriyle birlikte savaşa katılırlar. Bu savaşlar toplu yapıldığı gibi teke tek de gerçekleşebilir. Toplu savaşlarda her iki taraf önce meydana bir savaşçı gönderir. Savaşı kaybeden pehlivan savaş meydanından dışarı çıkarılır yerine başka bir savaşçı girecekse girer yoksa toplu savaş başlatılır.

On ikinci cilt beyitlerle başlar. Bu beyitlerden bir tanesi sâhipkırânlık için ata binilmesini ve meydana girip pehlivanlığın gösterilmesini söyler. ‘‘Süvār ol görüp sāhip-kırānlık/Girüp meydāna eyle pehlivanlık’’ (1a). Bu beyit Hamzanâme’nin özeti gibidir. Şâh Nuşirevân ve Hamza sâhipkırânlık için savaşırlar. Süleyman tahtını ve hazinelerini alan sâhipkırânlığı eline geçirmiş demektir. Süleyman tahtı iki defa Şâh Nuşirevân’ın eline geçmiş Hamza tekrar geri almıştır. Kaytafâ da kendisinin sâhipkırân olduğunu söyleyip Hamza ile kırk gün cenk eder. Daha çok savaşla üstünlüğün ispatında meydana girip pehlivanlığın gösterilmesi esastır.

Savaş meydanına çıkmanın ve er talep etmenin bir âdâbı vardır. Metinde savaş meydanına çıkma şöyle gerçekleşir: Melik Kaytafâ filini meydan ortasına sürer. Beyleri de yaya olarak onu meydan ortasına getirir ve selamlayıp yerlerine dönerler. Meydan ortasında silahşörlüğünü gösterir. Görenler hayran olur. Hamza'ya seslenip er talep eder. ''Ya Hamza meydānıma er gönder benimle ceng murād eden beglerinŋe mānīʿ olma.'' (36b). Hamza da Melik Behrām-ı Kürd Hakanī'ye bakıp ''Yürü dilāver sen gir meydāna görelim er gibi ol.'' (36b) der. Meydana giren er ile rakibi selamlaşırlar. Kahramanlar meydan ortasında birbirlerine kim olduklarını ne zaman nâm aldıklarını sorarlar. Kahramanların fiziki özellikleri bu karşılaşmalarda ayrıntılı anlatılır. Melik Kaytafâ, Behrâm'a bakıp beğenir. Kaytafâ, Behrâm'a ''Ey dilāver merhabā, hoş geldiŋ! Besbellü Hamza beglerinden bir nām-dārsın. Ancak bu ʿaskerde ne nāmıla yād olursun ve ne zamān Hamza'ya kul olduŋ?'' diyerek geçmişte yaşanmış olaylar anlatılır. Önceki ciltlerde ayrıntılı anlatılan bu olaylar kısaca özetlenir. Tanışma faslı bittikten sonra Melik Kaytafâ, Behrâm'a ilk hamleyi yapmasını söyler. Behrâm ''Server hamleyi sen etseŋ olmaz mı? Ben hālā Sāhip-kırān'ıŋ ser kaplanıyım.'' deyince Kaytafâ yavuzlanır ''Ne söyler bu nā-bekār sen Sāhip-kırān ser kaplanı geçersiŋ. Ben kendim Sāhip-kırān geçersin. İmdi hamleyi sen edersin.'' deyip söz kavgasına başlarlar. Hamza'nın pehlivanları dahi ilk hamleyi rakipten beklerler. Hamza haber gönderir ve Behrâm ilk hamleyi yapar. Kıran kırana cenk olur. Yıkılan pehlivanın yerine başka pehlivan girer. Kaytafâ, Behrâm'ı bağlamak isteyeceği zaman Siyeh Şîr Asiyâbî nara atıp meydana girer. Yine kahraman tasviri yapılır. Hangi nâmla anıldığı sorulur. Siyeh Şîr de ser-güzeştini hikâye eder. Daha sonra Melik Behmen-i Kûhustânî, Tur Serkeş, Ömer bin Yunanî meydana girerler. Akşam olunca cenk bırakılır. Herkes çadırına gider. Mukallid Nev-civân, Kaytafâ karşısına çıkmak ister. Hamza Mukallid'e hilʿat giydirir. Sabah olunca Melik Kaytafâ ''Kanı bizim içün hilʿat giyen dilāver gelsün görelim daʿvā etdügi kadar var mıdur?'' diyerek Mukallid'i meydan ortasına davet eder. Muradını sorar. Mukallid de Ömer bin Hamza'nın sırasını aldığını çünkü ona bir şey olursa Hamza'nın meydana çıkacağını ve kendisine sıra gelmeyeceğini söyler.

İncelediğimiz Hamzanâme'de kahramanlar teke tek savaşmak için can atarlar. Amaç güç gösteri ve üstünlüğün kendisinde olduğunu ispatlamak içindir. Ömer bin Hamza ve Tur Serkeş, Kaytafâ ile teke tek savaşmak için öne atılırlar. Her ikisi de Kaytafâ ile yenişemediğini düşünüp işrette olan Kaytafâ'nın yanına giderler. Bu kahramanların cenk etmekten muradları Hamza'nın Kaytafâ'yı mutlaka yeneceği düşüncesiyle Kaytafâ ile kendilerinin Süleyman bârgâhında makamlarının belli olması içindir. Çoğunlukla sonradan Müslüman olan bu kahramanlar birbirleriyle cenk etmişler ve ona göre taht sıralamasında yerlerini almışlardır. Savaşı fırsat bilip nâm salmak isteyenlerden birisi de Ömer bin Yunanî'in oğlu Saʿd Nebire'dir. O da Kubâd gibi nâm salmak ister. Kendisinin de Hamza evlatlarından olduğunu söyleyip karışma cengine katılmak için atasından izin ister. Yaşının ufak olmasından atası izin vermek istemez. Saʿd Nebire -daha sonra halife olacaktır- atına atlayıp küffâr askerinin içine dalar. Karşısına amcası Zupûn çıkar ve onu yaralar (75b, 76a).

On ikinci ciltteki savaşları üçe ayırabiliriz. Birinci grup Şâh Nuşirevân ve pehlivanları ile İslam beyleri arasında yapılan savaşlar. İkinci grup Hamza ve pehlivanları ile Kaytafâ arasında yapılan savaşlar. Üçüncü grup Hamza ile Ebreşe'nin oğulları arasında yapılan savaşlar. İslam askeri için bahadır, dilâver, er, pehlivân, ayyâr gibi isimler kullanılmıştır. Bu kahramanlar aslana, pelenge (kaplan) ve bebire (panter)'e benzetilmiştir.

On birinci cildin sonunda İslam askeri Şâh Nuşirevân'ın adamları tarafından yenilmiş ve dağılmıştır. Hamza'yı hile ile yaralamışlardır. Hamza yaralı bir şekilde Siyeh Şîr Asiyâbî'nın ve annesinin yaşadığı değirmene gelir. İkisi de rüya görüp Müslüman olurlar ve Hamza'ya yardım ederler. Siyeh Şîr küffârla savaşmaya başlar. Devamında on ikinci cilt başlar. Siyeh Şîr de yaralanmıştır. Kubâd Pûs kalesinde düşman askeri etrafını sarmış yardım bekler. Mihr-i Nigâr, bir dağ yamacına hendek kazıp Eba Ömer'e karşı savunma yapar (61b).

Hamza ile Kaytafâ'ın cengi kırk gün sürer. Hamza otuz dokuzuncu günün sonunda pehlivanlarından dua talep edip arı suyla abdest alıp İshâk peygamberin çadırına girer ve sabaha kadar ibadet eder. Allah'a dua edip nusret talep eder (60b). Hamza, kırkıncı günün sabahında sabah namazını kılıp Hakka dua eder ve kırk parça olan savaş elbiselerini kuşanıp silahlarını alıp çadırdan dışarı çıkar. Beyleri selamlayıp Aşkar-ı Div-zâd'a binip pehlivanlarından ve İslam halifesi Hz. Abbas'tan dua ister. Oğlu Kubâd el kaldırıp dua eder ve Hz. Abbas ve diğer beyler ''Hudā-yı Teʿālā muʿīn ve zahīriŋ ola. Umaruz ki bugün mansūr ve muzaffer olasın.'' deyip hep birlikte ''Amin'' derler (61b). Köksal'ın (1983: 162) da belirttiği gibi İslamiyet sonrası Türk destanlarında kahramanlar savaş öncesinde arı su ile abdest alıp namaz kılarlar. Allah'a ve Peygamber Efendimize dua ederler. Bu tek başına yapıldığı gibi toplu olarak da yapılır.

Hamza ile Kaytafâ'nın cengi devam ederken her iki tarafın askeri de kendi komutanının galip olması için el kaldırıp Hakka dua ederler (63a). Buralarda duaların toplu yapıldığını görürüz.

Hamza'nın beyleri de savaşlarda meydana çıkmadan önce kendisinin galip gelmesi için dua edilmesini isterler. Mukallid Nev-civān, Hamza'dan dua talep edip savaş meydanına çıkar (41b).

İslamî kahramanlık destanlarından ilki sayılan Hamzanâmeler İslam dinin dört tarafa yayılması için Hamza'nın önderliğinde beylerinin yaptıkları savaşları konu alır. Bu sebepten savaş tasvirlerine çokça yer verilmiştir. Her iki tarafın savaş önceki durumları, nâme gönderme, savaşa hazırlık, savaş meydanı, teke tek ve topluca mücadeleler, erlerin hamleleri en ince ayrıntısına kadar tasvir edilmiştir.

Bir önceki yapılan savaşın açtığı yaralar iyileştikten sonra Hamza beylerine emir verir. Askerlerinin sayısını ve durumunu öğrenir. Beyleri kâmil ve dinç asker sayısını

öğrenip Hamza söylerler. ‘‘ bi-ʿināyetillah sıhhat buldılar. Andan emreyledi. ʿAsker yoklandı, gördiler ol maʿrekede on, on iki biŋ ʿasker şehīd olup yine kāmil üç yüz elli biŋ ʿasker hazır bulundu.’’(10a). Asker sayısı öğrenilir. Bu şekilde bir strateji belirlenir. Hamza, Amr Ayyâr’a görev verir. ‘‘Ya var Şāh divānına gör ne var tedbīrleri nedür biz de aŋa göre tedārik görelim.’’ (10b). Sadece İslam askeri düşmanına karşı hazırlık yapmaz. Şâh Nuşirevân da Hamza’nın durumunu öğrenmek için casuslar gönderir ve ona göre hazırlık yapar ‘‘Şāh Nuşirevān ol sahrāda düşünüp otururken cāsūslar haber getürdi kim ‘‘Hamza gelüp yetişdi.’’ deyü bunlarda cān başlarına sıçrayup tedārike başladılar.’’ (20a).

Hamza ateşperestlerle diyâr diyâr savaşırken Mekke’nin de korunmasında öncüdür. Hoca, Hamza’ya bir nâme yazar ve Mekke üzerine şiddetli bir düşman geleceği haberini verir. ‘‘Benim ciğer köşem tedārik görüp Mekke üzerine varasın zirā Mekke üzerine ʿazīm düşmān gele yakın zamānda.’’ (89a). Hamza nâmeyi okuyunca can başına sıçrar. Çünkü kış gelince savaşmaktan yorulan İslam askerine istirahât etmesi için izin verilmiştir. Zira Melik Kaytafâ da askerine izin vermiş kendi diyârına göndermiştir. İslam askeri hazırlıksız yakalanır. ‘‘Kış yakın olmak ile ʿaskere icāzet verüp dağıtmış idi gördi düşmān bozuldı. Şatavatlu hapsinde kış geldi. ‘‘Bu kadar ağır ʿasker neyleyin.’’ deyüp cümle begler ʿaskerleriyle diyārlarına gitdiler. Hemān Melik Kaytafā ve ʿAmr Maʿdī ve Yemenī Hicāz ve Benī ʿAd ʿaskeri ki cümle kırk biŋ ancak olurdı.’’(89b).

Şâh Nuşirevân’a Hamza’nın düşmanlarından İdris Şâh’ın dört yüz bin cin askeriyle geleceği haberi ulaşır. Bunun üzerine Şâh Nuşirevân, İdris Şâh’la birlikte olup Hamza’ya saldırmak için etrafa nâmeler gönderip askerini cem etmeye başlar. Amr Ayyâr casuslamaya gittiği Şâh meclisinden Âb-ı Hırmen’e gelip Hamza’ya durumu haber verir. Hamza da beylerine nâmeler gönderip ‘‘Tiz gelesiz. Medāyin üzerine seferim vardır.’’ der. Yanında olanlara da ‘‘Tedārik görüŋ. Şāh üzerine gidelim.’’ der (105a). Burada Şâh Nuşirevân’ın yedi iklim şâhı olmasından dolayı yedi coğrayada yaşayan topluluklardan asker çağırdığını görürüz. Şâh Nuşirevân’ın ordusunun Çin, Yemen, Rum, Kayser, Semerkân, Horasan, Hindistan, Turan, Keşmir, Mazenderân, Keşmir gibi şehir ve ülkelerden gelen komutan ve askerlerden oluştuğunu görürüz.

Her iki taraf rakibine nâme gönderip kendisine tabi olmasını ister. İslam beylerinde gaye Müslümanlığa davet olduğu için önce iyilik ile İslam’a davet edilir kabul etmezse savaşılır.

Hamza, Şâh Nuşirevân’a imana gelmesi, yanındaki münafıkları uzaklaştırması, tahtında edebiyle oturması, yanındaki üç hasmını teslim etmesi için nâme yazıp gönderir (70b). Şâh Nuşirevân’ın pehlivanları da ‘‘Öyle mār-hor ʿArab’a müdāra etmekden gayret altında ölmek yeğdir. Şāh’ım hemān meydān olsun cümlemiz dīnimiz yoluna ölürüz. Anlara ser-fürū etmezüz.’’ (71a) derler. Civân-baht-ı Çinî, Hamza’yla meydan savaşı yapmak istediğini söyler.

Keyvân Kâtil yüz bin askeri ile Pûs kalesi önüne geldiğinde burclar üzerinde İslam sancaklarının dalğalandığını görür. Dilâverler ellerinde ok ve yaylarla kale surlarında kuş uçurmazlar. Keyvân Kâtil nâme yazıp ok ile kaleye attırır. Kaleyi kolayca teslip etmesini yoksa zorla alacağını söyler. Kubâd da nâme yazıp atası Hamza'nın gelip intikam alacağını söyler (3a). Toplu savaşlardan ve teke tek karşılaşmadan önce düşmana nâme yazılarak teslim olunması aksi takdirde yok edileceği söylenir. Melih Behrâm altmış bin er ile dağa arkasını verip hendek kazıp yaralı bir şekilde savunma yaparken Zupûn nâme yazıp Behrâm'a gönderir. ''Ya Behrām! Bir alay çaylak deve südü yiyici ʿArablara uyup ataŋ, dedeŋ, dinin terk etmek neden lāzım geldi? İmdi yine gelüp eski diniŋe girüp āteş-perest olasın. Seni Şāh'a ileteyin suçuŋ ʿāfv eylesün.'' (8b). Melik Behrâm nâmeyi yırtıp cevap gönderir ''Ey pelīd beni de kendiŋ gibi merdūd-ı ebedī mi olsun dersin? Ben Hak dini buldum. Bu yolda ölümüm ihtiyār eyledim. Bildüginden kalmasun.'' diyerek meydan okur (8b).

Kaytafâ, Hamza'ya nâme yazıp atasına ait olan sera-perde-i Süleymanî'de olan Sâm tahtını ve hazinelerini isteyip kendisine tabi olmasını ister. Ya da Mekke'ye gidip ibadetle meşgul olmasını ister. Yok derse savaşacağını belirtir. Hamza da cevap-nâme yazıp bu hazineleri kendisinden çalmadığını kûh-ı Kaf'ta ne zahmetlerle elde ettiğini söyler. Sâm kendisi gelse dahi birini vermeyeceğini gücü yeterse yenip alabileceğini söyler. At binenin kılıç kuşananındır (35a, 35b).

Sabâ Meliki İbrahim bin Eşrem, Hamza'dan intikam almak için iki oğlu ve yetmiş bin asker ile Mekke'ye şehrini ve Kabe'yi yıkmak için gönderir. ''Hamza anda yok iken siz varup ehl-i Mekke'yi kılıçdan geçürüp Mekke şehrin yakup harāb eyleŋ ve Hamza'nıŋ atasın ve karındaşlar katleyleŋ. Eger kendi işidüp hareket ederse ben de getüri ʿaskerim cemʿ edüp varuram. Ne Hamza'yı korum ve ne Kaʿbelerin korum. Yakup harāb ederim. Zirā benim dört oğlum katledüp bu kadar ʿaskerim helāk oldı ve hazīnem gitdi.'' (90b). Eşrem'in bu saldırısında haber vermeden yetmiş bin asker ile iki oğlunu habersiz bir şekilde göndermesi dikkat çekicidir. ''Hiç haber filân etmeyüp hemân şehre doğrı yürüdükde Emīr-i Merdān Āşkar'a süvār olup bunları karşuladı.''(90b). İslam tarihinde Ebrehe olarak bilinen Yemen valisi Eşrem'in Kabe'ye haber vermeden saldırıya geçmesi Mahmud adındaki filin yürümemesi gibi olaylar Hamzanâme'nin on dördüncü cildinde anlatılır.

Amr Maʿdî, Hamza'nın kerb-i ser-askeridir yani İslam askerinin savaş habercisidir. Hamza savaştan önce Amr Maʿdî'ye hilʿat giydirip asker içinde savaşın başlayacağını nida ettirir. Ordunun savaşa hazırlanması için gür sesli bir asker savaş çağrısı yapar: ''Ey gaziyān-ı İslām! Siz de bilin ve hāzır olun ki yarın Melik Kaytafā ile cengdir.''(36a). '''Asker-i İslām biliŋ ve āgāh oluŋ kim yarın ceng-i sultānī ve neberd-i hakanīdir. Düşmān ʿaskeri yağmadır.'' (71b). Kafir askeri de karşı tarafta el tutuşup savaştan dönmemek için yemin ederler. ''Otuz kerre yüz biŋ adamdan otuz adam kalınca cengden dönmeyelim.'' (71a).

Savaştan bir gün önce bütün asker silahlarını hazırlayıp yarınki cengi beklerler. Güneşin doğmasıyla savaş başlar. Her iki tarafta savaş davulları çalınır. Ses ile düşmanın gözü korkutulur. Zurna ve nefirler ecel türküsü çağırır:

> ‘‘Çünki sabāh oldı. Şemsī-i tābān cānib-i şarkdan tulūʿ edüp cihānı pür-nūr eyledi. Hemān iki cānibden gümbür gümbür kösler çalunup tabl-ı nakāreler döğülüp zurnā ve nefīrler ecel ırların ırlayup ʿālem velvele ve lerzān ile doldı. Ol mahālde iki ceyş bī-giryān deryā-ı ahterān gibi cūş u hurūş edüp demür dağlar gibi yerlerinden durup at ve fil ve gergedanlara süvār olup. ’’ (71b).

Her büyük savaştan önce bu tasvir yapılır. Kaytafâ ile yapılacak savaş öncesinde de aynı tablo vardır:

> ‘‘Çünki sabāh oldı āfitāb-ı ʿālem-tāb kulle-i Kaf’dan baş götürüp ʿarz-ı cemāl eyledi ve cemāliyle dünyāyı rūşen kıldı. Üç bölük ʿasker yerlerinden durup cebe ve cevşen giyüp ve ālāt-ı harblerden üzerlerine pūşide kılup at ve fil ve gergedan arkasına süvār olup meydān kenārına gelüp kāt-ender-kāt alaylar ve sāflar bağlayup meymene ve meysere kalb-i cenāh ārāste ve pīrāste kılındıktan soŋra her tarafdan nazar-ber meydān kılup ʿaceb bu dem ve bu sāʿat meydāna kim gire erlik hünerin kim göstere derken’’ (36a).

Hamzanâme’de savaş meydanı tasviri önemli yer tutar. İslam askerlerin aldıkları düzen, kullandıkları savaş aletleri, bindikleri hayvanlar, tuttukları sancaklar ayrıntısına kadar anlatılır. İslam askerinin meydandaki tasviri anlatılırken önce katılan pehlivanların isimleri ve katılan asker sayısı söylenir. ‘‘Sāhip-kırān-ı ʿĀlem ve Kubād şehr-i yār ʿÖmer bin Hamza ve Saʿd Nīze ve Tur Bānū ve Melik Behmen-i Kūhustānī ve Melik Behrām-ı Hakanī ve Siyāh Şīr-i Asyābī sā’ir dilīr ve dilāverānıla süvār olup dört kerre yüz biŋ İslām ʿaskeriyle at arkasına gelüp’’(71b, 72a). Sonra Melik Kaytafâ’nın -Hamza’dan sonraki en güçlü kişidir- gergedana binip kırk kişinin zor taşıdığı Alem-i Ejderha peykerinin üç yüz şakaklarını açıp düşmana korku saldığı anlatılır. Tavk bin Gırân anka-ser alemi taşır. Kırk asker alemler getirip üç yüz sancaklar dizilir. Eserin başkahramanı Hamza’nın savaş meydanındaki görüntüsü anlatılır. ‘‘Emīr-i ʿArap kırk sekiz pāre ceng ālatın üstüne giyinüp kuşandı. Beş kılıç yedi otağa andan Āşkar-ı Div-zāda süvār olup ʿAlem-i Ejderha peykere arka verüp düşmāna karşu Rüstem-i Dāstān ve Kāhir Kahramān misāl semek nīzeye dayanup durdı.’’(72a). Sağın da ve solunda cengci dilaverler sıra sıra dururlar. Hamza bunları görüp Hakk’a şükreder ve konuşma yapar. ‘‘Şāh’ıŋ ʿaskerin bu sahrāda dağıdup tār u mār edeyüz. Āhir cengimiz olup ta bertaraf olmayınca dönmeyüz.’’ (72b). Beyler hepsi birden ‘‘İnşa-Allah!’’ der.

Küffâr askerinin tasviri yapılmaz. Sadece bir cümleyle anlatılır. ‘‘Beriden Şāh dahi otuz kerre yüz biŋ ʿasker süvār olup meydān kenārına gelüp alaylar ve sāflar bağlayup durdular.’’(72b).

Meydana kim girecek derken küffâr askerinden Civân-baht-ı Çinî meydan ortasına gelip Hamza’yı talep eder. Küffâr askerinin boyu ve taşıdığı silahlar söylenir.

Hamza Civân-baht-ı Çinî'yi İslam'a davet eder. Kabul etmeyince cenk başlar. İlk hamle Civân-baht-ı Çinî'den gelir. Hamza sâhipkırân olduğu için ilk hamleyi yapmaz. Bunun asıl sebebi Hamzanâme'nin birinci cildinde anlatılır. Hızır, Hamza'ya evvel hamle etmemesini, kaçanı kovalamamasını, nikâhsız avrat yatağına varmamasını ve kuvvetine mağrur olmamasını nasihat eder. (Soyal 2018: 154). Hamza Sâm gürzüyle vurunca Civân-baht-ı Çinî'nin ağzında burnundan kanlar boşanıp yere düşer. Bineğinin beli kırılır. Atası Fağfûr-i Çinî görüp askerine saldırı emri verir ve toplu savaş başlar. Üç yüz bin asker Hamza'yı sarar.

Hamza'nın küffâr askerle çarpışması da ayrıntılı anlatılır. Onun Dahhâk'ın kılıcını çekip şimşek gibi narasından asker korkar. Vurduğunu atıyla birlikte dört parçaya ayırır. Baş, kol, ayak, vücut havada uçuşur. Kılıcıyla vurduğunu taze hıyar gibi ikiye böler. Adamı adam ile çarpıp paramparça eder. Nara attıkça nice bin adam birbirinin üzerine yıkılıp göğüsleri parça parça olup dolu vurmuş tarla gibi şapır şapır atlarından yere dökülürler. Melik Kaytafâ ve beyler Hamza'nın savaşına hayran kalıp ''İşte Sāhip-kırānlık buŋa derler. Hezār āferīn.'' (73a) derler.

Şâh, Kayser komutanına işaret edip üç yüz bin askerle Saykalân-ı Rumî'yi meydana gönderir. İslam beyleri birbirine bakıp İslam komutanı Kubâd'dan icazet isterler. Kubâd, ''Yürüŋ ammā mā-dām ki anlar cümle bir uğurdan yürümeyeler siz de bölük bölük varıŋ.'' (73b) diyerek düşmanın taktiğine göre kendisi de taktik uygular. İslam beylerinden Mukbil-i peleng-pûş, Mukbil-i yek-dârb, Kahtân-ı Yemenî, Kaytân-ı Yemenî, Guşemşem-i Hicâzî, Merd-efgen-i Yemenî, Saʿd-ı Yemenî elli bin Hicâz ve Yemen dilâverleri Rum ve Çin askerine saldırıya geçer. Bunu gören Şâh Nuşirevân, beş yüz bin asker ile Eba ʿÖmer bin Şeddâd-ı Habeşî'yi gönderir. İslam beylerinden Ömer bin Hamza Yunanî, Estağnus-i Yunanî ve kardeşi Setaftafnuş-i Yunanî, Söhrâb-ı Kürsî Neşîn, Melik Şâh-ı Kâbilî, Mihrâb-ı Kâbilî, Lekzî ile elli bin asker savaşa dâhil olur. Şâh Nuşirevân bu sefer beş yüz bin asker ile Hakan-ı Ekber'i gönderir. Buna karşılık elli bin asker ile İslam beylerinden Ömer bin Hamza, Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî, Melik Behmen-i Kûhustânî, Tur Serkeş, Siyeh Şîr-î savaşa katılır. Şâh Nuşirevân, yüz bin asker ile Zupûn, Pijen ve Lehresb'i gönderir. Bunlara İslam beylerinden Mukallid Nev-civân ve Miskâl Şâh yüz bin asker ile karşılık verir. Şâh Nuşirevân'ın her iki tarafındaki asker savaşa katılır. Halife Kubâd, Amr Maʿdî ve beş kardeşi, Saʿd-ı Vakkâs, Zü'l-humâr-ı Bed-mest, Ebu'l-humâr-ı Bed-mest bütün ehl-i İslam hep birden yürürler. İki ordu birbirine girer.

İki ordu birbirine karışınca şöyle bir manzara meydana gelir:

> ''Yerin bir katı penbe misāl havāya atıldı. Toz kalkup cihān zulmāt oldı. Ak at ile kara at yek renk olup yiğit ile koca hem-renk oldı. Allahu Ekber yine nā-gāh bir ceng-i ʿazīm peydā oldı ki feleklerde melekler tahsīn eylediler... ol iki deryā misāl ʿasker birbirine öyle urdılar kılıcı ki dost ve düşmān fark olmadan kaldı. Kan gövdeyi götürdi. Çukur yerler kanıla doldı. El ve ayak dülger yongası gibi saçıldı. Her bir dilāver kağan arslanlar gibi küffārı öŋlerine katup bölük bölük sufak sufak

edüp kırarlardı. Hazret-i Sāhip-kırān ise gitdikçe küffārıŋ kaʿrına dalup neheng deryā yarar gibi öŋünden dağılurlar.'' (74a, 74b).

Musıkî aletleri eğlence meclisleri kadar savaş ortamında da önemli bir yer tutar. Savaşın başlamadan önce kös (savaş davulu) , tabl-ı nakâre (davul, kös), zurna, nây (ney), kürre nây (kernâ, borazan) gibi musuki aletleri çalınır. Bu aletlerin çıkardıkları yüksek sesler düşmanın gözünü korkutmak, kendi askerini çoşturmak içindir. ''Andan dördünci gün yine ceng kösler[i] döğülüp tabl [u] nakâreler çalınup zurnā ve nefîr ecel türküsün ırlayup kürre nayların ağardup yine sahn-ı cihān velvele ve zelzeleye geldi.'' (44b). Hamzanâmelerde bütün toplu savaşlar öncesi bu yüksek sesli müzik aletleri çalınır (44b, 60b, 71b).

Savaşlardan bir gün önce savaş hazırlığının yapılması ve savaş yapılacağının ilanı için davullar çalınır. ''Gümbür gümbür ceng tablı çalınup nidā etdirdi kim ''Yarın ceng-i sultānī ve neberd-i hakanīdir. Hāzır oluŋ.'' deyü.'' (35b).

Musıkî aletlerinin özellikle davulların güzel bir haber alındığında ve uzaktan gelen kahramanın karşılanmasında da kullanıldığını görürüz. Amr Ayyar kimseye haber vermeden uzun bir süre ortadan kaybolup Mekke'ye gidince Hamza, beyleri ve Kaytafâ Amr Ayyâr'ın hayatından endişeye kapılırlar. Amr Ayyâr uzun bir aradan sonra gelince davullar çalınıp eğlenirler. ''Mehter başıları tabl-ı şād-mānī çaldılar. Kāfirler işidüp gām-gīn oldular. Ol dem bildiler kim ʿAmr ʿAyyār'dan sıhhat haberi almışlardır ammā bu tarafdan Melik Kaytafā tabl-ı şād-mānī sadāsın işidüp ''Aslı ne ola?'' derken...'' *(41a).*

Savaşlarda coşkunun doruk noktaya çıktığı yerlerde beyitler söylenir: 69b, 71a, 71b, 74a, 74b, 79a, 92b. Bu gibi beyitler 15. yüzyılda yazılmaya başlanan gazavatnâme, fetihnâme ve zafernâmeler gibi eserlerde karşımıza çıkar. Bu da Hamzanâme'nin bu tarz eserlere kaynaklık edip örnek teşkil ettiğini gösterir.

''Ahterān bahrı gibi yerlerinden atdı çūş

Pehlivānlar atdılar cūş u hurūş

Süvār oldı kamu sāhip-kırānlar

Peleng u bebre döndi pehlivānlar

ʿĀlemler beŋzedi serv-i bahāra

Kan yapraklı gündür lālezāra

Livā-yı Ejderha peyker dikildi

Saŋasın göğe ejderha çekildi

Nefīr olmuşdı ol heybetle nālān

Döğüp göğsini tabl eylerdi efgān

Sarup başlarına kanlu kefenler

ʿAlemler giydi hūnīn pirehenler

Bezendi sahn-ı mahşer gibi meydān

Siperler kurdılar ol haşre mīzān''(71b).

''Sarup başlarına kanlu kefenler

Felekler giydi hūnīn pīrehenler

Şafak gül-gūn giryānın kılup çāk

Kabāsın kana bandırmışdı eflāk

Dokuz kat çarhı ke'sin doldurup kan

Siyāset nutʿını salmışdı devrān

Giyüp mātem donun çarh siyāh-pūş

Güneş kanlu kefen salmışdı ber-dūş

Zerre gibi göz açmış cenge girmiş

Nice şehlerle bezm ü rezme girmiş

ʿAlemler ʿaks dönmüş lāle u zāra

Yeşil sancakları serv-i bahāra

Saçdıkça demür don üzre kanlar

Münakkaşlar girdi pehlivānlar

Ecel terzisi her don kim biçerdi

Kılıç gül-gūn gıribānın açardı

Açup ağzını oklar içmeğe kan

Süngü yalmanurdı almağa cān

Kılur düz-di ecel biŋ dürli tedbīr

Ki cān almağa gözler revzen-i tīr

Kızıl ırmak akup her püştelerden

Kara dağlar yığıldı güştelerden

Akup kan bahrı döndi seylāba

İçinde kelleler hūnin hubāba

Pençeler yasdı yayın okın atdı

Çekilmekden kemānıŋ bağrı kakdı

Rızā yolunda teslīm etmeğe cān

Kazā yeter yine göğsün gerdi kalkan

Nice sāhib külahlar terk edüp tāc

Gedālar taht u tācı kıldı tārāc''(74a, 74b).

Göçebe toplumlarda savaşların olmazsa olmazı hayvanlardır. Güçlü kahramanların güçlü binekleri olur. İslam kahramanın olağanüstü özelliklere sahip olan

bir bineği vardır. Bu bineklerle birlikte savaşa katılır ve başarılı olur. ‘‘Āşkar kuvvetiyle on iki adım yer Kaytafā’yı sürdi.’’ (62a). On ikinci ciltte at, aygır, gergedan, fil savaşta kullanılan hayvanlardır. Hamza’nın Aşkar-ı Div-zâd’ı, Melik Kaytafâ’nın güçlü gergedanları, Ömer bin Hamza’nın Esb-i Duhân’ı vardır. Yeri gelir bu hayvanlar da aynı sahipleri gibi savaşa katılır. ‘‘Āşkar-ı Div-zād gergedanı sürüyüp kıçları üzerine dikdi.’’(62a). Bu hayvanlar savaşlarda hızlarıyla da ön plana çıkar. Mekke üzerine düşman geleceği haberi alan Hamza ve Amr Ayyâr Aşkar kuvvetiyle gideceği yere hemen ulaşır (90b).

Küffâr askerinin bineğinden pek bahsedilmez. Küffâr öldürülürken bindiği hayvandan bahsedilir. Kahramanın tek hamlesiyle küffâr askeri bineğiyle birlikte dört parçaya ayrılır. ‘‘Depere urduğun atıyla dört pāre kılup’’(73a). ‘‘bir kılıç şöyle urdı kim atıyla dört pāre eyledi’’(75a). ‘‘bindüği gergedanıŋ top misāl kellesin yere bırakdı’’ (107a).

İslam’da savaşta elde edilen ganimetlerin bir kısmı hazineye, bir kısmı savaşa katılanlara bir kısmı da fakir halka dağıtılır. ‘‘küffārıŋ ganīmet mālları zabt olunup dağlar gibi yığdılar. Emīr-i Cihān bir mikdārın Kubād’a hazīne verüp sā’irīn ehl-i İslām’a bahşeyledi. Fakīri ganī olup gānisī ihtiyācdan müstagnī oldılar.’’(79a). ‘‘Hamza mālların zabt edüp Mekke’niŋ fukārasına bahşeyledi.’’(91a).

Hamzanâmelerde anlatılan ganimet değer ve temsil bakımından önemlidir. Savaşa katılan askerlere ve hazineye ayrılmak üzere taksim edililr. Genel olarak Hamza ile Nuşirevân arasında geçen savaşlarda sancak, Süleymân çadırı ve Sâm hazineleri önemlidir. Bu hazineleri ele geçiren bir diğerine üstünlük kurmuş olur. Hamzanâmeler boyunca Şâh Nuşirevân bu hazineleri bir iki defa almış olsa da kalıcı olarak Hamza elde etmiştir. Bu ganimet olayı İslam tarihinde vuku bulan olaylardan esere dâhil olduğunu düşünüyoruz. Nitekim Ahmet Cevdet Paşa (1976: 377-379) Sa’d bin Ebu Vakkas idaresindeki İslam ordusu Kisra’nın sarayının ve Medayin şehrinin fethedilmesinden bahsederken ganimetler hakkında bilgiler verir. Medayin İran devletinin başkentidir ve padişâhları Hürmüzân burada yaşamaktadır. Medayin, Dicle nehrinin kıyısında kurulmuş bir büyük şehirdir. Şehir halkı nehrin her iki yakasında da yaşamaktadır. Sa’d bin Ebu Vakkas Medayin’e geleceği haberi duyulunca halkı götürebildikleri hazinelerle birlikte sandallarla nehrin diğer yakasına geçerler. Karşı tarafta sandal bırakmazlar. İslam ordusu akıntılı nehir üzerinden geçmeyi bilmedikleri için düşman üzerine gitmekten vazgeçerler. İslam askerlerinin rüyada nehiri geçtiklerini görmesi üzerine hutbe okunup nehri geçme kararı alırlar. Hazırladıkları uzun mızraklarla at üstünde Asım ibni Amr öncülüğünde nehri geçerler. Nehirde karşı gelen düşmana karşı uzun mızraklarını kullanırlar. Halk bunu görünce Medayin’den kaçıp Hulvan’a göç eder. Kisra ise daha önce ailesiyle Hulvan’a gitmiştir. İranlılardan bir topluluk yük katırlarıyla Nehrevan köprüsünden geçmek üzereyken Zühre’nin askerleri onlara yetişir. Bu yükler içerisinde Kisra’nın elbisesi, göğüslüğü, mücevher zırhı, işlemeli tâcı da vardır. Ka’ka ibni Amr da bir atlıya yetişip onu öldürür ve iki heybesinde birinde beş

diğerinde altı kılıç ve değerli zırhlar bulur. Zırhların bazıları Hirakl'in, Hakan'ın, Melik-i Hind'in, Behrâm-ı Çupin ve Nu'mân'ındır. İranlılar bunları savaşlarda ele geçirip zafer alameti olarak saklarlardı. Kılıçlar dahi Nuşirevan, Hürmüz, Kubad, Firûz, Hirakl, Hakan, Melik-i Hind, Siyavuş ve Numân'ın kılıçlarıydı. Ka'ka bu kılıçları Sa'd bin Ebu Vakkas'a getirir. Sa'd ona Behram'ın zırhını ve kılıcını verir. Sa'd bin Ebu Vakkas ganimet mallarının beşte birini hazineye olmak üzere Kisra'nın ve Numân'ın kılıçlarını ve Kisra'nın tacı ile süs eşyalarını Medine-i Münevvere'ye gönderir. Kisra'nın bilezikleri de Medine'ye gelen hazineler arasındadır. Peygamber, Süraka'ya bu bilezikleri takacağı müjdesini vermişti. Hz. Ömer bu bilezikleri Süraka'ya taktırıp Peygamberin müjdesini gerçekleştirirler. Kisra'nın sarayındaki altmış arşın en ve boyunda baharı andıran motiflerle bezenmiş büyük ve kıymetli bir halı vardır. İstişare edilip bu halı Medine-i Münevvere'ye gönderilir. Büyük halıyı koyacak yer olmadığı için kesilip sahabelere dağıtılır.

Savaşlarda esir alınan önemli kişiler için karşımıza çıkan kafese koyma motifi Hamzanâmelerde görülür. Düşmanın aşağılanması ve küçük düşürülmesi için demirden yapılmış kafese koyma, savaşı kazanmış taraf açısından önemli bir güç gösterisidir. Esir alınan devlet büyükleri ve yöneticilerin demir kafese koyulup halk arasında gezdirildiği tarih boyunca bilinir. Köprülü (1995: 597) Yıldırım Beyazıt'tan bahsederken Timur'a esir düşünce bazı tarihçilerin Beyazıt'ın demir kafese koyulduğu iddialarına yer verir. Bazı tarihi şahsiyetlerin savaşlardan sonra esir alınarak demir kafese konulduğundan bahsedip buna örnekler verir. Hicri 910 yılında Safevi ordusu, Yezid şehrini kuşatan Mohammed Karra'yı mağlup ve esir eder. Hükümdarın emriyle onu demir kafese koyarlar ve arıların saldırısına uğraması için çıplak vücuduna bal sürülür. Bir başka örnekte Hind hükümdarlarından Sultan Mohammed Adil bin Tuğluk şâh kendi aleyhinde bulunan Şeyhzâde-i Camî'yi yakalatarak demir kafese koydurur ve kafesle birlikte bir fil üstünde nakledilmesinden bahsedilir. Köprülü, demir kafese koyulma hadisesinin Hicri dördüncü asırdan onuncu asra kadar İslam dünyasının muhtelif sahalarında görüldüğünden bahseder.

Savaş ve kahramanlık konularını işleyen Hamzanâmelerde de demir kafese hapsedilme olayı yeri geldiğince kullanılan bir motif olarak karşımıza çıkar. İncelediğimiz metinde iki kişinin esir alındıktan sonra kafese konulduğu görülür. Biri önceki Hamzanâme ciltlerinde anlatılır. Hamza, Şâh Nuşirevân'ın bir pehlivanı iken Hindistan'da ayaklanan daha sonra Müslüman olan Lenduhâ bin Sa'dan'ı yenip onu demir kafese koyup İran'a getirdiğinden bahsedilir. On ikinci ciltte ''On dört yaşında Lenduhā gibi adam ejderhasın basup kafese koyup İran'a getürdi.'' (5b) denilerek geçmişte yaşanmış kafes olayı hatırlatılır. Önceki Hamzanâme ciltlerinde Lenduhâ'nın kafes içerisinde fil üzerinde nakledildiğinden bahsedilir. Bu olay bize Köprülü'nün birinci örneğini hatırlatır. Fil üzerinde demir kafes içerisinde esir taşıma tarihte Hint ve İran milletlerinde yaygın bir uyulama olsa gerek. Yine daha önceki Hamzanâme ciltlerinde geçen ve on ikinci ciltte hatırlatılan bir olayda da Şâh Nuşirevân'ın Eba Ömer bin Şeddad tarafından esir alınıp kafese konulduğundan bahsedilir. Şâh

Nuşirevân'ı bu esaretten Hamza kurtarır. ''Sen benim kasdıma ʿasker cemʿ eylemiş iken ben seni varup Eba ʿÖmer'iŋ hapsinden halās eyledim. Ol seni kafes ile bār-gāh direğine asup ne cefālar eyledi. Bilür müsün? Ben kurtarup seni hāliŋe kodum.'' (80b). Şâh Nuşirevân, Siyeh Şîr tarfından esir alınınca Hamza huzuruna getirilir. Kubâd, Hoca ve Hamza ne kadar nasihat etse de Şâh Nuşirevân inad edip dininden dönmez ve verdiği cevaplar yüzünden Hamza tarafından idam edilmesi istenir. Hoca ve Kubâd'ın ortamı yumşatmasıyla Pûs kalesinden demir kafes getirilir Şâh Nuşirevân'ın yüzüne bal sürülüp çadırın orta direğine asılır. Demir kafes içerisinde esirin yüzüne bal sürülmesi Köprülü'nün ikinci örneğine benzer:

> ''Server ferāgat edüp: ''Çünki Eba ʿÖmer'iŋ kafesi saŋa hoş gelmiş. Ben de ancılayın seni kafese koyup hapis edeyin göreyin. Bir Hamza dahi bulunur mı ki gelüp seni halās eyleye.'' dedi. Tiz emreyledi. Kalʿa-ı Pūs'da bir demür kafes bulup getürdiler. Şāh'ıŋ [yüziŋe bal] sürüp ol kafese koyup çadırıŋ orta diregine asa kodılar. Taʿām bile vermediler.'' (80b).

Eğlenilen ve muhabbet yapılan, içki içilen ve yemek yenilen şenliklere bezm denilir. Bezm, düzenlenmesine vesile olan nedenlerle başlar. Sonrasında bezmi düzenleyenler ön plana çıkar. Katılımcılar da bezmin oluşmasını sağlayan önemli unsurlardandır. Bezmin düzenli bir şekilde yapılmasını için geniş bir hizmet eden kişilere ihtiyaç duyulur. Katılımcıların bezmde uyması gereken kurallar vardır. Bezmin kendine özgü alet ve gereçleri, bezmin yapılacağı mekânın görünümü önemlidir. Bu mekânlar bezmin usulüne göre süslenir ve düzenlenir. Bezmin başlama ve bitiş süreleri belirli bir zaman diliminde gerçekleşir (Armutlu 2015: 57).

Savaşlar için ''rezm'' eğlence için ''bezm'' kelimeleri kullanılır. Bu iki kelime birlikte kullanılır ve bu kelimelerin hangi ortamlar için söylenmişse onun dışına çıkılmamaya çalışılır. Hatta bunun için kahramanlar uyarılır. ''Baʿdehu alā rağm-ı aʿda ʿayş u ʿişrete ve bezm-i safāya oturup şükr-i Yezdân eylediler.'' (22a), ''Kaytafâ: ''Ey şehzāde! Bu rezm yeri degüldür, bezm yeridir. Hele geliŋ oturuŋ biraz ʿişret edelim.'' (57a), ''Rezm donların çıkarup bezm libāsların giyüp serā-perde-i Süleymānī'ye gelüp'' (64b, 65a), ''Diŋ imdi begler bezm tamām. Şimden gerü rezm ahvālin görelim.'' (69b), ''Zerre gibi göz açmış cenge girmiş/Nice şehlerle bezm ü rezme girmiş'' (74a).

Her toplum için eğlence sosyal hayatta önemli bir yer tutar. Hamzanâmelerde İsmî gaza düşüncesi ile yapılan savaşlar yapılır. Bu savaşların yanında insanın doğasında olan yeme ve içme için ayrı bir ortam oluşturulur. Bu ortamlar özel olarak düzenlenir.

Varlıklarını devam ettirmek için savaşan toplumlarda eğlence önemli bir yer tutmaktadır. Daha çok bedenen yorulan asker mutlaka istirahât etmek zorundadır. Hamzanâme'de savaşlarda büyük ve küçük eğlence ortamlarının oluşturulduğunu görürüz. Savaşlar özellikle teke tek savaşlar uzun sürer. Hamza ile Kaytafâ'nın teke tek savaşı kırk gün sürer. Yapılan savaşlar eski adetlerin usulünce yapılır. Savaşlar güneşin doğmasıyla başlar, batmasıyla son bulur. Her iki taraf yenişememiş ise savaş bir gün

sonra güneşin doğmasıyla tekrar başlar. Eski kavimlerin savaş geleneklerinde günlerce süren savaşlar olduğunda yedi gün savaşılır ve üç gün istirahât edilir:

''Andan Sāhip-kırān eyitdi: 'Ya Kaytafā imdi kānūn-ı kadīm üzre seniŋle yedi gün ceng eyledik üç günde ceng olmayup ʿayş u ʿişret ve sayd u şikār ede[v]üz on birinci gün yine meydāna girüp seniŋle buluşup merdāne ceng ederüz.' dedi.'' (44b).

İstirahât süresinde her iki tarafta bezm meclisleri kurulur. Ava gitmek isteyenler ava gider. Bu melislerde vurulan hayvanların etlerinden yemekler yenir ve badeler içilir:

''ʿÖmer Yunanī cāsūs gönderüp haber aldı ki Melik Kaytafā ol gün bir mikdār şikār edüp dönüp bir su kenārında bir dıraht-ı müntehā sāyesinde oturup kendi begleriyle av etinden kebāb pişirdüp tavşan kanı bāde ile oturup ʿişret ederler. Kendü de şikārda idi.'' (56a).

Hamzanâme'nin on ikinci cildinde ateşperestlerin bezm meclisinden pek bahsedilmez. Müslümanlar kurduğu meclisler ayrıntılı olarak anlatılır. Hamza ile Kaytafâ'nın teke tek savaşı kırk gün sürünce üç defa bezm kurulur.

Hamza ve beyleri Şâh Nuşirevân'dan Süleymân bar-gâh'ı ve hazinelerini tekrar alınca eğlence meclisleri kurulur. ''Baʿdehu alā rağm-ı aʿda ʿayş u ʿişrete ve bezm-i safāya oturup şükr-i Yezdān eylediler'' (22a). Ancak burada ne yenilip içildiği hakkında bilgi verilmez.

Meclislerde sohbet önemli yer tutar. Kahramanlar başından geçen unutulmaz olayları ya da bildikleri kıssaları bu meclislerde anlatırlar. Melik Kaytafâ'nın şerefine Hamza bezm meclisi kurdurur. Bu meclisi Kaf Dağı'nda öldürdüğü devlerin kelleleri ve kıymetli ziynetlerle süsletir:

''Emīr-i Merdān Melik Kaytafā'ya yedi gün ʿazīm ziyāfetler eyledi. Meclis germ oldukda Hamza emreyledi. Hazīneden kūh-ı Kaf'dan öldürdüği dīvleriŋ kiminiŋ pençesin kiminiŋ dişin ve kiminiŋ başın ki Esmā-i Perī her birin cevāhir ile donatmış idi. Getürüp meclisiŋ kenārına dizüp ziynet eylediler.'' (68a).

Melik Kaytafâ, Hamza'ya Kaf Dağı'ndaki devleri nasıl öldürdüğünü, Esma Peri ile aralarında geçen olayları anlatmasını ister:

''Ol da eline alup döndi: ''Ya Sāhip-kırān bu Ra'd Nerre Kaf'da nerede olurdı ve bununŋla ceng etmeğe sebeb ne idi ve ne yüzden ceng edüp āhir nice katleylediŋiz?'' dedi. Hamza eyitdi: ''Server bunuŋ kıssası uzundur. Hele doluŋı iç soŋra yāb yāb hikāye edeyin.'' dedi.'' (68b).

Hamza başından geçen maceraları kısa kısa anlatınca Kaytafâ, Hamza'dan başka olaylar anlatmasını ister.

''Ammā Server katı tez geçdiŋiz. Bir hoşça tafsīl etmediŋiz. Ya karındaşı Berk Nerre ile nice ceng eylediŋiz?'' dedi. Hamza: ''Be hey Server! Hele eliŋde doluŋı nūş et soŋra tek hikāye diŋle.'' dedi. Kaytafā: ''Nesne olmaz. Hele buyur.'' dedi. Hamza yine başladı.'' (69a).

''Kaytafā: ''Ya Server! Hemān andan soŋra Esmā'yı alduŋız mı? Nice oldı?'' dedi. Hamza: ''Yoğa ortalıkda kıssa çokdur. Bugün de yarın da bitmez. Yine işidirsin.'' dedi. Kaytafā da: ''Kerem eyle söyle Server pek safā eyledim.'' dedi. Hamza: ''Bre hele iç yine işidirsin!'' dedi. Kaytafā: ''Ey dilāver elem çekme bu yükden benim pervām yokdur.'' deyüp ikdām eyledi. Hamza gördi olmaz Kaf'da ne kadar maʿreke etdi ise ekser yerin hikāye eyledi.'' (69a).

Eğlence meclisinde kadehin dolusunu içemez. Bir kişinin ne kadar kuvveti varsa içki kadehinin dolusunu da o kadar içebilir. Esma Peri, Hamza'nın Kaf Dağı'nda öldürdüğü devlerin kafalarından kadeh yapıp, değerli taşlarla süsletip göndermiştir. Bunlardan Ra'd Nerre'nin kellesi büyük bir havuz kadar vardır. Havz-ı sagîr olan bu kelleden Hamza, Lenduhâ dolusunu içmiştir. Meclise katılan diğer kişiler içkinin tamamını içemezler:

''Esmā-i Perī'niŋ bir hakīm vezīri vardır. Muʿallem Kaf'dır. Ol bunda hünerin izhār edüp tılsım etmişdir. Bir adamıŋ ne kadar kuvveti var ise o kadar içebilür. Ziyāde içse hazm edemez. ʿĀklı gider zarara uğrar.'' dedi. Kaytafâ: ''Ey dilâver ya bu meclisde andan dolu içmiş var mıdur?'' dedi. Emīr-i Merdān: ''Bir ben içdim. Bir de Lenduhā içmişdir. Gayrısı tamāmca içmeğe kādir olmadı.'' dedi.'' (68a).

Bu mecliste de Melik Kaytafâ badenin dolusunu içebilen kişiler arasına girer. Ancak Hamza'nın beylerinden Mukallid Nev-civân, Ömer bin Hamza, Tur Divân, Behmen ile Behrâm-ı Hakanî badenin dolusunu içemezler. Bu kişiler badenin dolusunu içemedikleri için güç bakımından da Lenduhâ ve Melik Kaytafâ'dan zayıf kişilerdir.

Mecliste içki içmenin de bir adâbı vardır. Makam ve rütbe olarak ve saygıdan dolayı Kaytafâ kendisine sunulan badeden ilk önce Hamza'nın içmesini ister. Bunu kendine küstahlık sayar:

''Kaytafā: ''Ey Server çünki böyledir. Doldursunlar ben de göreyin. İçebilür miyim? dedi. Hamza: ''N'ola!'' deyüp sākīye emreyledi. Ol kelleden kadehi doldurup Sāhip-kırān'ıŋ öŋüne kodılar. Emīr-i ʿArap Kaytafā'ya: ''Teklīf buyur imdi Server!'' dedi. Kaytafā kubbe-nişīn: ''Yok server! Küstāhlıkdır. Evvel siz buyruŋ. Andan bize yol gelsün.'' dedi. Hamza: ''N'ola!'' deyüp ol kadehi dolu bāde ile eline aldı ve elinde tutup bir zamān baʿzı musāhabet edüp andan ''Ya Kaytafā ʿaşkıŋa!'' deyüp kaldurup bilā-cürʿa nūş eyledi.'' (68a, 68b).

Hamza ve Melik Kaytafâ'dan sonra bade içme sırası diğer beylere gelir:

''Andan beglere bakup Mukallid Nev-civān'ı cümlesinden ziyāde gördi: ''ʿAşkına ey Nev-civān!'' deyüp nūş eyledi. Andan sākī yine doldurup Mukallid'e sundı. O da alup güçle [içdi. Ömer bin] Hamza'ya verdiler. Ol da ne hāl ise nısfından ziyādece içüp artuğa çāre olmadı. Andan Tur Divān'e nısfın içüp Behmen

ile Behrām-ı Hakanī dahi ancak nısfın içebildiler. Gayrı beglere teklīf olmadı. İçenler de hayır etmediler.''(69a-69b).

Mecliste badeyi sâkî dağıtır ve içki içmek ''bilā-cürʿa nūş eylemek'' deyimiyle ifade edilir. Kadeh kaldırmak da mecliste görülen önemli bir olaydır. Hamza bade içerken ''Ya Kaytafā ʿaşkıŋa!'' diyerek kadeh kaldırır. Kaytafâ da meclisteki Hamza'dan ve kendisinden sonra en güçlü kişi olan Mukallid Nev-civân'ın görerek '''Aşkına ey Nev-civān!'' diyerek kadeh kaldırır.

Bezmde müzik önemli bir araçtır. Hamza ve Kaytafâ'nın birlikte yaptıkları bezmde müzikten bahsedilmez. Ancak metnin ilk kısımlarında Melik Kaytafâ henüz Hamza ve Amr Ayyâr ile tanışmadığı bölümlerde bezm düzenler. Amr Ayyâr, Kaytafâ'yı merak ettiği için meclisine girmek ister. Kaytafâ'nın çadırına yaklaştığında içeri giren sazendeleri görür ve arkada elinde kanun tutan adamı boğup onun kılığında meclise girer. Bu mecliste Amr Ayyâr çok güzel kanun çalarak herkesi etkiler. Amr Ayyâr, Davudî nefesiyle Melik Kaytafâ'ya beyitler okur ve ondan ihsânlar alır:

''Andan soyup anıŋ sūretine girdi. Kānūnun eline alup ol sāzendeleriŋ ardlarına düşdi. Melik Kaytafā'nıŋ bār-gāhına dāhil oldılar. Melik Kaytafā meclis kurup beglerile ʿişret ederdi. Bunlardır oturup sazlarına düzen vermeğe başladılar. Ol ağsak herīf çokluk çalmak bilmezdi. ʿAmr bir nağme ile düzen verdi ki etrafdan bakışmağa başladılar. Biraz nagamātdan soŋra bir yerden peşreve girdiler. Bunları basdı Kaytafā kulak urdı. Bu sazlarıŋ her birinde bir güne safā var ammā ʿAmr'ıŋ çalduğı kendüye katı hoş geldi.'' (12a).

''Kaytafā: ''Yok ben anı diŋdim eyü biliyor.'' dedi. ʿAmr: ''Ya bilmez miyim, şimdi görürsiz?'' deyüp kānūna bir hoş düzen verüp bir nağme edüp ve bir peşreve girüp bir fasleyledi ki hayrān oldılar. Andan ʿAmr dü-beyt okuyup Davudī nefesile ırakda oturan duran ağızların açup kaldılar… Melik Kaytafā her birine birer avuç filori verüp ʿAmr'a iki avuç filori verdi ve ol bu sāzendelere ''Siz duruŋ. Bu çalup çağırsın.'' dedi. ʿAmr kendüye Kaytafā'nıŋ iltifātın görüp ziyāde şevke geldi. Çok şīrīn-kārlıklar edüp çalup çağırdı. ʿAmr ise her sazı [güzel ç]alar ve āvāzı da hūbdur. Melik Kaytafā ʿāzim safā eyledi.'' (12b).

Melik Kaytafâ'nın meclisinde içki içildiğinden bahsedilmez. Bu bezmde öne çıkan unsurlardan biri de eğlenceyi sağlamak için müzik aletleri çalan bir grubun olduğudur. Bezmde en üst düzeydeki kişi, çalgıcılar ve müzisyenlere bahşiş vererek onları ödüllendirildiği görülür.

Hamzanâme'de bireysel ve topluca yapılan savaşlar sırasıyla şu şekildedir.

1. Hamza - Şâh Nuşirevân (Şâh Nuşirevân hile ile Hamza'yı yaralar. Hamza savaşı kaybeder. Alem-i Ejderha peykeri, tabl-ı nigâra, alat-ı harb Sâhip-kırânlar ve Sâm hazinelerini Nuşirevân'a kaptırır.)
2. Siyah Şîr-i Asyâbî - Kayser-i Rum (Şâh-ı Kayser) (Siyah Şîr-i Asyâbî, Kayser-i Rum'un iki yüz bin askerine karşı yaralı bir şekilde kurtulur.)
3. Mukallid Nev-civân - Kayser-i Rum (Mukallid Nev-civân elli bin askerle gelip Kayser'i yener. Kayser Şâh'ı kaçar.)
4. Kubâd - Keyvân Kâtil (Kubâd on iki bin askeri ile Keyvân Katil'in yüz bin askeri Pûs kalesinde savaşır. Kubâd, Keyvân Kâtil'in başını kesip öldürür.)

5. Mihr Nigâr - Eba ʿÖmer (Eba ʿÖmer'in yüz bin askerine karşı Mihr Nigâr'ın kırk bin askeri savaşır. Mihr Nigâr, Eba ʿÖmer'in hayalarını keserek savaşı kazanır.)
6. Zupûn - Melik Behrâm Hakanî (Zupûn iki yüz bin askeriyle Melik Behrâm'ın altmış bin askerini yener.)
7. Zupûn - Hazret-i ʿAbbâs (Zupûn, Hazret-i Abbâs ile savaşırken ʿAmr Ayyâr'ın naralarını duyup kaçar.)
8. ʿÖmer Yunânî ve Tur Serkeş ve Melik Behmen, İstagûş, Melikşâh Kâbilî - Fağfur-ı Çin ile Hakan-ı Ekber (Melik Behrâm, Hazret-i Abbâs, Amr Ayyâr yetmiş iki bin asker ile gelip İslam bahadırlarına yardım edip Fağfur-ı Çin ile Hakan-ı Ekber'i yenerler.)
9. Hüsrev-i Çînî - Serhenk ʿAyyâr (Hüsrev-i Çînî, Serhenk ʿAyyâr'ın sarp yerde olan kalesini iki gün hücum eder ama içeri giremez. Hüsrev-i Çînî'nin askerleri telef olur.)
10. Hamza'nın bahadırları - Şâh Nuşirevân'ın askerleri (Hamza üç yüz elli bin İslâm askeri ile gelip Şâh Nuşirevân'ın askerini bozguna uğratıp Alem-i Ejderha peykeri, tabl-ı nigâra, alat-ı harb sâhip-kırânlar ve Sâm hazinelerini geri alırlar. Şâh Nuşirevân kaçar.)
11. Melik Kaytafâ - Melik Behrâm-ı Kürd Hakanî (Mücadeleyi Melik Kaytafâ kazanır.)
12. Melik Kaytafâ - Siyah Şîr Asyâbî (Mücadeleyi Melik Kaytafâ kazanır. Siyah Şîr Asyâbî'nin ağzından burnundan kanlar gelir. ʿAmr ʿAyyâr gelip meydandan çıkarır.)
13. Melik Kaytafâ - Melik Behmen-i Kûhustânî (Melik Kaytafâ ve Behmen yenişemezler. Behmen'in üzerindeki kemer zincir kırılır. Behmen'i meydandan çıkarırlar.)
14. Melik Kaytafâ - Tur Serkeş (Tur Bânû) (Mücadeleyi Melik Kaytafâ kazanır. Tur Serkeş'in cebesin söküp iki yerinden yaralar. Ömer bin Hamza, Tur Bânû'yı nikâbı açılmadan meydandan çıkarır.)
15. Melik Kaytafâ - Ömer bin Hamza (Akşama kadar mücadele ederler. Melik Kaytafâ, Hamza'ya selam söylemesi için cengi bırakırlar.)
16. Melik Kaytafâ - Mukallid Nev-civân (Birbirlerini yaralayıp yenişemezler. Melik Kaytafâ'yı beyleri Mukallidi de ʿAmr Ayyâr meydandan çıkarır. Mukallid de daha önce Hamza ile kırk gün teke tek savaşmış ve yenilmiştir.)
17. Hamza - Melik Kaytafâ (Yedi gün mücadele edip üç gün işret ederler. Kırkıncı gün Hamza yener.)
18. Melik Kaytafâ - ʿÖmer bin Hamza-yı Yunanî (Mücadeleyi Melik Kaytafâ kazanır. ʿÖmer bin Hamza'yı bir ağaca bağlarlar.)
19. Melik Kaytafâ - ʿAmr Maʿdî (Mücadeleyi Melik Kaytafâ kazanır. ʿAmr Maʿdî'yi kendi kemendi ile bir ağaca bağlarlar.)
20. Melik Kaytafâ - Tur Serkeş (Mücadeleyi Melik Kaytafâ kazanır. Tur Serkeş'i de bir ağaca bağlarlar.)

21. Hamza - Civan-baht-ı Çînî (Mücadeleyi Hamza kazanır. Civan-baht-ı Çînî meydandan çıkarırlar ve küffâr askeri Hamza'ya saldırır. Toplu savaş başlar.)
22. Hamza'nın pehlivanları - Şâh Nuşirevân'ın pehlivanları (Mücadeleyi Hamza ve adamları kazanır. Bu savaşta Lehresb, Pijen Hamza tarafından öldürülür. Saʿd Nebire, amcası Zupûn ile savaşır. Zupûn yaralı şekilde adamları kaçırır. Bu toplu savaşta Şâh Nuşirevân, Siyah Şîr Asiyâbî tarafından esir alınır.)
23. Şâh Nuşirevân ve pehlivanları - Hamza ve pehlivanları (Şâh Nuşirevân, Hamza'nın olmadığı bir zamanda Pûs kalesindeki Sad Nebire, Mihr-i Nigâr, Melik Kaytafâ, Amr Ayyâr'a saldırır. On gün cenk sürer. Hamza gelip Şâh Nuşirevân'ın adamlarını kaçırır.)
24. Eba Ömer-i Habeşî - Firdevs Şâh (Eba Ömer-i Habeşî, Antakya şehrinin şâhı Firdevs Şâh'a saldırır. Onlar da kaleye geçip savunma yaparlar. Hamza'ya feryadcı gönderip yardım isterler. Hamza gelince Eba Ömer kaçar.)
25. Eba Ömer-i Habeşî ve Saykalân-ı Rumî - Hamza ve Amr Ayyâr (Saykalân-ı Rumî yakalanır ve Kayser Şâh'ın adamları tarafından oka tutulup öldürülür. Eba Ömer-i Habeşi kaçarak Kayseriyye şehrine gelir. Bir kilisede Amr Ayyâr tarafından karnından bıçaklanarak öldürülür.)
26. Zupûn - İslam beyleri (Zupûn hile ile Müslüman olunca ordusuyla birlikte Zavil kalesine geçer. Bir gece baskınıyla sayıca az olan İslam askerlerini öldürür. Hamza, gece Zupûn'u öldürdüğünü sanınca adamları gelip Zupûn'u kaçırırlar. Küffar askeri Zupûn'un öldüğünü duyunca kaçar.)
27. Mehcûr Şâh (büyücü) - İslam beyleri (Kalesinden çıkan Mehcûr Şâh büyü yaparak birçok İslam beyini öldürür.)
28. Zupûn - İslam beyleri (Mehcûr Şâh, İslam askerinin gözlerini kör ettiğini, büyü yaptığını söyleyerek Zupûn ve adamlarını İslam askeri üzerine salar. Zupûn, İslam askerine karşı yenilir.)
29. Hamza - Mehcûr Şâh ve adamları (Mehcûr Şâh, İslam askerine büyü yapar ve saldırır. Hamza, İsm-i Azam okuyup İslam askeri etrafında daire çizerek askerini büyüden korur. Mehcûr Şâh ve askerleri kaleye sığınmak zorunda kalırlar. Amr Ayyâr gizlice kaleye girip Mehcûr Şâh'ı öldürür. Zupûn bir dehliz bulup kaçar.)
30. Kardanuç adlı dev - Hamza (Büyücü Mehcûr Şâh'ın kalesindeki sandıktan çıkan dev bir eliyle Amr Ayyâr'ı diğer eliyle Amr Maʿdî'yi yakalar. Hamza gelip devi öldürür.)

1.2.2.6.20. Savaş Aletleri Motifi

Türkler tarih boyunca hayatlarını devam ettirmek ve düşmanlara karşı korunmak için birçok silah kullanmışlardır. Bu silahlar ok, yay, kılıç, mızrak, kargı, süngü, gürz, kement, çıda, kalkan'dır (Köksal 1983: 164). Türkler İslamiyet'in kabulünden önce daha çok ok ve yayı kullanmışlar. İslamiyet'in kabulüyle ok ve yayla birlikte kılıç, gürz,

kement gibi silahları da kullanmaya başlamışlardır. Türklerin çocuklarını küçük yaştan itibaren savaşçı olarak yetiştirdiği ve bu savaş aletlerini kullanmayı öğrettiğini biliyoruz.

İncelediğimiz Hamzanâme'de savaş aletleri önemli bir yer tutar. Askerlerin yakınlık ve uzaklık durumlarına göre savaş aletlerini kullandıklarını görürüz. Bunlardan ok ve yayı uzak mesafedeki düşmanı etkisiz hale getirmek için kullanmışlardır. Türklerin havada uçarı, karada kaçarı ok ile avladığı bilinir. Metinde hem Türkçe ''ok, yay, ok atmak, ok serpmek, oka tutmak'' hem Farsça ''tîr, keman, tîr-ı bârân, tîr u kemân'' kelimeleri kullanılmıştır.

Ok savaşlarda düşmanın baş edemediği hasmını etkisiz hale getirmek için kullandığı savaş aletidir. Siyah Şîr Asiyâbî, Şâh Nuşirevân'ın askerleriyle savaşırken vücuduna oklar yemiştir. Vücudunda oklar sallanırken savaşmaya devam eder. Amr Ayyâr omuzuna atıp annesine getirir. Annesi vücudundaki okları çekip çıkarır (2a).

Düşman tarafından kaleye nâmeler ok ile gönderilir. Keyvân Kâtil, yüz bin asker ile Pûs kalesini kuşatır. Bir nâme yazıp ok ile kaleye atar (2b). Daha sonra eserin ilerleyen bölümlerinde Şâh Nuşirevân da Pûs kalesini kuşatır ve nâme yazdırıp ok ile kaleye attırır. ''Kalʿa-yı muhāsara edüp andan nāme yazup okla kalʿaya atdılar.'' (92a).

Hamzanâme'de kaleler genelde dik ve sarp yerlere yapılmıştır (17b). Bu kaleler büyük kubbeler üzerine bina edildiğinden fethedilmesi de zordur. Onun için kale savunmasında uzak savaş aletlerinden ok kullanılır. ''Dilāverler ellerinde tīr u kemānlar bārūları devredüp kuş uçurmazlar.'' (2b). Pûs kalesinde İslam askeri burçlara gelip düşmana ok atar. ''Hattā Kubād kendüsi burca gelüp ok atardı.'' (3a).

Geri çekilmek zorunda kalan İslam askeri ok ve taş atarak savunma yapar. Eba Ömer, Mihr-i Nigâr ve İslam askerlerini bir dağ yamacında sıkıştırır. İslam askeri hendek kazıp yukarıdan ok ve taş atarak savunma yapar (5b, 6a). Mihr-i Nigâr'ın yanında Hamza'nın on kulundan Mukbil de vardır. Mihr-i Nigâr bir taş üzerine çıkıp Mukbil'in terkeşinden bir çatal demrenli ok alır. Yayı göğsüne çekip gözetleyip Eba Ömer'i kör etmek için atar. ''Ol okı hemān kemān zihnine koyup Eba ʿÖmer'iŋ sinesin gözedüp atdı. Eba ʿÖmer kemer olup gürzi alurken kasığına rast gelüp gidiniŋ zātü'l-amūdın ve zengüleleri mikrās-vāri doğrayup şalvar içine bırakdı. Ok dübür arasından çıkup gitdi.'' (6b). Mihr-i Nigâr'ın Eba Ömer'e ok atması Rüstem bin Zâl'ın İsfendiyâr-ı Rûyîn-ten'i kör etmesine benzetilir (6b).

Hamzanâme'de oku idam etme aracı olarak görürüz. Hamza, Saykalân-ı Rumî'yi yakalayıp Kayser Şâh'a gönderir. Saykalân'ı boğazından bağlayıp ok atarak öldürürler (98b).

Hamza ile Kaytafâ teke tek savaşırken kullandıkları savaş aletleri arasında ok ve yayın da isimleri söylenir. ''Kāh nīze-i cān-sitānla kāh gürz-i gıranla kāh tīr u kemānla ahşama dek ceng eylediler.'' (44b, 45a). Hamza, Şâh Nuşirevân'ın askeriyle savaşırken

ok kullandığı söylenir. ‘‘Sāhip-kırān-ı ʿĀlem kāh gürz-i girānıla ve kāh nīze-i cān-sitānla ve kāh tīr-ı bārān ile ceng edüp’’ (77a). Ancak metinde kılıç, gürz gibi aletlerin kullanımı tasvirlerle anlatılırken okun sadece ismi geçer. Ne şekilde kullanıldığı anlatılmaz.

Kılıç, Hamzanâme’de adı en çok geçen savaş aletlerindendir. Metinde hem Türkçe ‘‘kılıç’’ hem Farsça ‘‘tığ’’ kelimesi kullanılmıştır. Hamza üzerinde kırk sekiz parça savaş aleti taşır. Hamza’nın kullandığı bu savaş aletleri ona yadiğar olarak bırakılmıştır. Bu savaş aletlerinden kılıç diğerlerinden sayıca fazladır. Bu kılıçlar içerisinde peygamber kılıcı olan ‘‘tîğ-i akrebî Süleymânî’’ olduğu gibi İran mitolojisi kahramanlarının kullandıkları ‘‘tīğ-ı gam gam Kahramānī, tīğ-ı Dahhāk, tīğ-ı Feridun ve tīğ-ı Rüstem’’ da vardır (28a). Hamza bu beş kılıç içerisinde en çok Dahhak’ın kılıcını kullanır. Bu kılıçlar çok keskindir. Tek vuruşta düşmanı atıyla birlikte ikiye, dörde biçer (73a, 75a). Hamza’nın sağ elinde tîğ-ı Dahhâk, sol elinde tîğ-ı Feridûn bulunur. Bu kılıçlar ile önüne çıkan küffârı orak biçer gibi bellerinden biçer (77a).

Hamza’nın Antakya’da doğan oğlu Ömer bin Hamza-yı Yunanî de aynı babası gibi savaşlarda, kendisine yadiğar olarak bırakılan tîğ-ı Karûn ile savaşır (77a).

Metinde Müslüman’ın Müslüman’a kılıç çekmeyeceği özellikle vurgulanır. Kaytafâ, Sâm soyundandır ve Müslümandır. Kaytafâ, Amr’a Şâh’a yardım için gelmediğini belirtip ehl-i İslam’a kılıç çekmeyeceğini söyler (16a). Kaytafâ, askerlerine nasihat eder. Hamza ile teke tek savaşırken başına bir hâl gelirse ehl-i İslam’a kılıç çekmemelerini, onlara tabi olmalarını ister (61a).

Farsça’da ‘‘gürz’’, Türkçe’de ‘‘topuz, bozdoğan’’, Arapça’da ‘‘debbus’’ olarak bilinen bu yakın dövüş savaş aleti Hamzanâme’de düşmanın etkisiz hale getirmek ve zırhını delmek için kullanılır. Hamza teke tek savaşta meydan ortasına gelip gürz ile hareketler yapıp silahşörlük hünerlerini gösterir (61b). Gürzün rakibe çarpmasıyla ağzından ve burnundan kanlar boşalır ve geçici bir sersemlik oluşturur. Gürzün dokunduğu yerde etrafa ateşler saçılır ve büyük bir sarsıntı oluşur. Hamza’nın kullandığı gürz Sâm Süvar’ın gürzüdür. Bu gürz ile Kaytafâ’nın gürzünü karşılayınca çarpışmanın şiddetiyle etrafa ateşler saçılır ve meydan sarsılır (43b).

Gürzlerin başları demir, tunç ve gümüşten yapılıp çok ağır olur. Hamza, Mehcûr Şâh’ın kale kapısına Sâm gürzüyle vurunca kale kapısı yıkılır (110a).

Eba Ömer, elindeki gürzü çevirip hendek ötesindeki Mihr-i Nigâr’a doğru atar. Gürz Mihr’in üzerinde durduğu taşa çarpar, etrafa ateşler saçılır ve birçok asker sakatlanır (6b).

Hamzanâme’de teke tek savaşlar bir binek üzerinde başlar. Bu savaşlarda gürz, nize ve kılıçtan sonra en çok kullanılan savaş aletidir. Kaytafâ ile Behrâm birbirine kuvvetli gürz hamlesi yapınca gürzleri havada çarpışır. Behrâm’ın gürzü elinden fırlayınca düşmemek için atın boynuna sarılır (38a).

Kahramanlar rakiplerine gürzleri o kadar hızlı vururlar ki rakiplerinin bindiği hayvanların beli kırılır. Kaytafâ elindeki gürzü çevirip Siyeh Şîr'e vurunca Siyeh Şîr'in bindiği atın beli kırılır (39a). Kaytafâ ile Mukallid'e gürz vurunca Mukallid'in zırhı parçalanır ve bindiği atın beli kırılır (42b). Hamza, Civân-baht-ı Çînî'ye gürz vurunca ağzından ve burnundan kanlar boşalır. Civân-baht-ı Çînî'nin bindiği hayvanın beli kırılır (73a). Hamza, Eba Ömer'in gürzüne Sâm gürzüyle karşılık verince Eba Ömer'in ağzından ve burnundan kanlar boşalır. Eba Ömer'in bindiği filin ön ayakları gürzün şiddetiyle kırılır (77b).

Bir binek üzerinde yapılan teke tek savaşlar mızrak (nîze) ile başlar. ''İmdi dilāver cengiŋ kapusı nīze ile açılup āhiri kemer ile faslolur.''(62b). Hamzanâme'de teke tek yapılan savaşlara baktığımızda savaş aletlerinin belli bir sıraya göre kullanıldığını görürüz. Nîze ile başlayan savaş gürz ile devam eder. Daha sonra önce binek üstünde kemend cengi sonra yerde kemer cengi yapılır. Kemer cengiyle kastedilen güreştir. Esere konu olan Hz. Hamza'nın da tarih boyunca güreşçilerin piri olduğu anlatılagelmiştir. Bu teke tek savaşlar gücün, silahşörlüğün ve pehlivanlığın ispatı olan savaşlardır.

Melik Kaytafâ ile Behrâm karşılaşınca birbirleriyle tanışması uzun sürer. Hamza, Behrâm'a haber gönderip nizaʿyı bırakmasını nîze'ye sarılmasını söyler. Her ikisi de birbirine on iki nîze hamlesi yapar. Kaytafâ, Behrâm'ın nîzelerine dokuz aynalı siperiyle karşılık verir (38a)

Hamza, Kaytafâ'nın nîzelerine karşılık vermek için yadigâr olan Gerşasb'ın siperini ''on iki aynalı Gerşasb Âhen-dest siperi''ni kullanır (43b). Mızraklar ellerinde bezir-hane sütununa ve hallac yabına benzetilir. Nîzeler zırhlarına çarptıkça etrafa ateşler saçılır (43b). Bir beyitte savaşın kızgınlığı göstermek için mızrak kastedilerek ''sinân'' kelimesi kullanılmıştır.

''Raʿd var oynardı ortada sinān

Kim kılıçlar yağdururdı yere kan'' (21a).

Hamza, Şâh Nuşirevân'ın ordusuyla savaşacağı zaman meydan tasviri yapılır. Hamza kırk sekiz parça savaş elbiseleriyle Aşkar'a binip meydan ortasına gelir. Alem-i Ejderha peykere arkasını verip Rüstem-i Dâstân ve Kâhir Kahramân misali balık nîzeye dayanıp durur (72a).

Teke tek cenklerde pehlivanlar yenişemedikleri zaman kemend cengine başlarlar. Kemend çekme savaşçının ne kadar güçlü biri olduğunu ispatlamak içindir. Kaytafâ ile Behmen yenişemeyince bellerinden ham ibrişimden bükülmüş kemendlerini çıkarıp halka halka yapıp birbirine atarlar. Kemend her ikisinin de beline dolanır. Daha sonra birbirlerini çekmeye başlarlar. Kaytafâ'nın zorlamasıyla Behmen'in gergedanı yere

çöker ve kendilerini yere atarlar. Kemendleri bellerinden çözüp yerde yaka yakaya güreşmeye başlarlar. Buna ''kemer kemere olmak'' ya da ''kemer cengi'' denir. Behmen'nin belindeki kemer zincir kırılınca Kaytafâ, ''Ya Behmen! Var bir muhkem kemer kuşan da gel. Er olan böyle çürük kemer mi kuşanur?'' diyerek güreşmeyi bırakır (39b).

Kaytafâ ile Hamza yenişemeyince kemend cengine geçilir. Hamza'nın kemendi ejder postundan, Kaytafâ'nın kemendi ham ibrişimden yapılmıştır. Kemendler halka yapılıp atılınca kisinin de kemendi başlarından geçip bellerine sarılır. Daha sonra birbirlerini düşürmek niyetiyle at başlarını ters yöne çeviriler. Aşkar'ın da zorlamasıyla gergedan yere çöker. Kaytafâ kendini yere atınca Hamza on iki adım Kaytafâ'yı sürükler. Kaytafâ kemendi zorlayınca Aşkar yanı üzerine yıkılmadan Hamza kendini yere atar. Kemer cengi yerde devam eder. Kaytafâ kemeri zorlayınca kemerden çatırtı sesleri gelir. Hamza'nın ayakları çizmeleriyle birlikte yere gömülür. Kaytafâ, Hamza'yı yerinden oynatamaz. Kendini zorlamasıyla damağı yarılır ve ağzından burnundan kanlar boşalır. Hamza'nın Kaytafâ'nın kemerinden tutup havaya kaldırıp yere bırakır (62a, 62b, 63a).

Kemend kahramanların sürekli belinde sarılı olan bir savaş aletidir. Hamza, Eba Ömer kaçarken belinden kemendini çözüp atar ve Eba Ömer'i boğazından yakalar (98a).

Hamza savaş meydanına kırk sekiz parça olan savaş elbiseleri ve aletlerini kuşanıp girer. Bunlardan bazıları peygamberlerden kendisine yadigâr olarak bırakılmıştır. Hazret-i Adem'in elbisesi, Yusuf ʿaleyhi's-selâmın gömleğini, İshâk ʿaleyhi's-selâmın zırhını, Davud ʿaleyhi's-selâmın cebesi, İbrâhim ʿaleyhi's-selâmın sarığı, Hazret-i Şid ʿaleyhi's-selâmın kuşağı, Hazreti Hızır kırbacı, tîğ-i akrebi Süleymânî. Diğer savaş aletleri ise İran mitolojisinde isimleri sıkça kullanılan tarihte yaşadığı söylenilen kahramanlara ait silahlardır. Bu aletler şunlardır: Tîğ-ı gam gam Kahramânî, tîğ-ı Dahhâk, tîğ-ı Feridûn, tîğ-ı Rüstem, on iki aynalı Gerşasb Âhen-dest siperi, Feridûn başlığı, Hoşeng şalvarı, Rüstem'in çizmeleri, Feramuz kolçağı, Sâm'ın gürzü; Simurg Anka'nın otağaları.

Bunların dışında savaşlarda başlarını düşmanın sert darbelerinden korumak için miğfer giyilir. Melik Behrâm'ın miğferi altın işlemeli olup üzerine üç kat zincir dolar (37a). Mukallid Nev-civân Kaytafâ'ya gürz ile vurunca Kaytafâ'nin miğferi başından çıkıp kafası yarılır (42a). Hamza, toplu savaş yaparken miğferini başından çıkarıp eyerin kaşına takar (77b).

Savaş elbiselerinden bahsederken genel bir ifadeyle ''cebe ve cevşen'' kelimeleri kullanılır. Kahramanlar savaşırken daha rahat hareket kabiliyeti ortaya koymak için cebe eteklerini beline sokar (6a, 36b), sağ kollarını cebe yeninden çıkarırlar (74b, 77b).

Teke tek yakın mesafedeki savaşlarda düşmanı sersemletmek için şiddetli bir tokat vurulur. Metinde bu tabanca ifadesiyle anlatılmıştır. Kaytafâ, Siyeh Şîr'in suratına tabanca vurunca Siyeh Şîr'in ağzından ve burnundan kan boşalıp geri geri gidip arkası üstüne yere düşer (39a). Şâh Nuşirevân, torunu Kubâd'a ''O anaŋ olacak sacı biçik benim suratıma tabanca urdı. Ben andan merhamet mi umarım?'' (81a) diyerek suratına Mihr-i Nigâr tarafından tokat atıldığını söyler. Hamza, Saykalân-ı Rumî'nin suratına tokat atınca ağzından ve burnundan kanlar boşalıp yere yıkılır (96b).

Bunların dışında Amr Ayyâr'ın sillesi meşhurdur. Şâh Nuşirevân'nın meclisine dalınca Amr Ayyâr sırasıyla hepsinin ensesine tokat atar. Bu tabanca o kadar şiddetlidir ki tokatın etkisiyle çadırın kubbesi güm güm öter ve herkes yere kapanır. Ortalık dolu vurmuş tarlaya döner (46b).

1.2.2.6.21. Sihir Motifi

Hamzanâme'de sihir motifi sık kullanılmıştır. Bunu Hamza'nın kendisi söyler. Mehcûr-ı sâhir'e seslenerek ''Ben sencileyin çok sāhir depeledim.'' (109a) diyerek daha önce de cadı, sihirbaz öldürdüğünü söyler. Hamzanâme, İslamî kahramanlık destanlarından biri olduğu için İslamî esaslara bağlılık vardır. Sihir İslam dininde yasaklanmıştır. Böyle olunca Hamza'da sihir yapan kişilere düşmandır. Mehcûr cadı, Hamza'nın gücü ve cesareti karşısında aciz kalınca onu mağlup etmek için sihre başvurur. Hatta yaptığı sihrin etkisi olmayınca Hamza'nın gösterdiği kerametlerin sihir olduğunu söyler. ''Mehcūr melʿūn sihri kār etmedügine hayrān oldı, taʿaccüb eyledi. Hamza da sihir bilür gibi derdi.'' (109b).[18] Hamza, İsm-i Azam okuyarak Mehcûr cadının sihirlerini etkisiz bırakır. Hamza, İslam askerlerini Mehcûr cadının sihrinden korumak için ordunun etrafına daire çizip İsm-i Azam okur. Böylece asker Mencûr cadı'nın sihirnden korunmuş olur.

Zupûn, Hamza'dan kaçarken Mehcûr Şâh-ı sâhira'nın kalesine sığınır. Zupûn, Hamza'dan ve Amr Ayyâr'dan şikâyetçi olunca Mehcûr cadı ''Server sabreyle anıŋ işi kolaydır… Hemān bircek sen anı baŋa göster de seyirci düş. Baŋa Mehcūr-ı sāhir derler. Ol ʿayyārı saŋa abdāl edivereyin.'' (108a) diyerek sihirde usta biri olduğunu söyler. Kalenin dışardan fethi zor olunca Hamza, haber alması için Amr Ayyâr'ı kaleye gönderir. Mehcûr cadı, Amr Ayyâra'ın burada olduğunu bilse sihirle onu ortaya çıkarıp eli kolu bağlı yakalayacağını söyler. Amr Ayyâr gizliden bu konuşmaları dinler ama çok da korkar. Çünkü Amr Ayyâr iki şeyden korkar. Biri cadı diğeri de dev'dir. Amr Ayyâr'ın Hamza'ya verdiği bilgilerden cadıların seslerinin korkutucu olduğunu

[18] Saltuknâme'de Şerif Gazi için de büyücü, sihirbaz ifadesi kullanılır. Onun gösterdiği kerametler düşmanları tarafından sihir olarak yorumlanır. Hıtay Meliki, Şerif Gazi'ye ''Ya Saltıh-ı sâhir! Ol sanduktan nice kurtuldun?'' der (Akalın 1988: 11).

öğreniriz. ‘‘Zupūn bir cāzūya varup sığınmış. Ol laʿiniŋ de yavuz uğnaması var. Hele ben korkup kaçdım geldim. ’’ (108b).

Mehcûr cadı meydana girip Hamza’dan er talep eder. Ehl-i İslam’dan kim girdi ise sihir yaparak kimini öldürür kimini yaralar. Amr Ayyâr, Hamza’ya meydana çıkmasını ama dikkatli olmasını söyler. Nitekim sihir yapanda erlik olmayacağını söyler. Hamza da İsm-i Azam okuyup Aşkar’a süvar olup meydana girer. Hamza ‘‘Nā-bekār er olanda sihir neyler. Ol hod karılara mahsūsdur. İmdi benim hālen dehriŋ Sāhip-kırān’ı. Ben sencileyin çok sāhir depeledim. Gel ʿāklıŋ başında ise bu işe tevbe eyle, Müslimān ol ve ol Zupūn’ı tutup baŋa teslīm eyle. Yok derseŋ artuk ben seni öldürmeyince komam.’’ (109a) deyince Mehcûr Şâh sihir yaparak hamle eder. Hamza da dilinde İsm-i Azam’ı düşürmeyip Mehcûr Şâh’ın sihirlerini engeller. Hamza’nın köteğiyle yıkılır. Adamları Mehcûr Şâh’ı alıp kaleye kaçarlar. Hamza’yı yenmenin zor olduğunu anlayan Mehcûr Şâh, Zupûn’a oyun oynar. Hamza askerini kör eylediğini söyleyip Zupûn’u yirmi bin askerle saldırtır. Zupûn da bunu gerçek zanneder. Hamza da İslam askerinin etrafına daire çizip İsm-i Azam okur. Zupûn İslam askerine saldırınca kılıçlar çekilir ve iki, üç bin askerle kaleye kaçar. Samiye kalesi sarp olduğu için alınması zor olunca Amr Ayyâr gizlice kaleye girip Mehcûr Şâh’a zehir verip başını keser (109a, 109b, 110a).

Metinde bazı nesnelere tılsım yapıldığı söylenerek sihir gücünden bahsedilmiştir. Hamza’nın Kaf Dağ’ında öldürdüğü devlerin kafaları kadeh olarak kullanılır. Bu kelleler küçük bir havuz büyüklüğündedir. Esma Peri’nin Muʿallem Kaf adındaki veziri bu kellelere tılsım yapmıştır. ‘‘Ey dilāver bundan dolu içilür ammā herkes içemez. Esmā-i Perī’niŋ bir hakīm vezīri vardır. Muʿallem Kaf’dır. Ol bunda hünerin izhār edüp tılsım etmişdir. Bir adamıŋ ne kadar kuvveti var ise o kadar içebilür. Ziyāde içse hazm edemez. ʿĀklı gider zarara uğrar.’’ (68a). Bu kellelerin dolusunu Hamza, Lenduhâ ve Kaytafâ içmiştir.

Mehcûr cadının Samiye kalesindeki kubbeler Sâm zamanından kalmış tılsımlı kubbelerdir. Üç tane olan bu kubbelerin altın, gümüş ve demir olmak üzere üç anahtarı vardır. Altın anahtarı olan kubbeden içi boş bir sandık çıkar. Demir anahtarlı kubbeden savaş aletleri ve hazine çıkar. Gümüş anahtarlı kubbede bulunan sandıktan dev çıkıp Amr Ayyâr ve Amr Maʿdî’nin yakasına yapışır (111a, 111b, 112a).

Battalnâme’de Seyyit Battal, Guzende cadının sihirlerine karşı Peygamber duası okuyarak kurtulur (Köksal 1983: 186)

1.2.2.6.22. Şekil (Don) Değiştirme Motifi

Türk edebiyatında anlatmaya dayalı edebî metinlerde çok kullanılan bir motiftir. Destan, halk hikâyesi, masal, efsane, menakıbnâmelerde sıklıkla kullanılır.

Amr Ayyâr şekil değiştirmede ustadır. Onu kimse tanımaz. Şekil değiştirme ya cinlere mahsus ya da ayyârlara mahsus bir özelliktir. Amr Ayyâr çalgıcı herif boğazını sıkıp bayıltarak onun kılığında Kaytafâ'nın meclisine girer. Bu da ''renk geçmek'' deyimiyle anlatılmıştır.

''…tiziye baŋa böyle *renk geçüp benim sūretimle* bunda gelüp siziŋ meclisiŋüze dāhil ola elbette bu ya cindir yahūd ʿayyārdır.'' (15a).

Amr Ayyâr kendi sûretine girmesi çok hızlı olur. Onun şekil değiştirmesine gözler yetişemez. Bir muallak atması yeterlidir. ''Biz de seniŋ özge vasfiŋ işitmişizdir. Kendi sūretiŋe gir ve bugün bizi bir mikdār eğlendir.'' dedi. ʿAmr: ''N'ola sultānım.'' deyüp *birkaç muʿallak atup semāʿa girdi*. Anı gördiler kendi sūretine girdi.'' (16a)

Eserde Tur Banû (Serkeş) adında bir kadın savaşçı vardır. Tur Banû her zaman yüzünde nikap ile dolaşır. Bir erkek kadar güçlü birisidir. Tur Banû, Kaytafâ ile savaşta yere düşünce Hamza, Ömer'e emir verip Tur Serkeş'i meydandan çıkarır. Yüzündeki nikâp onun kadın olduğunu gizlemek içindir. Düşmanları onun kadın olduğunu bilmezler.

''Sahip-kırān Ömer'e eyitdi: ''Tiz var. Banû'yı nikābı yüzinden düşmeden kapup getir. Zirā bize ʿār olmasun.'' dedikde Ömer varup Tur'ı kapup alem dibine getürdi.'' (25b).

Halk anlatılarında kahramanın bir hedefi vardır ve bu hedefe ulaşmak için şekil değiştirir. Bu hedeflere göre incelediğimiz Hamzanâme'nin 12. cildinde şekil (don) değiştirme motifi çok amaçlı kullanılmıştır. Bu kullanım amacına göre şöyle sınıflandırabiliriz:

Dost meclisine girmek için şekil değiştirme

Düşman meclisine girmek için şekil değiştirme

Rakibi alt etmek için şekil değiştirme

Düşman ordusuna girmek için şekil değiştirme

Casusluk yapmak için şekil değiştirme

İki kez üst üste şekil değiştirme

Esir kurtarmak için şekil değiştirme

Hasmı kaçırmak için şekil değiştirme

Düşmandan saklanmak için şekil değiştirme

Tenhaya çekilmek için şekil değiştirme

1.2.2.6.22.1. Dost Meclise Girmek İçin Şekil Değiştirme

Amr Ayyâr, şekil değiştirmiş halde Şâh'ın meclisindeyken ününü duyduğu ehl-i İslam ve Sâm'ın neslinden olan Melik Kaytafâ'yı görmek için çadırına şekil değiştirip girer. Burada hiç kimse ile diyaloğa girmediği için anlatıcı hangi kılığa girip içeri girdiğini söylemez.

''*Bir sūretile* Kaytafā'nıŋ bār-gāhına dāhil oldı.'' (11b).

Daha sonra dışarı çıkan Amr Ayyâr, Kaytafâ'dan etkilenir. Onun ne kadar cömert biri olduğunu öğrenmek için çalgıcı aksak herif, toroman kılığına girerek tekrar meclisine girer.

> ''Āceb bu dilāveri ne tarīk ile haklasam görsem cömerd mi?'' deyüp fikrederken gördi. Bir alay sāzendeler çekilüp giderler gözetdi gördi. Kaytafā'nıŋ çadırına doğruldılar. İçlerinde bir ağsak herīf var, elinde kānūn tutar. ʿAmr anı gözetdi. Su dökmeye sehl geri kaldı. ʿAmr yanaşup boğazın aldı. Kaydın yimeğe komayup sıkdı. *Andan soyup anıŋ sūretine girdi.* Kānūnun eline alup ol sāzendeleriŋ ardlarına düşdi. Melik Kaytafā'nıŋ bār-gāhına dāhil oldılar.'' (12a).

Aynı şekil değiştirme Bahtek'in ağzından şöyle anlatılır. '''Amr *sāzende sūretinde* varup anıŋla musāhib olmuş.'' (34a).

Amr Ayyâr şair kılığına girip Sâhip-kırân'a Mekke'den mektup getirdiğini söyleyip Hamza'nın çadıra girer. ''...tiz kendüsin *şaʿir şekline koyup* andan sürüp serā-perdeye geldi.'' *(42b).*

1.2.2.6.22.2. Düşman Meclisine Girmek İçin Şekil Değiştirme

Bir rivâyette Amr Ayyâr üç celladı öldürür ve onlardan birinin kılığına girip Şâh'ın huzuruna gelir. Kendi gömleğini de alıp Amr'ın nişanı olduğunu söyler. ''Bir rivāyette üçini dahi öldürür. Andan *biriniŋ sūretine girüp* Şāh'a geldi.'' *(34a).*

Amr, cellad sûretinde Serhenk'in çadırına gelip Amr'ı öldürdüğünü müjdeler. '''Ey Serhenk olduğun māl ile ol cāriyye saŋa korsam cihānda ʿAmr ʿAyyār demesünler baŋa.'' deyüp *sūret-i tebdīl cellād sūretinde* Serhenk'iŋ çadırına geldi.'' (34a).

Bir başka rivâyette Amr Ayyâr kızın başından geçenleri duyup hadım ağa sûretinde Serhenk'in çadırına girer. ''Bir rivāyette çün ʿAmr ʿAyyār cāriyye kıssasın işidüp taşra çıktı. Hemān *bir hādım ağa sūretinde* enbāndan bir altun tepsi çıkarup vāfir meyve ve mülūkāne sürāhi ve kadehler ve müzeyyen edüp ve içine dārū işleyüp şarāb doldurup başına alup Serhenk ʿAyyār'ın çadırına geldi.'' *(34b).*

Amr Ayyâr, Hâce'yi kurtarmak için bir herif sûretinde şekil değiştirip Şâh divanına girer. Aynı cümlenin devamında yanlışlıkla olsa gerek Serhenk sûretinde girdiğini söyler. Devam eden cümlelerde herif sûretinde geçer. ''Amr *sūret-i tebdīl edüp* Şāh divānına geldi.'' (44a). ''Amr *Serhenk sūretinde* içeri girüp Şāh'a duʿa eyledi.'' *(44a).* '' ʿAmr diyen *herīf bir kerre sıçradı* semāʿa girdi. ʿAmr çarh urdukda ehl-i divānıŋ gözleri kamaşdı meğer Serhenk ʿAyyār dahi divānda otururdı.'' (46b).

Amr, Serhenk'in elbiselerini giyip ve silahlarını kuşanıp Serhenk kılığına girer. Serhenk'i de kendi kılığına sokup omzuna atıp Şâh'ın huzuruna getirir. ''Andan *kendi sūretine koyup* beline düzme hançerlerin sokdı ve *kendi Serhenk ʿAyyār'ıŋ sūretine girüp* Serhenk'i arkasına urup hemān dosdoğrı Şāh'ıŋ divānına geldi.'' (53b).

1.2.2.6.22.3. Rakibi Alt Etmek İçin Şekil Değiştirme

Serhenk Ayyâr, Şâh'ın daveti üzerine Şâh'ın memleketine gelir. Ancak Amr Ayyâr'ın kendisini bilmesini istemez. Onun için şekil değiştirerek gezer. ''Bir gün Serhenk ʿAyyār gelüp kendüyi bir *abtāl derviş sūretine koyup* Şāh ʿaskerine geldi. Ordu içinde gezmeğe başladı.'' (23b).

Amr Ayyâr da gezerken abtal dervişin Serhenk olabileceğini düşünür. Amr Ayyâr da derviş kılığına girer. ''tiziye bir tenhāya çekilüp bu da *kendüyi bir derviş şekline koyup* Serhenk'iŋ karşusunda zuhūr eyledi.'' (24a).

Amr, Serhenk Ayyâr'ı helvacı kılığına girip yakalamak ister. Amr adamlarıyla birlikte şekil değiştirerek Şâh Nuşirevân'ın ordusu içinde Baba Hindî kılığında helva satmaya başlar. ''Amr'dır. Birkaç şākirdlerinden yanına alup kendüyi ol *koca Hindī helvācı sūretine* kodı ve öyle helvālar pişirüp pāk önüŋe peşte-mālin tutup şākirdleriyle Şāh'ıŋ ordusı içinde bir yerde oturup helvā satmağa başladı.'' (28b).

Serhenk Amr'ı bulmak için kendini Türk köylüsü sûretine koyup Amr'ın çadırının önüne gelir ve çadırı gözetlemeye başlar. ''Serhenk de birkaç gün ʿAmr'a tavşan uykusı verüp bir gün kendüyi *bir köylü Türk sūretine koyup* ʿasker-i İslām içine gelüp'' (45a).

1.2.2.6.22.4. Düşman Ordusuna Girmek İçin Şekil Değiştirme

Serhenk Ayyâr, Amr Ayyâr'dan öcünü almak için şekil değiştirip onu arar. ''Serhenk ʿAyyār dahi *dürlü dürlü sūretlere girüp* ʿasker içinde gezerdi.'' (28b).

Sâhipkırân, Amr'ı bulması için Fettâh-ı Mısrî'yi görevlendirir. Fettâh-ı Mısrî şekil değiştirip Şâh'ın askeri içine girip Amr Ayyâr'ın başına neler geldiğini öğrenir. ''Fettah dahi *sūret-i tebdīl edüp* Şāh ʿaskerin dolaşup gördi.'' *(37a).*

Amr Ayyâr'ın adamları Amr'a ne olduğunu öğrenmek için şekil değiştirip Şâh'ın çadırına girmişlerdir. Ancak hangi şekilla girdikleri belirtilmemiştir. ''Amr'ıŋ halifeleri Fettâh-ı Mısrî ve Perk Pay ve Tarık ʿAyyārlar öteden haber almağa bunda gelmişlerdi. Bu cümle olan husūsları seyredüp bildiler kim ʿAmr sağdır.'' *(39b).*

Serhenk Ayyâr, Amr'ın kendisine yaptıklarından dolayı Amr'dan intikam almak için asker içinde gezer. ''''Asker içinde *sūret-i tebdīl* ʿAmr'ı şikār edem.'' deyü dolaşup gezerdi.'' (50b). ''Serhenk de *bir sipāhī sūretinde* gezerken'' (51a).

Amr Ayyâr küffâr askeri içerisinde remilci kılığına girip dolaşmaya başlar. ''Āhir bir gün *kendüyi bir remmāl sūretine koyup* küffār ʿaskeriniŋ içinde oturup başladı kapa kapa çağırup ''Her kimiŋ bir murādı var ise gelsün reml edelim. Eger murādı üzre cevāp vermezsem yine verdügin geri alsun.'' deyüp haykırırdı.'' (50b).

Amr, Hamza'ya Eba Ömer'in kendilerini görüp kaçacağını söyleyip şehre şekil değiştirerek girme teklifinde bulunur. Aşkar'ı bir yere saklayıp şehre şekil değiştirerek girerler. ''Sanʿat budur ki Āşkar'ı bir yerde saklayup biz ikimiz *sūret-i tebdīl* boğazın alayuz.'' dedi. Hamza: ''Maʿkūldur.'' deyüp Āşkar'ı bir yere sakladılar. Kendileri şehre girüp kandalığından haber aldılar.'' (95b).

1.2.2.6.22.5. Casusluk Yapmak İçin Şekil Değiştirme

Hamza, Amr'a Şâh'ın ne planlar kurduğunu öğrenmek için gizlice divanına varmasını söyler. Amr şekil değiştirerek Şâh'ın huzuruna gelir. '''Amr: ''Be-ser çeşm. deyüp bār-gāhına geldi. *Sūret-i tebdīl edüp* ʿāzm-ı Nuşirevān eyledi. Divāna dāhil oldı gördi.'' (10b).

Daha sonra Amr Ayyâr bu olayı Kaytafâ'ya anlatır. ''Bugün Nuşirevān bār-gāhına *cāsūsluğa* vardım gördüm. '' (15b).

Amr Ayyâr'ın adamlarından Fettâh-ı Mısrî Şâh'ın meclisine girip ne planlar yaptığını duyar. ''Meğer ʿAmr'ıŋ şakirdlerinden Fettāh-ı Mısrī bunlarıŋ ardlarınca bile gitmişdi. *Bunlarıŋ kelimātın diŋleyüp* Şehmerd ʿAyyār Serhenk ʿAyyār'a gitdügin işitdi gelüp ʿAmr'a haber verdi.'' (22b).

Amr Ayyâr Şâh'ın ne planlar yaptığını öğrenmek için Şâh'ın çadırına girer.

''Bu *sūret ile* Şāh divānına geldi.'' (22b).

Hamza, Amr Ayyâr'ı Kubâd'ı bulaması için görevlendirir. Amr da Serhenk-âbâd'a gelip Kubâd'ın nasıl kaybolduğunu anlamaya çalışır. Burada Amr Ayyâr düşmanın meclisine girmiştir ama hangi sûret ile girdiği söylemez. '''Amr bu haberi işidüp sürdi. *Serhenk-ābād'a geldi gördi.* Bunlarıŋ yine haylī cemʿiyyeti var. Hürmüz'üŋ bār-gāhına dāhil oldı gördi.'' (84a).

Amr Ayyâr gizlice Şâh'ın çadırına girip olanları görür. Amr, Kubâd'ın gelip bunları kılıçtan geçirip, çıkıp gittiğini anlar. Amr Ayyâr, Şâh'ın meclisine tekrar girip Kubâd'ın gelip gelmediğini öğrenir. ''*Ayyār-ı Cihān dahi gelüp ol araya yetişdi gördi.* Bu kadar ceng olmuş leşker bī-nihāye yaturlar.'' (88a).

Zupûn sihirbaz olan Mehcûr Şâh'ın kalesine sığınır. Amr Ayyâr da Zupûn'dan haber almak için gizlice bunların meclisine girer. Ne sûretle girdiği söylenmemiştir. ''Amr ʿAyyār kalʿa-ı Sāmīye geldi. Mehcūr Şāh'ıŋ divānına *girdi gördi.*'' (108a).

1.2.2.6.22.6. İki Kez Üst Üste Şekil Değiştirme

Amr Ayyâr, ayyârlıkta ustadır. Amr Serhenk'ten intikam almak için ona oyun oynar. Amr Ayyâr kendini helvacı koca Hindî sûretinden çıkarıp Serhenk kılığına girer. Serhenk'i de kendi kılığına sokar. ''Bu beni Şāh'a satdı. Ben de bunı satayın görsün. Hazzı var mı?'' deyüp *Serhenk'i kendi sūretine koydı ve kendi Serhenk oldı.* Andan getürüp Şāh divānında yere urup solumağa başladı.'' (30a).

Serhenk Ayyâr köylü Türk kılığında iken tekrar don değiştirip çoban kılığına girer. ''Serhenk āteşe doğrı yürüyüp gördi. Bir çoban koyunuŋ bir mağaraya komuş. Kendi āteş bir āteş yakmış. Mağara ağzına yan gelüp yatup uyur. Serhenk hemān yab yab yanına gelüp dārū verüp ʿaklıŋ aldı ve *esbābını soyup kendi giydi*. Bir çalı içine çobanı sakladı.'' (*31a*).

Amr Ayyâr, Serhenk Ayyâr'ı alt etmek için ona tuzak kurar. Remmal kılığından pîr-i ruhbân kılığına girer. İkinci defa don değiştirir. ''Bir vādīde *bir pīr-i ruhbān* siyāh cāmeler giymiş helvā küreği ak sakal sīnede öŋüne bir āteş yakmış karşusunda ol ruhbān durmayup hūb āvāz-ıla bilmem ne okur … Bu ise *Sultān-ı ʿAyyārān kendüsi* idi derd-mend Serhenk'e böyle dām tezvīr kurdı.'' (52a).

1.2.2.6.22.7. Esir Kurtarmak İçin Şekil Değiştirme

Hürmüz, Serhenk'e atası Şâh'ı esaretten kurtarırsa çok mal vereceğini söyler. Serhenk de şekil değiştirip Âb-ı Hırmen'e gidip Şâh'ı kurtarır. Ancak hangi sûrete girdiği belirtilmemiştir. ''Serhenk māla tamaʿ edüp hemān yerinden durup *sūret-i tebdīl edüp* revāne oldı.'' (83a).

Şâh, Bahtek'in kışkırtmasıyla Hoca'yı zindana atar. ʿAmr, Şâh'ın sarayına gelip Hoca'yı zindandan kurtarır. Burada Amr Ayyâr'ın ne sûretle geldiği söylenmemiştir. ''Beriden ʿAmr ʿAyyār bir gün Medāyin'e geldi. Şāh'ıŋ divānına geldi gördi. Sağ kolda Hoca yerinde Bahtek oturmuş birinden haber alup Hoca'nıŋ kıssasın duydı sabreyledi.

Ahşam oldukda varup Hoca'yı zindandan halās eyleyüp şehirden taşra çıkardı kendüyi bildirdi.'' (99b).

1.2.2.6.22.8. Hasmı Kaçırmak İçin Şekil Değiştirme

Şâh, Serhenk'e Kaytafâ'yı hile ile yakalayıp getirmesini söyler. Serhenk şekil değiştirip İslam askerine gelir. Bir yolunu bulup Kaytafâ ilaç içirip ata yükleyip Şâh'ın huzuruna getirir. ''Serhenk yerinden durup *sūret-i tebdīl taban getürüp gitdi*. 'Asker-i İslām'a gelüp bir gice fırsat bulup Melik Kaytafā'ya dārū verüp taşra çıkardı. Bir ata yükledüp Şāh'a getürdi.' (91b-92a).

1.2.2.6.22.9. Düşmandan Saklanmak İçin Şekil Değiştirme

Eba Ömer, Hamza ve Amr'dan saklanmak için şekil değiştirir. ''Bir rivāyetde o da sūret-i tebdīl bir hānda bulurlar.'' (95b).

1.2.2.6.22.10. Tenhaya Çekilmek İçin Şekil Değiştirme

Hoca, Şâh'ın başına bir şey gelmemesi için gözden kaybolmayı yeğler. Elbiselerini değiştirip şâhına Hüsrev-i Bâlâ-nişîn denilen Hüsrev-âbâd şehrine gelir. ''Evlāsı budur ki birkaç gün bir cānibe gidüp *baş hırkaya çekem*. Öŋ soŋ Şāh'ıŋ başına bir hāl geldikde beni yoklar.'' deyüp bir tarafı tutup gitdi. *Cāmelerin tagyīr edüp* birinci gün gidüp bir şehre geldi.'' (101a).

Hamzanâme'nin altmış dokuzuncu cildinde kılıf değiştirme motifi vardır. Burada insan dışında bir varlık olan cadı şekil değiştirir. Cezire-i Seksar'ın Müslümanların eline geçtiğini öğrenen Lika La'in, Müslümanların komutanı İrec'i hile ile yenme yollarını dener. Anlaştığı bir cadıyı Cezire-i Seksar'a gönderir. Cadı, bir Banû kılığına girmiştir. İreci kendisine bağlamayı başarır. Onu peşinden sürükleyerek Vadi-i Hizlan'a götürür. İrec, 'Burası ne yerdir, beni niçin böyle mahalle getürdün' dediğinde, kendisini 'diyâr-ı Kaf'taki Peri Şâh'ının kızı' olarak tanıtır. Sonra İrec, ağzının kokusundan cadı olduğun anlar.'' (Sezen 1991: 84).

İKİNCİ BÖLÜM

2. METİN

2.1. METNİN YAZI ÇEVİRİMİ

/1a/

Aşkıŋ belāsına öleli meyyid göŋül
Derd u gāmıyla öldüm söyle göŋül

İster ki hāk-ı pāyına yüz süresin şehiŋ
Müşkil budur ki hālini bilmez gide göŋül

Kaddiŋ hevāsına düşür dilden göŋül beni
Bildim bunu ki başa olurmuş belā göŋül

Aşkıŋ hevāsına düşüp oldun mübtelā
[...][19] bu aşk u hevā göŋül

Berk u belā-ı aşkıŋ anup nāle kılmaya
Biŋ yıl çekerse hicriŋ elinden cefā göŋül

/1b/
Kitab-ı Kıssa-ı Hamza-yı Bā-Safā Radıyallahu ʿanh Cild İsnā ʿAşer[20]

Elā ey bülbül-i bāğ-ı belāgat
Suhan-ārāyı meydān-ı fesāhat

Sihr-i hengāmınıŋ gūyendesisin
Şikeste-dilleriŋ cūyendesisin

Söze gel cān dimāgını ter eyle
Göŋül āyīnesin pür-zīver eyle

Teferrüc kıl bu ālem-i bostanın
Meşk eyle bāğ u gülistānın

Bugün sensin çü bir şūrīde bülbül
Figān etmek dilersen işte gül gül

---

[19] Bu kelime okunamamıştır.
[20] Bu başlığın tamamı kırmızı mürekkep ile yazılmştır. SÇ nüshasında "Hamza-yı bâ-sâfâ hazretlerinin on ikinci cildidir." (1b) yazılıdır. İÜ nüshasında "Hazret-i Hamza-yı bâ-sâfânın on ikinci cildidir beyân olunur." (1b) yazılıdır.

Gınā et söyle ey merd-i sühendān
Seniŋdir bāri sor nāzmdan bendān

Süvār ol görüp sāhip-kırānlık
Girüp meydāna eyle pehlivānlık

Rivāyet eyle cānān kıssāsından
Ferāgat kıl cihānın gussasından

Sözüŋ şol resme söyle nāzik-ter
İşidenler desin Allah-u Ekber[21]

Nesir: Rāviyān-ı ahbār ve nakilān-ı āsār ve muhaddisān-ı rūzigār şöyle rivāyet ederler kim Dāsıtān-ı Emīr-i ʿArap ve Sāhip-kırān şark u garb ol araya dek beyān olunmuş idi ki[22] diyār-ı Āb-ı Hırmen'de Şāh Nuşirevān ile bunca maʿreke etdikden soŋra ʿākibet bir gice hile ile zahm-dār kılup ʿasker perākende kıldı. Hamza ol zahmıla Siyeh[23] Şīr-i Asyābī nām bir dilāveriŋ yanına düşüp ol dilāver serveriŋ yolunda cān u başın fedā edüp yalŋız

/2a/
başıyla Kayser-i Rum'uŋ iki yüz biŋ ʿaskerine karşu durup ʿāzīm maʿreke edüp nice yerinde zahmlar yiyüp zebūn olmuş eyle mağrib diyārından elli biŋ ʿasker ile Mukallid Nev-civān ve atası Miskāl Şāh ve Reyhān Ağa Emīr ile buluşup görişdiler ve hāl u hātır sorışdılar. Meğer Siyeh Şīr-i Asyābī,[24] küffārıŋ ardına düşüp kıra ve kova[25] bile gitmişdi. Bu kez beriden Sāhip-kırān ʿAmr'a bakup ''Ey ʿAyyār, kanı Siyeh Şīr?'' dedügin. ʿAmr eyitdi: ''Döndüremedim. Anlarıŋ ardınca bile gitdi.'' dedi. Vālidesi de bu cevābı işidüp feryād eyledi. ''Ya ʿAmr lütf eyle oğlumu gör[26] küffār çoklukdur zayiʿ olmasın.'' dedi. ʿAmr da: ''Hoş n'ola.'' deyüp taban kakup gitdi. Ardlarından yetişdi gördi. Siyeh Şīr, küffārıŋ ardından deste-çūb ile yetişdügin urup yıkar. Hemān ʿAmr yetişüp derdimez döndürüp omzına götürüp Sāhip-kırān nazarına getürdi. Emīr-i Merdān gördi. Ol merd-i şiriŋ vücūdunda nice oklar var dahi salınup durur. Kandan laʿl renk pelenge dönmüş server tahsīn eyledi. Mağrib dilāverleri Siyeh Şīr'i ziyāret

[21] Bu beyitler her iki nüshada da yoktur. Bu beyitler yan yana yazılmış olup beyit aralarına kırmızı mürekkeple ters virgül konulmuştur.
[22] Bu başlangıç SÇ nüshasında "Raviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı âsâr ve muhaddisân-ı rüzgâr öyle rivâyet eylediler ki işte Hamza-yı bâ-sâfânın radıyallahu anh Ab-ı Hırmen'de''(1b) şeklindedir. İÜ nüshasında "Râvî-yi şirîn kelâm ve nakilân-ı dengî-yi? merâm ya'ni Ebû'l Maanî üstâd bu kıssa-yı dâstânı öyle rivâyet ider ki işte Server-i Alem, diyâr-ı Ab-ı Hırmen'de'' (1b) şeklindedir.
[23] "Siyah'' kelimesi elif ve hemze kullanılmadan yazılmış. Türkçe ünlü uyumu gözetilerek "siyeh'' olarak yazılmış. Diğer iki nüshada da siyah kelimesi için elif ve hemze kullanılmıştır.
[24] Bu araya bir kelime yanlış yazılarak üzeri karalanmıştır.
[25] "Kıra kova'' ikilemesi İB de kıra ve kova, İÜ "kıra kova'', SÇ "kıra koğa'' şeklinde yazılmıştr.
[26] "Gör'' kelimesi İÜ "al getür'', SÇ'de "getür'' şeklindedir.

eylediler. Validesi vücūdunda olan okları çeküp çıkardı. Siyeh Şīr'iŋ ʿāklı gitmişdi. Birazdan ʿaklı başına

/2b/
gelüp göz açdı. Kendüyü değirmende görüp āh eyledi. ''Benim cānım tende iken bunda kim getürdi? Niçün komadıŋız ki küffār ile döğüşe döğüşe ölem? Andan leşim getüresiz. Artuk benim dilāverler[27] arasında yüzüm kalmadı. Gayrı sağlığı neylerem.'' dedi. Emīr-i ʿArap ol dilāveriŋ gayretin görüp bī-ihtiyār ağladı.[28] ''Ey bahādır, Elem çekme! Āyīn-i cihān-gīri budur göre benim hālimi. ʿĀlemde bir Sāhip-kırān iken hālā zahm-dār döşekde yaturam. Düşman sındı.[29] Sen tamam erligiŋ isbāt ediŋ. Husūsā kaçanı komazlar.'' dedi. Vāfir nasīhat edüp teselli verdi. Andan ʿAmr bakup ''Ey yār-ı gār! Var kalʿa-ı Pūs da gör. Kubād ne ʿālemdedir? Eger imdād lāzım ise Mukallid ile Mağrib dilāverleri varup imdād eylesünler.'' dedi. ʿAmr: ''Be-ser çeşm!'' deyüp taban götürüp gitdi. Ammā bu tarafdan Keyvān Kātil yüz biŋ ʿasker ile kalʿa-ı Pūs üzerine geldi gördi. Burc üzerinde İslām sancakları dikilmiş. Dilāverler ellerinde tīr u kemānlar bārūları devredüp kuş uçurmazlar. Eleminden helāk olayazdı. Andan bir nāme yazup okla kalʿaya atdılar. Kubād'ıŋ adamları alup Kubād şehr-i yāra getürdiler. Açup okudı. Demiş ki: ''Ya Kubād! Hamza hod öldi.[30] Ya sen hile ile bu kalʿayı alup bir avuç ʿasker ile Şāh Nuşirevān'ıŋ

/3a/
Nuşirevān'ıŋ bunca ʿasker-i bī-pāyānı ile başa mı çıkmak dilersin? İmdi kalʿayı baŋa yine ilicek eyle teslim eyle.[31] Seni Şāh'dan dilek edeyin.[32] Kızı oğlısın. Korkma saŋa kıymaz. Yanında ʿizzet bulursun. Ammā ʿinād ederseŋ bu kalʿa benim ʿaskerime döymez.[33] Darb-ı kahr ile alur. Ammā ol zamānda hiç Şāh'a danışmayup seni katlederem. Sen bilürsün?'' demiş. Kubād yavuzlanup nāmeniŋ ardına yazdı ki: ''Ey melʿūn! Bildüğüŋden kalma. Atam sağdır. Ben ölürsem ol sizden intikām almağa ʿāciz degüldür.'' deyüp nāmeyi aşağa atdı. Keyvān Kātil bu cevābı işidüp gazaba geldi. Hemān emreyledi. Yüz biŋ ʿasker kalʿaya yürüyüş eylediler. Ol gün ʿāzim ceng oldı. Ehl-i İslām zebūn oldı. Hattā Kubād kendüsi burca gelüp ok atardı. Bu mahālde ʿAmr ʿAyyār erişdi. Bu maʿrekeyi görüp hendeği sıçrayup kalʿa kapusuna geldi. Kendüyü bildirdi. İçeri aldılar. Gelüp şehzādeye buluşdı. Kubād, ʿAmr'ı gör[ünce][34] şād oldı. ''Ey ʿAyyār hoş geldiŋ! Atam Emīr'iŋ hāli nice oldı? Buldıŋ mı?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Ciğer köşem buldum. Gerçi ziyāde zahmı var ammā zararı yokdur. Anıŋ da üzerine Şāh-ı Kayser'i iki yüz biŋ ʿasker ile göndermiş ammā Hāk Teʿālā lütfundan Emīr'e bir

---

[27] '' dilāverler'' kelimesi İÜ ve SÇ'de ''erenler'' şeklinde yazılmıştır.
[28] ''bī-ihtiyār ağladı'' ifadesi İÜ'de ''bī-ihtiyār ağlayup'', SÇ'de ''bī-ihtiyār acıdı'' şeklinde yazılmıştır.
[29] ''düşman sındı'' Türkçe arkaik kelime İÜ'de ''düşman sındı'', SÇ'de ''düşman bozıldı'' şeklinde yazılmıştır.
[30] ''hod öldi'' İÜ'de ''hoş Hamza gitti'', SÇ'de ''hod öldi'' şeklinde yazılmştır.
[31] ''ileycek ile teslim eyle'' arkaik kelimesi İÜ'de ''bana iyilik ile ver'', SÇ ''bana iyilik ile teslim eyle'' şeklinde yazılmıştır.
[32] ''dilek edeyin'' deyimi İÜ'de ''dilek edeyim'', SÇ'de ''rica edeyim'' şeklinde yazılmıştır.
[33] ''döymez'' arkaik kelimesi her iki nüshada da yoktur.
[34] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ''gör[ünce]'' şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

penāh vermiş ki taʿbīr olmaz.'' deyüp Siyeh Şīr'in etdügi hizmeti beyān eyledi ve Mukallid Nev-civān ki diyār-ı mağribiŋ şīr-i

/3b/

ziyānıdır. ''Ol gelüp elli biŋ ʿasker[35] ile yetişdi.[36] Kayser'i kaçurdılar. Şimdi Mukallid Sāhip-kırān'ıŋ yanındadır. Beni saŋa gönderdiler var gör üzerine ʿasker geldi ise Mukallid Nev-civān varup yardım eylesün.'' dedi. ''İmdi ey şehzāde erlik oldur ki Mukallid gelmezden evvel bu ʿaskeri bozup dağıtmak gereksin ki hālā bir nām tahsīl edesin.'' dedi. Kubād eyitdi: ''Ey ser-bāz-ı ʿālem nice kābildir. Biz bugün ahşamı güçle bulduk. Hele sen gelüp yetişdiŋ yoksa yarına kalınca bunlar kalʿayı almak mukarrerdir.'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Sen seyirci ol gör ki ben bu gice anlara neler ederin. Yarın yine bakiyye kalursa sen de hüner göster.'' dedi. Kubād şād oldı. Beriden Keyvān Kātil bütün gün cengde bu kadar ʿaskeri kırıldı. Yorkun arkun[37] ahşam oldukda kalʿayı kuşadup kondılar. ''Yarın elbette bu kalʿa alınmak gerekdür.'' deyüp fikrile yorgun hāba vardı. Sāʿir ʿasker dahi dökülüp yatdılar hāb-ı gaflete batdılar. Bunlar tatlı uykuda iken ʿAyyār-ı Cihān kalʿadan aşağa inüp küffārıŋ içine girdi ve musannaʿ naʿralar urup ''Benim Hamza-yı Sāhip-kırān!'' deyü seğirdüp[38] bir tarafa dahi geçdi. ''Benim Lenduhā bin Saʿdān!'' dedi. Bir cānibe dahi geçüp ''Melik-i cihān hakanı benim ʿÖmer bin Hamza!'' deyüp urdı. Mugālata-ı ʿaskeri ürkütdi.

/4a/

Aŋsuzın bu mugālata-ı işidüp yerlerinden durdılar. ''Hay Yezdān-perestler cümlesi gelüp bizi basdılar!'' deyüp alāt-ı harblerin kapup urdılar birbirine kılıcı. ʿAmr içlerinden çıkup Kubād'a geldi: ''Ey şehzāde bunlar sabāha dek[39] birbirinden ayrılmayup çok kıran olur. Seher zamānı ol şaşkunlukda sen de çıkup bir erlik edebilürsüŋ. Eyle edemezseŋ kalʿayı elden koma. Ben varup bir yol Mihr de göreyin ne hāldedir. Zirā işitdim anıŋ da üzerine Ebā ʿÖmer laʿīn ʿaskeriyle gitmiş.'' deyüp kalʿadan çıkup revāne oldı. Beriden Keyvān Kātil ʿaskeri sabāha dek birbirin kırup çok adam telef oldı. Ekseri zahmdār olup bī-tāb bī-tākat oldılar çünki sabāh oldı gördiler. Aralarında bir yad kimse[40] yok. Hep birbirin kırmışlar. Keyvān Kātil'iŋ ʿaklı gitdi. ''Göre bu ʿAraplarınŋ bize etdükleri hile.'' deyüp diledi kim tabl-ı āsāyiş çaldurup ''Kona bu mahālde.'' Kubād şehr-i yār on iki biŋ ʿasker ile kalʿadan çıkup naʿralar urup kendüleri küffāra urdılar. Ceng içinde Kubād, Keyvān'a rast gelüp birbirine hamle edüp maʿrekeye başladılar. Kubād fırsat bulup Keyvān'a bir nize şöyle urdı ki siper-i sineden güzer kılup arkadan çıkdı. Şehzāde silküp atından yıkdı. Sıçrayup zemīne indi. Keyvān'ıŋ başın kesüp

/4b/

[35] '' elli biŋ 'asker'' ifadesi her iki nüshada da ''elli iki bin asker'' şeklinde yazılmıştır.
[36] ''yetişti'' kelimesi her iki nüshada da ''irişti'' şeklinde yazılmıştır.
[37] ''yorkun arkun'' ikilemesi İÜ'de ''yorgun argun'', SÇ'de ''yorkun arkun'' şeklinde yazılmıştır.
[38] ''seğirdüp'' her iki nüshada da aynı şekilde yazılmıştır.
[39] ''dek'' kelimesi her iki nüshada da ''değin'' şeklinde yazılmıştır.
[40] ''kimse'' kelimesi her iki nüshada da ''kimesne '' şeklinde yazılmıştır.

nizeye diküp kafādārlarına teslīm eyledi. İletüp kalʿa burcuna dike kodılar. Beriden Kubād naʿra urup ‘‘Benim Küşende-i Keyvān Kātil!’’ deyü bunlara basdılar[41] kılıcı. ʿAsker şāhları öldüğün gördiler. Kaçmağa yüz tutdılar. Āhir-i kār perişān ve tār u mār olup gitdiler. Kubād şükr-i Yezdān edüp şād oldı. Safāyla kalʿadan hayme ve bār-gāhlar getürüp Keyvān Kātil’iŋ yerinde karar eylediler. Bunlar bunda ez-in cānib[42] rāvī eyder: Beride Şāh dahi fırsat el verdi. Sāhip-kırān’ıŋ Alem-i Ejderha peykerin ve Hişām bār-gāhın ve İshāk Benī bār-gāhın cümle zabt edüp kāfir şāhlarıla ʿişret ederken nā-gā[h][43] alay sınkun ʿasker gelüp feryād eylediler. Nedür deyince ‘‘Şāhım Kayser’iŋ ʿasker sınmış[44] işte kendi de geldi.’’ dediler. Şāh ve Bahtek bozuldılar. ‘‘‘Aceb kim bozdı bunları ?’’ derken Kayser gelüp Şāh’la buluşdı. ‘‘Ey şehr-i yār bu nā-bekār ʿArab’ıŋ her yerde talī’i kuvvetde varup bir değirmene düşer. Siyeh Şīr nām bir dīvāne Hamza’ya penāh olup bize Hamza’yı vermedi. Yalŋız başıyla bu kadar ʿaskere karşu durup Sıklanı Rumī gibi pehlivānı bir deste-çūbla yıkdı. Çok adamım kırdı. Biz de aŋa çok yerinde zahm yetişdürüp[45] alacak mahālde mağrib diyārından Mukallid Nev-civān derler imiş. Bir nār [u][46] nūr hışmına uğrayacak

/5a/

elli biŋ ʿasker ile yetişüp meğer bir āfet imiş ki ol birinden biŋ beter. Fi’l-hāl öŋüne kesler hāʿil olmayup alemlerimiz ser-nigūn ve tuglarımız perişān eyledi. Biz de gördük dahi duracak olursak bu boğazı ele verürüz. Āhir ʿār u namūsı bırakup kaçdık.’’ dedi. Nuşirevān’ıŋ levn-i mütegayyir oldı. Zirā Mukallid’i bilürdi ki ne āfetdir. ʿÖmer bin Hamza’dan kalmazdı. ‘‘Hay ol nā-bekār geldi mi? Artuk yine ʿasker-i İslām ayaklanur nice olur.’’ derken bir feryād dahi kopdı. ‘‘O nedür?’’ deyince Keyvān Kātil’iŋ adamları gelüp taclar yere urup feryād eylediler. ‘‘Ey şehr-i yār sen sağ ol Keyvān Şāh nār [u] nūra kavuşdı.’’ dediler. Nuşi[re]vān:[47] ‘‘Bre aŋa n’oldı?’’ dedikde eyitdiler: ‘‘Biz dün kalʿayı almağa yaklaşdık idi. Bu gice şeb-hūn eylediler. Nā-gāh benim Hamza, benim Lenduhā ve Behrām deyü naʿralar peydā oldı. Sabāha dek birbirimiz kırdık. Sabāh oldukda gördük aramızda bir yad yok. Cümle birbirimiz kırmışız. Ol zebūnlukda içerüden Kubād şehr-i yār çıkdı. On biŋ dinç ʿasker ile bize kılıç koydı. Ceng içinde Kubād, Keyvān’a rast gelüp bir nize urup helāk eyledi. ʿAskerimiz perişān eyledi. İşte kaçup geldik.’’ dediler. Nuşirevān: ‘‘Bu ne olmaz sözdür. Kubād yedi yaşında bir oğlan Keyvān Kātil gibi herīfi

/5b/

katleyleye bu nasıl işdir?’’ dedi. Hoca eyitdi: ‘‘Şāhım niçün taʿaccüb edersin? Kubād, Hamza oğlı degül midür? Hamza yedi yaşında iken diyār-ı Yemen’i feth eyledi ve Hişām bin Alkeme’yi katledüp dört kerre yüz biŋ ʿaskerin perişān eyledi. On iki yaşında

---

[41] ‘‘basdılar’’ kelimesi her iki nüshada da ‘‘urdular’’ şeklindedir.

[42] ‘‘ ez-in cānib’’ kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

[43] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ‘‘nâ-gâ[h]’’ şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

[44] ‘‘sınmış’’ arkaik kelimesi her iki nüshada da kullanılmamıştır.

[45] ‘‘yetişdürüp’’ kelimesi her iki nüshada da ‘‘irişdürüp’’ şeklinde yazılmştır.

[46] Daha rahat okunması için araya [u] koyulmuştur.

[47] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ‘‘Nuşi[re]vân’’ şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

Melik Behrām'ı basdı. On dört yaşında Lenduhā gibi adam ejderhasın[48] basup kafese koyup İran'a getürdi. İmdi Kubād ol Hamza'nıŋ oğlıdır. Bu kadar hüner çok mıdur?'' dedi. Nuşirevān hayrete varup baş aşağa eyledi. Bunlar bu elemde ve ızdırābta. Ammā bu tarafdan rāvi eyder: Mihr Nigār dahi kırk biŋ ʿaskeriyle ol dağıŋ dibine hendek kesüp oturdılardı. Beriden Eba ʿÖmer laʿin yüz biŋ ʿaskeriyle gelüp yetişdi. Hemān laʿin çıkup yürüdi. ''Ya Mihr şimden gerü Hamza'-ı öldürdüm. Andan ümidiŋ kaldır. Bugün benim şikārımsın. İmdi gel, teslim ol. Seni ataŋ Şāh'a ileteyin. Şāh seni baŋa verdi. Yok yere bu ʿaskeri kırdırma. Bugün [dağ][49] demür hisār olsa benim hamleme tākat getürmez ve sen de kuş olup göge uçsaŋ elimden halās olmazsın.'' dedi. Begler yukarıdan ok serpüp taş atdılar. ''Yüri bre melʿūn biz sağ iken sen Mihr'e yaklaşamazsın ve Sāhip-kırān da sağdır. ʿAmr bize haber getürdi. İmdi üz köstegi oradan.[50]'' dediler. Eba ʿÖmer laʿin

/6a/

yavuzlanup hemān siperin yüzine çeküp hendeğe doğrı yüridi. Birkaç kerre filin helāk eylediler. Āhir göz karardup piyāde sürdi. Hendek kenarına geldi. Çok kesleri[51] helāk edüp Mukbil'i de yaraldı. Ok ata gördiler, başına taşlar yağdırdılar. Çāre olup dönmedi. Hikmet Allah'ıŋ bir ziyāde zahm urup sakatlıyamadılar. Hemān cebe eteklerini beline sokup hendeğe girdi. Ardınca ʿaskeri döküldi. Ol arada olan ehl-i İslām'ı dağıtdı. Begler gördiler. Ol dar yerde kırılup gide yorurlar. Hemān dağa doğrı yukarı ağdılar.[52] Ammā Eba ʿÖmer, Mihr'i görüp öldüğüne dirilüğüne bakmayup ardlarına düşüp ayrılmadı. Mihr de ol hāli görüp cān başına sıçradı. İşte gelüp yaklaşıdı. Āhir bir taş üzerine çıkup Mukbil'iŋ terkeşin öŋüne döküp kemānın eline aldı. Zirā Mukbil ve İkbāl, Meymūn, Mübārek Hamza'nıŋ on kulu[53] yanında idiler. Ammā her biri nice zahmlar yiyüp bī-mecāl olmuşlardı. Hemān Mihr, Eba ʿÖmer'i oka tutdı. Begler dahi ol hāli görüp gayret edüp kimi taşıla kimi okıla üşindi[54] eylediler. Eba ʿÖmer çok ikdām eyledi, çāre edemedi. Kendi de bī-mecāl oldı ve Mihr ele girmeyeceğin bildi. Zirā ahşam yakın oldı ve dağıŋ ötesi sarp ahşam oldukda halās olup giderler. ʿĀciz

/6b/

olup ''Bāri Mihr'i öldüreyin. Ne baŋa olsun ve ne Hamza'ya olsun.'' deyüp elinde olan gürzün çevirüp kuvvetle Mihr'e doğrı atdı. Mihr ol hāli görüp bir cānibe sıçradı. Gürz Mihr'iŋ durduğı taşa dokunup āteşler saçıldı. Pāreleri sıçrayup nice adam sakatladı. Andan gürz yine aşağa doğrı yuvarlandı. Eba ʿÖmer eğildi kim gürzi tuta meğer Mihr de Mukbil'iŋ terkeşinde bir çatal demrenli ok bulup elinde tutardı. Eger laʿin yakın gelecek olursa Rüstem bin Zāl, İsfendiyār-ı Rūyīn-ten'e etdügi gibi Eba ʿÖmer'iŋ

---

[48] '' Lenduhā gibi adam ejderhasın'' her iki nüshada da kullanılmamıştır. Tekrar olan kısımlar her iki nüshada da yazılmamıştır.

[49] Cümlenin akışına göre bir kelimenin eksik yazıldığını düşünüyoruz. SÇ nüshasında bu araya ''dağ'' kelimesi yazılmıştır (4b). İÜ nüshasında yoktur.

[50] ''üz kösteği'' arkaik kelimesi İÜ'de ''üz kösteği'', SÇ'de ''yıkıl dediler'' şeklinde yazılmıştır. ''üz kösteği'' Dede Korkut Hikayelerinde de geçmektedir. Kam Püre Oğlu Babsı Beyrek Boyu'nun hikayesinde ''Dede Korkut kösteği üzdü'' (tabanları yağladı) şeklinde geçmektedir (Güvenç 2011: 170).

[51] ''kes'' kelimesi İÜ'de yok, SÇ'de ''adam'' şeklinde yazılıdır.

[52] ''ağdılar'' arkaik kelimesi İÜ'de ''ağdılar'', SÇ'de ''çıktılar'' şeklinde yazılmıştır.

[53] ''on kulu'' ifadesi İÜ'de ''on kulu'' şeklinde yazılmış, SÇ'de yoktur.

[54] ''üşindi'' arkaik kelimesi her iki nüshada da kullanılmıştır.

gözlerin urup kör eyleye, gördi ki kendüyü helāk edeyazdı. Ol okı hemān kemān zīhnine koyup[55] Eba ʿÖmer'iŋ sinesin gözedüp atdı. Eba ʿÖmer kemer olup gürzi alurken kasığına rast gelüp gidiniŋ zātü'l-amūdın ve zengüleleri mikrās-vāri doğrayup şalvar içine bırakdı. Ok dübür arasından çıkup gitdi. Melʿūn āh edüp ʿāklı gitdi. Yıkılup başı bir taşa rast gelüp şakk oldı. Yuvarlanarak indi gitdi. Adamları kapdılar ''N'oldı?'' deyü başına üşdiler. Bakarlar görünürde öyle bir yarası yok. Eba ʿÖmer de gözin açdı, gördi. Begleri başına üşmüşler: ''Ey pevlivān saŋa n'oldı, zahmıŋ nereŋdedir?'' dediler. Eba ʿÖmer: ''Bre baŋa oldı olacak sacı biçik[56]

/7a/

baŋa āceb iş eyledi. Ben andan geçdim. Tiz beni bār-gāhıma götürüŋ kendüme bir ilāç edeyin.'' dedi. Begleri: ''Hoş imdi işte filiŋe bin gidelim.'' dediler. Eba ʿÖmer: ''Bre gidiler benim filde oturacak ne hālim var, şöyle götürmeğe bir çāre görüŋ.'' dedi. ''Ey pehlivān yaraŋ nereŋdedir, deyüver? S.kin yoksa g.tüŋde mi?'' dediler. Eba ʿÖmer: ''Bre hey herīfler ne sorarsız işte oraya yakındır yürüŋ gidelim civān merk olsunlar. Şāh da Bahtek de ve Mihr de beni hālime komayup böyle belāya uğratdılar.'' dedi. Gördiler herīfiŋ derdi yeŋni[57] sünnet olmuş oğlan gibi apışın ayrup gezer ve iki eli hādisesinde. Begleri: ''Bre şu gidiniŋ kuz bıçağı[58] düşd[i][59] mi, yoksa nedür?'' derlerdi. Āhir arkalarına nöbetci götürüp çadırına getürdiler. Beriden Bahtek ise: ''Şāhım şimdi Eba ʿÖmer Mihr ile gelür.'' derken Eba ʿÖmer geldi oldı. Bahtek eyitdi: ''Mihr bile mi?'' Anlar eyitdiler: ''Mihr'i bilmezüz ammā Eba ʿÖmer'i lā-ya'kıl çadırına götürdiler.'' dediler. Bahtek: ''Bu da mı hades?'' deyüp yerinden durup Eba ʿÖmer'iŋ yanına geldi. ''Ey pehlivān nedür hāliŋ, saŋa n'oldı?'' dedi. Eba ʿÖmer gözün açup āh eyledi. ''Ey Hoca Bahtek, ol sacı biçik bilmem baŋa neyledi!'' deyüp çadırı halvet eyledi. Andan aşağasın açuverdi ''Gör

/7b/

imdi Mihr bir okıla beni bu hāle kodı. Bilmem ol ok nasıl ok idi. Ben eğlüp gürzüm alurken o da ok atmış haberim yo[k]. Orama[60] rast gelüp mikrās gibi kesdi.'' deyüp Mihr ile olan maʿrekesin beyān eyledi. ''İmdi kerem eyle gör şuŋa bir ilāç eyle bolay kim yine bütün olaydı.[61] Zirā el ʿālem arasında gezecek hālim kalmadı. Bir zamān burnum, kulağım kesildi. Şimdi yine şu[62] hāle uğradım. Bu da olmayacak olursa benim işim tamam oldı.'' dedi. Bahtek bakup gördi. Hāl-i harāb hayādan ve zekerden[63] ilişik kalmayup yerinden ayrılmış. Bahtek eyitdi: ''Ey dilāver bundan saŋa şimden gerü ve fā'ide yokdur, yapışmaz. ʿÖmer'iŋ burnun kulağın yapışdırması gibi olur ammā buŋa

---

[55] '' kemān zihnine koyup'' ifadesi İÜ'de ''ol okı heman zihne koyup'' şeklinde yazılmış, SÇ'de yoktur. Zîh (Far.): Kiriş, yay kirişi, yayın sinirden şeridi.

[56] ''saçı biçik'' kelime grubu her iki nüshada da kullanılmıştır.

[57] '' yeŋni'' kelimesi İÜ'de ''yegini'' şeklinde yazlıp SÇ'de yoktur.

[58] ''kuz bıçağı'' kelime grubu İÜ'de ''kuruyacağı'' şeklinde yazlıp SÇ'de yoktur.

[59] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ''düşd[i]'' şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

[60] ''orama'' kelimesi İÜ'de silinmiş ''s.küme'' SÇ'de ''hayalarıma'' şeklinde yazılmıştır.

[61] İB nüshasında olmayan her iki nüshada da olan ''olmazsa al g.tüne sok'' ifadesi vardır.

[62] ''şu'' kelimesi her iki nüshada da ''şol'' şeklinde yazılmıştır.

[63] ''hayadan ve zekerden'' kelimleri İÜ'de silinmiş ''s.künden ve t.şakdan'', SÇ'de ''hayadan'' şeklinde yazılmıştır.

ilāç odur ki yerin dağlayup pāk hādim olup nefsiŋ tekāzāsından kurtulursun.'' dedi. Eba ʿÖmer gām-gīn olup ''Ya bu emekdār derd-mendi neyleyelim? Bu kadar yıldır yanımızda taşıruz.'' dedi. Bahtek: ''Köpeklere atuver gitsun neye yarar öyle[64] murdārlar.'' dedi. Eba ʿÖmer neylesün getürüp atdı. Bahtek pāk demür kızdurup yerin dağladı. Melʿūn hayib ü hāsir kaldı. Eleminden kāh ağlardı kāh sögerdi. Bunlar bunda bu tarafdan Mihr Nigār o kazayı savup yab yab ol dağdan aşağa indiler. '''Aceb Eba ʿÖmer'e n'oldı kim dönüp gitti.

/8a/

Var ise ziyāde zahm yedi.'' derlerdi. Bu mahālde ʿAmr ʿAyyār çıka geldi, gördi ol vadi üleşle dolup ʿazīm ceng olmuş ammā düşman yok bozulmuşlar. ''Āferīn!'' edüp hele gelüp Mihr'e ve yanında olan beglere buluşdı. Mihr Nigār eyitdi: ''Merhabā ey ʿAyyār lāyık mıdur ki bizi bu aŋa dek yoklamıyasın?'' deyüp olan ahvāli hikāye eyledi. ʿAmr: ''Ey Nigār ben de Kubād ile idim soŋra gelürken yol yaŋılup hilāf-ı cānibe düşdüm. Bildügim vilāyet degül dolaşurak güçle buldum sizi.'' dedi. Andan bunları alup kalʿa-ı Pūs'a götürdi. Mihr kalʿaya dāhil olup Kubādıla buluşup karar eylediler. ʿAmr bunlara: ''İmdi siz oturuŋ. Ben varup Melik Behrām ile olan begleri de göreyin nice oldı. Sāhip-kırān da eyücedir. Elem çekmeŋ Mukallid Nev-civān'la gelürler.'' deyüp çekilüp gitdi. Beriden Bahtek de Şehmerd'e bakup ''Vara ʿAyyār göre Zupūn da bir belāya uğramasun.'' dedi. Şehmerd ʿAyyār ''N'ola?'' deyüp o da casuslamağa gitdi. Ammā bu tarafdan rāvi eyder: Melik Behrām dahi on iki yerde zahmı var idi. Altmış biŋ er ile bir dağa arka verüp öŋüne hendek kesüp otururken Zupūn iki yüz biŋ ʿasker ile yetişüp gördi. Bunlarıŋ tedārikleri yerinde bir nāme yazup

/8b/

gönderdi. Behrām okudı. Laʿin demiş ki: ''Ya Behrām! Bir alay çaylak deve südü yiyici ʿArablara uyup ataŋ, dedeŋ, dinin terk etmek neden lāzım geldi? İmdi yine gelüp eski diniŋe girüp āteş-perest olasın. Seni Şāh'a ileteyin suçuŋ ʿāfv eylesün.'' demiş. Melik Behrām nāmeyi paralayup: ''Ey pelīd beni de kendiŋ gibi merdūd-ı ebedī mi olsun dersin? Ben Hak dini buldum. Bu yolda ölümüm ihtiyār eyledim. Bildüginden kalmasun.'' dedi. Ammā katı zebūn idi. Zupūn kakıyup hendege yüriyüş eyledi. İki cānibden haylī adam kırılup ehl-i İslām zebūn oldılar. Hāk Teʿālā'ya münācāt edüp yardım taleb eylediler. Nā-gāh Hicāz tarafından bir toz kopdı. Meğer bu gelen Hamza'nıŋ karındaşları idi. Anlara da Mekke'ye mektūb gönderip ''Gelüp bu gazada bulunasız.'' demişdi. Bunlar da on iki biŋ Hicāz dilāverleriyle yetişdiler, gördüler. Böyle bir yerde ʿāzim ceng var. Ehl-i İslām zebūn olmuşlar. Hemān Hamza'nıŋ ulu karındaşı Hazret-i ʿAbbās naʿra urup kendüleri Zupūn'uŋ ʿaskerine urdılar. Zupūn'a haber oldı. Ceng içinde Hazret-i ʿAbbās, Pijen'e rast gelüp zahm urdı. Andan Zupūn'a rast gelüp ʿāzim maʿreke eyledi. Bunlar

/9a/

cengde iken ʿAmr ol araya yetişdi. Ol cengi görüp naʿra urup: ''Benim Hamza-yı bā-safā, ey Zupūn bī-din cān elimden kanda halās edesin?'' deyüp eline teber alup bir

[64] ''öyle'' kelimesi her iki nüshada da ''şol'' şeklinde yazılmıştır.

cānibden kendiyü ol ʿaskere urdı. Server-i ʿayyārān çapüklük ile kiminiŋ kellesin düşürüp çok adam sakat eyledi ve kāh kārdeye neft urup niceleri āteşe yandurdu ve durmaz yine ‘‘Benim Hamza!’’ deyüp naʿra ururdı. Öŋünden küffār gürūh-a-gürūh kaçarlardı. Beriden Zupūn ceng ederken Hamza nāmın işidüp: ‘‘Hay bu nā-bekār ʿArap yine mi dirildi? Eger bu kez gene eline girersem beni sağ komaz.’’ deyüp hemān Hazret-i ʿAbbās ile ceng ederken yan verüp bir cānibe alup yürüyüverdi. Kenara çıkup hemān ‘‘Kuskuna kuvvet ve kamcıya bereket!’’ deyüp firār eyledi. Hicāz bahādırları garīb ceng eylediler. Āhir Zupūn’uŋ ser-ʿaskeri gördiler. Ser-dārları olacak laʿin kaçup gitdi. ‘‘Ya biz ne kırıluruz?’’ deyüp perişān olup ardına düşdiler. Beriden ʿAmr ʿAyyār, Hazret-i ʿAbbās’ıŋ huzūrına gelüp buluşup görişdi. Hāl u hātır soruşdı. ʿAbbās: ‘‘Ey ʿAyyār! Kanı karındaşım Hamza? Naʿrası geldi. Kendüsi kandadır?’’ dedi. ʿAmr gülüp: ‘‘Ey ʿamu-yı resūl ol naʿra benim idi. Zupūn’a kasden eyledim. Zirā melʿūnuŋ Hamza’dan gözi korkmuşdur. Göre

/9b/

nice kaçdı. Hamza yaraludur. Eger Hamza bunda olsa bizim ʿaskerimiz böyle zebūn mı olurdı? Bize kāfirler şeb-hūn eylediler. Cümle nām-dārlar[65] zahm-dār olup ʿaskerimiz üç dört bölük oldılar.’’ deyü cümle olan ahvāli hikāye eyledi. Andan Melik Behrām gelüp ʿAbbās hazretleriniŋ hāk-i pāyına yüzin sürdi. Bu kez yetmiş iki biŋ ʿasker olup ʿAmr önlerine düşüp kalʿaya doğrı çekilüp giderken bir sahrāya geldiler gördiler iki bölük ʿasker ʿāzim ceng ederler. ʿAmr segirüp varup gördi meğer bunlara da ʿÖmer Yunānī ve Tur Serkeş ve Melik Behmen, İstagtūş, Melik Şāh Kābilī cümle dilāverler anda idiler. Üzerlerine Fağfūr-ı Çin ile Hakan-ı Ekber bu kadar ʿaskeriyle gelüp zebūn olmuşlar idi. ʿAmr bunları görüp bildi. Gelüp irişüp ʿAbbās bu kadar ʿaskeriyle kendülerin ol ʿaskere urdılar. İslām’ıŋ bahādırları, ululları dirilüp dirileri ejder oldılar. Urdular küffāra kılıcı āhir kāfirleri bozup kaçurdılar. Küffārıŋ soŋun yağmalayup andan birbiriyle buluşup görişdiler. Andan ol aradan cemʿīyetiyle çekilüp kalʿa-ı Pūs’a gelüp Kubād şehr-i yārla buluşup görişdi. Cümle begler bir yere gelüp yine üç kerre yüz biŋ ʿasker oldılar ve ʿAmr’ı Sāhip-kırān’a müjdeye gönder[diler][66]

[/7a/

Ammā bu tarafdan Şāh Nuşirevān Eba Ömer’in eleminde iken ol mahālde Jupūn çıkageldi. Feryād edüp ‘‘Şāh’ım Hamza gene eyü olup safālamış. Ben Melik Behrām Hakanī ile görüştüm. Tamam olacak mahālde Hamza irişüp ʿaskerimizi bozdı. Āhir kaçup geldim.’’ dedi. Şāh: ‘‘Āferīn bre pehlivān. Tamam bir erlik eyledin. Lākin sen Hamza’yı kendi gözin gördi mi? Sakın hile etmesünler.’’ dedi. Jupūn eyitdi: ‘‘Şāh’ım çok gözümle görmedim ammā naʿraların işittim. Esbābı yokdı. ʿAsker ürküp kaçarlar idi. Ben de kaçtım.’’ dedi. Şāh eyitdi: ‘‘Bir kerre Hamza ile ceng etmek gerek idin.’’ derken Şehmerd ʿAyyār geldi. Suʿal eyitdiler: ‘‘Ol naʿra uran ʿAmr ʿAyyār imiş. Kalʿa-ı Pūs’tan geldiler.’’ dedi. Şāh Jūpūn’a çok cefālar eyledi. Anın ardınca Fağfūr-ı Çīn ve Hakan-ı Ekber geldiler. Anlar da nasıl bozuldukların haber verdiler. Şāh melʿul oldı. ‘‘Bizler bu nā-bekārları bozduk

---

[65] Bu araya müstensih yanlış bir kelime yazıp üstünü karalamıştır.

[66] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ‘‘gönder[diler]’’ şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

/7b/
bozduk.'' deyüp sevinirken ''Böyle işler zuhūr eyledi. Gene ayaklandılar.'' deyüp bunların cemʿ edüp müşavereye oturdular. Ammā bu tarafdan ʿAyyār-ı Cihān sürüp Hazret-i Sahip-kırān'a geldi. Cümle beglerden selāmlar iʿsal edüp karındāşı Hazret-i ʿAbbās geldiğin haber verüp Sahip-kırān safā edüp Mukallid'e ve Miskāl Şāh'a ve Siyah Şīr'i dahi alup hazır olup ordu cānibine dahi oldular ve bu mahālde gelüp erişdiler. Cümle begler ve karındaşlarıyla][67]

/10a/
görişdiler ve hāl hātır soruşup saʿādetle taʿzīm ve tekrīm birle öŋüne düşüp bār-gāh-ı Süleymān'a götürdiler. Server karındaşları ile buluşup andan Kubād'ıŋ gözlerin öpüp ''Ber-hordār ol oğlum Hamza-zāde oldugıŋ isbāt eylediŋ.'' dedi. Andan Mihr'e buluşup bibiriniŋ hātırın sorup çekdükleri derd u belāyı hikāye eylediler. Hele el-hamduli-llāh yine sağ ve selāmet birbirimiz gördük deyüp Hüdā'ya hamd eylediler ve cümle begler Mukallid Nev-civān ile buluşup görişdiler. Zirā Mukallid'iŋ de nāmı cihānda söylenür idi ve Mukallid de bār-gāh-ı Süleyman görüp hayrān oldı ve hāl-ı ecmāʿ olan nām-dār pehlivānları görüp tahsīn eyledi. ʿÖmer bin Hamza'yı ve Kubād şehr-i yārı, Saʿd Nīze'yi görüp hazzeyledi. Tamam birbirlerin görüp safālar kesb eylediler. Birkaç gün ʿayş u ʿişrete meşğul oldılar. Andan Sāhip-kırān Mukallid'e meğer merhem vermiş idi. Unutmuşlar hātırlarına gelüp server kendi zahmına ve gayrı zahmlu olan nām-dārlara sürüp cümlesi bi-ʿināyetillah sıhhat buldılar. Andan emreyledi. ʿAsker yoklandı, gördiler ol maʿrekede on, on iki biŋ ʿasker şehīd olup yine kāmil üç yüz elli biŋ ʿasker hazır bulundu. Sāhip-kırān baş götürüp diŋ imdi: ''Begler, bu defʿa Şāh

/10b/
ve Bahtek ve Eba ʿÖmer laʿin bize çok iş etdiler. Anlardan bu intikāmı alup gerekdür ki biz de anları bu sahrāda perākende edüp tār u mār edeyüz ki göreler hile etmek nice olur.'' dedi. Begler: ''N'ola server makūl olan oldur. Husūsā cümle bār-gāhlarımız küffār elinde ola bize ʿārdır. Gayret gerekdür.'' dediler. Server, ʿAmr'a bakup eyitdi: Beyt.

ʿAmr mā-şād ve gāmda zindegān[68]

ʿAmr: ''Ya var Şāh divānına gör ne var tedbīrleri nedür biz de aŋa göre tedārik görelim.'' dedi. ʿAmr: ''Be-ser çeşm.'' deyüp bār-gāhına geldi. Sūret-i tebdīl edüp ʿāzm-ı Nuşirevān eyledi. Divāna dāhil oldı gördi. Zupūn, Pijen, Lehresb, Eba ʿÖmer ve Civān-baht-ı Çīnī ve Hüsrev-i Çīnī yerlerinde oturmuşlar ammā Eba ʿÖmer'iŋ sakalı ve bıyıkları dökülüp bir uzun boylı[69] hādim ağa olmuş ki olmaz. Birine su'āl edüp: ''Kardaş Sultān-ı Habeş'iŋ sakalına n'oldı. Tıraş hod degüldür.'' dedi. ''Ol kimse ya işitmediŋ mi? Ol gün Mihr Nigār dağ üstünde bir çatal demrenlü okıla urup gidiniŋ s.kin ve t.şakın dibinden kesüp bir yere kor hattā belki yine yerine yapışmak kābil ola deyü

[67] Olay akışından bir sayfanın eksik olduğu tespit edilip eksik olan bir varak metne en yakın olan SÇ nüshasından tamamlanmıştır.
[68] Her iki nüshada da Farsça yazılmış bu dize yoktur.
[69] ''uzun boylu'' ifadesi her iki nüshada da ''özge'' şeklinde yazılmıştır.

melʿūnuŋ mühmelātın bir hegbeniŋ iki gözine doldurup urdular, kimseye demeğe ʿārlanur. Bahtek'i çadırına daʿvet edüp öŋüne

/11a/

döküverür.'' Bahtek: ''Bre nedür bu?'' dedikde Eba ʿÖmer: ''Cehūd melʿūn seniŋ şerriŋden gör ki benim başıma ne hāller geldi. Al imdi hādd-ı semle g.tüŋ sil tiz bunı bütün eyle yoksa seniŋkini de ben keserim.'' dedi. Bahtek: ''Tu yüziŋe şimden gerü bu mühmelāt neye yarar? Şu murdārı at getsün.'' dedi. Yerin dağladı. ''Aʿlā böyle sakalı da dökülüp tamtazlak hādim oldı.'' dedi. ʿAmr gülmeden bayıldı. ''Hay laʿin, buldı cezasın!'' deyüp Şāh tarafına kulak tutdı. Meğer anlarda oturup müşāvere ederlerdi. ''İşte Yezdān-perestler yine ayaklanup cemʿ oldılar. Üzerimize gelmeleri mukārrerdir bundan soŋra dahi nice edelim.'' derken kapuda galebe kopdı. ''Nedür, görüŋ?'' deyince ''Şāhım Melik Kaytafā'dan muşdıcılar[70] geldi.'' dediler. İcāzet olup içeri getürdiler. Ol adamlar: ''Şāhım size müjde olsun ki Melik Kaytafā on beş güne dek bundadır. Sāhip-kırān-ı Māzenderān bu diyāra kadem basar.'' dediler. Şāh bir mikdār şād olup ol adamlara hilʿat giydürüp riʿāyet eyledi. Bahtek: ''Şāhım, işte Hamza'nıŋ hakkından Kaytafā gelür ve eceli Kaytafā'nıŋ elindedir, ne Hamza kalur ve ne gayrıları kalur. Zirā ol Hişām neslinden bir sāhip-kırāndır.''

/11b/

dedi. Şāh: ''Güzel ammā o da Yezdān-perestdir değmede bize andan dahi fa'ide ola korkarın o da Hamza ile bir olup başıma bir belā da ol ola.'' dedi. Bahtek: ''Yok Şāhım ol Hamza'dan ceddi Sām'ıŋ yādigārların taleb eder. Hamza hiç verür mi? Ceng ederler. Hamza anıŋ herīfi degüldür, öldürür nihāyet ol da bize yār olursa hoş olmazsa aŋa da bir tedārik görürüz.'' dedi. Şāh: ''Hele seniŋ bu tedbiriŋden hazzetmedim.'' dedi. ʿAmr ʿAyyār bu haberleri işidüp taşra çıkdı, diledi ki ''Vara haber vere.'' Yine fikredüp ''Zarāfet budur ki evvel Melik Kaytafā'yı ziyāret edem. Zirā hem ehl-i İslām imiş hem Sām gibi Sāhip-kırān'ıŋ neslinden imiş. Göreyim mürüvvetin. Zirā hemān erlik sehādan bellüdür.'' deyüp oradan sürüp Melik Kaytafā'nıŋ konduğı konağa geldi. ʿĀskerin seyrederek bār-gāhı öŋüne geldi. Bir sūretile Kaytafā'nıŋ bār-gāhına dāhil oldı. Nazar edüp gördi Melik Kaytafā'yı kubbe-nişīn taht üzerinde oturmuş, altmış beş arış kadd çekmiş, yigirmi iki arış sinesiniŋ eni var. ʿAceb heybet ü salābet sāhibi güya ki Lenduha-ı sānidir. ʿAmr hayrān olup gönlüŋden Hakk'a niyāza başladı: ''Ya Rābbe'l-ʿālemin ʿarz-ı Sāhip-kırān'ı bu dilāveriŋ

/12a/

şerrinden sen sakla.'' dedi. Zirā hadd-i zātında bu dilāver özge bahādırdır ve safından ziyādedir. Mahāllinde yine beyān oluna[71] ʿAmr tamam seyredüp bār-gāhdan taşra çıkdı. Biraz aşağı yukarı gezip ''ʿĀceb bu dilāveri ne tarīk ile haklasam görsem cömerd mi?'' deyüp fikrederken gördi. Bir alay sāzendeler çekilüp giderler gözetdi gördi. Kaytafā'nıŋ çadırına doğruldılar. İçlerinde bir ağsak herīf var, elinde kānūn tutar. ʿAmr anı gözetdi. Su dökmeye sehl geri kaldı. ʿAmr yanaşup boğazın aldı. Kaydın yimeğe komayup sıkdı.

---

[70] ''muşdıcı'' kelimesi her iki nüshada da ''müjdeci'' şeklinde yazılmıştır.

[71] ''Mahāllinde yine beyān oluna'' ifadesi her iki nüshada da yoktur.

Andan soyup anıŋ sūretine girdi. Kānūnun eline alup ol sāzendeleriŋ ardlarına düşdi. Melik Kaytafā'nıŋ bār-gāhına dāhil oldılar. Melik Kaytafā meclis kurup begler ile ʿişret ederdi. Bunlardır oturup sazlarına düzen vermeğe başladılar. Ol ağsak herīf çokluk çalmak bilmezdi. ʿAmr bir nağme ile düzen verdi ki etrafdan bakışmağa başladılar. Biraz nagamātdan soŋra bir yerden peşreve girdiler. Bunları basdı Kaytafā kulak urdı. Bu sazlarıŋ her birinde bir güne safā var ammā ʿAmr'ıŋ çalduğı kendüye katı hoş geldi. ''ʿAmr'ı ise ācemidür, nesne bilmez.'' deyü çak kapu tarafına oturtmuşlar idi. Melik Kaytafā: ''Duruŋ!''

/12b/

deyü işāret eyledi. Sāzendeler durup çalmaz oldılar. Andan eyitdi: ''Şimdeŋ gerü bir bir çalıŋ diŋleyüp kankıŋız eyü çalar göreyin.'' dedi. Anlardan birkaçı çaldılar, çokluk beğenmedi. ʿAmr'a bakup ''Şu da çalsın.'' dedi. ''Ol ʿacemīdir, bilmez.'' dediler. Kaytafā: ''Yok ben anı diŋdim eyü biliyor.'' dedi. ʿAmr: ''Ya bilmez miyim, şimdi görürsiz?'' deyüp kānūna bir hoş düzen verüp bir nağme edüp ve bir peşreve girüp bir fasleyledi ki hayrān oldılar. Andan ʿAmr dü-beyt okuyup Davudī nefesile ırakda oturan duran ağızların açup kaldılar.[72] Melik Kaytafā ʿāzim hazzedüp: ''Niçün böyle bir üstādı bilmez.'' deyü ''Cümleŋizden aşağa oturdursuz. Besbelli buŋa garazıŋız vardır yahūd fakirdir ya ağsakdır deyü ʿitibār etmezsiz.'' dedi. Anlar eyitdiler: ''Sultānım biz bildügimiz bu herīf bu ana dek hiçbir nesne bilmezdi. Bilmezüz bugün n'oldı.'' dediler. Melik Kaytafā her birine birer avuç filori[73] verüp ʿAmr'a iki avuç filori verdi ve ol bu sāzendelere ''Siz duruŋ. Bu çalup çağırsın.'' dedi. ʿAmr kendüye Kaytafā'nıŋ iltifātın görüp ziyāde şevke geldi. Çok şīrīn-kārlıklar edüp çalup çağırdı. ʿAmr ise her sazı [güzel ç]alar[74] ve āvāzı da hūbdur. Melik Kaytafā ʿāzim safā eyledi.

/13a/

''Ey derd-mend ne ʿaceb bu kadar maʿrifetle yine fakrıŋ var. Hiç Nuşirevān meclisine dāhil olup ihsānın almadıŋ mı? Zirā bu maʿrifetle sen kanda varsaŋ gel beri derler.'' dedi. ʿAmr duʿā edüp: ''Sultānım ben kuluŋ Şāh'ıŋ çok ihsānın almışımdır ve Hamza-yı Sāhip-kırān'ıŋ dahi meclisine çok vardım. Lütufların gördüm. Nihāyet ehl-i ʿiyālim çokdur yetişdüremem.'' dedi. Kaytafā Hamza nāmın işidüp: ''Ey usta! Hamza'yı nice gördüŋ? Sehāda ve pehlivānlıkda vasf etdükleri mikdārı var mıdur?'' dedi. ʿAmr: ''Sultānım! ʿArab'ıŋ hiç vasfı kābil ve mümkin degüldür. Anda olan lütf u kerem hiç dil ile taʿbīr olmaz. Bir büyük ʿaskeri[75] bozup bu kadar hazineleri zabt olundukda cümlesin ʿaskere bahşeder. Bir habbe kabūl etmez ve bir kalʿa feth etdükde ol kalʿanıŋ cümle mālıyla hısārı bir ednā kuluna bağışlar, yine kendi bir şey almaz. Şimdi yakında Āb-ı Hırmen sultānı Keyvān Kātil'i katledüp vilāyetin bir değirmenciye verdi ve kuvvetde ise Sāmlara ve Kahramanlara yol vermez bir adam ki iki yüz, üç yüz arış kaddılı dev ile ceng ede ve Kaf kapusın kaldurup bundan ziyāde kuvvet olur mu?'' dedi. Melik Kaytafā: ''Āferīn, bre usta! Ayağıŋ sakat ammā sözüŋ sağ biz de ol dilāveri öyle işidürüz.

---

[72] SÇ nüshasında bu cümle "Andan Amr bir beyt okuyup Davudî sadâ ile bir iki şarkı ve beste okuyup ve bir sema'i okudı." (9b) şeklindedir.

[73] "filori" kelimesi yerine her iki nüshada da "altun" kelimesi yazılmıştır.

[74] Yırtılmış olan bu kısım cümlenin akışına göre okunmuştur.

[75] Buradan 13b'de "ammā rāvī eyder" e kadar her iki nüshada özet şekli yazmıştır.

/13b/
Ah, varup şu serveri görebilsek!'' dedi ve ʿAmr'a ''Doğrı söylediŋ.'' deyü birkaç avuç altun dahi verdi. Yanında olan sāzendeler hased edüp cānları çıkdı. ''Bre bu nekbetī böyle çeŋeye kādir degül idi ve böyle çalup çağırmak hiç bilmezdi. Bugün n'oldı ve ne zamān öğrendi?'' derlerdi. Ammā ʿAmr, Melik Kaytafā'nıŋ böyle sehā ve ihsānın görüp ve Hamza'ya meyl-i muhabbetin ve medh olundukda hazzetdügin görüp safā eyledi. ''İnşā'-Allah bu dilāver Hamza'ya yār olur göre ol dilāveri görsek.'' deyü iştiyāk ʿarz eder. ''Ammā eger ceng olmak lāzım gelürse bununla çok kütürdi olur. Zirā bu sehā ve kerem bunda vardır var hakkın yetürmez bunuŋ elinden çok hüner gelür.'' derdi. Bunlar bu zevk ü safāda ammā rāvī eyder: Beriden meğer ʿAmr ol ağsak herīfi ʿacelesinden bir hoşça boğamamışdı. Yatarak ʿaklı geldi. Kendüyi ʿüryān bulup: ''ʿAceb beni bu hāle kim kodı ola zāhir cin olmak gerekdür. Ammā cin adamıŋ esbābın almaz. Ne cimri cin imiş! ʿAceb sāzendeler Kaytafā'nıŋ yanında dahi otururlar mı, yoksa gitdiler mi? Varayın göreyin ve Kaytafā'ya hālim ʿarz edeyin bolay kim[76] biraz ihsān ede ve esbābcık vere.'' deyüp ol hāliyle ağsayarak Kaytafā'nıŋ bār-gāh[ın] öŋüne gelüp gördi dahi sāzendeler içerüde şenlik ederler. Hemān

/14a/
içeri girmek istedi. Kapucılar: ''Nereye bre herīf, böyle ʿüryān kanda gidersin ve murādıŋ nedür söyle görelim?'' dediler. Herīf eyitdi: ''Ben de ol içeride olan sāzendelerdenin, başıma bir hāl geldi. İçeri girüp hālimi ʿarz edüp Sāhip-kırān'a ağlayup aŋladayım ola kim merhamet edüp biraz ihsān ede idi.'' dedi. Anlar eyitdiler: ''İmdi sabreyle varup biz serverimize aŋladalım. İcāzet olursa giresin zirā şimdi ol safāda iken maniʿ olursun.'' dediler. Budur taşrada kaldı. Bevvābıŋ biri içeri girüp Kaytafā'ya duʿā eyledi. ''Sultānım taşraya bir herīf geldi. ʿÜryān soymuşlar. Arkasında gömlekden gayrı nesne yok. Ben de bu içerüde olan sāzendeleriŋ yoldaşı idim. Bile gelürken başıma bir hāl geldi. Girip servere hālim iʿlām edeyin ola kim biraz ihsān ede.'' dedi. Kaytafā bunlara bakup: ''Bre ustalar sizden dahi var mıdur?'' Bunlar: ''Hayır yokdur, bizim yoldaşlarımız hep bundadır. Yabanda kimsemiz yokdur.'' dediler. Ammā ʿAmr duydı kıssayı. ''Tu hay meded eyü döğmedin ol sakadı! Bir hoşça sıkamamışım. Şimdi nice olur pehlivānıŋ yanında hacīl oluruz.'' derdi. Ammā Kaytafā: ''Varıŋ getürüŋ görelim, nasıl herīfdir.'' dedi. Varup içeri getürdiler gördiler, bu da ağsıyarak

/14b/
geldi. ʿAmr: ''Hay, civān merk ol ta kendüsi!'' dedi. Kaytafā baş getürüp: ''Nedür adam seni kim soydı?'' dedi. Herīf eyitdi: ''Sultānım ben kuluŋ üstādlarıŋ yoldaşıyım. Şuraya geldikde gerü kalup su dökerken biri boğazım sıkdı. ʿAklım gitdi. Az mı yatdım çok mı yatdım. ʿAklım başıma geldi. Yerimden durdum gördüm üzerimden libāslarım soymuşlar. Ammā ben zan ederem ki cin taifesinden idi. Ben de sürünerek huzūr-ı ʿālīŋize geldim ki baŋa bir ihsānıŋız ola.'' dedi. Kaytafā: ''Ey kişi hiç cin adamıŋ libāsın mı soyar? Meğer sen orada ʿakılsız yaturken biri seni soymuşdur. Bre ustalar

[76] ''bolay kim'' kelimesi İÜ ''ola kim'', SÇ'de ''ola ki'' şeklinde yazlmıştır.

gerçek şu adam siziŋ yoldaşıŋız mıdur?'' dedi. Anlar eyitdiler: ''Avāzından ve yüzi bizim şu ağsak toramāna[77] beŋzer. Ammā işte o da bunda otur yorur. Ya bu kimdir?'' dediler. Herīf bakup ʿAmr'ı gördi. ''Hay, işte beni bu boğdı! Yaka esbābımda arkasına giymiş. Tahkīk bu cindir. Ver benim esbābım.'' deyüp ʿAmr'a sarıldı. ʿAmr: ''Bre yüri şuradan hey herīf deli mi olduŋ! Ağsak toramān benim. Sen nereden geldiŋ, cerrārsın ancak?'' dedi. Herīf koyvermez feryād eder. ''Baka işte bu kanun da benimdir. Ya Sāhip-kırān bu herīf bir kallāş kimse ancak ki tiziye baŋa böyle renk geçüp benim sūretimle bunda gelüp siziŋ meclisiŋüze

/15a/

dāhil ola elbette bu ya cindir yahūd ʿayyārdır. Size de bir zararı dokunmasun.'' dedi. ʿAmr: ''Yabana söylersin ben bu adamlarıŋ yoldaşıyım. Belki sen bir haram-zāde ʿayyārsın ki bu tarīk ile gelüp pehlivānı haklamak istersin.'' dedi. Melik Kaytafā: ''Eyü seyr mes'eleyi yavuz güç oldı. Biz siziŋ kankıŋıza hükmedelim. Gayba hüküm güç. Döndi: ''Be adamlar siz nice bilürsiz. Ağsak toramān bunuŋ kankıdır?'' dedi. Anlarda eyitdiler: ''Vallahi server bizim de bu adamda şüphemiz var. Zirā bu ağsak toramān sazı çalmak bilmezdi. Bu ise bizden pek çalar ve avāzı da güzel. Anıŋ böyle degül idi.'' dediler. ʿAmr eyitdi: ''Siz garazla söylersiz. Sāhip-kırān baŋa biraz ihsān eyledi. Aŋa hased eylediŋiz.'' dedi. Ol herīf eyitdi: ''Bunda ne şüpheniz vardır. Eger ol ise evvelā babasınıŋ adı nedür ve ne yerlidir ve siziŋ her biriŋiziŋ adı nedür deyü versin?'' dedi. ʿAmr: ''Hay nā-bekār, ne yavuz yerden avladı bizi! İşte buŋa cevāp güç ben ol dedükleri isimleri ne bileyin. Böyle olacağın takayyüd eylemedim. Hele suç benimdir ki seni bir hoşca sıkmadım.'' dedi. Melik Kaytafā: ''İşte bu eyü daʿvādır. Bu dediklerin her kankıŋız bilürse ol gerçekdir ol birisi yalancıdır.'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Hoş

/15b/

imdi bu söylesin ben de soŋra deyü[v]erin.[78]'' dedi. Ol herīf: ''Puh, āferīn! Ben deyüverdükden soŋra sen neyi deyüverürsin. Hiç nesne bilmezsin.'' dedi. Gülüşdiler bu kez Melik Kaytafā da duydu kıssayı: ''Ey kişi dosdoğrı söyle, sen nasıl kimsesin ve böyle etmeden murādıŋ nedür? Korkma saŋa zararım yokdur, belki lütfuma mazhar düşersin.'' dedi. ʿAmr: ''Zāhir sultānım ben de lütf ve ihsānıŋız ümidiyle geldim.'' dedi. Melik Kaytafā: ''Di imdi, söyle görelim.'' dedi. ʿAmr duʿā edüp: ''Server hālā ʿālemiŋ Sāhip-kırān'ı olan Hamza-yı nām-dārıŋ yār-ı gāri ʿayyārı ʿAmr'ım. Mukaddemā siziŋ bahādırlığuŋuz ve sāhib-i mürüvvet olduğıŋız işitmiş idim. Bugün Nuşirevān bār-gāhına cāsūsluğa vardım gördüm. Sizden muşducı geldi. Ben de murād eyledim ki sizi görem, taban götürüp bunda geldim. Sizi gördüm andan taşra çıkup ne bahane olsa ki biraz pehlivānıŋ ihsānın alam deyüp gezerken bunlara rast geldim. Ol herīfi kolayıma gelüp şikār eyledim. Ammā eceli dahi gelmemiş, böyle oldı.''[79] dedi. Kaytafā: ''Ya şöyle mi hazzetdin? Hemān āşikāre gelmek gerek idiŋ imdi biz de seniŋ özge vasfıŋ işitmişizdir. Kendi

---

[77] ''toramān'' kelimesi yerine her iki nüsha da ''çomar'' yazılmıştır.

[78] Müstensih bir harf eksik yazmıştır.

[79] Amr Ayyar'ın bu cümlesi daha önce de söylendiği için İÜ'de ''cümle yolda geçen ahvalleri cümlesi nakl eyledi'', SÇ'de yazılmamıştır.

/16a/
sūretiŋe gir ve bugün bizi bir mikdār eğlendir.'' dedi. ʿAmr: ''N'ola sultānım.'' deyüp birkaç muʿallak atup semāʿa girdi. Anı gördiler kendi sūretine girdi.

Külāhla yedi arış kadd çeker
Karaca kuraca
Ablakdır bacaklıca
Nohūd burunluca
Şunda bunda kösece
Sakalı gelmiş.[80]

Kaytafā: ''Merhabā ʿAyyār, hoş geldiŋ.'' deyüp ol bir sāzendelere caʿizelerin verüp gönderdi. ʿAmr'a çok ihsānlar eyledi. ʿAmr da bu şevk ile rebābın eline alup bir fasleyledi ki Kaytafā safāsından ʿāklı gitdi. ʿAmr'ı tamam şermende eyledi. Andan ʿAmr: ''Server icāzetiŋle gideyim zirā ötede Hamza baŋa muntazırdır.'' dedi. Melik Kaytafā: ''Hoş n'ola ʿAyyār safā geldiŋ. Lütfeyle gāhīce bir eliŋ değdükde gelüp bize safā bağışla saŋa çok ihsānım olur.'' dedi. ʿAmr: ''Baş üstüne server, tek usanma şimden gerü ben saŋa çok gelür giderem.'' dedi. Kaytafā: ''İmdi Hamza'ya selām eyle öyle kıyās etmesün ki ben Şāh'a yardım içün gelüp kāfirler içün ehl-i İslām'a kılıç çekem. Hayır nihāyet ben de zamānımda sāhip-kırān geçürün. Andan ceddim Sām'ıŋ ālāt-ı harbin taleb etmeğe geldim. Ya iyilik ile verür yahūd bu meydān ortasında anıŋla bir devlet sınaşmamız vardır. Ya taht ola ya baht.'' dedi. ʿAmr: ''N'ola Hamza'ya nasīhat edeyin.'' deyüp

/16b/
vedāʿ eyleyüp revāne oldı. Sürüp Hamza'ya geldi. Emīr-i Merdān: ''Ya ʿAmr bin Ümeyye-i Damr ne yavuz eğlendiŋ. Bu zamāna dek kanda idiŋ.'' dedi. ʿAmr bin Ümeyye-i Damrī duʿa edüp: ''Ya Emīr, bundan Şāh'a vardım! Eba ʿÖmer'iŋ biraz seyrin çaldım.'' deyüp anıŋ başına gelen ahvāli beyān eyledükde begler gülmeden uğundular:[81] ''Āferīn, ya Mihr! Eyü mevzūn hādim peydā eyledi. Ancak olur.'' dediler. ''Andan ben Şāh divānında iken Melik Kaytafā-ı kubbe-nişīn gele yorur deyü muşdıcılar geldi. Ben de varup ol dilāveri görmek murād eyledim, āhir varup gördüm. Ammā ʿaceb gürbüz herīf deyüp cümle evsāfın beyān edüp soŋra ağsak toramān sūretinde meclisine dāhil olup bu kadar ʿatā ve ihsān alup ʿākıbet kendüyi bildürüp Sāhip-kırān'a selām etdügin ve murādı ne idügün.'' Bir bir hikāye eyledi. Emīr-i ʿArap: ''N'ola gelsün beri o da nasibin alur ve biz de serimizde yazılanı lā-büd görürüz imdi.[82] Şimden gerü buradan kalkup Şāh üzerine varalım. Ümiddir ki ol gelmeden Şāh'a bir eyü satır döşeyeyüz. Kaytafā gelüp bizim bār-gāhlarımız düşman elinde görmeye gayret gerekdür.'' dedi. Cümle begler maʿkūldur deyüp hemān ol aradan kalkup üç yüz elli biŋ

/17a/

[80] Bu tekerleme SÇ nüshasında aynen vardır. İÜ nüshasında ''başunda külahı hem yedi arış kadd çekmiş'' şeklinde yazılıdır.
[81] ''gülmeden uğundular'' deyimi her iki nüshada da ''gülmeden bayıldılar'' şeklindedir.
[82] Sayfa başından buraya kadar İÜ'de ''başına gelen ahvali ve kıssaların cümlesin nakl eyledi'' denilerek kısaltılmıştır.

ʿasker Nuşirevān üzerine yüridiler. Bunlar gelmede ez-in cānib ammā rāvī eyder: Beriden Şāh'a haber geldi ki işte Hamza yine sıhhat buldı ve ʿasker cemʿ eyledi. Yanında kāmil üç yüz elli biŋ ʿaskeri var. Husūsā Mukallid Nev-civān bile ve ʿÖmer bin Hamza ve Tur Serkeş ve Melik Behrām-ı Kürd Hakanī ve Melik Behmen-i Kūhustānī bunlarıŋ her biri nedür bilür misin? Ceng gününde bunlara degme bir pehlivān mukābil olabilür mi ve bunlara ʿasker mi hā'il olur? Şāh bu ahvāli ʿilme'l-yakīn ve ʿayne'l-yakīn gördi ve bildi. Bu haberi işitdükde döndi yine Bahtek'e: ''Ey şerr işiŋ peyki ve kara yeriŋ boynuzlı geyiği[83] işte bu tedbīriŋ de ötesi çıkmadı dahi nice edelim.'' dedi.[84] Bahtek: ''Āh!'' edüp ''Şāhım neyleyem ne çāre Hamza'nıŋ ve sā'irleriŋ işi āsān idi. Çok kerre fırsat bulduk ammā ol [s.künden asılacak][85] kurtardı. Yine şimdi bu kadar ʿaskeri perişān olmuş iken ol ayaklandırdı. Keyvān Şāh'ı gördin mi? Nice hile ile katletdirdi. Cihānda şuŋa bir gārim bulup hakkında[n] gelemedik. Mādāmki bu nā-bekār sağdır, ehl-i İslām'a zevāl yokdur.'' dedi. Hüsrev-i Çīnī bu cevābı işidüp döndi Şāh'a: ''Ey Şāh-ı ʿĀlem ben kuluŋ diyārımızdan gelürken bir derbende uğradım. Bu ʿAyyār bir kalʿa binā eylemiş adına Serhenk ʿAyyār derler

/17b/

imiş. Ben oradan uğrayup geçince bu kadar ʿaskeri ʿāciz kodı. Kalʿası sarp ve yüce kubbe üzerinde binā edüp adın Serhenk-ābād komuş hattā bu kadar ʿaskerile bir iki gün hücūm eyledik çāre olup yaklaşamadık. Çok adamımız telef oldı. Gice ise yarılmadık çadır kalmadı. Hazinelerimize fenā verdi āhir gelüp gitdik nice gün şerrinden emīn olamadık. İmdi eger kābil olup ol ʿAyyār hilekār bunda gele idi ʿAmr'ıŋ işi biterdi.'' dedi. Şāh Nuşirevān Bahtek'e bakup: ''İmdi bir nāme yaz, biraz yādigārıla Şehmerd ʿAyyār'ı gönderüp dāʿvet edelim bolay kim gele.'' dedi. Bahtek haram-zāde bildügi gibi Şāh ağzından Serhenk'e bir dāʿvet-nāme yazdı. Andan ʿAyyār'a müteʿāllik libāsdan hançer ve āfitābe ve hilʿat verüp yigirmi nefer adamıla[86] Serhenk ʿAyyār'a gönderdiler. Bir gün Şehmerd Serhenk-ābād öŋüne geldi gördi. Bir herīf çift sürer yanına gelüp selām verdi. Ol herīf ʿaleyk alup: ''Ne haber kanda gelup kanda gidersin?'' dedi. Şehmerd eyitdi: ''Bu kalʿanıŋ sahibi Serhenk ʿAyyār kanda ola buluşmak isterüz?'' dedi. Meğer çift süren herīf Serhenk kendüsi idi. ''Neylersin?'' dedi. Şehmerd eyitdi: ''Biz yedi iklim şāhı Şāh Nuşirevān'dan gelürüz. Hālā

/18a/

Āb-ı Hırmen sahrāsında ʿArap Hamza ile gice ve gündüz maʿrekededir. Ol Hamza'nıŋ bir ʿayyārı vardır. ʿAmr ʿAyyār derler. Şāhı ʿāciz komuşdur. Şimdi Şāh'a Serhenk ʿAyyār'ı vasf eylediler. Ol gelse ʿAmr'ıŋ hakkından gelürdi. Eger varup Şāh'a bu hizmeti edecek olursa Şāh'ıŋ çok inʿām ve ihsānın alup ve aŋa belki bir vilāyet verür. Zirā Şāh'a vüzerāsına ve yardıma gelen şāhlara ve pehlivānlara anıŋ etdügi işi ne Hamza etdi ve ne rūzgārda bir kimse etmişdir.'' dedi. Serhenk ʿAyyār: ''Ya sen şāhıŋ ne hizmetindesin.'' dedi. Şehmerd eyitdi: ''Ben şāhıŋ ʿayyārbaşı Şehmerd ʿAyyār'ım.'' dedi. Serhenk: ''Ya niçün sen ʿAmr'ıŋ hakkından gelemedin mi?'' dedi. Şehmerd

[83] ''Ey şerr işiŋ peyki ve kara yeriŋ boynuzlı geyiği'' iadesi SÇ'de ''Ey şer işin peyki sahra ve yabanın boynuzlu geyiği'' şeklindedir. İÜ'de bu cümle yazılmamıştır.

[84] Sayfa başından buraya kadar İÜ'de yazılmamıştır.

[85] Üzeri silinmiş ancak dikkat edilince okunuyor.

[86] '' yigirmi nefer adamıla'' iafedesi İÜ'de ''yirmi otuz adam'', SÇ'de ''yigirmi nefer adam'' yazılıdır.

eyitdi: ‘‘Ben ne kādirim anıŋ dā’iresine uğrayam. Yılda birkaç kerre harac verüp beni cehūd[87] gibi haklar[88] yine gāhī beni tutup cefālar eder ki olmaz. Ben andan korkduğum nār [u] nūrdan korkmam gezdügim yerde korka korka gezerim.’’ deyüp ʿAmr’ı ol kadar vasf eyledi kim Serhenk’iŋ bile kalbine ʿAmr’ıŋ havfı düşdi. Evvelde gelenden gidenden ʿAmr’ıŋ vasfın işidirdi. Bu kez ziyāde maʿrifet hāsıl eyledi. Göŋlünden lāzım geldi ki varup ol ʿAyyār’ıŋ hakkından gelüp cihānda bir nām koyam ve Şāh Nuşirevān’dan çok māl alurum

/18b/

belki. ʿAmr’ıŋ bu kadar yıldan beri kazanduğı mālı elinden alam deyüp māl sevdasına düşdi. Ammā yine ziyāde vehhām olup ʿayyārlığından bunlardan vehm edüp ‘‘Şāyed bu herīf ʿAmr kendi olmasın yahūd nice kimseye renk ederem biri hile ile beni şikār ede.’’ deyü fikreyledi ve murād eyledi ki bunları imtihāna çeke andan döndi. ‘‘Ey Şehmerd, işte ben Serhenk ʿAyyār’ım! Hoş geldiŋiz. Geliŋ imdi kalʿaya varalım bir mikdār eğleniŋ ben de tedārikim göreyin andan bile gidelim.’’ dedi. Çifti bir adamına verüp öŋlerine düşüp Şehmerd’i ol yigirmi nefer kimse ile Serhenk-ābād’a getürdi ve önlerine taʿām kodı ve şāhıŋ nāmesin alup okudı gördi. Bahtek haram-zāde, Şāh ağzından kendüyi öğüp ʿAmr’dan çok şikāyet eylemiş ve kendüye ol kadar bol bol vaʿdeler eylemiş ki hesaba gelmez. ‘‘Hemān eglenmeyüp gelesin bizi bu belādan kurtarasın zirā bu ʿAyyār bize hāvale olaldan beri sakalımız uzamadan kaldı. Tapancasından ensemiz nasırlandı.’’ demiş. Serhenk ʿAyyār: ‘‘N’ola!’’ deyüp bunları ziyāfet eyledi. Taʿāma dārū katup cümlesin bī-hoş eyleyüp muhkem bende çekdi. Andan Şehmerd’iŋ ʿaklın başına getürdi. Eline tāziyāne alup:

/19a/

‘‘Ey nā-bekār tiz doğrı söyle! Sen gerçek Şehmerd misin yoksa ʿAmr mısın? Eger ʿAmr iseŋ ilicek ile haber ver.[89] ʿAhd olsun seni öldürmem. Nihāyet bahāya keserin eger kendüni satun alursaŋ kurtulursın yoksa seni tāziyāne altında helāk ederem. Hezār Hamza gelse benim kalʿamıŋ da’iresine uğrayamaz.’’ dedi. Şehmerd ʿAyyār feryād edüp: ‘‘Ey ʿAyyār-ı Cihān bu nasıl sözdür? Ben ʿAmr olam eger inanmazsaŋ biz bunda duralım bir inanduğuŋ adamıŋ Şāh’a gönder görsün veyahūd sen kendiŋ varup haber al.’’ dedi. Serhenk gülüp: ‘‘Baka nā-bekārı baŋa sanʿat satmak ister. Ol ʿAyyār çeŋesin ben senden yeg bilürin.[90] Murādıŋ söyle böyle ortalık uzasın bu tarīk ile kurtılayın dersin. Yok elbette ʿAmr’sın.’’ deyüp bi-çāre Şehmerd’i döğmeğe başladı. Şehmerd: ‘‘Be hey ʿAyyār! Niçün baŋa böyle ʿazāb edersin? Soŋra Şāh’dan utanursın. Nār u nūrdan korkmaz mısın? Ben ʿAmr’ıŋ cefāsın çeke çeke cānıma geçmiş dersin. Hod benim dinimde olasın ya insāf mıdur?’’ dedi. Serhenk: ‘‘Yalan söylersin ikrār eyle.’’ deyüp vāfir döğdi gördi. İkrār yok, kaldurup bir tenhā hücrede hapseyledi. Andan biriniŋ dahi ʿaklın başına getürdi. ‘‘Ey nā-bekār tiz söyle siz kimiŋ adamlarısız? Bildim ki

---

[87] cehûd (cahûd, cıfıt): Yahudi

[88] ‘‘ beni cehūd gibi haklar’’ ifadesi İÜ ‘‘beni cehūl yohsılı eyler’’, SÇ’de ‘‘beni cehūd gibi haklar’’ şelinde yazılmıştır.

[89] ‘‘eylecek ile haber ver’’ ifadesi SÇ ‘‘iylik ile haber ver’’, İÜ’de ‘‘doğru haber ver’’ şeklinde yazılmıştır.

[90] ‘‘yeg bilürin’’ ifadesi SÇ’de yok, İÜ’de ‘‘iyüsin bilürim’’ şeklinde yazılıdır.

/19b/

şāhdan gelmediŋüz ol biri de inkār eyledügi içün azābıla helāk eyledim.'' dedi. O da şaşup: ''Ya biz kandan geldik bizi Şāh gönderdi. İstersең cümlemiz kātleyle.'' dedi. Serhenk onı da vāfir dögdi gördi. Gayrı cevāp yok. Anı da hapsedüp birin dahi getürdi. El-kıssa yigirmisine de bu su'āli edüp çok cefā eyledi gördi. Hep cevāpları bir: ''Ey nā-bekārlar siz zāhir ittifākıla gelmişsizdir. Söziŋiz bir ammā elimden kurtulamazsız, cümlenizi kātlederin.'' dedi. Şehmerd d[e][91]: ''Ey nā-bekār bildügüŋden kalma biz ölmeyle dünya harāb olmaz. Şāhıŋ hezār bizcileyin kelpleri vardır. Ammā seniŋ de ʿākibet yoluŋa gelür, etdügiŋ bulursın. Belki Şāh da intikāmımız senden ala.'' dedi. Serhenk dahi inanmaz ʿāceb vehhām idi. ʿAyyār lafındandır kendi fettān olup hilekār olduğundan hep öyle kıyas eder. Bundan soŋra birkaç dürlü nesne ile dahi tecrübe eyledi gördi. ʿAmr nişānı yok. Kapdı, bunlar[ı][92] koyuverdi. ''İmdi çünki böyle varıŋ sağlık ile ʿAmr'ıŋ hileleriyle cihān dolmuşdur. Ben öyle bir ʿAyyār ile hasm olmam.'' deyüp getürdikleri armağanların kabūl etmedi. Bunlar melūl ve mahzūn gitmelü oldukda haram-zāde Şehmerd'i tenhāya çeküp özrin dileyüp

/20a/

''Neyleyin ʿAyyār bilmedim. Size çok cefā eyledim. Zirā ol nā-bekār ʿAyyār'ıŋ nāmı dünyayı tutmuşdur. Korkdum ki ʿAmr olasız ve şimdi bu sūreti göstermeden murādım siz anda vardıkda benden ʿazīm şikāyet edüp gelmez. ʿAmr'dan korkdı diyesiz lā-büd ʿAmr sizden bu haberi işidüp mağrur olup benden gāfil düşer. Ben de arduŋuzca varup bolayki nā-bekārı şikār edüp Şāh'ıŋ huzūrına armağanla varam.'' deyüp Şāh'ıŋ hediyesin kabūl eyledi. ''Bunı yigirmi adamıŋ ortasında almadım ki şāyed biri bir söz kaçura da ʿAmr duyup āgāh ola soŋra ele getürmek müşkil olur.'' dedi. Şehmerd ʿAyyār şād oldı. ''Ha şöyle! Hey adam sen bize bu kadar cefā etdükden soŋra yine böyle hor ve hakīr boş göndermek katı olmaz iş idi. Ne yüz ile Şāh divānına varırdım.'' dedi. Serhenk ʿAyyār: ''Yürüŋ imdi. Ben de vardım.'' deyüp bunları gönderdi. Şehmerd ol yigirmi nefer adam ile Serhenk'e sögerek gitdiler ve Serhenk de ardlarından gelmede. Ammā bu tarafdan şāh Nuşirevān ol sahrāda düşünüp otururken cāsūslar haber getürdi kim ''Hamza gelüp yetişdi.'' deyü bunlarda cān başlarına sıçrayup tedārike başladılar. Ammā beriden Emīr-i ʿArap dahi çünki yakın

/20b/

geldi. Oğlı[93] ʿÖmer Yunanī ve Mukallid Nev-civān'a bakup: ''Ey genç arslanlar diŋ imdi bugün küffārdan intikām alacak gündür. Bugün gerekdür ki Alem-i Ejderha peykeri ve tabl-ı nakāre vesā'ir alāt-ı harb Sāhip-kırān'ı ellerinden alup nice anlar hile ile bizim bār-gāhlarımız zabt eylediler ise biz de aşikāre anlarıŋ zabt edüp yine yerimizde karar edeyüz.'' dedi. Cümle begler: ''N'ola, ya Sāhip-kırān! Bizim Lenduhā kadar gayretimiz yok mıdur?'' dediler. Andan hemān ağırlıkların girüye koyup ser-firāzlar ilerüye alay bağlayarak yüridiler. Yine cāsūslar Şāh'a gelüp: ''Ne dursuz? İşte

[91] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ''d[e]'' şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

[92] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ''bunlar[ı]'' şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

[93] Müstensih bu kelimeyi satırın üstüne yazmıştır.

Hamza begleriyle şu ʿāhdile gele yorurlar. Gāfil olmaŋ.'' dedi. Şāh da emreyledi, cümle ʿasker süvār olup bir uğurdan yürük eyledi.[94] Hemān küffār ʿaskeri deryā-ı zulümāt gibi ehl-i İslām'ı karşulayup birbirine karışup katışdılar. Sağış erenleri[95] yine kol kol olup neyistāna āteş düşer gibi yürüyüp kāfirleri bölük bölük edüp kırmağa başladılar. Orta safa Emīr-i Merdān ve kafasınca ser kaplanları Melik Behrām-ı Kürd Hakanī ve Melik Behmen Kūhistānī oğullarıyla yürüdi. Sağ kolda Mukallid Nev-civān kafasınca Söhrāb-ı Kürsī Neşīn[96]

/21a/
Mağrib dilāverleriyle yürüdiler. Sol kolda ʿÖmer bin Hamza-yı Yunanī kafasınca Tur Divāne ve lālāsı Firuz Rumī Yunanī dilāverleri yürüdiler. Sā'ir Hicāz ve Yemen dilāverleri ve Benī ʿAd bahādırları üç yüz elli biŋ yarar nām-dār ʿasker-i İslām tīğ u teberlerin ʿüryān edüp tekbīr getürüp cūş u hurūş ile kendülerin ol ʿasker-i bi-pāyāne urup Allahu Ekber nā-gāh yine bir ceng-i ʿāzim peydā oldı kim taʿbīr olmaz. Toz gerdūnı bürüdi. Beyt:

Çün zuhūr itdi alemler renk renk
Düşmanan çeşmine dünya oldı tenk

İrdiler öldürmede yanar od gibi
Basdılar kāfirleri bulut gibi

Raʿd var oynardı ortada sinān
Kim kılıçlar yağdururdı yere kan

Yoğ idi kılıcdan özge müşteri
Bir pūla versek alur yok biŋ seri

Küşteler yok olur bir munkıra
Döşenüp leşler yatur sıra sıra

Anda oldu bir kıran
Gövdeleri seyl gibi götürdi kan[97]

Rāvī eyder: Bu üslūb üzre ikindi zamānına dek ʿāzim ceng olup Şāh'ıŋ ol çokluk ʿaskeri Sāhip-kırān'ıŋ tīğ-ı kahrına [takat][98] getüremeyüp alayların bozup saflar söküp ejder misāl [alemler][99] üzerine çıkageldikde Nuşirevān, Hamza'nıŋ ol gazabla

[94] '' bir uğurdan yürük eyledi'' ifadesi SÇ'de ''bir uğurdan yüridiler'' şeklindedir. İÜ'de yoktur.
[95] ''sağış erenleri'' her iki nüshada da vardır.
[96] '' Söhrāb-ı Kürsī Neşīn'' ismi her iki nüshada söylenmemiştir.
[97] Her iki nüshada da beyitler yoktur. SÇ'de ''bir cengi azim oldu ki diller ile tabir olunmaz. At ayağı altından çıkan toz cihanı bürüdi. Kafirlerin hali diğer gün oldu ikindi vakti olunca'' denilerek beyit söylenmeden nesir devam edilmişitir. İÜ'de ''öyle bir azim cenk oldu ki vasfı kail değül işte bu üslûp üzre ikindi olınca'' denilerek beyit söylenmeden nesir devam edilmiştir.
[98] Yırtılmış olan bu kısım İÜ nüshasından okunarak tamamlanmıştır (20a).
[99] Yırtılmış olan bu kısım SÇ nüshasından okunarak tamamlanmıştır (16a).

/21b/

cūş u hurūşun görüp ʿaklı gitdi. Hoca'ya bakup: ''Nice edelim, kaçalım mı? Zirā ʿArab'ın gazabı ziyāde korkarım ele girersek bize kıyar.'' dedi. Hoca: ''Şāh'ım korkma dahi kaçacak zamān gelmedi. Nihāyet şimdi anlarıŋ murādları alāt ve esbābdır. Hemān bezer buradan alarga gidersiz. Anlar size mukayyed olmazlar bār-gāhlar yine anlara kalur. Ben bu sözleri geçende söyledikde kimiŋiz kakıdıŋız, kimiŋiz masharalığa alduŋuz görüŋ imdi.'' dedi. Şāh da gördi ağır basınca yeŋli kalkar. Hemān oradan bir cānibe yan verüp kaçmak gösterdiler. Ol mahālde sağdan Mukallid Nev-civān soldan ʿÖmer bin Hamza orta yerden gelüp Şāhlarıŋ kendi alemlerin yıkup tuğların perişān eylediler. Kāfir ʿaskeri ahşamdan beri kalmayup Şāh nereye gitdi ise ol cānibe kaçdılar. Yine bu kadar māl [u] menāl ve bār-gāh-ı penā-gāh ve hıyem u har-gāh döküle kaldı. Cümlesin ehl-i İslām zabt u kabz eylediler ve yine serā-perde-i Süleymanī evvelki yerine kurup Kubād şehr-i yār tahta çıkup Hamza Sām Süvār sandalīsinde oturdı dahi alt yanlarında Melik Behrām ve Melik Behmen Kūhistānī oturdı. ʿAmr Maʿdī ser-ʿaskerinde Tavk Gıran ʿalem-dār sandalīsinde oturdı. Zirā Alem-i [Ejderha][100]

/22a/

peykeri kırk kişi ile ol çekerdi. Andan sağ sollı nām-dārlar yerlerinde oturup karar eylediler. Herkes küffārıŋ çadırlarından beğendüklerin birden zabt eylediler. İçinde olan māllarıla kabullendiler. Şāh'ıŋ māl ve hazinelerin kayyad içün zabt olundı. Safā el verüp tabl-ı şād-mānī döğüp şengler eylediler[101]. Baʿdehu alā rağm-ı aʿda ʿayş u ʿişrete ve bezm-i safāya oturup şükr-i Yezdān eylediler. Bu kadar perişān olup kāfir elinde zebūn olmuş iken tekrar Hāk Teʿālā kuvvet verüp böyle ihsān eyledi. Ammā bu tarafdan Şāh Nuşirevān ahşam karanlığında bir yere gelüp bu işe hayrān oldı. Çadır yok. Yem, zahīre yok. ʿAsker çokluk aŋsuzın başlarına böyle hāl geldi. ''Hey dīrīgā! Ben yedi iklim şāhı olam bu kadar ʿaskerim ola şunda birkaç biŋ direndi ʿArap ʿaskerine cevāp veremeyüp ʿāciz olam. İki defʿadır çadırlarımız elimizden alup bizi yerimizden kalduralar. Ben bunlar[dan] intikām almağa geldim. Kādir olmayavuz.'' dedi. Bahtek teselli verüp: ''Şāh'ım elem çekme öyle olur. İşte bir cānibden Melik Kaytafā gele yorur. Ol Hamza'yı öldürür ve bir tarafdan Serhenk ʿAyyār gele yorur. ʿAmr'ı katleder. Anlar gidicek sā'ir yine ne iʿtibār.'' dedi. Şāh: ''Ey melʿūn kanı bu didüğüŋ kaçan olur. Bu kadar yıldır Hamza aşağa hāllu iken

/22b/

helāk etmeğe kādir olamadık. Dün öteki gün on iki biŋ ʿaskeri var idi şimdi gör ne kadar ʿasker cemʿ eyledi ve bu kadar yarar pehlivānları kendüye tābiʿ kıldı ki ben mālik degülem.'' dedi. Bahtek: ''Hayrola Şāh'ım! Elbette bir gün olur.'' deyüp ne hāl ise Şāh'a bir çadır bulup kurdılar. İçine girüp oturdı. Sā'ir sahrā-nişīn olup şöyle açuk yerde dökülüp yatdılar. Ertesi çadır ve otaga kaydında oldılar. Ammā rāvi eyder: Meğer ʿAmr'ıŋ şakirdlerinden Fettāh-ı Mısrī bunlarıŋ ardlarınca bile gitmişdi. Bunlarıŋ kelimātın diŋleyüp Şehmerd ʿAyyār Serhenk ʿAyyār'a gitdügin işitdi gelüp ʿAmr'a haber verdi. ʿAmr yerinden durup: ''İmdi ben de Şāh divānına varayın. Serhenk ʿAyyār

[100] Yırtılmış olan kısım cümlenin akışına göre okunup tamamlanmıştır.

[101] '' şengler eylediler'' ifadesi İÜ'de ''zevk ü safa'' şeklinde yazılmıştır.

gelürse göreyin. Nasıl kimsedir?'' deyüp sürdi. Bu sūret ile Şāh divānına geldi. Aşağa yukarı seyrederken ol mahālde Şehmerd ʿAyyār ol yigirmi nefer adam ile gelüp Şāh'a duʿa edüp:[102] ''Ey şehr-i yār dād u feryād Serhenk ʿAyyār'ıŋ elinden bir muʿānnid ve kādir bilmez herīf imiş. Evvelā biz varınca hoş geldiŋiz deyüp sarayına iletdi ziyāfet eyledi. Biz de sandık kim bize Şāh'ım hātırı çün riʿāyet eder. Meğer taʿāma

/23a/

dārū katmış bizi tutup bende çekdi. Elbette siz ʿAmr'sız deyü her birimize ol kadar tāziyāne çaldı ki ölüp gideyazdık feryād ede ede and içe içe çatladık, güçile inandı. Tamam inandıkdan soŋra bizi kalʿasından taşra edüp kodı. 'Varıŋ sağlık ile ben ʿAmr gibi ʿayyār ile hasım olmam hazır kalʿamda safāyla otururken ne zahmet varup öyle bir kattāl ʿayyār'a ulaşup kazayla boğazı ele verecek olursam anıŋ pençesinden beni kim kurtarur.' deyüp hem bize bu kadar cefā eyledi hem yine emriŋize itaʿāt eylemedi.'' deyüp vāfir şikāyet eylediler. Husūsā Şehmerd ʿAyyār'dan gayrısı soŋraki sırra vākıf olmamışlar idi. Şāh ve Bahtek melūl oldılar ''Göre şu nā-bekārı hele! Şu Hamza ile bir taraf olalım. Anıŋ işi āsāndır.'' dediler. Ammā ʿAmr Şehmerd'den diŋleyüp vāfir gülüp hazzeyledi ve bir mikdār mağrurluk el verdi. ''Nā-bekār ʿAyyār gelmek gerek idi. Baŋa o da göreydi. Cihānda ʿayyārlık nice olurdı?'' deyüp alup yüriyüverdi. Beriden divān dağulup Bahtek çadırına geldikde Şehmerd tenhāsına varup buluşdı. Bahtek: ''Nedür ʿAyyār varduğuŋ yerde bir maslahat göremediŋ? Serhenk ne ser-keş herīf imiş.'' dedi. Şehmerd eyitdi: ''Ya nā-bekār

/23b/

bize yavuz renk verdi. Ammā işte soŋra beni tenhāsına iletüp ʿözür eyledi. '''Amr'dan havf ederim. Anuŋ-çün eyledim. Korkdum. İçiŋizde ʿAmr olup beni giriftār ede.'' Ve böyle tenbih eyledi ki: ''Şāh divānında vardıkda benden şikāyet yüzin gösteriŋ. Ammā tenhālarında haber ver. Ben gelürem. ʿAmr duymasun ola kim benden gāfil iken tutup Şāh'a armağan ile varam.'' dedi dedikde Bahtek şād olup Şehmerd'e vāfir ihsān eyledi. ''Āferīn ʿAyyār eyü demiş. İmdi umulur ki elinden bir hüner gele.'' deyüp safāsından sürüp Şāh'ıŋ ser u katına geldi. Bu ahvāli haber verdi. Nuşirevān da şād oldı. ''Eyü çok bilur ʿAyyār imiş hemān şelle bir iş başara.''[103] dedi. Bahtek [eyitti: ''Nār u nūruŋ][104] himmeti bizimledir. ʿAmr'ıŋ hakkından gelsek kolay idi.'' dedi. Bunlar bunda bu tarafdan bir gün Serhenk ʿAyyār gelüp kendüyi bir abtāl derviş sūretine koyup Şāh ʿaskerine geldi. Ordu içinde gezmeğe başladı. Beriden ʿAmr da: ''Bu sūretle varayın. Şāh ne tedbīrdedir.'' deyüp kāfir ʿaskerine geldi. Giderken Serhenk'e rast geldi gördi. Bir rind abtāl ordı içinde rindāne gezüp zarāfetle ʿālemi seyreder. ʿAyyār-ı Cihān bunı görüp fikre vardı.

/24a/

---

[102] Buradan 23a dan '' şikāyet eylediler''e kadar İÜ'de ''cümlesini nakl eyledi'' denilerek ilgili yerler söylenmemiştir.

[103] '' şelle bir iş başara'' ifadesi SÇ'de ''çok kahpe oğlu imiş'' şeklinde yazılmıştır. İÜ'de ''haramzade Ayyar imiş'' şeklinde yazılmıştır.

[104] Üzeri silinmiş ama dikkat edilince ''nâr u nûr'' okunuyor. Onun öncesinde yazan kelime ''İnşa'' deyip üzeri silinmiş. SÇ'de ''Nār u nūr bizimledir'' denilerek ''himmeti'' kelimesi yazılmamıştır. İÜ'de yoktur.

Ne ʿaceb biz bu sahrāya geleli bu ʿaskerde böyle bir derviş görmedim. Yeŋi gelmiş ancak şunuŋla musāhib olmak mümkin olaydı. Görsek nere selāmın getürür.'' dedi. Hemān ardına düşüp ırakdan gözetdi. Bir yerde otururbut yanına oturup çene çala. Meğer Serhenk de kendüyi ol sūrete koyup İslām ʿaskerine vara ʿAmr ne sūretdedir göre ve bir tarīk ile ele getüre budur çekilüp gitdi. ʿAmr ardınca gördi. Küffār ʿaskerin gezerek Serhenk ʿasker-i İslām tarafına doğruldı. ʿAmr ırakdan ayrılmayup der-pāyın sürdi. Serhenk'dir gelüp bār-gāhlar arasın gezmeğe başladı. ʿAmr gördi. Bunuŋ gezişi gayrı güne seyirci gezişine beŋzemez bir adam arar gibi onuŋ bunuŋ yüzine pek pek bakup diker. ʿAmr fikredüp: ''Bre şu nā-bekār Serhenk ʿAyyār olmasun! Hay haram-zāde murādı gelmem.'' deyüp ''Baŋa tavşan uykusı[105] verüp açmazdan bir maslahat görmek ister. Olsun bre kallāş! Ben saŋa öğredeyin ʿayyārlık nice olur.'' deyüp tiziye bir tenhāya çekilüp bu da kendüyi bir derviş şekline koyup Serhenk'iŋ karşusunda zuhūr eyledi. Birbirine yakın geldikde Serhenk de ʿAmr'ı görüp birbirine ''Merhabā derviş. Hoş geldiŋ.'' dediler.

/24b/

Serhenk: ''Hoş bulduk. Siz çokdan bundasız?'' dedi. ʿAmr: ''Ben Hamza ile ta Mekke'den bile geldim.'' der. Serhenk de bundan hayāl edüp: ''Bre şu nā-bekār ʿAmr olmasun beni görüp bu da kendüyi bu sūrete koymuşdur. Göre Hamza ile bile geldim deyü tahkīk bu ʿAmr'dır. İmdi hikmet bunı ele getürmekde.'' dedi. ʿAmr da: ''Ey derviş sen nere selāmın getürürsün? Henüz geldiŋ gibi seni dahi bu ʿasker içinde görmedim.'' dedi. Serhenk ʿAyyār: ''Çin ü Maçin vilāyetinden geldim. Hüsrev-i Çīnī ile dostlucağım var idi. Anı arzulayu bunda geldim. Buluşdum. Andan bu ʿaskere geldim ki İslām ʿaskerin temāşā eyleyem.'' dedi. ʿAmr da bildi ki bu Serhenk ʿAyyār'dır göre ''Çin'den gelürdin.'' der ve ''Hüsrev-i Çīnī dostumdur.'' der. ''Tahkīk bu Serhenk'dir.'' dedi. ʿArifāne duyurmayup birbiriniŋ nakşın çıkarmağa meşgūl oldılar. Andan ʿAmr bunuŋ yanına düşüp: ''İmdi gel bu ʿaskeri saŋa seyretdüreyin.'' deyüp vāfir gezüp temāşā eylediler. Andan gezerek ʿaskerden çıkup Āb-ı Hırmen dedükleri nehriŋ kenarına geldiler. Serhenk ʿAyyār: ''Gel imdi ʿāşık şurada biraz safālanalım.'' deyüp sunuŋ kenarında bir dırahtıŋ sāyesinde oturdular. Serhenk ortaya bir mendil yayup çörekden

/25a/

ve börekden yığdı. ʿAmr da enbāndan bir tavuk çıkarup bir tarafına dārū katdı. Dārūlı yanın [Ser]henk'den[106] tarafa koyup olmayan yerin kendü öŋüne kodı ve yimeğe başlayup ''Di ʿĀşık sen de mi?'' dedi. Serhenk de ''Buyur!'' deyüp kendü taʿāmından yerdi. ʿAmr: ''Be ʿāşık bizim tavukdan niçün yimezsin? İçinde zehir yoğa.'' dedi. Serhenk gülüp: ''Hayır ne korkarın. Nihāyet başıma çok belālar geldi. El taʿāmın yimeğe havf ederin. Hele sen benimkiden ye.'' dedi. ʿAmr: ''Yok ben de yemem sen

[105] ''tavşan uykusu vermek'' deyimi her iki nüshada da vardır.

[106] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ''[Ser]henk'den'' şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

yemicek.'' dedi ve çıkarup bir dönbekilik[107] sundı. Serhenk alup yer gibi olup güm eyledi. ʿAmr bunı gördi: ''Hay nā-bekār ne kallāş ʿayyār olur.'' derdi. Birbirine ihtirāzıla çok çalışdılar. Bir rahne edemediler. Āhir kazayla ʿAmr bir cānibe yüzün çevirüp bakdıkda Serhenk nā-bekār tavuğuŋ obür yanın çeviriverdi ve öŋünde olan etmeği değişdi. ʿAmr'dır yine yemeğe başladı. Birazdan dārū yetişüp boğazı kurumağa başladı. ''Hay bre nā-bekār! Baŋa dārū verdiŋ.'' gibi deyüp şöyle böyle ''Kendüye bir ʿilāç edeyin.'' deyince olmadı yüzi üstüne yıkılup ʿāklı gitdi. Serhenk ʿAyyār şād olup ʿAmr'ı soydı gördi. Tahkīk odur. Hemān bende çeküp omzına urdı dos-

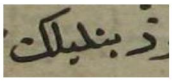
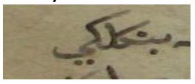
/25b/

doğrı Şāh Nuşirevān'ıŋ bār-gāhı öŋüne gelüp serhenklere ve bevvāblara: ''Ben Serhenk ʿAyyār'ım. ʿAmr'ı şikār eyledim. Haber verin.'' dedi. Anlar da Şāh'a ʿarz eylediler. Bahtek sevindüğünden ayağa kalkdı. ''Bre getürüŋ.'' eyledi. Serhenk'i içeri aldılar. Serhenk Şāh'ıŋ nazarına gelüp duʿa edüp: ''Devletlü Şāh beni nāme gönderüp daʿvet eylemişsin. İşte elimden geleni diriğ etmeyüp çalışdım. Hasmıŋ tutup eliŋize verdim. Görüŋ neylerseŋiz eyleŋ.'' dedi. Bahtek safāsından ʿāklı gitdi. ''Meded Şāh'ım hemān bunuŋ başın kessünler kurtulalım. Hep budur bu kadar fitne fesādı eden nār [u] nūr kullarına bunuŋ etdügin kim etmişdir.'' dedi. Nuşirevān da şād olup Serhenk'e hilʿāt giydirdi. ''Ber-hordār ol ʿAyyār saŋa dahi benim ihsānım çokdur. Hele şu nā-bekāreŋ hakkından gelelim. Bre cellād gelsün. Ursun şunun boynıŋ.'' dedikde cellād gelüp hazır oldı. Bu kez Serhenk ʿAyyār: ''Hele Şāh'ım bir yol şu ʿayyāreŋ ʿaklını başına getürelim görelim ne vazʿ eder. Kendi de bir görsün neye uğraduğun ve hem ben bunı ne zarāfetle ele getürdüm. Kendüye söylediŋ ki benim ʿayyārlığım bile. Siz andan öldürüŋ.'' dedi. Bahtek: ''Ey ʿAyyār bunuŋ ʿaklın getür

/26a/

-mede ʿālem yokdur. Korkarım bir hāl ile elimizden kurtulur. Soŋra bir dahi tutulmaz.'' diye gördi. Serhenk kerem olup: ''Bre korkma! Benim boynuma bir kerre tutan bir kerre dahi tutmağa kādir olmaz mı?'' dedi ve kendi ʿilāç eyledi. ʿAmr'ıŋ ʿāklı gelüp etrāfına bakdı gördi. Eli bağlu Şāh divānına gelmiş. Karşusunda Nuşirevān vüzerāsıyla taht üzerinde oturur. Bahtek: ''Ayak üzerinde meded tizce öldürüŋ.'' deyüp durur. Bir yanında Serhenk ʿAyyār ve bir yanında cellād hāzır durur. ʿĀklı gitdi. ''Bu düşüŋ hazzı yok.'' deyüp tekrār gözlerin yumdı. Bahtek yanına gelüp: ''Ey ʿAyyār hīle-kārāne yumarsın göziŋi. Şimdi nice görürsün kendüŋi? Bize etdügiŋ cefāları bilür misin? Hiç demezdiŋ kim dünyāda baŋa bir kavī hasım bulunur. Hakkımdan gelürler deyü tasavvur etmezdiŋ. Gör imdi hāliŋi. Serhenk ʿAyyār seni şikār eyledi.'' dedi. ʿAmr gördi. [*gönlünden: ''Hey dirigā ne ʿaceb gaflet eyledim. Lākin ben de gurur var idi.''*][108]

---

[107] "dönbekilik" okuduğumuz bu kelime sözlüklerde yer almamaktadır. Bu kelime bir yiyecek adı gibi durmaktadır. Bu kelime metinde 100a'da geçen beng, bengilik (afyon gibi keyif verici, uyuşturucu bitki tohumu) kelimesine çok benzemektedir. Müstensih hızlı yazmadan dolayı kef harfinin üst çizgisini yazmamış ya da yanlış yere yazmış olabilir.

[108] Sayfanın alt köşesi yırtılmış yerine burası ile alakalı olmayan yazılı bir parça yapıştırılmıştır. İncelediğimiz nüshaya en yakın SÇ nüshasından ilgili kısım bulunup tamamlanmıştır. Eksik olan yere

/26b/

deyüp bendin yokladı gördi. Serhenk bir hoş bağlayamamış. ʿAmr ise olur olmaz bendi tutar. Serhenk ise ne bilsün çokluk mukayyed olmadı. ‘‘Şimdi varduğı gibi öldürürler yāhūd eli de boş olsa bu kadar divān ortasında nereye gidebilür. Husūsā ben eŋsesinde olam.’’ derdi. Hemān ʿAmr yab yab elin çeküp bendden halās eyledi. Ayak ise boş yatduğı yerden: ‘‘Ey Hoca Bahtek ne ʿaceb sevindiŋ ammā ağlayacağıŋ yaklaşdı. Ey bī-dīn yine kādirsin benim bu kaleme hatā getüresiz. Efendim Hamza sağ olsun şimdi duyup gelür. Siziŋ başıŋıza kıyāmeti koparır.’’ dedi. Bahtek cellāda: ‘‘Bre ur şunuŋ boynun söyletme göre şu mertebeye geldi dahi aşağa kor mı?’’ dedi. Cellād ileri gelüp ʿAmr’ıŋ yakasına yapuşup: ‘‘Gel bre nā-bekār emir padişāhıŋ.’’ deyüp diledi kim ʿAmr’ıŋ [*boynun ura. ʿAmr tiz cellādın tīğın kapup cellādın boynun urdı. Bahtek ʿAmr’ın boynu urladı zannedüp āferīn ey cellād ağa saŋa bahşiş gerekdir derken ʿAyyār-ı Cihān la’în ensesine bir sille urdı öyle urdu ki*][109]

/27a/

yüzüniŋ üzerine yıkılup kel başı açıldı. ʿAmr bir muʿallak atup Bahtek’iŋ tācın kabdı. Serhenk ʿAyyār: ‘‘Bre neylersin!’’ derken ʿAmr dolaşup Serhenk’e dahi bir sille urup tācın kapup taşra oldı. ʿAmr şükredüp tiziye bir sūrete dahi girüp içeri girüp bunlarıŋ temāşāsına durdı. Bahtek’iŋ koltuğuna girüp kaldırdılar. ‘‘Meded başım yufkadır. Tācım başıma koŋ.’’ dedi. ‘‘Tāc gitti. Başıŋ sağ olsun.’’ deyüp tiz bir tāc dahi yetişdirdiler başına koyup tahta çıkup güçle oturdı. Andan Serhenk’iŋ ʿāklı başına geldi. Ehl-i divāndan hicāb eyledi. Şāh: ‘‘Ya Serhenk ʿayyārlığı öğrenmişsin ammā dahi kusūruŋ var. Sen ʿayyār olasın. ʿAmr nasıl ʿayyārdır? Hiç vasfın işitmediŋ mi? Ya ʿayyār bendi böyle mi olur? Husūsā ʿAmr’ı meğer sanduğa koyalar yoksa anı değme bir bend tutmaz.’’ dedi. Serhenk: ‘‘Şehr-i yār sağ olsun. Ben çok ʿayyār gördüm ammā bunuŋ hāli kıyāsa uymadı. Vasfın işidürdüm ammā demişlerdir ki ‘‘Şeynden key ne-būd mānend-i dīde.’’[110] Ben bu kadar bilmezdim. Hele bir dahi elime girerse hünerdir.’’ dedi. Bahtek: ‘‘Ey ʿAyyār sen evvel baŋa bulaşmadıŋ. Ben saŋa anıŋ ne kuş olduğun bildürürdüm. İmdi şimden gerü göziŋ

/27b/

aç ol saŋa bu intikāmı komaz.’’ dedi. Andan Şāh buŋa riʿāyet edüp çadır verüp hizmetkār taʿyīn eyledi yāhūd ardınca şākirdleri geldi. Serhenk d[e][111] ʿAmr’ıŋ fikrinde

---

yapıştırılan sayfada yazan anlatıdan 45b varaktan sonra kaybolan varaklardan bir parça olduğu anlaşılır. ‘‘... Şâh’ın ana alakası ... Ey Ayyar hele o dursun gayrısın al ... dediler Serhenk yok olursa bu olsun ana mayil oldum gayrıyı istemem, dedi. Şâh bozuldı. Beğendüğin al demiş oldı. Şimdi neylesin ol cariyye de’’ (26a)’daki bu varak parçasındaki anlatılanlar SÇ nüshasında (32a)’da anlatılmaktadır.

[109] Sayfanın alt köşesi yırtılmış yerine burası ile alakalı olmayan yazılı bir parça yapıştırılmıştır. İncelediğimiz nüshaya en yakın SÇ nüshasından ilgili kısım bulunup tamamlanmıştır. Eksik olan yere yapıştırılan sayfada yazan anlatıdan 45b varaktan sonra kaybolan varaklardan bir parça olduğu anlaşılır. ‘‘ ya nice edelim böyle bir hasım ele girmez ... dedi. Hoca, eger şerrinden emin olayın dirsen ... getür işte ayyâr Serhenk seni ele getürmiş bize getürdi. Seni azâd eyledim deyüp hil‘at verüp ri‘ayet edüp koyuvir-...’’ (26b)deki bu varak parçasındaki anlatılar SÇ nüshasında (32b)’de anlatılmaktadır.

[110] Farsça atasözü her iki nüshada da yoktur.

[111] Müstensih bir harf eksik yazmıştır.

oldı. ‘‘Bir dahi nice ele getürem?’’ deyü beriden ʿAmr bunlarıŋ seyrin çalup andan sürüp Hamza huzūrına geldi: ‘‘Ey ʿArap hiç seniŋ haberiŋ yok. ʿAyyārsız kalayazdıŋ az kalup beni öldüreyazdılar.’’ dedi. Hamza: ‘‘Bre nedür aslı? Seni kim öldürür?’’ dedikde ʿAmr eyitdi: ‘‘Geçende Serhenk derler bir ʿayyāra Şehmerd’i gönderüp daʿvet ederler gelmez. Ben ʿAmr ile hasım olmam der meğer harām-zādeniŋ gayrı fikri var imiş. Beni gāfil düşürüp murādı avlamak imiş. Ben de gelmedügin işidüp göŋlüme bir mikdār ʿāceb geldi. Göre benden korkusundan gelmedi deyü soŋra açmazdan gelür. Derviş-sūret ʿasker içinde gezerken ben de rast gelüp hayālledim. Ben de derviş tonuna girüp musāhabet ederek birbirimiz bildik. Ben anı aldayın derken ol beni aldayup dārūdan geçirüp bende çeküp Şāh’a iletdi. Bahtek şād oldılar beni öldürmeğe fermān olundı. Hele Serhenk orada ʿacemilik eylemiş. Bir hoşça

/28a/

bend edememiş. Halās oldum.’’ deyüp cümle olan ahvāli beyān eyledi. ʿAmr’a kimi acıdı kimi güldi. Hamza eyitdi: ‘‘Duymadım yoksa varup Şāh’ıŋ divānın basup çadırın başına yıkardım.’’ dedi. ʿAmr eyitdi: ‘‘İmdi hayır duʿādan unutma mā-dām ki ol ʿayyār bu ʿasker içindedir baŋa rāhat olmaz. Ta anı ya imāna getürüp yāhūd katletmeyince ben huzūr edemem.’’ dedi. Hamza: ‘‘Allah mu’iniŋ ola hemān er gibi ol.’’ dedi. ʿAmr da bunuŋ fikrinde olup bu anı arayup ol bunı arayup birbirine fırsat gözedirler. ʿAmr çok fikreyledi. Āhir hātırına bu geldi kim Medāyin şehrinde bir koca helvācı var idi. Hind adamı idi. Eyü sükkerī helvā işlerdi. Medāyin’de ekābir ve aʿyānda anıŋ helvāsın yimez yok idi. Şāh’a bile taʿrīf eylediler. Şehirde bir kimse vardır yahşi sükkerī helvā işler deyü Şāh da sarayında bu kadar helvālar pişerken birkaç defʿa ol Baba Hindī’den helvā aldurup yedi ʿazīm hazzeyledi. Ol ecilden Medāyin şehrinde meşhūr olmuş idi. Bu kerre ʿAmr bu tedbīri eyledi. Kendüyi ol helvācı sūretine koyup Şāh ordusunda helvā işleye. Serhenk lā-büd anda gelür bu tarīk ile nā-bekārı avlaya zirā gördi o da katı kallāş ʿayyārdır degme bir

/28b/

tuzağa tutulmaz.[112] ʿAmr’dır birkaç şākirdlerinden yanına alup kendüyi ol koca Hind’i helvācı sūretine kodı ve öyle helvālar pişirüp pāk önüŋe peşte-mālin tutup şākirdleriyle Şāh’ıŋ ordusı içinde bir yerde oturup helvā satmağa başladı. Bu kerre Medāyin’den olan halk ʿAmr’ı görüp: ‘‘Hay Baba Hindi! Hoş geldiŋ.’’ deyüp başına üşdiler. Helvāyı satmağa yetişemezdi. Bir yiyen bir dahi alurdı doymazdı. Halk başına üşüp kāt-ender-kāt yığıldılar. Birbirine nevbet vermezlerdi. ʿAmr’ıŋ şākirdleri bir cānibde kazanlarda durmayup şurūb yetişdürüp ʿAmr’ıŋ öŋüne yığarlardı. ʿAmr ise nice tiz destdir terazusin çekmesine gözler irmezdi. Fettāh-ı Mısrī yanında elinde bir tahta hay hay akçe alurdı. Rāvī eyder bu tarafdan Serhenk ʿAyyār dahi dürlü dürlü sūretlere girüp ʿasker içinde gezerdi. ‘‘Bu nā-bekārı korsaŋ şikār eyledim. Bu kadar divān ortasında benim tācım kapup kaça. Ben yine tutmağa yāhūd tācım elinden almağa kādir olmayım. Cihānda ben de ʿayyār geçerim. İmdi ben yine anı tutup andan ziyāde renk etmeyem. Bu ʿaskerde durmağa suratım olmaz.’’ deyüp ol gün dahi ortalığı devrederken ol araya geldi gördi. Bir yere halk üşmüşler ‘‘Ne

[112] “degme bir tuzağa tutulmaz” ifadesi SÇ’de “değme tuzağa girmez”, İÜ’de yoktur.

/29a/
var bunda?'' deyüp adam arasından sokulup bakdı. ʿAmr'ı gördi. Bir pīr Hindī sūret herīf helvā satar ammā çapüklüğüne gözler irmez. Nā-bekār gördüği gibi: ''Bre şu ʿAmr olmasun?'' deyüp şüpheye düşdi. Biraz durup bunuŋ bāzārın seyredüp evzāʿın gördi. Halk kırılmış gibi alurlardı ve kimi de: ''Ey Baba Hindī! Hoş geldiŋ. Ne hoş Medāyin şehri gibi şehri bırakup bunda geldiŋ.'' dir yerlerdi. ʿAmr: ''Neyleyem Şāh hazretleri ve ağaları hep bunda geldiler. Benim helvāmı kim alsun. Gördüm. Pek kesād oldı. Āhir bu kadar yol zahmetin çekdim bunda geldim ki kār edem.'' derdi. Serhenk fikredüp '''Amr degül ancak zirā her gelen āşinālık eder. Bu bir maʿlūm ve meşhūr adam ancak ben de şunuŋ helvāsından alsam görsem pek eyü midür? Halk üşdüğüne göre.'' dedi. Yine havf edüp girü çekildi. ''Kim bilür ʿAmr anıŋ sūretine girdi ola.'' deyüp bir alanıŋ elinden bir mikdār isteyüp aldı. ''Ben de almak isterin göreyin.'' dedi ve yedi. Gāyet latīf ʿömründe dahi böyle bir helvā yedügi yok idi. İştihāsı gālib olup yine sokuldı. Alacak zamān yine almağa havf edüp girü çekildi. İşte tuzağa dolaşur kuş gibi dā'iresin devrederdi. Yine birine su'āl edüp: ''Bu helvācı kimdir ve kandan geldi?''

/29b/
dedi. Ol kimse eyitdi: ''Bu Hindī şehr-i Medāyin'de kırk yıldan ziyādedir helvā satar hattā Şāh bile bunı bilür maʿlūmıdur. Çok defʿa bundan helvā alup yer.'' dedi. Āhir Serhenk'e bir mikdār itminān gelüp ileri geldi almağa. ʿAmr hod bu dāmı anıŋ içün kurmuşdı. Gözi alası dört idi ki Serhenk bu sūretle gele helvā ala aŋa bir mahsūs helvā hāzırlamışdı. Gördi odur. Serhenk de geldi. Bir avuç akçe verüp helvā istedi. ʿAmr gördi çil akçe ammā kim cümlesi kalp. ʿAmr ol akçeyi başka koyup ''Meded ağaya helvānıŋ eyücesin verelim. Akçesi katı güzel.'' deyüp ol mahsūs dārūlı helvāyı verdi. Serhenk helvāyı aldı. Taşra çıkdı ammā yine şüpheden hāli olmadı. Bir ırak yere varup gözetdi. ''Bu helvācı ʿAmr ise benim ardıma düşer zāhir beni bilmişdir.'' dedi. ʿAmr ise kendi yerinden ayrılmayup Perk Pay ʿAyyār'a[113] işāret eyledi. Ol Serhenk'i gözedürdi. Ammā beriden Serhenk de vāfir gözetdi. ʿAmr da satdı savdı. Bir cānibe alup yürüyüverdi. Serhenk emīn oldı. ''Tahkīk ʿAmr degül imiş.'' deyüp helvāyı yemeğe başladı. Perk Pay gelüp ʿAmr'a haber verdi. ʿAmr fi-l-hāl bir gayrı sūrete girüp ol cānibe geldi.

/30a/
Serhenk de helvāyı safāyla yedi. ''Andan varayın İslām ʿaskerin dolaşayın ola ki ʿAmr'ı bir tarīk ile ele getürebilem.'' deyüp küffār ʿaskerinden çıkup İslām tarafına revāne oldı. ʿAmr görüp ''Beni aramağa gider.'' deyüp ardından gözedirdi. Serhenk giderken ayakları sarmaşmağa başladı. ''Nedür aslı?'' deyüp giderek boğazı da kurıdı fikredüp ''Hay meded gördüŋ mi? Kurduğuma uğradım. Helvāda dārū var imiż.'' deyüp ''Kendüye ʿilāç edeyin.'' dedi olmadı yıkılup ʿāklı gitdi. ʿAmr şād olup geldi. Bunı soydı gördi. ʿAyyār libāsları mükemmel bildi ki Serhenk'dir. Diledi kim öldüre yine fikreyledi. ''Bu gidiyi öldürmeden ne hāsıl olur. İmdi ben bunı ol kadar örseleyim ki hareket etmeğe kolı kanadı kalmaya. Bu beni Şāh'a satdı. Ben de bunı satayın görsün. Hazzı var mı?'' deyüp Serhenk'i kendi sūretine koydı ve kendi Serhenk oldı. Andan

[113] '' Perk Pay 'Ayyār'' ismi SÇ aynen yazılmış İÜ'de ''Fettah-ı Mısrî'' yazılmıştır.

getürüp Şāh divānında yere urup solumağa başladı. Şāh: ‘‘Nedür bu?’’ dedikde ʿAmr: ‘‘A sultānım! ʿAmr’dır. Tutunca ne belālar çekdim.’’ dedi. Bahtek girdi: ‘‘Semāʿa Şāh’ım bu Serhenk’dir. ʿAmr’ı şikār eylemiş.’’ dedi. Nuşirevān hazzeyledi. Bahtek: ‘‘Meded Şāh’ım.’’ Cellād lakin: ‘‘Baŋa ver.’’ derdi. ‘‘Ya Serhenk bunı nice ele getürdiŋ?’’ dedi.

/30b/
Serhenk eyitdi: ‘‘Medāyin’de bir koca Hindī helvācı var imiş. Nā-bekār anıŋ sūretine girüp siziŋ ordu içinde durmayup helvā satar. Ben de dolaşarak çapüklüğünden bildim. Helvāsın aldım. O da beni bilüp dārūlı helvā verdi. Ben de tenhāya çıku[p] yer gibi oldum. O da yanıma geldi. Bunuŋla yārān olduk. Soŋra ʿaskerden çıkup bir yere varduk. Bir elmam var idi buŋa yedirdim. Ben de ʿāklım gider gibi yatdım. Ol benden soŋra düşdi. Ben yerimden durup bende çekdim.’’ dedi. ‘‘Āferīn!’’ eylediler. ‘‘İmdi hemān öldürelim.’’ dediler. ʿAmr eyitdi: ‘‘Ben öldürürüm ammā sizden ihsān isterem.’’ dedi. Şāh vāfir ihsān eyledi. Bahtek de cehūd yohsulı oldı. Zirā ‘‘ʿAmr ben öldürürüm bunı dedüğinden gerçek bu ʿAmr’dır.’’ derdi. Hoca ise tebessüm ederdi. Bahtek: ‘‘Ne gülersin?’’ dedi. Hoca eyitdi: ‘‘Hayır nesne yok! Hele şu derd-mendiŋ ʿāklın getürüŋ görelim ne söyler.’’ dedi. Bahtek eyitdi: ‘‘Biz ol günde ʿāklın getürdük kurtulup gitdi. Yine mi kurtulsun dersin?’’ dedi. ʿAmr eyitdi: ‘‘Korkma bu kez ben anı ʿayyār bendile bağladım. Halās olmak ihtimāli yokdur.’’ dedi. Āhir Serhenk’iŋ ʿāklını getürdiler göz açup kendüyi

/31a/
Şāh divānında buldı. Başını aşağa salup durdı. Bahtek: ‘‘Ey nā-bekār ʿAyyār nicesin? Gördüŋ mü hāliŋi?’’ dedi. Serhenk ʿAyyār eyitdi: ‘‘Nice olsam gerekdür tāliʿim işlemedi ki bu nā-bekārı ele getüreydim. Bu kez ol beni şikār eyledi. Tāliʿim nuhūsetde imiş.’’ dedi. ʿAmr: ‘‘Baka nā-bekārı Serhenk’im demek ister. Seniŋ hīleleriŋ duyulmuşdur. Hemān mālıŋ kandadır deyüver? Seni āsān ölüm ile öldüreyin.’’ dedi. Serhenk feryād eyledi: ‘‘Şāh’ım ben Serhenk’im. Bu ʿAmr’dır. İnanma bugün helvācı olup baŋa şöyle renk verdi.’’ deyüp hikāye eyledi. ʿAmr yok daʿvā eder. ‘‘O ben Serhenk’im.’’ der. Āhir ʿAmr gördi. Serhenk’i öldürmek mukarrer oldı. Yine kıyamadı. ‘‘Bir māhir ʿayyārdır. Yazık! Belki baŋa yār ola ve hem ser-māye oldı baŋa bu def’a bu kadar māl aldım yine birkaç günden tutup satarım.’’ deyüp döndi. ‘‘Ey Bahtek gerçek ben ʿAmr’ın. Bu Serhenk’dir. Öldürme saŋa lāzım olur.’’ Yahusunu deyüp bir muʿallak atup kaçup gitdi. Bahtek’iŋ dili tutuldı. ‘‘Hey civān merk ol benim bu kadar mālım gitdi. Sen mi çıkdıŋ?’’ deyüp bunı koyuverdiler. Serhenk: ‘‘N’ola bre nā-bekār! Ben de saŋa bunı kormıyam.’’ deyüp Şāh divānında oturup āşikāre daʿvāya başladı. Bu bunda Bahtek’iŋ hod yüzi ve gözi

/31b/
kocasına küsmüş karı gibi[114] gülmezdi. Zirā ʿAmr’a çok nesne[115] verdi. Şāh ise kāh gülerdi kāh Bahtek’e sögerdi. ‘‘Tu sūretiŋe! Bre cehūd gidi körsüŋ! ʿAyyār buldıŋ bizi

[114] ‘‘kocasına küsmüş karı gibi’’ ifadesi her iki nüshada da yoktur.
[115] Bu kelime satır üstüne yazılmıştır.

bu kadar māldan çıkardıŋ oyuk boyuk.'' dedi. Bahtek: ''Ne bileyim, hey Şāh'ım! Hüsrev-i Çīnī bu gidiyi öge öge ʿayyūka çıkardı. [Bu s.künden asılcakıŋ][116] ise işine ʿakıl yetmez. Göre şu Medāyin'de olan helvācınıŋ sūretine girüp böyle bir iş ede. Böyle ʿAyyār'ı ele getüre. Bu nā-bekāra nār [u] nūr bile ʿazīm olmaz.'' dedi. Beriden ʿAmr yine Emīr-i Merdān huzūrına gelüp Serhenk'i nice tutup Bahtek'e ve Şāh'a satduğın ve yine ölmeden kurtarup ol arada etdügi fitnelerin bir bir beyān eyledi. Begler ʿAmr'ıŋ ol hīle-kārlıkların işidüp taʿaccüb edüp tahsīn ederlerdi. Hamza: ''Ey ʿAyyār sıŋarın hīle-kāra eyü ulaşdıŋ ammā sakın hele sen de anıŋ eline girersin. Soŋra cefā eder saŋa.'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Ey dilāver o da tek durmaz. Gice ve gündüz beni şikār etmeğe çalışur. Ya ben açmaz koyayın mı? Ol ise diyārından beni ele getürüp Şāh'a verüp ihsān almağa geldi. İmdi ben de aŋa mikdārın bildirmeyince olmaz.'' dedi. Bunlar

/32a/

bunda ez-in cānib çünki Melik Kaytafā yakın geldi. Şā[h][117] vüzerāsıyla meşveret edüp karşulatmak murād eyledi. Hemān Bahtek ricā eyledi: ''Şāh'ım ben varup ʿAmr'dan ve Hamza'dan biraz şikāyet edeyin. Ola kim yavuzlandurup bu nā-bekārları helāk etdürem.'' dedi. Şāh icāzet verüp Kaytafā'ya bir yādigār hilʿat ve tāc ve kemer ve kılıç verüp Bahtek'e birkaç yüz adam koşup gönderdi. ʿAmr yine anda idi. Bahtek'iŋ bir hizmetkārı sūretine girüp bile gitdi. Yolda bir gice fırsat bulup Bahtek'iŋ saçın ve sakalın tıraş eyledi ve bir tezkire bırakdı. Diledi ki hilʿati ve tīğ kemeri tebdīl ede. Yine fikreyledi. Melik Kaytafā incinüp Bahtek'e bir hāl ede. Soŋra Hamza da duyup kendüye ʿazab ede. Hele sabāh oldukda Bahtek yerinden durup sakalın ol hālde görüp kendin yerden yere çaldı. ''Hay [s.kinden asıla]cak[118] ne ʿaceb iş eyledi. Şimdi ben ol pehlivāna ne yüzile varurun. Korkarın hilʿati tācı da tebdīl eyledi.'' deyüp tiz sanduğı açup gördi. Hele hilʿat yerinde sevindi. Tezkireyi okudı. Melʿūn ne lāzım idi senin Kaytafā gibi nām-dāra kumsulanup hilʿat getürmek. Aŋa Hoca gibi bir ʿazīz gerek idi. Neyleyin Hamza'dan elem çekerin yoksa hilʿat[i] de değişdürirdim.'' demiş. Bahtek:

/32b/

''Ah [bu s.künden asılacak][119] hīle-kār nār [u] nūr senden dād alsun.'' deyüp yüzüne nikāb asdı ve yoluna çekilüp gitdi. Çünki Kaytafā'ya gelüp buluşup Şāh'ıŋ hedāyesin arz eyledi. Melik Kaytafā Şāh'ıŋ gönderdüği hedāyesin kabūl edüp Bahtek'e hilʿat giydirdi. ''Andan Şāh ne alemdedir? Hamza ile ahvāli neye vardı?'' dedikde Bahtek başladı: ''Ey Sāhip-kırān! ʿAmr, ʿArap Hamza Şāh'a ʿaceb işler eyledi. Şāh aŋa oğlan yaşından beri bu kadar ihsān eyledi ve kızın verdi. Yine iyilik bilmez. Yüzine kılıç çeker. Bāri bir hasebü'n-neseb imiş ise bir ʿArap oğlı sāhip-kırān olmak ne münāsebet. ʿAlemde bir seniŋ gibi sāhip-kırān var iken bir deve südi ile hāsıl olmuş ʿArap, Süleymān bār-gāhına ve ālāt-ı Sām Süvār'a ve sā'ir on sekiz sāhip-kırānıŋ ālāt ve

---

[116] Üzeri silinmiş ancak dikkatli bakınca okunuyor.

[117] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan "Şâ[h]" şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

[118] Üzeri silinmiş ama dikkat edilince okunuyor. Her iki nüshada da yoktur.

[119] Üzeri silinmiş ama dikkat edilince okunuyor. Her iki nüshada da yoktur. 32b, 33a, 33b, 34a varaklar İÜ nüshasında kısaltılarak "Bahtek Amr'dan vafir şikâyet eyledi. Melik Kaytafa ziyade kakıyup koyup sen benim dostuma niçün şikâyet edersün deyüp al aşağı edüp yüz değnek urdu. Bahtek sögerek taşra oldu. İt canlı mel'un katırına binüp sürüp Şâh'a geldi." yazılmıştır.

esbābına mālik ola ne lāyıkdır.'' dedi. Melik Kaytafā Bahtek'iŋ bu cevāplarından elem çekdi. ''Ey vezīr seniŋ bu sözleriŋ hep garez ancak Hamza niçün hasebü'n-neseb degüldür? Hazret-i İbrāhim ve oğlı Hazret-i İsmaʿil neslinden degül midür? Andan ziyāde ʿālī neseb var mıdur ve cümle kitāblarıŋ kavli budur ki āhir zamān peygāmberi Hazret-i Muhammed Mustafa evlād-ı Haşimden dünyāya gelecekdir

/33a/

ve Şāh'ıŋ eyledügi iyiliği dersiŋ. Şāh aŋa etdi ise Hamza da aŋa kat kat mukābelesinde hizmet eylemiş. Biz işitmez miyüz? Emriyle Hindūsitān'a varup Lenduhā bin Saʿdān'ı kafes ile getürmedi mi? Hişşam bin Alkame tāc u tahtın Şāh'ıŋ elinden almış iken Hamza alıvermedi mi ve yedi kalʿadan harāc cemʿ etmede ne cefālar çekdi ve bu yakında siz ʿadāvet üzre iken ol varup Habeş diyārından Şāh'ı Eba ʿÖmer'iŋ hapsinden halās edüp getürdi. Siz yine tiziye izhār-ı ʿadāvet edüp bu kadar gündür ceng edersiz. İmdi benim Şāh-ıla [ʿa]lākam yokdur. Çokdan Hamza ile erlik bahsin edüp ceddim Sām'ıŋ gürzün ve hizmet eyledügi Süleymān'ıŋ bār-gāhın murādım taleb etmek idi. Şimdi bu bahāne oldı geldim. Ben siziŋ ʿaskeriŋize karışmam ve size yardım edüp ehl-i İslām'a kılıç çekmem. Hamza baŋa galabe ederse Lenduhā gibi bende kulluğun ihtiyār edüp aŋa tābiʿ olurun. Ben aŋa galabe edersem isterse o da baŋa tābiʿ ola isterse ālāt-ı Sāhip-kırān'ı baŋa teslīm edüp varup Mekke'de Beytu'l-lah olan Kaʿbe'de ʿibādete meşgūl olsun.'' dedi. Bahtek: ''Ey server böyle deme Şāh incinur yedi iklim sultānıdır. Size lāyık olan

/33b/

ser-furū etmekdir. Gelüp divānında Rüstem-i Dāstān sandalīsinde oturasın. İhsānına mazhar düşesin ve Şāh'ıŋ bir kızı dahi vardır. Gülfer Güher Tāc derler. Belki Şāh saŋa vere eger Hamza'yı öldürürseŋ Mihr hod dünyāya bir gelmişdir. Anı saŋa verir.'' dedikde Melik Kaytafā gazaba geldi: ''Ey melʿūn! Bu ne sözdür ki söylersin? Bir dilāveriŋ kırk yıllık hātūnın öldürüp aldırsın. Seni katı yaramaz herīf seni. Ancak evvelā yüziŋi niçün nikābile tutarsın. Yoksa Frenk uyuzı mı olduŋ?'' dedi. Bahtek āh edüp: ''Ey server ya benim şikāyet etdügim kadar yok mıdur? Şimdi bu yolda gelürken ol ʿAmr didükleri [s.künden asılacak][120] ʿayyār sakalım tıraş eyledi. Bunda hicābla geldim. Şāh divānına ne sūret ile varayın.'' dedi. Melik Kaytafā ʿAmr'a muhabbet eylemişdi. Bahtek'iŋ sögdügin görüp dibelek yavuzlanup bir yol bire değnek eyledi. Bahtek: ''Nedür aslı?'' deyince ''Bre gidi! Siz benim dostuma gözüme karşu sögersin.'' ''Bre bir dahi sögmeyem sultānım.'' diye gördi. Melʿūnı yaturup gidi g.tüne beş yüz değnek çaldılar. Bahtek feryād eder: ''Ey pehlivān nedür suçum?'' deyü gördi. Kaytafā: ''Melʿūn seniŋ suçuŋ çok, öldürsem yarı suçuŋ yanıŋa kalur. Evvelā Şāh

/34a/

divānında senden gayrı adam yok mıydı ki seni gönderdiler ve olur olmaz sözi niçün dilüŋe alursın ve bir dahi benim yanıma gelmiyesin.'' deyüp kovdı. Bahtek sögerek taşra oldı. İt cānlu melʿūn kötek yemeğe itmānı yerinde çokluk aldırmayup oradan katırına bindirdiler. Sürüp Şāh'a geldi. ''Şāh'ım andan saŋa fā'ide yokdur. Nār [u] nūr

[120] Üzeri silinmeye çalışılmış ama okunuyor.

hışmına uğrasun. Ben aŋa yarayam deyü baʿzı sözler söyledim. Ol elem çeküp baŋa şöyle eyledi. Kandan daʿvet eylediŋ? Hem Yezdān-perestdir ve ʿAmr sāzende sūretinde varup anıŋla musāhib olmuş. Şimden gerü bu dahi andan ne umarsın?'' deyüp cümle olan ahvāli beyān eyledi ve ''Bu yüziŋe nikāb niçün tutdıŋ?'' dediler. Āh edüp bu nā-bekār ʿAyyār'ıŋ zamānında bizim sakalımız uzamadan kaldı.'' dedi. Şāh da kāh güldi kāh elem çekdi. Hey melʿūn bilürsün hod her kanda varsaŋ böyle bir kabāhat edersin. Ya ne lāzım seniŋ kumsulanmaŋ.[121]'' dedi. Üçünci gün Melik Kaytafā da yüz biŋ ʿaskeriyle gelüp iki ʿasker ortasında konup Şāh ʿaskerine karışmadı. Ammā Nuşirevān yine Kaytafā'ya nüzūl-ı niʿmet gönderdi. Beriden Sāhip-kırān ve begler Kaytafā'nıŋ geldügin görüp ʿAmr'a bakdı: ''Ey ʿAyyār

/34b/

Ey ʿAyyār var, Kaytafā'yı gör, fikri nedür?'' dedi. ʿAmr sürüp kendi sūretiyle Kaytafā'ya geldi. Kaytafā: ''Hoş geldiŋ ʿAyyār!'' deyüp ʿazīm riʿāyet eyledi. ''Hamza benim içün ne der?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Ey server ne dese gerekdür. Seniŋ adıŋ işidelden beri gice gündüz şu dilāveri görebilsek ve Hāk Teʿālā verse bize yār olsa birlige bitüp serā-perde-i Süleymānī'de bir yerde ʿişret eylesek ve birbirimizle yār ve karındaş olup küffāra kılıç urup kol kanad olurdı.'' der. ''İşte anıŋ zikri dāim böyledir. Eriŋ kadrin bilür. Bulsa dünyāda olan nām-dārları kendüye yār ederdi. Şu nā-bekār Zupūn'a ve Eba ʿÖmer'e ol kadar çalışdı. İmāna gelir deyü olmadı. İmāna gelüp Müslimān olmadılar. Birer yol imāna gelüp tekrār mürted oldılar. Yine dahi fırsatların bulsa öldürmez ola kim insāfa geleler deyü umar. Ammā melʿūnlarıŋ küfürleri kat kat olup paslandı. İmāna gelmek ihtimāli yokdur.'' dedi. Kaytafā hazzeyledi. Hamza kendüye böyle meyl etdüginden andan eyitdi: '''Ayyār hele meydān olun görelim. Hāk Teʿālā ne gösterir.'' dedi. Yine ʿAmr bir mikdār Kaytafā'yı eğlendirüp vāfir ihsānın aldı. Andan icāzet alup revāne olup Hamza'ya geldi. Kaytafā'nıŋ selāmın degirüp

/35a/

olan musāhabetlerin hikāye eyledi. Emīr'iŋ iştiyāk[ı] ziyāde oldı. Çünki ol gice geçüp erte oldı. Melik Kaytafā bir nāme yazup Hamza'ya elçi gönderdi. Ol kimseler serā-perde-i Süleymānī öŋüne geldikde haber oldı. ʿAmr karşu çıkup öŋlerine düşüp ʿizzetile içeri getürüp anlar da Emīr-i Merdān'ıŋ huzūrına gelüp tapu kılup duʿālar eylediler. Server işāret eyledi. Altlarına zerrīn sandalīler kodılar. Bunlardır oturdılar. Sükkerī şerbetler verdiler, içdiler. Andan server baş götürüp bunlara: ''Hoş geldiŋiz! Ne haber?'' dedi. Elçiler tekrār duʿā edüp: ''Ey dilāver Melik Kaytafā size selāmlar eyledi ve işte nāme gönderdi görüŋ.'' deyüp nāmeyi sundı. Emīr-i Merdān alup okudı. Evvelinde Hāk Teʿālā'yı yād edüp ''Benim kattan ki Melik Kaytafā'yım. Sen ki Hamza bin ʿAbdü'l-muttalib'sin. Nāmım saŋa vusūl buldukda maʿlūm ola ki ey dilāver göŋül kalsun yol kalmasun.[122] Benim seniŋle ʿadāvet-i dīnimiz yokdur ammā sefer edüp gelmeden maksūdum oldur ki benim ceddim Sām'ıŋ bir kat ālāt-ı harbī seniŋ eliŋe girmiş ve serā-perde-i Süleymān ki ceddim Sām Süvār'ıŋ anda sandalīsi var imiş. İmdi ben var iken sende durmak münāsebeti yokdur. Baŋa verüp isterseŋ sen de gelüp baŋa tābiʿ olasın. Saŋa riʿāyet edeyin.

---

[121] '' kumsulanmaŋ'' kelimesi her iki nüshada da kullanılmamıştır. 34b, 35a, 35b, 36a varaklar İÜ nüshasında özetlenerek yazılmıştır.

[122] '' göŋül kalsun yol kalmasun'' her iki nüshada da yoktur.

/35b/
İstersen̨ elin̨de irādetin̨ Mekke'ye varup ʿibādete meşgūl olasın. Yok dirsen̨ ceng mukarrerdir.'' demiş. Emīr-i Merdān cevāp-nāme yazup elçinin̨ eline verdi ve her birine hilʿatler verüp gönderdi. Çünki Kaytafā'ya geldiler nāmeyi verdiler, okudı. Demiş ki: ''Ey merd-i güzīn hoş geldin̨, safā geldin̨! Bizden ālāt-ı Sāhip-kırān'ı daʿvā ve taleb eylemişsin. Ey dilāver! Ben anı senin̨ hazīnen̨den uğrulamadım ki benim atam dedem mālıdır. Baŋa mīrāsdır. Ver diyesin. Ben anları kūh-ı Kaf'da tılsım feth edüp hezār zahmetler ile ele getürdüm. Sen degül şimdi Sām kendi gelse birin vermem. İllā meğer meydān ortasında dest-i kahrın̨la arkam yere getürmeğe kādir olasın. Ol zamānda hiç minnetsiz alursun ve illā birin dahi iyilik ile vermek mümkin degüldür. At binenin̨ kılıç kuşananın̨dır.[123] Şöyle maʿlūm ola.'' dedi. Melik Kaytafā: ''Hoş imdi. Ben cengden yüz çevirmem. Zāhir iyilik ile vermeyicek meydānda almağa ʿāciz degülem.'' deyüp emreyledi. Gümbür gümbür ceng tablı çalınup nidā etdirdi kim ''Yarın ceng-i sultānī ve neberd-i hakanīdir. Hāzır olun̨.'' deyü. ʿAmr'ın̨ şākirdleri bu haberi işidüp Sāhip-kırān'a gelüp haber verdiler. Server de ʿAmr Maʿdī'ye hilʿat verüp emreyledi. ʿAsker içinde

/36a/
nidā etdürdi ki: ''Ey gaziyān-ı İslām! Siz de bilin ve hāzır olun ki yarın Melik Kaytafā ile cengdir.'' deyü. Beyt:

İki ʿasker serāser oldı āgāh
Ki olur ceng-i sultānī seher-gāh

Bunlardır iki tarafdan ol gün ol gice hāzır ve müheyyā oldılar. Küffār ʿaskeri de haberdār olup ''Biz seyirciyüz. İki bölük Yezdān-perestler görelim neylerler. Her kankısı bozulursa bize fā'idedir.'' derlerdi. Çün kim ol gün ve ol gice geçüp sabāh oldı. Beyt:

Felek şāhı yine tahtına ağdı
O şāhın̨ nūr-ı ʿadlī yere yağdı

Karalık leşkerin sürdi ol nūr
Cihāndan kaçdı gitdi sūy-i deycūr

Bu kez çetr-i hümāyūn kurdı gündüz
O çetrin̨ potundan doldı düpdüz

Kamu başdan başa dünyā bezendi.[124] Nesir: Çünki sabāh oldı āfītāb-ı ʿālem-tāb kulle-i Kaf'dan baş götürüp ʿarz-ı cemāl eyledi ve cemāliyle dünyāyı rūşen kıldı. Üç bölük ʿasker yerlerinden durup cebe ve cevşen giyüp ve ālāt-ı harblerden üzerlerine pūşide kılup at ve fil ve gergedan arkasına süvār olup meydān kenārına gelüp kāt-ender-kāt alaylar ve sāflar bağlayup meymene ve meysere kalb-i cenāh ārāste ve pīrāste

[123] Bu atasözü SÇ nüshasında vardır. İÜ nüshasında yoktur.
[124] Beyitler her iki nüshada da yazılmamıştır.

kılındıktan soŋra her tarafdan nazar-ber meydān kılup ʿaceb bu dem ve bu sāʿat meydāna kim gire erlik hünerin kim göstere derken

/36b/

anı gördiler. Melik Kaytafā'yı kubbe-nişīn altmış beş arış kadd ile altında olan filin meydāna sürdükde begleri piyāde olup cebe ve cevşen eteklerin bellerine sokup bunı ta'zīm ile meydān ortasına getürüp selāmlayup yerlerine gitdiler. Beriden Melik Kaytafā meydānda yalŋız ʿayyārıla kalup bir mikdār tarīd u cevelān eyledi ve silāhşörliğin gösterdi. Görenler pesend eylediler. Andan naʿra urup: ''Ya Hamza meydānıma er gönder benimle ceng murād eden begleriŋe māniʿ olma.'' dedi. Hemān beglerden sayış erenleri yer yer icāzet isteyüp Kaytafā'nıŋ cengin murād eylediler. Server: ''N'ola begler ammā ol dilāver battāl erdir. Yok yere ʿırzıŋız yıkılup her biriŋiz tālib olmaŋ. Hele biriŋiz girsün görelim nice olur yol ile'' deyüp Melik Behrām'a bakdı: ''Yürü dilāver sen gir meydāna görelim er gibi ol.'' dedikde Melik Behrām-ı Kürd Hakanī kırk sekiz arış kaddıyla gergedanın sürüp ʿazm-ı meydān eyledi. Melik'e mukābil olup selām verdi. Kaytafā ʿaleyk alup Behrām'ı görüp beğendi. ''Āferīn! Hamza'nıŋ böyle bir tüvānā kulı ola.'' deyüp pesend eyledi. Behrām da Kaytafā'ya nazar eyledi gördi. Tüvānā dilāver siyāh sakallu ak yüzlü kara gözlü pür-heybet er murassaʿ cebeler giymiş

/37a/

başında bir zer-efşān miğfer üstüne üç kat altun zincir dolamış iki kılıç iki dokuzar aynalu siper götürür. Bu da hayrān oldı. Andan Melik Kaytafā da döndi Behrām'a: ''Ey dilāver merhabā, hoş geldiŋ! Besbellü Hamza beglerinden bir nām-dārsın. Ancak bu ʿaskerde ne nāmıla yād olursun ve ne zamān Hamza'ya kul olduŋ?'' dedi. Melik Behrām: ''Server adıma Melik Behrām-ı Kürd Hakanī derler. İbtidā Hamza, Şāh Nuşirevān'a varup pāy-ı taht pehlivānı olup Rüstem sandalîsinde oturdukda Şāh'ıŋ Güstehem nām bir pehlivānı var idi. Beni diyārıma gelüp darbla bağlayup getürmeğe geldi. Ben de bir darbla yıkup çoban edüp koyun gütmeğe taʿyīn eyledim. Kıssa çok soŋra hīle ile baŋa dārū verüp bağlu Şāh'a getürdi. Hamza da bunda idi. Beni söyletdiler. Ben, 'Güstehem beni hīle ile bağladı.' dedim. 'Ol erlik ile bağladım.' dedi. Āhir Hamza koyuveriŋ bir dahi Güstehem ile tutuşsunlar eger Güstehem herīfi ölmezse ben kefīl yine Behrām'ı bend edüp eliŋize vereyim.' dedi. Bu kavlıla koyuverdiler. Āhir Güstehem yüze gelemeyüp hastalığa urdı. Ben Hamza ile kırk gün ceng eyledim. Āhir beni basdı. Müslimān olup kul oldum.'' deyüp cümle kıssasın beyān eyledi. Kaytafā Behrām'ıŋ macerāsın işidüp:

/37b/

''Merhabā ey dilāver! Merd-i güzīn imişsin. Ammā bu Hamza'ya siz ne hoş nasīhat etmediŋiz? Ceng ü cidāl olmadın ve ʿırzı dahi yıkılmadın. Baŋa ceddim yādigārların verse olmaz mı? Benim hod vasfım işitdiŋiz.'' dedi. Melik Behrām eyitdi: ''Ey dilāver bu sözi ne ʿāklile söylersin? Bir dilāver ki kırk elli yıldır, at binüp kılıç kuşanup dahi öŋüne kimse durmadı ve arkası yere gelmedi. On sekiz yıl kūh-ı Kaf'ı şikār eyleyüp Sāmlar ve Kahramānlar elinden ʿāciz olduğı Ra'd Berk ve Semendun hezār yek-desti helāk eyleye ve define-yi Süleymān'a vasıl olup bār-gāhın çıkara Kaf kapusın kaldura ʿālemde bu kadar sāhip-kırān aŋılurken hiç göz göre çıkarup saŋa ālāt-ı harbin iylikle

verür mi? Nihāyet meydān ortasında eger gālib olursaŋ hüküm gālibiŋ ol zamānda verür ve ilde kendüye taʿn edecek hāl kalmaz.'' dedi. Melik Kaytafā: ''Āferīn Server eyü dediŋ. Er olan gayret altında ölmek gerekdür.'' ''Di İmdi hamle eyle görelim ne mikdār kuvvete māliksin?'' dedi. Melik Behrām: ''Server hamleyi sen etseŋ olmaz mı?'' ''Ben hālā Sāhip-kırān'ıŋ ser kaplanıyım.'' dedi. Kaytafā yavuzlandı: ''Ne söyler bu nā-bekār sen Sāhip-kırān ser kaplanı geçersiŋ. Ben kendim Sāhip-kırān geçersin. İmdi hamleyi

/38a/

sen edersin.'' deyüp nizāʿā başladılar. Beriden Emīr-i ʿArap, ʿAmr'a bakup: ''Ey ʿAyyār, Behrām Kaytafā ile ne çok musāhabet eyledi. Var söyle hamle eylesün.'' dedi. ʿAmr gelüp: ''Ya Behrām Sāhip-kırān nizaʿı koyup hamle eylesün.'' dedi dedikde Melik Behrām dahi eline nīzesin alup bir nīze urdı. Kaytafā ol dokuz aynalu siperin berāber verüp çarpup menʿ eyledi. Ammā Behrām da ʿaceb zor görüp beğenüp āferīn eyledi. İkisi de meydān başına çıkdıkda Melik Behrām çıkarup: ''Ey dilāver gel berü yek-ā-yek ceng edelim.'' dedikde Melik Kaytafā dahi nīze ile yetişüp hamle eyledi. Behrām da siper ile çarpup gerçi erlik kuvvetiyle menʿ eyledi. Ammā ʿazīm elem çekdi. Andan yek-ā-yek birbirine on ikişer nīze hamlesi eylediler. Bundan soŋra ellerine gürz-i gıranların alup yigirmi dört gürz hamlesi hatā geçdi. Behrām gayrete gelüp fil sürüp bir gürz öyle urdı kim Kaytafā gürz verince hatā edüp arkaya aldıkda kaddi ham-ender-ham oldı. Kaytafā ziyāde elem çeküp ol elem ile filin sürüp yetişdi. Behram'a bir gürz öyle urdı kim Behrām'ıŋ gürz elinden fırlayup arkaya dokundukda at boynın koça düşüp ʿāklı gitdi. Kaytafā'dır gürzün tarafıyla

/38b/

salup çıkarup yetişdi. Kemerine dest urunca Behrām da kendüyi cemʿ edüp gözin açdı gördi. Kaytafā kemerine el urmuş. Hemān bu da anıŋ yakasına yapışup filleri üzerinde keşākeşe başladılar. Kaytafā yakasına yapışduğuna ʿār edüp hışımla bir zūr şöyle eyledi kim Behrām'ıŋ rahşı iki dizleri üzerine çökdi. Behrām ol hāli görüp kendüyü zemīne atdı. Ammā Kaytafā'nın yakasın elden komadı ve bir zūr şöyle eyledi ki ikisiniŋ zūrundan Kaytafā'nıŋ bir rikābı kırılup filiyle yanı üstüne yıkılayazdı. Hemān o da yere inüp gazabla bir muşt çarpup yakasın kurtardı ve kuvvetile zūr etdükde üç karış yerden kaldırdı. Behrām silkinüp lenger saldı. Ayakları yere indi. Kaytafā bir zūr dahi eyledi. Gö[g]sine berāber kapdı. Behrām yine lenger verdükde kemer tākat getürmeyüp kütür kütür kırıldı zīr u zeber oldı. Melik Kaytafā üzerine gelüp diledi ki bağlıya hemān Siyeh Şīr-i Asyābī naʿra urup yetişdi. Mukābil oldı. Behrām'ı meydāndan çıkardılar. Melik Kaytafā Siyeh Şīr'i gördi. Bir kara yağız çār-ebru dilāver kırk iki arış kadd çekmiş başına turna telleri sokmuş omuzunda bir büyük

/39a/

deste-çūb bir kırmuzı gergedana binmiş garīb ve ʿacīb erdir. Kaytafā bunı da beğenüp ''Hoş geldiŋ yiğidim! Hamza ʿaskerinde saŋa kim derler.'' dedi. Siyeh Şīr eyitdi: ''Baŋa Siyeh Şīr-i Asyābī derler. Bu yakında Eba ʿÖmer Hamza'yı yaralayup anı getürüp benim değirmenime düşdi. Ben de düş görüp Müslimān oldum ve tīmār eyledim ve uğrunda Şāh ʿaskeriyle eyü ceng eyledim.'' deyüp cümle ser-güzeştin hikāye eyledi. Kaytafā: ''Di Hamle eyle imdi.'' dedi. Siyeh Şīr: ''N'ola!'' deyüp birbiri ardınca üç

deste-çūb urdı. Kaytafā menʿ eyledi ammā beğendi. Kaytafā dahi gürzün çevirüp bir darb öyle urdu kim rahşınıŋ beli kırıldı. Siyeh Şīr kendin yere atup ayak üzerine durdı. Kaytafā ardına dönüp suratına bir tabanca şöyle çarpdı ki Siyeh Şīr'iŋ ağzından burnundan kan atılup kıçın kıçın gidüp g.ti üstüne oturavardı. ʿAmr erişdi kabdı. Ol mahālde Melik Behmen-i Kūhustānī rahşın sürüp öŋün aldı. Kaytafā bunuŋ da kim olduğun bilüp söyleşerek azgaşdılar. Ellerine nīzelerin ve gürzlerin alup cenge başladılar. El-kıssa aralarından altmış hamle hatā geçdi. Birbirin alamadılar. ʿĀhir bellerinden hām ibrişimden bükülmüş kemendlerin çözüp halka halka edüp birbirine atdılar. Bellerine

/39b/

girift oldı. Andan birbirin çekdiler. Kazāyla Behmen'iŋ gergedanı yıkıldı. Kaytafā on iki adım yer Behmen'i sürdi. Behmen zemīne dürüst basup kemendi koluna dolayup bir yol çıkarup şöyle çekdi ki gergedan kıçı üzerine çökdi. Bir dahi zūr edince Kaytafā kendin yere atup kemendleri bellerinden çıkarup muşt muşta yaka yakaya oldular. Āhir kemer kemere oldılar. Behmen aşağa zūr edüp Kaytafā'nıŋ bir dizin yere getürdi. Kaytafā silkinüp bir dizin alup bir zūr eyledi. Behmen'iŋ iki dizlerin yere getürdi. Behmen gayret edüp silkinüp bir dizin aldıkda Kaytafā: ''Baka nā-bekārı kurtulmak mı istersin?'' deyüp bir zūr dahi eyledükde kemer zinciri kırılup elinde kaldı. Kaytafā kemeri üzerine atup: ''Ya Behmen! Var bir muhkem kemer kuşan da gel. Er olan böyle çürük kemer mi kuşanur?'' deyüp vardı gergedanına bindi. Ammā beriden Tur Serkeş karındaşınıŋ ol hālin görüp rahşın sürüp Kaytafā'ya berāber oldı. Behmen'i meydāndan çıkardılar. Beriden Bahtek ise: ''Gördüŋ mü Şāh'ım bir ʿÖmer Yunanī bir de Hamza kaldı? Sā'iri ise deste işidir. Bunları böyle edicek Kaytafā Hamza'yı mecāl vermeyüp helāk eder.[125]

[***/25b/***

Bahtek eyitdi: ''Şāh'ım işte Ömer bin Hamza ve bir de Hamza kaldı. Görelim nice olur.'' dedi. Ammā Kaytafā gördü ki bir yüzü nikāblı kendüye mukābil oldu. ''Ey dilāver kimsin?'' dedi. Tur Serkeş: ''Bilmezsün.'' deyüp cenge başladı. Ta öyleden ikindi vakti olunca ʿāzim ceng eylediler. Tur Bānū gördi hasım kavi āhir dal-tığ olup bir tīğ havāle eyledi. Melik Kaytafā siper salup menʿ eyledi. Kaytafā da bir nize urdu. Tur Serkeş siper verince demir siperden yol bulup kemer zencirine erişti. Tur Bānū kendiyi uğurladı gönderdi ammā cebesin söküp iki yerden zahm urdu ve zūrundan rahşından ayrılup zemine düşdi. Ömer bin Hamza ol hāli görüp heman naʿra urup Kaytafā'nın önün aldı. Sahip-kırān Ömer'e eyitdi: ''Tiz var. Bānū'yı nikābı yüzinden düşmeden kapup getir. Zirā bize ʿār olmasun.'' dedikde Ömer varup Tur'ı kapup alem dibine getürdi. Ammā Melik Kaytafā şehzādeyi görüp yigirmi dört arış kadd çeker. Esb-i Duhāna üzerinde cevāhirlere gark olmuş bir nev-hāt dilāverdir. Kaytafā bunu görüp eyitdi: ''Ey nev-civān benzer ki sen sahip-kırān oğlu veya bir şehzāde olasın.'' dedi. Ömer bin Hamza: ''Āferīn izʿanına işte ben Hamza'nın Yunan zeminde vücuda gelen oğluyum.'' deyüp kendüsin tarif

[125] 39a ve 39b varaklar İÜ nüshasında bir iki cümle ile özetlenerek anlatılmıştır. 40a, 40b, 41a, 42b varaklar İÜ nüshasında bir sayfada (27b) özetlenerek yazılmıştır.

/26a/
eyledi. Kaytafā: ''Ey şehzāde merhabā ve hezār āferīn. Ol Hamza'ya kim sencileyin oğul sahibi olmuş.'' deyüp andan birbirlerine hamle teklīfine başladılar. Hamza ʿAmr'ı gönderip ''Var söyle oğlum hamle eylesün.'' dedi. Amr gelüp söyledikde Ömer bin Hamza el nizeye urup hamle eyledi. Kaytafā menʿ edüp el-kıssa ahşama değin ceng eylediler. Kaytafā eyitdi: ''Şehzādem var atan Hamza'ya benden selām eyle sabāh anınla][126]

/40a/
buluşalım.'' dedi. ʿÖmer bin Hamza: ''N'ola server!'' deyüp dönüp kondılar. Bahtek ve Şāh şād oldular. Bu dilāveriŋ elinden iş gelür derlerdi. Ez-in cānib bu tarafdan Emīr-i Merdān çünki serā-perde-i Süleymān'a gelüp Sām sandalīsinde karār eyledi. Cümle begler geldiler yerlerinde oturdular. Server ʿırzı yıkılan dilāverlere tesellī verüp: ''Ey begler elem çekmeŋ öyle olur el elden üstündür. Kim bilür bu rūzgārda dahi kimlere rast geleyüz? Ammā bundan hazer gerekdür. Hemān beni de duʿādan unutmaŋ. Hāk Teʿālā ʿırz-ı Sāhip-kırān'ı bunuŋ şerrinden saklaya.'' dedi. ʿÖmer bin Hamza: ''Devletim ata sizden soŋra böyle bir dilāver dahi görmedim. Size selām eyledi. Benimle yine yarın ceng edecek oldı.'' dedikde Mukallid Nev-civān ayağa durup: ''Devletlü Sāhip-kırān bunlar nöbetin savdı. Yarın Kaytafā'nıŋ meydānın baŋa veriŋ. Bir yol ben de görüşeyim.'' dedi. ʿÖmer bin Hamza: ''Ey server mağrib dahi baŋa galebe eylemedi. Yarın tekrār buluşup ayırd olalım. Andan sen de buluşasın.'' dedi. Hamza eyitdi: ''Oğlum niçün böyle dersin? Bir server misāfirdir her vecihle riʿāyet lāzımdır. Sen bu seferlerde çok maʿreke eylediŋ. İsbāt-ı vücūd eylediŋ. Ya şimdi ʿırzıŋ yıkılmadan ne hazzedersin. Ko meydāna bu girsün.'' deyüp Mukallid'e

/40b/
icāzet verüp hilʿat giydirdi. ʿÖmer bin Hamza ziyāde elem çekdi ammā tınamadı atasınıŋ sözine muhālefet cā'iz degül. Beriden ʿAmr ʿAyyār Hamza meclisin savdukdan soŋra sürüp Kaytafā'ya geldi. Melik Kaytafā hazzederdi. Vardıkça ʿAmr'a çok ihsān ederdi. Anıŋ-çün ʿAmr da her zamān Kaytafā'yı ziyārete varup tizce tizce yoklardı. ''Bu kez yine hoş geldiŋ ʿAyyār! Ne var ne yok? Hamza meclisinde benim içün ne söyleşürler.'' dedi. ʿAmr: ''Ey dilāver ne deseler gerek seni iyilik ile aŋmadan gayrı sözleri yokdur. Her biri biz böyle dilāver görmedik. Meğer dünyāda bunuŋ emsāli Lenduhā var ola derler. Hattā Sāhip-kırān'ıŋ ciğer köşesi ʿÖmer bin Hamza-ı Yunanī pederiniŋ nazarına geldikde seniŋ selāmıŋ ulaşdırdı ve eyitdi: ''Devletim ata senden soŋra böyle bir er dahi görmedim ʿazīm kuvvete mālikdir.'' dedi. ''Ol mahālde Hamza'nıŋ āhiret oğlı vardır. Mukallid Nev-civān derler. Ol seniŋ meydānıŋ istedi. Hamza icāzet verüp hilʿat giydürdi. Yarın ol seniŋle ceng itse gerekdür.'' dedikde Kaytafā elem çekdi. Zirā dahi Mukallid'iŋ mertebesin bilmezdi. Bir mikdār gurūr edüp: ''Çünki ol nā-bekār haddini ve mikdārını bilmeyüp benim gibi bir Sāhip-kırān'ıŋ meydānın isteye. İmdi yarın bende aŋa bir

[126] Bir varak eksik olup varaklar üzerinde eski yazı ile 40'tan 42'ye geçilmiş. Eksik olan varak SÇ nüshasında bulunup okunmuştur (25b, 26a).

/41a/
bir iş edeyin ki biri dahi fadūlluk edüp Kaytafā'nıŋ meydānın istemeye.'' dedi. ʿAmr: ''Ey server öyle deme Mukallid özge erdir. Mağrib diyārınıŋ şīr-i ziyānıdır. Hamza Kaf'da iken Tanca kalʿasınıŋ öŋünde Şāh Nuşirevān'ıŋ yedi sekiz müteʿayyin pehlivānları ki eŋ aşağası Zupūn'dur. Her birine zahm-ı şedīdler urup yigirmi kerre yüz biŋ ʿaskerin bozup Şāh'ı kaçırup cümle bār-gāhların zabt eylemişdir.'' deyüp Mukallid'i biraz vasf eyledi. Andan biraz ʿişret edüp ʿAmr mekānına gitdi. Ol gice yine üç bölük ʿasker ārām edüp çünki seher yetişdi. Beyt:

Güneş çün kim pususın açdı başdan
Hatāsı intikām aldı Habeş'den

ʿAlem değdi cebel başına gündüz
Serāser ʿāleme ʿarz eyledi yüz[127]

Kuruldı kırmızı çadır-ı hümāyūn
Cihān bağdadına taht urdı Me'mūn

Küdüretden safā buldı zamāne
Vefā ol vaʿdeden geldi cihāne[128]

Nesr rāvi eyder: Çünki sabāh oldı neyyir-i aʿzīm ufk-ı muʿazzamdan baş getürüp dünyāyı nūrıla rūşen kıldı. Yine seherden üç bölük ʿasker yerlerinden durup at ve fil ve gergedanları arkasına süvār olup meydān merkezine gelüp rū-be-rū alaylar ve saflar bağlayup nazar-ber meydān kıldılar. Bugün meydâna kim gire derken yine altmış beş arış kaddıla Melik Kaytafā gergedanın meydāna sürüp

/41b/
miyān-ı meydāna geldi. Tarīd u cevelān edüp yine Hamza cānibine yüz tutup: ''Kanı bizim içün hilʿat giyen dilāver gelsün görelim daʿvā etdügi kadar var mıdur?'' dedikde Mukallid Nev-civān Emīr'den duʿā taleb edüp ʿazm-ı meydān eyledi. Kaytafā'ya mukābil olup selām verdi. Melik Kaytafā ʿaleyk alup gördi. Mukallid hadd-i zātında kırk dört arış kadd çeker. Mücevher cebeler giymiş. İki tīğ ile iki siper götürür. Bir çār-ebru Nev-civāndır ki yüzine bakan hayrān olur. [...][129] Sīnesi yassı, yāl ü bālı yerinde, üzerine erlik düşer.[130] Cünbüşi merdāne beğendi döndi: ''Ey Nev-civān hoş geldiŋ! Ne ʿaceb benimle cenge ʿacele eylediŋ.'' dedi. Mukallid Nev-civān: ''Hoş bulduk server! Böyle etdügümiŋ aslı budur ki ʿÖmer bin Hamza Sāhip-kırān'ıŋ ciğer köşesidir. Bir hatā olacak olursa Emīr-i ʿArap kendi meydāna girer. Andan soŋra bize nöbet değmez. Lāzım geldikde Süleymān bār-gāhında seniŋle mertebemiz bilinmez.'' dedi. Melik Kaytafā: ''Ya şöyle mi? Şimdi siziŋ iʿtikādıŋız bunuŋ üzerine midür ki Hamza baŋa galebe eyleye?'' dedi. Mukallid Nev-civān: ''İnşā-Allah biz[im] hiç şüphemiz yokdur.

[127] SÇ nüshasında bu dize "Seraser arz eyledi alemlere yüz" şekinde yazılmıştır.
[128] Bir dize hariç SÇ nüshasında diğer beyitler aynen yazılmıştır. İÜ nüshasında bu beyitler yoktur.
[129] Yanlış yazılan kelimenin üzeri önce silinmiş sonra üzerine çizgi çekilmiştir. Çizginin altına noktalar yapılmıştır.
[130] Bu cümle her iki nüshada da yoktur.

Hamza saŋa gālib olup döge döge bağlaya şimdiden bizim gayret çekdügimiz oldur ki sen serā-perdeye geldikde bizim üst yanımızda

/42a/
oturasın.'' dedi. Melik Kaytafā: ''Eyü sevdaya düşmüşsün dahi doğmadık oğlana okudıŋız imdi. Hamle ile begü belli olur.'' dedi. Mukallid Nev-civān ʿināđ etmeyüp eline nīze alup hamle eyledi. Zirā Emīr-i Merdān ısmarlamış idi. Muhālefet etmeyüp hamle ede ammā beriden çünki Mukallid nīze ile hamle eyledi. Melik Kaytafā siper verüp menʿ eyledi. Ammā vücūdı sarsıldı. Başın salup pesend eyledi. Üç hamlesin menʿ edüp üç hamlede Kaytafā eyledi. Mukallid menʿ edüp üperdi. Uyandı mest idi ayıldı. Ömründe böyle hasma rast geldügi yok idi. Ammā yine merdāne gele bir gele Mukallid, Kaytafā ile öyle olunca ceng-i ʿazīm eylediler. Mukallid gördi. Kaytafā bir demürden dağdır. Gürz ve nīze kār etmez. Kendü kendüye gayret verüp: ''Ey Mukallid bugün bu meydāna daʿvā ile girdiŋ. Kaytafā'ya bir iş edemezseŋ. Erenler ortasında ol birilerinden ne farkıŋ olur.'' deyüp nöbet kendüye geldikde var kuvvetin bāzūya getürüp rahşın sürüp mīzān yerine geldikde kol kaldurup ʿāşıkane bir gürz urdı. Kaytafā gürzün berāber verdükde gürz gürzden tiz ayrılup başın kaçurınca ölmedi. Gürzüŋ kenārı başına dokunup miğfer yoğrulup başı şakk olup kan koynuna doğrı akdı.

/42b/
Andan omzına inüp Kaytafā yıkılayazdı. Mukallid gürzün zabt edüp geçüp gitdi. Ammā Kaytafā kendüye bu iş olduğuna kakıyup gözleri cihānı görmez oldı ve zahmına bakmayup gergedanın sürüp nice kim erişdi. Rikāba dürüst basup bir gürz şöyle urdı kim Mukallid gürzün karşu verdi ammā gürz ʿaceb şiddetile geldi gördi hatā ede yorur. Baş kaçurup arkaya aldıkda arkada siper tār u mār olup ağzından ve burnundan kan gelüp bindügi rahşıŋ kütürdek beli kırılup Mukallid rahşıyla yıkılup ʿakıl dā'iresinden çıkdı. Ammā Kaytafā'nıŋ da artık cenge iktidārı olmayup hareketden kaldı. Bir cānibden Kaytafā'nıŋ begleri gelüp Kaytafā'yı meydāndan çıkardılar. Mukallid'i ʿAmr kaldurup götürdi. Zupūn ol hāli görüp: ''Hay nā-bekār oğlanıŋ elinde zehir vardır.'' dedi. Şāh da gam-gīn oldı. Bahtek: ''Şāh'ım öyle olur hatāyla oldı. Ammā Mukallid'iŋ de hāli ne oldı gördüŋüz.'' dedi. Cümle üç tarafdan dönüp kondılar. Beriden Mukallid'iŋ ʿāklı başına gelüp kendüyi bu hālde görüp āh eyledi. Emīr-i Cihān: ''Oğlum elem çekme öyle olur. Kaytafā çok ziyāde erdir kırmaz seniŋde anda ölüme berāber zahmıŋ vardır.'' deyüp tesellī verdi. Andan ʿAmr'a merhem-i Süleymānī

[***/27b/***
verüp Kaytafā'ya gönderdi. Ammā beriden Kaytafā kendüye bu hāl olduğuna gāyet elem çekti. Ol mahālde ʿAmr gelip gördi. Melik Kaytafā döşekte yatur. Hātırın sorup Sahip-kırān selāmlar edüp ''Size merhem-i Süleymānī gönderdi.'' dedi. Kaytafā: ''Hāk Teʿālā razı olsun. Lütfeylemişler ammā bana şifā merhemi gerekmez eğer zehirli merhem varsa anı sür helāk olayım.'' dedi. ʿAmr: ''Be hey server! Bu kadar elem çekecek ne var? Kaza ile oldı. Cümle bilürler. Mukallid size herīf değildir. Anı da görsem kan kusup yatur.'' deyüp merhemi öŋüne kodı. Kaytafā da kail olup ʿAmr eliyle pak Kaytafā'nın zahmına bağladı. Üç saatte eyü oldı ve ʿAmr'a vāfir ihsān edüp ve Mukallid'in kan kustuğuna vāfir acıyup ''Ya ʿAmr meydānıma bir gayrı kimesne girmesün. Hamza'yı isterim.'' dedi. ʿAmr: ''N'ola!'' deyüp Hamza'ya gelüp kendüni

meydāna daʿvet eylediğin hāber verdi. Hamza eyitdi: ''N'ola şimden gerü meydān benim olsun.'' dedi. Tarafeynden ceng nidāsı olındı. Şāh haber-dār olup aslın suāl eyledi. Eyittiler: ''Hamza Kaytafā'ya merhem gönderdi. Eyü olup ceng etseler

/28a/
gerek.'' dediler. Bahtek eyitti: ''Zāhir kendüye yār eylemek diler ve gayrı Kaytafā ile kendi ceng eder.'' dedi. Şāh eleme düşdi. Beyt:

Seher çün āb-ı Hızrın aşmasından
Hayat ırmağının ser çeşmesinden

Cemālin ʿarz edüp ol şems-i tabān
Ki zulmünden buldı āb-ı hayvān

Süvār oldu kamu sahip-kırānlar
Peleng-i bebre döndi pehlivānlar[131]

Nesir: Çün sabāh oldu şems havāle kulle-i Kaf'tan başın kaldurup alemi nūr-ı Yezdān ile münevver eyledikde üç bölük ʿasker yerlerinden durup rahşlarına süvār olup meydān kenārına gelüp alaylar ve saflar bağlayup ''ʿAceb meydāna kim gire?'' derlerken Melik Kaytafā-yı kubbe-nişīn alem dibinden gergedanın sürüp ʿazm-i meydān eyledi. Bir zamāndan soŋra hüner gösterüp nar'a urup Sahip-kırān'ı daʿvet eyledi. Pehlivān-ı ʿalem Āşkar*'ı sürüp yakın geldikde kadd hāmide kılup selām verdi. Kaytafā aleyk alup gördi. Hazret-i Hamza radiyallahu anh on sekiz arış kaddini on sekiz sahip-kırān alat-ı harbinden bir dane kendine münāsip olan yadigārlar ile zeyn eylemiş ve Hazret-i Adem'in kisvelerin pazusuna bend edüp ve Yusuf ʿaleyhi's-selāmın pīrāhenin ve İshāk ʿaleyhi's-selāmın zırhın ve Davud ʿaleyhi's-selāmın cebesin ve İbrāhim ʿaleyhi's-selāmın destārın başına sarup üstüne yedi kat zencir sarmış ve Hazret-i Şid ʿaleyhi's-selāmın kuşağın kuşanup Hazreti Hızır taziyānesin beline sokmuş tīğ-i akrebi Süleymānī ve tīğ-ı gam gam Kahramānī ve tīğ-ı Dahhāk sağında ve tīğ-ı Feridun solunda ve tīğ-ı Rüstem ve on iki aynalı Gerşasb*

/28b/
Āhen-dest siperin keffine salup ve Feridun ışıgın giyüp ve Sīmurg-ı ʿAnkā*'nın otagaların başına takmış Hoşeng şalvarın giyüp Rüstem'in ser-müzelerin giyüp dizlerine Feramuz kolçağın geçirüp Sām'ın gürzin el-hāsıl kırk sekiz pare ceng alâtın üzerine araste eylemiş Kaytafā hayran olup ''Meger bu kadar yıldan beri nāmı meşhur olup cihānda Sahip-kırān dedikleri kadar varmış.''*][132]

/43a/

[131] İÜ nüshasında bu beyitler yoktur.
[132] İB nüshasında sayfa numaraları eski yazı ile 44 den 47'ye geçmiş. İki varak kaybolmuş. Bu varaklar incelediğimiz nüshaya en yakın olan SÇ nüshasından okunarak tamamlanmıştır.

deyüp hemān bi-ihtiyār: ‘‘Merhabā ey Sāhip-kırān-ı ʿĀlem hoş geldüŋ! Çokdan seniŋ vasfıŋ işidüp görmeğe tahassürümüz var idi.’’ dedi. Beyt[133]:

Merhabā müştāk idi dilerdi bu cān sizleri
Kıldıŋ ihyā Hazret-i ʿİsa gibi cānsızları[134]

dedikde Emīr-i Merdān: ‘‘Hoş bulduk ey yādigār-ı Sām-ı devrān çünki bizi görmeğe iştiyākıŋız var idi. Bār-gāh-ı Süleymānī’yi kademiŋizle müşerref etseŋiz olmaz mı? Sām yerinde ben otururdum. Sen Zāl-ı zamān yerinde otur ve Kāhir Perī-zād sandalīsinde otur. Hiç birine tenezzül etmezseŋ. Sām sandalīsinde bilece oturalım. Seniŋle yār ve karındaş olalım. Zirā lāyık degüldür ki bu kadar dost düşmān ortasında seniŋ gibi bahadırıŋ ʿırzına noksān gele.’’ dedi. Melik Kaytafā: ‘‘Gerçeksin dilāver bugüne dek benim de gümānım var idi. Ammā bugün ben de bildim ki dünyāda saŋa muʿādil bir er dahi yokdur. Baŋa da gālib olursan ammā zāhir ol bār-gāhda sandalī çeken dilāverler mertebesince otururlar. Ben anda vardıkda altlarında oturmak ihtiyār edemem. Üstlerinde otursam anlar incinür ve el ve ālem Kaytafā, Hamza’dan korkusundan tābiʿ oldı derler imdi. Murādım budur ki bu meydān ortasında saŋa gālib olup ceddim yādigārların senden alam yāhūd arkam yere gelürse ben de ol bār-gāha yolumca varam.’’

/43b/
dedi. Sāhip-kırān: ‘‘N’ola ma’kūl. ‘‘Di imdi hamle eyle görelim. Allah Teʿālā fırsatı kankımıza ihsān eder.’’ dedi. Kaytafā: ‘‘Yok, hamleyi sen eyle. Ben sāhip-kırānlar neslindenim.’’ dedi. Hamza: ‘‘Sen sāhip-kırān neslinden iseŋ ben hālā sāhip-kırānım. Bu yaşa geldim dahi evvel kimseye hamle etmedim.’’ dedi. Birer kat nizāʿā eylediler. Āhir Melik Kaytafā gördi olmaz bezir-hāne sütūnı misāl nīzesin eline alup gergedanına meydān verüp yetişdi. Bir nīze urdı. Hamza siper-i Gürşeble çarpup menʿ eyledi. Ammā Kaytafā da ʿaceb kuvvet gördi. Bir nīze dahi urdı. Hamza anı da menʿ eyledi. Bu kez Kaytafā gürz ile hamle eyledi. Emīr-i Cihān gürz-i Sām’ı berāber verüp menʿ eyledi. Gürzünden āteşler saçıldı. İki gürz bir nīze de Hamza edüp Kaytafā menʿ eyledi. Ammā neye u[ğ]raduğın[135] bildi. Vücūdı sarsıldı ammā gayret pehlivānı ile aldurmayup yine cenge ağaz eylediler. Beyt:

Yek-ā-yek olıcak başabaş olur
Aradan dönicek karavaş olur[136]

deyüp urdılar birbirine nīze ve gürz urdukda nīze ellerinde hallāc yabı gibi iki kat olup siper ellerinde çerh urup āteşler saçulurdı ve zūrlarından kolları bükülüp siper-i sīnelerine kapanup menʿ edince ecel terleri dökerdi ve gürz urdukda iki gürzüŋ kütüldüsinden meydān

[133] ‘‘beyt’’ yerine SÇ nüshasında ‘‘nazm’’ kelimesi kullanılmıştır.
[134] Bu beyit SÇ nüshasında vadır. İÜ nüshasında yoktur.
[135] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ‘‘u[ğ]raduğın’’ şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.
[136] Bu beyit her iki nüshada da yoktur.

/44a/
sarsılurdı. Aralarından çıkan āteşler yeriŋ hād ve hāşākın yakup duhānın havāya ağdururdı. Bunlar bir zamān toz ve tütün içinde kalurlardı. Atlarınıŋ ayakları demür kazuk gibi zemīne gömülürdi. Melik Kaytafā tiz tiz yedek gergedan değişürdi. Tamām birbirin beğendiler ahşama dek ceng eylediler. Ahşam oldukda ayrılup kondılar üç bölük ʿasker bunlarıŋ cengine hayrān olmuşlardı. Sāhip-kırān bār-gāhına geldikde begler su'al eylediler: ''Ya Sāhip-kırān Kaytafā'yı nice gördiŋ. Bugün eyü hasmāne maʿreke eylediŋiz.'' dediler. Server eyitdi: ''Begler Lenduhā'dan soŋra böyle ere bulaşmadım ʿaceb gürbüz pehlivāndır.'' deyüp vāfir medh eyledi. '''Irz-ı Sāhip-kırān'ı Allah Teʿālā bundan saklaya.'' dedi. Kaytafā da çadıra geldikde begleri su'āl edüp: ''Hamza'yı nice gördüŋ.'' dedikde bu da Sāhip-kırān'ı çok medh eyledi. ''Böyle bir er dahi olmaz.'' derdi. Çünki erte oldı yine ikisi meydāna girüp mukābil oldılar ve ellerine nīze ve gürzlerin alup cenge başladılar. Şöyle ki cihānı birbiriniŋ başına tenk eylediler. Beyt:

Yek-ā-yek küt-ā-küt ʿamūd-ı girān
Hacīl-i küşte bāzār-ı āhen girān

Birisi ağar ve birsi iner
Birisi kazā ve birsi kader[137]

Bu üslūb üzerine ahşama dek ceng edüp ahşam ayrıldılar. Bu tarīk ile yedi

/44b/
gün ceng eylediler. Andan Sāhip-kırān eyitdi: ''Ya Kaytafā imdi kānūn-ı kadīm üzre seniŋle yedi gün ceng eyledik üç günde ceng olmayup ʿayş u ʿişret ve sayd u şikār ede[v]üz on birinci gün yine meydāna girüp seniŋle buluşup merdāne ceng ederüz.'' dedi. Kaytafā: ''N'ola nice derseŋ öyle olsun.'' deyüp ayrıldılar. Bār-gāhlarına gelüp üç gün ʿişret edüp isteyen sayd u şikār eyledi. ʿAsker de diŋlendi. Andan dördünci gün yine ceng kösler[i] döğülüp tabl [u] nakāreler çalınup zurnā ve nefīr ecel türküsün ırlayup kürre nayların ağardup yine sahn-ı cihān velvele ve zelzeleye geldi. Yine üç cānibden üç bölük ʿasker yerlerinden durup at ve fil ve gergedanlarına süvār olup alaylar ve saflar bağlayup meymene ve meysere kalb u cenāh ārāste kılındıkdan soŋra nazar-ber meydān kıldılar. Ol mahālde yine Melik Kaytafā'yı kubbe-nişīn gergedanın sürüp meydāna girdi ve tarīd u cevelān edüp Sāhip-kırān'ı daʿvet eyledi. Emīr-i Merdān dahi giyinüp kuşanup Āşkar-ı Div-zāda'ya süvār olup ʿazm-i meydān eyledi. Kaytafā'ya mukābil olup selām verdi. Kaytafā ʿaleyk alup andan söyleşerek azgaşdılar ve ellerine ālāt-ı ceng alup cenge başladılar. Kāh nīze-i cān-sitānla kāh gürz-i gıranla kāh

/45a/
tīr u kemānla ahşama dek ceng eylediler. Ahşam ayrıldılar ertesi yine mukābil oldular. Bu tarz üzre yine yedi gün ceng edüp üç gün ʿişret eylediler andan yine mukābil olup cenge başladılar. Bunlar küt-ā-küt cengde ammā bu cānibden rāvī eyder Serhenk ʿAyyār ʿAmr kendüye renkler verüp kendi bu kadar daʿvāyla geldi. Bir iş başarmaduğuna gice

[137] Bu beyitler her iki nüshada da yoktur.

ve gündüz eleminden bir yerde karār edemeyüp ʿAmr'dan intikām alam deyü fırsatın arardı. Ammā ʿAmr da gāfil olmayup yatağında huzūr ile yatmayup dürlü dürlü tedārikle yatup oturur gezerdi. ''Mā-dām ki bu ʿayyār ile bir taraf olmayınca baŋa huzūr ve rāhat yokdur.'' derdi ve dört tane şākirtlerine tenbīh edüp kendüyi bekledirdi. ''Serhenk ʿAyyār kavī hasımdır. Öldürmeğe de kıyamam bolay kim imāna gelüp bize yār olaydı.'' derdi. Serhenk de gördi ʿAmr katı ihtirāz üzre gezer bir zamān kendüyi gayip edüp görünmedi. ʿAmr Şāh divānı[na][138] geldikçe görmez oldı. ''Şu nā-bekār ʿāceb nice oldı. Başın alup gitdi mi yoksa beni gāfil mi kılmak ister?'' deyüp yine gāfil gezmezdi. Ammā Serhenk de birkaç gün ʿAmr'a tavşan uykusı verüp bir gün kendüyi bir köylü Türk sūretine koyup[139] ʿasker-i İslām içine gelüp [gider][140]

/45b/

gibi şunda bunda boynın burarak gezerek[141] ʿAmr'ıŋ çadırın görüp yatup durduğı yeri nişānnadı. Çünki ahşam oldı. Ol kadar sabr edüp gözetdi ki ol dört ʿayyār uyudı. Anlardan devirmeyüp geçdi. ʿAmr'ıŋ ser u katına vardı gördi. ʿAyyār-ı Cihān uyuyup yatur gāfildir. Hemān dārū vermek istedi ammā ʿAmr'dan gözi korkmuş elleri titredi. Yine kendüye gayret verüp ileri vardı ki dārū [v]ere[142] ʿAmr hareket etmeğe başladı. Meğer ʿAmr da bir kem vakıʿa gördi. Iztırābla hareket ederdi. Serhenk ol hāli görüp kendüyi bār-gāhdan taşra atdı. Beriden ʿAmr uyanup oturavardı. ʿAyyārları çağırup: ''Bre uyur musuz?'' dedi. ʿAyyārlar da uyandı. ''Hayır sultānım uyumayuz.'' dediler. ʿAmr eyitdi: ''Bir ʿaceb vakıʿa gördüm. Allah Teʿālā hayırlar vere. Allahü ʿa'lem yine bir kasiyye uğrayam gibi ammā bolay kim soŋı hayrola ve hem ben uyandıkda gözüme bir hayāl gö[rü]ndü.[143] Gūyā ki bir adam gölgesi geçdi. Korkum çadıra fedāyī girdi. Sakınıŋ Serhenk gelmesün. Ben size inanup bir pāre yatdım.'' dedi. Bunlar: ''Biz nesne görmedik.'' deyüp söyleşürken taşrada bir feryād kopdı. ''Ey Sultān-ı ʿAyyārān dād u feryād Serhenk ʿAyyār'ıŋ elinden baŋa meded eyle Allah rızāsı çün.

[*/29b/* [144]

ʿAmr: ''Bre görün nedir?'' dedi. ʿAyyārlar taşra çıkdılar gördüler bir köylü herīfi. ''Nedir aslı?'' dedi ''N'oldun?'' dediler. Serhenk haram-zāde: ''Ey kişiler baŋa ihsān edüp beni ser-bāz-ı cihān'a buluşdurun. Serhenk ʿAyyār nām bir nā-bekārdan şikāyetim vardır.'' dedi. Fettah-ı Mısrī içeri girüp ''Şöyle bir köylü Türk size buluşmak ister.'' dedi. ʿAmr: ''Getürün görelim.'' dedi. Varup içeri getürdiler. Serhenk bir öpüp duʿa eyledi. ʿAmr eyitdi: Ne haber?'' dedikde Serhenk: ''Sultānım bu fakīr şunda bir köyde

---

[138] Sayfa kenarı yırtıldığı için cümlenin akışına göre okunmuştur.

[139] '' kendüyi bir köylü Türk sūretine koyup'' ifadesi SÇ'de ''kulu kocası şekline koyup'' (29b), İÜ'de ''köylü suretine koyup'' (29a) şeklindedir.

[140] Sayfa kenarı yırtıldığı için cümlenin akışına göre okunmuştur.

[141] '' boynın burarak gezerek'' her iki nüshada da yoktur.

[142] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ''[v]ere'' şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

[143] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ''gö[rü]ndü'' şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

[144] İncelediğimiz nüshada eski yazı ile sayfa numaraları verilmiştir. Eski yazı ile 49'dan 82'ye geçmiş. 33 varak kaybolmuş. Romen rakamları ile sayfa numaraları düzenli olarak sırasıyla 45, 46, 47... yazılmıştır. Bu da gösterir ki eksik olan sayfalar sonradan verilen numaralandırmadan önce kaybolmuştur. Eksik olan 33 varak incelediğimiz nüshaya en yakın olan Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde 899 numara ile kayıtlı 84 varak olan 1262 (1846) tarihli nüshasından tamamlanmıştır.

olurum. Gerçe fakīrim ammā Hak Teʿālā bana bir kız kerem eylemiştir. Hüsn de nazīri yokdur[145] *ve gözler görmemişdir.'' deyü ol kadar medh eyledi ki ʿAmr hod zanparadır. Hemān uykusu açılup gözleri şimşek gibi oynadı. ''Hoş geldin! Güzel ammā nice olsun dersin? Ere vermek mi istersin?'' dedi. Serhenk eyitdi: ''Sultanım! Ol*

/30a/

kızdan gayrı kimsem yokdur. Bu kerre köyde bir ʿAyyār gelmiş. Adına Serhenk ʿAyyār derlermiş. Bilmem kanda geldi. Kızım[ı] sudan gelirken görmüş. Göŋül vermiş ve sorup haber almış. Bu kerre evce geldi ve ''Şol kızını bana ver.'' dedi. Ben kail olmadım. ''Sen ʿAmr ʿAyyār mısın?'' Korkarım kızımıŋ ayağıŋ bağlayup Bırakup gider misin? dedim. Ve hem görüp cānım yakmışdı. Bir zālime benzer zūr ile almak ister. Ben Şāh Nuşi-revān'a varup ahvālim aŋladup şikāyet eyledim. Meğer Şāh'ıŋ makbūli imiş. Benim aslā şikāyetim düşlemeyüp ''Var ver. Kızıŋ andan eyü ere mi vermeŋ gerek?'' dedi. Ve ol haram-zāde dahi yol bulup eline bir kāğıd mühürleyüp verdi. Bir kimesne maniʿ olmaya bu kez ol ʿAyyār baŋa gelüp ol kāğıdı köyüŋ devletlülerine verüp anlar da baŋa ''Bre hey herīf! Bu hālā Şāh'ın kendi eriymiş ola ve eline böyle kāğıd vere. Başından korkmaz mısın?'' dediler. ''Ve anlar da baŋa yardım etmeyüp aŋa muʿāvenet eylediler. Serhenk yüz bulup hemān gelüp evce girdi ve kıza yapışdı. Gördüm alup gideyor yalvardım çünki alursun sabreyle imdi yol ile al bu kadar akrānımız arasında bizim dahi ʿırzımız vardır. Orusbu fahişeler gibi[146] *çıkup gözimize karşu götürme. İki gün otur varayın dostlara haber vereyim gelsünler. Biz de hālimizce düğün edüp nikāh olsun. Al ne çare. Eŋ soŋ oldı olacak dedim ve müdārā eyledim. Ammā anı anda koyup köy içinden çıkup şaşdım ne edeceğim bilmedim.'' Bir iş görmüş koca eyitdi: ''Hey bī-çāre saŋa bir derman olursa*

/30b/

olursa deyüvereyim.'' ''Ben de söyle kerem eyle deyü yalvardım.'' ''Varup Āb-ı Hırmen sahrāsında hālā Şāh'la ceng eden Hamza-yı Sahip-kırān'ıŋ yār-ı gārı sultan-ı ʿAyyārāna hālini ʿarz eyle ve yārı kızı ver. Sen de sultān ʿAyyārāndır çok fā'idesin görürsün.'' dedi. Ben de sürüp geldim görem uzak olmak eyle gice kalmışım. Hamza'nıŋ bār-gāhı öŋüne varup anda bevvāplara ahvālim dedim ve Sahip-kırān'a beni buluşduruŋ dedim. Varup görmüşler meger kim Sahip-kırān yatup uyurmuş. Mukbil Ağa derler bir kimesne taşra çıkup benim ahvālim su'āl eyledi bildi. Bana eyitdi: ''Var ʿAmr'a buluşup hālin ʿarz eyle ol Serhenk ʿAyyār'ıŋ hasmıdır varup seniŋ işiŋ görür.'' dedi. ''Ve bir adam koşup beni bunda getürdi. İmdi huzūrunda niyāzımdır ve ʿāzim sevāp işlersin. Öyle bir nā-bekārdan benim kızım kurtarasız'' deyüp ağladı. ʿAmr bu kadar ʿayyār geçünürken Serhenk'i bilemedi ve bu kadar hilesin aŋlamadı. Hem olacak var. Hemān yerinden durup libāsın arkasına alup giyinüp kuşandı. Eyitdi: ''Ey kişi sabāh varsak olmaz mı?'' dedi. Serhenk: ''Yok kerem eyle sultānım sabāha kalıcak ol kızı götürür. Vakit de buluruz bir dahi.'' deyüp ʿAmr dahi: ''Hoş imdi düş öŋüme köyüŋ kandadır?'' dedi. Serhenk öŋüne düşüp ikisi içre ʿaskerden çıkup bir cānibe çekilüp gittiler. Birkaç pişe aşdıktan soŋra karşudan bir āteş şemlesi görindi ve

[145] SÇ nüshasındaki '' Hüsn de nazīri yokdur.'' cümlesi İÜ'de ''güzellikte akrânı üçe çıkmaz.'' şeklindedir.
[146] İÜ'de bu ifade yoktur.

köyün āvāzı geldi. Serhenk ʿAmr'ı götüreceğin bilmezdi hemān tevekkeli gice içre tenhāca ber-tākrīb ʿAmr'ı şikār etmekti. Bu kez Serhenk ol

/31a/

āteş yakın gördükde hemān ''İşte köye yakın geldik. İmdi sen bu arada biraz dur. Ben varup göreyim neyler belki bir uğurdan seni göricek kaça gide.'' dedi. ʿAmr eyitti: ''Var bak gör de baŋa bunda bir haber getür.'' dedi. Velākin ''Aslā aldırma duymasın.'' deyüp Serhenk āteşe doğrı yürüyüp gördi. Bir çoban koyunuŋ bir mağaraya komuş. Kendi āteş bir āteş yakmış. Mağara ağzına yan gelüp yatup uyur. Serhenk hemān yab yab yanına gelüp dārū verüp ʿaklıŋ aldı ve esbābını soyup kendi giydi. Bir çalı içine çobanı sakladı. Gördi bir kaç çanak eyle kaymak durur. İçine dārū katup anda çobanıŋ yerine varup deste-çūbuŋ başı alnına koyup yatdı. ''Zāhir ʿAmr beni arayarak bunda gelür.'' dedi. Ammā bu tarafdan ʿAmr bir zamān durup bekledi. Herīfdir varup gelesi oldı ammā hiçbir eser zuhūr etmedi. Bir mikdār dahi durdı. Fikredüp eyitdi: ''Bu herīfe n'oldı? Bir belāya mı uğradı? Varayım göreyim.'' deyüp ol aradan gele gele gördü. Köy kent yok. Bir peştenin üzerinde bir mağara öŋünde bir çoban āteş yakmış karşusunda kepe sarılayup yatar. Hemān ʿAmr: ''Hay bre çoban!'' deyince Serhenk uykudan uyanur gibi yerden sıçrayup ayağa durdu. Deste-çūbuŋ eline alup: ''Bre bre! Sen kimsin? Bu vakit bu arada neylersin?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Şunda bir köy vardır giderken yol yaŋılup ayakdaşım yolu bulamadı. Seniŋ āteşiŋ görüp bu tarafa geldim bilmem ayakdaşım nice oldı. Hiç

/31b/

Hiç saŋa kimse geldi mi?'' Serhenk: ''Hayır gelmedi.'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Herīf yol yaŋılmaya'' deyü fikredüp ''Ammā bu tarafda yakın köy yok mıdır?'' dedi. Serhenk: ''Vardır ammā uzakdır.'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Şu karşuda görünen āteş nedir?'' dedi. Serhenk eyitdi:'' O da benim gibi çobandır.'' dedi. ʿAmr göŋlünden ''Tahkīk beni bunda getüren Serhenk haram-zāde idi.'' deyüp ''Lākin olacak olur. Çabuk kuş iki ayağından tutulur.''[147] *Hiç hātırına gelmedi kim buraya getüren herīf kendüye bir dām ve hile kodup giriftār eder. ''Dönüp ʿaskere gideyim.'' dedi. Eyitdi: ''Ey çoban ya ol āteş buraya uzak mıdır?'' dedi. Serhenk eyitdi: ''Şol dağa çıkup biraz gidüp bir iki dağ dahi aşarsın andan kūh varırsın.'' dedi. ʿAmr'ıŋ karnı aç idi. ''Ey çoban südden ve kaymakdan var mı? Getür yiyelim.'' dedi. Serhenk haram-zāde bin istiğnā ile kaymağı ʿAmr'ıŋ öŋüne kodı. ʿAmr'ıŋ başıranı bekleyüp safā ile yeyüp musāhabet ederken dārū ilişüp ʿAmr yıkıldı. Bī-hoş oldı. Serhenk şād olup ʿAmr'ı muhkem bende çeküp baʿdehu çobanı getürüp yerine koyup ʿAmr'ı arkasına alup gitdi. Ertesi Şāh divānına getirüp yere urdu. Eyitdi: ''Şāh'ım devletinde ʿAyyār nā-bekārı güçle ele getürdüm.'' dedi. Bahtek tacın havaya atup gene tutdı. Şāh eyitdi: ''Gerçek ʿAmr mıdır?'' dedi. Serhenk: ''Ben sizden bir nesne istemem ʿAmr oldığı beyān olmadıkça. ʿAklıŋ başına getürün korkman aŋa*

/32a/

[147] SÇ nüshasındaki ''Çabuk kuş iki ayağından tutulur.'' İÜ nüshasında yoktur.

ʿayyār bendi urdum.'' dedi. Şāh: ''Ya nice ele getürdin?'' dedi. Serhenk dahi nakleyledi. Cümle ehl-i divān bunun ʿayyārlığına tahsin eylediler. İşte ʿAmr'ın nişānlarından bildiler. Bahtek: ''Meded Şāh'ım oldur.'' dedi. Serhenk eyitdi: ''Şāh'ım ben bu müslümānı görünce ne derd ü belā çekdim. Ben bilürüm imdi ihsānınız olsun.'' dedi. Şāh buyurdı: ''Ol dem bir yādigār hançer ver āfitābe bıŋ altun ver.'' Hil'at verdiler. Bahtek dahi cümle melik Serhenk'e verdi. Ammā Şāh safāsından Serhenk'e bir alay cāriyeler gösterüp: ''ʿAyyār beğendüğün cāriyeyi saŋa ihsān eyledüm.'' dedi. Serhek gördi katı çok güzel kızlar var ammā meger Fağfūr-i Çīn, Şāh'a birkaç tane cāriye getirmişdi. İçinde bir gayet güzel kız var idi kim hattā Şāh aŋa mā'il olmuşdu. Serhenk anı istedi. Hādımlar eyitdiler: ''Serhenk aŋa Şāh'ın ʿalākası vardır. Gayrısın istemem.'' dediler. Serhenk: ''Olur ise ol olsun gayrısın istemem.'' dedi. Şāh gerçe elem çekdi. Lākin beğendiğin al demiş bulundu. Neylesün eyitdi: ''Ey Serhenk al imdi neyleyim gerçe ol cāriyye de ʿalākam var idi ammā sözümden dönmek olmaz.'' deyüp Serhenk'e verdi. Ol da alup bār-gāhına gitti. Ammā Şāh'ın gözi ardında kaldı. Serhenk ise cāriyyenin delisi olup visāline ermek ister. Ammā cāriyye elem çeküp ''Ben Şāh'ın sevgülüsi olsam gerek idi. Bir ʿayyāra beni vermek ne münasebet.'' dedi. Ammā beriden Şāh: ''Şimdi bu ʿAmr'ı nice edelim?'' dedi. Bahtek: ''Hemān boynun uruŋ

/32b/

uruŋ.'' dedi. Şāh: ''Bre cellād!'' deyince Hāce-i Dānā eyitdi: ''Neylesek gerek Şāh'ım Hamza'nıŋ bunda ne kadar ʿalākası vardır hiç bilür misiŋ? Eğer baş ve cān saŋa lazım ise feregāt eyle soŋra pişmān olursun.'' dedi. Şāh elem çeküp ''Ya nice edelim?'' dedi. Hāce eyitdi: ''Eğer Hamza'nıŋ gazabından halās olmak dilersen hilʿat giydirüp āzāt eyle.'' dedi. Bahtek feryād edüp ''Şāh'ım ne demekdir düşmān ele girmişken āzād edesin. Hemān bunı iki ʿasker ortasında berdār edüp[148] teber-dāran eylesünler.'' dedi. Hāce eyitdi: ''Ey ahmak cehûd melʿûn öteden Hamza görüp gelüp kurtarır.'' dedi. Bahtek eyitdi: ''Bunda öldürsünler.'' dedi. Hāce: ''Şāh'ım Hamza'nıŋ bunda cāsūsları vardır. Haber verirler. Hamza da gelüp divānın basup bir rüsvāylık olur. Bir iş edelüm dersen bunı hapse koyup soŋra gizlüce öldür.'' dedi. Şāh da hapse saldı. Ammā Bahtek Şāh'ıŋ tenhasında Şāh'ı izlāl edüp gene Şāh da gice içinde ʿAmr'ı cellādlara emredüp ''Varın bunı Āb-ı Hırmen kenārında başını kesüp eğer Hamza'dan bize tekazā olursa biz de anı hapse gönderdik idi çalup öldürmüşler deriz.'' deyüp ʿAmr ʿAyyār'ı cellādlara teslīm eylediler. Cellādlar alup yolda giderken birbirine eyitdiler: ''Bu ʿayyārın katı çok māl[ı] vardır'' deyü üstüni aradılar. Bir şeyi yok. Biri eyitdi: ''Geçende Serhenk'i Şāh'a satup ne kadar māl aldı.'' dedi. Biri: ''Gelin ʿaklıŋ başına getürüp söyledüp soŋra öldürelim.'' dedi. Ol biri eyitdi: ''Yok bu ʿAyyār'dır soŋra elimizden kurtulur.'' dedi. Biri eyitdi: ''Bağlu herīf

/33a/

bence halās olur şimdi öldürüsek bu kadar māl zayiʿ olur gider.'' deyüp üç kişi birbirleriyle gavgaya başladılar. Ol mahālde ʿAmr'ıŋ dārūsu geçüp ʿaklı başına geldi. Göz açup gördi. Üç tane cellād bī-amān ellerinde kılıçları kendüyi ortaya almışlar. ʿAmr bu hāli görüp ah edüp bildi kim kendüni Serhenk şikār eylemişdir. ''Ne oldu ise baŋa kaymakdan oldı.'' deyüp tururken cellādıŋ biri eyitdi: ''Ey kişi gayrı seniŋ işiŋ

[148] SÇ nüshasındaki ''berdâr edüp'' ifadesi İÜ nüshasnda ''koltuklarından asıp'' şeklindedir.

tamam oldı. Hemā mālın kandadır? Söyle seni āsān öldüreyim.'' dedi. ʿAmr yoklayup gördi bend muhkem ʿayyār bendidir. Eyitdi: ''Ey ağalar, lütfunuz dā'im olsun! Ben de bilürüm hattā düş gördüm. Serhenk tutup esir ideceğin. Ne kadar mālım var ise bir dağ dibine gömdüm.'' dedi. Cellādlar: ''İmdi bize sağlık ver alalım.'' dediler. ʿAmr eyitdi: ''Sizler anı bulamazsınız zirā yer taşlık yerdir. Ben nişān eyledim.'' dedi. Bunlar: ''Ya nice olur?'' dediklerinde ʿAmr eyitdi: ''Bāri beni bile götürün. Ben yerini size göstereyim.'' dedi. Cellādlar: ''N'ola!'' deyüp ʿAmr'ı alup berāber dediği cānibe giderken ʿAyyār-ı Cihān: ''Meded hay kemendler gayet elimi şişürdi. Acısından öldüm. Kerem edin. Bir mikdār koyuveriñ. Bī-hod öldürüñ bāri kurtulayım.'' dedi. Bunlar ise mālı işidüp tamaʿ düşüp hiç öldürürler mi? Eyitdiler: ''Ey ʿAyyār korkarız kasren edüp halās olmak dilersin.'' dediler. ʿAmr eyitdi: ''Bre ben bu gice düşümde gördüm halās olmak mümkin değildir ammâ inanmazsanız elime bilekcik urun.'' dedi. Bunlar ise tamaʿ düşüp biri

/33b/

biri eyitdi: ''Gerçek söyler şol derd-mende cefā olmasun. Bāri eline bilekcik getürüp oturup götürelim.'' deyüp çadırlarından bilekcik getürüp ellerinin bendin alup ʿAmr eyitdi: ''Ayağımın bendin alup boğazıma palheng urun yürüyeyim zirā gidecek bir hayli vardır.'' dedi. ''N'ola öyle olsun. Bize hemān mālı ver seni koyuverelim. Bir zaman görünme soñra çık.'' dediler. ʿAmr bunlara āferīn eyledi. Andan biraz gidince ʿAmr eyitdi: ''Ağalar Serhenk baña çok kaymak yedirdi.'' dedi. ''İçim bozuldı. Kaza-yı hācetim var. Kerem edin gerü durun ben edeyim.'' dedi. Bunlar ʿAmr'ı ortaya alup ''Bre herīf bizi bugün sen eyü oynattın.'' dediler. ʿAmr gördi cellādların yakın durular. Bir kuvara çekdi. Cellādlar: ''Bre edepsizliği ko'' dediler. ʿAmr: ''Ey ağalar maniʿ değil her kuvaraya bıyık tutmak olmaz.'' Bir yer dahi zarta çekti. Bunlar: ''Bolay kim sıçasın.'' deyüp ardlarına dolanup gülüşmeğe başladılar[149] ammā ʿAmr eğilüp şöyle böyle ederek bendlerin çıkarup kurtuldı. Andan elin ardına koyup bağlu gibi hayli gitti. Andan sürçer gibi olup yüzi üzre düşüp bunlar: ''Bre bre herīf düşdi.'' derken ʿAmr ʿAyyār zarāfetle palhengi ayağının baş parmağına geçürüp yerinden kalkdı. Bunlar eyitdiler: ''Dahi ırak mıdır?'' ʿAmr: ''İşte geldik.'' deyüp bunlara yakın geldikde kolayına getürüp birinin başına bir muşt urup tār [u] mār eyledi. Ol biri: ''Bre ʿAyyār boşanmış. Gel beri seni bağlayalım biz māldan geçdik. Bari Şāh'a götürüp ricā edelim seni bağlayalım da āzād eylesün.'' dediler.

/34a/

ʿAmr bunları taşa tutdı. Bir rivāyette üçini dahi öldürür. Andan birinin sūretine girüp Şāh'a geldi. Bahtek görüp ''Neyledin?'' dedi. ʿAmr eyitti: ''ʿAyyārı boğup geldim.'' dedi. ''Ya kanı ol birleri?'' dedi ve ''ʿAmr'ın nişanı.'' dedi. ʿAmr: ''Anlarda geliyorlar ammā asıl ʿAmr'ı ben öldürdüm. İşte nişanı.'' deyüp enbānı gösterdi. ''Ammā korkarım bunı Serhenk elimden alur.'' dedi. Bahtek eyitdi: ''Be hey herīf anın neye ihtiyācı var. Şāh'ın aña eylediği ihsān yeter. Husūsā Şāh aña bir güzel cāriyye verdi ki Fağfūr-ı Çīn görmişdi ve hattā ol cāriyyeye Şāh'ın bile muhabbeti vardı. İşte öyle bir mahbūb kızı aña verdi. ʿAmr'ın ağrınca dahi māl verdi. Senin aldığın bir dağarcık parçasına tamaʿ eylemez. Var senin olsun.'' dedi. ʿAmr duʿaʿ edüp gördi. Şāh'ın yüzü gülmez. Bu

[149] Burada anlatılan komik olaylar İÜ nüshasında yoktur.

mahālde Şāh eyitdi: ''Ey Bahtek şol nā-bekār ʿAyyār sā'ir cāriyyeleri almayup anı aldı. Bilir misin ol cāriyyede benim ne kadar muhabbetim var idi.'' dedi. Bahtek eyitdi: ''Şāh'ım elem çekme ben sanа dahi ʿalāsın bulayım. Nār [u] nūr himmetinde bizi ʿAmr'dan kurtardı.'' dedi. ''Ve hem Serhenk'e dahi riāyet eyle kim Hamza ve sā'irlerin ele getürsiŋ.'' dedi. Bu cevāpları ʿAmr gülüp Şāh divānından taşra olup göŋlünden ''Ey Serhenk olduğun māl ile ol cāriyye sanа korsam cihānda ʿAmr ʿAyyār demesünler banа.'' deyüp sūret-i tebdīl cellād sūretinde Serhenk'iŋ çadırına geldi. ʿAyyārları ʿAmr'ı görüp ''Ne haber?'' dediler. ʿAmr eyitdi: ''Ben ʿAmr'ı öldüren cellādım. Sizlere müjdeye geldim ve hem bir mikdār ʿişret edelim.'' Serhenk: ''Hoş geldin!'' deyüp elinde kadeh vardı. ʿAmr'a verdi. ʿAyyār-ı Cihān içer gibi olup yakasından aşağı döküp tizye içine dārū atdı. Serhenk'in öŋüne kodı. Serhenk üzerine bāde koyup muhabbete başladı. ʿAmr gördi cāriyye elem ile oturup aslā söylemez. Zirā Şāh'ıŋ kendüye meyli olduğın

/34b/

olduğın bilürdi ve ''Gene beni aldırır.'' deyüp umardı. Serhenk çok yalvardı ve cümle mālın öŋüne döküp gösterdi. Cāriyye iltifāt eylemedi. Serhenk kakıyup ''Ey mekkāre seni seni hod buŋa ben mikdārın bildireyim.'' dedi. ʿAyyārları taşra gittiler. Serhenk, ʿAmr'a ''Sen de git.'' deyüp ʿAmr da gider gibi olup perde ardına girüp kıza bakup hayrān oldu. ʿAklını zāil edeyazdı gördi. Serhenk dal-hançer olup ''Ey Nigāre baŋa rām ol yoksa seni katlederim.'' deyüp kıza havf verdi. Kız da müdāraya başlayup ''Ey ser-bāz-ı cihān hele sabreyle.''deyüp ʿAmr'ın dārūladığı kadehi sundı. Serhenk içüp şöyle böyle derken yıkulup ʿaklı gitti. ʿAyyār'ı Cihān şād olup fil-hāl kendini Şehmerd ʿAyyār sūretine koyup içeri girdi. ''Ey Bānū Şāh'ıŋ ʿayyārbaşısıyım. Gel seni Şāh'a götüreyim.'' dedi. Bānū: ''Aman beni Şāh'a götürürseŋ bir zarif cevāhirim vardır saŋa vereyim.'' dedi. Baʿdehu Serhenk'iŋ nesi var ise düşirüp enbāna saldı. Andan kızı omzuna urup ve pūşīde çeküp ʿazm-i Mekke eyledi. Bir rivāyette çün ʿAmr ʿAyyār cāriyye kıssasın işidüp taşra çıktı. Hemān bir hādım ağa sūretinde enbāndan bir altun tepsi çıkarup vāfir meyve ve mülūkāne sürāhi ve kadehler ve müzeyyen edüp ve içine dārū işleyüp şarāb doldurup başına alup Serhenk ʿAyyār'ın çadırına geldi. Serhenk dahi halifeleriyle oturup ʿişret ederdi. Ammā cāriyye ise hiç Serhenk'e ʿitibār etmezdi. Zirā gözi Şāh'da idi. Zirā avrat kısmı devlete mā'ildir. Akçe ve cevāhiri çok olsun da isterse cehūd kāfir olsun. Ammā her yerine göre değil. İşte ʿAmr ʿAyyār kendini arz edüp ''Beni Şāh size gönderdi.'' dedi. Serhenk karşulayup ʿAmr'ı içeri getürdiler. ʿAyyār-ı Cihān eyitdi: ''Şāh size şunları gönderdi.'' dedi. Kızıŋ beŋzi bozıldı. Serhenk şād olup ʿAmr ʿAyyār oturdu. Serhenk kıza: ''Gördüŋ mü baŋa Şāh'ıŋ iltifātını?

/35a/

Sen ise beni beğenmezsiŋ.'' dedi. ʿAmr da kıza bakup ''Şumuŋ ser-bāza niçün cefā edersiŋ?'' deyüp nezāketle kıza göz edüp ''Ben seni alurum Şāh'a götürmeğe geldim.'' gibi muāmele eyledi. Kız aŋlayup baʿdehu bādeden bir kaba doldurup içine dārū işleyüp Serhenk'e sundı. Berāber dahi içüp birazdan boğazı kuruyup gözü süzülüp g.ti bozulup sayıklamaya başladı. ʿAyyār bunu söze tutup Serhenk şöyle böyle derken yanı üzre düşüp dünyadan geçti. Baʿdehu kıza da dārūlu bāde vermişti. Kız da düşdi. ʿAmr yerinden durup getürdüğü bādeden taşrada olan ʿayyārlara dahi üleştirdi. Baʿdehu ''Ben Şāh'a giderim.'' deyüp bir cānibe varup bunları gözetmeğe başladı. Bunlar da

çok geçmedi düşüp bī-hoş oldular. Andan ʿAmr ʿAyyār içerü girüp kızıŋ ʿaklın başına getirdi. Kıza eyitti: ''Sen kimsin ve kanda geldin? ʿAmr eyitdi: ''Şāh'ıŋ ʿayyārbaşısı ʿŞehmerd'im Şāh beni saŋa gönderdi. Seni alup Şāh'a götürsem gerekdir.'' dedi. Kız: ''Bre meded beni kurtar Şāh'dan. Her ne murādın varsa alıvereyim.'' dedi. Kız eleminden Serhenk'e bir iki depme dahi urdı. Ey laʿin ben saŋa lāyık mıyım?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Āferīn ey Niğar lāyık değilsün ammā ben bilürüm kime lāyıksın.'' deyüp Serhenk ʿAyyār'ıŋ ne kadar mālı var ise devşirüp enbān-ı Kiramiyye'ye saldı. Baʿdehu Serhenk'i soyup cümle libāsların aldı. Bir kaba hasır üzerine örtüp ʿüryān bıraktı ve bir tezkire yazup yanına bıraktı. ''Saŋa böyle eden Şehmerd ʿAyyār'dır sen de ʿayyārlık nice olur öğren.'' dedi. Kız ʿAmr'ıŋ bu hālini görüp hayrān oldu. Andan eyitdi: ''Ey Bānū gel imdi arkama bin seni kimse görmeden Şāh'a götüreyim.'' dedi.

/35b/

Kız ʿAmr'ıŋ arkasına bir çarşaf örtüp ''Ey Bānū pekçe gidelim. Gözün yum belki gözün kararır elem çekersiŋ.'' dedi ve taşra çıktı. Bir kez ''Ya Allah!'' deyüp ''Kandesin Mekke Allah!'' deyüp kaldırdı tabanı gider ammā ne gider katı yabdan ok çıkar gibi gitti. Tozuna yeller ve bād-ı sabā bile erişmezdi. Beyt:

Tālīb-i didārı ʿaşkım rū-yı zerim
Var benim işim altun eyledim[150]

''Kimden ne derdim var benim.'' deyüp giderken hadd-i zātında kızıŋ gözleri karardı. Hayli zamān gitti. Kız eyitdi: ''ʿAyyār kanda gidersin? Yab yab gideriŋ. Şāh'ın çadırına çokdan vardıkdı. Zirā Şāh'ıŋ çadırı yakın idi.'' ʿAmr eyitdi: ''Sus baş gösterme seni görürler.'' deyüp ''Doğru yoldan gitmedim.'' dedi. Kız da sözi kesdi. Neylesün el-hāsıl sabāha değin sürʿatle gitti. Nice dağ ve sahrālar geçüp çok menzil aldı. Sabāh oldukda bir su kenārına gelüp arkasından kızı yere indirdi. Kız etrāfına bakup gördi. Ne ʿasker var ve ne bār-gāh var. Berāber yayan sahrādır. Eyitdi: ''ʿAyyār bura neredir ve biz bunda neyleriz?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Kadınım mübārek yoldır. Seni Mekke-i şerīfe götürürim. Anda Allah Teʿālā'nıŋ kıblesi vardır. Kāʿbe derler. Irak yerlerden bu kadar yüz biŋ sahābī gelüp ziyāret ederler ve Kāʿbe-i Allah'ı tavāf ederler. İmdi ben de seni anda getüririm. Seniŋle ziyāret beyt'ul-Allah ederiz ve benim ol Mekke'de anam babam vardır ser eylerim ve cāriyyelerim vardır. Anda varup ʿalā düğün edüp seni alurum ve seniŋle safālar ideriz. Seŋ kadżn ben efendi olup cümle cāriyyelere ve hizmetkārlara hanım olursun ve ʿalā safāya vasıl oluruz ve benim gibi güzel arkanda bulursun.'' dedi. Kız bu cevābı işidüp ʿaklı gitdi. ''Ey dirīga!

/36a/

Ne ʿaceb hāle uğradım. Serhenk elinden kurtulup bir beg eline dahi düşdüm.''[151] *Beyt:*

Ederken belānıŋ yerine ah
Bir yeni dahi verdi Allah[152]

---

[150] SÇ nüshasındaki bu beyit İÜ nüshasında yoktur.

[151] İÜ nüshasında ''Ne aceb ta'lim var imiş Serhenk elinden kurtuldum der iken dahi belasına sataşdım'' (36b) şeklindedir.

[152] SÇ nüshasındaki bu beyit İÜ nüshasında yoktur.

deyüp kız eyitdi: ''Ey nā-bekār ʿAyyār! Başın Şāh'dan korkmaz mısın kim beni alup bunda getürdin?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Yok elime seniŋ gibi bir Bānū-yı Cihān girdi. Ayruk anda ne maslahatim vardır. Gözüm gördüğü yere değin giderim.'' deyüp kıza niyāza başladı. Kız: ''Bre ʿAyyār sen deli mi oldın? Bu kadar yıldır ve Şāh'ıŋ nān u nemekin yersin. Şimdi hıyānet mi edersin? Yoluna gelür soŋra pişmān olursun ve soŋra Şāh haber alup ele girdikde cevāb veremezsin. Bā-husūs Serhenk, ʿAmr ʿAyyār'ı ele getürüp öldürdü. Seni yedi kat yeriŋ altında ve öküz boynuzuna dahi girseŋ bulup çıkarır. Başına ne belālar geleceğin bilür misin?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Kadınım sen beni kime beŋzedirsin?'' dedi. Kız eyitdi: ''Ya sen Şehmerd ʿAyyār değil misin? ʿAmr eyitdi: ''Ey Bānū hālā ben dehriŋ Kahramānı ve ʿasrıŋ Sahip-kırān'ı ve Rüstem-i Dāstān'ı Hamza-yı Sahip-kırān'ın yār-ı gārı olan ʿAmr ʿAyyār'ım ve ser-bāzı cihānım ki benim korkumdan cihān şāhları döşeğinde rahat yatamazlar ve uykuya hasretlerler.'' dedi. Kız eyitdi: ''ʿAyyār bu söz ne sözdür ki sen söylersin. Serhenk, ʿAmr'ı öldürdi ve beni andan ötüri Serhenk'e verdiler.'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''İşte inanmazsaŋ gör imdi.'' deyüp bir muallāk atup kendi sūretine girüp ve Nigāra selām verdi. ''Ey kadınım inanmadın mı?'' dedi ve eyitdi: ''Serhenk ne köpekdir ki beni öldüre işte ahvāl şöyle olmuştur.'' deyüp ve cellādlara renk verüp nice halās olduğunı bir bir hikāyet eyledi. Kız bu ahvāllerini işitdi. Hayrān oldu döndi: ''Ey ʿAyyār sen beni getürdin ammā ben saŋa rām olmam ve kendimi

/36b/

ve kendimi helāk ederim ve seniŋle ülfet etmem. İmdi gene beni Şāh'a götür saŋa çok māl verir. Ben de vereyim.'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Ey Nigār ben mālı neylerim. Seni dünya dolusu māla değişmem ve benim mālım Şāh Nuşirevān'dan dahi ve sā'ir şāhlardan dahi çokdur ve şol enbānı gördün mü? Dünyanıŋ mālını içine kosaŋ alır. Kırk yıldan berü ben kazandığım mālı ve cevāhiri buna kodum işte gör.'' deyüp elin enbāna soktu. Ol kadar altun ve cevāhir çıkarup kızıŋ öŋüne yıkdı kim birkaç deve yüki olurdı. Kız hayrān oldı. Kız: ''Dahi var mı?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Yüz biŋ deve yüki dahi istersеŋ çıkarırım.'' deyüp dahi çıkarmağa başladı. Kız: ''Dur!'' deyüp cevāb edince ʿAmr eyitdi: ''İşte bunların cümlesi seniŋ olsun dahi göŋlün taʿāmdan ister mi?'' dedi. Börekden çörekden ve pişmiş tavukdan ve göğercin kebābından ve sa'ir meyveler ve şekerlemeler çıkarup kızıŋ öŋüne kodı. ''Buyur imdi işte bu devlete mālikim. Seniŋ içün yok yok.'' dedi. Kız ol taʿāmlardan yedi gördi gayet leziz ʿAmr'a tahsīn eyledi. ''Ey ʿAyyār-ı Cihān eyü kemāle erişmişsin. Böyle yār-ı gār bir kimsede yokdur.'' dedi. ʿAmr zāhir bu gördüğün cevāhirleri koyup eyitdi: ''Hazırda yedi peygamber ʿaleyh'is-selāmdan nasip almışımdır ve bu dağarcık Hazret-i İsmail'e gökden kurbanın derisidir.'' deyüp nice bulduğunı ve hassasın beyān eyledi. Sen bu ʿAyyār'ı hor görme adam bolluğunda bize de adam derler.'' dedi. Kız: ''Yok elbette olmaz. Beni Şāh'a götürün. Seni istemem.'' dedi. ʿAmr gene ol çıkardığı nesneleri enbāna koyup dahi ''Şol Şāh dediğiŋ gidiniŋ bir marifeti bu kadar evvelā ben saŋa saz çalayım eğlenelim. Andan curcuna oynayayım. Şāh bunun birine kadir değildir.'' deyüp saz çaldı ve muallāklar atup sıçrayup vāfir de oynadı. Kız ʿakibet bī-ihtiyār güldi. Andan Mekke'ye gitdi. Çün Mekke-yi Mükerreme'ye gelüp anasına ve babasına [buluşup öpüşti hāl hātır soruşdı. ''Hamza'dan niçün][153] ayrıldın? Nedir bu kız?''

[153] SÇ nüshasında yazılmayan bu kısım İÜ nüshasından tamamlanmıştır.

/37a/

dediler. ʿAmr başına gelen ahvāli beyān eyleyüp ''Āhir bu kız ucundan anları bırakup geldim. Beni anda öldi bilürler.'' dedi. Abdü'l-muttalib dahi ʿAmr'ıŋ geldiğin duyup ''Ne ola aslı ʿAmr hod Hamza'dadır ayrılmazdı. Yohsa Hamza'ya bir hāl mi oldı?'' deyüp bir adam gönderdi. ʿAmr'ı daʿvet eyledi. ʿAmr da varup Abdü'l-muttalib'iŋ elin öpüp hātırın sordu. ''Bre ʿAyyār ne haber Hamza ve karındaşları ne ʿalemdedir?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Cümlesi eyüler hoşlardır gice gündüz Şāh'la cengdedir.'' dedi. Abdü'l-muttalib: ''Ya niçün ayrıldın?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''İşte bir hāl oldu. Bu kıza ʿaşık oldum. Bunda getürdim.'' deyüp serencāmıŋ haber verdi. Anlar da hazzeylediler. İşte ʿAmr bu kız ile bunda mücadelede ammā bu tarafdan çünki sabāh oldı. Halifeleri ve sahip-kırān: ''Şol ʿAmr kandadır ve kanda gitdi? İki gündür görünmez.'' dediler. Halifeleri eyitdiler: ''Şöyle bir köylü ile gice içinde gitti. Serhenk'den şikayet ederdi. ʿAmr dahi ol köylü koca ile gitdi. Serhenk'in hakkından geleyim deyü gayrı gelmedi. Bilmeyiz nice oldu.'' dediler. Hamza Fettah-ı Mısrī'ye bakup ''Ey ʿAyyār var yokla gör kim bir haber alasın.'' dedi. Fettah dahi sūret-i tebdīl edüp Şāh ʿaskerin dolaşup gördi. Her biri ʿAmr'ı söyleşürler. Haber alup Sahip-kırān'a ''Siz sağ oluŋ Şah'ıŋ ordusunda herkes şöyle söyleşürler. Serhenk ʿaceb kallāş ʿayyār'dır. ʿAmr gibi bir ʿayyārı tutup ve Şāh'a teslīm eylemiş. Şāh ve Bahtek ʿAmr'dan özge intikām aldılar. Katledüp suya atdılar derler.'' dedikde Server'iŋ ʿaklı gidüp ''Bre ʿAyyār gerçeği deyüp öyle gazaba geldi kim ol Kahramānī gözleri taşup hūne döndi ve göğsi çifte kösler gibi gürleyüp sadālar verdi. ''Eğer bu söz gerçek olacak olursa

/37b/

olursa ben de ʿ Āşkar'a süvār olup ana rahmine ammā benden haram gelmişlerden olayım eğer ʿĀşkar'dan şol Şāh kaltabanının bozup ve Bahtek ile kendin tutup katletmeyince inersem.'' dedikde begler melūl oldular. ''Yazık şol ʿAyyār'a bolay kim gerçek olmaya idi.'' dediler ve atasına gene Fettah-ı Mısrī ve Nusr Çelebī, Perk Pay ve Tarık ʿAyyār'ı gönderdiler ki ''Yalan ola.'' dediler ammā bu haber Melik Kaytafā'ya dahi erişdi. Ziyāde elem çekdi. ''Eyvāh! İnşa-Allah bulan ola yohsa bu intikāmı Şāh'a komam.'' dedi. Zirā ʿAmr'a muhabbeti ziyāde idi. Ammā ravi eyder çünki sabāh oldı Şāh divān eyledi. Şāh ve Bahtek kendülerin zeyn edüp Bahtek dirseklerine varınca kınālar yakınmış idi. Ziyāde safāsından ''Bugün düşmāndan intikām aldık.'' deyü izhār-ı sürur eylediler. Hāce-i Dānā geldikde Bahtek Şāh'a işāret edüp ''ʿAmr'ın atası geldi. Bakalım safāsın edelim.'' dedi. Döndü Hāce eyitdi: ''Ey şer işin peyki ʿaceb safān var idi.'' Bahtek eyitdi: ''Ey Hāce sen duymadın mı? Olan kıssayı eğer duya idin sen de safā ederdin.'' dedi. Hāce eyitdi: ''Ben anı duydum. Serhenk'e olan iş içün mi? Doğrusu yazıkdır deminde ʿAmr'ın eyü safāların çeke yorur idi.'' Bahtek eyitdi: ''Hoş ol çekdi ammā şimdi ʿAmr'dan intikām aldı. Nā-bekār ʿAyyār'ın şimdi safāsı vardır ki hem düşmānından kurtuldı ve hem Şāh bu kadar māl verüp ve öyle bir duhter-i pākīze ahteri ihsān eyledi. Şimdi Serhenk ol kız ile safā ve ʿişret etmededir.'' dedi. Hāce-i Dānā eyitdi: ''Maʿlūmdur öyle safā saŋa dahi müyesser ola.'' dedi. Bahtek: ''Amīn nār u nūr müyesser eyleye. Anıŋ gibi bir devlet kimiŋ eline girer.'' dedi. Hāce: ''N'ola saŋa duʿa eyledim ki Serhenk safāsından sen de vasıl olasın.'' deyüp

/38a/

mücādeleye başladılar ammā beriden çün sabāh oldı. Serhenk ʿAyyār'ıŋ şakirdleri yatarak ʿakılları başlarına gelüp uyanup ''Bugün bir hayli uyumuşuz.'' deyüp birbirlerine ''Çok uyurak ne hoş serverimiz uyandırmadı yohsa olda mı uyudu?'' dediler. İçeride ses yok. Biraz dahi beklediler. Gördiler ki Serhenk hareket etmez. ''Bre şol ne çok yattı. Belki Şāh tarafından isterler.'' deyüp biri yakın varup çağırdı. Gene ses yok. İlerüye varup perdeyi yab yab kaldurup bakup gördi. Serhenk bir kaba hasır üzre don gömlek yok ʿüryān elleri bağlu yatur ve kız filān yok esbāb işfālden aslā bir nesne yok. Herīf hayrān olup tiz taşra gelüp yoldaşlarına haber verdi. Cümlesi içerü girüp Serhenk'i gördiler ki Serhenk ol hālde ʿakılları gitdi. '''Acep buŋa bu işi kim etti ola? ʿAcep ʿAmr'ıŋ şakirdleri mi?'' Eyitdi: ''Yohsa Şāh tarafından mı etdiler?'' Biri eyitdi: ''Şāh etdirdi zirā kızı verdiğine pişmān olmuşdı. Āhir böyle ettirdi ammā kendi esbābını niçün aldırdı. Hele gelin varup Şāh'a haber edelim görelim ne cevāb eder.'' deyüp cümlesi sürüp Žāh'ıŋ divānına girdiler dahi henüz Hāce ile Bahtek mücādele ederlerdi. Ol mahālde ʿayyārlar gelüp baş koyup ''Ey Şāh-ı ʿalem size lāyık mıdır ki bir ʿayyārı kalʿasından kaldırup daʿvet edüp vilāyetinden getürdesin ve düşmanıŋızı tutup eliŋize vere riāyeten bir mikdār māl ve cāriyye verdiniz baʿdehu pişmān olup adam gönderüp aldıŋız. Verdiğiŋiz māldan gayrı cümle kendi mālın bile aldırdıŋız. Oğlan başından beri kazandığı mālı alup kendüyü ʿüryān bir hasır üstüne bırakup komak insāf mıdır?'' dediler. Bahtek'in cān başına sıçradı ammā Şāh elem çeküp ''Bre ne yabana söylersiŋiz. Bre nā-bekārlar benim

/38b/

benim māla ne ihtiyācım vardır ki anıŋ mālın evden aşikāre olmayup uğurladam kim bilür nasıl hasmıŋız vardır ol etmişdir.'' dedi. Bunlar bu hālde iken beride Serhenk yatarak ʿaklı başına geldi. Sağa sola bakup kızı göremedi. ʿAklı başından gidüp māldan ve esbābdan bir eser yok. ''Bu ne hāldir?'' deyüp ellerin dahi bağlamışlar. Birkaç kerre zūr edüp kıramadı. Fikreyledi ki ''Bana bu işi kim eyledi? Meğer Şāh'ıŋ ʿAyyār'ı Şehmerd eyledi.'' dedi. Ammā kız içün ah edüp divānına döndü. Hemān ol hāliyle ''Şehmerd baŋa ne işledi?'' deyüp baş açık yalın ayak üryān püryān şallık mallık divān-hāne çadırına geldi.[154] Bunu gören ''Bre bre nereye gidersin?'' derlerdi. Ammā kimesne öŋüne gelüp maniʿ olmadı. Zirā durmaz feryād ederdi. İçerüde Şāh işidüp ʿayyārlar ile söyleşürken anı gördiler. Bir herīf ardı öŋü açık nesi var ise meydānda içerüye giredüşdi. ''Koman şol nā-bekārı deli mi olmuş? Bre arsız yüri taşra. Bura Şāh divānıdır, tımār-hāne değildir.'' dediler. Serhenk ise ʿaklı başında yok. ʿÜryān olduğun bilmez feryād edüp ''Ey Şāh-ı zālim baŋa bu insāf mıdır ki beni daʿvet edüp geldim. Başım ortaya koyup ʿAmr gibi düşmanı tutup eliŋize verdim. Hamza gibi adam ejderhasıyla hasım oldum. Baŋa riāyet edüp bir cāriyye ile bir mikdār māl verdiŋ gene ʿayyār gönderüp benim oğlan başından berü kazandığım mālı bile aldırırsın. Ne renkdir bu baŋa ey ehli divān.'' deyüp çağırır. Ol divānda olan begler şaşdı. ''Bu ne haldir?'' deyüp kimi güler kimi ''Ya Hāce, Bahtek şol safānıŋ hazzı var mı? Sen de ister misin?'' deyüp gülerlerdi. Serhenk ise ''Ya şimdi gülersiniz. Bir kızı baŋa

/39a/

[154] İÜ nüshasında "başı açık yalın ayak dîvanhâneden içerü girdi" şeklindedir.

verüp ve gene aldınız. Ben ʿaşık divānesi oldum. Hālim nice olur?'' dedi. Divānda olanlar: ''Doğrusı eyü ʿaşık adam ʿaşık olunca böyle gerek. Seri meydāna koyup ʿüryān püryān gerekdir.'' dediler. Şāh: ''Bre şuna libās verün giysün. ʿAklını aldırmış nice olur?'' dedi döndü. ''Ey Serhenk ʿaklın başına devşir. Bu işden benim haberim yokdur. Görelim bu rengi sanа eden kimdir kim?'' Eyitdi: ''Hele üstüne bir libās giy. Herīf ʿaklıŋ cem eyle. Bu Şāh divānıdır. Şāh nazarında sen bu kadar ehl-i divān sanа bakarlar. Utanmaz mısın?'' dediler. Serhenk bir mikdār kendüyi devşirüp ''Ey Şāh ya şimdi tahkīk seniŋ haberiŋ yok mıdır? Bu işden doğru söyle.'' dedi. Şāh: ''Ya Serhenk nār [u]nūr hakkı-çün benim haberim yokdur. Kimden hāyal edersin?'' dedi. Serhenk eyitdi: ''İşte siziŋ tarafıŋızdan bir hādım geldi. Meyve ve bāde getürdi. Şāh'ıŋ sanа söyle iltifātı vardur deyü artık kusuruŋ siz bilirsiŋiz ve ol bādeden kendi eliyle dem doldurup biz de içdik. Ne oldu ise bize ol bādeden oldu.'' dedi. Şāh ''Benim bundan haberim yokdur.'' deyüp cümle hādımları getürüp gösterdi. Serhenk ʿAyyār birine āşina çıkmadı. ''İmdi bu iş eden Şehmerd ʿAyyār'dır.'' deyüp hemān Şehmerd'e su'āl eyledi. Şehmerd ağlayup ''Hāşā benim bu işden haberim yokdur.'' deyüp yemin eyledi. Bahtek eyitdi: ''Ey ʿAyyār, Şehmerd'iŋ bundan haberi yokdur. Kaç baş vardır ki ede. Kendinden bir iş edemez var ise ʿAmr'ıŋ halifelerinden biri eyledi.'' dedi. Serhenk: ''Yok elbette Şehmerd eyledi. Cümle aldığın versün yohsa buŋa cebren ve kahren ikrār etdiririm.'' dedi. Şehmerd ʿAyyār: ''Bre hey herīf gerçekden divāne mi oldun? Benim bu işden haberim yokdur. Ya Şāh almak istese gizlü mi alur ve aşkāre seniŋ

/39b/

seniŋ köpek gibi başın kesüp alur.'' dedi. ''Ve ʿAmr'ıŋ beş altı halifeleri vardır ki seniŋ gibi ʿayyārıŋ boğazına ip takup oynadırlar.'' dedikde Serhenk: ''Her murāda hay nā-bekār ʿAyyār sen de baŋa ʿayyārlığı mı satarsın? Baŋa bu kadar işler etdin ve hem gene inkār edersin.'' deyüp hemān sıçrayup Şehmerd'iŋ boğazına yapışup ''Tiz söyle bre laʿin yohsa şimdi seniŋ boğazını sıkıp canını g.tünden çıkarırım.'' dedi. Şehmerd feryād edüp ''Ey Şehr-i yār bunca sözdür ki bu herīf benden ne ister. Baŋa emrolmayınca ben bir iş etmeye kadir miyim?'' dedi. ''Bre etme anıŋ suçu yokdur.'' diye gördiler olmadı. Serhenk, Şehmerd'i yıkup āhir bende çekdi. ''Elbette ben bunı öldüririm.'' der idi. Hāce-i Dānā bu işlere bakup güler idi. Ravi eyder: ʿAmr'ıŋ halifeleri Fettah-ı Mısrī ve Perk Pay ve Tarık ʿAyyārlar öteden haber almağa bunda gelmişlerdi. Bu cümle olan husûsları seyredüp bildiler kim ʿAmr sağdır. Zāhir ölmedi. Zirā Hāce'nin şen olup usul ile gülmesi hayra delāletdir. Eğer ʿAmr'a bir hāl olsaydı Hāce gām-gīn olurdı. Bu mahālde Hāce gördi Serhenk, Şehmerd'e çok cefalār eyledi. Zahm edüp ''Ya Serhenk hele dur. Bu işden Şehmerd'iŋ günāhı yokdur.'' dedi. Serhenk dönüp ''Ey Dānā-i Rüzgār imdi kim etdi söyle sen bilürsiŋ. Ben de intikāmım alam.'' dedi. Hāce eyitdi: ''Bunı eden Şāh'a ve sanа düşmandır.'' dedi. Serhenk: ''Ya kimdir?'' dedi. Hāce eyitdi: ''Hep bunı eden ʿAmr ʿAyyār'dır.'' deyince cümlesi şaşdılar. Nuşirevān: ''Ey Hāce ne söylersin artık sen de pīr olmakla galibā buŋadın. Her ne olursa söylersin yohsa bilmeyüp tevekkeltü mi söylersin. ʿAmr gideli çok oldı. İnanmaz iseŋ Bahtek'e sor n'oldı.'' dedi.

/40a/

Bahtek gülüp ''Ey hammāl-zāde dahi seniŋ haberin yok uyursun. ʿAmr gitdi. Çokdan balıklara gıdā oldı. Andan kurtulduk ve bāri bir reml eyle andan söyle.'' dedi. Hāce

eyitdi: ''Ey cehūd oğlu cehūd işte bildiğim için söylerim. Ben aslını bilmediğim sözi dilime getürmem. Sen beni kendin gibi kezzāb mı kıyās edersin. Seniŋ nice kerre kizbiŋ tutulmuşdur ammā benim bu ana değin bir kizbim zuhūr etmedi.'' dedi. Bahtek eyitdi: ''Ya şimdi ʿAmr sağ mıdır?'' Hāce eyitdi: ''Belī sağdır. ʿAmr'a bir nesne olmadı. Ol hādım sūretine girüp Serhenk'e bu rengi verdi ve mālı aldı ve Nigārı kaldırup gitdi. Mekke'ye yaklaşdı. Serhenk bunda rüsvāylık edüp gavga eder.'' dedi. Nuşirevān eyitdi: ''Ey Hāce ne söylersin? Biz anı seniŋ haberin yoğ iken üç cellāda verdik. Biri esbābıŋ ve enbānıŋ nişān getürdi.'' dedi. Hāce eyitdi: ''Ol cellād hod tende gelen gene ʿAmr idi. Ey Şāh'ım katı ol üç cellādları çağırun gelsünler. Bir dahi su'āl edelim.'' dedi. Şāh buyurdu ol cellādları aradılar. Öbürleri eyitdi: ''Biz anları ol günden beri görmedik.'' dediler. Hāce eyitdi: ''Gördüŋ mi Şāh'ım aŋa ʿAmr derler. Bir günde biŋ dürlü nişāne ve sūrete girer.'' dedi. Bahtek: ''Gene yabana söylersin seniŋ sōziŋ garazdır. Bize cefā içün edersin. Düşmāna sahip çıkarsın. Evvelā sen de Şāh'a düşmānsın. Seni dahi katl lāzımdır. Bizim sözimize muhālefet edersin.'' dedi. Hāce eyitdi: Melʿūn katl saŋa lāzımdır ki yanlış tedbīr edüp soŋunı çıkarmazsın ve Şāh'ı hāline komayup izlāl edersin. Üzerine düşmānlar musallat edersin.'' dedi ve Hāce gazaba gelüp ''Ey kör cehūd ben kaçan hilāf söyledim ammā asıl kizb eden sensin

/40b/

sensin katı cellādları bulun.'' dedi. Bahtek eyitdi: ''Ne bileyim ne cehenneme gitdiler?'' dedi. ''Ammā biri gelüp enbānı gösterüp bize müjde eyledi. Bildim ki ʿAmr'ı öldürmüşler.'' deyince Hāce: ''Ey ahmak cehūd ol ʿAmr idi sağdır. Ey Şāh bu işler cümlesi ʿAmr'ıŋdır.'' deyüp Bālāda geçen üzre nakleyledi. Ve ol cāriyeden bir kızı olup soŋra anı Hamza alur ve andan bir oğlu olur. İşte Hüdā baŋa böyle ʿilm ihsān eylemişdir. Her kim bahseder ise etsin eğer on güne değin ʿAmr bunda gelmezse başım şart ola.'' deyüp daʿvayı murād eyledi. Ehl-i divān Hāce'niŋ bu sözlerine hayrān oldılar. Ammā ʿAmr'ıŋ halifeleri bu sözleri diŋleyüp şād olup ʿAmr'a tahsīn eylediler. Andan Hāce eyitdi: ''Ey Bahtek sen de hakim geçinürsin ve Hāce yalan söyler ben gerçek söylerim dersin ve inādı elden komayup ʿAmr öldi dersin. İmdi sen de başıŋ şart eyle bunları şāhid tutalım.'' dedi. Bahtek eyitdi: ''Baş bostanda bitmez lakin ʿAmr sağ gelürse g.tüme beş yüz değnek ursunlar.'' dedi. Şāh ve begler şāhid oldular. Lāʿin bildi ʿAmr sağdır ammā cehūd inādını elden komadı ammā Hāce bu söz ile Žehmerd'i Serhenk elinden kurtardż. Žehmerd, Hāce'ye duʿa edüp ''Ey Şāh-ı ʿādil ben bu kadar yıldır ki hizmet ederim kimi rencide edem ki şimdi bunı edem.'' deyüp ''Ortasında bu kadar cefālar edesin ʿādil padişāhın hakkımı hak eyle.'' deyüp feryād eyledi. Şāh eyitdi: ''Ey ʿAyyār nice edelim. Serhenk misāfirimiz bulundı ve hem ʿaklı başında değil māl cāndan ve hem böyle bir cāriyyeye gönül vermiş. İşte kıpkızıl divāne olup bunda nice geldi görmedin mi? ʿAklı başında olan böyle mi eder. Hele görelim ʿAmr sağ gelürse ben aŋa neylerim.''

/41a/

deyüp Şehmerd'in hātırın ele aldı ve Serhenk'e biraz nasīhat eyledi ammā ʿAmr'ıŋ halifeleri Sahip-kırān'a gelüp bu sözleri beyān eylediler. Buŋlar bu hāli işidüp şād oldılar. ʿAmr Maʿdī eyitdi: ''Göre şol nā-bekār ʿAyyār'ı bizler bunda anıŋ kasāvetini çekeriz. Ol ise anda Nigār safāsın eder. Ben dahi evlenmedim. Ol ise birkaç defʿadır evlenür.'' dedikde gene bir dahi gülişdiler. Bu kez Hamza emreyledi. Mehter başıları

tabl-ı şād-mānī çaldılar. Kāfirler işidüp gām-gīn oldular. Ol dem bildiler kim ʿAmr ʿAyyār'dan sıhhat haberi almışlardır ammā bu tarafdan Melik Kaytafā tabl-ı şād-mānī sadāsın işidüp ''Aslı ne ola?'' derken beriden Fettah-ı Mısrī belürdi kim Melik Kaytafā ʿAmr ʿAyyār'ı sordu. Ol dem sürüp Melik Kaytafā'nıŋ huzūruna geldi. Duʿa edüp kendüyi bildirüp ʿAmr'ıŋ sıhhatini müjde eyledi. Melik Kaytafā dahi ziyāde hazzedüp ol dahi tabl-ı şād-mānī çaldırup Fettah-ı Mısrī'ye çok ihsānlar eyledi. Fettah-ı ʿAyyār, Hamza'nıŋ huzūruna geldikde Hamza eyitdi: ''ʿAyyār, Kaytafā tarafın tabl-ı şād-mānī niçün çalındı?'' deyü su'āl eyledükde Fettah-ı Mısrī eyitdi: ''Devletlü sahip-kırān Melik Kaytafā'ya ʿAmr'ıŋ sağ haberin müjde eyledim. Ziyāde safā edüp ve baŋa vāfir ihsān eyledi ve hazzından tabl-ı şād-mānī çaldırdı.'' dedi. Hamza'da ziyāde hazzedüp Melik Kaytafā'ya āferīn eyledi ve ziyāde muhabbet edüp ''Çok sadīk serverdir.'' dedi ammā üç bölük ʿasker de Hāce'i bilmez bilürdi ammā bilmeyenler ne ʿaceb temāşā bu defʿa ya Hoca'nıŋ baş gider yahut Bahtek gidi g.tüne eyü değnek yer.'' derlerdi. İşte bunlarda bunda ammā bu tarafdan ʿAmr ʿAyyār çünki cāriyye ile Mekke'ye gelüp ve kızı müslimān edüp ber-murād olmak diledi.

/41b/

Ammā cāriyye bir dürlü kendüne meyl etdiremedi. Bu kerre ʿAmr'ıŋ validesi ve sā'ir hatunlar kızıŋ başına üşüp nasīhat edüp yalvardılar. ''Müslimān ol ʿAmr'a razı olup nikāh olsun bereketdir ber-murād olsun bu dem seni sevmiş ve arkasına urup bunda getürmiş. Ya sende ne var böyle serkeşlik edecek.'' deyüp ve ''Bundan eyü kocaya mı varırsın?'' dediler. Olmadı ol cāriyyeye söz kār etmeyüp bunların sözlerin kabul eylemedi. ''İmdi ben ne müslimān olurum ve ne aŋa razı olurum.'' dedi. ''Yedi iklim Şāh'ı Nuşirevān gibi şehr-i yārıŋ makbūli iken ol uğurladı ve alup bunda getürdi. Eğer öldürseniz de çāresi yoktur. Ben aŋa rām olmam. Hiç olmazsa kendi kendimi helāk ederim.'' dedi. Bu kez hatunlar eyitdiler: ''Be hey kızım niçün inād edersin. Şāh'ıŋ makbūli olaydın seni Serhenk gibi bir ʿayyāra vermezdi. İmdi bundan aŋlanan Şāh seni sevmez imiş kim çıkarup öyle bir laʿine vermiş. ʿAmr seni andan kurtarup bunda getürdi. Bu cümle ʿayyārlarıŋ sultānıdır ve ser çeşmesidir.'' dediler. Gene olmadı ammā ʿAmr da bu kıza ziyāde mā'il olmuşdı ve dā'im ağlardı. ʿAyyār-ı Cihān gördi olmaz bu kez Kā'be-t-ullah karşusında yüzin hāklara sürüp Hakka niyāza başladı. Hak Teʿāladan ol kızıŋ teshīri için talep eyledi. Ol dem ʿAmr'ıŋ duʿası kabul olup ol kız ol gice safāsında Hazret-i Yusuf aleyh'is-selāmı görüp zirā ʿAmr, Hazret-i Yakup aleyh'is-selām evlādlarındandır derler. Hazret-i Yusuf aleyh's-selām eyitdi: ''Ey kız inādı koy. Bu dem beter serkeşlik eyledin. Benim evladım ile zevce olup ahiretde

/42a/

anıŋla bile cennete girmeği istemez misin? Kāfirler ile yedi cehennemde mi kalmak istersiŋ. Zirā sen bu dem ʿAmr'a hor bakma. Āhir zamān peygamberi öŋünde hizmet edüp peyk olacaktır.'' deyüp mü'miniŋ cennetde makāmıŋ ve kāfiriŋ cehennemde azābıŋ gördi. Kız çünki uykudan uyandı. Bu kerre ʿAmr'ıŋ validesiniŋ ayağına düşüp gice gördiği düşi beyān eyledi ve Müslimān oldu. Tiz varup bu ahvāli ʿAmr'a müjde eylediler. ʿAyyār-ı Cihān şād olup sevindiğinden ol dem ʿĀzim Allah hazzedüp ʿāli ziyāfetler edüp Mekke fukarāsına ve avniyasına ve ulularına ziyāfetler ve tasadduklar edüp yeyüp içüp ʿAmr'a hayır duʿalar eylediler ve ʿAmr'ıŋ bu gūna sehāsına hayrān oldular. Andan ol kızı ʿAmr ʿAyyār'a nikāh edip baʿdehu düğün edüp beriden ʿAmr'dır

kendüni tezyīn edüp mālıŋ aldığı yār-ı gārları giyinüp kuşandı. Şöyle kim görenler ʿAmr'a tahsīn eylediler. Ahşam oldukda eşraf-ı Mekke Amr'ıŋ öŋüne düşüp taʿzīm ile gerdekhāneye götürüp içeri koyup ''Mübarek ola.'' deyüp dönüp gittiler. ʿAmr da ol kızıŋ visāline erüp andan murādın aldı.[155] *Ammā ravi eyder ʿAmr'żŋ bu kżzdan bir duhteri ola adżna Amriyye Bānū diyeler. Güzellikde Mihr Nigār'dan ziyāde güzel ola. Mihri Nigār vefāt ettikden soŋra o kız Hamza'ya nasīb olacaktır inşā-Allah kıssası mahāllinde beyān oluna bundan soŋra ʿAmr o kız ile üç gün dahi oturup safā eyledi. Andan kızdan icāzet alup eyitdi: ''Ey hanım kerem eyle bu dem bize incinme ben gideyim. Zirā şimdi beni anda Hamza ve sā'ir dostlar Şāh beni öldürdi bilirler varup hizmetlerinde bulunalım. Hususā kim ben ol Serhenk dedikleri laʿine intikāmım komam. Bizi göŋülden çıkarmayasın varup ben gene*

/42b/

ben gene seni tiz gelüp yoklarum. İşte hod gözüŋle gördün. Hakkın ināyetiyle baŋa menzīl hail olmaz.'' dedi. Ol dem kız dahi neylesün. ''Var sağlıkla uğurlar olsun.'' dedi. ʿAmr da anasına ve atasına vedāʿ edüp Abd'ül-muttalib'den oğullarına mektup alup revāne oldu. Ol gün gitdi ertesi öyle zamānı Āb-ı Hırmen sahrāsına kadem bastı tamam buluşdı. Zirā hevāsı aş idi. Bir ağaç sāyesinde yatup uyudu ammā bu tarafdan meğer ol gün tamam on gün olmuşdı. Bahtek gördi. ʿAmr gelmedi. Laʿin fırsatın bulup Şāh'a yanaşup ''Ey Şehr-i yār katı Hāce'nin daʿvāsı nice oldı. ʿAmr gelmedi tahkīk bu kez Hāce'niŋ kendi zāhir oldı hemān katleyle.'' dedi. Şāh eyitdi: ''Ey Hāce ne dersin? İşte hasmıŋ daʿvā edeyor.'' dedi. Hāce eyitdi: ''Ey Şāh bugünüŋ ahşama değin hükmi vardır. Eğer ahşama değin gelmezse emir Hüdā'nıŋ ol zamān öldür.'' dedi. Bahtek şād olup ''Nār [u]nūr hakkı-çün ilāndır zirā ʿAmr çokdan öldi.'' deyüp safāsından çatlayayazdı. Hāce: ''Ey melʿūn çok şād olma soŋra ağlarsın.'' dedi. Şāh: ''Ey Hāce lütfeyle bir reml eyle gör tahkīk ʿAmr sağ mıdır?'' dedi. Hāce reml edüp ''Ey Şāh ʿAmr yakın gelmiş ammā ʿaskere gelmemiş ancak ikindi vakti serā-perdeye dahil olur. Ahşam olmadan bunda gelür. Eğer kim gelmezse beni katleyle.'' dedi. Bahtek: ''Hoş imdi görelim.'' deyüp muntazır oldılar ammā beriden ʿAmr bir mikdār uykusın alup andan yerinden durup fikreyledi. ''Zāhir beni Hamza'ya öldi demişlerdir. Zarāfetle buluşayım.'' deyüp tiz kendüsin şaʿir şekline koyup andan sürüp serā-perdeye geldi. Kapuda bevvāblara ''Beni Sahip-kırān'a bildiriŋ. Mekke'den atasından gelürüm. Mektubum var.'' deyince Sahip-kırān'a haber verdiler. Hatā edüp ''Bre getürün görelim şol ʿAyyār'ıŋ hāli nice oldı.'' dedi. Varup ʿAmr'ı içeri getürdiler. ʿAyyār-ı Cihān, Hamza'nıŋ

/43a/

elin öpüp duʿalar eyledi ve atasınıŋ nāmesin sundı ve andan sā'irleriniŋ mektupların verüp Emīr-i ʿArap nāmeyi açup okudı. Hamza'nıŋ ve sā'ir oğullarınıŋ hāl ve hātırların su'āl edüp andan demiş ki ''ʿAmr bunda bir kız getürüp anıŋ ucundan çok cefālar çeküp āhir kız vakıʿa görüp müslimān oldı. Baʿdehu ber-murād eyleduŋ.'' demiş. Sahip-kırān hazzedüp ''Ey şair sā'ir dostlarımız dahi ne ʿalemdedir?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Cümlesi

[155] SÇ nüshasında kızın rüyasında Hz. Yusuf'u görerek Müslüman olması İÜ nüshasında anlatılmamıştır. SÇ nüshası 41b, 42a'da anlatılanlar İÜ nüshasında kısaca yazılmştır. İÜ nüshasında "Amr Ayyâr cariyye ile Mekke'de safâda idi kızı Müslüman edüp bir murâd almakistedi çare idemedi. Kendüye meyl ettüremedi ve komşu hatunların kızın yanına üşüp söz anlatdılar. Hele kız İslam'a geldi." (39b) şeklindedir.

şād handān safādadır.'' dedi. Hamza eyitdi: ''Yārigārım ʿAmr ne ʿalemdedir bizler anıŋ kasāvetindeyiz. Niçün gelmedi?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Anıŋ bunda gelmeğe göŋli yok gibi.'' dedi. Hamza gülüp ''Ey begler ne dersiŋiz? Şol nā-bekār ʿAyyār katı bī-vefā imiş. Biz cümle anıŋ kasāvetini çeküp Şāh ve Bahtek ve Serhenk'e neyleyüp intikām alsak deriz. Ol safāda hoş imdi sağ olsun. Eğer bir hāl olaydı. Bī-Rab'ül-Kābe bu sahrāyı kan deryasına dönderirdim ammā bu mahālde ʿAmr da hatā eyledi.'' dedikde ʿAmr eyitdi: ''Sultānım ʿAmr'ıŋ hatāsı nedir?'' deyüp Emir eyitdi: ''Bahtek ʿAmr'ı öldi deyü Hāce-i Dānā dahi sağdır deyü bahseylediler. Eğer bugün ʿAmr gelmezse Hāce hilāf çıkup bir alay melâʿin ol pîri rencide ederler. İmdi lāzım geldi ki silāh-pūş olup tebdīl Şāh divānına varup ol pīri öldürmeğe isterlerse cebren ve kahren ellerinden alavüz. Zirā Hāce dünya ve ahret atamızdır öyle bir Dānā-yı ʿilme yazıkdır.'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Ey server Hāce öyle gāfil adam mıdır ki kendüsin helāk etdire elbetde anıŋ sözüniŋ veçhi vardır. Belkim ʿAmr bugün gele.'' dedi. Hamza eyitdi:''Ne zamān gelür işte ikindi oldı vaʿde tamamdır. Yarın gelürse ne fa'idesi var.'' dedi.

/43b/

dedi. ʿAmr eyitdi: Server Hāce'niŋ sözi yerindedir. Ben kuluŋ ʿAmr'ı şol dağıŋ ardında bırakdım varup haber vereyim gelüp yetişsün.'' dedi. Hamza eyitdi: ''Ya sen ʿAmr'ıŋ bunda gelmeğe niyeti yokdur dediŋ ve gene şol dağıŋ ardındadır. Anda kodum dersin bu nasıl sözdür?'' dedi. ʿAmr: ''Neyleyim ol baŋa öyle ısmarladı.'' derken Kubād şehr-i yār dikkat edüp ʿAmr'ı gözlerinden bildi. Gülüp eyitdi: ''Devletim ata bu şaʿir hod Sultān ʿAyyāran kendüsidir.'' deyince Sahip-kırān dahi bilüp ''Hay gör şunuŋ zarafetin.'' dedikde ʿAmr bir muallāk atup kendi sūretine girdi. Hamza: ''Hay birāder!'' deyüp görişdiler. ʿAmr: ''Ey begler maʿzūr olsun sizleri düğüne daʿvet edemedim. Ehl-i Mekke'ye hayli sehālar edüp haraca girdim. İmdi düğüne gelseŋiz. Zāhir saçı getürirdiŋiz. Şimdi dahi vermek gereksiz.'' dedi. Emīr-i Arap gülüp [156] ''Sen düğüni Mekke de eyledin. Anda ziyāfeti kime eyledin ise saçıyı anlardan iste.'' dedi. ʿAmr şetāretler edüp ''Devletlü Sahip-kırān sen kerem-kanısın.'' dedi. Server de vāfir ihsān eyledi. Cümle beglerde haddince verdiler. ʿAmr: ''İşte düğüne gelmiş kadar oldunuz.'' dedi. Gülüşdiler ammā ʿAmr Maʿdī bir şey vermedi. ʿAmr eyitdi: ''Ey Sultān-ı ʿAyyārān sen niçün vermezsin? Karındaşım olsan gerek. Bu kadar begler verdiler sen vermedin. İnsāf mıdır?'' dedi. ʿAmr Maʿdī: ''Sen anda bir iki sofra taʿām eyle. Dünyayı haklayup andan ve bundan bu kadar māl aldın. Beni bir geç.'' deyüp vāfir latife eylediler. Hamza: ''Ey birāder māl zamanı değil var Hāce'ye meded yetiş.'' dedi. ʿAmr suret-i tebdīl edüp Şāh divānına geldi. Bu mahālde Bahtek: ''Şāh'ım işte ikindi oldu. ʿAmr gelmedi. Hāce kendi fetvasıyla katl olunsun şeb [u] ruz seniŋ nimetin yeyüp Yezdān-perestlerin gene gayretiŋ güder. Nār [u]nūr cezāsın verdi.'' dedikde Şāh da cellādlara emreyledi. Hazır oldılar. Hāce güldi. Bahtek: ''Baka şaşduğundan güler. Bre hammāl oğlu

/44a/

[156] İÜ nüshasında bu araya kısa bir hikâye eklenmiştir. ''Ey Ayyar sana bir hikâye söyleyeyim bir zaman bir Türkî evlendürdiler ve az dâne ve zerde pişürürler gayrılar hep yerler Türkî güveyiye virmezler ol da utanur istemez aç kalur ammâ ahşam oldukda bunu güvegi komak isterler. Güyegü serm [ü] germ der. Güye[gü] her kim sarı aşı yedi ise güvegi ol girsün der.'' (43b).

vasiyyetin varsa eyle şimdi katl olursun.'' der iken taşradan bir cavuş gelüp ''Ey Şāh bir adam gelüp içeri girmeye icāzet ister.'' dedi. Bahtek: ''Şimdi zamānı değil siyāset var. Nasıl adamdır?'' dedi. Çavuş: ''Bilmem ʿAmr'ım deyü'' deyince Hāce eyitdi: ''Ey laʿin cellādı kimiŋ içün hazır eyledin? Sandığın başına geldi. Ey çavuş var getür.'' dedikde Bahtek: ''Şāh'ım Hāce'niŋ adamıdır ben ʿAmr'ım demekle hammāl-zāde kurtarsa gerek ur boynun Şāh'ım ʿadalet eyle.'' dedi. Şāh eyitdi: ''Ey Hāce ne dersün ʿahdına durur musun?'' dedi. Hāce eyitdi: ''Kaç başım var Şāh öŋünde helāk olmaz. ʿAmr'[a] den gelsün eğer ol değil ise lākin ʿAmr ise kendüsin bildirir.'' dedi. Şāh: ''Varın ol herīfi getürin.'' dedi. ʿAmr ise murād eylese çokdan girer. Bahtek'e cefā olsun içün icāzet olup ʿAmr Serhenk sūretinde içeri girüp Şāh'a duʿa eyledi. Bahtek: ''Ne haber?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''İşte benim içün bahsedüp Hāce rencide olmuş anı gerçeklemeğe geldim.'' dedi.]

/46a/

Bahtek: ''Ya şimdi sen ʿAmr mısın? dedi. ʿAmr: ''Belī!'' dedi. Bahtek güldi: ''Şāhım görek ʿAmr mı? Bu herīfin ʿAmr'a neresi benzer korsaŋ bu tarīk ile[157] Hoca'yı kurtarmak istersin yür[ü][158] şuradan yoksa şimdi seni de katlederim.'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Ey şāh-ı heft-i kişver ve şāh-ı İran [u] Turan begleri biliŋ ve āgāh oluŋ kim benim ʿAmr ʿAyyār. Ol üç cellādı ben depeledim ve Serhenk ʿAyyār'a hādim sūretinde ol işleri ben etdim ve kızı alup Mekke'ye iletdim. Müslimān edüp nikāhıla aldım. İşte yine geldim.''[159] dedi. Bahtek-i bed-baht eyitdi: ''Divāne herīf Hoca hātırı çün ölmek ister. Şāh'ım ne bakarsın buyur şu nā-bekārı çökersinler ve şu ʿAmr'ım diyen herīfi de bile öldürüŋ.'' dedi. Şāh cellādlara işāret eyledi. Bahtek de ikdām eder. Ayak üzerinde fır fır döner: ''Bre cellādlar ne durursuz. Şāh'ıŋ emri yerine gelsün.'' der. Cellādlar ise bir uğurdan Hoca'ya eli uzadamazlar. Çok ihsānın görüp niʿmetin yemişlerdir. Bu sözden ötüri Hoca'yı katle lāyık görmezler şāyed yine peşīmān olup ʿafv ede derler. Bahtek ki pāre pāre olup ikdām eder. Fırsat buldum deyü Hoca'dan

/46b/

intikām almak ister. Āhir Hoca eyitdi: ''Ya ʿAmr bunlar inanmayup kendüŋi ʿAmr olduğuŋ isbāt etmek gereksin.'' dedi. ʿAmr: ''N'ola ey Hoca sen seyirci ol.'' dedi. Halk ise üşüp bakarlardı. Kimi: ''Bu divāne midür? Hoca hātırı çün ölmek ister.'' Kimi de: ''Gerçek ʿAmr olmasun.'' Kimi de: ''Şimdi belli olur.'' derken Hoca: ''Çünki kendüŋi isbāt eyle.'' dedi. Anı gördiler. ʿAmr diyen herīf bir kerre sıçradı semāʿa girdi. ʿAmr çarh urdukda ehl-i divānıŋ gözleri kamaşdı meğer Serhenk ʿAyyār dahi divānda otururdı. Anı gördüler. ʿAmr bir muʿallak atup Şāh'ıŋ başından aşurı Bahtek üzerinde bulundı ve Şāh'ıŋ eŋsesine bir tabanca şöyle urdu ki Şāh yüziniŋ üzerine kapanup secdeye vardıkda bir tabanca da Bahtek'e öyle urdu ki bār-gāhıŋ kubbesi güm güm ötdi. Andan tiz-ender-tiz bir tabanca Kayser-i Rum'a bir tabanca Fağfūr-ı Çīn'e ve Hakan-ı

---

[157] SÇ ve İÜ nüshasında ''işte bu tarîk ile'' şeklindedir.

[158] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ''yür[ü]'' şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

[159] Burada anlatılanlar eksik sayfaların kısa özeti gibidir. Bu eksik olan kısımlar bilinçli olarak nüshadan çıkarılmış olabilir. Amr Ayyâr'ın kız kaçırması İslamî değerlere ters düşmektedir. Kızın rüyasında Hz. Yusuf peygamberi görerek Müslüman olması olayı da İÜ nüshasında anlatılmaması bu tezimizi destekler.

Ekber'e, Eba ʿÖmer ve Zupūn'a,[160] ʿAyyār-ı Cihān ol divānda bellü başluların kimseyi mahrūm komayup her birine hissesin verüp ortalığı tolu urmuş tarlaya dönderdi[161] ve kolayına getürüp bir tabanca da Serhenk'e çarpup yıkdı. Andan ondan ziyāde tācların kapup ehl-i divān

/47a/

ayağa kalkup hay huy kopdı. ''Bre vardı! Bre sakın!''[162] derken ʿAmr dalhançer olup öŋüne geleni hançer ile helāk edüp bār-gāhdan kendüŋi taşra atdı. Serā-perde-i Süleymānīye çekildi. Cümleden evvel it cānlı Pelīd Bahtek'iŋ ʿāklı başına geldi. İki eliyle başın tutup ''Meded kanı Hoca benim zahmım ol diksün. Nā-bekār ʿayyār teber ile çaldı gibi.'' dedi. Hoca: ''Bre kaldır başıŋı hey Pelīd yaraŋ yırtuğuŋ yokdur nihāyet aŋa ʿAmr sillesi derler. Adamı böyle eder.'' dedi. Bundan soŋra Şāh ve Eba ʿÖmer laʿin, Saykalān-ı Rumī, Civān-baht-ı Çīnī, Hüsrev-i Çīnī sā'ir nām sāhibleri cümle yerlerinden kalkup başları çıplak enseleri tobhāne somunı gibi şişmiş. Her birin gayr[ı] tāclar getürüp giydirdiler. Ammā tāc başlarında güçle dururdı. Şāh bu elemiyle emreyledi. Bahtek-i bed-kārı yaturup beş yüz değnek urdular.[163] Hoca: '''Āfiyetler ey Hoca Bahtek! Nice gördüŋ mi hāliŋi? Sakın imdi. Bir dahi kendüŋi bilür yerine koyup bizimle bahis eyleme.'' dedi. Bahtek: ''Nār [u] nūr hışmına uğraŋ ödesinde murādım senden atam intikāmın almak idi. Yine olmadı. Ölmeden bir yol seniŋ de kelleŋ kesüldiğin görür müyüm.'' derdi. Hoca eyitdi: ''Belī melʿūn ol kör

/47b/

gözüŋ ne zamān açılursa ol zamānda görürsün.'' dedi.[164] Melʿūnu bir kilim içine koyup çadırına sürüyüp getürdiler. Köpek ölüsi gibi yatura kodılar. Kāh Hoca'ya söger kāh ʿAmr'a sögerdi. ''Āh bu Hamal-zāde ile ol ʿayyār pür hīleden rūzgārda intikām almak müyesser olmadı. Yoksa Hamza'dan ve gayrıdan intikām almak āsāndır.'' deyüp iŋilerdi. Bu bunda bu tarafdan ʿAyyār-ı Cihān sürüp Sāhip-kırān'ıŋ huzūrına geldi. Kāfirlere verdüği rengi hikāye eyledi. On beşden ziyāde tācları meydāna dizekodı. Begler ʿAmr'a tahsīn eylediler: ''Āferīn bre ʿAyyār! Sen de ol laʿinlere eyü mikdārların bildirüp her zamān ʿırzların yıkup putların sınarsın.'' dediler. Kubād şehr-i yār ol tācları ʿAmr'dan satun alup Şāh'ıŋ tācın kendi içün alıkodı gayrıların Mukallid Nev-civān'a ve sā'ir dil-berāna üleşdirdi. Her biri şehzādeye duʿālar eyledi. Sohbetler eylediler ve emreyledi. Tabl-ı şād-mānī çalup ʿAmr gelüp ve kāfirlere böyle iş olduğuna rağmen elemlerinden çatlasunlar deyü şenlikler eyledi. Cümle ʿasker de dost ve düşmān işitmedik kimse kalmadı. ʿAsker-i İslām şād olup ʿasker-i küffār eleme düşdiler. Melik Kaytafā da

/48a/

---

[160] SÇ nüshasında bu satırdakilerin isimleri söylenmemiştir.

[161] ''tolu urmuş tarlaya dönderdi'' SÇ nüshasında yoktur. İÜ nüshasında vardır (47a).

[162] SÇ nüshasında ''Bre tut, bre kap!'', İÜ nüshasında ''Bre vardı bre geldi derken!''(47a) şeklindedir.

[163] Bu araya İÜ ve SÇ nüshasında ''Bir rivâyette Serhenk'e dahi değnek urdular.'' cümlesi eklenmiştir.

[164] İÜ nüshasında bu araya ''Ammâ sen Amr'a çok mukayyed olma âkibet ol seni koyun gibi boğazlar, dedi. Keşkek içinde pişirip Şah'a yedirse gerekdir, dedi.'' SÇ nüshasında yoktur.

Hamza tarafından ol şenliği işidüp ‘‘Nedür aslı?’’ derken cāsūs gelüp ‘‘Sultānım! ʿAmr gelmiş ve Şāh ile Bahtek’e şöyle iş etmiş.’’ dediler. Melik Kaytafā da hazzeyledi. ‘‘Eyü el-hamdulillah safā eyledik. Şu ʿAyyār gelse görsek.’’ dedi. Beriden ʿAmr’ıŋ da hātırına gelüp Hamza eyitdi: ‘‘Server varayın bir yol Kaytafā’ya bulaşayın. Zirā o da beni soruşmadı. Geldüğimden hazzeder. Belki varmazsam elem çeker. Bizi adam yerine komadı der ve hem biraz ihsān da eder.’’ dedi. Hamza eyitdi: ‘‘Bre ʿAyyār sen evlenliden beri ʿādetce cerrār olduŋ. Hele bizimle teklīfiŋ yok saçı dediŋ verdik ammā şimdi varır ol dilāverden nice istersin? Bir iki kez görmek ile hemān teklīfsiz yārān mı olduŋ?’’ dedi. ʿAmr eyitdi: ‘‘Ey server! Ben aŋa verüp sizcileyin baŋa māl ver demem, varır görüşürüm. Meclisinde biraz şenlik ediveririm. Ol ise bir sehī ve kerīm dilāver her zamān baŋa ihsān eder.’’ dedi. ʿAmr Maʿdī eyitdi: ‘‘Nā-bekār ʿAyyār olmaz. Hanıŋ kulısın. Dost düşmān bilmezsin. Hemān kim ki birkaç mıngır verürse anıŋ muhibbīsin. Kaytafā bizim düşmānımız iken sen varup anıŋla dostluk edersin.’’ dedi. ʿAmr eyitdi: ‘‘Hāşā ki ol düşmān ola ol Sāhip-kırān’ıŋ

/48b/

muhibbīdir. Nihāyet erlik bahsın ederler. Bugün yarın Lenduhā gibi Sāhip-kırān anı da ele getürür, serā-perdeye gelür.’’ dedi. ‘‘Yüri imdi hele kolay gele öŋ soŋ doymazsın.’’ dedi. ʿAmr: ‘‘Ey şikem hāre ya sen dünyāyı bulsaŋ karnuŋa korsun benim hurd bir dağarcuğum var çok mıdur?’’ dedi. ʿAmr Maʿdī: ‘‘Doğrusı ʿAyyār benim karnım seniŋ gözüŋe büyük görünür ammā yine bir deve etiyle bir kazan keşkek ve üç tulum bāde ile doyar ammā seniŋ ol dağarcuğuna deveyi katārıŋa çeksek alur. Kurduŋ hemān adı var yoksa bunda dilki var baş keser.’’[165] deyüp vāfir latīfe eylediler. ʿAmr: ‘‘Olsun nā-bekār hele sen de ol dağarcukdan yine taʿām istersin ola bir dahi gör ki dişiŋe taş verür miyim?’’ dedi. ʿAmr Maʿdī: ‘‘Bre yüri diş karın doyurmaz.[166] Allah saŋa ihtiyāç etmesün yoksa sen adamı açlıkdan öldürürsün. Sen bir nākıs u hasīs ʿayyārsın göre düğüni de bunda etmediŋ kim belki beglere ziyāfet lāzım gele birkaç lokmam yiyeler deyü kaçup gitdiŋ.’’ dedi. ʿAmr: ‘‘Eyü vardım evvelā sen cümlesin yerdiŋ beglere kalmazdı.’’ dedi. ʿAmr Maʿdī: ‘‘Zāhir sen asıl hasīs va[r]yemeziŋ ne kadar taʿāmı olsa gerek.’’ deyüp birbiriyle ol kadar muhāvere eylediler ki oturan Turan

/49a/

begler bu ikisiniŋ mücādelesine gülmeden bayıldılar. Andan sürüp Melik Kaytafā’ya geldi. Melik Kaytafā: ‘‘Şu ʿayyār ne ʿaceb eğlendi gelmedi. Bizi ne tiz unutdı.’’ derken bir çavuş içeri girüp baş getürüp: ‘‘Ya Sāhip-kırān muştuluk ʿAmr geldi.’’ dedi. Safāsından yerinden durup bār-gāh kapusuna karşu çıkdı. ʿAmr’ı görüp: ‘‘Hay merhabā ey peyk-i resūl! Hoş geldiŋ safā geldiŋ ha şöyle seni göreceğimiz geldi.’’ Beyt:

Merhabā müştak-idi dilerdi bir cān sizleri
Kıldıŋ ihyā Hazret-i ʿİsa gibi cānsızları[167]

deyüp ʿAmr’ı koçup gözlerinden ve sakalın öpdi. ʿAmr da anıŋ omzun öpüp ‘‘Hoş bulduk lütf etdiŋiz ya Sāhip-kırān-ı Māzenderān!’’ deyüp buluşup görişdiler. Andan

[165] Her iki nüshada da yoktur.
[166] Her iki nüshada da yoktur. 48b, 49a her iki nüshada da kısaca anlatılmıştır.
[167] Bu beyit SÇ nüshasında vardır. İÜ nüshasında yoktur.

içerü bār-gāha girüp emreyledi. Tabl-ı şād-mānīler çaldılar. Şāh: ‘‘Bu sadā nedür?’’ dedi. Eyitdiler: ‘‘‘Amr sağ geldüğine evvel Hamza çaldı. Şimdi Melik Kaytafā da tabl-ı şād-mānī çaldurı verir. Zāhir ʿAmr anda da varmışdır.’’ dediler. Şāh dahi beter gam-gīn olup: ‘‘Ya bu nasıl düşmānlıkdır ki hem Hamza ile ceng eder hem ʿAyyār’ı geldüğiŋe şenlik eder.’’ dedi. Hoca eyitdi: ‘‘Anlarıŋ birbirine düşma[n]lığı yokdur. Hemān erli[gin][168]

/49b/

bahsin ederler.’’ dedi. Şāh biraz Bahtek’e sögüp: ‘‘Hay tedbīriŋ ile boynuŋ altıŋda kalsun ki biz Lenduhā’dan kurtukduk derken bir andan beteri dahi geldi. Zāhir Yezdān-perestden bize ne fā’ide olacakdır.’’ deyüp eleme düşdi. Beriden Hamza da ol hāli duyup Melik Kaytafā’ya muhabbeti ziyāde oldı. ‘‘Begler bolay kim Hak Teʿālā müyesser ede şu dilāveri kendümize yār edüp serā-perde-i Süleymān’a getüre idim.’’ dedi. Beriden Melik Kaytafā ʿAmr’ı meclis kenārına getürüp ʿişrete başladılar. ‘‘Be hey ʿAyyār biz seniŋ kasāvetiŋ çeke çeke öldük. Hele cāsūs gönderdim varup Hoca ile Bahtek’iŋ etdikleri bahsi işidüp Hoca sağdır Mekke’ye gitdi dedüği haberi getürdi. Yoksa hemān rahş-ı himmete süvār olup şāh-ı bed-girdārıŋ otağın basup kendin katletdükden soŋra ol çokluk ʿaskerin zīr u zeber edem. Hiç Hamza şöyle dura idi. Ben aŋa belā ve kazā yeterdim.’’ dedi. ʿAmr’ıŋ safāsından başı evc-i āsmāna erdi. Kaytafā’ya duʿā edüp: ‘‘Ey dilāver lütfuŋ dāim olsun. Biz ne gedāyuz kim bizim içün böyle eleme düşesiz yine eylüğüŋüz [bir][169] lahza bizi aŋmak.’’ deyüp vāfir sitāyiş eyledi. Kaytafā eyitdi: ‘‘[Ay]yār[170] Serhenk’i niçün öldürmediŋ. Ol saŋa bu kadar iş eyledi

/50a/

elüŋe girmiş iken katletmek gerek idiŋ.’’ dedi. ʿAmr eyitdi: ‘‘Server eyü ʿAyyārdır kıyamam bolay kim Müslimān olaydı. Yine de elime girürse öldürmem.’’ dedi. Kaytafā tahsīn edüp biraz sohbet eylediler. ‘‘Andan server görmeğe doymak olmaz yine buluşuruz gideyin zirā şimdi ben bunda geldikde Hamza beglerīniŋ baʿzısı baŋa haylī kināyeler eylerdiler. Sen hemān ihsān kulusın ol bizim hasmımız iken anıŋ meclisine niçün varırsın der kıskanu yorurlar.’’ dedi. Melik Kaytafā: ‘‘Ya n’olur imān ehlinde yad yoga belki zamān ola birliğe yeteyüz bilirüm. Anlarıŋ elemin her birine birer mikdār güş-māl verdim. Odur bize ʿadāvetleri öyle olur. Şimdi Hamza baŋa galabe eylese ben aŋa ʿadāvet mi ederin? Hāşā hizmeti cānıma minnet hüküm gālibiŋdir. Ol dilāver hem ʿālemiŋ Sāhip-kırān’ı ve evlād-ı İbrāhim’dendir ve āhir zamān peygāmberiniŋ ʿamm-ı hāsıdır. Ben aŋa ser-fürū etmeğe ʿār mı ederem? Nihāyet bu erlik bahsi gayrı hāldır. Elbette imtihān olmayınca bir er bir ere ser-fürū etmek güçdür. İmdi ben aŋa gālib olursam da ol padişāh olsun. Ben yine pāy-ı taht pehlivānı olup kulı olurun nitekim ceddim Sām Hazret-i Süleymān’a oldı.’’ deyüp vāfir Hamza’ya ʿarz-ı muhabbet eyledi ve çünki ʿAmr’dır gitmek lāzım geldi.

/50b/

---

[168] Sayfa kenarı yırtıldığı için cümle akışına göre kelime tamamlanmıştır.
[169] Sayfa kenarı yırtıldığı için cümle akışına göre kelime tamamlanmıştır.
[170] Sayfa kenarı yırtıldığı için cümle akışına göre kelime tamamlanmıştır.

ʿAmr'a ol kadar māl ve cevāhir bağışladı ki hesāba gelmez ve üç kat hilʿat verdi. ʿAmr da ne duʿā eder şād u handān duʿā ve senā ederek Kaytafā'ya vedāʿ edüp oradan çıkup sürdi. Hamza'ya geldi. Cümle Melik Kaytafā ile olan musāhabetlerin bir bir hikāyet eyledi. Emīr'iŋ muhabbeti bir iken iki oldı. İşte Hamza ile Melik Kaytafā yine mukābil olup g.tag.t cengde ammā rāvī eyder Serhenk ʿAyyār yine ʿAmr'ıŋ geldügin görüp gayret āteşi derūnun yakdı. ''Hey Dirīgā bu ʿayyār baŋa çok iş geçdi. Ben bundan intikām alamadım. Āhir cümle mālım aldı ve öyle bir cāriyeyi elimden aldı. İmdi bunuŋla nice haklaşurum.'' deyüp '''Asker içinde sūret-i tebdīl ʿAmr'ı şikār edem.'' deyü dolaşup gezerdi. Ammā beriden ʿAyyār-ı Cihān dahi gāfil olmayup Serhenk'den ihtirāz üzre idi ve kendü de Serhenk'i dutmak isterdi. Āhir bir gün kendüyi bir remmāl sūretine koyup küffār ʿaskeriniŋ içinde oturup başladı kapa kapa çağırup ''Her kimiŋ bir murādı var ise gelsün reml edelim. Eger murādı üzre cevāp vermezsem yine verdügin geri alsun.'' deyüp haykırırdı. Halk ise bahāne isterler. Hemān başına üşüp reml etdirmeğe başladılar. ʿAmr bunlarıŋ her birine bir laʿbla cevāp verüp

/51a/

aldayup akçelerin alur idi. Serhenk de bir sipāhī sūretinde gezerken ol araya geldi gördi. Bir alay adam bir yere üşmüşler. Bir hengāme bir kütürdüdür ki olmaz. O der: ''Usta baŋa da reml eyleyü.'' der ''Baŋa da reml reml eyle.'' Serhenk ol hengāmeyi görüp hātırına geldi ki bir reml etdüre göre ki ʿAmr nice fırsat bula hemān halkı yarup içeri girdi: ''Ey usta remmāl! Kerem eyle baŋa da bir reml eyle pek becid mesālihim vardır. Saŋa ziyāde akçe vereyin.'' deyüp yalvardı. ʿAmr Serhenk'i āvāzından ve baʿzı nişānlarından bildi ve bunıŋ eline kurʿa verüp üç kerre saldurup andan nokta döküp çok çiz[dü][171] ve bozdı. Andan ''Sipāhī yoldaş ne ʿaceb müşevveş işiŋ ve murādıŋ var.'' derdi ve gönlünden fikredüp ''Zāhir bunuŋ murādı beni şikār etmekdir.'' deyüp sözi dolaşdurup āhir eyitdi: ''Seniŋ bir hasmıŋ var ancak bilmem mansıbıŋ mı almak ister? Hele birbiriŋize ziyāde hasm düşmüşsiz. Çok cehd edersin. Ol hasmı ele getüresin ammā tāliʿiŋ nuhūsetde imiş bilmem sonuŋda nice olur.'' dedi. Serhenk ʿAmr'a bir avuç akçe verüp: ''Ey üstād-ı kāmil lütf eyle bir reml dahi eyle görelim ser-encāmımız neye encām olur.'' dedi. ʿAmr: ''Hoş n'ola.'' deyüp biraz dahi çizdi ve bozdı andan eyitdi:

/51b/

''Ey kişi muştuluk gerçi tāliʿiŋ bu aŋa gelince nuhūsetde imiş ammā şimdi saʿdin buldı. Sen ol hasmı bir kimseniŋ duʿāsıyla ele getürürsün ki ol kimse nār [u] nūruŋ ziyāde makbūl kuludur. Duʿāsı redd olmaz. İmdi üçünci gün şimāl tarafına var. Yolda olʿazīze rast gelürsün. Eline ayağına düşüp duʿāsın ricā edesin çünki ol dīn ulusunuŋ duʿāsın alasın. Çok gitmeyesin. Hasmıŋ bir dıraht dibinde uyur bulasın amān nehār gitdiŋ öldürme soŋra nedāmetin çekersin. Ol hasmıŋ senden gayrı düşmānları var ancak anlara ver. Anlar öldürsünler. İmdi dördünci gün yine bunda gel. Benim sözüm olmazsa ben de bu sanʿatı artuk elime almayın[172] ammā baŋa da ihsān gerekdür.'' dedi. Serhenk şād olup yanında ne bulundı ise verüp: ''Baka usta eger murādım olursa saŋa çok ihsān ederem.'' dedi. ʿAmr yüri imdi ammā ol ʿazīzdeŋ gāfil olma.'' dedi. Serhenk gitdi. ʿAmr bundan hareket etmedi. Zirā şāyed Serhenk: ''İşkil ala.''[173] deyü hadd-i zātında

[171] Müstensih iki harf eksik yazmıştır.
[172] SÇ nüshasında "Sözüm çıkmazsa elime bir dahi kalem almam." şeklindedir. İÜ nüshasında yoktur.
[173] SÇ nüshasında vardır. İÜ nüshasında yoktur.

harām-zāde tenhāya çıkup bir gayrı sūrete girüp ahşam olunca gözetdi. ‘‘Bu da ʿAmr olmasun.’’ deyü ‘‘Eger ol ise ben gidince o da kalkup

/52a/

gider.’’ dedi gördi. ʿAmr hiç yerinden direnmeyüp gelene reml edüp lāf u güzāf-ıla vāfir māl cemʿ eyledi. Serhenk: ‘‘Yok bu ʿAmr degüldür tahkīk üstād-ı remmāl ancak.’’ deyüp çekilüp gitdi. Çünki ol dedüği gün oldı. Serhenk hemān seherden şimāl cānibine çekildi. Gele gele gördi. Bir vādīde bir pīr-i ruhbān siyāh cāmeler giymiş helvā küreği ak sakal sīnede öŋüne bir āteş yakmış karşusunda ol ruhbān durmayup hūb āvāz-ıla bilmem ne okur[174] ammā adam safāsından hayātı giderir. Kāh kāh kendü de cūşa gelüp semāʿa girüp fır fır şöyle döner ki göz ermez ve ağzından ve yakarak āteşler saçılur. Serhenk bunı görüp ʿāklı gitdi: ‘‘Hay hay bre! Bu dīn ulusı nār [u] nūr kendüsi olmuş. Ne makbūl olmak gerekdür ki āteş bunuŋ ne vücūdun yaka ve ne libās yaka bu çokça mertebedir.’’ dedi. Bu ise Sultān-ı ʿAyyārān kendüsi idi derd-mend Serhenk’e böyle dām tezvīr kurdı. Hemān bī-çāre yakın gelüp: ‘‘Hay sultānım, ʿazīzim!’’ deyüp varup ayağına düşmek diledi. ʿAmr eliyle işāret eyledi. ‘‘Yakın gelme. Sen bir dünyā-perest ʿayyārsın. Bizcilin perhīz-kār zāhide yakın olmak lāyık degüldür.’’ dedi. Serhenk: ‘‘Sultānım öyle deme.

/52b/

Benim bir ʿazīm murādım vardır. Lütf eyle baŋa himmet eyle.’’ dedi. ʿAmr bilürüm murādıŋı. Ben iki yüz yıldır āteş-gede-i Nemrūd’da[175] hizmet eyledim. Bu gice nār [u] nūrdan öyle fermān oldı. Varasın kullarına nasīhat edesin benim düşmānım olan Yezdān-perestlerle dostluk ederlerdi. Anıŋ-çün anlara fırsat verüp üzerlerine musallat eyledim. İmdi tövbe edüp bir dahi öyle etmeyeler kim ben de anlara yardım edem. Düşmānları öz dīne gālib olalar.’’ dedi. Serhenk: ‘‘Meded sultānım! Benim de Yezdān-perestlerden pek şikāyetim var. Bu sahrāda baŋa çok iş etdiler.’’ dedi. ʿAmr: ‘‘Bilürüm ol işleri saŋa eden hep ʿArap uğrusı ʿAmr’dır.’’ dedi. ‘‘Baŋa nār [u] nūr bildirdi ammā sen de nār [u] nūr kulların incidirsin. Anıŋ-çün baŋa ısmarladı. Eger rast gelürseŋ yanıŋa getürmeyesin.’’ dedi. Ammā biz de nār [u] nūrdan seni şefāʿat ederüz. Var Şāh’a muştula Yezdān-perestleriŋ devri tamām oldı. Şimden gerü fırsat āteş-perestleriŋdir.’’ dedi. Serhenk: ‘‘Sultānım dīn ulusı bizi şefāʿat[176] eyle bir dahi nār [u] nūr kullarınıŋ bir habbesin almayayın. Ne kadar gāret ve sirkāt edersem Yezdān-perestlerden edeyim.’’ deyüp ʿAmr’ıŋ ayağına düşüp yüzin sürdi. ʿAmr: ‘‘Hoş imdi [suçun][177]

/53a/

ʿafv oldı.’’ deyüp elin koynuna sokdı. Üç dāne kursı çıkardı. Al bu kursıŋ birin bugün birin yarın birin de obür gün ye. Yedi günden soŋra yetmiş iki dili söyleyesin ve hasmıŋ olan ʿAmr ırak degüldür. Şunda bir yerde yatur bulursun. Nār [u] nūr aŋa gaflet verdi ki

---

[174] İÜ nüshasında aynen yazılıdır. SÇ nüshasında ‘‘incil okur’’ yazılıdır (47b).

[175] ‘‘āteş-gede-i Nemrūd’da’’ ifadesi yerine SÇ nüshasında ‘‘nâr u nûr’’ (47b) yazılıdır. İÜ nüshasında aynen yazılıdır (51b).

[176] Kelimenin son iki harfi satır üstüne yazılmıştır.

[177] Müstensih bu kelimeyi satır sonuna yazmamış. Varakın son kelimesi olduğu için sayfanın sol alt köşesine yazmış.

andan intikām alasın. Ammā sen kendiŋ öldürme Şāh divānına götür. Ben de anda varup nār [u] nūr kullarına biraz nasīhat ederem ve ol ʿayyārı nār [u] nūra daʿvet ederin. Gelmezse āteşe yakup nār [u] nūr-ıla helāk ederüz. Zirā böyle fermān olunmuşdur.'' dedi. Serhenk şād olup ol kursıŋ birin yutdı. ''Āferīn ol remmāla sanʿatında kāmil üstād imiş.'' deyü kendi kendiyle söylenmeğe başladı. ʿAmr: ''Nedür ol söyledüğiŋ?'' dedi. Serhenk: ''Hayır sultānım şöyle bir remmāl ʿaynı ile sizi baŋa bildirüp beşāret eyledi. Āhir dedüği oldı. Aŋa tahsīn ederim.'' dedi. ʿAmr tebessüm edüp eyitdi: ''Ey ʿAyyār ya ne sanursun? Nār [u] nūruŋ ne kulları vardır. Çok maʿrifet vermişdir. İmdi var işüŋe göreyin seni hemān er gibi ol.'' deyüp semāʿa girdi. Yine āteşler saçarak bir tarafa çekilüp gitdi. Serhenk'iŋ gözünden gayib oldı. Derd-mend hayrān olup bakakaldı. ʿAmr da bir dere

/53b/

içine girüp pinhān oldı. Bunı gözetmeğe başladı. Serhenk de bir cānibe çekilüp: '''Amr'ı şunda bulurum, bunda bulurum.'' deyüp ararken ayakları sarmaşmağa başladı. ''Ne ola aslı? Baŋa n'oldı?'' derken yüreği döndi gözleri karardı. ''Dārū ʿalāmeti var. Hay bre nā-bekār! Ol ruhbān ʿAmr olmasun? Yine ne ʿaceb gaflet eyledim. Hay kayyı edeyim. Kendüme bir ʿilāç göreyim.'' derken ʿāklı gidüp depesiniŋ üzerine yıkıldı. ʿAmr ırakdan görüp seğirdüp geldi gördi, almış. Altıyı pāk soyup neyi var ise kıymetlü hançerlerin ve sā'ir libāsların ve nakitden nukre ne bulundı ise aldı.[178] Andan kendi sūretine koyup beline düzme hançerlerin sokdı ve kendi Serhenk ʿAyyār'ıŋ sūretine girüp Serhenk'i arkasına urup hemān dosdoğrı Şāh'ıŋ divānına geldi. ʿAmr Serhenk'i arkasından yere koyup Şāh'a duʿā eyledi: ''Şehr-i yār dā'imā düşmānlarıŋ böyle nazarıŋa eli bağlu ciğeri dağlı gelüp hor hakīr ola. Bu nā-bekār ʿayyārıŋ baŋa etdügi rengi kıyāmete dek söylene ammā bu kerre hemān emān vermeyüp katleyleŋ. Zirā bilüsiz dün öteki gün size ve gayrı yedi iklim şāhlarına neler eyledi. ʿIrz ve nāmūs komadı.'' dedi. Bahtek ol hāli görüp yine sevindü-

/54a/

ğinden çatlayıyazdı. ''Meded Şāh'ım hemān öldür. Herçi-bād-ābād Hamza da bildüğinden kalmasun.'' dedi. Şāh: ''Hele sabreyleŋ görelim yine bu derd-mend Serhek olmasun soŋra peşīmān olayuz.'' deyüp döndi. ʿAmr'a bakup: ''Āferīn ʿAyyār eyüsin! Bu nā-bekārı yine ele getürmüşsün ammā nice şikār eyleduŋ?'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Sultānım ol gün bu kadar divān ortasında siziŋ ve bizim başımızdan taçlarımız kapup eŋsemize sille urup sağ ve sālim buradan halās olduğı pek gücüme geldi. Ol ecilden ben de gayrete gelüp şikār edem deyüp ardına düşüp gezerdim. Āhir ʿasker içinde bir üstād-ı remmāle rast geldim. Murādım ʿarz eyledim. Ol baŋa: 'Filān cānibe git. Bir ʿazīze

[178] Nüshalar arasındaki yazılış farkını göstermek için bu cümleler örnek gösterilebilir. İÜ nüshasında ''Amr'ı şunda bulurum bunda bulurum diyerek gitti. Ayakları dolaşmağa başlayup ne ol derken aklı gidüp depesi üzerine yıkıldı. Amr ırakdan görüp seğirdüp bunun nesi var ise soyup soğana dönderdi. Andan kendi suretine koyup beline düzme hançerler sokdı.'' (52b). SÇ nüshasında ''Serhenk Amr'ı şunda bulurum bunda bulurum deyüp arar iken ayakları dolaşmağa başladı. Bana noldı derken yüreği döndi ve gözleri karardı. Dârû alameti var hay bre nâ-bekâr ol ruhbân Amr olmasun. Hay kendüme bir ilaç edeyim derken aklı gidüp depesinin üzerine yıkıldı. Amr ırakdan görüp seğirdüp geldi gördi almış … pak soyup nesi var ise kıymetli hançerlerini vesâir libâsların ve nakidden ne buldu ise soyup aldı.'' (48b). SÇ nüshası incelediğimiz nüshaya daha yakındır.

buluşursun anıŋ duʿāsın al. Ol ʿazīz saŋa ʿAmr'ı bulıverür.' dedi. Ben de gezerek varup dedüği gibi buldum. Ammā özge ʿazīzdir. Ömrümde böyle dīn ulusuna rast gelmedim. Hemān nār [u] nūr kendüsidir. İşte bunda da gelse gerekdür hattā baŋa: 'Sakın sen bunı öldürme ben Şāh divānına varup anı dīne daʿvet ederin gelmezse āteşe yakarın.' dedi. Hele duʿāsın alup nār [u] nūr kendüye ihsān etdügi kursdan baŋa da verdi yedim ve baŋa Mecūsīleri incitme deyü tövbe verdi.'' Anlar da sevindiler.

/54b/

''İmdi ol zāhid kaçan gelür ola bir mikdār te'hīr edelim.'' derken Hoca duramayup yine açmazdan tebessüm ederdi ve ʿAmr'ıŋ sanʿatlarına taʿaccüb ederdi. Bahtek harāmzādeniŋ gözi ilişüp Hoca'nıŋ ol hāline muttaliʿ oldı: ''Nedür ey Hoca yine bu ʿAmr degül midür demek istersin?'' dedi. Hoca: ''Hayır bilmem.'' dedi. Şāh da işkile varup: ''Sakın nā-bekār yine sen ʿAmr olmayasın? Bu derd-mend Serhenk ʿAyyār olmasun?'' dedi. ʿAmr ʿAyyār: ''Ne söylersin Şāh'ım. İsterseŋiz ʿāklın başına getürek görüŋ. Şimdi ol dīn ulusı da gelür. Benim şāhidimdir. Ben bunı tutunca ne belālar çekdim.'' dedi. Haylī güft u gū oldı. Āhir Serhenk'iŋ ʿāklın başına getürdiler. Serhenk göz açdı. Kendüyi yine bend içinde görüp āh eyledi. ''Hey kallāş rūzgār āhir yine korkduğuma uğradım.'' dedi. Şāndır: ''[S.künden asılacak.]''[179] Beyt:

Her kimiŋ murg-ı dili düşdi hevā vü hevese
Anı sayyād-ı felek eliyle koydı kafese[180]

''Ne demek istersin. Bir iki defʿa elimizden kurtulduŋ. Ya şimdi nice kurtulursun.'' dedi. Serhenk: ''Bes Şāh'ım hemān[181] öldür ki kurtulayın. Zirā böyle sağ olmakdan ölmek yeğdir.'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Be hey Şāh'ım bunı ne söyledirsin? Öldür gitsün. Bu nā-bekār beni size iki kerre satdı şimdi gelenne yine Serhenk'im deyüp[182] kurtulmak

/55a/

ister. Oralar duyulmuşdur. Hemān Şāh'ım öldür.'' dedi. Bahtek: ''Meded Şāh'ım tizce öldürelim yoksa yine bir kara kazāya uğrar. Bunuŋ ucundan benim g.tüm çüridi değnek darbından.''[183] derdi. Serhenk: ''Ey Hoca Bahtek! Ben ʿAmr degülim. Bu nā-bekār yine beni hīle ile tutdı. Anıŋ yalanına bakma.'' dedi. Bahtek: ''Yabana söyleme, sen ʿAmr'sın.'' dedi. ʿAmr gördi mücādele çoğaldı eyitdi: ''Şāh'ım siz bunı saklaŋ, salıvermeŋ. Ben varup dīn ulusın getüreyim.'' deyüp çıkup gitdi. Serhenk derd-mendiŋ ʿāklı gitdi: ''Şimdi varır ruhbān sūretine girüp gelür. Beni āteşe yakdırır. Ne ʿaceb ben divāne oldum ki bu uğursuzlarıŋ söziyle gelüp böyle bir kattāl ʿayyār ile hasm oldum. Āhir bu yolda baş ve cāndan çıkam.'' gibi deyüp feryāda başladı. Bahtek: ''Olmaz o. Ey fitne-engīz! Sen elbette ʿAmr'sın.'' deyüp cellād getürüp: 'Ur şunuŋ boynun.'' dedikde Hoca Serhenk'e acıyup merhamet eyledi. ''Koŋ şu fakīri ol ʿAmr degüldür, Serhenk'dir.

---

[179] Üzeri silinmiş ancak dikkat edilince okunuyor. SÇ nüshasında yoktur. İÜ nüshasında vardır (54a).
[180] Bu beyit SÇ nüshasında vardır. İÜ nüshasında yoktur.
[181] Bu kelime satır üstüne yazılmıştır.
[182] İÜ nüshasında "şimdi gene ben Serhenk'im deyüp kurtulmak ister." (54a). "şimdi gene Serhenk'im deyüp kurtulmak ister." (49a).
[183] " Bunuŋ ucundan benim g.tüm çüridi değnek darbından" İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında aynen yazılıdır (49b).

Ol remmāl de ruhbān da ʿAmr idi. Bu yoldan aldayup şikār eylemiş. Soyuŋ libāsın görek.'' dedi. Āhir bunı soyup gördiler. Hançerleri ağaçdan bir ipe uracak şeyi kalmamış. Baʿzı nişānlarından görüp bildiler odur. Kapup koyuverdiler ve taʿn edüp ser-zeniş eylediler. ''Sen de cihānda ʿayyār

/55b/

geçersin, arlanmazsın. Bir tutulduŋ iki tutulduŋ nice bir aldanursun.'' dediler. Serhenk eyitdi: ''Bununŋla başa çıkılmaz artuk ferāgat eyledim. Bir dahi yanına yöresine uğramam. Tek beni hālime kosun.'' deyüp çıkup çadırına gitdi. Nice günler ʿārından divāna gelmeyüp Şāh'a görünmedi. Bunlar bunda ezīn-cānib beriden ʿAmr da sürüp serā-perde-i Süleymān'a gelüp yine begler nazarında Serhenk'e ne renk geçdügin bir bir hikāye eyledi. Cümlesi gülüşüp ʿAmr'ıŋ ʿayyārlığına tahsīn eylediler. Bu şevk ile yine ʿayş u ʿişrete başladılar. Bu tarafdan Şāh yine gam-gīn olup: ''Hāl bize Kaytafā'dan fā'ide yok zirā şimdiden birbiriyle muʿāmele edüp ʿarz-ı muhabbetler ederler soŋı belli ne olacaktır. İşte Serhenk de bu şekil biz bu sahrāda āhir bu kadar şāhlar ve şehr-i yārlar ile ve bu kadar çokluk ʿasker ile ʿArablara mağlūb olayuz gibi ne demekdir.'' deyüp ihtiyārsız ağladı. Şāhlar ve pehlivānlar nasīhat edüp: ''Gam degül Şāh'ım elem çekme. Kaytafā evvelde Yezdān-perestdir andan ne fā'ide olur. Serhenk de bir yalŋız ʿayyār yine kādir olur imdi görelim. Hamza Kaytafā ile nice olur andan biz de bir yol dahi yüriyüp cān [u] göŋülden ceng [ü] kıtāl edelim. Ya taht ola ya baht'' deyüp her bir

/56a/

pehlivān duʿālar eylediler. Andan defʿi gam içün meclis kurup ʿişrete oturdular. Rāvī eyder bu tarafdan Melik Kaytafā ile Hamza'nıŋ cengi uzayup ta otuz üç güne vardı. ʿÖmer bin Hamza fikredüp: ''Nice olur bu nā-bekār bugün yarın serā-perdeye geldikde bu da bize tasaddur[184] edüp ʿazamet satsa gerekdür. Atam Sāhip-kırān ise bizi ayırd olmağa komadı ol zamānda maʿrekemiz mukarrerdir. İmdi şimdi mukaddem ayırd olup gālib ve mağlūb bilinmesi evlādır.'' deyüp bunı göŋlünden gidermezdi. Bu mahāldeki yedi gün ceng edüp üç gün ʿasker diŋlensün deyü tarafeynden her nām-dār tevābiʿyle sayd ārzūsuna şikāra bindiler. ʿÖmer Yunanī cāsūs gönderüp haber aldı ki Melik Kaytafā ol gün bir mikdār şikār edüp dönüp bir su kenārında bir dıraht-ı müntehā sāyesinde oturup kendi begleriyle av etinden kebāb pişirdüp tavşan kanı bāde ile oturup ʿişret ederler.[185] Kendü de şikārda idi. Hemān Esb-i Duhānı ol cānibe sürdi. Tur Divāne haber-dār olup arduna düşdi giderken ʿAmr Maʿdī'ye rast geldiler. ''Ey şehzāde kanda gidersin?'' dedi. ʿÖmer bin Hamza: ''Melik Kaytafā ʿişret-gāh da imiş. Murādım varup maʿreke etmekdir.'' dedi. ʿAmr Maʿdī: ''Ben de

/56b/

bile giderin. Hamza ol nā-bekārı öge öge ʿayyūka çıkardı. Biz de birer yol görüşmüş olsak görsek nice olur.'' dedi. ʿÖmer bin Hamza: ''Ey server yok yere ʿırzıŋ yıkdurursun zāhir Behrām'dan ve Behmen'den ziyāde degülsüz gördük. Hod anlara neyledi ve bizimle de ayırd olmadı. Anıŋ-çün ne yoldan maʿreke eyledi. Nihāyet ayırd

[184] Bu kelime iki defa yazılıp satır sonundaki kelimenin üzeri çizilmiştir.
[185] Bu ümle İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında aynen yazılıdır (50a).

olmaduğumdan ötüri ben de ceng murād eyledim.'' dedi. ʿAmr Maʿdī elem çeküp: ''Ey şehzāde! Ya ben anlardan kalur mıyım? Yüri gidelim.'' deyüp üçi revāne oldular. Kaytafā'nıŋ ʿişret etdügi yere geldiler gördiler. Atların bir dırahta bend edüp tīğların ve tirkeşlerin asa komuşlar oturup bāde-nūş ederler. Bunlar dahi karşudan zuhūr etdükde kulları Kaytafā'ya: ''Ya Sāhip-kırān-ı Māzenderān karşudan üç dāne süvār gele yorur. Ammā gelişleri yaman düşmāna beŋzer.'' dediler. Melik Kaytafā: ''Ko gelsün.'' deyüp mukayyed olmadı. Bunlar yakın geldikde Kaytafā gördi. Bunlarıŋ biri ʿÖmer Yunanī biri Tur Serkeş'dir ammā yanlarında bir herīf dahi var bir özge hey'et server şehzādeye riʿāyeten ayak üze[ri]ne[186] kalkdı: ''Hoş geldiŋiz ey dilāverler buyurun! Meclis müheyyā siziŋle biraz ʿişret edüp

/57a/

nān u nemek yiyelim.'' dedi. ʿÖmer bin Hamza: ''Yok server ziyāde olsun. Biz bunda ʿişret etmeğe gelmedik. Nihāyet meydānda seniŋle ayırd olamadık. Atam Sāhip-kırān'la bu kadar gündür ceng edersin gördüm. Anıŋla ayırd olmaŋız yaklaşdı. Zirā ʿādeti sencileyin nām-dārla kırk gün ceng eder. Kırkıncı gün elbette ayırd olup ya alur ya verür. İmdi geldim ki bir yol dahi seniŋle görüşüp gālib mağlūb belli ola.'' dedi. Kaytafā: ''Ey şehzāde! Bu rezm yeri degüldür, bezm yeridir. Hele geliŋ oturuŋ biraz ʿişret edelim. Eger murādıŋız bizimle imtihān olmak ise yarın öbür gün meydān ortasında buluşalım. Hüneriŋiz var ise anda gösteresiz.'' dedi. ʿÖmer bin Hamza: ''Yok! Meydānda atam Hamza bizi seniŋ meydānıŋa koyuvermez hemān burada görişürüz.'' dedi. Kaytafā: ''Ey dilāver! Var ferāgat eyle. Gel otur. Bizim siziŋle ʿadāvet-i dīnīmiz yokdur. İmtihān kemer ile olur ve pençe ile olur.'' dedi. ʿAmr Maʿdī: ''Bre yabana söyleme biŋ söyleseŋ olmaz. Hemān ālāt-ı harbiŋ alup rahşıŋa süvār ol. Birer yol devlet sınaşalım. Yok derseŋ şimdi seniŋ ʿayşıŋ gamına tebdīl edüp meclisiŋ tarh u telh ederüz.'' dedi. Melik Kaytafā: ''Ey şehzāde! Bu karnı büyük herīf kimdir? Bu ne ister bizden?'' dedikde ʿAmr Maʿdī:

/57b/

''Ey nā-bekār dahi sen beni bilmez misin? Benim ʿAmr Maʿdī. Ben kerb-u ser-ʿasker-i ʿArap'' deyüp yetmiş yedi yapraklı boz doğanın[187] kapup hemen üzerine sürdi. Kaytafā gördi menʿ olmadılar. Emreyledi. Hemān gergedanın çekdiler. Gürzün kapup süvār oldı. ''Gel imdi bre nā-bekār nasībiŋ al!'' dedikde ʿAmr Maʿdī çil aygırı sürüp bir şeş-ber urdı. Kaytafā gürzün berāber verüp menʿ eyledi. Ammā beğendi üç hamleden soŋra bir gürz şöyle urdu kim at gerdānın koçup ʿāklı gitdi. Melik Kaytafā rahş başın çevirip yetişdi. Kemerinden kapup yere urdı. İşāret eyledi. Kendi kemendi ile bir dırahta sara kodılar. ʿÖmer bin Hamza hemān Esb-ı Duhānı sürüp bir darb urdı. Kaytafā gürzün verip menʿ eyledi ammā gördi şehzāde evvelki degül ziyāde ikdāmı var. Üç hamle de Kaytafā eyledi. Andan yek-ā-yek cenge başladılar. Āhir Kaytafā: ''Ey şehzāde gel yeter. Var ʿırzıŋ yerinde iken bār-gāhıŋa git. Soŋra ben Hamza'dan utanurum.'' dedi. ʿÖmer bin Hamza: ''Yok olmaz. Ben seni elbette bağlarım.'' deyüp yine hamle eyledi. Kaytafā yavuzlanup buŋa bir kötek öyle urdu ki ʿakıl dā'iresinden çıkup Esb-i Duhānıŋ gerdānın koça

[186] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ''üze[ri]ne'' şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

[187] İÜ nüshasında (57a) ve SÇ nüshasında (51a) aynen yazılıdır.

/58a/
düşdi. Kaytafā yetişüp kemer zencirine dest urup zūr edüp şehzādeyi kolunuŋ üzerine aldı ve yere urdı. Kulları ol hāli görüp yetişüp bir dırahta da anı sara kodılar. Tur Divān'e ol hāli görüp şīrāne çıkarup yetişdi. Nīze nīzeye gürz gürze olup Bānū ʿaceb merdāne ceng eylediler. Melik Kaytafā, Tur'u da ālūde edüp bende çekdi ve bir ağaca da anı bağlayup andan Kaytafā yine gelüp meclis kenārına oturup gümürdenmeğe başladı. Bunlarıŋ bir bir ʿakılları gelüp kendüleri ol hālde görüp hicāblarından baş aşağa salup kaldılar. Melik Kaytafā gördi bunlar kendülerine geldiler. Baş getürüp: ''Ey nā-bekārlar nicesiz? Mikdārıŋız bildüŋüz mi? Söyledüğüm zamān kulak tutmazdıŋız. Gördiŋiz mi hāliŋizi? Ne dersiz şimdi sizi böyle kayd u bend ile Hamza'ya göndereyin ki hāliŋiz görsün.'' dedi. ʿÖmer Yunanī yalvarup: ''Meded server bu işi etme bizi kendi eliŋle öldür. Zirā begler arasında gezecek hālimiz kalmadı. Hatā etdik ki seniŋ gibi bir nām-dāra karşu koyup ʿırzımız yıkıldı. İmdi senden mürüvvet taleb ederüz.'' dedi. Kaytafā bunlarıŋ ʿözrin görüp āzād eyledi ve meclise daʿvet eyledi. ʿÖmer Yunanī: Yok server! ʿAmr bu demde olduğumuz duymasun hemān gidelim.'' deyüp rahşlarına

/58b/
binüp çekildiler. Yolda kazāyla yine ʿAmr'a rast geldiler. Anca fikirli ʿayyārdır bu kerre anları görüp bildi ki bunlar bir belāya giriftār olmuşlardır. Hemān yanaşdı Tur'a: ''Ey Bānū kanda idiŋiz? Hiç kimse ile ceng eylediŋiz mi?'' dedi. Tur'a işāret ede gördüler olmadı. Dosdoğrı varup nice ceng eylediler ve nice bağlandılar. Cümleten hikāyet eyledi. ʿAmr bu kıssayı duyup Hamza'ya geldi. İşte ahvāl şöyle olmuş: ''Üç dāne herīf Melik Kaytafā şikārdan dönüp bir ʿişret-gāhda oturup begleriyle ʿişret ederken meclisine varup ceng murād ederler. Melik Kaytafā çok söyler 'Ferāgat eyleŋ. Soŋra Hamza'dan hicāb ederem.' deyü görür olmaz ʿinād ederler āhir mukābil olup birer darbla üçün dahi yıkup birer dırahta sara kor soŋra yine yalvarırlar āzād edüp gönderir.'' dedi. Hamza elem çeküp: ''Göre şu bī-edebleri eyü varmış hele oğlum bir delikanludır ve Tur ise bir divānedir ammā şol şikem hāre nā-bekāra ne dersin ki anlara uyup varup ol dilāvere elem vereler ve böyle ʿırzları yıkılup begler ortasında şermsar olalar.'' dedi. ʿAmr: ''Hele server sakın şehzādeye halk yanında elem çekecek söz söyleme şāyed ʿarlanup ya başın alup gurbete düşe yāhūd gam ile bir derde uğraya.'' dedi. Hamza: ''Eyü dediŋ. Ben

/59a/
hemān şimdi serā-perdeye geldikleri gibi azarlayup nice ciğergāh sözler söylesem gerek idi.'' dedi. ʿAmr: ''Yok server cāiz degüldür. Şehzāde gayretlü dilāverdir ʿarlanur göre kaçan ser-ʿasker edüp kalʿa-ı Bī-sütūndan Zāvil'e gönderdiŋ ve sen ardınca varup sūret-i tebdīl güş-māl verdükde ne kadar elem çekdi. Kendin helāk etmek isteyüp hasta oldı. Ben varup 'Bu işi eden ataŋ Sāhip-kırāndır. Ata oğula terbiye ede gelmişdir.'[188] deyü tesellī vermesem buŋa zarar olmak mukarrer idi.'' dedi. Hamza da açmaz kodı. Birazdan hep cümle begler şikārdan dönüp serā-perde-i Süleymān'a cemʿ oldular. ʿÖmer bin Hamza ve Tur ve ʿAmr Maʿdī dahi gelüp yerlerinde karār edüp oturdular.

[188] İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında aynen yazılıdır (52a).

Ammā yüzleri gülmeyüp elem ile otururlar idi. Zirā bir elemleri bu ki böyle ʿırzları yıkıldı ve bir de ‘‘ʿAmr bu kıssayı lā-büd Sāhip-kırān’a yetişdirmişdir. Şimdi bu kadar halk ortasında bizi azarlayup başımıza kakarsa nice olur şermsār oluruz.’’ derlerdi. Hele Sāhip-kırān ʿAmr’ıŋ terbiyesiyle sabredüp mukayyed olmadı. Baʿdehu simāt çekilüp divān taʿāmı yenüp andan sümāt kalkup bisāt ʿayş döşenüp ʿişrete başladılar. Herkes neş’e-dār olup yüzleri gülüp gonca misāl göŋülleri şād

/59b/

oldı. Serverān safāya başladılar. Ammā hiç şehzāde gamın defʿ edemedi. Āhir Hamza tecāhülden gelüp: ‘‘Nedür oğlum derūnuŋda elemiŋ var? Yoksa bugün şikārda elüŋe bir nesne girmedi mi? Yoksa mizācıŋda bir ihtilāl mı var? Yüzüŋ gülmez.’’ dedi. Şehzāde: ‘‘Eyü hele atam duymamış kıssayı makāmında olup hayır devletim ata mizācımda biraz zaʿaf var.’’ dedi. ‘‘Sovuk geçmişdir. Allah ʿināyet eyleye.’’ dediler. Artuk söz olmadı meclis āhir olup herkes bār-gāhına gitdiler. Hamza, ʿÖmer bin Hamza’yı koyuvermeyüp tenhā bār-gāha çekdi. ‘‘Gel oğlum bir tabīb getürelim seniŋ mizācıŋa ilāç eylesün.’’ dedi. Şehzāde neylesün. Muhālefet mümkin degüldürdi. Çünki ortalık hāli oldı. Emīr-i Merdān oğluna nasīhat edüp: ‘‘Ey ciğer köşem niçün böyle eylediŋ? Zāhir meydānda ol dilāverle bir yol elleşdiŋ gördüŋ. Nice erdir. Şunda beglere neler etdi. Mukallid’e bile el yetişdirdi. Ben bu kadar gündür ceng ederim. Hiç Lenduhā’dan farkın bulamadım. Ben de anıŋ-çün seniŋ ʿırzıŋ sakınup artuk meydān vermedim. Kaytafā çok erdir. Ben bile gice ve gündüz fikrederim ki ʿākibet bununla nice ayırd olam deyü ammā bir işdir etmemek gerek idi etmişsin. Kayırmaz dost bir bālā-ı dostdur[189] öyle olur. Bundan ötüri

/60a/

ziyāde elem ve ızdırāba düşüp gam ile kendüŋi helāk eyleme. Bu iş dünyāda saŋa ve baŋa olmadı. Selef-i sāhip-kırānlarınıŋ her birine zamānında bir hasm-ı kavī bulunup ʿāciz olmuşdur.’’ deyüp ‘‘Gerşasb Āhen-desti ejder helāk etdügin ve Kahramān, Şīr Jiyān’dan ʿāciz olup galabe edemeyüp ‘Hele baŋa yol ver varup çokdan ehl ü ʿiyālim görmedim. Diyārıma varup buluşayım. Yine seniŋle vuruşayuz.’ deyüp elinden kurtulur. Artuk varmaz soŋra bu kıssayı oğlı Nerīman işidüp varup Şīr Jiyān hiç vücūd vermeyüp Nerīman’ı yıkup bende çeker. Yine koyuverdükde Nerīman müdārā edüp öyle bir nām-dārı fırsat bulup bir hançer ile helāk eder ve Nerīman da nasıl pehlivāndır. Ammā soŋucu anıŋ da ölümi bir gün kūhsar’da giderken atı bir karıncadan ürküp ol sarp kūhsardan atla düşüp helāk olur ve Rüstem bin Zāl, İsfendiyār-ı Rūyīn-ten elinden ʿāciz olup āhir hīle ile bir çatal demür tellü okıla gözlerin urup helāk etmişdir. Buŋa beŋzer ʿālemde hikāye çokdur. İmdi hātırıŋ hoş tut hemān beni dahi hayır duʿādan unutma .’’ deyü vāfir öğüt verdi. Şehzāde atasınıŋ elin öpüp mütesellī oldı. Andan bār-gāhına gitdi. Ertesi yine herkes kimi şikāra binüp kimi ʿişrete oturdı. Üç gün tamām rām edüp[190]

/60b/

edüp dördünci gün yine üç tarafdan ceng harbīler çalınup kösler döğüldi. Hemān tarafeynden süvār olup rū-be-rū alaylar bağlayup durdular. Yine Melik Kaytafā

[189] İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında ‘‘Kayırmaz âmâya olur.’’ (52b) şeklindedir.

[190] Bu varakta anlatılanlar her iki nüshada yazılıdır. İÜ nüshasında (60a), SÇ nüshasında (52b) da anlatılmıştır.

meydāna girdi Hamza'yı daʿvet eyledi. Sāhip-kırān mukābil olup yine cenge başladılar. El-hāsıl otuz dokuz gün ceng edüp gālib ve mağlūb belli olmadı. Ol gün dönicek mahālde server eyitdi: ''Ey dilāver yarın inşā-Allah seniŋle āhir cengimizdir. Ayırd oluruz. Gāfil olma.'' deyüp ayrıldılar. Bār-gāhlarına gelüp oturdular. Ol gice Sāhip-kırān ʿişrete mukayyed olmayup vasiyet eyledi. ''Begler eger Hāk Teʿālā baŋa fırsat verürse ne güzel ammā ol baŋa gālib olur ben bir hāl olup sakınıŋ siz de ʿinād etmeyüp ol dilāvere ser-fürū edesiz. O Şāh'ıŋ hakkından gelür. İslām pāy-māl olmaz.'' dedi. Begler: ''Allah oŋara ya Sāhip-kırān niçün böyle me'yūs olursuz. İnşā-Allah siz aŋa gālib olursuz. Şüphe yokdur.'' dediler. Hamza: ''Hele duʿādan unutmaŋ.'' deyüp kendi arı abdest alup bār-gāh-ı İshāk'a girüp sabāha dek ʿibādet eyledi ve Allah Teʿālā'dan nusret taleb eyledi. Beriden Melik Kaytafā da beglerine vasiyet eyledi. ''İşte yarın ayırd olacak olduk. Bizi duʿādan unutmaŋ. Allah saklaya ceng meyinden

/61a/

mest olup birimiziŋ elinden bir çıkmaya ammā sakınıŋ baŋa bir hāl olursa siz ehl-i İslām'a kılıç çekmeyesiz. Hem günahkār olursuz ve hem başa çıkamayup yok yere kırılursuz. Hemān evvela siz amān dileyüp isteyenigiz. Bunda yanında kalıŋ isteyenigiz varıŋ diyārıŋıza gidiŋ. Hele ben eger Hamza arkamı yere getürürse hiç muhālefet etmeyüp kulluğun kabūl ederin.'' deyüp bu üslūb üzre vasiyet eyledi. Begleri: ''Meded server öyle deme Hāk Teʿālā bizi bir an sensiz komasun.'' dediler. Bunlar bunda böyle müşāverede çünki[191] ol gice düşmān ʿömri gibi āhire erüp sabāh oldı. Beyt:

Çünki erdi anda subhuŋ ʿaskeri
Zulmet-i şebden beri

Yine tahtına geçdi sultān-ı güneş
Hükm-i şāhi saldı bir Hind u Habeş

Devrini devreyledi devvārelar
Seyrini seyreyledi seyyāreler[192]

Ez-in cānib rāvi eyder: Çünki ol gün sabāh oldı. Güneş kulle-i Kaf'dan baş kaldurup ʿālem nūr-ı Yezdān'la doldı. Beriden Sāhip-kırān-ı ʿĀlem sabāh namazın edā edüp andan Hakka niyāz eyledi ve kırk pāre ceng esbābın üzerine giyinüp kuşandı. Beş kılıç, iki siper ve yedi otağalar götürüp bār-gāhdan taşra geldi. Begleri selāmlayup ve pes bedevī Āşkar-ı Div-zādı çekdi. [193]

---

[191] Müstensih bu araya "sabah" kelimesi yazıp üzerini karalamış.

[192] Her iki nüshada da bu beyitler yoktur.

[193] Bu varak SÇ nüshasında kısaltılarak anlatılmıştır. "Ammâ beriden Kaytafa beğlerine eyitdi: Hamza beni basarsa sakınup İslam'a kılıç çekmeyesiz, deyüp vasiyet eyledi. Sabaha müntâzır oldılar. Ravî ider çün sabah oldı. Server-i Alem yerine durup kırk sekiz pâre ceng âlâtın üzerine âraste edüp andan taşra çıkup ve beş bedevî Aşkar'ı çeküp Hamza Aşkar'ın üçünci gözün açup süvâr oldı." (53a) şeklindedir. Beyitler söylenmemiştir. İÜ nüshası "Melik Kaytafa dahi beglerine nasihat idüp eger Hamza galabe edüp yahûd ben bir hâl olursam sakunup ehl-i İslam'a kılıç çekmeyin cümleniz râm olun, dedi. Hele benüm Hamza eger arkamı yere getürürse hiç muhalefet etmem kendüsüne kul olurum. Bu üslûp üzre vasiyet eyledi. Begler meded Server öyle deme Hak Te'ala bizi sensüz komasın dedi. İşte bunlar böyle müşavere eylediler ammâ ol gice düşmanın ömri gibi ahir sabah oldı. Bu taraftan Sahipkırân Alem sabah namazın kılup andan Hakka niyâz eyledi kırk sekiz ya salavat çekdi. Üzerine ârâste edüp meydân yerine geldiler

/61b/

Dilber-i ʿĀlem, yedi adım yerden sıçrayup Āşkar'a süvār oldı. Halīfe öŋüne gelüp duʿā temenni eyledi. Kubād şehr-i yār el kaldurup duʿā eyledi. Hazret-i ʿAbbās ve sā'ir begler ''Amīn.'' deyüp ''Hudā-yı Teʿālā muʿīn ve zahīriŋ ola. Umaruz ki bugün mansūr ve muzaffer olasın.'' dediler. Cümle üç bölük ʿasker tamām alaylar ve sāflar bağlayup durdılar. Melik Kaytafā meydāna gireyim derken hemān Emīr-i Merdān, Āşkar-ı Divzād'ı meydāna sürdükde yine ʿādet-i kadīme üzre nice yüz beglerden piyāde öŋüne düşüp taʿzīm ve tekrīm birle miyān-ı meydāna getürüp[194] selāmlayup gerü döndüler. ʿAmr ʿAyyārıla kaldı. Andan Server-i ʿĀlem el nīze ve gürze urup bir zamān silāhşörliğini ʿarz edüp çok hüner gösterdi. Baʿdehu ''Gel, ya Kaytafā!'' deyüp naʿra urdı. Melik Kaytafā dahi gergedanın sürüp Emīr'e mukābil olup selām verdi. Server selāmın alup: ''Hoş geldiŋ, Server!'' dedi. Kaytafā: ''Hoş bulduk, dilāver! Bugün evvel meydāna girdiŋ zāhir hamleyi de ol siz edersiz.'' dedi. Hamza: ''Yok hamleyi yine sen edersin.'' deyüp söyleşerek azgaşdılar. Ellerine nīzelerin alup cenge başladılar. Ol kadar ki yine güneş kubbe-i feleğe diŋeldi. ʿAmr ileri gelüp: ''Ey dilāver bu yoldan kırk gündür ceng edersiz, usanmadıŋız mı? İmdi kemend cengi var, kemer

/62a/

cengi var. Hemān ayırd oluŋ.'' dedikde Emīr-i ʿArap: ''Ne dersin, ey dilāver? İner misin rahşıŋdan kemer tutuşalım? Yoksa at üzerinde kemend cengin edelim mi?'' dedi. Kaytafā: ''Niçün inerim, mağlūb değülim. Kemend cengin edelim. Kim kimi indirirse gālib ve mağlūb belli olur.'' dedi. Hamza: ''N'ola imdi? Hāzır baş!'' deyüp belinden ejder postundan perdāht olmuş kemendin çözüp halka halka ve çīn çīn edüp bir ucu elinde bir ucun pertāb edüp Kaytafā durup kemend boğazından geçüp beline girift oldı ve Kaytafā da kemendi hām ibrişimden bükülmüş kemendin eline alup Hamza üzerine atdı. Onuŋ kemendi de Hamza'nıŋ belinde girift oldı. Andan birer ucun kendi bellerine muhkem bend eylediler. Andan ikisi iki tarafa at başın çevirüp birbirin sürmek niyetine hemān atlara tāziyāne urup sürdiler. Gergedan zorludur ammā Āşkar'a dünyāda ne at hā'il olur ne fil, gergedan tākat getürürdi. Birkaç hamleden soŋra hemān Āşkar-ı Divzād gergedanı sürüyüp kıçları üzerine dikdi. Kaytafā ikdām ede gördi olmadı. Gergedan davranamadı gördi yıkılı yorur. Hemān kendüni zemīne atdı ammā Āşkar kuvvetiyle on iki adım yer Kaytafā'yı sürdi. Kaytafā gayret edüp kemendi eliyle tutup

/62b/

koluna sardı ve bir yol şöyle silkdi ki Āşkar'ı alıkoyup yanı üstüne yıkayazdı. Hamza ol hāli görüp kendin zemīne atdı. Bir fasıl muşt muşta yaka yakaya olup aşağa yukarı sürüşdiler. Āhir kemer kemere oldular. Hamza: ''Kemerin teslīm eyle.'' dedi. ''İmdi dilāver cengiŋ kapusı nīze ile açılup āhiri kemer ile faslolur. Ne kadar hüneriŋ var ise göster. ʿÖzür bahāne ber-tarafdır.'' dedi. Melik Kaytafā bir yol iki eli ile serveriŋ kemer zencir yine dest urup var kuvvetin bāzūsuna getürüp bir zūr şöyle eyledi ki Hamza'yı taraklığa bindirdi. ʿAmr yakın gelüp: ''ʿArap neylersin?'' deyince Emīr-i ʿArap lenger

---

hemân Emir-i Merdân meydâna rahşın sürüp Emir-i Cihân na'ra urup ya Kaytafa meydâna gel dedi.'' (61a, 61b) şeklindedir. Beyitler söylenmemiştir.

[194] Müstensih ''el nizelerin'' kelimelerini yanlış yerde yazıp üzerine çizgi çekmiştir.

verdi. Ökçeler inüp yerin buldı. Kaytafā gayret edüp bir zūr dahi edüp eyle silkdi ki eger ol zūrı bir dıraht-ı müntehāya ede idi zar zor kökünden kopar idi. Ammā serveri alamayup bu defʿa ta ser-müzelerinin üzerine değdi. İnende kemer zencir karış karış uzayup sadālar verdi. ʿAmr haykırınca Hamza lenger verdi yine ökçelerin buldı. Kaytafā: ''Bre nā-bekār seni yere mıhladılar mı?'' deyüp gayretiyle bir zūr dahi eyledi. Şöyle ki kendi zūrundan damağı yarılup burnundan kan geldi. Ammā yine ser-müzelerinin burnuna değdi. Yerinden ayırmağa kādir

/63a/

olmadı. Hamza lenger verdi. Ayaklar yerin buldı. Kaytafā kemeri elinden kapup koyuverdi. Hār hār solumağa başladı ve gördi. Hamza'nın iki ayakları topuklarına varınca yere gömülmüş taʿaccüb eyledi: ''Ya Hamza! Sen de ne hāssa vardır ki ben yukarı çekerin sen aşağa gidersin?'' dedi. Hamza eyitdi: ''Hāsse oldur ki Hāk Teʿālā Sāhip-kırānlara vermişdir. Kendü zūrlarından yere batarlar. Herkese olmaz. Bundan eyü hāssa mı olur?'' dedi. ''N'ola hoş imdi sen de tut görelim.'' dedi. Emīr-i Merdān: ''İmdi gāfil olma ben hemān bir kerre zūr ederin eger Hudā fırsat verürse aldım vermezse emir Ānın.'' dedi. Üç bölük ʿasker bunların maʿrekesine bakup hayrān oldılar. Hamza ʿaskeri: ''Sāhip-kırān'ımız gālib ola.'' deyü Hākk'a niyāz edüp duʿā ederler. Kaytafā ʿaskeri kendi efendileri gālib ola deyü niyāz ederler. Nuşirevān ʿaskeri de nevʿan Kaytafā'nın gālib olduğun isterler. Her tarafdan ʿayyārlar varup gelürler. ''Nice olur, görelim.'' deyü şāhlarına ve beglerine haber verürler. Nuşirevān, Hoca ile Bahtek'e bakup: ''Bre bunlar ne çok sürüşdüler. ʿAceb soŋı neye varır?'' dedi. Bahtek eyitdi: ''N'olsa gerek Hamza zebūn oldı. Şimdi Kaytafā yıkup Hamza'nın başın keser hemān

/63b/

ʿasker hāzır olsun. ʿArap ʿaskerin kılıçdan geçürelim.'' dedi. Hoca: ''Ne söyler, şu pelīd? Bre hey bī-ʿakıl melʿūn! Anlar ikisi bir dīnde degüller midür ki birbirinin başın keserler? Ya kesse de sizin ehl-i İslām'a kılıç koyduğunuza ol kāyil mi olur ya olsa da Hamza ʿaskerinde şimdi ne pehlivānlar vardır. Melik Behrām ve Melik Behmen gibi husūsā mağribde sizi bu kadar ʿasker ile bozup kaçuran Mukallid Nev-civān ve kalʿa-ı Halep öŋünde Akranūş öldürüp sizi kaçuran ʿÖmer bin Hamza Siyeh Şīr-i Asyābī nice oldı. Ey laʿin öŋ soŋ sen Şāh'ı böyle[195] tehlike yerine igvā ede ede başına bir belā getürürsün ammā ol zamān görürsün hāliŋi.'' dedi. Melʿūnuŋ nutkı tutulup yumdı. Kulle-i Şāh: ''Ey Hoca! Ya sen ne dersin? Bunlar nice olur?'' dedi. Hoca: ''Bugün āhir cengleridir. Şimdi Hamza, Kaytafā'yı basup kendüye kul eder. Lenduhā gibi yār ve karındaş olurlar. ʿAskeri birliğe yeter.'' derken beriden Emīr-i ʿArap Sāhip-kırān şark u garb iki eliyle Melik Kaytafā'nın düvāl-ı kemer zencirine dest urup kalbin cenāb-ı Hākk'a teveccüh edüp. Beyt:

İlahī sığındım saŋa yārı kıl baŋa
Kaçan mahrum ola sığınan saŋa

[195] Müstensih bu araya bir kelime yanlış yazıp üzerini karalamıştır.

/64a/
Ne gele benden bir katre menīden
Ve bir avuç hākden seniŋdir kuvvet-i kudret

Arada gayrılar alet bu da kuluŋ[196] ben de kuluŋ
Fırsatı ve nusreti lütfuŋdan baŋa ihsān eyle[197]

deyüp bir zūr şöyle eyledi ki Kaytafā lenger vere gördi. Silkine gördi olmadı. Sāhip-kırān-ı ʿĀlem cayır cayır kökli ağacı kökünden koparır gibi koparup ta kolunuŋ üzerine aldı. ʿAsker Hamza tarafından haykırşup : ‘‘ʿAleyke ʿavn-ı Allah ya Sāhip-kırān koluŋa kuvvet!’’ deyüp tekbīr Allahü Ekber getürdiler. Kaytafā ʿaskerinden hay huy kopdı. Küffār birbirine girdi. ‘‘Ne ʿaceb hāl oldı?’’ deyü beriden Server-i ʿĀlem Kaytafā’yı kolunda üç adım sağına ve üç adım soluna ve ardına ve öŋüne gezdürüp dosta ve düşmāna gösterdi. Andan beyt:

Şikārım kulle-i Kaf-ı kadimden almadır kārım
Kolunda Hüsrev-i dehriŋ benim ʿankā vü şeh-bāzı
Bugün meydān-ı dehr içre benim ʿankā-ı pervāzı[198]

deyüp götürüp şöyle urdu yere ki zemīn sarsıldı. Hoca: ‘‘Ey Hoca Bahtek, al imdi Hamza’yı ha!’’ dedi. Melʿūn ‘‘Gözüm görmesün.’’ deyüp ol bir gözinde yumdı. Biri hod evvelden kördür. Andan Hamza göğsüne çıkup: ‘‘Ya Kaytafā, gözüŋ aç! Kendüyi nice görürsün?’’ dedikde Kaytafā kendüyi cemʿ edüp

/64b/
gözün açdı gördi. Hamza göğsüne çıkmış: ‘‘Ey dilāver kulluğum kabūl eyledim evvelden hod ʿahdimiz anıŋ üzerine.’’ derdi. Emīr-i Merdān sīnesinden kalkup Melik Kaytafā yerinden durdı. Emīr’iŋ ayağına düşmek istedi. Server komayup alnından öpüp koça koça görüşdiler.[199] [bir rivāyette arkasın yere][200] getürmeyüp ayağı üstüne kor. Andan Kaytafā: ‘‘Server imdi siz buyuruŋ. Ben de bār-gāhıma varup cümle mālım ve ʿaskerimle kuluŋ olam.’’ dedi. Hamza: ‘‘N’ola!’’ deyüp Āşkar’ına süvār olup serā-perde cānibine revān oldu. Kaytafā da bār-gāhına gitdi. İki tarafdan bu şādılık ile tabl-ı şād-mānīler çalup şenlikler eylediler. Şāh ve Bahtek ol hāli görüp āh eylediler ve Şāh diledi ki ceng mağlūbe ede. Hoca komadı: ‘‘Yok Şāh’ım neylersin? Şimdi Hamza iki oldı. Hudā hakkı çün seniŋ ʿaskeriŋe yalŋız Kaytafā yeter. Hamza şöyle dursa.’’ dedi. Şāh yine ferāgat edüp elemiyle dönüp kondılar. Hamza dahi bār-gāh-ı Süleymān’a gelüp

---

[196] Müstensih bu araya bir harf yanlış yazıp üzerini karalamıştır.
[197] İÜ nüshasında sadece birinci dize söylenmiştir. ‘‘Hamza hemân Kaytafa’nın kemerinden kapup kalbin cenâb-ı Hakka teveccüh edüp ‘İlahî sığındım sana yârı kıl bana’ deyüp derûn Hakka niyâz edüp ya ma‘bûd deyüp’’ şeklindedir (63b). SÇ nüshasında ‘‘Beyt: İlahî sığındım sana yârı kıl bana/Kaçan mahrum olur sığınanlar sana/Ne ele benden bir katre menîden/Ve bir avuç hâkden kuvvet-i kûdret senindir/Bu da kulun ben de kulun/Fırsatı ve nusreti lütfûndan bana ihsân eyle, deyüp öyle bir zûr eyledi ki’’ (54a, 54b) şeklindedir.
[198] Bu dizeler İÜ nüshasında yoktur (64a). SÇ nüshasında ilk iki dize vardır. Son dize yoktur. ‘‘Beyt: Şikârım kulle-i Ka-ı kadimden almadır kârım/Kolunda Hüsrev-i dehrin benim ankâ vü pervâzı, deyüp götürüp dost düşmana gösterdi.’’ (54b).
[199] Bu satır İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında vardır (54b).
[200] Üzeri silinmiş ancak dikkatli bakınca okunuyor.

begler karşu gelüp kendüyi tahsīn edüp duʿālar eylediler. Üzerindeki cebe ve cevşen ve sā'ir ālāt u esbābın çıkarup Sām yerinde karār eyledi. Cümle begler şād ve handān oldular. Rezm donların çıkarup bezm libāsların giyüp serā-perde-i Süleymānī'ye

/65a/

gelüp Emīr-i Merdān'nıŋ şemʿīne cemʿ oldular. Evvel taʿāmdır yenür baʿdehu bisāt-ı ʿayş gelüp bezm-i safāya başladılar. Birazdan Hamza baş getürüp begleriŋ yüzine bakdı: ''Ey dilāverler ne dersiz. Kaytafā'ya riʿāyet ne yüzden ederüz. Bu dilāver hem hasebü'n-neseb Sām gibi Sāhip-kırān'ıŋ evlādındandır ve kuvvetde dahi bu bār-[gā]hda[201] akrānı yokdur. Meğer Lenduhā ola.'' dedi. Her biri: ''Ya [Sā]hip-kırān[202] siz aʿlem siz er kadrin ve mertebesin kendüŋiz yek bilürsüz. İşte sandalī çok kankısın lāyık görürseŋiz anda otursun.'' dediler. Hamza eyitdi: ''Öyle ammā aŋa her sandalī olmaz. Ya Kāhir sandalīsi gerek ya Zāl-ı Sām sandalīsi hod kanda olur. Biz dersek de ol ihtiyār etmez. İşte ben anı bu üç sandelīniŋ birin lāyık görürün. Zirā bunuŋ ben Lenduhā'dan farkın bulamadım.'' dedi.[203] ʿAmr eyitdi: ''Ey Server güzel dersin ammā bunlarıŋ biri de olmaz evvelā Sām yeri seniŋdir. Kāhir sandalīsini Hazret-i Hızır sāhibin taʿyīn eyledi. Seniŋ evlādıŋdan bir kimesne gele yigirmi dört yıl ʿāleme Sāhip-kırān olup kılıç urup kāf-ber-kāf cihānı seyredüp Şāh Nuşirevān'ı yedi iklimden ihrāç edüp nice yıllar Şāh nā-būd nā-peydā olup nāmı bata ve ol dilāvere Sānī-i Sāhip-kırān diyeler. İmdi bugün yarın ol dilāver geldikde buŋa

/65b/

kalk demek güçdür. Zāl sandalīsin ise sāhibi var. Hüsrev-i Hindistan hālen Hindistan'dadır. İnşallah yine gelür. BunuŋIa hasım olur.'' dedi. ʿAmr [Hamza][204] eyitdi: ''Hele ben kankısın ihtiyār ederse veririm. Soŋra anlarda geldikde bir hāl olur. Hele[205] hele kendi gelsün görelim.'' deyüp ʿişrete meşgūl oldılar. Ez-in cānib bu tarafdan Kaytafā hemān emreyledi yüz biŋ ʿaskeri güç edüp haymelerin ve bārhānelerin kaldırup oradan yükledüp bir uğurdan tekbīr getürüp gürühla gelüp Hamza ʿaskerine karışup kondular. Kaytafā dahi hazīnesinde olan yād-gārlardan Sāhip-kırān'a ve halīfe-i İslām'a ve müteʿayyin beglere hedāyā ve peşkeşler düzüp süvār olup serā-perde-i Süleymān öŋüne geldikde Hamza'ya haber oldı. ʿÖmer bin Hamza ve Mukallid Nev-civān ve Melik Behrām ve Behmen-i Kūhustānī ile karşu çıkup: ''Hoş geldiŋ Server, buyruŋ!'' dedikde Melik Kaytafā rahşından yere atılup: ''Ey nerre-i ʿArap, ne zahmet! Ta bu mertebe bize iʿtibār edüp riʿāyet edesiz. Ben ne gedāyım ki siziŋ gibi sāhib-i saʿādet karşu çıkasız.'' deyüp tekrār Hamza ile görüşüp sā'ir nām-dār begleriyle buluşup görişdiler. Andan öŋüne düşüp serā-perdeniŋ içine girdiler. Melik Kaytafā ol

---

[201] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan "bâr[gâ]hda" şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

[202] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan "[Sâ]hip-kırân" şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

[203] Bu araya bir alt satırda geçen " evvelā Sām yeri" kelimeleri yanlış yerde yazılınca üzerine çizgi çekilmiştir.

[204] Müstensih "Hamza" yazacağı yerde "Amr" yazmıştır. Cümlenin akışından bu anlaşılır.

[205] Bu kelime fazla yazılmıştır.

/66a/

bār-gāhıŋ zīb u ziynetin ve nakş u şöhretin görüp hayrān oldı. Bildi ki Hāk Teʿālā Hamza'ya ne devlet vermişdir. Taht üzerinde Kubād şehr-i yār'ı gördi. Cemāli āfitāba beŋzer baş koyup karşusunda el kavşurup durdı. Her birine hazırladuğı armağanı verüp Hamza'ya bir ankā-ser alem getürmüş idi. Anı verdi. Cümlesi makbūle geçdi. Kaytafā'ya ʿizzet eylediler ammā Kaytafā da ortalığı gözden geçürüp gördi. Her sandalīniŋ sāhibi var ammā sol pāy-ı taht sandalīsinde kimse yok kırmızı kadife pūşide örtmüşler ve sağ kolda ser kaplan yeri ki Lenduhā sandalīsidir. O da siyāh atlasdan pūşide ile örtülmüş. Aŋa artuk çok nazar etdükde Hamza görüp: ''Buyur server! Ol sandalī Lenduhā bin Saʿdān'ıŋdır. Zāhir işitdiŋ. Bahtek laʿin vaʿdeli zehir verüp şöyle hāl oldı. Hindūsitān'a gönderdik. İmdi sen geç otur. Eger sağ olur gelürse aŋa bir gayrı sandalī tedārük ederüz.'' dedi. Kaytafā: ''Hayır server! Münāsib degüldür. Zirā ben Lenduhā ile kuvvet sınaşmadım. Gālib mağlūb maʿlūm degüldür ve hem ol siziŋle dünyā ve ahret karındaş imiş. Ben hor kulum.'' dedi. Hamza: ''Bāreka'llāh! Hoş imdi var Kāhir sandalīsinde otur.'' dedi. Kaytafā:

/66b/

''Ya anıŋ sāhibi yok mıdur?'' dedi. Hamza eyitdi: ''Üstādım Hazret-i Hızır ʿa.m. şöyle bir oğluŋ zuhūr eder bu makām anıŋdır.'' dedi. ''Biz de kimseye vermedik ammā hele şimdi ol meydānda yok. Sen otur.'' dedi. Kaytafā: ''Lütf eyle Server! Ben daʿvālı yer istemem.'' dedi. Emīr-i Merdān: ''Gel imdi. Ceddiŋ Sām sandalīsi büyük ben de sen de sığarız. Bilece oturalım.'' dedi. Kaytafā: ''Ya Emīr! Nice kābil kul efendisiyle berāber oturmak ol makām sāhibin bulmuş. Allah Teʿālā mübārek eyleye.'' dedi. Hamza bunuŋ her sözine maʿkūl ile cevāp verüp ilzām eyledüğüne tahsīn ederdi. ''Ya Kaytafā imdi işte bu kadar sandalī var. Sen beğendügiŋ yerde otur. Bu bār-gāhda bu üç sandalī şerīf makāmdır. Ben saŋa riʿāyeten teklīf eyledim. Sen kabūl etmediŋ. Kendüŋ bilürsün.'' dedi. Melik Kaytafā eyitdi: ''Server işitdim. Antakya'da bir ejderha öldürüp anıŋ şeklinde Hoca saŋa bir ʿalem yapdurmuş ki nāmına ʿAlem-i Ejderha peyker komuşsuz. Gāyet ağır olmakla kırk adam zabt edüp götürürler imiş. İmdi senden ricām budur ki ol ʿalemi baŋa veresin. Ben götürem ki iftihārım anıŋla ola. Zirā hem bir ʿalemi kırk kişi götürmek münāsib degüldür. Belki küffār taʿn

/67a/

ederler. Çünki zabt edemezdiŋiz, niçün yabdırdıŋız?'' deyü ''İmdi ehl-i İslām'a ʿār degül midür? İnşā-Allah duʿāŋ berekātında ben ol ʿalemi yalŋız götürem.'' dedi. Emīr-i Merdān hazzedüp: ''N'ola ey merd-i güzīn çünki ol mansıba tenezzül eyledin. Mübārek ola.'' deyüp emreyledi. Bir hilʿat Hamza cānibinden verüp bir fāhir hilʿat de Kubād şehr-i yār giydirdi rāvī eyder meğer ʿAlem-i Ejderha peykeri kırk kişi ile Tavk bin Gıran çekerdi. Cümlesiniŋ başı ol idi. Bu kez Tavk'a Emīr'iŋ kafāsında çekilür bir şīr-i ser-ʿalem var idi aŋa verdi. ʿAlem-i Ejderha peykeri Kaytafā'ya verdi ve cümle ʿalem-dārlarıŋ ve sancakdārlarıŋ başı olan kimseniŋ sandalīsi Süleymān bār-gāhında tahta karşu Sām sandalīsiyle Kāhir sandalīsiniŋ ortasına düşerdi. Ol sıra bir başka kuldur. Üstünde kimse yokdur. Cümle Hamza'nıŋ ve evlādınıŋ ne kadar sancakdārları var ise Kaytafā'nıŋ alt yanında oturdular. Kaçan sabāyla düşüp oğlı Bedīʿüz-zamān-ı Sānī-i Sāhip-kırān kūh-ı semāvātdan gele ve nebīresi Melik Kasım dilāver kūh-ı cevāhirden

geleler. Üç biŋ üç yüz sandalī-nişīn dilāverler Kaytafā altına oturalar ve ol zamāna dek Süleymān bār-gāhında Melik Kaytafā'nıŋ

/67b/

akrānı başa çıkmazdı ve bu dilāver öyle bahadır ve zūr sāhibi erdir ki Alem-i Ejderha peykeri kırk dāne kuvvetli kimse kemend ile her tarafından tutup güçle zabt ederlerdi ammā Kaytafā kāh olurdı ki iktizā etdikde karışma cenglerde ve düşmān galebe edüp ʿaleme kasd eylediklerinde ʿAlem-i Ejderha peykeri sol eline alup bī-pervā zabt ederdi ve sağ eline ālāt-ı harb alup düşmān ile ceng ederdi. Aşağada kıssaları gelür inşā-Allah mahāllinde beyān oluna. Andan Kaytafā demir ʿalem sandalīsine geçüp oturdı. ''Mübārek ola.'' dediler. Andan cümle begleri yerleşüp Kubād ve Hamza, Kaytafā'yı ziyāfete başladılar. Serhenk ʿAyyār sūret-i tebdīl cümle bu ahvāli görüp sürüp Şāh huzūrına geldi. Melik Kaytafā ahvālin hikāye eyledi. Şāh, Bahtek'e bakup vāfir sögüp: ''Tedbīriŋ ile civān merk olasın. Lenduhā'dan kurtulduk derken birin dahi getürdüŋ. Gör imdi belāyı şimdi biz bunlarıŋ kangı birine cevāp verelim.'' dedi. Bahtek: ''Ya neyleyim, hey Şāh'ım! Ola kim birinden bu nā-bekār ʿArap bir zevāl ola derin olmadı. Ammā hele ol ʿalem-dār olmuş andan bize zarar yokdur. Ol cenge girmez.'' dedi. Pehlivānlar: ''Ey Şehr-i yār! Elem çekme. Bizim ʿaskerimiz çokdur ve biz sağ iken size zevāl yokdur.''

/68a/

deyüp biraz nasīhat eylediler. Bunlar bunda ammā bu tarafdan Emīr-i Merdān Melik Kaytafā'ya yedi gün ʿazīm ziyāfetler eyledi. Meclis germ oldukda Hamza emreyledi. Hazīneden kūh-ı Kaf'dan öldürdüği dīvleriŋ kiminiŋ pençesin kiminiŋ dişin ve kiminiŋ başın ki Esmā-i Perī her birin cevāhir ile donatmış idi. Getürüp meclisiŋ kenārına dizüp ziynet eylediler. Raʿd Nerre'niŋ kellesin Hamza öŋüne kodılar. Bir havz-ı sagīr kadar var. Tamām on sekiz batman bāde alurdı. Kaytafā ol yādigārları bir bir temāşā edüp hayrān oldı ve Ra'd Nerre'niŋ kilesin görüp: ''Ya Sāhip-kırān bu battāl kıssayı neylersin?'' dedi. Emīr-i Cihān: ''Ey dilāver bundan dolu içilür ammā herkes içemez. Esmā-i Perī'niŋ bir hakīm vezīri vardır Muʿallem Kaf'dır. Ol bunda hünerin izhār edüp tılsım etmişdir. Bir adamıŋ ne kadar kuvveti var ise o kadar içebilür. Ziyāde içse hazm edemez. ʿĀklı gider zarara uğrar.'' dedi. Kaytafā: ''Ey dilāver ya bu meclisde andan dolu içmiş var mıdur?'' dedi. Emīr-i Merdān: ''Bir ben içdim. Bir de Lenduhā içmişdir. Gayrısı tamāmca içmeğe kādir olmadı.'' dedi. Kaytafā: ''Ey Server çünki böyledir. Doldursunlar ben de göreyin. İçebilür miyim? dedi. Hamza: ''N'ola!'' deyüp sākīye emreyledi. Ol kelleden kadehi doldurup Sāhip-kırān'ıŋ

/68b/

öŋüne kodılar. Emīr-i ʿArap Kaytafā'ya: ''Teklīf buyur imdi Server!'' dedi. Kaytafā kubbe-nişīn: ''Yok server! Küstāhlıkdır. Evvel siz buyruŋ. Andan bize yol gelsün.'' dedi. Hamza: ''N'ola!'' deyüp ol kadehi dolu bāde ile eline aldı ve elinde tutup bir zamān baʿzı musāhabet edüp andan ''Ya Kaytafā ʿaşkıŋa!'' deyüp kaldurup bilā-cürʿa nūş eyledi. Sākī elinden alup tekrār pür kılup Kaytafā'ya sundı. Ol da eline alup döndi: ''Ya Sāhip-kırān bu Ra'd Nerre Kaf'da nerede olurdı ve bununŋla ceng etmeğe sebeb ne idi ve ne yüzden ceng edüp āhir nice katleylediŋiz?'' dedi. Hamza eyitdi: ''Server

bunuŋ kıssası uzundur. Hele doluŋı iç soŋra yāb yāb hikāye edeyin.'' dedi. Kaytafā: ''Kayırmaz server lütf eyle beyān eyle diŋleyelim. Safā ederüz.'' dedi. Āhir Hamza da başladı. Ol üştür serler cezīresine uğrayup gemi içinde Sīmurg-ı ʿAnkā gelüp kendüyi getürüp gidüp baʿdehu bildükden soŋra Raʿd Nerre'den şikāyet edüp āhir Hamza'yı arkasına alup Billūr-ı Aʿzamı aşup ta Ümmü'l Hayāt yanında bulup nice ceng edüp helāk etdügin çokluk uzatmayup muhtasarca hikāyet eyledi. Kaytafā tahsīn eyledi.

/69a/

''Ammā Server katı tez geçdiŋiz. Bir hoşça tafsīl etmediŋiz. Ya karındaşı Berk Nerre ile nice ceng eylediŋiz?'' dedi. Hamza: ''Be hey Server! Hele eliŋde doluŋı nūş et soŋra tek hikāye diŋle.'' dedi. Kaytafā: ''Nesne olmaz. Hele buyur.'' dedi. Hamza yine başladı. Kendüyi uyurken ol yerli ağırsak denginde taşıla kaldurup havā yüzünden götürüp giderken uyanup Berk Nerre'ye bir tīğ urup helāk edüp taşla dönerek giderken Esmā kapdırup barışdıkların beyān eyledi. Kaytafā: ''Ya Server! Hemān andan soŋra Esmā'yı alduŋız mı? Nice oldı?'' dedi. Hamza: ''Yoğa ortalıkda kıssa çokdur. Bugün de yarın da bitmez. Yine işidirsin.'' dedi. Kaytafā da: ''Kerem eyle söyle Server pek safā eyledim.'' dedi. Hamza: ''Bre hele iç yine işidirsin!'' dedi. Kaytafā: ''Ey dilāver elem çekme bu yükden benim pervām yokdur.'' deyüp ikdām eyledi. Hamza gördi olmaz Kaf'da ne kadar maʿreke etdi ise ekser yerin hikāye eyledi. Kaytafā ol sengīn kadehi elinde tutup durdı. Ehl-i meclis hayrān oldılar Kaytafā'nıŋ kuvvetine. Hamza: ''Bu Lenduhā akrānı erdir. Şükür Hudā'ya ki baŋa yār oldı.'' dedi. Andan beglere bakup Mukallid Nev-civān'ı cümlesinden ziyāde gördi. '''Aşkına ey Nev-civān!'' deyüp nūş eyledi. Andan sākī yine doldurup

/69b/

Mukallid'e sundı. O da alup güçle [içdi. Ömer bin][206] Hamza'ya verdiler. Ol da ne hāl ise nısfından ziyādece içüp artuğa çāre olmadı. Andan Tur Divān'e nısfın içüp Behmen ile Behrām-ı Hakanī dahi ancak nısfın içebildiler. Gayrı beglere teklīf olmadı. İçenler de hayır etmediler. Ammā Melik Kaytafā hiç aldurmayup ta meclis āhir olunca zevklik edüp yedi gün bu üslūb üzre ʿayş u ʿişretde ve bezm-i safāda oldular. Sekizinci gün ziyāfet tamām olup ālāt-ı bezmi ortadan kaldurup divān eylediler. Sāhip-kırān baş getürüp: ''Diŋ imdi begler bezm tamām. Şimden gerü rezm ahvālin görelim. Karşumuzda bu kadar düşmān ʿaskeri oturu yorurlar ve bu kadar zamāndır bu sahrāda ceng ederüz yeter oldı. İmdi gayret edüp Hudā'nıŋ ʿavn u ʿināyetiyle bundan soŋra Şāh'ıŋ dernegin dağıtmak gerekür.'' dedi. Begler: ''N'ola! Emir Sāhip-kırān'ıŋdır. Hazurlaruz.'' dediler. Beyt:

Nice biŋ cānlar fedā ve kelleler galtān ola
Kanda düşse server ebr-i ser-mūyın seniŋ[207]

''Hemān emreyle meydān olsun. Küffāra yaraklar çalal[ım][208] kim

[206] Bu araya bir buçuk satırlık yanlış kelimeler yazıldıktan sonra üzeri okunamayacak derecede karalanmıştır. Daha sonra kenarlara '' içdi'' ve ''Ömer bin'' kelimeleri eklenmiştir.
[207] İÜ nüshasında vardır (70a). SÇ nüshasında yoktur (58a).
[208] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan ''çalal[ım]'' şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

/70a/
olmasun.'' dediler. Hamza eyitdi: ''Hele yine bir nāme ile Şāh'ı daʿvet edelim. Cenge bāʿis ola bilürüm itāʿat etmez. Münāfıklar komazlar.'' dedi. ''N'ola maʿkūl.'' dediler. Hamza Seyf'e emreyledi. Murādı üzre bir nāme yazdı. Hamza mühürleyüp ʿAmr'ıŋ eline verdi. ʿAyyār-ı Cihān da kendüyi tezeyyün edüp teber-i bād-pāy-ı ʿAyyārı omuzuna urup Şāh divānına gelüp kendüyi ʿarz eyledi. Şehmerd ile Serhenk ʿAyyār karşu varup öŋüne düşüp taʿzīm ile içeri bār-gāha getürdiler. ʿAmr, Şāh karşusunda baş koyup duʿā eyledi. ''Şehr-i yār şu nāmeyi hālā dehriŋ kahramānı ve ʿasrıŋ Sāmī-i nerīmānı efendim Hamza gönderüp selām eyledi. Sözüme ʿamel etsün dedi.'' deyüp nāmeyi sundı. ʿAmr'a ''Hoş geldiŋ!'' deyü altına iskemle kodılar. Geçüp oturdı. Şerbet verdiler, içdi. Serhenk ʿAyyār ʿAmr'ıŋ ol hey'et-i garībesin ve sūret-i ʿacībesin görüp ʿāklı gitdi. ''Hay nā-bekār ölmedi. Şundan intikām alamadım.'' derdi. Şāh nāmeniŋ mührin getürüp Hoca eline verdi okudı. Demiş ki: ''Ey Şehr-i yār işte Kaytafā da bize yār oldı dahi var mı pehlivānıŋ gelüp gidecek? Ey Şāh-ı ʿĀlem gel ʿāklıŋ başıŋa devşir saŋa ne ʿaskerden fā'ide vardır ve ne

/70b/
bir pehlivāndan. Mā-dām ki küfür ve dalāletdesin imāna gel ki Hāk Teʿālā'nıŋ saŋa da yardımı ola ve bir de ol Bahtek dedikleri münāfık melʿūnuŋ kendin ve cümle aŋa tābiʿ olan melaʿiniŋ kökün kesüp ʿumūmen katleyle ki tahtıŋda ve saltanatıŋda safāyla oturasın. Mā-dām ki anlar seniŋ yanıŋdadır. Saŋa rahat yokdur. Bunca rūzgārdır gördüŋ ve bildiŋ dahi uslanmayup onuŋ sözine uyup böyle işler edersin. İşte gör ki başıŋa ne felāketler gelür. İmdi saŋa āhir nasīhatim budur ki gayrı sözüm kabūl etmezseŋ. Bāri var yine tahtıŋda edebiŋle otur. Mā-dām ki senden hareket olmaya ben saŋa kılıç çekmem. Zirā ne kadar ise nān u nemek yeyüp kızıŋ aldım. Ammā şimdi ki seniŋ yanıŋda benim üç dāne hasmım vardır. Elbette ben anlarıŋ haklarından gelmeyince ölmem. Biri Zupūn biri Eba ʿÖmer bin Şeddād-ı Habeşī biri de Saykalān-ı Rumī. Ol üç laʿinler baŋa çok iş etmişlerdir. Hemān sen aralarından çıkup karışma. Ben anlar ile söyleşürün. Şöyle ki eger benim bu saŋa fā'idelü sözlerim kabūl etmeyüp ʿinād ederseŋ saŋa işler ederim ki cihānda dāstān olup söylenür.'' demiş. Şāh bu cevāplara hayrān olup ne cevāp verecegin bilemeyüp Eba ʿÖmer ve sā'ir dilāverlere bakup: ''Nice olur. Bu nā-bekār

/71a/
ʿArab'a kim hā'il olur?'' dedi. Bahtek feryād eyledi: ''Gördüŋ mi Şāh'ım? Ben bu Hamza'ya yüz verme giderek seni dīne daʿvet eder. Tahtıŋ eliŋden alur derim. İhmāl edüp yüz verdiŋ. Göre nice şimdi seniŋ ʿazametiŋden korkmaz ve ihsānıŋdan utanmaz. Saŋa ne olmaz teklīf eder. Öyle mār-hor ʿArab'a müdāra etmekden gayret altında ölmek yeğdir.'' dedi. Yer yer pehlivānlar da: ''Şāh'ım hemān meydān olsun cümlemiz dīnimiz yoluna ölürüz. Anlara ser-fürū etmezüz.'' dediler. Civān-baht-ı Çīnī, Hamza'nıŋ meydānın istedi. Şāh, ʿAmr'a bakup: ''Ey ʿAyyār! İşte gördüŋ ve işitdiŋ. Var Hamza'ya aŋa göre cevāp ver.'' deyüp cā'izesin verdiler. ʿAmr'dır oradan çıkup Hamza huzūrına gelüp ahvāli haber verdükde Emīr-i Cihān gazaba gelüp ʿAmr Maʿdī'ye emreyledi. ''ʿAsker-i İslām biliŋ ve āgāh oluŋ kim yarın ceng-i sultānī ve neberd-i hakanīdir. Düşmān ʿaskeri yağmadır.'' dediler. Beriden kāfirler de işidüp ceng çağırtdılar ve

birbiriyle el tutuşup ʿahidleşdiler ki: ‘‘Otuz kerre yüz biŋ adamdan otuz adam kalınca cengden dönmeyelim.’’ Ol gün ol gice yat ve yarakların hāzır kılup müheyyā oldılar. Beyt:

Seher çün dīde-bān kalʿa-ı Çīn
Yakdı maşrıkda zerrīn

/71b/
Pertevinden o meşʿal-i nūruŋ
Yandı kandīli Beyt-i Maʿmūr’uŋ[209]

çünki sabāh oldı. Şemsī-i tābān cānib-i şarkdan tulūʿ edüp cihānı pür-nūr eyledi. Hemān iki cānibden gümbür gümbür kösler çalunup tabl-ı nakāreler döğülüp zurnā ve nefīrler ecel ırların ırlayup ʿālem velvele ve lerzān ile doldı. Ol mahālde iki ceyş bī-giryān deryā-ı ahterān gibi cūş u hurūş edüp demür dağlar gibi yerlerinden durup at ve fil ve gergedanlara süvār olup. Beyt:

Ahterān bahrı gibi yerlerinden atdı çūş[210]
Pehlivānlar atdılar cūş u hurūş

Süvār oldı kamu sāhip-kırānlar
Peleng u bebre döndi pehlivānlar

ʿĀlemler beŋzedi serv-i bahāra
Kan yapraklı gündür lālezāra

Livā-yı Ejderha peyker dikildi
Saŋasın göğe ejderha çekildi

Nefīr olmuşdı ol heybetle nālān
Döğüp göğsini tabl eylerdi efgān

Sarup başlarına kanlu kefenler
ʿAlemler giydi hūnīn pirehenler

Bezendi sahn-ı mahşer gibi meydān
Siperler kurdılar ol haşre mīzān[211]

Nesr el-hāsıl beri cānibden Sāhip-kırān-ı ʿĀlem ve Kubād şehr-i yār ʿÖmer bin Hamza ve Saʿd Nīze ve Tur Bānū ve Melik Behmen-i Kūhustānī ve Melik Behrām-ı Hakanī ve Siyāh Şīr-i

[209] Bu beyitler her iki nüshada da yoktur.
[210] Müstensih buraya pehlivanlar kelimesini satır sonuna sıkıştırmaya çalışmış ve olmayınca üzerini karalayıp alt satıra geçip tekrar yazmış.
[211] Bu beyitler her iki nüshada da yoktur. Bu varak her iki nüshada da yoktur.

/72a/
Asyābī sā'ir dilīr ve dilāverānıla süvār olup dört kerre yüz biŋ İslām ʿaskeriyle at arkasına gelüp ve ʿAlem-i Ejderha peykeri Melik Kaytafā'ya teslīm eylediler. Bir kuvvetli gergedana süvār oldı ve ʿAlem-i Ejderha peykeri üç yüz şakakların açup yalıŋız bī-pervā zabt eyledi. Düşmān karşusuna gerüp durdı. Kaytafā'nıŋ getürdüği ʿankā-ser ʿalemi Tavk bin Gıran çeküp ol kırk nefer ʿalem-dārlar şīr-i ser ve kamer-i peyker ve sā'ir zerrīn ʿalemleri getürüp üç yüz sancaklar dizilüp ve tuğlar mātem içün saçların çözdiler[212] alayların bağlayup safların bezediler. Emīr-i ʿArap kırk sekiz pāre ceng ālatın üstüne giyinüp kuşandı. Beş kılıç yedi otağa andan Āşkar-ı Div-zāda süvār olup ʿAlem-i Ejderha peykere arka verüp düşmāna karşu Rüstem-i Dāstān ve Kāhir Kahramān misāl semek nīzeye dayanup durdı. Sağında ve solunda ser kaplan ve ser halka nām-dārlar cengci tīğ-ı zerrīn ʿaded-keş dilāverler kat-ender-kat durdular dolayı gözden geçürüp kendünüŋ bu cemʿiyyetin görüp Hākk'a şükreyledi ki ''Ben kuluna böyle lütf [u] ihsān eyledi. Bu kadar halkı kendüye musahhar eyledi.'' Andan nām-dār beglere bakup: ''Ey dilāverler! İşte işitdüŋüz ki kāfirler

/72b/
benimle bu defʿa gayret cengin edüp 'Cümlemiz kırılınca döğüşüp yüz çevirmezüz.' demişler. İmdi biz de ittifākı bunuŋ üzerine edelim ki bugün Şāh'ıŋ ʿaskerin bu sahrāda dağıdup tār u mār edeyüz. Āhir cengimiz olup ta bertaraf olmayınca dönmeyüz.'' dedi. Begler: ''İnşā-Allah!'' deyüp cümle ʿaskeri āgāh eylediler. Beriden Şāh dahi otuz kerre yüz biŋ ʿasker süvār olup meydān kenārına gelüp alaylar ve sāflar bağlayup durdular. İki cānibden nazar-ber meydān kıldılar. Meydāna kim gire derken hemān Civān-baht-ı Çīnī ʿazm-ı meydān eyledi ve naʿra urup Hamza'yı daʿvet eyledi. Beriden Emīr-i ʿArap dahi Āşkar'ı meydāna sürüp mukābil oldı. Civān-baht kırk dört arış kadd çekerdi. İki kılıç ve iki siper götürürdi. Hamza mukābil olup: ''Ey Nev-civān beni meydāna daʿvet etmeden murādıŋ nedür? Bir yol hod seniŋle görüşdük. İmdi gel sen de imāna gelüp bizimle karındaş ol. Benim yanımda nice biŋ seniŋ gibi nām-dārlar vardır. Sen de anlarcılayın ser-firāz olursun.'' deyüp biraz nasīhat eyledi. Kabūl etmedi. Söyleşerek azgaşdılar. Āhir Civān-baht eline nīze alup iki nīze bir gürz urdı. Sāhip-kırān menʿ edüp üç hamlede Hamza eyleyüp

/73a/
ol da menʿ eyledi. Bir fasıl ceng edüp āhir Hamza buŋa Sām köteğiyle bir gürz şöyle urdı kim ağzından ve burnundan kan revān olup bindügi çār-pānıŋ beli kırılup zīr u zeber oldı. Diledi kim Āşkar'dan inüp bende çeke hemān Fağfūr-i Çīnī ol hāli görüp ʿaskerine komaŋ eyledi. Üç kerre yüz biŋ ʿasker yürüyüp Hamza'yı ortaya aldılar. Emīr-i Merdān dahi tīğ-ı Dahhāk'ı çeküp raʿd-ı felek gibi pey-ā-pey naʿralar urup küffārı karşuladı. Depere urduğun atıyla dört pāre kılup muharref urduğun başıla bir kol havāya perrān olurdı. Arkurı urduğun hıyar-ı ter gibi iki bölerdi. Adamı adam ile kapup birbirine çarpup hurd ederdi ve kāh kāh naʿra urdukda nice biŋ adam birbiriniŋ üzerine yıkılup bir yerden zırhları çak olup dolu urmuş tarla gibi sapır sapır atlarından yere dökülürlerdi. Öŋüne kimler hā'il olur. Fi-l-hāl bu kadar ʿaskeriŋ yüzlerin çevirüp Şāh'ıŋ alayı üstüne bırakdı. Sāhip-kırān'ıŋ evlādı ve begleri Emīr'den ol şecāʿat ve salābeti

[212] Her iki nüshada da yoktur.

görüp hayrān oldular. Mukallid Nev-civān ve Melik Kaytafā hayrān olup: ''İşte Sāhip-kırānlık buŋa derler. Hezār āferīn.'' deyüp tahsīn eylediler. Ammā beriden Şāh ol hāli

/73b/

görüp Kayser'e işāret[213] eyledi. Üç kerre yüz biŋ ʿaskeriyle Saykalān-ı Rumī yüridi. Hemān begler birbirine bakup Kubād'dan icāzet istediler. Kubād: ''Yürüŋ ammā mā-dām ki anlar cümle bir uğurdan yürümeyeler siz de bölük bölük varıŋ.'' dedi. Beriden çünki Saykalān-ı Rumī yüridi. İslām beglerinden Mukbil-i peleng-pūş, Mukbil-i yek-dārb, Kahtān-ı Yemenī, Kaytān-ı Yemenī, Guşemşem-i Hicāzī, Merd-efgen-i Yemenī, Saʿd-ı Yemenī[214] elli biŋ Hicāz ve Yemen dilāverleri ile yürüyüp Rum ve Çin ʿaskerine kendülerin urdular bunları kaçan kaçan ardına bırakdılar. Şāh işāret eyledi. Beş kerre yüz biŋ ʿaskeriyle Eba ʿÖmer bin Şeddād-ı Habeşī yüridi. Beriden ʿÖmer bin Hamza Yunanī, Estağnus-i Yunanī ve karındaşı Setaftafnuş-i Yunanī, Söhrāb-ı Kürsī Neşīn, Melik Şāh-ı Kābilī, Mihrāb-ı Kābilī, Lekzī elli biŋ ʿaskeriyle yürüyüp kendülerin cenge urdular. Öteden beş kerre yüz biŋ ʿasker ile Hakan-ı Ekber yüridi. Beriden ʿÖmer bin Hamza, Melik Behrām-ı Kürd Hakanī, Melik Behmen-i Kūhustānī, Tur Serkeş, Siyeh Şīr-i Asyābī elli biŋ ʿaskeriyle yürüdiler. Öteden Zupūn, Pijen ve Lehresb yüz biŋ ʿaskeriyle yürüdiler. Beriden Mukallid Nev-civān ve Miskāl

/74a/

Şāh yüz biŋ ʿasker ile yüridiler. Hemān Şāh iki tarafa kol saldı bir kezden yürüdi cümle ʿasker-i küffār. Beriden Kubād da emreyledi. ʿAmr Maʿdī beş karındaşını ve Saʿd-ı Vakkās ve Zü'l-humār-ı Bed-mest ve Ebu'l-humār-ı Bed-mest cümle ehl-i İslām ile yürüyüp iki ʿasker birbirine katılup kırıldı. Yeriŋ bir katı penbe misāl havāya atıldı. Toz kalkup cihān zulmāt oldı. Ak at ile kara at yek renk olup yiğit ile koca hem-renk oldı. Allahu Ekber yine[215] nā-gāh bir ceng-i ʿazīm peydā oldı ki feleklerde melekler tahsīn eylediler. Beyt:

Sarup başlarına kanlu kefenler
Felekler giydi hūnīn pīrehenler

Şafak gül-gūn giryānın kılup çāk
Kabāsın kana bandırmışdı eflāk

Dokuz kat çarhı ke'sin doldurup kan
Siyāset nutʿını salmışdı devrān

Giyüp mātem donun çarh siyāh-pūş
Güneş kanlu kefen salmışdı ber-dūş

Zerre gibi göz açmış cenge girmiş
Nice şehlerle bezm ü rezme girmiş

---

[213] Müstensih bu kelimeyi yazarken bir harf fazla yazıp sonra üzerini karalamıştır.
[214] Müstensih ''elli bin'' kelimesini yanlış yazıp sonra üzerini karalamış.
[215] '' Toz kalkup cihān zulmāt oldı. Ak at ile kara at yek renk olup yiğit ile koca hem-renk oldı. Allahu Ekber yine'' bu cümleler her iki nüshada da söylenmemiştir.

ʿAlemler ʿaks dönmüş lāle u zāra[216]
Yeşil sancakları serv-i bahāra

Saçdıkça demür don üzre kanlar
Münakkaşlar girdi pehlivānlar

Ecel terzisi her don kim biçerdi
Kılıç gül-gūn gıribānın açardı

Açup ağzını oklar içmeğe kan

/74b/
Süngü yalmanurdı almağa cān

Kılur düz-di ecel biŋ dürli tedbīr
Ki cān almağa gözler revzen-i tīr

Kızıl ırmak akup her püştelerden
Kara dağlar yığıldı güştelerden

Akup kan bahrı döndi seylāba
İçinde kelleler hūnin hubāba

Pençeler yasdı yayın okın atdı
Çekilmekden kemānıŋ bağrı kakdı

Rızā yolunda teslīm etmeğe cān
Kazā yeter yine göğsün gerdi kalkan

Nice sāhib külahlar terk edüp tāc
Gedālar taht u tācı kıldı tārāc[217]

Nesr el-kıssa ol iki deryā misāl ʿasker birbirine öyle urdılar kılıcı ki dost ve düşmān fark olmadan kaldı. Kan gövdeyi götürdi. Çukur yerler kanıla doldı. El ve ayak dülger yongası gibi saçıldı.[218] Her bir dilāver kağan arslanlar gibi küffārı öŋlerine katup bölük bölük sufak sufak edüp kırarlardı. Hazret-i Sāhip-kırān ise gitdikçe küffārıŋ kaʿrına

---

[216] Müstensih satır sonuna bir kelime yanlış yazıp sonra üzerini karalmıştır.

[217] Bu beyitler İÜ nüshasında yoktur (73a). SÇ nüshasında "Sarup başlaruna kanlu kefenler/Felek giyüverdi hûnî pirehânlar, Giyüp çerh-ı mâtem donun siyâh-pûş/Güneş kanlu kefen saldı ber-dûş, 'Alemler aks dönmüş lâle zâra/Yeşil sancakları serv-i bahâra, Ecel terzisi yakasız don biçerdi/Kılıç başa giryânın açardı, Açup ağzını ki oklar içmeğe kan/Süngü yalmanı ... almağa cân, Kızıl ırmak gibi her püştelerden/Kara dağlar yıkıldı güştelerden, Akup bahre döndü seylâba/İçinde kelleler hûn hubâba." (59b) şeklinde olup bazı beyitler söylenmemiştir.

[218] Bu cümle İÜ nüshasında yoktur (73b). SÇ nüshasında "El ayak burun kulak tırnak parmak kelle kulak dülger yongası gibi saçıldı." (60b) şeklindedir.

dalup neheng deryā yarar gibi[219] öŋünden dağılurlar.[220] Yine server ceng meyīnden mest olup bir yol başından Firudun ışıgın çıkarup başı kaba oldı ve sağ kolun cebe yeŋinden çıkardı ve Raʿd-ı Var naʿra urup Şāh'ıŋ ʿalemlerin

/75a/

ser-nigūn etmek kasdına Āşkar'ıŋ üçünci gözineŋ perdesin kaldurup heft ser ejder gibi giderken Zupūn ırakdan görüp karındaşlarına eyitdi: ''Geliŋ bu nā-bekār ceng meyīnden mest olmuşdur. Kendüden haberi yokdur. Üçümiz bir yerden varup ortaya alup belki bir hatāylayayuz. Öŋünden ceng eder gibi oluŋ. Hemān ben ardından dolaşup ola kim çıplak başına bir kılıç uraydım.'' dedi. Anlar da: ''N'ola!'' deyüp hemān üç melaʿin ittifākıla sürüp yakın geldikde Lehresb gayret edüp ileri vardıkda Emīr kim idügin bilmeyüp hamlesin menʿ etdükden soŋra bir tīğ urup iki biçdi. Pijen ol hāli görüp āh eyledi. ''Ey mār-hor ʿArap neylediŋ?'' deyüp bī-karār oldı ve yetişüp bir tīğ urdı. Server tīğ verüp menʿ eyledi. Hamza üzerine sürdükde Pijen kaçmak istedi. Meğer bunuŋ da eceli yetmişdi. Atı sürçüp kaçamadı. Emīr'iŋ kolayına gelüp aŋa da bir kılıç şöyle urdı kim atıyla dört pāre eyledi. Zupūn ol hāli görüp havf edüp yan verdi.[221] ''Ey nā-bekār ʿArap baŋa ne ʿaceb iş eylediŋ saŋa kalmaya.'' deyüp bir cānibe gitdi. Rāvī eyder meğer beride Saʿd Nīze

/75b/

ki ʿÖmer bin Hamza'nıŋ oğlıdır. Zupūn'uŋ hemşiresinden olmuşdur. Cenge çıkmağa icāzet istedi. Atası ʿÖmer Yunanī kāyil olmadı. Bu karışma cengi görüp sabr edemedi. Zirā gurk-zāde ʿākıbet gurk olur be cānım![222] ''Kubād geçende bu kadar ceng edüp Keyvān Katil gibi herīfi katledüp nām tahsil eyledi. Ben de Hamza evlādından degül miyem?'' deyüp menʿ edemediler. Giyinüp kuşandı ve bir esb-i bād-pāya binüp hemān kendin o da küffāra urdı. Ceng edüp giderken Zupūn'a rast geldi gördi. Laʿin karındaşlarınıŋ acısıyla: ''Benim Zupūn bin Keykāvus.'' deyüp öŋüne gelen ehl-i İslām'ı zir u zeber edüp çok kes helāk ede yorur. Hemān naʿra urup: ''Benim Saʿd Nije[223] ciğer köşesi ʿÖmer Yunanī! Ey Zupūn-ı bī-dīn neylersin? Bu ehl-i İslām'a etdüginiŋ saŋa kalmaya.'' deyüp olan oldı. Zupūn Şehzāde'yi bulup ''Baka bu nā-halef oğlanı beni bildükden soŋra öŋüme gelüp baŋa söge ve ceng murād eyleye. İmdi seni öldürmek lāzım geldi ki hem Hāk karābeti gözetmediŋ ve Hamza'ya ʿazīm ciğergāhdır. Karındaşlarımıŋ intikāmın almış olurum.'' deyüp hemān çıkarup: ''Ey nā-bekār oğlan ben seniŋ dayıŋ olam. Sen

/76a/

baŋa sögersin ve karşuma durup baŋa kem kasd edersin. Gör imdi hāliŋi.'' deyüp yine tīğ ile urmağa kıyamadı. Tıfıldan gürzün kapup bir gürz havāle etdükde Saʿd Nīze elinde kılıç gürz inerken tīğıla çalup deste-çūbundan gürzi yere bırakdı. Zupūn dibelek

---

[219] Bu ifade SÇ nüshasında yoktur (60b). İÜ nüshasında vardır (73b).

[220] İÜ nüshasında "Serçe kaçar gibi kaçarlar idi." şeklindedir. (73b)

[221] "yan vermek" SÇ nüshasında aynı (60a), İÜ'de "yüriyi verdi" (74b) şeklindedir.

[222] İÜ nüshasında "bir karşı cengi gördükçe arslan enigidür sabr edemedi" şeklindedir (74b). SÇ nüshasında "Zirâ arslan oğlu arslan olur." şeklindedir (60a).

[223] İÜ nüshasında "Sa'd Nebîre" (74b), SÇ nüshasında "Sa'd Nebîre" (61a) şeklindedir.

kakıyup hemān dalkılıç olup bir tīğ urdı. Saʿd Nīze atasından ve dedesinden gördüği gibi tīğ ve siperin verüp menʿ eyledi ve depere laʿine bir tīğ urdı. Zupūn da siper verince elinde dört pāre olup ‘‘Hay!’’ deyüp başın kaçurunca omzı başından iki kürek arasına varınca bir zahm-ı ʿazīm urdı. Şehzāde tekrār üzerine sürdükde Zupūn’uŋ kafādārları yetişüp kimi Saʿd’ıla cenge durup kimi de Zupūn’ı kapup alem dibiŋe götürdüler. ʿĀklı başına gelüp āh eyledi. Şāh, Zupūn’uŋ bu hālin görüp: ‘‘Ey pehlivān seni bu hāle kim kodı?’’ dedikde ‘‘Ey Şehr-i yār baŋa oldı olacak bunca dār u diyār gitdükden soŋra bugün iki karındaşlarım da Hamza helāk eyledi. Gözüme karşı kendim mukāvemet edemedim. Ol acıyla bir cānibe gidüp ola kim ben de anlardan bir intikām alayın derken bizim haberimiz yok. Bu Hamza

/76b/

dahi yetişmiş vücūdumda sağ yerim kalmadı. Hamza elinden ve Mukallid elinden ve ʿÖmer Yunanī elinden bu kadar zahmlar getürüp vücūdum rişteye döndi. Şimdi benim hemşirem olacak sacı biçikden bir oğlan yetişmiş. O da kurı kabak[224] olup boyun uzatdı. Yarağın baŋa değdi.’’ deyüp olan ahvālin beyān eyledi. Şāh gam-gīn oldı. ‘‘Ne ʿaceb sarp hasma rast geldiŋ? Gitdikçe kuvvetlenüp dal budak saldı ve ʿaskeri ve pehlivānları çoğaldı.’’ derdi ve Hamza’nıŋ naʿrasın işitdikçe yüreği ağzına gelürdi. Ammā beriden Saʿd Nīze, Zupūn’uŋ çok adamın katledüp şīrāne ceng eyledi. Ammā kendüye dahi birkaç yerde zahm urdılar. Şehzāde zebūn oldı. Ol mahālde ʿAmr haber-dār olup yetüşüp Saʿd’ı kapup bār-gāha getürdi: ‘‘Ey ciğer köşem! Niçün böyle eylediŋ? Sen dahi tıfılsın böyle cenge girmek münāsib degüldür. Bir hatā olursa eyü olmaz.’’ dedi. Saʿd Nīze: ‘‘Ey ʿAyyār! Ya atam dedem ben kadar iken ne kadar erlikler eylemişlerdir. Ya ben anlarıŋ evlādı degül miyem?’’ dedi. ʿAmr başın salup tahsīn āferīn eyledi. Buŋa lālāları tīmār etmede. Ammā beriden ehl-i İslām’ıŋ bahadırları kol kol yürüyüp küffārı öŋlerine katup bölük bölük

/77a/

kovmağa başladılar. ʿÖmer bin Hamza şīrāne ceng edüp giderken Saykalān-ı Rumī’ye rast gelüp birkaç hamle hatā geçdi. Āhir ʿÖmer bin Hamza tīğ-ı Karūn’ıla Saykalān’a bir zahm-ı şedīd urdı. Öŋünden Kubādlar, Mukallid Nev-civān, Hüsrev Çīnī’ye rast gelüp yıkdı. Civān-baht’a rast gelüp yıkdı. Öŋünden Kubādlar, Server-i Mağrib çok kimseyi helāk edüp hāke saldı. Bir cānibi tutup gitdi ammā cümleden ileri Sāhip-kırān-ı ʿĀlem kāh gürz-i girānıla ve kāh nīze-i cān-sitānla ve kāh tīr-ı bārān ile ceng edüp ve kāh iki eline iki kılıç alup orak biçer gibi küffārı bellerinden biçerdi. Bu üslūb üzre ceng edüp giderken Eba ʿÖmer’e rast geldi gördi. Laʿin ehl-i İslām’dan öŋüne kim rast gelürse ʿamūdıla zīr u zeber eder. Haykırup: ‘‘Hay melʿūn sen dahi insāfa gelmediŋ mi? Bu hāle uğradıŋ?’’ deyüp bunı karşuladı. Eba ʿÖmer-i Habeşī: ‘‘Ey nā-bekār ya ben şimden gerü n’olsam gerek. Ta evvelince çalışurum. Ya budur ki senden intikām alam veyāhūd bu yolda bu oŋmadık başım kesdirem.’’[225] deyüp bir ʿamūd urdı. Hamza gürzün berāber verüp menʿ eyledi ve Sām gürzile bir kötek öyle urdu kim ağzından burnundan kan atılup bindüği filiŋ öŋ

---

[224] ‘‘sacı biçikden bir oğlan yetişmiş. O da kurı kabak’’ cümlesi İÜ nüshasında yoktur (75a). SÇ nüshasında vardır (61a).

[225] İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında ‘‘intikâm alurum yahûd bu yolda can u başım veririm.’’ şeklindedir (61b).

/77b/

ayakları hurd olup Eba ʿÖmer ser-nigūn oldı. Emīr-i Merdān artuk mukayyed olmayup hemān ilerüsün ārzūlayup yüridi ve yine miğferin başından çıkarup eyerin kaşına geçürdi ve sağ kolun cebe yeŋinden çıkarup ʿuryān eyledi ve pey-ā-pey naʿralar urup alaylar bozup sāflar söküp beyne's-salvetin oldukda Şāh anı gördi. Sāhip-kırān-ı ʿĀlem baş açuk kol ʿuryān hūn-aʿdādan lāle renk pelenge dönmüş yanar. Āteş gibi yetişüp alemlere kasd eyledi. Nuşirevān ol hāli görüp Hoca'ya bakdı: ''Ey Hoca nice olur hāl? Bugün bu nā-bekār ʿArab'ıŋ gelişi yaman.'' dedi. Hoca eyitdi: ''Şāh'ım ne çāre ʿahdın bozanıŋ hāli budur.'' dedi. Şāh: ''Ya ne demek dilersin kaçalım mı?'' dedi. Hoca: ''Ne fā'ide kaçsaŋ da dursaŋ da oldı olacak meğer Hamza'ya karşu varup ayağına düşüp suçuŋ dileyesin. Yoksa hulāsaten çāre yokdur.'' deyince Hamza yetişüp ʿalem ve ʿalem-dārı çalup ikişer pāre eyledi. Bahtek feryād eyleyüp: ''Meded Şāh'ım ne dursun? Hoca seni Hamza'nıŋ eline vermek isteyü yorur. Kaçalım.'' deyüp hemān kendün tahtından aşağa atdı. Şāh da ardı sıra inüp yügrük yedek

/78a/

atlara binüp kaçdılar.[226] Cümle vüzerā ve aʿyān Şāh kaçduğun görüp kaçdılar. Hoca yalŋız diŋele kaldı. Sāhip-kırān, Fağfūr-ı Çīn'e rast gelüp yıkdı. ʿAmr bağlayup bār-gāha getürüp hapseyledi. Beriden Server, Şāh'ıŋ ʿalemlerin ser-nigūn ve tuğların perīşān edüp otağı öŋüne geldi. Hoca karşu gelüp: ''Merhabā oğlum, hezār āferīn! Senin erligiŋe ber-hordār ol.'' dedi. Server: ''Ey peder-i bozorkvārım! Kanı Şāh?'' dedi. Hoca: ''Oğlum, Bahtek anı kaçurdı ammā yabana gitmez.'' deyüp birbiriyle görişdiler. Andan Hamza Şāh bār-gāhına girüp tahtın kılıçladı. Geçüp sağ kolda karār eyledi. Ammā küffār ʿaskeri gördiler. Şāhlarınıŋ kimi kaçdı kimi esīr oldı. Artuk durmağa mecālleri olmayup hemān karārı firāre tebdīl eylediler. Her biri bir cānibe kaçdılar. Rāvī eyder meğer Şīr-i Asyābī bir bölük kavmi öŋüne katup kıra kıra giderken meğer ol vādīniŋ ötesi çıkmazdı. Kāfirler gördiler olmaz. Yine kıçına dönüp Siyeh Şīr'iŋ üzerine uğradılar. Hemān Divāne ol vādīniŋ ağzın alup öŋüne geleni urup yıkdı. Biŋden ziyāde adam öldürdi. Meğer Şāh Nuşirevān bunlarıŋ içinde idi. Şāh anlar cengde iken sıvışmak istedi. Siyeh Şīr gördi.

/78b/

''Bir muhteşem kimse atı ve kendi cevāhire gark olmuş. Bu bir müteʿayyin adam olmak gerekdür.'' deyüp bir deste-çūb urup yıkdı. Diledi kim öldüre etrāfdan: ''Bre sakın! Şāh'dır öldürme!'' deyü feryād eylediler. Nuşirevān da and verdi. ''Hamza'yı severseŋ baŋa kıyma!'' deyü Siyeh Şīr de: ''Hoş imdi. Hamza'nıŋ hasmıdur. Ol öldürsün.'' deyüp bağladı. Yine atına bindirüp götürüp giderken ʿAmr'a rast geldi. ʿAmr ʿAyyār hazzedüp: ''Āferīn bre dilāver bunı kanda bulduŋ?'' dedi. Siyeh Şīr[227] ahvāli dedikde ʿAmr: ''Bre bunı niçün öldürmediŋ?'' dedi. Siyeh Şīr eyitdi: ''Öldüri yorurdum. And verdi. Öldürmedim ammā isterseŋ şimdi öldüreyin.'' dedi. ʿAmr: ''Bre hemān öldür gidiyi neye yarar.'' dedi. Murādı üzerinde olan soykunı kendüye kala. Siyeh Şīr Şāh'a

[226] İÜ nüshasında (77a) ve SÇ nüshasında aynı olup ''yügrük yedek atlara binüp kaçdılar.'' şeklindedir (61b).

[227] Bu araya ''eyitdi öldürü virmedim'' kelimeleri yanlış yazılıp üzeri çizilmiş.

kasd edince Şāh feryād eyledi: ‘‘Ey ʿAyyār baŋa kıyma. Saŋa çok māl vereyin ve Hamza da beni öldürdüğüŋüze kāyil degüldür.’’ dedi. ʿAmr: ‘‘Hoş imdi şimdi öldürmeyelim ammā bu def’a Hamza seni sağ komaz meğer Müslimān olasın.’’ deyüp Şāh’ıŋ üzerinde olan fāhir mücevher libāsların soyup fenāların alıkodı. Atınıŋ rahtın soydı. Şāh: ‘‘Be hey ʿAyyār niçün

/79a/

böyle edersin. Benim ʿırzım var. Hiç utanmaz mısın?’’ dedi. ʿAmr: ‘‘Neden utanurım? Şimdi sen bizim esīrimizsin hemān öldürmedüğüme kāyil ol.’’ deyüp bār-gāh-ı Süleymān’a doğrı çekildi. Bu tarafdan çünki küffār dağulup kaçdılar. Ol kadar çokluk ʿasker tār u mār olup beşi bir yerde kalmadı. Beyt:

Nice sāhip külāhlar terk edüp tāc
Gedālar taht u tācı kıldı tārāc

Metāgın koydı bāzār-ı fenāya
Çevirtdi cümle varın yok bahāya[228]

Nesr rāvī eyder. Cümle İslām begleri sālimīn gānimīn dönüp bār-gāhlarına geldiler. Sāhip-kırān da Hoca’yı alup oradan Süleymān bār-gāhına geldiler. Kubād şehr-i yār ve sā’ir begler Hoca’yı görüp şād oldular. Elin öpüp ziyāret eylediler. Andan taht-ı Süleymān’a çıkarup Kubād’ıŋ sağ yanında oturdı. Andan Şāh’ıŋ hazīnesi taşınup bunca küffārıŋ ganīmet mālları zabt olunup dağlar gibi yığdılar. Emīr-i Cihān bir mikdārın Kubād’a hazīne verüp sā’irīn ehl-i İslām’a bahşeyledi. Fakīri ganī olup gānisī ihtiyācdan müstagnī oldılar. Ol mahālde Ömer ile Siyeh Şīr Nuşirevān’ı getürdiler. Hamza’ya haber oldı. Server hazzedüp karşu çıkdı gördi. Şāh’ıŋ eli bağlu. Elem çekdi. ‘‘Bre ʿAyyār niçün böyle

/79b/

etdüŋüz?’’ deyüp kendi eliyle bendin aldı ve koltuğuna girüp atdan indürdi. ‘‘Āh Şāh’ım neyleyin. Bir alay müfsid sözine uyup gör ki kendüŋi ne hāle getürdiŋ. Bizim ne suçumuz var?’’ deyüp içeri götürdi. Kubād ile Hoca Şāh’ı görüp tahtdan aşağa indiler. Şāh’ıŋ elin öpüp Kubād şehr-i yār: ‘‘Devletim dede hoş geldiŋ. Buyuruŋ. Taht siziŋdir.’’ dedi. Ammā Şāh Kubād’ıŋ ol ʿizzetin görüp kendünüŋ böyle zillet ve nekbetin görüp nār-ı gayret ciğerin yakup āteş-i hased yüreğin kebāb eyledi. Hemān ol arada çöküp otura vardı. ‘‘Yok baŋa ʿāriyetī taht gerekmez. Sencileyin bir ʿArab’ıŋ oğluna minnet-dār olup karşusuna eli bağlu gelmeden ölmek yüz suyıdır.’’[229] dedi. Hoca: ‘‘Şāh’ım niçün böyle edersin. Hamza yine seniŋ kuluŋdur. Göre seniŋ bağlanduğuŋa bile elem çekdi. Çık tahta otur yine seni vilāyetiŋe göndürür. Öyle olur dāim. Ben derdim. Sözüm tutmadıŋ. Suç seniŋdir.’’ dedi. Şāh Hoca’ya eğri geri bakup: ‘‘Ey pīr-i nā-halef evvelde murādıŋ bu idi. Eyü yeriŋ bulmuşsun. Hemān otur aşağı.

[228] Bu beyitler her iki nüshada da yoktur.

[229] Bu cümle İÜ’de “Bir Arabun oğluna minnet mi ederim, dedi. Karşunuza el bağlu gelmekden ölmek bin kat eyüdür.’’ (79b) şeklindedir. SÇ’de “Sencileyin bir ʿArab’ıŋ oğluna minnet-dār olup karşusuna eli bağlu gelmekden bana ölmek yeğdir.’’ şeklindedir (62b).

Benim bu kadar ihsānım gördüŋ yine bunlarıŋ gayretin çekerdiŋ. Āhir geldiŋ. Var sağlık ile.'' dedi. Hamza: ''Ey Şehr-i yār

/80a/
kalk oradan ʿayıbdır. Ben seni öldüreyim demedim ki sen böyle edesin. Ben saŋa ne kemlik eyledim. Sen benim kasdıma ʿasker cemʿ eylemiş iken ben seni varup Eba ʿÖmer'iŋ hapsinden halās eyledim. Ol seni kafes ile bār-gāh direğine asup ne cefālar eyledi. Bilür müsün? Ben kurtarup seni hāliŋe kodum. Yine sen tek durmayup ceng murād eylediŋ. Biz de mukābil olup bugüne dek nice derd u belā çekdik. ʿĀkıbet Hāk Teʿālā fırsatı baŋa verdi. Yine biz saŋa minnet edecek.'' dedi. Şāh eyitdi: ''Ya Hamza seniŋ baŋa iltifātıŋdan Eba ʿÖmer'iŋ kafese koyup cefā etmesi yeg idi. Zirā hele ol benim dīndaşımdır. Seniŋ hiç benim ile ʿalākaŋ yokdur. İmdi şimden gerü ölmem ihtiyār etdim. Bir dahi seniŋle dostluk ihtimāli yokdur.'' dedi. Hamza gazaba gelüp: ''Hay koca ma'tūh göre sözini! Bre seniŋ ölmeŋ çokdan geçmiş. Bre cellād gelsün.'' dedikde Zü'l-humār-ı Bed-mest ve Ebu'l-humār-ı [Bed]-mest[230] hāzır olup: ''Buyuruŋ ya Sāhip-kırān! Kolumuz kuvvetlü ve kılıcımız keskün görün.'' dediler. Server: ''Uruŋ şu melʿūnun boynın.'' dedikde cellādlar Şāh'ıŋ yakasına yapışup ''Emir Sāhip-kırān'ıŋdır.'' deyüp ellerin bağlamağa başladılar. Hemān Kubād şehr-i yār bir yaŋadan Hoca bir yaŋadan

/80b/
Hamza'ya sarılup ''Devletlü Sāhip-kırān amān kerem eyle Şāh'a kıyma.'' deyü ağlaşdılar. Hoca minnet edüp ''Oğlum hele sen[231] bunuŋ etdügine kalma zirā şimdi bunuŋ ʿāklı perīşāndır. Bu kadar devletden ayrıldı ve ihsān ede geldüği kimseye zebūn oldı. Odur gücendüği bunı hapseyle görelim. Belki insāfa gele.'' dedi. Server ferāgat edüp: ''Çünki Eba ʿÖmer'iŋ kafesi saŋa hoş gelmiş. Ben de ancılayın seni kafese koyup hapis edeyin göreyin. Bir Hamza dahi bulunur mı ki gelüp seni halās eyleye.'' dedi. Tiz emreyledi. Kalʿa-ı Pūs'da bir demür kafes bulup getürdiler. Şāh'ıŋ [yüziŋe bal][232] sürüp ol kafese koyup çadırıŋ orta diregine asa kodılar. Taʿām bile vermediler. Ammā gice olup herkes çadırına gidüp ortalık tenhā kaldı. Meğer Kubād taʿām hāzırlatmışdı. Şāh'ı kafes ile indürüp bir mikdār öŋüne taʿām kodı. Şāh da aç idi yedi. Andan Kubād yine Şāh'ı yerine koyup huddām nöbetce beklerlerdi. Kubād Şāh'a bu üslūb üzre gizlüce taʿāmlar yedirirdi ve nasīhat edüp: ''Devletlü Şāh Sāhip-kırān'a niçün böyle incinecek söz söylersin. Serd söyleyüp

/81a/
gazaba getürdüŋ imdi. Sen de müdārā eyle. Biz de birkaç kimse bir olup vālidem Mihr ile şefāʿat edelim. Yine barışıŋ. Seni taʿzīm ve tekrīm birle şehr-i Medāyin'e iletelim.'' dedi. Nuşirevān: ''Ber-hordār ol ciğer köşem kem demezsin ammā artuk Hamza ile benim barışmam işi tamām oldı. Zirā anıŋ baŋa etdügi hakāreti kim kime etmişdir. O anaŋ olacak sacı biçik benim suratıma tabanca urdı. Ben andan merhamet mi umarım? Ko bildiklerinden kalmasunlar. Bir gün ola ki Hamza da benim karşuma eli bağlu ve

[230] Bu isimler İÜ nüshasında yoktur (80a). SÇ nüshasında aynen yazılıdır (63a).
[231] Müstensih ''bunun'' kelimesini yanlış yazıp sonra üzerini karalamıştır.
[232] Üzeri silinmiş ancak dikkatli bakınca okunuyor.

ciğeri dağlu gele. Ol zamān ben de işimi bilürüm.'' dedi.[233] Hadd-i zātında Mihr Nigār'[a] da haber verdiler. ''Ataŋ Şāh esīr olup şöyle cefādadır.'' dediler. Mihr'iŋ eksiği olmadı: ''Ko cānı çıksun köftehoruŋ. Safāsı var ise edebiyle dursun. Bahtek'iŋ sözine uya uya bu hāle geldi.'' deyüp yanına gelüp hātırın bile sormadı. Ertesi Hamza divān edüp emreyledi. Fağfūr-i Çīnī'yi eli bağlu huzūrına getürdiler. Server dīne daʿvet eyledi. ''Ey şāh-ı Çīn işte yedi iklim Şāh'ınıŋ da hālin gördüŋ. Hep bu belālar size küfr [ü] dalālet içinde olduğuŋuzdandır. İmdi dīn-i İslām'a gel. Dā'im ʿizzetden düşmeyüp mansūr olasın.''

/81b/

dedi. Fağfūr-i Çīnī bir rivāyetde harāca kāyil oldı. Bir rivāyetde hīle ile Müslimān oldı. Hamza salıverüp cümle mālın ve çadırın verüp yanına bir nice adamlar koşup gönderdi. Meğer kendi ʿaskeri de firār edüp Çin yoluna bir mikdār gidüp Fağfūr'uŋ oğulları Hüsrev-i Çīnī ve Civān-baht-ı Çīnī atalarınıŋ esīr olduğun haber alup ''Görelim ne haber olur.'' deyü ol arada karār eylediler. Hamza cānibine adam göndürüp haber aldılar ki ataların Hamza āzād eylemiş gele yorur. Karşu varup buluşup görişdiler ve hālin sorup ''Nice kurtulduŋ?'' dediler. Fağfūr eyitdi: ''Hemān ne dedi ise n'ola deyüp hīle ile elinden halās oldum. Kanda ki Mekke neylese gerekdür?[234] Yine ben bildüğim işlerim.'' dedi. Bunlar şād olup diyārlarına çekilüp gitdiler. Hamza da beride düşmān feth oldı. Şāh hapsinde bu kadar māl u menāl alup safā el verdi. Begler ile bār-gāh-ı Süleymān'da ʿayş u ʿişretde ve bezm-i safāda oldılar. Her gün Şāh'a ''Kāh Müslimān ol kāh harāca rāzı ol seni āzād edeyin.'' deyü cefā ederdi. Şāh birin kabūl etmeyüp ''Bildüğiŋden kalma ey nā-bekār ʿArab ben ölirin saŋa ser-fürū etmem.'' derdi. Kāh Hamza'ya sögerdi kāh Hoca'ya sögerdi kāh Mihr'e sögerdi. İşte bunlar bunda

/82a/

Ez-in cānib rāvī eyder çünki Şāh'ıŋ ol çokluk derneği dağulup her bir diyārıŋ şāhları ʿaskeri ile kendi diyārına gitdiler. Kayser-i Rum Rum'a gitdi. Hakan-ı Ekber Hakan zemīne gitdi. Semenkanīler Semenkan'a gitdi. Horasanīler Horasan'a gitdi. Cümle etrāf bilāda dağıldılar. Ammā Hürmüz ve Bahtek ve Zupūn ve Eba ʿÖmer bin Şeddād ve Şehmerd ʿAyyār ve Serhenk bunlar bir mikdār ʿasker ile bir cānibe kaçup Serhenk ʿAyyār bunlarıŋ öŋlerine düşüp kendi kalʿası olan Serhenk-ābād'a getürdi. Duyan ʿasker ol tarafa gelüp yine on kerre yüz biŋ ʿasker cemʿ oldı. Bār-gāhlar bulup karār eylediler. Şāh'ıŋ nice olduğun bilemediler. Bahtek eyitdi: ''Hoca dedikleri Hammāl-zāde kaçmadı ve Şāh'a da ele girersin yok yere kaçma.'' dedi. ''Ben kaçdım. Şāh da kaçdı idi. Ammā Hamza'nıŋ heybetinden şaşdım. Bilmem nice oldı?'' dedi. Hürmüz, Şehmerd'i Āb-ı Hırmen'e gönderdi var bir haber al deyü. Şehmerd gelüp Şāh'ı gördi. Kafesi ile bār-gāhıŋ orta direğine asa komuşlar. Halāsa çāre yok. ʿAmr'dan havf edüp girü dönüp Hürmüz'e geldi. Şāh'ın ahvāliŋ dedi. Hürmüz ağlayup: ''Ey Zupūn seniŋ

/82b/

[233] Yazarın böyle demesi ileriki ciltlerde Hamza'nın Şah Nuşirevân'ın eline düşeceğinin işaretidir. Yazarın ileride olacak olayları bu şekilde okuyucuya hissettirir. Okuyucuda merak duygusu oluşturur. İleriki ciltlerde bu olay yaşandığında da geçmişe dönerek Nuşirevân'ın kafes içerisinde esir oluşu hatırlatılır.

[234] Bu cümle İÜ nüshasında yoktur. SÇ'de ''Kanda Çinî kanda Mekke neylese gerek.'' şeklindedir (64a).

ucundan gör ki atam Şāh ne belālara uğradı.'' dedi. Zupūn da ağlamağa başladı. ''Ey şehzāde ya ben de Şāh ucundan otuz yıldan ziyāde cümle mālım gitdi. Vilāyetim gitdi. Kolum kanadım kırıldı. Gözüm kör oldı. ʿĀkibet karındaşlarımda helāk oldı. Bir yalŋız başım ile kaldım. Āhir bir gün ben de ol nārıŋ pençesine düşüp helāk olmam mukarrerdir ammā ne çāre bu sevdadan ferāgat de edemedim.'' dedi. Hürmüz Eba ʿÖmer'e bakdı ki ''Senden bir dermān var mı?'' deyü o da ''Ey şehzāde bizim hālimiz diğer gün oldı artuk vilāyetimize varacak yüzümüz kalmadı. Burun kulak gitdi. Kimse hākim yerine koyup iʿtibār etmezler. Husūsā lāzım gelürse bize lāzım olacak altımızda gitdi. Sarayımızda olan karılar da bizi kabūl etmezler gitdi. Biz şimden[235] gerü birisine yaramadan kaldık. Ölmeden gayrı şeye yaramazuz. Öŋ ve soŋ bu yolda döğüşe döğüşe ölüp giderüz. Ammā ʿAmr gibi bir ʿayyār olaydı. Hamza'nıŋ çokdan hakkında gelürdi.'' dedi. Āhir Hürmüz Serhenk'e bakup: ''Ey ʿAyyār gele bir erlik eyle var Şāh'ı ola kim halās edesin.'' dedi. Serhenk: '''Amr'dan korkarım bilürsüz. Nasıl [kattāl][236] ʿayyārdır.'' dedi. Hürmüz

/83a/

ikdām edüp: ''Saŋa çok māl vereyim tek atam kurtar.'' dedi. Serhenk māla tamaʿ edüp hemān yerinden durup sūret-i tebdīl edüp revāne oldı. Āb-ı Hırmen'e geldi. Dolaşarak bir gice fırsat bulup Şāh'ı ol ʿamūddan indirüp kafesden çıkardı ve arkasına urup üzerine perde kilim ʿayyārı örtüp taşra oldı. Bir kenāra çıkarup kendüyi bildirdi. Şāh hazzedüp Serhenk'e çok vaʿadler eyledi. Serhenk harām-zāde Şāh'ı anda koyup vardı. ʿAskerden bir at uğrılayup getürdi. Şāh'ı üzerine bindirüp revāne oldılar. Serhenk-ābād'a getürüp Hürmüz'e haber verüp müjde eyledi. Karşu çıkup Şāh'ıŋ pāy-ı semendine yüzlerin sürüp buluşup görişdiler ve hāl hātır soruşdılar. Andan bār-gāha getürüp tahtına cülūs etdürdiler. Şenlikler ve şādlıklar eylediler. Hürmüz, Nuşirevān; Serhenk'e vaʿade eyledikleri mālı cümle verdiler ve ''Hamza'dan nice intikām aluruz.'' deyü müşāvereye başladılar. Ammā bu tarafdan çünki sabāh oldı gördiler. Şāh'ı kafesden çıkarup götürmüşler. '''Aceb bunı kim uğrıladı.'' deyü taʿaccüb eylediler. Her biri bir dürlü taʿbīr eyledi. Ammā baʿzılar eyitdiler: ''Kubād şehr-i yār'ıŋ Şāh'la

/83b/

ʿaceb muʿāmelesi var idi. Belki ol salıverdi. Ola ne kadar ise karābet var dedesidir.'' dediler. Kubād şehr-i yār halkdan bu cevāpları işidüp ʿazīm elem çekdi. ''Ben şöyle mi oldum kim bir āteş-perest kāfiri salıverüp atam Sāhip-kırān'a ʿāsī olam? Neden lāzım geldi? Eger ben öyle murād eylesem atamdan dilek ederdim. Benim hātırım içün āzād ederdi. Ammā ben çalışurdum ki ya imāna gele yāhūd barışup sīne sāf olalar. Aʿdāvet gide olmadı. Yine var ise anlar cānibinden bir ʿayyār eliyle bu işi eylediler.'' dedi. Hamza: ''Gerçekdir ciğer köşeme isnād eylemeŋ.'' dedi. Ammā Kubād şehr-i yār bu isnāddan ʿār edüp fikreyledi. ''Ben bu cevābı bunlardan çok zamān işidiŋ elem çekeceğime bāri terk-i diyār edeyin unudulsun. Adam gurbet görmeyince adam olmaz[237] derler.'' deyüp bir gice hāzır olup tenhāca vālidesi Mihr'e geldi. ''Ey vālide işte ahvāl şöyle oldı. Ben birkaç zamān giderin. Sağ olursam yine gelem. Baŋa ahret hakkın helāl

[235] Müstensih bir harfi yanlış yazıp karalamış sonra harfi kelime sonuna tekrar yazmıştır.
[236] Üzeri silinmiş ancak dikkatli bakınca okunuyor.
[237] Her iki nüshasda da yoktur.

eyle belki ne billem yabana gideniŋ hālini Allah bilur.[238] Şāyed ömür vaʿdeye vefā etmeye.'' dedi. Mihr ağlayup: ''Yok oğlum ben seniŋ firākıŋa tākat getüremem.

/84a/
Hasretiŋden helāk olurum.'' dedi. Kubād: ''Olmaz yok yere zahmet çeke[m]. Hemān beni yine gelsün dirseŋ icāzet ver.'' deyüp elin ayağın öpdi. Mihr neylesün bi'z-zarūrī icāzet verdi. Kubād: ''İmdi atam beni sorarsa öyle diyesin. Benden ötüri elem çekmesün.'' deyüp atına binüp ʿaskerden çıkup bir cānibi tutup gitdi. Mihr de beride ağlayu kaldı. Ertesi yerlerinden durup Kubād'ı yerinde bulamadılar. '''Aceb n'oldı korkaruz. Bir ʿayyār dadandı. Bulup şikār edüp helāk etmesün. Zirā dün gice Şāh gayib oldı. Bu gice Kubād gayib oldı. Yarın gice bilmezüz kankımız gayib olur.'' dediler. Hamza bu hālden ziyāde eleme düşüp: ''Ya ʿAmr ne dururs un. Etrāfı bir mikdār devreyle. Belki ciğer köşemden bir haber alasın.'' dedi. ʿAmr seğirdüp tevekkülī bir tarafa çekilüp gitdi. Beriden Emīr-i Cihān şehre geldi ki biraz tesellī vere gördi ağlayup oturur. Hamza'yı görüp ayağa durdı. Server: ''Ey Nigār Allah yekdir. Elem çekme. ʿAmr'ı aramağa gönderdim. Yerde gökde ise de bir haber alur. İnşā-Allah sağdır.'' dedi. Mihr: ''Server bilürüm sağdır ammā bilmem yine sağlık ile gelüp buluşup

/84b/
kavuşur muyuz?'' dedi. Hamza: ''Sen ne bildiŋ? dedi. Mihr de Kubād gice gelüp ʿārından terk-i diyār etdügin beyān eyledi. Hamza taʿaccüb eyledi. ''Hoş imdi sağ olsun.'' deyüp taşra çıkdı. Beglere ahvāli dedi. Gam-gīn oldılar. Ammā beriden ʿAmr gezerek bir adama rast gelüp küffārdan haber sordı. Ol kimse ''Çokluk bilmem ammā işitdim. Serhenk-ābād'da cemʿ olmuşlar. Hürmüz bin Nuşirevān ve Bahtek anda imiş.'' dedi. ʿAmr bu haberi işidüp sürdi. Serhenk-ābād'a geldi gördi. Bunlarıŋ yine haylī cemʿiyyeti var. Hürmüz'üŋ bār-gāhına dāhil oldı gördi. Şāh bunda Hürmüz ve Bahtek ve Zupūn ve Eba ʿÖmer ve Serhenk cümlesiniŋ makbūli birinden haber aldı ki Şāh'ı ol uğrılamış. Bir rivāyetde Saykalān-ı Rumī de bunda bile idi. ʿAmr bunları hep temāşā edüp çok cüst u cū eyledi. Kubād'dan bir iş bulamadı. Āhir dönüp Sāhip-kırān'a geldi. ''Ey dilāver Şāh'ı Serhenk uğrılamış ammā şehzādeden haber alamadım. Anlar cānibinden olmamış.'' deyüp ahvāli beyān eyledi. Hamza eyitdi: ''Kubād kendi gitmiş. Ol gice Mihr'e buluşmuş ammā

/85a/
ammā ʿaceb ne cānibe gitdi?'' deyüp eleme düşdiler. Āhir Hoca'ya yüz urup: ''Ey Dānā-ı ʿĀlem bir göre şu oğlan kandadır, yoklayalım?'' dedi. Hoca: ''N'ola!'' deyüp usturlābın[239] eline alup reml eyledi. Andan cevāp verüp eyitdi: ''Üç yıl gurbeti var. Yine sıhhat u selāmetle gelür size buluşur.'' dedi. Hamza ve Mihr işidüp şād oldılar. İşte bir rivāyetde çünki Şāh'ı Serhenk ʿAyyār halās edüp Hürmüz'e getürdi. Şāh eyitdi: ''Ey ʿAyyār bu defʿa Hamza baŋa ʿaceb hakāret eyledi varsaŋ eger fırsatını bulursaŋ başın kesseŋ ağrı altun verürdüm.'' dedi. Serhenk: ''Ya Hamza'ya fırsat bulamazsam neyleyim?'' dedi. Şāh: ''Nām-dārlardan her kankısın bulursaŋ ya başın ya diri getür.

[238] İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında aynen yazılıdır (65a).
[239] İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında vardır (65b).

Öldürelim ki pāre cānım rāhat ola hemān nebīrem olan Kubād'dan gayrı olsun.'' dedi. Ammā Serhenk yaŋlış aŋlayup ''Kubād'dan gayrı olmasun.'' dedi. Kıyās eyledi. Bir rivāyetde Şāh eline tezkire verdi. İçinde böyle yaŋlış yazdı. ''Hamza olmazsa Kubād'dan gayrı kimse olmasun.'' dedi. Serhenk'dir çıkup gitdi. Yolda kağıda bakdı gördi. Bu maʿnā yazılmış var ise ''Kubād da Şāh'ı incitmişdir.'' deyüp Hamza ʿaskerine geldi. İki üç gice dolaşdı olmadı. Fırsat bulamadı. Āhir dördünci gice yol

/85b/

bulup Süleymān bār-gāhına dāhil oldı. Rāvī eyder meğer Kubād şehr-i yār evvelki gice bir kem vakıʿa görüp ertesi yanında olanlara ol vakıʿayı haber verdi. ''Hayrola ammā birkaç gün câme-hābıŋda yatma Allahü ʿa'lem bir düşmānıŋ saŋa yaramaz kasdı var ancak.'' dediler. Bu da ol gice tahtında yatmayup yerine bir gulām yatırmak lāzım geldi. Rāvī eyder Mukbil-i zerrīn-kemeriŋ Kubād akrānı bir Nev-civān oğlı yetişmiş idi. Adına Ferruhzād Civān-baht derlerdi. Kubād ile süşerdi. ''Server ben seniŋ yeriŋde yatayın.'' dedi. Kubād: ''Ey Nev-civān korkarın saŋa da bir zarar ola. Ne zahmet ko bir oğlan yatsun.'' dedi. Ferruhzād: ''Ey şehzāde baŋa olacak saŋa olmaz. Saŋa olacak baŋa olmaz. Başa yazılan gelür. Herkes takdīr-i Allah'da ne yazıldı ise göricekdir.''[240] dedi. Kubād, Ferruhzād'ı çok menʿ eyledi. Ferāgat etmedi. Hadd-i zātında olacak var. Ferruhzād'dır çıkup taht üzerinde yatur. Yerinde Serhenk nā-bekār ol gice gelüp Ferruhzād'ı taht üzerinde yatur görüp Kubād'ı kıyās edüp ol Nev-civān'ıŋ başın kesdi. Ol arada götürmeğe kolay ne buldı ise alup başı götürüp gitdi. Çünki sabāh oldı.

/86a/

Huddām yerlerinden durup ol hāli görüp feryād eylediler. Cümlesi duyup Hamza ve Kubād geldiler gördiler. Hāl böyle Ferruhzād'ı acıyup atası Mukbil yakasın çak edüp feryād eyledi. ʿAmr gelüp: ''Bu işi kimse etmedi. İllā Serhenk didükleri laʿin eyledi.'' dedi. Kubād şehr-i yār da ziyāde acıyup elem çekdi. ''Devletim ata ol Nev-civān benim ucumdan şöyle oldı. İmdi baŋa icāzet ver varup bu işe icāzet veren Şāh didükleri koca maʿtūhı katledeyin. Ben aŋa bu kadar iyilik edem yine ol baŋa böyle helākıma kasd edüp ʿayyār göndere böyle fesād ola.'' dedi. Hamza: ''Sabreyle ciğer köşem anıŋ intikāmın alunur. Seniŋ şimdi yalŋız gitmeyiŋ münāsebeti yokdur. Korkarıŋ saŋa da bir hatā erişe. Derd bir iken iki ola. On kerre yüz biŋ ʿasker arasında Şāh öldürmek çokça erlikdir. Aŋa Rüstemler ve Kahramānlar kādir olmadılar.'' dedi. Kubād dibelek[241] elem çekdi. ''Atam beni er yerine komadı der açmaz koyup ahşam oldukda bir yādigār atı var idi. Hāzır kılup cebelerin giydi. Kılıcın kuşandı sā'ir ālāt-ı harbin alup rahşına süvār oldı ve bir lālāsın kulaguz alup gice içinde ʿaskerden çıkup gitdi. Sabāh oldukda yine bu ahvāli duydılar. Sabāh Sāhip-kırān:

/86b/

''Bre yetiş şu oğlana göre ben icāzet vermedim. Yine gitmiş dahi kendüyi adam yerine kor. Cihānıŋ germ [ü] serdin görmedi.''[242] dedi. ʿAmr da ardına düşdi ammā bunlardan ol Serhenk ʿAyyār Serhenk-ābād'a yetişüp Ferruhzād'ıŋ başın Şāh'ıŋ öŋüne kodı.

[240] Her iki nüshada da bu cümleler yoktur.
[241] Her iki nüshada da yoktur.
[242] Bu cümle her iki nüshada da yoktur.

Gördiler bir taze oğlan başıdır. Nuşirevān: ‘‘Bre bu kimiŋ başıdır?’’ dedi. Serhenk eyitdi: ‘‘Hamza’nıŋ fırsatın bulamadım. Ol olmazsa Kubād’ıŋ başın getür dediŋ. Ben de aŋa fırsat bulup kesdim getürdüm.’’ dedi. Şāh gazaba geldi: ‘‘Ne söyler, bu nā-bekār? Bre hīle-kār! Ben saŋa Kubād’dan gayrı kim olursa olsun.’’ dedim. Sen niçün böyle eylediŋ? Ol benim nebīremdir ve hem esīr olduğum hālde garīb dostluk edüp baŋa çok hizmet eyledi. Anası olacak kızım olsa gerek bir kerre yanıma gelüp hātırım sormadı. Sen varasın da anı katledesin.’’ deyüp Serhenk’e gazab eyledi. ‘‘Cellād gelsün. Şu melʿūnuŋ boynun ursun.’’ dedikde Serhenk feryād eyledi: ‘‘Ey Şehr-i yār! Ben saŋa bu kadar hizmet eyledim garaz bu mıdur ki beni katledesin? Bu işi de seniŋ emriŋ ile eyledim.’’ dedi. Bahtek ve Hürmüz dilek eylediler kurtardılar. Bir rivāyetde Şāh’ıŋ tezkire

/87a/

-sin çıkarup ‘‘İşte gördüŋ imdi. Suç kimiŋdir?’’ deyüp ortaya kodı gördiler imlāda hatā olmuş. Ne çāre oldı olacak. Bunlar ol hālde iken ahşama kayıb Kubād şehr-i yār erişdi. ʿAsker ortasından kesdirüp bunı kimse bilmez. Dosdoğrı Şāh’ıŋ bār-gāhı öŋüne gelüp atdan devrilüp atı lālāsına verdi ve kendi şīr künāmına girer gibi hemān bār-gāha girdi gördi. Şāh taht üzerinde Bahtek yanında oturur sağlu ve sollu pehlivānlar oturmuşlar. Hemān dalkılıç olup: ‘‘Benim Kubād şehr-i yār! Ey şāh-ı zālim! Ben saŋa ne kemlik eyledim? Eylikden gayrı atam Sāhip-kırān seni katletmek istedi. Ben dilek edüp kurtardım ve mahbūsluğuŋ hālinde bu kadar hizmet eyledim. Yine sen halās olduğuŋ gibi benim helākıma kasd edüp yārānım helāk edüp başın getürdesin. İmdi ben de seni katledeyin.’’ deyüp Şāh’ıŋ üzerine sürdi. Kasd eyledi ki Şāh’ı taht üzerinde kılıçla çalup iki pāre ede. Nuşirevān: ‘‘Bre komaŋ! Bu nā-bekār oğlan kandan geldi?’’ deyüp kendüyi tahtdan aşağa atup kaçdı. Kubād, Bahtek’i gördi: ‘‘Bre kör laʿin!’’ Başına sarı çalma sarınmış karīne ile bildi.[243] ‘‘Hay fitne-engīz melʿūn! Hep seniŋdir bu fesādlar.’’ deyüp bir tīğ saldı. Melʿūn

/87b/

can havliyle kendüyi bir cānibe atınca tīğıŋ ucı g.tüne ilişüp yardı. ‘‘Bre kakudı!’’ Andan tahta inüp tahtı iki pāre eyledi. Eba ʿÖmer karşu durayın deyince bir kılıç da aŋa işledi. O da savulayım deyince olmadı. Bir eyü zahm da aŋa urdı. Bir Saykalān-ı Rumī’ye bir de Zupūn’a zahm urup hay huy kopdı. Bunlar da hançerden gayrı yarak yok. Hemān kaçan kaçanıŋ oldı. ‘‘Bre bu nār [u] nūruŋ hışmı nasıl Kubād’dır? Biz hod Kubād öldi deriz.’’ deyüp bār-gāhdan taşra oldular ve hemān bār-gāhı Kubād’ıŋ başına yıkdılar. Kubād ol hāli görüp hançer ile çadırıŋ bir cānibin yarup taşra çıkdı ve rahşına süvār olup raʿd-ı var naʿra urup urdı küffāra kılıcı. Sabāha dek ceng edüp çok kimseyi hāke saldı. Ammā bunlar çokluk Kubād yalıŋız hem çokluk ceng yolun bilmez. On iki yerde zahm yedi.[244] Āhir zebūn olup sabāh oldukda gördiler. Yād kimse yok. Yine çadırı kurdılar. Şāh ve Bahtek geldiler cümle yaralular yaraların sarup cemʿ oldular. ‘‘Be cānım bu ne hāldir? İşte Kubād’ıŋ başı meydānda. Ya bu işi eden kim idi? Bāri ele girmiş olaydı göreydik. Bu kadar adam öldürüp bunca pehlivānları zahm-dār edüp çıkup

[243] Her iki nüshada da bu cümle yoktur.

[244] Bu cümleler her iki nüshada da yoktur.

/88a/

gide.'' dediler. Bahtek eyitdi: ''Bu işi eden ʿAmr ʿAyyār'dır. Kubād intikāmına gelüp bu fesādı eyledi. ''Hay s.künden asılacak!''[245] deyüp hayrān dururken ʿAyyār-ı Cihān dahi gelüp ol araya yetişdi gördi. Bu kadar ceng olmuş leşker bī-nihāye yaturlar. Yaralular hod hesābdan. Bīrūn halk durmayup birbiriyle ''Nedür bunuŋ hikmeti? Serhenk hod Kubād'ıŋ başın getürdi. Ceng eden nasıl Kubād idi kim yalŋız başıyla az kalup bu kadar ʿaskeri tār u mār edeyazdı?'' derlerdi. ʿAmr'dır Şāh divānına girüp gördi. Anlar da bu ahvāli söyleşürler. Bahtek g.tün bir yaŋa eğüp iŋleyüp yatur. Tamām haber aldı kim Kubād gelüp bunlara bir fasıl eyü kılıç döşeyüp andan çıkup gitmiş. Bir yol atılup başı kapdı. ''Ey Şehr-i yār bu baş Mukbil oğlı Ferruhzād'ıŋdır. Size bu işi eden Kubād kendidir. Eger bu baş anıŋ olaydı Yezdān-ı pāk hakkı çün bu meydānda çok baş oynardı.''[246] deyüp çıkup gitdi. Şāh ve sā'ir anda olanlar bu işe hayrān oldılar. ''Hey dirīgā! Bu Hamza ne ʿaceb kimse kopdı ki andan vücūda gelenler āteş-i mahz olurlar.'' derlerdi. Zupūn: ''Hay nār [u] nūr hışmına uğrasunlar. Vücūdumda sağ yer kalmadı. Anlarıŋ her biri kılıcın baŋa değer. Ben anlara

/88b/

idmān hāne oldum.'' dedi. Baʿzılar eyitdiler: ''Ey dilāver hele seniŋ başıŋ yararlarsa g.tüŋ sağ ammā Hoca Bahtek'i gör ki g.tini çaldılar.'' dedi. Biri eyitdi: ''Ol muhannesdir anıŋ-çün yarağa g.tün karşu tutar. Zupūn yarar dilāverdir.'' dediler.[247] Bunlar bunda beriden ʿAmr oradan gidüp Kubād şehr-i yār'ı çok aradı bulamayup āhir dönüp Emīr-i Merdān'ıŋ huzūrına geldi. Ferruhzād'ıŋ başın teslīm eyledi ve Kubād'ıŋ küffāra verdügi rengi ve oradan gayib olup gitdügin haber verdi. Ferruhzād'ı defn eylediler. Andan Sāhip-kırān, Kubād'ıŋ ahvālin Hoca'dan su'āl etdükde ''Sağdır üç yıl gurbet çeker. ʿĀkibet yine sağ sālim gelür.'' deyü cevāp verdi. Bunlarda artuk aramadan ferāgat eylediler ve müşāvere edüp ''Kubād gelince tahtda kim otursun?'' dediler. Hoca: ''Bundan soŋra ehl-i İslām'a halīfe olacak Saʿd Nebīre'dir. Ol otursun.'' dedi. Makūl görüp Saʿd'ı tahta geçürdiler. İşte makbūl rivāyet budur.[248] Ammā rāvīlerden [bālāsı kavlinde bu mahālde geleyim Gûş ʿAyyār Kaf'tan gelüp Kubād'ıŋ başını kesüp helāk eder.][249] Ol kıssa dahi soŋralarda olup arada haylī olacak ser-encāmları vardır. İnşā-Allah mahāllinde beyān olunur.

/89a/

Andan soŋra Hoca Hamza'ya: ''Ciğer köşem şimden gerü bizimle olsaŋ olmaz mı? Biz hod hizmetde kusūr etmezdik anda dā'imā size bir alay bī-dīnler cefā ederler. Huzūr etmezsen kadriŋ bilmezler.'' dedi. Hoca eyitdi: ''Server gerçek buyurursun ammā benim cümle mālım ve evim mülküm andadır bundan māʿadā Şāh'ıŋ atası Keykubād ile

---

[245] Üzeri siliniş ancak dikkatli bakınca okunuyor. İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında vardır (66b).

[246] Bu cümle yerine İÜ nüshasında ''Eger bu başı koparan olaydı bu meydânda nice başlar kesülür idi'' (90b) şeklindedir. SÇ nüshasında aynen yazılır (66b).

[247] Bu cümle her iki nüshada da yoktur.

[248] İÜ nüshasında bu araya Ebû'l Meanî böyle nakl etmiştir.'' (91b) yazılıdır.

[249] İncelediğimiz nüshada üzeri silinmiş ancak dikkatli bakınca okunabilen bu kısım İÜ nüshasında da aynen yazılıdır (91b). SÇ nüshasında bu kısımlar yoktur. Yerine ''Kıssa çok hayli serencâm vardır. İnşaallah mahallinde beyân oluna.'' yazılıdır (67a).

ʿahdımız vardır. Ölince Şāh'dan ayrılmayam.[250]'' dedi. Hamza: ''Hoş sen bilürsün.'' deyüp Hoca'ya vāfir tuhfeler ve yādigārlar verüp birkaç adam koşup ʿAmr ile Hoca'yı Şāh cānibine gönderdi. Hoca bir gün Serhenk-ābād'a gelüp Şāh'ıŋ pāy-ı tahtın[251] pūs edüp çıkup yerinde karār eyledi. Ammā Nuşirevān asla Hoca'nıŋ yüzine bakup iltifāt etmedi. Zirā Bahtek dāim gamz etmede idi. Ol gice Hoca ʿAmr'ı alı kodı. Hamza'ya bir muhabbet-nāme yazdı mühürleyüp ʿAmr'a verüp ertesi gönderdi. ʿAmr'dır oradan gidüp Hamza'nıŋ huzūrına geldi ve Hoca'nıŋ selāmın degürüp[252] nāmesin sundı. Server açup okudı gördi. Vāfir ʿarz-ı muhabbetden soŋra ''Benim ciğer köşem tedārik görüp Mekke üzerine varasın zirā Mekke üzerine ʿazīm düşmān gele yakın zamānda.'' demiş. Server: ''Kim ola?'' deyüp cān başına sıçradı.[253] Kış yakın olmak ile

/89b/

ʿaskere icāzet verüp dağıtmış idi gördi düşmān bozuldı. Şatavatlu hapsinde kış geldi. ''Bu kadar ağır ʿasker neyleyin.'' deyüp cümle begler ʿaskerleriyle diyārlarına gitdiler. Hemān Melik Kaytafā ve ʿAmr Maʿdī ve Yemenī Hicāz ve Benī ʿAd ʿaskeri ki cümle kırk biŋ ancak olurdı. Zirā Melik Kaytafā da ʿaskerine icāzet verdi gitdiler. Hamza bu haberi işidüp yol tedārükinde iken Mekke tarafından ʿAmr bin Ümeyye'niŋ babası bir hecīne süvār olmuş çıka geldi. Hamza'ya buluşup atası ʿAbdü'l-muttalib'iŋ nāmesin sundı. Server duydı kıssayı açup mütālaʿa ederken ʿAmr babasına: ''Hoş geldiŋ koca baba! Hayır mı şer mi?'' dedi. Ümeyye-i Sārbān: ''Hey oğul kanda hayır! Mekke üzerine yine düşmān gele yorur. Ol haberi getürdüm.'' dedi. ʿAmr: ''Be hey ʿazīz! Sen hemān ʿādetce musībet dellālı olduŋ. Hiçbir hayır haber ile gelmezsin. Hep hemān böyle insāna elem verecek haber ile gelürsün.'' dedi. Ümeyye-i Sārbān: ''Ya neyleyelim? Beŋim sizi düğüne okumağa gelmedüğüme biz de sizcileyin oğul yetişdirdik ki bu mahālde fā'ideniz ola.'' dedi. ʿAmr eyitdi: ''Ya baŋa ne armağan getürdüŋ? Babam olsaŋ gerek bunca zamāndır birbirimizi görmedik. Hemān kurı

/90a/

eliŋ salarak mı geldiŋ?''[254] dedi. Ümeyye: ''Baka şu tamaʿ-kārı! Sen gice ve gündüz ortalığı haklayup dāim kār üzresin. Baŋa sen vereceğine yine sen benden istersin. Yüri şuradan bre edebsiz!'' dedi. ʿAmr: ''Yok olmaz. Ben seni soyarım!'' deyüp vāfir lāğ u latīfe eylediler yanında olanlar gülmeden bayıldılar. Hamza'dır pederiniŋ nāmesin okudı. Demiş ki: ''Benim oğlum! Sabā meliki İbrāhim ibni Eşrem yine Mekke üzerine çok ʿasker göndermiş. Kerem edüp tiz yetişesin.'' demiş. Server hemān yerine Melik Kaytafā'yı kodı. ʿAmr'ı yanına alup Āşkar'a süvār olup ʿazm-ı Mekke edüp revāne oldılar. Rāvī eyder meğer Sabā diyārınıŋ padişahı ki İbrāhim bin Eşrem derlerdi. Evvel iki oğlun biraz ʿasker ile Şāh'a yardıma gönderdi. Yolda Lenduhā rast gelüp helāk eyledi. Baʿdehu iki oğluyla bir mikdār ʿaskerde Āb-ı Hırmen'e geldiler. Hamza elinde helāk oldular. İbrāhim bu bed haberi dahi işidüp gazaba gelüp intikām murād eyleyüp iki oğluna dahi yetmiş biŋ ʿasker verüp eyitdi: ''Hamza anda yok iken siz varup ehl-i

[250] Bu kelime yanlış yazılınca üzerine çizgi çekilmiştir. Devamında doğrusu yazılmıştır.
[251] Bu kelime yanlış yazılınca üzeri karalanmış sonra doğrusu karalamanın üstüne yazılmıştır.
[252] İÜ nüshasında bu deyim yoktur. SÇ nüshasında aynen yazılıdır (67b).
[253] İÜ nüshasında bu deyim ''aklı başından sıçrayup'' şeklinde yazılıdır (92b). SÇ nüshasında aynen yazılıdır (67b).
[254] Bu cümle İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında aynen yazılıdır (67b).

Mekke'yi kılıçdan geçürüp Mekke şehrin yakup harāb eyleŋ ve Hamza'nıŋ atasın ve karındaşlar katleyleŋ. Eger kendi işidüp hareket ederse ben de getüri ʿaskerim cemʿ edüp

/90b/

varuram. Ne Hamza'yı korum ve ne Kaʿbelerin korum. Yakup harāb ederim. Zirā benim dört oğlum katledüp bu kadar ʿaskerim helāk oldı ve hazīnem gitdi.'' deyüp Saʿd'la Saʿīd nām oğulların yetmiş biŋ ʿaskerile Mekke üzerine gönderdi. Anlar dahi gelmedin Hamza, ʿAmr ile Āşkar kuvvetiyle gelüp yetişdiler. ʿAbdü'l-muttalib'e haber oldı. Şād olup bunlar kavmiyle karşuladı. Emīr ile buluşup görişdiler. ''Ey ciğer köşem, safā geldiŋ! Hāk Teʿālā bizi sensiz etmesün.'' deyüp sarayına geldiler. Māderiyle ve karındaşlarıyla sā'ir ehibbā ile buluşup görişdiler. Bunlar otururken üç günden soŋra Sabā ʿaskeri gelüp yetişdi. Hiç haber filān etmeyüp hemān şehre doğrı yürüdükde Emīr-i Merdān Āşkar'a süvār olup bunları karşuladı. ''Ey kavm! Nedür murādıŋız? Ehl-i Mekke'den ne istersin? Bir alay fukarā size neyledi ve bunda Allah Teʿālā'nıŋ beyti olan Kaʿbe ehline hıyānet edüp ne hayır edem dersiz? Benim Hamza'-ı Sāhip-kırān!'' dedi. Bunlar: ''Hay, biz de seni isterdik! Bunda mısın?'' deyüp üzerine yüridiler. Server-i ʿĀlem tīğ-ı Dahhāk'ı çeküp kendüyi bu ʿaskere urdı. Kāfirleri bölük bölük edüp kırmağa başladı. Ehl-i Mekke'

/91a/

-niŋ fedāyīler kafādār oldılar. Dilber-i ʿĀlem öyle zamānı olmadın bunları bozup ʿalemlerin yıkdı. Saʿd ile Saʿīd'i atlarından yıkup bende çekdi. Sâ'ir ʿasker bār u yengahların bırakup tār u mār olup kaçdılar. Hamza mālların zabt edüp Mekke'niŋ fukārasına bahşeyledi. Emīr'e duʿālar eylediler. Andan İbrāhim oğulların öŋüne getürüp: ''Ataŋızıŋ murādı nedür ki? Üç defʿadır bizim üzerimize ʿasker gelür.'' dedi. Anlar eyitdiler: ''Evvel Nuşirevān imdād istedi. Oğulların gönderdi. Lenduhā helāk eyledi. Anıŋ intikāmına tekrār iki oğluyla yine ʿasker gönderdi. Sen de anları öldürdüŋ. Şimdi bizi gönderdi. ʿĀkibet biz de böyle olduk. Lütf eyle, bize kıyma. Bizim suçumuz yokdur. Atamız gönderdi. Gelmesek olmaz. Ne çāre emir Sāhip-kırān'ıŋdır.'' dediler. Emīr-i ʿArap bunlara merhamet edüp koyıverdi. ''Varıŋ babaŋıza nasīhat eyleŋ. Bizden ferāgat eylesün. Yoksa Şāh-ıla bir taraf oldukdan soŋra üzerine varup dār u diyārın başına yıkup harāb ederin.'' dedi. Anlarda: ''N'ola server! Seniŋ şecā'atiŋ ve bize etdügiŋ mürüvveti bildürelim. Şāyed ferāgat ede.'' deyüp Emīr'iŋ elin öpüp vilāyetlerine gitdiler. Beriden Sāhip-kırān

/91b/

dahi birkaç gün peder ve māderi ve birāderleri ile eğlenüp bir gice ʿasker hakkında bir kem vakıʿa gördi. Ertesi pederi ʿAbdü'l-muttalib'e beyān edüp: ''Devletim ata ben giderem eger İbrāhim'den yine bir hareket olursa baŋa haber uçurasız.[255] İnşā-Allah duʿāŋ berekātıyla gelüp yetişürüm ve hakkından gelürüm.'' deyüp Āşkar arkasına geldi. Cümlesine vedāʿ edüp ʿAmr'ı öŋüne katup ʿazm-i Āb-ı Hırmen edüp gitdiler. Ez-in cānib rāvī eyder. Beriden çünki Hamza Hicāz'a gitdi. Şāh'ıŋ cāsūsları bilip gelüp haber

[255] İÜ nüshasında "haber gönderün" (95b) şeklindedir. SÇ nüshasında aynen yazılıdır (68b).

verdiler. ‘‘Şāh’ım Hamza ʿaskerin destūr verüp dağıtmış. Şimdi kendi de anda yok, fırsatdır.’’ dediler. Şāh beglerinin yüzine bakup: ‘‘Durmaŋ gidelim. Mihr’i ele getürüp Hamza’nıŋ mālın aluruz ciğergāh olsun.’’ dedi. Eba ʿÖmer eyitdi: ‘‘Şāh’ım mā-dām ki Kaytafā andadır, biz nesne hāsıl edemezüz.’’ dedi. Şāh Serhenk’e bakup: ‘‘Ey ʿAyyār var bolay kim Kaytafā’yı ele getürüp[256] bunda getüresin. Saŋa çok ihsān ederem ve yanımda senden makbūl kimse olmaz.’’ dedi. Serhenk yerinden durup sūret-i tebdīl taban getürüp[257] gitdi. ʿAsker-i İslām’a gelüp bir gice fırsat bulup Melik Kaytafā’ya dārū verüp taşra çıkardı. Bir ata yükledüp

/92a/

Şāh’a getürdi. Şāh şād olup öldürmek istedi, komadılar. ‘‘Hele dursun. Bunuŋ işi kolay. Hamza’yı görelim, nice olur. Soŋra aŋa cevāp vermek güçdür.’’ dedi. Āhir Şāh emreyledi. Serhenk’iŋ kalʿasında bir çāh var idi. Kaytafā’yı anda hapseylediler. Andan götüri ʿaskerin kaldurup göç eyledi. Bir gün kalʿa-ı Pūs’a yetişdiler. Saʿd’a haber eylediler, cān başına sıçradı. Mukābeleye çāre yok tiz bār-gāhları kaldurup cümle ʿasker kalʿaya girdiler. Nuşirevān gelüp kondı. Kalʿa-yı muhāsara edüp andan nāme yazup okla kalʿaya atdılar. Mihr’i ve Saʿd’ı istedi. Begler nāmeyi paralayup aşağa atdılar. Şāh gazaba gelüp emreyledi. Kalʿaya yürüyüş edüp on gün[258] ʿazīm ceng oldı. Gerçi kāfirlerden çok adam kırıldı. Ammā ehl-i İslām’da zebūn oldılar. Cümlesi bir yere gelüp müşāvere eylediler. Üç gün dahi ne hāl ise gayret edüp ceng edelim eger bir yerden imdād gelmezse dördünci gün bir uğurdan çıkup kendülerin küffāra uralar. Ya budur ki bozı kılursa[259] da sā’iri küffārı yarup Kūhustān’a çekilüp gideler veya budur ki döğüşe döğüşe cümlesi kırılup şehīd olalar. Rāvī eyder beriden Şāh dahi beglerine gayret verüp: ‘‘Ey dilāverler gayret eyleŋ

/92b/

Yezdān-perestler zebūn olmuşdur. Husūsā bunda şimdi nām-dārlardan kimse yokdur. Her zamān Mihr’i isterdiŋiz. Bundan eyü fırsat olmaz.’’ dedi. Hemān Zupūn ve Saykalān ayağa durup: ‘‘Ey Şehr-i yār himmetiŋde yarın ya başımız verürüz yāhūd bu kalʿayı aluruz.’’ dediler. Yarındası[260] bunlar ʿazīm ikdāmıla kalʿaya yürüyüş eylediler. Hattā kalʿanıŋ bir kapusına Zupūn bir kapusuna Saykalān ve bir kapusuna Eba ʿÖmer-i Habeşī yaklaşup taş ağaç dokunmaz oldı.[261] İslām ʿaskeri ol hāli görüp Hākk’a niyāza edüp feryāda başladılar. Ol mahālde Emīr-i ʿArap ve Sāhip-kırān şark u garb Hazret-i Hamza-yı bā-safā ve ʿamū-yı resul-ı Hudā yetişüp ol hāli gördi.[262] Hemān Āşkar’dan devrülüp zīn-zeber teskīn pür-teng kılup tekrār süvār oldı. Sağ elin sol gürz-gāhına ve sol elin sağ gürz-gāhına koyup bir naʿra-ı Allahü Ekber öyle çıkardı kim zemīn u zamān

---

[256] Bu kelime yerine SÇ nüshasında ‘‘uğurlayıp’’ (69a) yazılıdır.

[257] Her iki nüshada da yoktur.

[258] İÜ nüshasnda ‘‘bir hafta’’ (96b), SÇ nüshasında ‘‘on gün’’ (69a) yazılıdır.

[259] Her iki nüshada da yoktur.

[260] Bu kelime İÜ nüshasında ‘‘irtesi’’ (97a) şeklindedir. SÇ nüshasında da ‘‘irtesi’’ (69b) yazılıdır.

[261] İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında ‘‘yaklaşup yukarı taş ve ağaç dokunmaz oldu.’’ (69b) yazılıdır.

[262] Bu cümle SÇ nüshasında ‘‘Hemân ol mahalde Sahipkırân-ı şarkHazret-i Hamza-yı bâ-sâfâ radıyallahu anh yetişüp ol hali görüp hemân Aşkar’dan devrilüp... ’’ (69b) yazılıdır. İÜ nüshasnda ‘‘ ol mahalde Emir-i Arap ile Amr yetişüp’’ (97a) yazıldır.

sarsulup ʿālem sadā-ıla doldı. Niceleriŋ zehreleri çāk olup helāk oldı. Niceleri rahşları zemīne atup hor eyledi. Beyt:

Yeki naʿra-zedān bel ender masāf
Ki Sīmurg [...][263] rend der kūh-ı Kaf

Piş-dār-ı naʿra güfta ki Hamza benem
Emīr-i ʿArap Şāh Ferruhtem

/93a/
Mizānım ki ber düşmānan-ı gālibem
ʿAmu-yı ʿAlī ibni Ebu Talib'im[264]

deyüp baʿdehu tīğ-ı Dahhāk'ı gılāfından çıkarup āteş-i suzān gibi girdi. Küffār ve bed-girdārıŋ içine alayların birbirine katup kırmağa başladı. Kāfirler Hamza'nıŋ naʿrasın işidüp elleri ayakları tutmaz oldı. Zirā kim evvelden gözleri korkmuşdur. Kalʿada olan İslām begleri şād olup hemān kırk biŋ adam kalʿa kapuların açup taşra çıkdılar ve tīğ-ı berrānların çekip şevkıla evvel hamlede kırk biŋ küffārı hāke bırakdılar. İkincide bir o kadar dahi üçüncide kezālik buŋa göre açıla[265] öyle urdılar kılıcı küffāra ki feryādları asumāna çıkdı. Pehlivānlardan biri dahi Hamza'nıŋ öŋüne gelmeğe mālik olamadı. Server alemlere yaklaşdıkda Şāh duramayup hemān atına binüp Medāyin'e doğrı kaçdı. Sā'ir ʿasker tār u mār olup her biri bir cānibe gitdi. Zupūn Keşmir cānibine düşdi. Saykalān Kayser cānibine gitdi. Eba ʿÖmer Serhenk-ābād cānibine düşdi. Ammā beriden Emīr-i ʿArap gördi düşmān gitdi. Cümle māl ve ganīmeti cemʿ edüp cümle begler ortasında beglere ve Saʿd Nebīre gelüp hāk-i ʿizzetine yüzler sürüp duʿālar eylediler ve bār-gāh-ı Süleyman kalʿadan çıkarup yerine kurdılar. Emīr-i Merdān varup

/93b/
yerinde karār eyledi. Saʿd Nebīre tahta çıkup oturdı. Anda olan begler yerlerinde oturdular. Server küffārdan kalan mālı ʿaskere üleşdirdi. Andan ʿAmr'a bakup: ''Ey ʿAyyār var Kaytafā'yı halās eyle, yazukdur. Ol dilāver bu zamāna dek bend içinde kaldı.'' dedi. ʿAmr ''Ser-çeşm.'' deyüp revāne oldı. Bir gice Serhenk-ābād'a gelüp kalʿaya dāhil oldı. Serhenk ʿAyyār'ı fırsat bilüp bende çekdi ve Kaytafā'yı halās eyledi. Andan Serhenk'in ʿāklın götürüp: ''Ey Serhenk, gel insāfa gel! Müslimān ol. Dört halīfem var. Seni anlarıŋ üstüne geçüreyim. Zirā sen anlardan çeri ʿayyārsın çokdan seni öldürürdüm ammā böyle fedāyī olduğuŋ içün kıyamadım. İmdi eger murādıŋ māl cemʿ etmek ise sen benim halīfem oldukdan soŋra küffārıŋ cümle mālları bizimdir. Tek āl görmezsin? Biz bu seferde ne kadar ganīmet alduk istersem şimdi seniŋ de cümle mālıŋ alup başıŋ keserim ammā seniŋ gibi ʿayyāra hayıfdır, gel muhālefet etme.'' dedi. Serhenk de fikreyledi gördi. ʿAmr'ıŋ sözi kendüye fā'idelü hadd-i zātında istese çokdan kendüyi helāk ederdi. İnsāf edüp: ''Ey Sultān-ı ʿAyyārān n'ola çünki sen beni kulluğa

[263] Burada yazan kelime okunamamıştır.
[264] Her iki nüshada da Farsça yazılan bu beyitler yoktur. SÇ nüshasında bu araya "Benim Emir-i Arap Hamza bin Abdulmuttalip" (69b) yazılıdır.
[265] Bu kelime İÜ (97a) ve SÇ nüshasında (69b) yoktur.

/94a/
kabūl eyledükden soŋra niçün muhālefet ederim. Nihāyet māla tamaʿ edüp yanıŋızda çok suçum vardır. Korkarım ve hicāb ederem.'' dedi. ʿAmr bunuŋ bendin alup: ''Bre elem çekme, İslām'a geldikden soŋra oralar aŋılmaz imān şerefine.'' dedi. Serhenk'dir parmak getürüp Müslimān oldı. ʿAmr ile öpüşüp barışdılar. Andan ol kalʿaya Serhenk bir halīfesin diz-dār diküp sā'irin aŋa ısmarladı. Andan bir fil bulup Kaytafā'yı bindürdiler ve Hamza cānibine revāne oldılar. Yolda giderken Eba ʿÖmer'e rast geldiler. ''Laʿin yalŋızdır. Kaytafā'yı tutup helāk edeyin.'' deyüp hemān üzerine geldi. Kaytafā dayayıp mukābil oldı. İkisi biraz ceng eylediler. Kaytafā bir darb urup Eba ʿÖmer'iŋ başın yarup zīr [u] zeber eyledi. Ol kavmiŋ mālın hayvānlara yükledilüp bir gün Āb-ı Hırmen'e gelüp Hamza öŋünde baş koyup Kaytafā ve Serhenk Hamza'nıŋ ayağın öpüp görişdiler, karār eylediler. Birkaç günden soŋra Emīr-i Merdān ʿAmr'a bakup: ''Ey yār-ı gār ʿAyyār ʿaceb Şāh ne cānibe gitdi ve ne tedārükde ola varasıŋ, haber alasıŋ. Biz de aŋa göre tedārük görüp üzerine varsak tā amān deyüp bize ser-furū etmeyince hāline komak yokdur.'' dedi. Serhenk eyitdi: ''Server, Şāh

/94b/
Medāyin'e varmış. Bize haber geldi. Hattā Kaytafā'yı istediler vermedim. Hamza'dan korkarım deyüp cevāp verdim.'' dedi. Hamza: ''N'ola imdi! ʿAmr varsun, görsün, ne ʿālemdedir?'' deyüp söyleşirken bu mahālde Antakya tarafından feryādcı geldi. Hamza'nıŋ öŋüne getürdiler: ''Nedür adamlar, şikāyetiŋiz kimdendir?'' dedi. Anlar eyitdiler: ''Devletlü Sāhip-kırān Eba ʿÖmer-i Habeşī şehrimize gelüp rencide eyledi. Olmaz teklīfler eyler. Firdevs Şāh yüz vermedi. Laʿin kakıyup kalʿaya yürüyiş eyledi. Firdevs Şāh ol hāli görüp kalʿayı kapadup cenge başladılar ve bizi size gönderdi. Kerem edüp yetişesiz yoksa ol melʿūna kalʿa dayanmaz, fetheyleyüp çok iş ederler. Meğer melʿūn vilāyetine varacak yüzi olmayup ölüm eri oldu. Rum diyārına düşüp ol diyāra el uzatdı. Hemān Hamza yerinden durup imdi lāzım geldi. Ol melʿūnı katledüp ʿālem halkın anıŋ şerrinden halās edeyüz.'' deyüp yine yerine Kaytafā'yı kodı. ''Dilāver gözin aç, Sām sandalīsinde oturan hükmün icrā etmek gerekdür. İşte ceddim sandalīsine oturmadım deme ve bizi de hayır duʿādan unatma.'' deyüp yine ʿAmr'ı öŋüne katup ʿazm-ı Rum eyleyüp revāne oldular. Bir gün

/95a/
yakın geldiler. Meğer Eba ʿÖmer laʿinde kalʿa-ı Antakya'yı muhāsara edüp Firdevs Şāh'a ''Yabana söyleme bugün yarın deme kalʿayı baŋa teslīm edüp başıŋ kurtar yoksa güçle alup seni katlederin.'' deyü ikdām eder idi. Firdevs Şāh: ''Yabana söyleme hey Pelīd! Bugün yarın Hamza gelür yetişür hemān dayan.'' derdi. Bunlar bu keşākeşde iken bir gün Hamza yetişüp ol cengi görüp naʿra urup ''Benim Hamza!'' dedüği gibi Eba ʿÖmer Hamza nāmın işidüp: ''Hay nā-bekār! Bunda da mı geldi?'' deyüp kaldırdı tabanı. Server ʿaskerine kılıç koyup tār u mār eyledi. Firdevs Şāh karşu gelüp Hamza ile buluşup görişdiler. Öŋüne düşüp sarayına götürdi. ''Ey dilāver eyü mahāllinde geldiŋ. Bizi kurtardıŋ ol melʿūndan.'' deyüp Hamza'yı ʿazīm ziyāfetler eyledi ve ʿÖmer bin Hamza'nıŋ vālidesi Meryem Bānū gelüp Sāhip-kırān'ıŋ elin ve ayağın öpüp: ''Ha şöyleye ey Dilāver! ʿĀlem bunca yıldır bir cāriye gide bir yād eyleye hātūnuŋ olsak

gerek hiç bize nöbet degirmediler.''[266] dedi. Haylī iştiyāklar ʿarz eyledi. Hamza: ''Bes saŋa zulüm oldı. Biz de seferden bir gün hālī olmayup oraları gözetmek hātıra gelmedi. İmdi hikmeten oldı. Bunda

/95b/

geldüğümüz.'' deyüp döndi. ''Ya ʿAmr biz bunda birkaç gün eğlenmek lāzım geldi. Zirā beriki iş açıldı. Biz bunda dururken sen var cüst u cū eyle. Gör Eba ʿÖmer ne cānibe gitdi baŋa haber getür. Şimden gerü ben ol melʿūnı sağ komaŋ ihtimāli yokdur.'' dedi. ʿAmr: ''N'ola kolay gele. Keşke bize de öyle bir iş düşe idi.'' deyüp çıkup gitdi.[267] Beride Hamza, Meryem Bānū ile on, on beş gün safā eylediler. Beriden ʿAyyār-ı Cihān varup haber aldı ki Eba ʿÖmer Kayseriyye şehrine gitmiş. Dönüp Hamza'ya geldi, haber verdi. Emīr-i Cihān andan Firdevs Şāh-ıla ve Meryem Bānū ile vedāʿ edüp ʿAmr-ile revāne oldılar. Bir gün Kayseriyye şehrine geldiler. ʿAmr eyitdi: '''Arap şimdi seni Eba ʿÖmer göricek olur yine kaçar bir diyāra dahi gider. Yine âramlu[268] olur. İmdi sanʿat budur ki Āşkar'ı bir yerde saklayup biz ikimiz sūret-i tebdīl boğazın alayuz.'' dedi. Hamza: ''Maʿkūldur.'' deyüp Āşkar'ı bir yere sakladılar. Kendileri şehre girüp kandalığından haber aldılar. Bir rivāyetde o da sūret-i tebdīl bir hānda bulurlar. Bir rivāyetde Saykalān-ı Rumī'niŋ sarayında buldular. Meğer ol gün Kayser'iŋ [vezirin][269] kızın ere verüp götürdi. Düğün

/96a/

ile kızı şehir içinden eri evine gö[tü]rüp giderken Saykalān didükleri laʿin sarayında urup Eba ʿÖmer ile bāde içerdi. Mest u medhūş pencereden kızı görüp bāde keyfi ile hemān yerinden kalkup aşağa indi. Ol kızı at üzerinden çeküp[270] indirdi. ''Bre pehlivān neylersin? Bu filān vezīriŋ kızıdır, ʿayıbdır. Kayser Şāh da saŋa elem çeker. Etme çünkim murādıŋ kızdır. Atasından isteseŋ olmaz mıydı? Sen dururken kime verür?'' dedi. ''Şimdi adıŋ ʿavrat çekdi olur.[271] Ferāgat eyle.'' diye gördiler olmadı. Ziyāde sarhoş idi. Kızı çeküp içeri aldı ve mecāl vermeyüp fi-l-hāl tasarruf eyledi. Düğün halkınıŋ kimi kapuya yığılup kimi Kayser'e kimi kızıŋ babasına ve güyegüye seğirtdiler. Kayser de işidüp gazaba geldi tiz adamlar[272] gönderdi. Ammā ne fā'ide sarhoş gāvur ʿāklı başında yok meğer kırkı yetmiş idi. Başın yiyecek idi.[273] Gerçi bu kadar halkdır yığıldılar ammā yanına kimiŋ cānı vardır ki varabileler. Hamza ʿAmr ile ol araya çıkageldiler gördiler. Bir hengāme, kütürdi, kıyāmetden bir ʿalāmet bundan aslın sordılar. Saykalān'ıŋ ahvālin hikāyet eylediler. Hamza hemān saray kapusundan

/96b/

---

[266] ''nöbet degirmediler'' deyimi İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında (71a) vardır.

[267] Bu cümle İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında vardır. ''iş'' yerine ''hizmet'' yazılıdır (71a).

[268] Bu kelime her iki nüshada da yoktur.

[269] Bu kelime silinmiş ancak dikkatli bakınca okunuyor.

[270] İÜ nüshasında ''kızı çeküp'' (100a) yazılıdır. SÇ nüshasında ''kızı taht'errevân içinden çeküp'' (71b) yazılıdır.

[271] Bu cümle İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında aynen yazılıdır (71b).

[272] SÇ nüshasında bu arada ''fermân eyledi'' (71b) yazılıdır.

[273] ''kırkı yetmiş idi. Başın yiyecek idi'' cümleleri her iki nüshada da yoktur.

içeri girdi ve bir naʿra şöyle haykırdı ki ol sarayıŋ içi ve taşı gümleyüp ʿālem sadāyla doldı. Saykalān ile Eba ʿÖmer bu naʿrayı gūş edüp ʿakılları gitdi. Kaçmağa da mecāl yok. Hamza sarayıŋ kapusın aldı. Saykalān artuk ölüm eri oldı. Hemān kılıcın kapup: ''Ey nā-bekār ʿArap bunda da mı kurtulamadık elinden? Var ise eceliŋ getürdi seni bunda.'' deyüp Emīr'e karşu gelüp bir tīğ havāle kıldı. Server-i ʿĀlem ʿukāb misāl atılup bir eliyle kılıç tutan bileğinden kavrayup bir eliyle suratına [merdane][274] bir tabanca öyle urdu kim ağzından burnundan kan atılup ve birkaç kerre çarh urup yakaladı. Hamza üzerine düşüp muhkem bende çeküp Kayser'iŋ adamlarına teslīm eyledi ve Saykalān'ıŋ tevābiʿne kılıç koydı. Emān çağrışmağa başladılar. Beriden Kayser'e haber oldı. ''Hamza gelmiş. Saykalān'ı bir sille ile yıkup bağladı. Size gönderdi.'' dediler. Hemān yerinden durup Sāhip-kırān'a karşu geldi. ''Server amān bizim suçumuz yokdur. Şāh'ıŋ emriyle üzeriŋe vardık.'' dedi. Hamza: ''Ey Şehr-i yār korkma! Ben bunda seniŋ içün gelmedim. Bir Eba ʿÖmer içün geldim bir de bu Saykalān melʿūn içün. Elbette bunlar öldürmeyince olmaz göre dahi bunda ne fesād eylemiş.'' dedi. Kayser

/97a/

duʿā edüp: ''Meded server, hemān öldür! Bu harām-zādeniŋ şerri ʿāleme doldı.'' dedi. Hamza eyitdi: ''Hele bunı sakla. Eba ʿÖmer'i de ele getüreyin.[275] Kaçup bir diyāra dahi gitmesün.'' dedi. Beriden Eba ʿÖmer, Hamza Saykalān'ıla cengde iken sarayıŋ bir penceresin yıkup bir cānibe kaçdı. ʿAmr gözedirdi. Hamza'ya haber verdi. İkisi ardına düşdiler. Laʿin şehirden taşra çıkdı. Hamza da ardınca: ''Dur bre nā-bekār rū-yı siyāh nereye gidersin? Yedi kat yir altına girseŋ[276] elimden kurtulmazsın.'' deyüp naʿra urunca o da piyāde bunlar da gördi yetişe yorurlar. Meğer ol araya yakın bir kilīsā var idi. Eba ʿÖmer cān atup ol kilīsāya düşdi. Anda olan ruhbānlara: ''Meded ey dīn ululları bir düşmāndan kaçup geldim! Kapuyı kapaŋ dīniniz ʿaşkına beni düşmāna vermeŋ.'' deyüp yalvardı. Anlar da kapuyı bend edüp kilīsā damınıŋ üzerine çıkdılar. Ol mahālde Hamza ve ʿAmr yetişüp: ''Ey ruhbānlar benim Hamza-yı Sāhip-kırān! Ol kara yüzlü benim kavī düşmānımdır. And içdim, sağ komam. Açıŋ kapuyı hakkından geleyin. Yoksa benim hamleme hisārlar tākat getüremez kanda kaldı böyle kilīsā kapusı soŋra sizi kılıçdan geçürürüm.'' dedi. Bunlar: ''Yok olmaz. Bir kuşdur bir çalıya sığındı.[277]

/97b/

Hele bu gice bizimle olsun. Yarın neylerseŋ eyle.'' dediler. Hamza yavuzlanup kapuya bir muşt-pā öyle urdı kim bendleri sökülüp ardına yıkıldı. Ruhbānlar ol hāli görüp seğürdüp İncil kitābların getürüp kapunuŋ eşiğine yığdılar. ''Ey dilāver eger şu kitāpları basup geçerseŋ kilīsāya gir ve illā ferāgat eyle. Bu gice incitme misāfirimizdir. Yarın al.'' dediler. Hamza: ''Bre adamlar! Siz ol melʿūnı bilmezsiz. Ol giceye kalacak olursa ya kaçar ya siziŋ başıŋıza bir belā getürür. Ol iyilik bilur pelīd degüldür. Geliŋ şunı baŋa veriŋ. Başıŋız emīn olsun. Yoksa kaçurursız. Ya bir hāl olur soŋra siziŋ de cümleŋiz kıraran.'' dedi. Ahmak köpekler ''Elbette!'' deyü yalvardılar. Hamza: ''Hoş öyle olsun!'' deyüp ʿAmr ile ol kilīsānıŋ kapusı öŋünde oturup kaçmasun deyü

[274] Bu kelimenin üzeri silinmiş ancak dikkatli bakınca okunuyor.
[275] SÇ nüshasında (72a) vardır. İÜ nüshasında yoktur.
[276] Bu ifade İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında ''yedi kat yerin altına girsen'' (72a) şeklinde yazılıdır.
[277] İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında (72b) vardır.

beklemeğe başladılar. Birazdan uykuları gelüp yatup uyudılar. Eba ʿÖmer laʿin açmazdan gözedürdi. Uyudukların görüp şād oldı. Rāvī eyder ol kilīsāda bir büyük taş yaturdı. Nice adamlar yerinden ayıramazdı. Zeber-dest laʿin ol taşı götürüp hemān direk damı üstüne çıkdı. Hamza yatduğı yerde başın terazüleyüp ol sengīn taşı yukarıdan

/98a/

aşağa bırakdı. Emīr-i Merdān ol mahālde düşünde Hızır'ı gördi.[278] ''Ya Hamza ne gāfil yatursun kalk!'' dedi. Server havf ile uyanıdüşdi gördi. Taş gürleyüp gelür. Kendi savılursa ʿAmr'ı helāk eder. Hemān yerinden sıçrayup pençelerin açup ol taşı tutup zabt eyledi ve görüp yukarı şöyle fırlatdı ki direk bir cānibine dokunup dīvārın yıkdı. Ol gürüldüden ʿAmr uyanup yerinden sıçradı. ''Nedür bu server?'' dedikde Hamza ahvāli dedi. ʿAmr gördüği melʿūnı: ''Bre buŋa emān vermeŋ cā'iz degüldür.'' dedi. Ruhbānlar da bu kıssayı duyup korkularından titreşmeğe başladılar. Etdükleri işe nādim oldılar. Hamza gazabıla ol direk kapusın yıkup içeri girdi. Eba ʿÖmer o hāli görüp direk damına çıkdı. Hamza ardınca çıkdı. Eba ʿÖmer diledi ki kendin ol direk damından aşağa ata. Hamza niyetin bilüp tiz belinden kemendin çözüp halka edüp atdı. İlmik boğazına geçüp asıla kaldı. Hamza kemendiŋ ucın pek tutup: ''Ya ʿAmr var gör. Şu nice oldı?'' dedi. ʿAmr dolaşup gördi. Melʿūnuŋ bacakları uzun ayaklarınıŋ ucı

/98b/

yere dokunup ölmemiş sağdır. Hemān hançer çıkarup melʿūnuŋ karnın yardı. Cān bir cehenneme teslīm eyledi. Gelüp Hamza'ya: ''Sen sağ ol ölmüş.'' dedi. Andan başın kesüp aldılar. ʿAmr ol ruhbānları cümle kırdı. Ol kilīsā da çok māl u menāl ve cevāhir bulup ʿAmr doyum oldı. Ol gice anda kalup ertesi Eba ʿÖmer'iŋ başın götürüp şehre geldi. Kayser Hamza'yı sarayına getürüp ʿizzet eyledi ve Saykalān dahi boğazından berdār edüp oka tutdılar. Ol melʿūn dahi helāk olup cezāsın buldı. Andan Kayser Hamza'ya ve ʿAmr'a hilʿatler giydirüp birkaç gün koyuvermeyüp ʿālī ziyāfetler eyledi ve çok kullar ve cāriyeler ve māl esbāb verüp bunları katār ve mehārīla gönderdi. Server ʿAmr ile bir gün Āb-ı Hırmen'e gelüp begleriyle buluşup görişdiler. Yaz da yaklaşdı. Sāhipkırān ʿAmr'a bakup: ''ʿAyyār varsaŋ Medāyin'i görseŋ Şāh ne ʿālemdedir ve gelişde beglere uğra ʿaskerlerin cemʿ edüp hāzır olsunlar. Ya Zupūn üzerine giderüz yāhūd Şāh'ıŋ üstüne varuruz.'' dedi. ʿAmr: ''N'ola!'' deyüp ʿazm-ı Medāyin edüp gitdi. Ez-in cānib çünki kaçup Medāyin'e geldi. Tahtına çıkup karār eyledi. Kendüye olan

/99a/

eliminden helāk olayazdı. Bahtek'e bakup: ''Ey melʿūn şimdi nice olur. Bizi hālimize komadıŋ. Bu kez Hamza bizi ilkin altına aldı. Evvel baharda üzerimize ʿasker çeküp gelürse aŋa kim cevāp verebilür.'' dedi. Bahtek eyitdi: ''Şāh'ım Hamza'ya cevāp vermek kābil idi ammā bu yanıŋda olan Hoca dediğiŋ Hamal-zāde Hamza'yı oğul edinüp aŋa yardım eder ve el altından mektūp gönderir. Bizim tedbīrimiz aŋa bildürüp olmuş işimiz bozar. İmdi mā-dām ki bu Hoca yanıŋda sağ ola biz Hamza'ya fırsat bulamazuz. Hamza bize galabe eder.'' deyüp tamām Şāh'ı ızlāl edüp yavuzlatdı. Şāh'ıŋ

[278] Müstensih bir alt satırda yazması gereken '' Taş gürleyüp gelür.'' cümlesini buraya yazınca üzerine çizgi çekmiştir.

dahi Hoca'ya elemi kemālinde idi. Emreyledi: ''Tiz cellād gelsün. Bu pīr-i nā-hālefiŋ ursun boynını.'' dedi. Hoca ağlayup: ''Şāh'ım ben seniŋ ataŋa hizmet eyledim. Benim zamānımda ʿadl [ü] dād edüp huzūr eyledi ve bu Bahtek-i bed-hūyıŋ sözine uyduŋ. Belādan belāya uğradıŋ. Benim ne suçum vardır? Hemān doğrı söyledüğümden ötüri midür? Suçum ki āhir ʿömrümde baŋa böyle cefā edersin? Bu müfsidiŋ söziyle imdi beni öldürürsen bu yakında üstüŋe bir ugur ʿasker gele[279] dillerin bilemeyüp ʿazīm ızdırāb çekersin. Ol zamānda beni çok arayup bulamazsın.'' dedi. Şāh da vākıʿa

/99b/

fikredüp: ''Şimdi Bahtek söziyle böyle bir kāmil vezīri katledüp soŋra lāzım oldukda biri dahi dünyāda akrānı bulunmaz. İmdi bunı öldürmeyim. Görelim soŋı neye varır.'' deyüp Hoca'yı maʿzūl edüp zindāna hapse gönderdi ve cümle mālın alup zabt eyledi. Bahtek laʿin fırsat bulup Hoca kulunda olan tevābiʿn kimin maʿzūl edüp kimin de katletdirdi. Pāk kendi sadr-ı aʿlāya geçüp vezīr-i aʿzam oldı. Alup vermede birkaç gün murādına erdi. Beriden ʿAmr ʿAyyār bir gün Medāyin'e geldi. Şāh'ıŋ divānına geldi gördi. Sağ kolda Hoca yerinde Bahtek oturmuş birinden haber alup Hoca'nıŋ kıssasın duydı sabreyledi. Ahşam oldukda varup Hoca'yı zindandan halās eyleyüp şehirden taşra çıkardı kendüyi bildirdi. ''Ey pīr-i rūşen zāmir bir bölük nā-dān-ı melaʿin seniŋ kadriŋ bilmezler. Ne durursun böyle kimselериŋ yanında. Gel seni Hamza'ya götüreyin. Bilürsün ki anda saŋa ne kadar ʿizzet ve hürmet olur.'' dedi. Hoca: ''Yok ʿAyyār Keykubād ile ʿahdimiz vardır ben bunlarıŋ arasında ölür giderim. Çünki beni bu kadarca kurtarup hizmet eylediŋ yeter ben de başım kaydın görürüm.'' dedi. ʿAmr: ''Yok olmaz. Sen burada bir mikdār dur. Ben varup Şāh'la ol melʿūn Bahtek'e

/100a/

bir mikdā[r][280] renk vereyin ki benim bunda geldüğüm bilsünler.'' deyüp gitdi. Varup Şāh'ıŋ ve Bahtek'iŋ saraylarına girüp saçların ve sakalların tıraş eyledi ve yanlarına tezkire koyup biraz orada ne buldı ise alup taşra oldı. Zirā ʿAmr girdüği yerden boş çıkmazdı. Unsuz eviŋ hamirin alır.[281] Hoca'yı koduğı yere geldi ki zarāfetle hiç olmazsa dārū verüp götüre. Hoca gitmiş aradı bulamadı. Āhir oradan ʿazm-i Sāhip-kırān edüp revāne oldı. Beriden çünki sabāh oldı. Şāh'ıŋ kulları yerlerinden durup gördiler. Taht üzerinde Şāh'ıŋ yerinde bir çıplak uşak yatur. Birkaç depme urdular: ''Bre gidi kalk! Ne yatursun? Bura seniŋ yeriŋ degüldür. Kandan geldiŋ?'' deyü gördiler kımıldamaz. ''Bre ne pek uyur. Var ise bengliği çok yimişdir.'' Biri eyitdi: ''Yok berş[282] yemişdir kalkmaz.'' dedi. İçinde bir ʿakil: ''Bre bu Şāh kendüsidir. Uşak böyle yerde ne arar? Korkarın yine bu işi ʿAmr ʿAyyār hīlesidir. Geçende etmedi mi?'' derken ʿAmr'ıŋ tezkiresin buldılar, okıdılar. ''Ben ki ʿAmr ʿAyyār'ım size bu işi kılup Hoca'yı halās eyledim. Ey nā-dān köftehorlar ve bī-idrāklar! Hoca gibi kāmil vücūdı ve ʿakil vezīri

---

[279] Bu ifade SÇ nüshasında "üzerine bir gayrı asker gelür" (73b) şeklindedir. İÜ nüshasında yoktur.

[280] Metnin bu bölümünde bir eksiklik olduğu düşünülerek, tarafamızdan "mikdâ[r]" şeklinde yazılarak metin tamiri yapılmıştır.

[281] Bu cümle İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında "Unsuz evden hamur çıkarır idi." (74a) şeklindedir.

[282] SÇ nüshasında "esrar" (74b) yazılıdır. İÜ nüshasında bu kelime yazılmamıştır. "Yoh yemiştir." (103b) yazılıdır.

redd edüp Bahtek dedikleri nā-dān-ı hār-ı la-yefhemi vezīr-i müdebbir edinesin.[283] Toprak seniŋ

/100b/
başıŋa[284] ki şimden gerü eliŋden saltanatıŋ dahi gitmesi yaklaşmışdır. Başıŋa hayır gelmez şöyle bilesin. Şimdi ben seniŋ hakkından gelürdüm ammā Hamza icāzet vermez. Ammā hele yine hizmet-i bākī.'' demiş. Ol mahālde Bahtek-i bed-kār dahi geldi. Yüzine nikāb tutmuş. Vāfir ağladı. ''Bu s.künden asılacak ʿayyār ile bizim hālimiz bilmem nice olur. Asla sakalımız uzatmaz oldı. Kimimiz Şāh kimimiz vezīr olayuz. Bir ʿayyār-ı hīle-kārıŋ elinden ʿāciz olayuz. Bu ne olmaz işdir. Baka kağıdında yazduğı cevāpları yine hizmet-i bākī der. İşte Hoca'yı da uğrılayup götürmüş. Öldürmedik ammā şimdi ol Yezdān-perestleriŋ yanına varup dahi beter dünyāda olmadık işler öğretse gerekdür.'' dedi. Şāh da Hoca'yı öldürmedüğine peşīmān oldı. Neylesün Şāh da yüzine nikāb tutup tahtında karār eyledi ve Bahtek laʿin ile Hamza'ya ve ʿAmr'a kibr ü kin ile oturup ''Bunlardan nice intikām aluruz.'' deyü durdular. Dürlü dürlü tedbīr ve tedārüke başladılar. Bu tarafdan meğer Hoca-ı ʿakıl fikredüp öŋ ve soŋ: ''Ne Şāh bensiz olur ve ne ben Şāh'sız olabilürün. Zirā küçükden beri biribirimize ülfet edüp saltanatı bile sürdük. İmdi Hamza

/101a/
varıcak ʿadāvete sebeb olur. Evlāsı budur ki birkaç gün bir cānibe gidüp baş hırkaya çekem. Öŋ soŋ Şāh'ıŋ başına bir hāl geldikde beni yoklar.'' deyüp bir tarafı tutup gitdi. Cāmelerin tagyīr edüp birinci gün gidüp bir şehre geldi. Ol şehre Hüsrev-ābād derlerdi. Şāh'ına Hüsrev-i bālā-nişīn derlerdi. Hoca ol şehre gelüp bir bucakda bir hücre bulup oturdı. Hoca hod pür-maʿrifetdir. Başladı ʿacāyib ve garābet sanāyiʿ peydā edüp kimine reml edüp halk başına üşdi. Tek akçe al ammā Hoca çokluk akçe murādı degül idi. Hemān kendüyi bildürüp ol vilāyet Şāh'ına takarrub ede. Zirā hükūmete ve alup vermeye öğrenmiş. Göŋli anı ister. Bu kez halk Hoca'ya ziyāde rağbet edüp dillerde söylenmeğe başladı. Zirā çok müşkil işleri feth olurdı. Hattā büyük adamlar duyup Hoca'ya mürācaʿat ederlerdi. ʿĀkıbet Hüsrev-i bālā-nişīn bir gün bir müşkil işi vākiʿ oldı. Vüzerā ve hükemāsı dayanup cevāpda ʿāciz oldular. Musāhiblerinden biri Hoca'nıŋ vasfın işitmiş idi. Ol kimse duʿā edüp: ''Ey Şehr-i yār bu yakında şehre şöyle bir kāmil kimse gelmiş. Dünyāda görülmedik ve işidilmedik sanʿatlar gösterüp halkıŋ müşkillerin hāl

/101b/
-edermiş. ʿAceb kimse imiş.'' deyüp vāfir taʿrīf eyledi. Hüsrev Şāh bunı işidüp Hoca'yı görmeğe tālib ve rāgıb olup tiz birkaç müteʿayyin adamlarıyla Hoca'ya at ve hilʿat göndürüp daʿvet eyledi ve ol kimseler Hoca'nıŋ olduğı yere gelüp taʿzīm-i selām verüp: ''Ey pīr-i rūşen-zāmir sizi ahālī-yi vilāyet olan Hüsrev-i bālā-nişīn sarayına daʿvet eder. Sizi kendüye vasf edüp huzūrunda çok hüneriŋiz söylediler. Kullukdan size bi't-tabʿ mā'il oldı.'' deyüp Hoca'ya iʿlām eylediler. Hoca'nıŋ da murādı ol idi. Yerinden durup

[283] Bu cümle SÇ nüshasında ''Nadân-ı köpek laʿini hınzırı vezir-i müdebbir edinesin.'' (74b) şeklindedir.
[284] Bu ifade İÜ nüshasında yoktur. SÇ nüshasında aynen yazılıdır (74b).

hilʿati giyüp ata bindi. Hüsrev-i bālā-nişīn'iŋ sarayına geldiler. Hüsrev Şāh, Hoca'yı görüp ʿizzet eyledi. Tahtına teklīf eyledi. Hoca ise şāhlarıŋ ādābını aʿlā bilür. Hüsrev Şāh'a duʿā edüp geçüp oturdı. Andan Hüsrev Şāh buŋa baʿzı müşkil su'āller eyledi. Hoca hiç tereddüd etmeyüp bī-pervā cevābın verdi. Tahsīn eylediler. Andan Hoca anda olan hükemāya çok müteʿallik su'āller eyledi. Birine cevāp veremediler. Yine Hoca cevābın verüp ol kadar izhār-ı fazīlet eyledi ki işidenler hayrān oldılar. Hüsrev-i bālā-nişīn çok geçmedi Hoca'nıŋ kadrin bilüp vezīr-i aʿzam eyledi.

/102a/

riʿāyetler ve hürmetler eyledi. Hattā maʿzūl olan vezīr Hoca'ya hased edüp bir yerden rahne bulmak ardınca oldı ve bir töhmet isnād edüp Hüsrev Şāh'a yaramaz aŋlatdı. Şāh, Hoca'ya gazab etmek istedükde ol Dānā-ı ʿĀlem bir nice cevāpla halās oldı. Hüsrev Şāh vezīriŋ garazıla iftirā atduğun duyup katleyledi[285] ve Hoca'ya ʿözür edüp dahi riʿāyet ve ʿizzeti ziyāde eyledi. İşte Hoca bunda safāda ve ʿizzetde. Ammā bu tarafdan rāvī eyder bir gün Şāh Nuşirevān oturup ''Hamza'dan nice intikām alsam ve üzerimize gelürse nice olur?'' deyü elemde iken yüz dāne maymun başlu cinnīler zāhir olup birisini kadr-i nesneyi ortaya koyup Şāh'ıŋ karşusunda tapu kılup durdılar. Bahtek Pelīd'iŋ ʿaklı gitdi: ''Meded Şāh'ım ne dursun? Korkarın bunları Hamza Kaf'dan getürtdi yāhūd Hamza'nıŋ bir dostı olmasın. Şimdi bizi dutarlar.'' dedi. Şāh: ''Ne söyler bu ahmak Pelīd! Sende bu ʿakıl ve iz'ānıla Hoca'nıŋ yerin tutup vezīr-i aʿzam olsaŋ gerekdür. Bunlar düşmāna beŋzemez. Bize bir hācete geldiler. Ammā bilmem nedür? Zāhir şu ortaya kodukları nāmedir. Al okı kādir iseŋ görelim.'' dedi. Bahtek bakup okumağa kādir olamadı. Dillerin

/102b/

kimse bilmez. Şāh: ''Ey melʿūn gördiŋ mi? Baŋa Hoca'yı öldüreyazdıŋ. Seniŋ sözüŋle öyle ʿakil-i dānāyı redd eyledim. Şimdi ol bunda olaydı bunlarıŋ dillerin bilüp cevāp verüp cevāp alurdı.'' deyüp etdügi işe peşīmān oldı ve Bahtek'e gazab edüp: ''Tiz Hoca'yı bul yoksa başıŋ keserim.'' dedi. Bahtek: ''Ben kanda bulayım? Ol zamān ʿAmr kurtarmış. ʿAmr ile yine Hamza'ya gitmiş. Gayib oldı. Var ise anı yine tevābiʿ bulur.'' deyüp Argıs vezīr ki evvel Hoca'yı ol getürmişdi. Şāh anı da Bahtek söziyle divāndan redd eylemişdi. Anı bulup getürdiler. Şāh eyitdi: ''Ey vezīr bu Hoca kanda gitdi? Eger bulursaŋ haber ver gelsün. Nār [u] nūr hakkı çün artuk sözinden taşra iş etmeyem.'' dedi. Argıs vezīr: ''Şāh'ım, Hoca bilmem kanda olduğun ammā oğlı Siyāvuş benim yanımdadır.'' dedi. Şāh: ''Var imdi getür görelim. Ol Hoca kanda [olduğun][286] bilür mi?'' dedi. Argıs varup getürdi. Şāh buŋa hitāb edüp: ''Ey ciğer köşe-si Hoca doğrı söyle babaŋ neredir? Korkma yaramaz kasdım yokdur. Bu Bahtek söziyle öyle bir devletim ser-māyesin elden çıkardım. İmdi bulursaŋ haber ver. Adam gönderüp getürelim. Nār [u] nūr hakkı çün evvelkiden dahi ziyāde ʿizzet ve riʿāyet

/103a/

[285] Müstensih kelimeyi yanlış yazınca üzerini karalamıştır.

[286] Bir kelime silinmiştir. Bu kelime öncesi SÇ nüshasında "kandadır'' yazılıdır. Müstensih "kandadır'' yazacağı yerde "olduğun'' yazıp üzerini silmiştir.

ederin.'' dedi. Siyāvuş hās duʿā edüp: ''Devletlü şāh şu kadar bilürüm ki geçenlerde bir mektūbı geldi. Benden ötüri elem çekmeyesiz. Hālā sıhhatdeyim. Eger beni su'āl ederlerse cenūb tarafında Hüsrev-ābād nām şehirde olurum. Safām var.'' dedi. Şāh hazzedüp: ''Anda olıcak biz anı buluruz ammā şimdi bunlara ne desek ki birkaç gün Hoca gelince sabreyleseler.'' dedi. Siyāvuş: ''Ol kadar kābildir.'' deyüp eliyle işāret eyledi. ''Biz sizin diliniz bilmezüz. On gün sabreylen. Bir kimsemiz var yabanda gelsün görelim murādınız nedür?'' dedikde bunlar anlayup dönüp gitdiler. Şāh Siyāvuş'a: ''Āferīn!'' ey[le]di. Bahtek'e: ''Ey bed-fiʿāl! İşte şu kadar bile etmeğe kādir olamadın. Tu yüzine bre melʿūn!'' deyüp tiz bir nāme yazup Şehmerd ʿAyyār'ın eline verüp: ''Ey ʿAyyār var imdi bu nāmeyi Hüsrev-i bālā-nişīn'e ver. Hoca kanda ise bulup bu cānibe göndersin.'' dedi. Şehmerd yerinden durup nāmeyi alup revāne oldı. Bir gün Hüsrev-ābād'a geldi. Hüsrev-i bālā-nişīn'in divānına girdi gördi. Hoca vezīr-i aʿzam yerinde oturur. Hemān Hoca'ya baş koyup nāmeyi Hüsrev'e sundı. Hüsrev-i bālā-nişīn: ''Ey ʿAyyār kimden gelürsün?''

/103b/

dedi. Şehmerd: ''Yedi iklim Şāh'ı Nuşirevān'dan gelürim. Görün nāmede cevābı nedür?'' dedi. Hüsrev açup okudı. Şāh selāmdan soŋra ''Ey Hüsrev Şāh! Ben vezīrim Büzürcmihr'e bir mikdār incinüp yanımdan reddeyledim idi. Kaçup varup senin şehrinde karār eylemiş. İmdi ben de etdügim işe nādim oldum. Elbette Hoca'yı bulup tiz bu cānibe baŋa gönderesin.'' demiş. Hüsrev Şāh, Hoca'ya taʿzīm eyledüğinden elem çeküp: ''Ey ʿAyyār n'ola? Hoca'yı bulalım ammā bunuŋ aslı nedür ki? Ben dururken vezīrime taʿzīm edesin.'' dedi. Şehmerd ʿAyyār: ''Şāh'ım işte bizim istedüğümüz Hoca-ı Dānā budur.'' dedi. Hüsrev Şāh dahi bilüp: ''Ne ʿaceb temāşā bize bu aŋa dek demeyesiz.'' deyüp Hoca'ya bunlar dahi taʿzīm edüp: ''Ey Dānā-ı Rūzgār! Seniŋ cemāliŋden dūr olmak istemezdik ammā neyleyelim. Şāh'a muhālefet kābil degül.'' dedi. Hoca: ''Ey Şehr-i yār lütfuŋ dāim olsun. Zāhir bizi sevdiğünüzdendir ammā Şāh'ıŋ bunca rūzigārdır çok ihsānın gördük. Ol bizi ter[k] ederse biz anı terk edemezüz.'' dedi. Āhir Hüsrev Şāh, Hoca'ya vāfir tuhfe ve tefārikler verüp bir nice gulām ve cāriye bağışladı. Andan yol

/104a/

tedārikin görüp kırk elli adam koşup Şāh'a gönderdi. Şehmerd ileri gelüp bulduğun muşdıladı. Nuşirevān şād olup Hoca'ya kendi istikbāle karşu bār-gāh kapusına çıkdı. Buluşup görişdiler. Andan eline yapuşup tahta çıkup makāmlarına oturup karār etdiler. Hoca'ya ʿözrin dileyüp yine cümle māl ve emlākını verüp dahi ziyāde nice ihsānlar eyledi ve Hoca kulunda olan tevābiʿne yine mansıblarını verüp cümlesin hoş-dil eyledi. Bahtek-i bed-baht, Hoca'ya ol kadar iltifātı görüp hasedinden çatladı. Bir rivāyetde Bahtek'e Nuşirevān gazab edüp[287] cellāda emreyledi. ''Öldür bu melʿūnı beni idlāl edüp Hoca gibi vezīrden dūr eyledi.'' deyüp helāk etmek istedi. Yine Hoca dilek edüp: ''Ko ferāgat eyle Şāh'ım! Elbette gül dikensiz olmaz ʿarif olan gülün safāsın edüp dikenden kaçup kendüyi baturmaz. İmdi seniŋ de ʿaklıŋ vara Bahtek'iŋ her sözine uyma.'' dedi. Harām-zāde'yi kurtardı ammā ne fā'ide laʿin iyilik bilmez olsun. ''Bre Hamal-zāde hep

[287] Müstensih bir alt satırda yazan "Hoca gibi" kelimelerini buraya yanlış yazınca üzerine çizgi çekmiş.

senden ötüridir bu benim çekdüğüm.'' deyüp kibr u kīni dahi ziyāde oldı. Andan bir gün ol maymun-ser cinnīler

/104b/
yine gelüp: ''Nice oldı? Bize ne cevāp verürsiz?'' dediler. Hoca bunlarıŋ dilin aŋlayup başın götürdi. ''Hoş geldiŋiz ey kavm! Getürüŋ nāmeŋiz görelim. Cevābıŋız nedür?'' dedi. Anlar da nāmeyi verdiler. Hoca alup okudı ve cümle mefhūmın aŋlayup döndi. ''Şāh'ım bu cinnīleriŋ padişāhına İdris-i Nesnās ser derler imiş. Hamza Kuh-ı Kaf'da bunlarıŋ cezīresine uğrar. Bu kavm adam gördükleri yok. Tek bizimle kalsun deyü şāhları Hamza'ya kızın teklīf eder. 'Kızım gāyet de güzeldir. Adına Şibke Bānū derler ve bir zamāndan soŋra 'Seni gemiler ile rubʿ-ı meskūna çıkaralım.' derler. Görse ol kız da bir maymun başlı kızdır. Hamza kabūl edüp alacak olup nikāh edüp gerdeğe korlar. Hamza da kabūl etmez. Kız 'Elbette seniŋle pehlü oluruz.' deyü ikdām edüp üzerine atılur. Hamza menʿ ede görür olmaz. Yavuzlanup bir el arkası çarpar Şibke Bānū cān verür. Hamza atasından hicāb edüp çıkup gider. Sabāhı atası olan İdris Şāh duyup Hamza'nıŋ ardına düşer katletmek ister. Hamza bunuŋ ʿaskerin bozup çıkup gider. Şimdi ol kızıŋ atası kırk kerre yüz biŋ ecnās[288]

/105a/
mahlūkātı cemʿ edüp gemiler ile tā kūh-ı Kaf'dan sefer edüp Hamza'dan intikām almağa gelmiş ve işitmiş ki Hamza'nıŋ siziŋle de ʿadāveti var. İşte nāme göndermiş ki siziŋle el bir edüp Hamza'yı ve tevābiʿ ortadan götürelim çünki siziŋle dahi mābeyn imiş.'' dedi. Nuşirevān ziyāde şād oldı. Bahtek hod safāsından raksa girdi. ''Şāh'ım işte bu kez Hamza'dan intikām aluruz.'' deyü sevindi. Şāh da emreyledi. Hoca dillerince nāme yazdı. Elçiye verüp hilʿat verüp gönderdiler. Şāh dahi etrāfa nāmeler gönderüp ʿasker cemʿ etmeğe başladı. Bu tarafdan ʿAmr ʿAyyār Āb-ı Hırmen'e gelüp Hoca'nıŋ ahvālin haber verdi. Hamza elem çeküp cümle beglere tekrār nāmeler gönderüp: ''Tiz gelesiz. Medāyin üzerine seferim vardır.'' der. Kendi de yanında olanlara: ''Tedārik görüŋ. Şāh üzerine gidelim.'' derken rāvī eyder ol mahālde ''Zupūn'dan elçi geldi.'' dediler. Meğer bu melʿūn Āb-ı Hırmen'den kaçup Keşmir diyārına vardı. Şehr-i yārı olan Gevreng-i Keşmirī Āb-ı Hırmen'de helāk olmak ile ortalık müşevveş idi. Zupūn harām-zāde bir laʿble ol kalʿaya dāhil olup bellü başlıların katledüp ol diyār ehlin cebren kendüye tābiʿ kıldı. Gevreng'iŋ hazīnesin zabt

---

[288] 102b, 103a, 103b, 104a, 104b ve 105a'ya kadar olan anlatılar İÜ nüshasında 105b, 106a varaklarında özet yapılarak kısaca anlatılmıştır. Altı varaklık anlatı İÜ nüshasında bir varakla özetlenmiştir. (105b). "Şimdi bunda olaydı bu işi feth iderdi, dedi. Şah Argış veziri getürüp bu Hâce kanda gitdi eger bilürsen haber ver gelsün artuk suçundan geçdüm, dedi Argış vezir eyitdi: Sultanum Hâce'yi oğlı Siyâvuş bilür, dedi Sîyâvuş'ı getürdiler. Şâh eyitdi: Oğlum zîyânum yokdur Hâce'yi bana bul, dedi Siyâvuş eyitdi: Hüsrev-âbâd'dan geçende mektubı geldi, dedi ammâ bunlara nice bildürmeli Hâce gelince duralar, dedi. Siyâvuş eliyle işâret idüp bunlar da anladılar Şehmerd Ayyâr'ı Hüsrev-âbâd'a gönderdiler. Şehmerd Ayyâr Hüsrev-âbâd'a gelüp Hâce'yi bulup elin öpüp Şâh seni ister ahvâl şöyle, dedi. Hâce'yi alup bir gün Şâh huzuruna geldiler. Hâce'yi ta'zîm eyleyüp yine eski yerine kodılar bütün mâlını virdiler ol maymun başluları divâna getürdiler Hâce nâmelerin okıyup hâllerin bildi eyitdi: Şâh'ım bunlarun beğine İdris Nesnâs dirler imiş. Hamza Kaf'da bunlara uğrar Hamza'ya kızın verürler kabul etmez. Kızı ol zaman öldürür. Şimdi Hamza'dan intikâm almağa gelmişler, dedi. Bahtek ziyâde şâd olup bunlara ikrâm eyledi ve Şâh bunlara'' (İÜ nüshası 105b, 106a).

/105b/
edüp bir alay herīfe dağıdup bezl eyledi. Bunuŋ ihsānın görüp üstüne cemʿ oldular. Melʿūn kāmil yüz biŋ ʿasker cemʿ edüp yine ol laʿin Hamza'dan intikām almak kasdına Keşmir'den çıkup yüz biŋ adam ile Āb-ı Hırmen'e yakın geldikde: ''Diŋ imdi benim murādım budur ki hīle ile Müslimān olup Hamza'ya fırsat bulup helāk edem. Siz dahi ʿaskerine uruŋ kılıcı.'' dedi. İşte Rūzem elçi ve nāme gönderdi. Nāmeyi Hamza'ya verdiler. Açup okudı. Demiş ki: ''Küstāhlık edüp evvelden hāk-ı pāye yüz sürüp kul ve Müslimān olmadım. Şimdi kaça kaça cānıma yetdi. Āhir hāk-i ʿizzetiŋize yüzüm gözüm sürmeğe geldim. Kerem eyle, suçum ʿafv eyle. Ben de saŋa ʿadāvetden ferāgat eyledim. Hiç varacak yerim kalmadı. Ammā ey dilāver senden ricām budur ki baŋa bir kalʿa ihsān edesin. Yine mahsūlı seniŋ olsun. Hemān başım sokup oturayın.'' demiş. Emīr-i ʿArap ne bilsün. Melʿūna yine merhamet eyledi. Gelen adamlarına riʿāyet eyleyüp: ''Varıŋ söyleŋ gelsün beri. Hoş geldi öyle olur. Ben yine anıŋ etdügine kalmam. Tek hemān insāfa gelsün.'' dedi. Ol kimseler Emīr'e duʿā edüp çıkup gitdiler. Soŋra begler eyitdiler: ''Ya Sāhip-kırān Zupūn'uŋ böyle etdügi ʿacebdir. Zirā ol insāfa gelür laʿin degüldür. Göre Eba ʿÖmer-i Habeşī ʿinādıla

/106a/
nice helāk olup gitdi. Biz bildüğimiz budur ki bu Harām-zāde Eba ʿÖmer'den çok ziyādedir. ʿİnād da ve melʿūnun da şāyed yine bir hīlesi olmasun. Çünki size bende olmak ister. Ya bu kadar yüz biŋ ʿaskeriyle yine gelür. Siziŋ ʿaskere ne ihtiyācıŋız var.'' dediler. Emīr-i Merdān eyitdi: ''Ya nice edelim begler? Biz mü'minüz. Zāhir mü'miniŋ şanı inanmakdır. Eger öyle kalbinde bir hıyānet var ise yine kendi başına rücūʿ eder. Fārisī: ''Her ki koned be hod koned ger heme nik bed koned.''[289] deyüp mukayyed olmadı. Beriden Zupūn'uŋ adamları gelüp Zupūn'a Hamza'nıŋ cevābın haber verdiler. Laʿin hemān oradan güç edüp bir gün yüz biŋ ʿaskeriyle gelüp Āb-ı Hırmen sahrāsına yetişüp Hamza ʿaskerine yakın kondı ve kendi sürüp geldi. Sāhip-kırān'ıŋ ayağına düşdi. Server Zupūn'a nevāht edüp: ''Hoş geldiŋ ey Sultān-ı Zavil! Hātırın hoş tut. İşte hele şimdi var. Kalʿa-ı Bī-sütun seniŋ olsun. Oturup zabt eyle görelim sadākatiŋ ve hıyānetiŋ nice zāhir olur. Eger sadākat edersen yine vilāyet-i Zavil seniŋdir.'' dedi. ''Ammā şimdi ol kalʿa yüz biŋ adama tahammüli yokdur. Bir mikdār yine icāzet ver gitsünler.'' dedi. Zupūn el öpüp hilʿat giyüp çıkdı. Bār-gāhına gitdi ve gitmek tedārükiŋ gösterdi.

/106b/
Ammā Mihr Nigār bu ahvālden haber-dār olup gam-gīn oldı. Hazret Emīr'i yanına daʿvet edüp: ''Ya Sāhip-kırān bu nasıl sözdür? Ben Zavil'de oturam. Zupūn kalʿa-ı Bī-sütūn'da ola hiç eski düşmān dost olur mı ve kurt koyunı gördükde nice sabr eder? Bu tedbīr maʿkūl degüldür. Meğer beni hiç yanıŋız ayırmayup her kanda giderseŋiz bile götüresiz.'' dedi. Hamza eyitdi: ''Ey Nigār hele bir sözdür oldı. Birkaç gün dursun görelim nice olur. Anıŋ da sıdkı ve kizbi zāhir olur.'' dedi. Hadd-i zātında laʿin iki gün oturup üçünci giceki yarın kalkup gider didükleri mahālde ol gice Zupūn-ı bī-dīn gāfil yatan ʿasker-i İslām'a şeb-hūn eyleyüp bunlar ol hāli görüp: ''Hay melʿūn gördiŋ mi

[289] Her iki nüshada da Farsça yazılan bu cümle yoktur.

yine murādı ne imiş?'' deyüp yerlerinden durup silāh-pūş olup cenge mukābil edince çok server şehīd oldı. Nām-dārlarıŋ ekseri zahm-dār oldı. Husūsā ehl-i İslām az idi. Zupūn'uŋ ise yüz biŋ mükemmel ʿaskeri var. Emīr-i ʿArap ol hāli görüp bir yol yerinden durup giyindi kuşandı. Hemān Āşkar arkasına gelüp raʿd-ı felek gibi naʿra urup: ''Benim Sāhip-kırān-ı şarkan u garb! Ey Zupūn-ı bī-dīn! Sen dahi usanmadıŋ mı? Bu kadar zahmlar yeyüp nice kerre ölümden kurtulduŋ. Kanı Eba ʿÖmer ve Saykalān,

/107a/

Gevreng Keşmirī ve karındaşlarıŋ? Her kim sencileyin böyle küfründen dönmedi ise bu yolda helāk olup cānları cehenneme ulaşdı. Ya sen ne edem dersin?'' deyüp sürüp giderken Zupūn: ''Ey nā-bekār ʿArap mā-dām ki cān tendedir. Ben senden intikām almağa saʿy ederem. Ya budur ki bu yolda cānım nār [u] nūra teslīm edem ya budur ki senden intikām alam.'' deyüp Hamza'ya karşu geldi. Kılıç kılıca oldular. Hamza bunuŋ birkaç hamlesin menʿ etdükden soŋra öldürmek niyetine bir tīğ urdı. Bī-dīn cān havfıyla tīğın siper üzerine bağlayup karşu verdi. Ammā Server öyle tīğ çaldı ki tīğ siperi dört pāre kıldıkdan soŋra sīnesine bir zahm-ı şedīd urup bindüği gergedanıŋ top misāl kellesin yere bırakdı. Kafādārları yetişüp melʿūnı kapdılar. Hamza gice karaŋusında artuk nice olduğun bilemeyüp öldi kıyās edüp naʿra urdı ki: ''Benim Güşende-i Zupūn bin Keykāvus! Ey kavm-i ahmakān! Cān elimden kanda halās edesiz?'' deyüp yüridi. Kāfirleriŋ alayların bozup birbirine katdı. Kāfirler de Zupūn'uŋ öldüğün işidüp şaşdılar. Ne hāl ise sabāha dek ceng eylediler. Çünki sabāh oldı. Hemān kaçmağa yüz tutdılar. Kuşluk zamānı olunca bir kimse kalmayup tār u mār

/107b/

olup gitdiler. Server dönüp kondular. ''Göre şu melʿūnı bize muʿāmele sūret gösterüp ne renk verdi.'' dedi. ʿAmr gelüp: ''Server, Zupūn yine ölmemiş alup kaçmışlar.'' dedi. Hamza taʿaccüb eyledi. Hele māl-ı ganīmeti cemʿ eylediler. Server ʿAmr'a: ''Ey ʿAyyār imdi gör şol melʿūn kanda gitdi ise varup hakkından gelelim.'' dedi. ʿAmr: ''N'ola server!'' deyüp taban getürüp gitdi. Rāvī eyder ol yakında bir kalʿa var idi. Kalʿa-ı Sāmīye derlerdi. Bir şāhı var idi. Mehcūr Şāh derlerdi. Sihri dahi bilürdi. Zupūn ile dostluğı var idi. Zupūn kaçup aŋa geldi. Mehcūr-ı sāhire buluşup vāfir ağladı: ''Ey Şehr-i yār rūzgārda ben şöyle bir hasma düş oldum. Göre beni ne hāle kodı.'' deyüp vücūdın açup gösterdi. Mehcūr Şāh gördi. Zupūn'uŋ vücūd nā-pākında sağ yer kalmayup bunda yaralar vardır ki biŋ cānı ola biri halās olamaya ammā bu Pelīd it cānlu melʿūn cümlesinden baş kurtarmış. Eyitdi: ''Bre hey adam seniŋ cānıŋ demürden midür yoksa taş mıdur? Böyle sehm-nāk zahmlardan ölmeyesin. Bre hemān kendüŋi yarağa karşu tutverdükde istedikleri gibi seni doğradılar mı?'' dedi. Zupūn: ''Be yoğa hey Server! Ol zahmıŋ

/108a/

ikisi bir günde olmamışdır. Her bir zahmı bir cengde kazā ve kader cengin edüp kāh gicede kāh gündüzde Hamza ile ve oğullarıyla ve pehlivānlarıyla ve Mihr Nigār ile cengler edüp her biri vücūdımı böyle şerha şerha eylediler. Hattā bu gözimi de Mihr çıkardı. Kırk yıldan ziyādedir benim bunlar ile etdügim maʿrekeleri Rüstem ve İsfendiyār dahi etmedi. Hikmet-i Hudā ecelim de gelmemiş. Benden soŋra Hamza ile

çok pehlivān mukātele eylediler. Cümlesi helāk oldular dahi ben sağ gezerin.'' deyüp Hamza'dan çok şikāyet eyledi. Mehcūr Şāh: ''Ey pehlivān elem çekme. Ben yine saŋa Zāvili alıvereyim. Bilürsün hod ben sihir de bilirüm.'' dedi. Bunlar bunda Ez-in cānib beriden ʿAmr ʿAyyār kalʿa-ı Sāmīyye geldi. Mehcūr Şāh'ıŋ divānına girdi gördi. Dahi durmayup Zupūn Hamza'dan şikāyet eder. Mehcūr Şāh sāhira: ''Server sabreyle anıŋ işi kolaydır.'' der. Ol mahālde Zupūn eyitdi: ''Ey şāh-ı sāhirān evvelā anıŋ bir ʿAyyārı vardır. ʿAmr ʿAyyār derler. Ol baŋa neler etmişdir. Şunuŋ hakkıŋda gelseŋ. Hamza'dan ziyāde safā ederdim.'' dedi. Mehcūr-ı sāhir: ''Hemān bircek sen anı baŋa göster de seyirci düş. Baŋa Mehcūr-ı sāhir derler. Ol ʿayyārı saŋa abdāl edivereyin.'' dedi. Zupūn eyitdi:

/108b/

''Belki şimdi ol ʿayyār bunda ola. Lā-büd gelüp bizden haber alup Hamza'ya götürecekdir.'' dedi. Mehcūr Şāh: ''Ya Zupūn gide de bunı ol ʿayyārıŋ ne cānı vardır ki bunda benim nāmım işitmedi mi? Eger bilsem bunda olduğun ben aŋa bir sihir ede edem ki kendüyi āşikāre ederdi ve harekete mecāli olmayup tutup elüŋe verürdüm.'' dedikde ʿAmr bu cevābı işidüp ʿāklı gitdi. Zirā bu devden ve bir de cāzūn pek korkardı. Hemān yab yab kendüyi taşra atdı. Sürüp Emīr'e geldi. Gördüği ve işitdüği kıssayı bir bir hikāye eyledi. Server: ''Zupūn bir cāzūya varup sığınmış. Ol laʿiniŋ de yavuz uğnaması var. Hele ben korkup kaçdım geldim. Sen bilürsün.'' dedi. Hamza dinleyüp: ''Hayrola!'' deyüp hemān emreyledi. ʿAsker ol aradan göçüp kalʿa-ı Sāmīyye üzerine geldiler. Zupūn'a ve Mehcūr Şāh'a haber oldı. Taşra çıkup kırk elli biŋ ʿasker ile mukābil oldular. Mehcūr-ı sāhir meydāna girüp er taleb eyledi. Ehl-i İslām'dan kim girdi ise kimin öldürüp kimin zahm-dār eyledi. ʿAmr: ''Server ne durursun Mehcūr kendüsidir cümle işi sihirledir. Begleri yok yere ʿırzların yıkdırma. Kendüŋ gir meydāna ammā sakın sen de gāfil olma.'' dedi. Sihriŋ hod ahvālin

/109a/

bilürsün erlik hā'il olmaz.'' dedi. Emīr-i Merdān diline ism-i aʿzam alup hemān Āşkar sürüp meydāna girdi. ''Nā-bekār er olanda sihir neyler. Ol hod karılara mahsūsdur. İmdi benim hālen dehriŋ Sāhip-kırān'ı. Ben sencileyin çok sāhir depeledim. Gel ʿāklıŋ başında ise bu işe tevbe eyle, Müslimān ol ve ol Zupūn'ı tutup baŋa teslīm eyle. Yok derseŋ artuk ben seni öldürmeyince komam.'' dedi. Mehcūr melʿūn hemān sihre mukayyed olup hamle eyledi. Hamza da ism-i aʿzam okuyup her ne kadar sihir etdi ise ibtāl edüp hamlelerin menʿ eyledi ve bir kötek urup zīr u zeber eyledi. ʿAskeri ol hāli görüp bir uğurdan yüridiler. Beriden İslām begleri bir fasl eyü ceng edüp āhir küffār bozulup Mehcūr kalʿaya girüp kapuların bend eyledi. Kalʿa-ı Sāmīye ise ʿaceb sarp idi. Cengle alunur hāli yok idi. Hamza ol kalʿayı muhāsara edüp bir nice gün yüriyiş edüp çāre olup yaklaşamadılar. Mehcūr laʿin de sihrin amele getürüp Zupūn'a eyitdi: ''Ey dilāver işte sihir edüp Hamza ʿaskerin cümle kör eyledim. Yigirmi biŋ ʿasker alup kalʿadan çık bunlarıŋ haklarından gel.'' dedi. Zupūn gerçek sandı. Hemān kalʿadan taşra çıkdı meğer Hamza da gāfil olmayup ʿasker-i İslām'ıŋ etrāfına dā'ire

/109b/
çeküp ism-i aʿzam okurdı. Mehcūr sihri anlara kār itdi kıyās eder. Zupūn da anıŋ sözine iʿtimād edüp çünki ehl-i İslām'ıŋ üzerine yürüdiler. Serverān-ı İslām hāzırlar idi. Anlar da yürüyüp küffāra yine bir satır oynadılar ki Zupūn iki üç biŋ adamıyla gücle kaçup kalʿaya düşüp baş kurtardı. Kalan ʿArap bahadırları taʿma-ı şimşīr eylediler. Zupūn soluyurak Mehcūr'a gelüp: ''Ey sāhiriŋ ulusı neylediŋ? Sen bunları kör eyledim dersin. Nasıl kör her biri dörder gözlü olmuşlar.'' dedi. Mehcūr melʿūn sihri kār etmedügine hayrān oldı, taʿaccüb eyledi. Hamza da sihir bilür gibi derdi ve yine dürlü dürlü sihre mukayyed olup gice gündüz çalışurdı olmadı. Bir iş başaramadı. Zirā Emīr-i Cihān da ism-i aʿzam okurdı. Sihir kār etmedi ammā Server kalʿa alınmaduğuna darıldı. Nice eylesek?'' deyüp müşāvere eylediler. ʿAmr ʿAyyār: ''Ey dilāver eger baŋa icāzet verürseŋ ben bu kalʿaya girüp himmetiŋde cāzūyı katledeyin.'' dedi. Hamza: ''Ey ʿAyyār saŋa icāzet. Hemān bir iş gör. Biz böyle bir cāzūnuŋ kalʿasun niceye dek bekleyelim. İşte cengle alınması

/110a/
mümkin degül.'' dedi. ʿAmr bir gice fırsat bulup kemend ile kalʿaya girdi. Dolaşarak cāzūnuŋ ser u katına dāhil oldı. Cāzūdan da korkar. Hamza öŋünde daʿvā da etmiş oldı. Hele cāzū da gāfil idi. Hasımdan bī-haber. ʿAmr buŋa dārū verüp ʿāklın aldı. Ba'dehu başın kesdi. Şād olup şükr-i Yezdān eyledi. Andan beden üzerine gelüp naʿra urdı. ''Benim Hamza'-ı Sāhip-kırān Küşende-i Mehcūr cāzū!'' deyüp aşağıdan Server-i ʿĀlem bu sadāmı işidüp hemān Āşkar arkasına gelüp cümle begler ile kalʿaya yürüyiş eylediler. Ehl-i kalʿa şaşup artuk mukāvemete kādir olmadılar. ''Hamza kalʿaya girmiş, şāhımız öldürmüş.'' deyüp Hamza kalʿa kapusına yetişüp Sām köteğiyle bir gürz urup kapuyı yıkdı. Hemān şīr-i ziyān gibi kapudan içerü girüp der-akab naʿra urup yürüdi. Kalʿaya cümle begler içeri girüp fi-l-hāl kalʿayı feth eylediler. Ehl-i vilāyet emān çağrışdılar. Zupūn ise fi-l-hāl bu hāli görüp saraydan bir dehlīz var idi. Bir dağ dibine çıkardı. Ol dehlīzden yalıŋız kaçup bir cānibi tutup gitdi. Sabāh oldukda Server ehl-i kalʿayı teftīş edüp ne kadar cāzūnuŋ tevābiʿ var ise katleyledi.

/110b/
Sā'iri imāna geldiler. Andan Mehcūr'uŋ hazīneleri zabt olup sarayların seyrederken gördiler. Sām zamānından kalmış bunda çok bina eseri var. Temāşā eylediler. Server gördi bunda üç beyaz kubbeler kapular bend olmuş durur. Su'āl eyledi: ''Bu kubbeler nedür?'' deyü ol kalʿa ehli: ''Tılsımdır. Bunca zamāndır kimse içinde ne var idügin bilmez.'' dediler. Ol mahālde içerüden bir hūb sūret Nigār-ı ʿālem çıkdı. Meğer Mehcūr Şāh'ıŋ idi. Gelüp Emīr'iŋ elin öpdi. ''Ey dilāver bu gice düşümde Sām Süvār'ı gördüm. 'Bu miftāhları Hamza'ya ver. Ol tılsımlarda alacak nasībleri vardır.' dedi ve 'Sen anıŋ beglerinden birine nasīb olasın.' dedi.'' deyüp üç dāne miftāhı Hamza'nıŋ öŋünde kodı. Server: ''Ey Bānū[290] ya sen bu miftāhları kanda bulduŋ.'' dedi. Ol Nigār eyitdi: ''Server çokdan esbābımız arasında şöyle dururdı. Atadan dededen kalmış. Aslın bilmezüz. Nihāyet bir ʿaceb tuhfe maʿdenden yapılmış yādigār deyü durduk meğer aslı bu imiş.

[290] Müstensih buraya yanlış bir kelime yazınca üzerine çizgi çekmiştir.

Şükür Hudā'ya ki[291] sen Sāhip-kırān'ıŋ yüzin görüp böyle hizmete lāyık gördi.'' dedi. Hamza ol miftāhı eline alup

/111a/

ʿAmr'a bakup: ''Ey ʿAyyār bu kalʿayı sen feth eyledіŋ. İmdi bu miftāhlarıŋ kankısın dilerseŋ al. Tāliʿiŋe ne çıkarsa seniŋ olsun.'' dedi. ʿAmr gördi. Ol miftāhıŋ biri altundan biri gümüşden ve biri demürdendir. ʿAyyār-ı Cihān fikredüp: ''Zāhir demürde cebehāne olmakdır. Gümüşden olanda yine gümüş olmakdır. Ammā altun miftāhıŋ açduğı tılsım kubbe dobdolu altundur.'' deyüp ol altun miftāhı aldı. Hemān ʿAmr Maʿdī ileri gelüp ''Server zāhir ol miftāhıŋ birinde baŋa verirsin.'' dedi. Hamza: ''Hoş n'ola!'' deyüp ''İstedügiŋ al.'' dedi. ʿAmr Maʿdī dahi gümüş miftāhı ihtiyār eyledi. Hamza'ya demür miftāh kaldı. Hamza: ''Diŋ imdi açalım görelim. Her birimize ne çıkar.'' dedi. Cümlesinden evvel ʿAmr ʿacele ile varup açdı gördi. Kubbe içinde bir demür sanduk durur. Gayrı nesne yok. Birkaç hasır pāreleri var. ʿAmr bozuldı. ''Ya bir sanduk eze.'' deyüp sanduğı açdı gördi. İçinde bir zād yok, bomboş. Hemān bir dāne münker demür düşüp kalmış. ʿAyyār eleminden helāk olayazdı. ''Hay meded! Bu altun miftāha tamaʿ eyledim. Korkarım şimdi ʿAmr Maʿdī vāfir

/111b/

māl bula bāri varup şikem-hāreye ortak olayın.'' deyüp seğirdüp geldi. Meğer ʿAmr Maʿdī dahi ol kubbeyi açdı gördi. O da bir hendekden gayrı nesne bulamadı. ʿAmr Maʿdī: ''Bu olsun.'' deyüp sanduğı bir kenāra çıkarup açarken ʿAmr yetişdi: ''Baka ya ʿAmr Maʿdī ben ol kubbede bir nesne bulamadım. Bu seniŋ sanduğuŋda ne bulunursa bilece paylaşuruz.'' dedi. ʿAmr Maʿdī: ''Ne söyler bu nā-bekār ʿAyyār? Sen alduŋ payıŋı bu benim tāli'medir. Alay malay bir sanduk buldum. Aŋa da hissedār olmak istersin. Ta'āmkārlığına verürler var sağlıkıla.'' dedi. ʿAmr: ''Yok olmaz. Ne var?'' deyüp ''Ben anda bir münkerden gayrı nesne bulamadım. Hele aç şunı görelim ne var?'' deyüp bunlar keşākeş başladılar. Beriden Emīr-i ʿArap dahi ol demür miftāhıla ol kubbeyi açdı. İçinde ol kadar māl çıkdı ki haddi ve hesābı yok. Hemān on iki biŋ ere kifāyet edecek kadar cebe u cevşen ve mücevher ālāt-ı harb çıkdı. Beglere emreyledi. Ol mālı taşımağa başladılar. Rāvī eyder beriden ʿAmr Maʿdī gördi. ʿAmr'ıŋ elinden kurtuluş yok. Āhir ikisi

/112a/

sanduğı açdılar. Anı gördiler. Sanduk içinde bir dev baş gösterüp taşra oldı ve bir eliyle ʿAmr'ı kapup bir eliyle ʿAmr Maʿdī'niŋ yakasın kapdı. Bunlar ol hāli görüp feryāda başladılar. ''Ey dev nā-bekār![292] Bizden ne istersin. Seni hapisden biz kurtardık. İmdi var git.'' dediler. Dev: ''Yok elbette ben sizi yerim.'' dedi.[293] ʿAmr gördi olmaz hīleye başladı: ''Baka ey Karnaduc![294] Beni yeme, bāri şunı ye. Zirā benim ne etim var. Hele

[291] Müstensih bu araya yanlış bir harf yazıp üzerini karalamıştır.

[292] Bu kelime yerine SÇ nüshasında "ağa" yazılıdır.

[293] Bu araya SÇ nüshasında "Zirâ ahdim vardır. Evvel niyyet eyledim ki beni halas edeni yedi iklim şah idem dedim bir kimesne kurtarmadı kaldım sonra ahd eyledim ki beni halas ideni yiyem dedim imdi ahdim yerine gelmeli sizi yerim deyüp bunlara sarıldı." (82b). Bu ifadeler incelediğimiz nüshada yoktur.

[294] "Kardanuç" her iki nüshada da yoktur. İÜ nüshasında "kardaş" yazılıdır (112a).

anıŋ eti çok.'' dedi. ʿAmr Maʿdī: ''Yok benim etim zehirlüdür, yılan sokdı. Ol ʿayyārdır eti tatludur.'' dedi. ʿAmr: ''Yok yalan söyler. Asıl benim etim zehirlüdür. Görmez misin kurudum gitdim?'' der. Dev de hayrān kaldı. Bunlar bu hālde iken Hamza haberdār olup yetişdi. Devi katleyleyüp bunları halās eyledi ve ol māldan bunlara dahi hisse verüp cümle beglere üleşdirdi. Andan Mehcūr'uŋ hātūnun getürüpdi. ''İmdi ey Nigār! Beglerden kimi istersin?'' dedikde ol hātūn bakup İstefenos Yunanī'yi isterin.'' dedi. Andan soŋra bir ʿālī düğün edüp

/112b/
murāda erişdiler. Andan ol kalʿaya bir beg koyup oradan göcüp kalʿa-ı Pūs'a geldiler. Bizim kıssamız bu arada tamām oldı.[295]

4 fi şehr-i Zilhicce fi yevmi Arefe 1083.

[295] İÜ nüshasında ''Mehcûr'un hâtununı getürdüp de imdi beglerden kimi istersen söyle sana alıvirelim dedi. Hâtun cümle begleri gözden geçirüp Estagnuş Yunanî'yi beğendi. El-kıssâ Server-i Rumî ol zamân muhtasarı düğün idüp bunları ber-murâd etmede bu cild dahi bunda tamam oldı. Bunu yazdım bî-vefâdur rûzîgâr/Ben ölürsem kala hattum rûzîgâr. Hirkat'ül-hakîr Monla Mellah senete 1227 fî 9 zi'lkâde'' yazılıdır. SÇ nüshasında ''Ey nigâr bak beğlerimden kimi istersin seyreyle gör dedi. Banû gözden geçürüb Estagnuş beğendi. Andan bir muhtasarca düğün idüp ber-murâd eyledi. ... kal'aya bir beğ diküp geçüp kal'a-yı Pûs'a geldiler. İşte bu ciltde bunda tamam oldı. Sene 1282.'' şeklindedir.

SÖZLÜK

-A-

açmaz ko- olduğu gibi terk etmek, yüzüstü bırakmak : *''Ya ben açmaz koyayın mı?''* : 31b, 59a, 86a

açmazdan gizlice, sezdirmeden : ... *''Hoca duramayup yine açmazdan tebessüm ederdi ve ʿAmr'ıŋ sanʿatlarına taʿaccüb ederdi.''* : 24a, 27b, 54b, 97b

açuk açık : *''Sāhip-kırān-ı ʿĀlem baş açuk kol ʿuryān hūn-aʿdādan lāle renk pelenge dönmüş yanar.''* : 77b, 22b

ağa efendi, büyük, amir : *''... Mukallid Nev-civān ve atası Miskāl Şāh ve Reyhān Ağa Emīr ile buluşup görişdiler...''* : 2a, 10b, 26b, 29a, 29b, *30b, 33a, 33b,34b*

ağırşak (agurşak) iplik eğrilecek iğe takılan tahta yuvarlak : *''Kendüyi uyurken ol yerli ağırsak denginde taşıla kaldurup havā yüzünden götürüp giderken...''* : 69a

ağlaşma ağlaşma, ağlayış : *''...''Devletlü Sāhip-kırān amān kerem eyle Şāh'a kıyma.'' deyü ağlaşdılar.''* : 80b

ağ- çıkmak, yükselmek : *''Hemān dağa doğrı yukarı ağdılar.''* : 6a, 36a, 44a, 44b

ağsak aksak, topal : *''İçlerinde bir ağsak herīf var.''* : 12a, 12b, 13b, 14b, 15a, 16b

ağsa- aksamak, topallamak : *''Varup içeri getürdiler gördiler, bu da ağsıyarak geldi.''* : 14a, 13b

ahşam akşam : *''Kāfir ʿaskeri ahşamdan beri kalmayup...''* : 21b, 3b, 6a, 22a, *26a,* 44a, 45a, 45b, *42a, 42b,* 51b, 86a, 87a, 99b,

alarga git- uzaktan, açıktan gitmek, yaklaşmadan gitmek : *''Nihāyet şimdi anlarıŋ murādları alāt ve esbābdır. Hemān bezer buradan alarga gidersiz.''* : 21b

alay bağla- asker saf saf olmak, harb safı nizamına girmek : *''...ser-firāzlar ilerüye alay bağlayarak yüridiler.''* : 20b

alda- aldatmak, kandırmak, oyun etmek : *''Ben anı aldayın derken ol beni aldayup...''* : 27b, 51a, 55a, 55b

al- basmak, yenmek, istila etmek, kaplamak; Ele geçirmek, yakalamak, elde etmek. : *''El-kıssa aralarından altmış hamle hatā geçdi. Birbirin alamadılar.''* : 39a, 62b, 63a

alup ver- bir işin türlü yönlerini heyecan içinde düşünmek : *''Alup vermede birkaç gün murādına erdi.''* : 99b, 101a

ʿamele getür- yapmak, başarmak : *''Mehcūr laʿin de sihrin amele getürüp Zupūn'a eyitdi...''* : 109a

ana dek (değin) o zamana kadar : *''Sultānım biz bildügimiz bu herīf bu*

ana dek hiçbir nesne bilmezdi.'' : 12b, *40a*

ancılayın onun gibi, o kadar, öyle : *''Ben de ancılayın seni kafese koyup hapis edeyin göreyin.''* : 80b

and iç- yemin içmek, söz vermek : *''Elbette siz ʿAmr'sız deyü her birimize ol kadar tāziyāne çaldı ki ölüp gideyazdık feryād ede ede and içe içe çatladık, güçile inandı.''* : 23a, 97a

and ver- yemin, ahit, söz verme : *''Nuşirevān da and verdi. ''Hamza'yı seversen bana kıyma!''* : 78b, 23a

anda Orada; Onda, o hususta, o mevzuda; Oraya. : *''...Melik Şāh Kābilī cümle dilāverler anda idiler.''* : 9b, 13a, 20a, 28a, 32a, 35a, 42b, 43a, *30a, 30b, 31a, 35b, 36a, 37a, 41a, 42a, 43b,* 49a, 53a, 57a, 61a, 65a, 83a, 84b, 88a, 89a, 90a, 91b, 92a, 93a, 97a, 98b, 99b, 101b, 111b

andan Ondan; Ona; Sonra, ondan sonra; Ondan ötürü; Oradan; Onunla: *''Andan bir nāme yazup okla kalʿaya atdılar.''* : 2b, 5b, 6b, 7a, 8a, 8b, 9b, 10a, 11b, 12a, 12b, 15b, 16a, 17b, 18a, 18b, 19a, 20b, 22a, 24b, 25b, 27a, 27b, 28b, 30a, 32b, 34a, 34b, 35a, 36b, 37a, 38a, 39b, *26a,* 40a, 41a, 41b, 42b, 44b, 45a, *30a, 31b, 33b, 34a, 34b, 35a, 36a, 36b, 40a, 40b, 41b, 42a, 42b, 43a, 43b,* 46b, 49a, 49b, 51a, 53a, 53b, 55b, 56a, 57b, 58a, 59a, 60a, 61a, 61b, 62a, 64a, 64b, 65b, 67b, 68a, 68b, 69a, 69b, 72a, 78a, 79a, 80b, 81a, 83a, 85a, 87b, 88a, 88b, 91a, 92a, 93a, 94a, 95b, 98b, 101b, 103b, 104a, 110a, 110b, 112a, 112b

anlarcılayın onlar gibi : *''Sen de anlarcılayın ser-firāz olursun.''* : 72b

anuŋ-çün (anıŋ-çün) onun için : *''ʿAmr'dan havf ederim. Anuŋ-çün eyledim. Korkdum.''* : 23b, 40b, 52b, 56b, 59b, 88b

aŋa Ona; Onu; Onun için, ondan dolayı; Onun hakkında; Onca, ona göre; Onun, onun olsun, ona fedadır; Oraya. : *''... ol da bize yār olursa hoş olmazsa aŋa da bir tedārik görürüz.''* : 11b, 4b, 5a, 8a, 10b, 11b, 15a, 18a, 29b, 31b, 32a, 32b, 33a, 34a, 40b, *30a, 31b, 32a, 34a, 40a, 40b,41b,* 47a, 48a, 49b, 50a, 51b, 53a, 60b, 65a, 66a, 67a, 70b, 71a, 75a, 86a, 86b, 87b, 92a, 94a, 99a, 103b, 107b, 108b, 111b

aŋ- hatırlamak : *''İslām'a geldikden soŋra oralar aŋılmaz imān şerefine.''* : 94a, 37b, 40b, 49b

aplak (apşak, abşak, apışak, apışık) ayakları birbirine yakın ve bacakları açık olan : *''Ablakdır bacaklıca''* : 16a

ardınca arkasından : *''Ardınca ʿaskeri döküldi.''* : 6a, 2a, *7a,* 24a, 27b, 39a, 59a, 97a, 98a, 102a

ardınca gör- peşini bırakmamak, ardınca takip etmek : *''ʿAmr ardınca gördi.''* : 24a

ardınca ol- hevesinde, peşinde, arkasını bırakmamak : *''Hattā maʿzūl olan vezīr Hoca'ya hased edüp bir yerden rahne bulmak ardınca oldı.''* : 102a

arı temiz, saf, arı : *''... deyüp kendi arı abdest alup bār-gāh-ı İshāk'a girüp sabāha dek ʿibādet eyledi...''* : 60b

arkun (armak : yorulmak, yorgun düşmek) aheste, yavaş, ağır, sakin : *''Yorkun arkun ahşam oldukda...''* : 3b

arkuru (arkırı, arkurı) eğri, yan üstü, tersine, yanlamasına : *''Arkurı urduğun hıyar-ı ter gibi iki bölerdi.''* : 73a

arkuru ur- yanlamasına vurmak : *''Arkurı urduğun hıyar-ı ter gibi iki bölerdi.''* : 73a

artık (artuk) başka, fazla, artık, geriye kalan : *''Artuk söz olmadı meclis āhir olup herkes bār-gāhına gitdiler.''* : 59b, 2b, 5a, 42b, *39a, 39b*, 51b, 55b, 60a, 66a, 69b, 77b, 78a, 81a, 82b, 88b, 96b, 102b, 107a, 109a, 110a

asa ko- asıvermek, asıp bırakmak : *''Atların bir dırahta bend edüp tīğların ve tirkeşlerin asa komuşlar oturup bāde-nūş ederler.''* : 56b, 80b, 82a

aş yemek, çorba, yiyecek : *''Zirā hevāsı aş idi.'' : 42b*

aşağa aşağı : *''Bu kadar yıldır Hamza aşağa hāllu iken helāk etmeğe kādir olamadık.''* : 22a, 3a, 3b, 5b, 6b, 7a, 7b, 12a, 12b, 26b, 31a, 39b, 41a, *34a*, 58a, 63a, 67b, 77b, 79b, 87a, 92a, 96a, 98a, 110a

aşağa yukarı aşağı yukarı : *''Aşağa yukarı seyrederken ol mahalde...''* : 22b, 62b

aşurma aşırtma : *''ʿAmr bir muʿallak atup Şāh'ıŋ başından aşurı Bahtek üzerinde bulundı...''* : 46b

at arkasına gel- ata binmek : *''...dört kerre yüz biŋ İslām ʿaskeriyle at arkasına gelüp ...''* : 72a, 91b, 106b, 110a

ata ata, baba, büyük baba : *''Eyü hele atam duymamış kıssayı makāmında olup hayır devletim ata mizācımda biraz zaʿaf var.''* : 59b, 2a, 3a, 5b, 8b, 35b, *26a*, 40a, 40b, *37b, 42b, 43a, 43b*, 47a, 56a, 57a, 59a, 60a, 75a, 75b, 76a, 76b, 81b, 82b, 83a, 83b, 84a, 86a, 89a, 89b, 90a, 91a, 91b, 96a, 98a, 99a, 101b, 104b, 110b

attan devril- attan inmek : *''Hemān Āşkar'dan devrülüp zīn-zeber teskīn pür-teng kılup tekrār süvār oldı.''* : 92b, 87a

ʿavrat çek- kadın getirmek : *''Şimdi adıŋ ʿavrat çekdi olur.''* : 96a

ayağına düş- ayağına kapanmak, yalvarmak : *''Ne fā'ide kaçsaŋ da dursaŋ da oldı olacak meğer Hamza'ya karşu varup ayağına düşüp suçuŋ dileyesin.''* : 77b, *42a*, 51b, 52a, 52b, 64b, 77b, 106a

ayakdaş işlerini elbirliğiyle yapanlardan her biri : *''Şunda bir köy vardır giderken yol yaŋılup ayakdaşım yolu bulamadı.'' : 31a*

ayakın dur- (ayakın tur-) ayak üstünde durmak, ayakta durmak : *''Hemān Zupūn ve Saykalān ayağa durup...''* : 92b, 39a, 40a, *31a*, 84a, 92b

ayırt ol- fark, gâlib mağlûb belli olmak : *''Yarın tekrār buluşup ayırd olalım.''* : 40a, 56a, 56b, 57a, 59b, 60b, 62a

ayruk (ayrık, ayrug) Başka, diğer, gayri; Artık, bundan sonra, bir daha : *''Yok elime seniŋ gibi bir Banû-yı*

Cihān girdi. Ayruk anda ne maslahatim vardır.'' : 36a

azgaş- (azgış-) kızmak, kızışmak, azgınlaşmak : *''Kaytafā bunıŋ da kim olduğun bilüp söyleşerek azgaşdılar.''* : 39a, 61b, 72b

-B-

baŋa bana : *''Hemān bircek sen anı baŋa göster de seyirci düş.''* : 108a, 3a, 5b, 6b, 7a, 14b, 15a, 16a, 19a, 23a, 24a, 25a, 26a, 27a, 28a, 30a, 31a, 33a, 34a, 35a, 35b, 37a, 37b, 39a, 40a, 41b, 43a, 45a, 45b, *29b*, *30a*, *31a*, *33a*, *33b*, *34a*, *34b, 38b*, *39b*, *40b*, *41a*, *42b*, *43b*, 48a, 50a, 50b, 51a, 51b, 52b, 53a, 53b, 54a, 60a, 60b, 61a, 63b, 64a, 66b, 69a, 70b, 75a, 75b, 76a, 76b, 78b, 80a, 81a, 83b, 85a, 85a, 85b, 86a, 86b, 88a, 89b, 90a, 91b, 95a, 95b, 97b, 99a, 102b, 103b, 105b, 109b, 111a

bas- altetmek, yenmek : *''Hay Yezdān-perestler cümlesi gelüp bizi basdżlar!''* : 4a, 4b, 5b, 11a, 12a, 28a, 37a, 49b, 63b

baş açuk korkusuz, pervasız : *''Sāhip-kırān-ı ʿĀlem baş açuk kol ʿuryān hūn-aʿdādan lāle renk pelenge dönmüş yanar.''* : 77b, *38b*

baş aşağa eyle- (sal-) başını önüne eğmek : *''Nuşirevān hayrete varup baş aşağa eyledi.''* : 5b, 58a

baş getür- (başın götür-) başını kaldırmak, başını yukarı kaldırmak : *''Kaytafā baş getürüp...''* : 14b, 10a, 35a, 41a, 49a, 58a, 65a, 69b, 98b, 104b

başın kaldır- belirgin durum göstermek: *''Güneş kulle-i Kaf'dan baş kaldırup ʿālem nūr-ı Yezdān'la doldı.''* : 61a, *28a*

baş ko- can feda etmeye razı olmak; saygıyla baş eğmek : *''ʿAmr, Şāh karşusunda baş koyup duʿā eyledi.''* : 70a, *38a*, 66a, 70a, 94a, 103a

baş kurtar- ölümden kurtulmak : *''Pelīd it cānlu melʿūn cümlesinden baş kurtarmış.''* : 107b, 109b

baş oyna- hayatını tehlikeye atmak, canını feda etmekten çekinmemek : *''Eger bu baş anıŋ olaydı Yezdān-ı pāk hakkı çün bu meydānda çok baş oynardı.'' deyüp çıkup gitdi.''* : 88a

baş ve cândan çık- : ölümü göze almak, bu uğurda ölmek : *''Āhir bu yolda baş ve cāndan çıkam.''* : 55a

başa kak- başa kalkmak : *''Şimdi bu kadar halk ortasında bizi azarlayup başımıza kakarsa nice olur şermsār oluruz.''* : 59a

başa yazılan kader, alın yazısı : *''Saŋa olacak baŋa olmaz. Başa yazılan gelür.''* : 85b

başı kaba ol- başı açık, başı kabak : *''Yine server ceng meyīnden mest olup bir yol başından Firudun ışıgın çıkarup başı kaba oldı...''* : 74b

başın ye- ölümünü aramak : *''Başın yiyecek idi.''* : 96a

başına toprak yazıklar olsun : *''Toprak seniŋ başıŋa ki şimden gerü eliŋden saltanatıŋ dahi gitmesi yaklaşmışdır.''* : 100a

başına üş- başına üşüşmek : *''''Hay Baba Hindi! Hoş geldiŋ.'' deyüp başına üşdiler.''* : 28b, 6b, *41b*, 50b, 101a

başra (başıra) başına : *''ʿAmr'ıŋ başıranı bekleyüp safā ile yeyüp musāhabet ederken dārū ilişüp ʿAmr yıkıldı.'' : 31b*

beg (bek, big) ileri gelen, sözü geçen : *''Hamle ile begü belli olur.''* : 42a, 10a, 10b, 12a, *7b*, 16b, 20b, 31b, 34a, 36b, 37a, 40a, 42b, 44a, *36a*, *37b, 38b, 40b, 43a*, 43b, 46a, 47b, 48b, 49a, 49b, 50a, 55b, 56a, 58a, 58b, 59a, 59b, 60b, 61a, 61b, 63a, 64b, 65a, 65b, 67b, 69a, 69b, 72a, 72b, 73a, 73b, 79a, 81b, 84b, 89b, 91b, 92a, 93a, 93b, 98b, 105a, 105b, 106a, 108b, 109a, 110a, 110b, 111b, 112a, 112b

bellü belli, açık, aşikâr : *''Zirā hemān erlik sehādan bellüdür.''* : 11b, 46b, 105a

beze- süslemek : *''Kamu başdan başa dünyā bezendi.''* : 36a, 71b

bez- bıkmak, usanmak : *''Hemān bezer buradan alarga gidersiz.''* : 21b

bile (bilece) birlikte, beraber : *''Bile gelürken başıma bir hāl geldi.''* : 14a, 22b, 24b, 32a, 43b, *42a*, 46a, 56b, 84b, 100b, 106b

bilece birlikte, beraber : *''Sām sandalīsinde bilece oturalım.''* : 43a , 66b, 111b

bilekçik kelepçe : *''...halās olmak mümkin değildir ammā inanmazsanız elime bilekcik urun.'' : 33a, 33b*

bir kezden (bir gezden) birden, hep birden : *''Hemān Şāh iki tarafa kol saldı bir kezden yürüdi cümle ʿasker-i küffār.''* : 74a, *35b*

bir yol bir kere, bir kez : *''Hele Şāh'ım bir yol şu ʿayyārıŋ ʿaklını başına getürelim.''* : 25b, 4a, 25b, 33b, 39b, 40a, 47a, 48a, 55b, 57a, 59b, 62b, 72b, 74b, 88a, 106b

birbirin birbirini, birbirlerini : *''Tamām birbirin beğendiler ahşama dek ceng eylediler.''* : 44a, 4a, 39a, 39b, 62a

bircek (biricik) bir kerecik : *''Hemān bircek sen anı baŋa göster de seyirci düş.''* : 108a

birle ile : *''...nice yüz beglerden piyāde öŋüne düşüp taʿzīm ve tekrīm birle miyān-ı meydāna getürüp...''* : 61b, 10a, 81a

birlige bit- (yet-) birleşmek, bir olmak : *''... Hāk Teʿālā verse bize yār olsa birlige bitüp serā-perde-i Süleymānī'de bir yerde ʿişret eylesek...''* : 34b, 50a, 63b

bizcileyin (bizçileyin, bizcilin) bizim gibi : *''Şāhıŋ hezār bizcileyin kelpleri vardır.''* : 19b, 52a

boğazı ele ver- yakalanmak, yakayı ele vermek : *''...öyle bir kattāl ʿayyār'a ulaşup kazayla boğazı ele verecek olursam...''* : 23a, 5a

boğazın al- boğmak, boğazlamak : *''ʿAmr yanaşup boğazın aldı.''* : 12a, 95b

bolay kim (bolay ki) ola ki, belki, inşallah : *''...şuŋa bir ilāç eyle bolay kim yine bütün olaydı.''* : 7b, 13b, 17b, 20a, 45a, 45b, *33b*, *37b*, 49b, 50a, 91b

boynun ur- başını kesmek : *''...ben ʿAmr'ım demekle hammāl-zāde kurtarsa gerek ur boynun Şāh'ım ʿadalet eyle.'' : 44a*, 25b, 26b, *32a*, 55a, 80a, 86b, 99a

boyun burarak gez- boynunu bükerek gezmek : *''...şunda bunda boynın burarak gezerek ʿAmr'ıŋ çadırın görüp...''* : 45b

bozı kıl- bozulmak : *''Ya budur ki bozı kılursa da sā'iri küffārı yarup Kūhustān'a çekilüp gideler veya budur ki döğüşe döğüşe cümlesi kırılup şehīd olalar.''* : 92a

bucak köşe : *''Hoca ol şehre gelüp bir bucakda bir hücre bulup oturdı.''* : 101a

bulaş- (I) çatmak, sataşmak, duçar olmak : *''Begler Lenduhā'dan soŋra böyle ere bulaşmadım ʿaceb gürbüz pehlivāndır.''* : 44a

bulaş- (II) meşgul olmaya başlamak : *''Server varayın bir yol Kaytafā'ya bulaşayın.''* : 48a, 27a

bunca bu denli, birçok : *''Bunca rūzgārdır gördüŋ ve bildiŋ...''* : 70b, *39b*, 76a, 79a, 87b, 89b, 95a, 103b, 110b

bunda Buraya, burada: *''Benim cānım tende iken bunda kim getürdi?''* : 2b, 4b, 7b, 9b, 11a, 13b, 14a, 14b, 15b, 16a, 16b, 17b, 19a, 23b, 24b, 29a, 29b, 31a, 33b, 37a, 45b, *30b, 31a, 31b, 32b, 35b, 36a, 37a, 39b, 40a, 40b, 41a, 41b, 42b, 43a, 43b,* 47b, 48b, 50a, 51b, 53b, 54a, 55b, 57a, 61a, 68a, 81b, 84b, 88b, 89a, 90b, 91b, 92b, 95a, 95b, 96b, 100a, 102a, 102b, 107b, 108a, 108b, 110b

-C-

cân başına sıçra- çok korkmak : *''Mihr de ol hāli görüp cān başına sıçradı''.* : 6a, 20a, *38a*, 89a, 92a

cânıma geç- canına yetmek, canına tak etmek : *''Ben ʿAmr'ıŋ cefāsın çeke çeke cānıma geçmiş dersin.''* : 19a

cehûd yohsulı (cehûd, cahûd, cıfıt: Yahudi) : Yahudi yoksulu olmak : *''Bahtek de cehūd yohsulı oldı.''* : 30b

curcını (curcuna) kaba etleri oynatarak yapılan raks : *''...ben saŋa saz çalayım eğlenelim. Andan curcuna oynayayım.'' : 36b*

-Ç-

çağırt- yüksek sesle duyurmak, tellal tutup bağırtmak : *''Beriden kāfirler de işidüp ceng çağırtdılar ve birbiriyle el tutuşup ʿahidleşdiler ki...''* : 71a, 13b, 45b, *38a, 38b, 40a,* 50b, 71a

çak (cak, çağ, çah, çık) (I) Ta, tam, tamam : *''''ʿAmr'ı ise ācemidür, nesne bilmez.'' deyü çak kapu tarafına oturtmuşlar idi.''* : 12a

çak (II) vurarak yerleştirmek, sarsmak : *''Hāl böyle Ferruhzād'ı acıyup atası Mukbil yakasın çak edüp feryād eyledi.''* : 86a, 73a

çalma (çelme) yazma, çember de denilen baş örtüsü ve sarık : *''Başına sarı çalma sarınmış karīne ile bildi.''* : 87a

çal- (I) kamçı ile vurmak : *''Elbette siz ʿAmr'sız deyü her birimize ol kadar tāziyāne çaldı ki...''* : 23a, 12a, 35b, 88b

çal- (II) def, davul gibi müzik aletlerini çalmak : *''ʿAmr'ıŋ çaldığı kendüye katı hoş geldi.''* : 12a, 4a, 12b, 15a, 44b, *36b*, *41a*, 47b, 49a, 60b, 64b, 71b

çal- (III) vurmak : *''Hele sabāh oldukda Bahtek yerinden durup sakalın ol hālde görüp kendin yerden yere çaldı.''* : 32a, 33b, *32b*, 47a, 69b, 76a, 77b, 87a, 88b, 107a

çalup çağır- hem çalmak hem türkü söylemek : *''Bu çalup çağırsın.''* : 12b, 13b

çapüklük (çapmak : koşmak, hızlı hareket etmek) hızlı hareket ederek : *''Server-i ʿayyārān çapüklük ile kiminiŋ kellesin düşürüp çok adam sakat eyledi...''* : 9a, 29a, 30b

çeri (çerü) asker : *''Zirā sen anlardan çeri ʿayyārsın çokdan seni öldürürdüm ammā böyle fedāyī olduğuŋ içün kıyamadım.''* : 93b

çokdan çok eskiden : *''Çokdan seniŋ vasfıŋ işidüp görmeğe tahassürümüz var idi.''* : 43a, 24b, 33a, *42b*, *44a*, 60a, 82b, 93b, 110b

çokluk çok, pek çok, birçok, kalabalık etmek : *''Anlardan birkaçı çaldılar, çokluk beğenmedi.''* : 12b, 2a, 12a, 21a, 22a, 26b, 34a, 49b, 55b, 68b, 79a, 82a, 87b, 101a

çokça : daha çok : *''...āteş buŋuŋ ne vücūdun yaka ve ne libās yaka bu çokça mertebedir.''* : 52a, 86a

çöker- çökertmek, çöktürmek, oturtmak : *''Şāh'ım ne bakarsın buyur şu nā-bekārı çökersinler...''* : 46a

-D-

dağarcık meşin torba : *''Seniŋ aldığıŋ bir dağarcık parçasına tamaʿ eylemez.''* : *34a, 36b,* 48b

dağla- kızgın demirle damga vurmak : *''Şehr-i yār dā'imā düşmānlarıŋ böyle nazarıŋa eli bağlu ciğeri dağlı gelüp hor hakīr ola.''* : 53b, 81a

dahı (dağı, dahi, dakı) dahi, de; bundan başka, aynı zamanda, hem de, ve; başka, diğer; daha; daha ziyade, daha çok; henüz, hâlâ; sonra, bundan sonra, artık, bir daha; yine, yine de : *''Üzerimize gelmeleri mukārrerdir bundan soŋra dahi nice edelim.''* : 11a, 2a, 3b, 4b, 5a, 5b, 6a, 8a, *7b*, 11a, 11b, 13a, 13b, 14a, 15b, 17a, 19a, 19b, 20a, 21b, 24b, 25b, 26a, 26b, 27a, 27b, 28b, 29a, 33b, 34a, 34b, 35b, 37a, 37b, 38a, 38b, 39a, 39b, 40a, 40b, 41a, 42a, 43a, 43b, 44a, 44b, *30a*, *30b*, *31a*, *31b*, *32a, 33b, 34a, 34b, 35a, 36a, 36b, 37a, 37b, 38a, 38b, 40a, 41*a, *42b, 43a, 43b,* 46b, 47a, 48b, 49a, 49b, 50b, 51a, 52b, 55b, 56b, 57a, 57b, 58b, 59a, 60a, 61b, 62b, 64b, 65a, 65b, 67b, 69b, 70a, 70b, 72b, 73a, 76b, 77a, 80a, 80b, 86b, 88a, 88b, 90a, 90b, 91b, 92a, 93a, 95b, 96b, 97a, 98b, 99a, 99b, 100b, 102a, 102b, 103b, 104a, 105a, 105b, 106b, 107b, 108a, 111a, 111b, 112a

değir- (degür-) eriştirmek, yetiştirmek, ulaştırmak, duyurmak, bildirmek : *''Kaytafā'nıŋ selāmın degirüp olan musāhabetlerin hikāye eyledi.''* : 34b, 89a, 95a

degme Her, her bir, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele : *''Ceng gününde bunlara degme bir pehlivān mukābil olabilür mi?''* : 17a, 28a

değin kadar, dek, denli : *''...el-kıssa ahşama değin ceng eylediler.'' : 26a, 35b, 36a, 40a, 40b, 42b*

değmede Her yerde, gelişigüzel yerde; Kolay kolay, her zaman : *''Güzel ammā o da Yezdān-perestdir değmede bize andan dahi fa'ide ola...''* : 11b

değ- Ulaşmak, erişmek, dokunmak, isabet etmek; düşmek, yakışmak : *''Andan soŋra bize nöbet değmez.''* : 41b, 16a, 41a, 62b, 76b, 88a

dek kadar : *''Beriden Keyvān Kātil ʿaskeri sabāha dek birbirin kırup çok adam telef oldı.''* : 4a, 1b, 5a, 8a, 11a, 12b, 16b, 21a, 43a, 44a, 45a, 53b, 60b, 67a, 80a, 87b, 93b, 103b, 107a, 109b

dek dur- (tek dur-) uslu, sessiz, sakin durmak : *''Ey dilāver o da tek durmaz.''* : 31b, 80a

de- (di-) söylemek, demek : *''Di imdi, söyle görelim.''* : 15b, 2a, 2b, 3a, 3b, 4a, 4b, 5a, 5b, 6b, 7a, 7b, 8a, 8b, 9a, *7a, 7b,* 10a, 10b, 11a, 11b, 12a, 12b, 13a, 13b, 14a, 14b, 15a, 15b, 16a, 16b, 17a, 17b, 18a, 18b, 19a, 19b, 20a, 20b, 21b, 22a, 22b, 23a, 23b, 24a, 24b, 25a, 25b, 26a, 26b, 27a, 27b, 28a, 28b, 29a, 29b, 30a, 30b, 31a, 31b, 32a, 32b, 33a, 33b, 34a, 34b, 35a, 35b, 36a, 36b, 37a, 37b, 38a, 39a, 39b, *25b, 26b,* 40a, 40b, 41a, 41b, 42a, 42b, *27b,* 43a, 43b, 44a, 44b, 45a, 45b, *29b, 30a, 30b, 31a, 31b, 32a, 32b, 33a, 33b, 34a, 34b, 35a, 35b, 36a, 36b, 37a, 37b, 38a, 38b, 39a, 39b, 40a, 40b, 41a, 41b,42a, 42b, 43a, 43b, 44a,* 46a, 46b, 47a, 47b, 48a, 48b, 49a, 49b, 50a, 50b, 51a, 51b, 52a, 52b, 53a, 53b, 54a, 54b, 55a, 55b, 56a, 56b, 57a, 57b, 58a, 58b, 59a, 59b, 60a, 60b, 61a, 61b, 62a, 62b, 63a, 63b, 64a, 64b, 65a, 65b, 66a, 66b, 67a, 67b, 68a, 68b, 69a, 69b, 70a, 70b, 71a, 72b, 73a, 73b, 75a, 75b, 76a, 76b, 77a, 77b, 78a, 78b, 79a, 79b, 80a, 80b, 81a, 81b, 82a, 82b, 83a, 83b, 84a, 84b, 85a, 85b, 86a, 86b, 87a, 87b, 88a, 88b, 89a, 89b, 90a, 90b, 91a, 91b, 92a, 92b, 93b, 94a, 94b, 95a, 95b, 96a, 96b, 97a, 97b, 98a, 98b, 99a, 99b, 100a, 100b, 101a, 101b, 102a, 102b, 103a, 103b, 104a, 104b, 105a, 105b, 106a, 106b, 107a, 107b, 108a, 108b, 109a, 109b, 110a, 110b, 111a, 111b, 112a

demren (temren) okun ucuna geçirilen demir ya da kemik parça : *''Mukbil'iŋ terkeşinde bir çatal demrenli ok bulup elinde tutardı.''* : 6b, 10b

demür (temür) demir : *''İsfendiyār-ı Rūyīn-ten elinden ʿāciz olup āhir hīle ile bir çatal demür tellü okıla gözlerin urup helāk etmişdir.''* : 60a, *25b,* 42a, 44a, 67b, 71b, 74a, 80b, 107b, 111a, 111b

demür dağ geçilmesi zor olan dağ; **mec.** yenilmez, yenilmesi zor olan kişi için kullanılır: *''Kaytafā bir demürden dağdır. Gürz ve nīze kār etmez.''* : 42a, 71b

demür hisâr yıkılmaz kale, yıkılması zor kale : *''Bugün [dağ] demür hisār olsa benim hamleme tākat getürmez...''* : 5b

denk (deng, dek) eş, benzer : *''Kendüyi uyurken ol yerli ağırsak*

denginde taşıla kaldurup havā yüzünden götürüp giderken...'' : 69a

depele- çiğnemek, ezmek, öldürmek : *''Ol üç cellādı ben depeledim...''* : 46a, 109a

depere tepesine : *''Depere urduğun atıyla dört pāre kılup muharref urduğun başıla bir kol havāya perrān olurdı.''* : 73a, 76a

depere ur- tepesine vurmak : *''Depere urduğun atıyla dört pāre kılup muharref urduğun başıla bir kol havāya perrān olurdı.''* : 73a

depme ur- tekmelemek, tekme atmak : *''Kız eleminden Serhenk'e bir iki depme dahi urdı.'' : 35a,* 100a

dernek (ternek) dernek, cemiyet, işlerini konuşmak için ulusun toplandığı yer : *''...bundan soŋra Şāh'ıŋ dernegin dağıtmak gerekür.''* : 69b, 82a

devşir- (dirşür-, derşür-, degşür-) derlemek, toplamak, bir araya getirmek : *''...Serhenk ʿAyyār'ıŋ ne kadar mālı var ise devşirüp enbān-ı Kiramiyye'ye saldı.'' : 35a, 39a,*70a

deyü (diyü, diyi) diye : *''...yine yerine yapışmak kābil ola deyü melʿūnuŋ mühmelātın...''* : 10b, 3b, 4b, 5a, 6b, 9b, 10b, 12a, 12b, 13b, 15a, 16b, 18b, 20a, 23a, 24b, 26a, 27b, 28a, 33b, 34a, 34b, 45a, *29b, 30b, 31b, 32b, 37a, 37b, 39a, 41a, 43a,* 46a, 47b, 48b, 50b, 51b, 53a, 54a, 56a, 58b, 59a, 59b, 60a, 63a, 64a, 67a, 70a, 78b, 80b, 81b, 82b, 83a, 88b, 95a, 97b, 100a, 100b, 102a, 104b, 105a, 110b

diŋ imdi haydi, haydin bakalım : *''Sāhip-kırān baş götürüp diŋ imdi''* : 10a, 20b, 39a

dibelik (dibelek) büsbütün, tamamıyla, ebedi : *''Bahtek'iŋ sögdügin görüp dibelek yavuzlanup bir yol bire değnek eyledi.''* : 33b, 76a, 86a

dilek et- (dilek eyle-) dilemek, ricâ, niyâz etmek, şefâat etmek: *''Seni Şāh'dan dilek edeyin.''* : 3a, 86b, 104a

diŋ dinlemek : *''Yok ben anı diŋdim eyü biliyor.''* : 12b

diŋel- ayakta durmak, ayağa kalkmak : *''Ol kadar ki yine güneş kubbe-i feleğe diŋeldi.''* : 61b

diŋele kal- ayakta kalmak : *''Hoca yalnız diŋele kaldı.''* : 78a

diŋi (diŋü) dinleme, kulak verme : *''Yok ben anı diŋdim eyü biliyor.''* : 12b

diŋle- dinlemek : *''Şimdeŋ gerü bir bir çalıŋ diŋleyüp kankınız eyü çalar göreyin.''* : 12b, 22b, 23a, 68b, 69a

diŋlen- dinlenmek : *ʿAsker de diŋlendi.''* : 44b, *40b*, 56a

diren- direnmek, karşı koymak : *''ʿAmr hiç yerinden direnmeyüp gelene reml edüp lāf u güzāf-ıla vāfir māl cemʿ eyledi.''* : 52a, 22a

ditre- (titre-) titremek : *''Ruhbānlar da bu kıssayı duyup korkularından titreşmeğe başladılar.''* : 98a, 45b

dokun- (I) isabet etmek, düşmek : *''Gürz Mihr'iŋ durduğı taşa dokunup āteşler saçıldı.''* : 6b, 15a, 38a, 42a, 92b, 98a, 98b

dokun- (II) karşı koymak, karşı durmak : *''Hattā kalʿanıŋ bir kapusına Zupūn bir kapusuna Saykalān ve bir kapusuna Eba ʿÖmer-i Habeşī yaklaşup taş ağaç dokunmaz oldı.''* : 92b

dolayı etraf, çevre : *''...cengci tīğ-ı zerrīn ʿaded-keş dilāverler kat-ender-kat durdular dolayı gözden geçürüp kendüniŋ bu cemʿiyyetin görüp...''* : 72a

döğ- (I) dövmek : *''Tu hay meded eyü döğmedin ol sakadı!''* : 14a, 19a

döğ- (döğül-) (II) çalınmak, yüksek ses çıkarmak (davul gibi şeyler) : *''Safā el verüp tabl-ı şād-mānī döğüp şengler eylediler.''* : 22a, 44b, 60b, 71b

döküle kal- topluca elde edilmek : *''Yine bu kadar māl [u] menāl ve bār-gāh-ı penā-gāh ve hıyem u har-gāh döküle kaldı.''* : 21b

dökül- birden topluca inmek : *''Ardınca ʿaskeri döküldi.''* : 6a, 3b, 22b

dön- (I) naklolunmak : *''Ol gün dönicek mahālde server eyitdi.''* : 60b

dön- (II) vazgeçmek, feragat etmek : *''Aradan dönicek karavaş olur''* : 43b

döşe- (töşe-) döşemek; yatak, örtü gibi şeyleri yaymak, sermek : *''Baʿdehu simāt çekilüp divān taʿāmı yenüp andan sümāt kalkup bisāt ʿayş döşenüp ʿişrete başladılar.''* : 59a

döyme- (doyma-) dayanamamak, katlanamamak, tahammül edememek : *''Ammā ʿinād edersen bu kalʿa benim ʿaskerime döymez.''* : 3a

düğüne oku- düğüne davet etmek : *''Beŋim sizi düğüne okumağa gelmedüğüme biz de sizcileyin oğul yetişdirdik ki bu mahālde fā'ideniz ola.''* : 89b

düş ol- (tuş ol-) karşılaşmak, rast gelmek : *''Ey Şehr-i yār rūzgārda ben şöyle bir hasma düş oldum.''* : 107b

düşlenme- üzerine düşmemek, fazlaca meşgul olmamak : *''Benim aslā şikâyetim düşlemeyüp...'' : 30a*

düzen ver- akort etmek : *''Bunlardır oturup sazlarına düzen vermeğe başladılar.''* : 12a, 12b

düzme uydurma, sahte : *''Andan kendi sūretine koyup beline düzme hançerlerin sokdı...''* : 53b

düz- dizmek : *''Kılur düzdi ecel biŋ dürli tedbîr''* : 74a, 65b

-E-

eğlen- vakit geçirmek, beklemek, kalmak, oyalanmak, durup dinlenmek : *''Hemān eglenmeyüp gelesin bizi bu belādan kurtarasın...''* : 18b, 49a, 95b

eğri kötülük, fenalık : *''Şāh Hoca'ya eğri geri bakup...''* : 79b

eğri geri bak- kötü düşünce ile bakmak : *''Şāh Hoca'ya eğri geri bakup...''* : 79b

eksiği olma- ilgileneceği şey değil, nesine gerek : *''Hadd-i zātında Mihr Nigār'[a] da haber verdiler. ''Ataŋ Şāh esīr olup şöyle cefādadır.'' dediler. Mihr'iŋ eksiği olmadı:''* : 81a

el (il) halk, kendisine yabancı olanlar, başkası : *''El taʿāmın yimeğe havf ederin.''* : 25a, 7b, 43a

el bir et- el birliği yapmak : *''İşte nāme göndermiş ki siziŋle el bir edüp Hamza'yı ve tevābiʿ ortadan götürelim çünki siziŋle dahi mābeyn imiş.''* : 105a

el kavşur- (kol kavşur-) el kavuşturmak, elpençe divân durmak : *''Cemāli āfitāba beŋzer baş koyup karşusunda el kavşurup durdı.''* : 66a

el ur- yapışmak, dokunmak : *''Kaytafā kemerine el urmuş.''* : 38b

el ver- yardım etmek, fırsat vermek, husûl bulmak : *''Beride Şāh dahi fırsat el verdi.''* : 4b, 22a, 23a, 81b

el yetiştir- el uzatmak, el sürmek, dokunmak : *''Mukallid'e bile el yetişdirdi.''* : 59b

ele getür- ele geçirmek, elde etmek, yakalamak : *''ʿAmr duyup āgāh ola soŋra ele getürmek müşkil olur.''* : 20a, 24a, 24b, 25b, 27b, 30a, 31a, 31b, 35b, *31b, 32a, 34a, 36a,* 48b, 51a, 51b, 54a, 91b, 97a

ele gir- ele geçmek, elde edilmek, yakalanmak : *''Mihr ele girmeyeceğin bildi.''* : 6a, 21b, *32b*, *36a*, 82a, 87b

elleş- tutuşmak, savaşa girmek : *''Zāhir meydānda ol dilāverle bir yol elleşdiŋ gördüŋ.''* : 59b

er (I) koca, zevç : *''Düğün ile kızı şehir içinden eri evine gö[tü]rüp giderken...''* : 96a, *29b*, *30a*, 95b

er (II) yiğit, erkek, kahraman, mürşit, eren : *''Sağış erenleri yine kol kol olup...''* : 20b, 8a, 28a, 34b, 36a, 37b, 39a, 39b, 40b, 41a, 42b, 43a, 44a, *30a*, 50a, 53a, 59b, 65a, 67b, 69a, 86a, 94b, 96b, 108b, 109a, 111b

eren erler, yiğitler, kahramanlar : *''Erenler ortasında ol birilerinden ne farkıŋ olur.''* : 42a, 20b, 36b, 42a

eriş- yetişmek : *''Bu mahālde ʿAmr ʿAyyār erişdi.''* : 3a, *7b,* 39a, *25b*, 42b, *35b*, *36b*, *37b*, 86b, 87a, 112b

erlik (erlig) erkeklik, yiğitlik : *''İmdi ey şehzāde erlik oldur ki ...''* : 3b, 2b, 11b, 36a, 37a, 38a, 41b, 48b, 49a, 50a, 78a, 86a, 109a

erlik et- (erlik eyle-) insaniyette bulunmak, iyilik yapmak, yiğitlik göstermek : *''Çokdan Hamza ile erlik bahsin edüp ceddim Sām'ıŋ gürzün ve hizmet eyledügi Süleymān'ıŋ bār-gāhın murādım taleb etmek idi.''* : 33a, 4a, *7a,* 33a, 76b, 82b

erte (irte) ertesi, gelecek sabah, şafak sökme zamanı, yarın : *''Çünki ol gice geçüp erte oldı.''* : 35a, 44a

ertesi (irtesi) ertesi gün : *''Ertesi çadır ve otağa kaydında oldılar.''* : 22b, 45a, *31b*, *42b*, 60a, 81a, 84a, 85b, 89a, 91b, 98b

etek kenar : *''Hemān cebe eteklerini beline sokup hendeğe girdi.''* : 6a, 36b

et- ekmek : *''Serhenk nā-bekār tavuğuŋ obür yanın çeviriverdi ve öŋünde olan etmeği değişdi.''* : 25a

evlenliden beri evlendiğinden beri, evlendiğinden bu yana : *''Bre ʿAyyār*

sen evlenliden beri ʿādetce cerrār olduŋ.'' : 48a

eyde(r) söyleye, diye : *''...derken rāvī eyder ol mahalde...''* : 105a, 4b, 5b, 8a, 13b, 17a, 21a, 22b, 28b, 41a, 45a, *37b*, *39b*, *42a*, 50b, 56a, 61a, 67a, 75a, 78a, 79a, 82a, 85b, 90a, 91b, 92a, 97b, 102a, 105a, 107b, 111b

eyer kaşı (eyer komı) eyer üzerindeki ağaç : *''...yine miğferin başından çıkarup eyerin kaşına geçürdi...''* : 77b

eyit- söylemek, demek, anlatmak : *''Hoca eyitdi''* : 5b, 2a, 3a, 3b, 5a, 5b, 7a, 7b, 8a, *7a*, 10b, 12b, 14a, 14b, 15a, 17b, 18a, 23a, 23b, 27b, 28a, 29b, 30b, 31a, 31b, 34b, 37b, 39a, *25b*, *26a*, 40a, 40b, *27b*, *28a*, 44a, 44b, 45b, *29b*, *30b*, *31a*, *31b*, *32a*, *32b*, *33a*, *33b*, *34a*, *34b*, *35a*, *35b*, *36a*, *36b*, *37a*, *37b*, *38a*, *39a*, *39b*, *40a*, *40b*, *41a*, *41b*, *42a*, *42b*, *43a*, *43b*, *44a*, 46a, 46b, 47a, 48a, 48b, 49a, 49b, 50a, 51a, 53a, 54a, 54b, 55a, 55b, 60b, 63b, 65a, 65b, 66b, 68b, 70a, 75a, 77b, 78b, 80a, 81b, 82a, 83a, 84b, 85a, 86b, 88a, 88b, 89a, 89b, 90a, 91a, 91b, 94a, 94b, 95b, 97a, 99a, 100a, 102b, 105b, 106a, 106b, 107b, 108a, 109a, 110b

eylük (eylik) iyilik : *''Eylikden gayrı atam Sāhip-kırān seni katletmek istedi.''* : 87a, 49b

eyü iyi : *''Şāh'ım Hamza gene eyü olup safālamış.'' 7a,* 8a, 12b, 14a, 15a, 16b, 23b, 28a, 29a, 29b, 31b, 37b, 39a, *27b*, 44a, *30a*, *33b*, *36b*, *37a*, *37b*, *39a*, *41a*, *41b*, 47b, 50a, 54a, 58b, 63a, 76b, 79b, 87b, 88a, 92b, 95a, 109a

-F-

fır yansıma sözcük : *''Kāh kāh kendü de cūşa gelüp semāʿa girüp fır fır şöyle döner ki göz ermez...''* : 52a

-G-

geçende geçenlerde : *''Ben bu sözleri geçende söyledikde kimiŋiz kakıdıŋız, kimiŋiz masharalığa alduŋuz görüŋ imdi.''* : 21b, 27b, *32b*, 75b, 100a

geç- (I) yaşamak, ömür sürmek : *''Hayır nihāyet ben de zamānımda sāhip-kırān geçürün.''* : 16a, 28b, 37b, *30b*, *40b*, 55b

geç- (II) vazgeçmek : *''Ben andan geçdim.''* : 7a, *33b*, *35a*, *43b*, 69a

gelesi gelecek zaman : *''Herīfdir varup gelesi oldı ammā hiçbir eser zuhūr etmedi.'' : 31a*

gene yine : *''Eger bu kez gene eline girersem beni sağ komaz.''* : 9a, *7a*, *7b*, *31b*, *32b*, *36b*, *37b*, *38a*, *38b*, *39a*, *39b*, *40a*, *41a*, *41b*, *42a*, *42b*, *43b*

gerçek doğru, dürüst, hakiki, sahih : *''Bre ustalar gerçek şu adam siziŋ yoldaşıŋız mıdur?''* : 14b, 15a, 19a, 30b, 31a, 43a, *31b*, *33b*, *37a*, *37b*, *39a*, *40b*, 46b, 83b, 89a, 109a

gerçekle- onaylamak, tasdik etmek : *''İşte benim içün bahsedüp Hāce rencide olmuş anı gerçeklemeğe geldim.'' : 44a*

gerek mutlaka, muhakkak : *''Bugün gerekdür ki Alem-i Ejderha peykeri ve tabl-ı nakāre vesā'ir alāt-ı harb Sāhip-kırān'ı ellerinden alup...''* : 20b, 3b, *7a*, 10b, 13b, 15b, 16b, 20b, 23a, 26b, 31a, 32a, 34b, 37b, 40a, 40b, *27b*, *28a*, *30a*,

32a, 32b, 35a, 39a, 43b, 44a, 46b, 48b, 50a, 51b, 52a, 54a, 56a, 59a, 59b, 63a, 65a, 69b, 77a, 78b, 79b, 81b, 86b, 89b, 94b, 95a, 100b, 102a

getür- getirmek : *''Eger kendi işidüp hareket ederse ben de getüri ʿaskerim cemʿ edüp varuram.''* : 90a, *35b, 43b, 44a*

gice gece : *''Yarın gice bilmezüz kankımız gayib olur.''* : 84a, 1b, 3b, 5a, 17b, 18a, 31b, 32a, 34b, 35a, 36a, 41a, 45a, *30b, 32b*, 33a, *37a, 41b, 42a,* 52b, 59b, 60b, 61a, 71a, 80b, 83a, 84a, 84b, 85a, 85b, 86a, 89a, 90a, 91b, 93b, 97b, 98b, 106b, 107a, 108a, 109b, 110a, 110b

gidi deyyus, kaltaban, pezevenk : *''...kasığına rast gelüp gidiniŋ zātü'l-amūdın ve zengüleleri mikrās-vāri doğrayup''* : 6b, 7a, 10b, 22a, 30a, 31b, 33b, *33b*, *36b,41a,* 78b, 100a

girü geri : *''Andan hemān ağırlıkların girüye koyup ser-firāzlar ileriye alay bağlayarak yüridiler.* : 20b, 29a, 82a

göndür- uğurlamak, göndermek : *''Çık tahta otur yine seni vilāyetiŋe göndürür.''* : 79b, 81b, 101b

göre gör, bak, baksana : *''Göre nice kaçdı.''* : 9a, 2b, 4a, 8a, 9a, 10b, 13b, 23a, 24a, 24b, 26b, 27b, 31b, 37b, *34b, 41a*, 48b, 51a, 58b, 59a, 71a, 79b, 80a, 85a, 86b, 93a, 94a, 96b, 105b, 107b

görse göre, nazaran : *''Görse ol kız da bir maymun başlı kızdır.''* : 104b

götür- dayanmak, yüklenmek, taşımak, yukarı kaldırmak: *''Hemān ʿAmr yetişüp derdimez döndürüp omzına götürüp Sāhip-kırān nazarına getürdi.''* : 2a, 2b, 7a, 10a, 15b, 21a, 35a, 36a, 37a, 41b, 42b, 61a, 64a, 66b, 67a, 69a, 72b, 74b, 78b, 85b, 97b, 98b, 104b

götürü (götüri) bütün, tamam, toptan, hep, büsbütün : *''Andan götüri ʿaskerin kaldurup göç eyledi.''* : 92a

göz er- göz yetişmemek : *''...semāʿa girüp fır fır şöyle döner ki göz ermez ve ağzından ve yakarak āteşler saçılur.''* : 52a

göz karart- hiçbir şeyi göremez hale gelmek, ihtiyarını, iradesini kaybetmek : *''Āhir göz karardup piyāde sürdi.''* : 6a

gözi alası dört ol- gözü al taşı gibi açılmak : *''Gözi alası dört idi ki Serhenk bu sūretle gele helvā ala...''* : 29b

gözi iliş- gözüne çarpmak : *''Bahtek harām-zādeniŋ gözi ilişüp Hoca'nıŋ ol hāline muttaliʿ oldı.''* : 54b

güç zor : *''Gayba hüküm güç.''* : 15a, 65b

güm yansıma sözcük : *''...bir tabanca da Bahtek'e öyle urdu ki bār-gāhıŋ kubbesi güm güm ötdi.''* : 46b, 25a

güm eyle- yansımadan bileşik fiil : *''Serhenk alup yer gibi olup güm eyledi.''* : 25a

gümürden- homurdanmak : *''... Kaytafā yine gelüp meclis kenārına oturup gümürdenmeğe başladı.''* : 58a

gürle- yansımadan türemiş kelime : *''...ol Kahramānī gözleri taşup hūne döndi ve göğsi çifte kösler gibi gürleyüp sadālar verdi.''* : 37a, 98a

gürbüz sağlam, güçlü, iri : *''Ammā ʿaceb gürbüz herīf deyüp...''* : 16b, 44a

gürültü yansımadan türemiş kelime : *''Ol gürüldüden ʿAmr uyanup yerinden sıçradı.''* : 98a

güt- izlemek, takip etmek, riayet etmek, kollamak : *''Yezdān-perestlerin gene gayretiŋ güder.'' : 43b,* 37a

güyegü (güyegi) güvey, damat : *''Düğün halkınıŋ kimi kapuya yığılup kimi Kayser'e kimi kızıŋ babasına ve güyegüye seğirtdiler.''* : 96a

-Ğ-

-

-H-

haber uçur- acele, hızla haber göndermek *: ''Devletim ata ben giderem eger İbrāhim'den yine bir hareket olursa baŋa haber uçurasız.''* : 91b

hakla- hakkından gelmek, hınç çıkarmak, öç almak : *''... bu tarīk ile gelüp pehlivānı haklamak istersin.''* : 15a, 12a, 18a, *43b*, 50b, 70b, 90a, 109a

hay (hay huy) ha, asla, sakın, sakın ha; aman, meded, eyvah; vay; hah, tam, işte : *''...ehl-i divān ayağa kalkup hay huy kopdı.''* : 47a, 14a, 24a, *33a*, *39b*, 53b, 64a, 87b

hay hay isteyerek, seve seve anlamında : *''Fettāh-ı Mısrī yanında elinde bir tahta hay hay akçe alurdı.''* : 28b, 52a

hele madem, madem ki : *''''Āferīn!'' edüp hele gelüp Mihr'e ve yanında olan beglere buluşdı.''* : 8a, 3b, 10a, 15a, 25a, 25b, 27a, 27b, 30b, 31b, 32a, 34b, 36b, *34b*, *38a, 39b, 40b,* 48a, 48b, 49b, 51a, 54a, 57a, 58b, 59a, 59b, 61a, 65b, 66b, 67b, 68b, 69a, 80a, 80b, 88b, 100b, 106a, 106b, 107b, 108b, 110a, 111b, 112a

hendek kes- hendek açmak, kazmak : *''...ol dağıŋ dibine hendek kesüp oturdılardı.''* : 5b, 8a

-I-

ır (ıru, yır) nağme, hava : *''Hemān iki cānibden gümbür gümbür kösler çalunup tabl-ı nakāreler döğülüp zurnā ve nefīrler ecel ırların ırlayup ʿâlem velvele ve lerzân ile doldı.''* : 71b

ırak uzak : *''Davudī nefesile ırakda oturan duran ağızların açup kaldılar.''* : 12b, 24a, 29b, *33b*, *35b*, 53a, 53b, 75a

ırla- (yırla-) şarkı söylemek, teganni etmek : *''...nefīr ecel türküsün ırlayup kürre nayların ağardup...''* : 44b, 71b

ırzı yıkıl- : gururu yıkılmak : *''Yok yere ʿırzıŋız yıkılup her biriŋiz tālib olmaŋ.''* : 36b, 37b, 40a, 47b, 56b, 58a, 58b, 59a, 108b

ısmarla- Tenbih etmek, tavsiye etmek : *''Zirā Emīr-i Merdān ısmarlamış idi.''* : 42a, *43b,* 52b, 94a

ışık demir başlık, miğfer : *''...on iki aynalı Gerşasb Āhen-dest siperin keffine salup ve Feridun ışıgın giyüp...'' : 28b,* 74b

-İ-

içerü içeri : *''Ol mahālde içerüden bir hūb sūret Nigār-ı ʿālem çıkdı.''* : 110b,

5a, 13b, 14a, *35a*, *38a, 38b,* 49a, 110a, 110b

içre içinde, arasında : *''Serhenk öŋüne düşüp ikisi içre ʿaskerden çıkup bir cānibe çekilüp gittiler.'' : 30b,* 64a

idügi (idigi) olduğu : *''...Lehresb gayret edüp ileri vardıkda Emīr kim idügin bilmeyüp hamlesin menʿ etdükden soŋra bir tīğ urup iki biçdi.''* : 75a, 16b, 110b

iki biç- ikiye biçmek : *''... Lehresb gayret edüp ileri vardıkda Emīr kim idügin bilmeyüp hamlesin menʿ etdükden soŋra bir tīğ urup iki biçdi.''* : 75a

iki böl- ikiye bölmek : *''Arkurı urduğun hıyar-ı ter gibi iki bölerdi.''* : 73a

il eyle- barış yapmak: *''İmdi kalʿayı baŋa yine ilicek eyle teslim eyle.''* : 3a, 19a

ileri gel- ortaya çıkmak, öne çıkmak, meydana çıkmak : *''Āhir Serhenk'e bir mikdār itminān gelüp ileri geldi almağa.''* : 29b, 26b, 61b, 104a, 111a

ilet- götürmek, yerine ulaştırmak, eriştirmek : *''Seni ataŋ Şāh'a ileteyin.''* : 5b, 8b, 22b, 23b, 27b, 46a, 81a

il- dokunmak, geçmek, ilişmek, etkilemek, tutulmak, takılmak : *''...musāhabet ederken dārū ilişüp ʿAmr yıkıldı.'' : 31b*, 7b, 54b, 87b

ilmek (ilmik) iğreti düğüm, ilmik : *''İlmik boğazına geçüp asıla kaldı.''* : 98a

imdi şimdi : *''İmdi gel, teslim ol.''*: 5b, 7a, 10a, 11a, 15b, 16b, 18b, 20a, 20b, 21b, 24b, 26a, 35b, 39a, 42a, 43a, 43b, 44b, *30a*, *30b, 32a*, *35a, 36a*, *36b, 39b*, *42b, 43a,* 47a, 48b, 51b, 52b, 55b, 57b, 62a, 63a, 64a, 64b, 66a, 66b, 67b, 68b, 69b, 76a, 78b, 81a, 84b, 87a, 94b, 99a, 102b, 103a, 105b, 107b, 111a

iŋende (İŋen) çok, pek, daha çok, gayet, ziyade : *''İŋende kemer zencir karış karış uzayup sadālar verdi.''* : 62b

ipe ur- ipe takmak, dizmek : *''Hançerleri ağaçdan bir ipe uracak şeyi kalmamış.''* : 55a

ir- (er-) ulaşmak, yetişmek : *''Gelüp irişüp ʿAbbās bu kadar ʿaskeriyle...''* : 9b, *7a*

iskemle (iskemlü) kürsü : *''ʿAmr'a ''Hoş geldiŋ!'' deyü altına iskemle kodılar. Geçüp oturdı.''* : 70a

iş geç- kötülük yapmak : *''Hey Dirīgā bu ʿayyār baŋa çok iş geçdi.''* : 50b

iş it- (işler eyle-) kötülük yapmak; iş yapmak, bir şey yapmak; âdet etmek : *''ʿAmr gelmiş ve Şāh ile Bahtek'e şöyle iş etmiş.''* : 48a, 7a, 10b, 31b, 32a, 32b, 41a, 42a, *32b, 39a*, *39b,* 49b, 52b, 70b, 75a, 94b, 102b

işkil al- şüphelenmek, şüpheye düşmek : *''Zirā şāyed Serhenk: ''İşkil ala.''* : 51b

işle- yapmak, imal etmek : *''Eyü sükkerī helvā işlerdi.''* : 28a, *30b*, *34b, 35a*

-J-

-

-K-

kaba büyük, iri, kocaman : *''Bir kaba hasır üzerine örtüp ʿüryān bıraktı.''* : *35a, 38a*

kaçan ne zaman, ne zaman ki : *''Ey melʿūn kanı bu didüğüŋ kaçan olur.''* : 22a, *40a*, 54b, 59a, 67a

kafasınca (Askerî terim) ileri kol, ileri taraf, öncü kuvvet : *''Orta safa Emīr-i Merdān ve kafasınca ser kaplanları Melik Behrām-ı Kürd Hakanī ve Melik Behmen Kūhistānī...''* : 20b, 21a

kağan arslan kızmış, kükremiş, çok öfkeli (arslan, kaplan): *''Her bir dilāver kağan arslanlar gibi küffārı öŋlerine katup bölük bölük sufak sufak edüp kırarlardı.''* : 74b

kakı- öfkelenmek, kızmak, darılmak: *''Zupūn kakıyup hendege yüriyüş eyledi.''* : 8b, 21b, 42b, *34b*, 59a, 76a, 94b

kak- (I) kalkmak, kabarmak : *''Çekilmekden kemānıŋ bağrı kakdı''* : 74b, 2a

kak- (II) çalmak, vurmak, saplamak **:** *''...can havliyle kendüyi bir cānibe atınca tīğıŋ ucı g.tüne ilişüp yardı. ''Bre kakudı!''* : 87b

kal- itibar göstermek, bakmak : *''Oğlum hele sen bunuŋ etdügine kalma zirā şimdi bunuŋ ʿāklı perīşāndır.''* : 80b, 2b, 3a, 5a, 8b, 19b, 54a, 75b, 81a, 81b, 82b, 105b

kamu (hamu) bütün, hep, her, hepsi : *''Kamu başdan başa dünyā bezendi.''* : 36a, *28a*, 71b

kanda nerede, nereye : *''Ey Zupūn bīdin cān elimden kanda halās edesin?''* : 9a, 2a, 13a, 14a, 16b, 17b, 19b, 29a, 31a, 34a, *30a, 30b*, 33a, *35a*, *35b, 37a*, 56a, 58b, 65a, 69b, 78b, 81b, 85a, 87a, 89b, 95b, 97a, 100a, 102b, 103a, 106b, 107a, 107b, 110b

kandalığı (kandeliği) nerede olduğu : *''Kendileri şehre girüp kandalığından haber aldılar.''* : 95b

kanı hani, nerede : *''Kanı karındaşım Hamza?''* : 9a, 2a, 22a, 41b, *34a*, 47a, 78a, 106b

kankı (kangı) hangi : *''Şimdeŋ gerü bir bir çalıŋ diŋleyüp kankıŋız eyü çalar göreyin.''* : 12b, 15a, 36a, 43b, 65a, 65b, 84a, 85a, 111a

kapa kapa gelişigüzel, özensiz : *''Āhir bir gün kendüyi bir remmāl sūretine koyup küffār ʿaskeriniŋ içinde oturup başladı kapa kapa çağırup...''* : 50b

kara yer yeryüzü, toprak, zemin : *''Ey şerr işiŋ peyki ve kara yeriŋ boynuzlı geyiği...''* : 17a

karaca karaması : *''karaca kuraca''* : 16a

karaŋu karanlık : *''Hamza gice karaŋusında artuk nice olduğun bilemeyüp öldi kıyās edüp naʿra urdı ki...''* : 107a

karavaş cariye, hizmetçi : *''Aradan dönicek karavaş olur''* : 43b

karındaş kardeş : *''Hamza'nıŋ karındaşları idi.''* : 8b, 9a, *7b*, 10a, 34b, 39b, 43a, *37a, 43b*, 63b, 66a, 69a, 72b, 73b, 74a, 75a, 75b, 76a, 82b, 90a, 90b, 107a

karışup katış- birbirine girmek, birbirine karışmak, hercümerç olmak : *''... ehl-i İslām'ı karşulayup birbirine karışup katışdılar.''* : 20b

katı çok, çok fazla, pek şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayet : *''Ammā katı zebūn idi.''* : 8b, 12a, 20a, 20b, 23b, 28a, 29b, 33b, 45a, *32a*, *32b, 35b*, *40a, 40b*, *42b, 43a*, 69a, 74a

kaydın yi- kaygısını çekmek, endişe etmek : *''Kaydın yimeğe komayup sıkdı.''* : 12a

kaydında ol- kaygısında olmak : *''Ertesi çadır ve otaga kaydında oldılar.''* : 22a

kayırmaz (kayurmaz) beis yok, zarar vermez, önemi yok : *''Kayırmaz dost bir bālā-ı dostdur öyle olur.''* : 59b

kendüye kendisine : *''ʿAmr'ıŋ çaldığı kendüye katı hoş geldi.''* : 12a, 12b, 18b, 22b, 25b, 32a, 34b, 37b, *25b*, 42a, 42b, *27b*, *28a*, 45a, 45b, *31b*, *34a*, 54a, 63b, 72a, 76b, 78b, 93b, 98b, 101b, 105a

kendüyi kendisi, kendisini : *''ʿAyyār-ı Cihān da kendüyi tezeyyün edüp teber-i bād-pāy-ı ʿAyyārı omuzuna urup...''* : 70a, 13b, 16b, 18b, 23b, 24a, 24b, 28a, 28b, 30b, 38b, 42b, 45a, 45b, *33a, 39a*, *41a*, 50b, 54b, 64a, 64b, 68b, 69a, 70a, 83a, 86b, 87a, 87b, 90b, 93b, 99b, 101a, 104a, 108b

kepenek keçeden yapılan kolsuz çoban yağmurluğu : *''Bir peştenin üzerinde bir mağara öŋünde bir çoban āteş yakmış karşusunda kepe sarılayup yatar.'' : 31a*

kesüp geç- (kesdürüp) bir baştan öbür başa yürüyüp, koşup geçmek : *''ʿAsker ortasından kesdirüp bunı kimse bilmez.''* : 87a

kıç arka, son : *''Yine kıçına dönüp Siyeh Şīr'iŋ üzerine uğradılar.''* : 78a, 39b, 62a

kıçın kıçın geri geri, geriye doğru : *''...Siyeh Şīr'iŋ ağzından burnundan kan atılup kıçın kıçın gidüp g.ti üstüne oturavardı.''* : 39a

kılıç koy- kılıçla hücum etmek, saldırmak, kılıçtan geçirmek : *''On biŋ dinç ʿasker ile bize kılıç koydı.''* : 5a, 63b, 95a, 96b

kırıl- helâk olmak, telef olmak, ölmek : *''Keyvān Kātil bütün gün cengde bu kadar ʿaskeri kırıldı.''* : 3b, 4a, 6a, 8b, 9a, 29a, 38b, 39a, 39b, 42b, 61a, 72b, 73a, 74a, 82b, 92a

kırkı yetmiş kırk yaşına ulaşmak : *''Ammā ne fā'ide sarhoş gāvur ʿāklı başında yok meğer kırkı yetmiş idi.''* : 96a

kır- öldürmek, yok etmek, imha etmek : *''Çok adamım kırdı.''* : 4b, 5a, 5b, 93a, 98b

kimesne kimse : *''Ya ʿAmr meydānıma bir gayrı kimesne girmesün.'' : 27b, 30a, 30b, 38b,* 65a

koca yaşlı, ihtiyar : *''Medāyin şehrinde bir koca helvācı var idi.''* : 28a, 28b, 30b, *30b*, 37a, 74a, 80a, 86b, 89b

koca eş : *''Bundan eyü kocaya mı varırsın'' : 41b*

koça düş- kucaklayıvermek, sarılıvermek : *''... Behrām'ıŋ gürz elinden fırlayup arkaya dokundukda at boynın koça düşüp ʿāklı gitdi.''* : 38a, 57b, 64b

koç- (koc-, koş-) kucaklamak, sarılmak, bağrına basmak : *''...ʿAmr'ı koçup gözlerinden ve sakalın öpdi.''* : 49a, 57b, 64b, 67b

kol taraf, yan, cihet : *''Ammā beriden ehl-i İslām'ıŋ bahadırları kol kol yürüyüp küffārı öŋlerine katup bölük bölük kovmağa başladılar.''* : 76b, 20b, 21a, 66a, 74a, 74b, 78a, 99b

kol sal- el ile işaret yapmak, el sallamak : *''Hemān Şāh iki tarafa kol saldı bir kezden yürüdi cümle ʿasker-i küffār.''* : 74a

kolayına gel- kendisine uygun duruma gelmek : *''Ol herīfi kolayıma gelüp şikār eyledim''.* : 15b, *33b*, 46b, 75a, 95b

kolçak kola ve dize geçirilen kılıf : *''...Rüstem'in ser-müzelerin giyüp dizlerine Feramuz kolçağın geçirüp...'' : 28b*

koma it- (koman eyle-) koymayın, bırakmayın komutunu vermek : *''Fağfūr-i Çīnī ol hāli görüp ʿaskerine komaŋ eyledi.''* : 73a, 87a, 95b

ko- (koy-) bırakmak, terk etmek; izin vermek, müsaade etmek, serbest bırakmak, salıvermek; alıkoymak; tesir ertmek, etkilemek: *''Niçün komadıŋız ki küffār ile döğüşe döğüşe ölem?''*: 2b, 4a, 7a, 9a, 12a, 27b, 38b, *37b*, *38a*, *40a, 40b*, *42a*, 40a, 46b, 48a, 53b, 56a, 61a, 64b, 70a, 73a, 78b, 81a, 85b, 86a, 87a, 92a, 94a, 95b, 97a, 99a, 104a, 109a

kon- yolcu bir yere inip oturmak, konaklamak : *''Yorkun arkun ahşam oldukda kalʿayı kuşadup kondılar.''* : 3b, 11b, 34a, 40a, 42b, 44a, 64b, 65b, 92a, 106a, 107b

kop- meydana çıkmak, zuhur etmek, neş'et etmek, çıkmak : *''...derken bir feryād dahi kopdı.''* : 5a, 8b, 11a, 45b, 47a, 64a, 87b, 88a

koş- arkadaş olarak vermek, eklemek, arttırmak : *''...Bahtek'e birkaç yüz adam koşup gönderdi.''* : 32a, *30b,* 81b, 89a, 104a

kötek baston, sopa : *''İt cānlu melʿūn kötek yemeğe itmānı yerinde çokluk aldırmayup...''* : 34a, 57b, 73a, 77a, 109a, 110a

kulaguz (kulavuz) kılavuz, rehber : *''...bir lālāsın kulaguz alup gice içinde ʿaskerden çıkup gitdi.''* : 86a

kulak tut- dikkatle dinlemek, kulak vermek : *''Şāh tarafına kulak tutdı.''* : 11a, 58a

kulak ur- Kulak vermek, dinlemek; önem vermek. : *''Kaytafā kulak urdı.''* : 12a

kumsulan- yaltaklanmak, tezellül etmek : *''Melʿūn ne lāzım idi senin*

Kaytafā gibi nām-dāra kumsulanup hil'at getürmek.'' : 32a, 34a

kuraca kuruca, zayıf : *''karaca kuraca'' :* 16a

kurı kabak zayıf ve kel olmak : *''Şimdi benim hemşirem olacak sacı biçikden bir oğlan yetişmiş. O da kurı kabak olup boyun uzatdı.''* : 76b

kurı elin salarak gel- : eli boş gelmek : *''Hemān kurı eliŋ salarak mı geldiŋ?'' dedi.* : 90a

kurs çörek : *''Üç dāne kursı çıkardı. Al bu kursıŋ birin bugün birin yarın birin de obür gün ye.''* : 53a, 54a

kuskun (kusgun) eyer, semer ve palanın arkasında bulunan ve hayvanın kuyruğu altından geçirilen kuşak : *''Kuskuna kuvvet ve kamcıya bereket! deyüp firār eyledi.''* : 9a

kuskuna kuvvet tabana kuvvet : *''Kuskuna kuvvet ve kamcıya bereket! deyüp firār eyledi.''* : 9a

kuvara çek- yellenmek : *''ʿAmr gördi cellādlarıŋ yakın dururlar. Bir kuvara çekdi. Cellādlar: ''Bre edepsizliği ko'' dediler.'' : 33b*

kuz güneş görmeyen serin yer : *''Bre şu gidiniŋ kuz bıçağı düşd[i] mi, yoksa nedür?''* : 7a

kuz bıçağı erkek üreme organı **mec.**: *''Bre şu gidiniŋ kuz bıçağı düşd[i] mi, yoksa nedür?''* : 7a

kütürdü (kütüldü) kütürtü, gümbürtü : *''Ammā eger ceng olmak lāzım gelürse bununla çok kütürdi olur.''* : 13b, 38b, 42b, 51a, 96a

-L-

-

-M-

mıngır para : *''Hemān kim ki birkaç mıngır verürse anıŋ muhibbīsin.''* : 48a

muşducı (muştucı, muştıcı) müjdeci : *''Şāhım Melik Kaytafā'dan muşdıcılar geldi.''* : 11a, 15b, 16b, 49a, 104a

-N-

nesne şey, nesne; bir şey, hiçbir şey : *''ʿAmr'ı ise ācemidür, nesne bilmez.''* : 12a, 12b, 14a, 15b, 19b, 30b, 31b, 45b, *31b, 36b, 38a, 40a*, 59b, 69a, 91b, 102a, 111b

neyle- ne yapmak : *''Seniŋ cemāliŋden dūr olmak istemezdik ammā neyleyelim.''* : 103b, 2b, 7a, 7b, 17a, 17b, 20a, 25b, 27a, 29a, 32a, 36a, *31a, 32a, 32b, 34a, 35b, 36b, 40b, 42b, 43a, 43b*, 56b, 59b, 62b, 64b, 67b, 68a, 75a, 75b, 79b, 81b, 84a, 85a, 89b, 90b, 96a, 97b, 100b, 103b, 109a, 109b

nice (niçe) nasıl; çok, birçok, hayli; çok kez; ne; ne zaman; kaç, ne kadar; hangi; ne vakte kadar : *''...Kayser-i Rum'uŋ iki yüz biŋ ʿaskerine karşu durup ʿāzīm maʿreke edüp nice yerinde zahmlar yiyüp...''* : 2a, 3b, 6a, 6b, 9a, 9b, 11a, 13a, 15a, 17a, 17b, 18b, 20b, 21b, 26a, 27b, 28b, 30a, 31a, 31b, *25b*, 42b, 44a, 44b, *32a, 32b, 35b, 36a, 36b, 40a, 40b*, 47a, 48a, 50b, 51a, 54a, 54b, 55b, 58a, 58b, 59a, 59b, 61b, 64a, 65a, 66b, 68b, 69a, 69b, 71a, 72b, 73a, 74a,

74b, 79a, 80a, 81b, 83a, 92b, 97b, 100b, 102a, 103b, 104a, 106a, 106b, 109a, 109b

nice ol- nasıl olmak : *''Atam Emīr'iŋ hāli nice oldı?''* : 3a, 5a, 8a, 10b, 14a, 23a, 24a, 31a, 36b, 45a, *29b, 31a*, 33a, *35a, 37a, 39a, 42b*, 51a, 55b, 56a, 56b, 59a, 63a, 63b, 69a, 70b, 77b, 82a, 92a, 98a, 99a, 100b, 102a, 104b, 106b, 107a

niceye dek ne vakte kadar : *''iz böyle bir cāzūnuŋ kalʿasun niceye dek bekleyelim.''* : 109b

nʿola (ne ola) ne olur, ne çıkar, şaşılır mı; nedir, ne olabilir : *''N'ola server makūl olan oldur.''* : 10b, 16a, 16b, 31a, 36b, 40a, *27b*, 43b, 44b, *33b*, *37b*, 46b, 62a, 63a, 67a, 70a, 81b, 91a, 93b, 94b, 95b, 107b

nöbet değir- sırası gelmek *: ''ʿĀlem bunca yıldır bir cāriye gide bir yād eyleye hātūnuŋ olsak gerek hiç bize nöbet degirmediler.''* : 95a, 41b

-O-

od (ot) ateş : *''İrdiler öldürmede yanar od gibi''* : 21a

okı- (oku-) davet etmek, çağırmak : *''Beŋim sizi düğüne okumağa gelmedüğüme biz de sizcileyin oğul yetişdirdik ki bu mahālde fā'ideniz ola.''* : 89b, 42a

ol o, üçünü tekil kişi adılı : *''Ben ölürsem ol sizden intikām almağa ʿāciz degüldür''* : 3a, 5b, 7a, 11b, 12a, 12b, 13a, 13b, 14a, 14b, 15a, 15b, 16b, 17a, 17b, 18a, 18b, 19a, 20a, 21a, 22a, 24a, 27b, 28a, 28b, 29b, 30b, 31a, 31b, 32a, 33a, 33b, 34a, 35a, 36b, *26a*, 40b, 45b, *29b*, *30a, 30b*, *32a, 34a*, *37a, 37b*, *38b, 40a, 40b, 41a, 41b, 42a*, *43a, 43b*, 44a, 47a, 47b, 48a, 49b, 50a, 51b, 54b, 55a, 60b, 63b, 65a, 66a, 66b, 67a, 67b, 68a, 68b, 69b, 78b, 80a, 83b, 84b, 86a, 86b, 88b, 95a, 97b, 101a, 102b, 103b, 105b, 108a, 112a

ol bir (ol biri, ol birisi) öbür, öteki, diğer : *''...elli biŋ ʿasker ile yetişüp meğer bir āfet imiş ki ol birinden biŋ beter.''* : 5a, 15a, 16a, 19b, 42a, *32b*, *33b, 34a*, 64a

ol arada orada : *''...yine ölmeden kurtarup ol arada etdügi fitnelerin bir bir beyān eyledi.''* : 31b, 6a, 9b, 16b, *31a,* 79b, 81b, 85b, 108b

olaldan beri olduğundan bu yana, olduğundan beri : *''Bu ʿAyyār bize hāvale olaldan beri sakalımız uzamadan kaldı.''* : 18b

olmaz görülmemiş : *''..ammā Eba ʿÖmer'iŋ sakalı ve bıyıkları dökülüp bir uzun boylı hādim ağa olmuş ki olmaz.''* : 10b, 3a, 5a, 18a, 20a, 44a, 51a, 55a, 71a, 94b, 100b

oŋar- : bir işi özenle yapmak, başarmak : *''Allah oŋara ya Sāhip-kırān niçün böyle me'yūs olursuz. İnşā-Allah siz aŋa gālib olursuz. Şüphe yokdur.''* : 60b

oŋmadık (oŋmaduk, oŋmadug) bedbaht, talihsiz, iflah olmayan, uğursuz : *''Ya budur ki senden intikām alam veyāhūd bu yolda bu oŋmadık başım kesdirem.''* : 77a

orta saf (Askeri terim, kalb) merkez : *''Orta safa Emīr-i Merdān ve kafasınca ser kaplanları... ''* : 20b

otag (odag, otak) çadır, büyüklere özgü çadır : *''Ertesi çadır ve otağa kaydında oldılar.''* : 22b, 49b, 61a, 72a, 78a

otağa tüy : *''...Sīmurg-ı ʿAnkā'nın otagaların başına takmış Hoşeng şalvarın giyüp...'' : 28b*

oyuk boyuk : ikileme : *''...ʿAyyār buldıŋ bizi bu kadar māldan çıkardıŋ oyuk boyuk.'' dedi.''* : 31b

-Ö-

Ög- övmek, yüceltmek, sena etmek : *''Hamza ol nā-bekārı öge öge ʿayyūka çıkardı.''* : 56b, 31b

ökçe ayakkabı altının topuğa rastlayan bölümü : *''Ökçeler inüp yerin buldı.''* : 62b

ölüm eri (ölüm erenleri) ölümü göze alan, ölümle pençeleşmeye hazır olan, fedayi : *''Meğer melʿūn vilāyetine varacak yüzi olmayup ölüm eri oldu.''* : 94b, 96a

önün al- önünü kesmek, önüne çıkmak : *''Ol mahālde Melik Behmen-i Kūhustānī rahşın sürüp öŋün aldı.''* : 39a, *25b*

öŋ soŋ er geç, eninde sonunda, nihayet : *''Yüri imdi hele kolay gele öŋ soŋ doymazsın.''* : 48b, 63b, 82b, 100b, 101a

öte öbür taraf, ileri : *''... Şīr-i Asyābī bir bölük kavmi öŋüne katup kıra kıra giderken meğer ol vādīniŋ ötesi çıkmazdı.''* : 78a, 6a, 16a, *32b, 39b,* 73b, 78a

öte sonra, ondan sonra, sonunda : *''... işte bu tedbīriŋ de ötesi çıkmadı...''* : 17a, 22b, 53b

öteki gün geçen, önceki gün : *''Dün öteki gün on iki biŋ ʿaskeri var idi şimdi gör ne kadar ʿasker cemʿ eyledi.''* : 22b, 53b

ötürü bir şeyden dolayı, bir şey yüzünden; -den dolayı : *''Nihāyet ayırd olmaduğumdan ötüri ben de ceng murād eyledim.''* : 56b, *36a,* 46a, 59b, 84a, 99a, 103a, 104a

öyle öğle : *''Dilber-i ʿĀlem öyle zamānı olmadın bunları bozup ʿalemlerin yıkdı.''* : 91a, 42a, *42b*

öyleden öğle vaktinden : *''Ta öyleden ikindi vakti olunca ʿāzim ceng eylediler.'' : 25b*

özge başka, gayri : *''Zirā hadd-i zātında bu dilāver özge bahadırdır.''* : 12a, 15b, 21a, 41a, *37a,* 54a, 56b

-P-

para parça : *''Melik Behrām nāmeyi paralayup...''* : 8b, 92a

parmak götür- (parmak getür-) işaret parmağını kaldırıp imana gelmek : *''Serhenk'dir parmak getürüp Müslimān oldı.''* : 94a

pek katı, sert, sıkı, sağlam : *''Bu ise bizden pek çalar ve avāzı da güzel.''* : 15a, 24a, 29a, 51a, 52b, 54a, 69a, 100a, 108b

pek tut- sıkı tutmak : *''Hamza kemendiŋ ucın pek tutup...''* : 98a

pus sis, duman : *''Güneş çün kim pususın açdı başdan''* : 41a

-R-

renk geç- (ver-) hile yapmak, aldatmak, oyun etmek : *''...baŋa böyle renk geçüp benim sūretimle bunda gelüp...''* : 14b, 23b, 31a, *36a,* 55b, 100a, 107b

-S-

saçı biçik kötüleme ve yerme sözü : *''Bre baŋa oldı olacak sacı biçik baŋa āceb iş eyledi.''* : 6b, 7a, 76b, 81a

saçu (saçı) kimi düğün ve şenliklerde ortaya saçılması gelenek olan inci, para, şeker, tahıl gibi şeyler : *''İmdi düğüne gelseŋiz. Zāhir saçı getürirdiŋiz.'' : 43b,* 48a

saf bağla- asker saf saf olmak, harb safı nizamına girmek : *''... alaylar ve sāflar bağlayup...''* : 36a, 61b, 72b, 77b, 83b

sağ doğru, gerçek, sahih : *''Ayağıŋ sakat ammā sözüŋ sağ...''* : 13a, 5a

sağ kol (Askeri terim, meymene) batı bölümü, sağ kanat : *''Sağ kolda Mukallid Nev-civān kafasınca Söhrāb-ı Kürsī Neşīn...''* : 20b, 66a, 78a, 99b

sağış sayı, adet, miktar, hesap : *''Sağış erenleri yine kol kol olup...''* : 20b

sağış erenleri (sayış) mahşer yeri erenleri : *''Sağış erenleri yine kol kol olup...''* : 20b, 36b

sağlık ver- haber vermek : *''Cellādlar: ''İmdi bize sağlık ver alalım.'' dediler.'' : 33a*

sakın- uzaklaşmak; esirgemek; herhangi bir korku veya düşünce ile bir şeyi yapmaktan uzak durmak : *''Begler eger Hāk Teʿālā baŋa fırsat verürse ne güzel ammā ol baŋa gālib olur ben bir hāl olup sakınıŋ siz deʿinād etmeyüp ol dilāvere ser-fürū edesiz.''* : 60b, *7a,* 31b, 45b, 47a, 54a, 54b, 58b, 59b, 60b, 61a, 78b, 108b

saldur- bıraktırmak : *''...bunıŋ eline kurʿa verüp üç kerre saldurup andan nokta döküp çok çiz[dü] ve bozdı.''* : 51a

sara ko- ağaç gibi bir şeye sarıp bırakmak : *''Kendi kemendi ile bir dırahta sara kodılar.''* : 57b, 58a, 58b

sarmaş- dolaşmak : *''Serhenk giderken ayakları sarmaşmağa başladı.''* : 30a, 53b,

satır döşe- (oynat-) kılıçtan geçirmek : *''Ümiddir ki ol gelmeden Şāh'a bir eyü satır döşeyeyüz.''* : 16b, 109b

sat- baştan savmak : *''ʿAmr da satdı savdı.''* : 29b

sav- geçiştirmek, defetmek, bastırmak, atlatmak, uzaklaştırmak, gidermek, bertaraf etmek : *''Mihr Nigār o kazayı savup yab yab ol dağdan aşağa indiler.''* : 7b, 29b, 40a, 40b

savul- (savıl-) savuşturulmak, geçiştirilmek, atlatılmak, bertaraf edilmek : *''Eba ʿÖmer karşu durayın deyince bir kılıç da aŋa işledi. O da savulayım deyince olmadı.''* : 87b, 98a

seğir- koşmak; hafif kımıldamak, kıpırdamak, seğrimek : *''ʿAmr segirüp varup gördi'' :* 9b

seğirdiş- koşuşmak : *...seğirdüp bir tarafa dahi geçdi.''* : 3b. 53b, 84a, 111b

seğirt- koşmak; yürümek; koşturmak; saldırmak, akın etmek, çapul için hücum etmek : *''Düğün halkınıŋ kimi kapuya yığılup kimi Kayser'e kimi kızıŋ babasına ve güyegüye seğirtdiler.''* : 96a, 97b

sencileyin senin gibi : *''Ol Hamza'ya kim sencileyin oğul sahibi olmuş.'' : 26a,* 57a, 79b, 107a, 109a

serp- serpelemek, saçmak : *''Begler yukarıdan ok serpüp taş atdılar.''* : 5b

seyrin çal- seyretmek, uzaktan bakmak : *''Eba ʿÖmer'iŋ biraz seyrin çaldım.''* : 16b, 27b

sına- denemek, tecrübe etmek, yoklamak, imtihan etmek : *''...her zamān ʿırzların yıkup putların sınarsın.''* : 47b

sınaş- birbirini sınamak : *''...bu meydān ortasında anıŋla bir devlet sınaşmamız vardır.''* : 16a, 57a, 66a

sınkun mağlup, yenik, bozguna uğramış : *''...ʿişret ederken nā-gā[h] alay sınkun ʿasker gelüp feryād eylediler.''* : 4b

sın- kırılmak, parçalanmak; zayıf düşmek, âciz kalmak; yenilmek, mağlup olmak, bozguna uğramak; kaybolmak, yitmek; bozulmak; azalmak, şiddetini yitirmek: *''Düşman sındı.''* : 2b, 4b

sıŋarı kendisi gibi, benzeri, arkadaş, akran, emsal : *''Ey ʿAyyār sıŋarın hīle-kāra eyü ulaşdıŋ ammā sakın hele sen de anıŋ eline girersin.''* : 31b

sıvış- haber vermeden sessizce gidivermek, kaçmak **mec.**: *''Şāh anlar cengde iken sıvışmak istedi.''* : 78a

silk- üstündeki şeyleri düşürmek için bir şeyi kuvvetle sallamak veya sarsmak : *''Kaytafā gayret edüp bir zūr dahi edüp eyle silkdi ki eger ol zūrı bir dıraht-ı müntehāya ede idi.''* : 62b, 4a, 38b, 39b, 64a

sizcileyin sizin gibi : *''Ben aŋa verüp sizcileyin baŋa māl ver demem, varır görüşürüm.''* : 48a, 89b

sol kol (Askeri terim, meysere) doğu bölümü, sol kanat : *''Sol kolda ʿÖmer bin Hamza-yı Yunanī kafasınca Tur Divāne...''* : 21a

soruş- birbirine sormak : *''...görişdiler ve hāl hātır soruşup saʿādetle...''* : 10a, 9a, *36b,* 48a, 83a

sovuk soğuk : *''Sovuk geçmişdir.''* : 59b

soykun (soygun) birisinin üzerinden soyulan elbise : *''Murādı üzerinde olan soykunı kendüye kala.''* : 78b

sög- sövmek : *''Eleminden kāh ağlardı kāh sögerdi.''* : 7b, 20a, 31b, 33b, 34a,47b, 49b, 67b, 75b, 76a, 81b

söyleş- konuşmak : *''Kaytafā bunuŋ da kim olduğun bilüp söyleşerek azgaşdılar.''* : 39a, 40b, 44b, 45b, *37a, 38b,* 61b, 70b, 72b, 88a, 94b

sözünden taşra iş etme- sözünden dışarı çıkmamak : *''Eger bulursaŋ haber ver gelsün. Nār [u] nūr hakkı çün artuk sözinden taşra iş etmeyem.''* : 102b

su dök- işemek : *''ʿAmr anı gözetdi. Su dökmeye sehl geri kaldı.''* : 12a

sür- yürümek, ilerlemek : *''Sürüp Hamza'ya geldi.''* : 16b, *7b,* 10a, 11b, 16b, 27b, 34a, 34b, 36b, 38a, 39a, 39b, 40b, 41a, 42a, 42b, *28a,* 44b, *30b, 38a, 41a, 42b,* 47b, 49a, 55b, 57b, 61b, 67b, 72b, 75a, 106a, 107a, 108b, 109a

sürüş- karşılıklı sürüklemek : *''Bir fasıl muşt muşta yaka yakaya olup aşağa yukarı sürüşdiler.''* : 62b, 63a

süş- (süs-) güç ve kuvvet bakımından birbirlerini sınamak, itip kakışmak : *''Kubād akrānı bir Nev-civān oğlı yetişmiş idi. Adına Ferruhzād Civān-baht derlerdi. Kubād ile süşerdi.''* : 85b

-Ş-

şimden gerü bundan sonra, bundan böyle, artık : *''Ya Mihr şimden gerü Hamza'-ı öldürdüm.''* : 5b, 7b, 11a, 16a, 16b, 27a, 34a, *27b,* 52b, 69b, 77a, 80a, 89a, 95b, 100b

şol şu, o : *''Şol kızını bana ver.'' : 30a,* 1b, *31b, 33b, 34a, 36b, 37a, 37b, 38a, 38b, 41a, 42b, 43a, 43b,* 58b, 107b

şöyle öyle: *''Şöyle maʿlūm ola.''* : 35b, 1b, 4a, 7a, 15b, 20a, 22b, 25a, 31a, 34a, 35b, 38b, 39a, 39b, 41b, 42b, 44a, *29b, 33b, 34b, 35a, 36a, 37a, 42a,* 46b, 48a, 49a, 49b, 52a, 53a, 57b, 58b, 62b, 62b, 64a, 64b, 66a, 66b, 70b, 73a, 75a, 81a, 83b, 86a, 96b, 98a, 100b, 101a, 107b, 110b

şunda şurada, burada, şuracıkta : *''Ben yedi iklim şāhı olam bu kadar ʿaskerim ola şunda birkaç biŋ direndi''* : 22a, *29b, 31a,* 53a, 53b, 59b, 70a

şunda bunda şurada burada, şundan bundan : *''... ʿasker-i İslām içine gelüp [gider] gibi şunda bunda boynın burarak gezerek...''* : 45b, 16a

-T-

taban götür- (getür-) Çekilip gitmek, hızla gitmek: *''Amr: ''Be-ser çeşm!'' deyüp taban götürüp gitdi.''* 2b, 15b, 91b, 107b

taban kak- yayan yürümek: *''Taban kakup gitti''* : 2a

taban kaldır- hızla gitmek : *''Eba ʿÖmer Hamza nāmın işidüp: ''Hay nā-bekār! Bunda da mı geldi?'' deyüp kaldırdı tabanı.''* : 95a

tabanca tokat, şamar, sille : *''Tapancasından ensemiz nasırlandı.''* : 18b, 39a, 46b, 81a, 96b

tapu kıl- (tapu eyle-) yüceltmek, saygı göstermek; itaat etmek, boyun eğmek : *''...yüz dāne maymun başlu cinnīler zāhir olup birisini kadr-i nesneyi ortaya koyup Şāh'ıŋ karşusunda tapu kılup durdılar.''* : 102a, 35a

taraklık etin kaba kısmı : *''Melik Kaytafā bir yol iki eli ile serveriŋ kemer zencir yine dest urup var kuvvetin bāzūsuna getürüp bir zūr şöyle eyledi ki Hamza'yı taraklığa bindirdi.''* : 6b

taşra (daşra, dışra) dışarı : *''ʿAmr tamam seyredüp bār-gāhdan taşra çıkdı.''* : 12a, 11b, 14a, 15b, 23a, 27a, 29b, 34a, 45b, *29b, 30b, 34a, 34b, 35a, 35b, 38a, 38b, 44a,* 47a, 61a, 83a, 84b, 87b, 91b, 93a, 97a, 99b, 100a, 102b, 108b, 109a, 112a

tavşan uykusu yalancı vaat, düşmanını tedirgin etmek : *''Baŋa tavşan uykusı verüp açmazdan bir maslahat görmek ister.''* : 24a, 45a

tazlak (dazlak) kel, saçsız : *''Ałā böyle sakalı da dökülüp tamtazlak hādim oldı.''* : 11a

tek yalnız, sadece : *''Hele eliŋde doluŋı nūş et soŋra tek hikāye diŋle.''* : 69a, 16a, 55b, 69a, 83a, 104b, 105b

tek durm- (dek dur-, tek tur-) uslu, sessiz, sakin durmak, susmak : *''Yine sen tek durmayup ceng murād eyleding.''* : 80a, 31b

tenk- havalanmak, havaya yükselmek (tengellemek (hlk.) tepetaklak olmak) : *''Şöyle ki cihānı birbiriniŋ başına tenk eylediler.''* : 44a, 21a

tınma- (dınma-) ses çıkarmamak, söylememek : *''ʿÖmer bin Hamza ziyāde elem çekdi ammā tınamadı atasınıŋ sözine muhālefet cā'iz degül.''* : 40b

tiz tiz çabuk çabuk : *''Melik Kaytafā tiz tiz yedek gergedan değişürdi.''* : 44a

tiziye (tizcek, tizce, tizcecük, tizcegez) çabucak, derhal, hemen : *''... bu herīf bir kallāş kimse ancak ki tiziye baŋa böyle renk geçüp...''* : 14b, 24a, 27a

ton (don) elbise, kılık kıyafet : *''Ecel terzisi her don kim biçerdi''* : 74a, *38a*, 64b

tona gir- şekilden şekile girmek : *''Ben de derviş tonuna girüp musāhabet ederek...''* : 27b

toyum ol- (doyum ol-, toyumca ol-) ganimete kavuşmak, zengin olmak : *''Ol kilīsā da çok māl u menāl ve cevāhir bulup ʿAmr doyum oldı.''* : 98b

toz kop- toz kalkmak : *''Nā-gāh Hicāz tarafından bir toz kopdı.''* : 8b

tuğ eskiden sancak tepesine ve başa takılan at kuyruğu : *''Şāhlarıŋ kendi alemlerin yıkup tuğların perişān eylediler.''* : 21b, 72a, 78a

tulum bazı yiyecek ve içeceklerin konulduğu hayvan derisi : *''...bir deve etiyle bir kazan keşkek ve üç tulum bāde ile doyar...''* : 48b

tütün (dütün) duman : *''Bunlar bir zamān toz ve tütün içinde kalurlardı.''* : 44a

-U-

uçundan için, sebebiyle, sebepten, -den dolayı, yüzünden : *''Şāh ucundan otuz yıldan ziyāde cümle mālım gitdi.''* : 82b, *37a, 43a,* 55a

uğra- üstüne varmak, birden saldırmak : *''Tur Banu kendiyi uğurladı gönderdi...'' : 25b,* 43b

uğrı (uğru, ogrı) hırsız : *''Bilürüm ol işleri saŋa eden hep ʿArap uğrusı ʿAmr'dır.''* : 52b

uğun- (uğna-) korkutucu sesler çıkarmak, inlemek : *''Ol laʿiniŋ de yavuz uğnaması var. Hele ben korkup kaçdım geldim.''* : 108b

uğun- (ugın-, uvun-) bayılacak hale gelmek, bayılmak, aklı başından gitmek, soluğu tıkanmak : *''...begler gülmeden uğundular.''* : 16b

uğur ön, yön; yol. : *''...cümle ʿasker süvār olup bir uğurdan yürük eyledi.''* : 20b, *31a,* 46a, 65b, 73b, 92a, 99a, 109a

uğurla- (uğrıla-, uğurla-) çalmak, sirkat etmek : *''Ben anı seniŋ hazīneŋden uğrulamadım ki benim atam dedem mālıdır.''* : 35b, 83a, 84b, 100b

ur- vurmak, çarpmak; baskın yapmak, gasp ve yağma etmek. : *''... alāt-ı harblerin kapup urdılar birbirine kılıcı.''* : 4a, 2a, 3b, 5a, 6a, 6b, 8b, 9a, 9b, 10b, 21a, 25b, 26b, 27a, 30a, 34b, 38a, 38b, 39a, *25b, 26a,* 41a, 42a, 42b, 43b, *31b, 32a, 33a, 33b, 35a, 40b, 44a,* 46b, 47a, 54a, 55a, 57b, 58a, 60a, 61b, 62a, 62b, 63b, 64a, 65a, 69a, 72b, 73a, 73b, 74b, 75a, 75b, 76a, 77a, 78a, 78b, 80a, 81a, 86b, 87b, 90b, 92a, 93a, 94a, 96b, 97b, 99a, 100a, 105b, 107a, 109a, 110a

uşak çocuk : *''Taht üzerinde Şāh'ıŋ yerinde bir çıplak uşak yatur.''* : 100a

-Ü-

üleştir- paylaştırmak, bölüştürmek : *''ʿAmr yerinden durup getürdüğü bādeden taşrada olan ʿayyārlara dahi üleştirdi.'' : 35a,* 47b, 93b, 112a

üper- ürpermek : *''Mukallid menʿ edüp üperdi.''* : 42a

ürkü korku, heyecan; bela, musibet, kargaşalık, panik. : *''Mugālata-ı ʿaskeri ürkütdi.''* : 3b, *7a,* 60a

üşindi eyle- üşüşmek : *''...kimi taşıla kimi okıla üşindi eylediler.''* : 6a,

üş- üşüşmek : *''N'oldı? deyü başına üşdiler.''* : 6b, 28b, 29a, *41b,* 46b, 50b, 51a, 101a

üz kösteği (kösteği üz-) ipi koparmak, uzaklaşıp gitmek : *''İmdi üz köstegi oradan. dediler.''* : 5b

üzre üzerine, üstüne : *''Bu üslūb üzre ikindi zamānına dek...''* : 21a, 33a, 44b, 45a, *33b, 35a, 40b,* 50b, 61a, 61b, 69b, 70a, 74a, 80b, 90a

-V-

-

-Y-

ya budur ki ya... ya da : *''Ya budur ki bu yolda cānım nār [u] nūra teslīm edem ya budur ki senden intikām alam.''* : 107a, 77a, 92a

yaban insan yaşamayan ıssız yer : *''Yabanda kimsemiz yokdur.''* : 14a, 103a

yabana söyle- temelsiz şeyler söylemek, hezeyan etmek : *''Bre ne yabana söylersiŋiz.'' : 38a,* 15a, *40a,* 55a, 57a, 95a

yağma talan : *''Düşmān ʿaskeri yağmadır.''* : 71a, 9b

yahşi (yahşı) iyi, güzel : *''Şehirde bir kimse vardır yahşi sükkerī helvā işler...''* : 28a

yaka giysilerin boyna gelen boynu çevreleyen bölümü : *''Yaka esbābımda arkasına giymiş.''* : 14b

yaka boğaz : *''Cellād ileri gelüp ʿAmr'ıŋ yakasına yapuşup...''* : 26b, 38b

yaka yakaya ol- : boğaz boğaza gelmek, yaka paça olmak : *''...kemendleri bellerinden çıkarup muşt muşta yaka yakaya oldular.''* : 39b

yakın gel- yaklaşmak : *''Ammā beriden Emīr-i ʿArap dahi çünki yakın geldi.''* : 20a, 6b, 24a, 32a, *28a, 31a, 33b, 42b,* 52a, 56b, 62b, 75a, 95a, 105b

yakın ol- yaklaşmak : *''Zirā ahşam yakın oldı.''* : 6a, 52a, 89a

yalman kılıcın, kamanın, bıçağın, mızrağın, süngünün ağzı ya da ucu : *''Süngü yalmanurdı almağa cān''* : 74b

yalman- süngünün, kılıcın, mızrağın ağzı ya da ucunun keskinleştirilmesi : *''Süngü yalmanurdı almağa cān''* : 74b

yaman kötü, fena, korkunç : *''Ammā gelişleri yaman düşmāna beŋzer.''* : 56b, 77b

yan ver- yan çizmek, uzak durmak, arka çevirmek, kaçınmak, sıvışmak : *''...hemān Hazret-i ʿAbbās ile ceng ederken yan verüp bir cānibe alup yürüyüverdi.''* : 9a, 75a

yaŋadan taraftan : *''Hemān Kubād şehr-i yār bir yaŋadan Hoca bir yaŋadan Hamza'ya sarılup...''* : 80a

yap yap yavaş yavaş, usul usul, sessizce : *''...yab yab ol dağdan aşağa indiler.''* : 7b, 26b, *31a, 35b, 38a,* 108b

yarak (yarag) hazırlık, levazım, teçhizat; silah : *''Hemān emreyle meydān olsun. Küffāra yaraklar çalal[ım] kim...''* : 69b, 71a, 76b, 87b, 88b, 107b

yaramaz yararsız, boş, uygunsuz, zararlı, kötü : *''...bir töhmet isnād edüp Hüsrev Şāh'a yaramaz aŋlatdı.''* : 102a, 33b, 82b, 85b, 102b

yarar kahraman, cesur, muktedir, yetkili : *''...üç yüz elli biŋ yarar nāmdār ʿasker-i İslām...''* : 21a, 22b, 88b

yarındası ertesi, ertesi gün : *''Yarındası bunlar ʿazīm ikdāmıla kalʿaya yürüyüş eylediler.''* : 92b

yas- yayın kirişini gevşetmek : *''Pençeler yasdı yayın okın atdı''* : 74b

yat hazırlık, levazım : *''Ol gün ol gice yat ve yarakların hāzır kılup müheyyā oldılar.''* : 71a

yatur (yatar) yatan, yatmakta olan : *''Köpek ölüsi gibi yatura kodılar.''* : 47b, 14b, 21a, 33b, *27b,* 45b, *38a,* 47a, 53a, 85b, 88a, 97b, 98a, 100a

yavuz (yavız) kötü, fena; sert, azgın, keskin, güçlü, çetin, yaman, şiddetli; kötülük, fenalık. : *''Hay nā-bekār, ne yavuz yerden avladı bizi!''* : 15a, 16b, 23b, 108b

yavuzlan- kızmak, azgınlaşmak : *''Eba ʿÖmer laʿin yavuzlanup hemān siperin yüzine çeküp...''* : 6a, 3a, 33b, 37b, 57b, 97b, 104b

yavuzlat- kızıştırmak : *''Hamza bize galabe eder.'' deyüp tamām Şāh'ı ızlāl edüp yavuzlatdı.''* : 99a, 32a

yay- sermek : *''Serhenk ortaya bir mendil yayup çörekden ve börekden yığdı.''* : 24b

yedek yedekte ötürülen at : *''Şāh da ardı sıra inüp yügrük yedek atlara binüp kaçdılar.''* : 77b, 44a

yeg (yig) daha iyi, üstün : *''Ol ʿAyyār çeŋesin ben senden yeg bilürin.''* : 19a, 80a

yeŋi (yiŋi) yeni, taze : *''Gördiler herīfiŋ derdi yeŋni sünnet olmuş oğlan gibi...''* : 7a

yeŋül (yüŋül) yeyni, hafif : *''...ağır basınca yeŋli kalkar.''* : 21b

yerinde dur- ayağa kalkmak : *''Bahtek: ''Buda mı hades?''deyüp yerinden durup Eba ʿÖmer'iŋ yanına geldi.''* : 7a, 22b, 32a, *30b, 34a, 42b,* 49a, 64b, 83a, 91b, 94b, 96b, 101b, 103a, 106b

yerinde karar et- yerine geçip oturmak : *''Safāyla kalʿadan hayme ve bār-gāhlar getürüp Keyvān Kātil'iŋ yerinde karar eylediler.''* : 4b, 20b, 22a

yerli sabit : *''Kendüyi uyurken ol yerli ağırsak denginde taşıla kaldurup havā yüzünden götürüp giderken...* : 69a

yet- yetişmek, erişmek, ulaşmak, vasıl olmak : *''Meğer bunuŋ da eceli yetmişdi.''* : 75a, 2a, 3b, 4b, 5a, 5b, 8a, 8b, 9a, 20a, 25a, 27a, 28b, 31b, 38a, 38b, 41a, 43b, *43b,* 50a, 57b, 58a, 59a, 59b, 69b, 75a, 76a, 76b, 77b, 85b, 86b, 88a, 90a, 90b, 91b, 92a, 92b, 94b, 95a, 96a, 97a, 106a, 107a, 110a, 111b, 112a

yetür- ulaştırmak, eriştirmek : *''...var hakkın yetürmez bunuŋ elinden çok hüner gelür.''* : 13b

yigirmi yirmi : *''...yigirmi nefer adamıla...''* : 17b, 11b, 18b, 19b, 20a, 22b, 38a, *25b,* 41a, 65a, 109a

yiŋ (yeŋ) elbise kolunun el üzerine gelen kısmı : *''...sağ kolun cebe yeŋinden çıkardı...''* : 74b, 77b

yir (yer) arz, zemin, toprak : *''Yedi kat yir altına girseŋ elimden kurtulmazsın.''* : 97a

yoğ : yok : *''Yoğ idi kılıcdan özge müşteri''* : 21a, 25a, *40a*

yoğa (hlk.) hayır : *''Hamza: ''Yoğa ortalıkda kıssa çokdur. Bugün de yarın da bitmez. Yine işidirsin.'' dedi.''* : 69a, 107b

yoğrul- : imtizâc etmek, mezcolmak, katışmak : *''Gürzüŋ kenārı başına dokunup miğfer yoğrulup başı şakk olup...''* : 42a

yohsa (yogsa) yoksa : *''Yohsa Hamza'ya bir hāl mi oldı?'' : 37a,37b, 38a, 39a, 39b*

yohsul (yogsul) fakir, yoksul : *''Bahtek de cehūd yohsulı oldı.''* : 30b

yol gel- sırası gelmek : *''Evvel siz buyruŋ. Andan bize yol gelsün.''* : 68b

yol ver- müsaade etmek : *''... Sāmlara ve Kahramanlara yol vermez bir adam ki...''* : 13a, 60a

yoldaş yol arkadaşı : *''Ben de bu içerüde olan sāzendeleriŋ yoldaşı idim.''* : 14a, 14b, 15a, *38a,* 51a

yoluna gel- karşısına çıkmak : *''Yoluna gelür soŋra pişmān olursun.'' : 36a*

yorkun yorgun : *''Yorkun arkun ahşam oldukda ...''* : 3b

yüreği dön- midesi bulanmak : *''''Ne ola aslı? Baŋa n'oldı?'' derken yüreği döndi gözleri karardı.''* : 53b

yürük (yügrük) yürük, hızlı giden, çok koşan, işlek : *''...cümle ʿasker süvār olup bir uğurdan yürük eyledi.''* : 20b

yürüyüş it- (eyle-, et-) saldırmak, hücum etmek : *''Şāh gazaba gelüp emreyledi. Kalʿaya yürüyüş edüp on gün ʿazīm ceng oldı.''* : 92a, 3a, 92b, 94b, 109a, 110a

yüz suyı ar, hicap, hayâ, namus, şeref, haysiyet, itibar : *''Sencileyin bir ʿArab'ıŋ oğluna minnet-dār olup karşusuna eli bağlu gelmeden ölmek yüz suyıdır.''* : 79b

yüz tut- yönelmek, teveccüh etmek, rağbet etmek, meyletmek : *''Kaçmağa yüz tutdılar.''* : 4b, 41b, 107a

yüze gel- (getür-) meydana çıkıp yenmek : *''Āhir Güstehem yüze gelemeyüp hastalığa urdı.''* : 37a

yüzün sür- yüzünü sürmek : *''ʿAbbās hazretleriniŋ hāk-i pāyına yüzin sürdi.''* : 9b, 52b

-Z-

zarta çek- yellenmek : *''Bir yer dahi zarta çekti.''* : 33b

KİŞİ ADLARI DİZİNİ

A

Abbâs, *7b,* 8b, 9a, 9b, 61b.

Abdü'l-muttalib, 35a, *37a,* 89b, 90b, 91b.

Adem as., *28a.*

Amr Ayyâr, 2a, 2b, 3a, 3b, 4a, 5b, *7a,* 8a, 9a, 9b, 10b, 11a, 11b, 12a, 12b, 13a, 13b, 14a, 14b, 15a, 15b, 16a, 16b, 17b, 18a, 18b, 19a, 19b, 20a, 22a, 22b, 23a, 23b, 24a, 24b, 25a, 25b, 26a, *26a,* 26b, 27a, 27b, *27b,* 28a, 28b, 29a, 29b, *29b,* 30a, *30a,* 30b, *30b,* 31a, *31a,* 31b, *31b,* 32a, *32a,* 32b, *32b, 33a,* 33b, *33b,* 34a, *34a,* 34b, *34b,* 35a, *35a,* 35b, *35b, 36a,36b, 37a, 37b,* 38a, *38a, 38b,* 39a, *39a,39b, 40a,* 40b, *40b,* 41a, *41a, 41b, 42a,* 42b, *42b, 43a, 43b, 44a,* 45a, 45b, 46a, 46b, 47a, 47b, 48a, 48b, 49a, 49b, 50a, 50b, 51a, 51b, 52a, 52b, 53a, 53b, 54a, 54b, 55a, 55b, 58a, 58b, 59a, 61b, 62b, 65a, 70a, 71a, 76b, 78a, 78b, 79a, 82a, 82b, 84a, 84b, 86a, 86b, 88a, 88b, 89a, 89b, 90a, 90b, 91b, 93b, 94a, 94b, 95b, 96a, 97a, 97b, 98a, 98b, 99b, 100a, 100b, 102b, 105a, 107b, 108a, 108b, 109b, 110a, 111a, 111b, 112a.

Amr Maʿdî, 21b, 35b, 48a, 48b, 56a, 56b, 57a, 57b, 59a, 71a, 74a, 89b, 111a, 111b, 112a.

Argıs, 102b.

Akranûş, 63b.

Ali, 93a.

B

Bahtek, 4b, 7a, 7b, 8a, 10b, 11a, 11b, 17a, 17b, 18b, 22a, 22b, 23a, 23b, 25b, *25b,* 26a, 26b, 27a, 27b, *28a,* 30a, 30b, 31a, 31b, *31b,* 32a, *32a,* 32b, *32b,* 33a, 33b, 34a, *34a, 37a,* 37b, *38a, 39a,* 39b, *39b,* 40a, *40a,40b, 41a,* 42b, *42b, 43a, 43b, 44a,* 46a, 46b, 47a, 48a, 49b, 53b, 54b, 55a, 63a, 64a, 64b, 66a, 67b, 70b, 71a, 77b, 78a, 81a, 82a, 84b, 86b, 87a, 87b, 88a, 88b, 89a, 99a, 99b, 100a, 100b, 102a, 102b, 103a, 104a, 105a.

Baba Hindî, 28a, 29a.

Bedîʿüz-zamân-ı Sânî-i Sâhip-kırân, 67a.

Berk Nerre, 69a.

C

Civân-baht-ı Çinî, 10b, 47a, 71a, 72b, 77a, 81b.

D

Dahhâk, *28a.* 73a, 90b, 93a.

Davud as., 12b, *28a.*

E

Ebā Ömer bin Şeddâd-ı Habeşî, 4a, 5b, 6a, 6b, 7a, *7a,* 7b, 10b, 11a, 16b, 33a, 34b, 39a, 46b, 47a, 70b, 73b, 77a, 77b, 80a, 80b, 82a, 82b, 84b, 87b, 91b, 92b, 93a, 94a, 94b, 95a, 95b, 96a, 96b, 97a, 97b, 98a, 98b, 105b, 106a, 106b.

Ebu'l-humâr-ı Bed-mest, 74a, 79b.

Ebu Talib, 93a.

Estağnus-i Yunanî, 9b, 73b.

Esma-i Peri, 68a, 69a.

F

Fağfûr-ı Çinî, *7a,* 9b, *32a, 34a,* 46b, 73a, 78a, 81b.

Fettâh-ı Mısrî, 22b, 28b, *29b, 37b, 39b, 41a.*

Feramûz, *28b.*

Feridûn, *28a, 28b,* 74b.

Firdevs Şâh, 94b, 95a, 95b.

Firuz Rumî, 21a.

Ferruhzâd, 85b, 86a, 86b, 88a, 88b.

Ferruhtem, 92b.

G

Gerşasb Âhen-desti, *28a,* 60a.

Gevreng-i Keşmirî, 105a, 107a.

Guşemşem-i Hicâzî, 73b.

Guş Ayyâr, 88b.

Güstehem, 37a.

Gülfer Güher Tâc, 33b.

H

Hakan-ı Ekber, *7a,* 9b, 46b, 73b, 82a.

Hamza, 1b, 2b, 3b, 4b, 5a, 5b, 6a, 6b, *7a,* 8b, 9a, 9b, 10a, 11a, 11b, 13a, 13b, 15b, 16a, 16b, 17a, 18a, 19a, 20a, 20b, 21a, 21b, 22a, 23a, 24b, *25b,* 26b, *26a,* 27b, *27b,* 28a, *28a, 30b,* 31b, 32a, 32b, *32b,* 33a, 33b, *34a,* 34b, 35a, *36a,* 36b, *36b,* 37a, *37a,* 37b, *38b,* 39a, 39b, 40a, 40b, *40b,* 41a, *41a,* 41b, *42a, 42b,* 43a, *43a,* 43b, *43b,* 44a, 47b, 48a, 49a, 49b, 50a, 50b, 54a, 55b, 56a, 56b, 57a, 57b, 58a, 59a, 59b, 60b, 61a, 61b, 62a, 62b, 63a, 63b, 64a, 64b, 65a, 65b, 66a, 66b, 67a, 67b, 68a, 68b, 69a, 70a, 71a, 72b, 73a, 75a, 75b, 76a, 76b, 77a, 77b, 78a, 78b, 79a, 79b, 80a, 80b, 81a, 81b, 82a, 82b, 83a, 83b, 84a, 84b, 85a, 86a, 86b, 88a, 89a, 89b, 90a, 90b, 91a, 91b, 92a, 92b, 93a, 94a, 94b, 95a, 95b, 96a, 96b, 97a, 97b, 98a, 98b, 99a, 100b, 102a, 102b, 104b, 105a, 105b, 106a, 106b,107a, 107b, 108a, 108b, 109a, 109b, 110a, 110b, 111a, 112a.

Hişâm, 4b, 11a.

Hişâm bin Alkeme, 5b.

Hâce, *32b, 37b, 38a, 38b, 39b, 40a, 40b, 41a, 42b, 43a, 43b, 44a.*

Hâce-i Dânâ, *32b, 37b,39b, 43a.*

Hoca, 5b, 21b, 30b, 32a, 41a, 46a, 47a, 47b, 49a, 49b, 54b, 55a, 63a, 63b, 64a, 64b, 66b, 70a, 77b, 78a, 79a, 79b, 80a, 80b, 81b, 82a, 85a, 88b, 89a, 99a, 99b, 100a, 100b, 101a, 101b, 102a, 102b, 103a, 103b, 104a, 104b, 105a.

Hoşeng, *28b.*

Hüsrev-i Çinî, 10b, 24b, 31b, 47a, 77a, 81b.

Hüsrev Şâh, Hüsrev-i Bâlâ-nişîn, 64a, 101b, 102a, 103b, 101a, 101b, 103a

Hürmüz bin Nuşirevân, 82a, 82b, 83a, 84b, 85a, 86b.

Hızır as., *28a,* 65a, 66b, 98a.

S

Saʿd, 90b, 91a.

Saʿîd, 90b, 91a.

Saʿd (Nîze) Nebîre, 10a, 71b, 75a, 75b, 76a, 76b, 88b, 93a, 93b.

Saʿd-ı Yemenî, 73b.

Saʿd-ı Vakkâs, 74a.

Sâm, 11b, 13a, 16b, 21b, *28b,* 32b, 33a, 35a, 35b, 37b, 40a, 43a, 43b, 50a, 64b, 65a, 66b, 67a, 70a, 73a, 77a, 94b, 110a, 110b.

Serhenk Ayyâr, 17a, 17b, 22a, 22b, 23b, 24a, 24b, 26a, 28b, *29b, 30a,* 31a, *39a,* 45a, 46b, 50b, 54b, 67b, 70a, 82a, 85a, 86b.

Setaftafnuş-i Yunanī, 73b.

Semendun hezâr yek-desti, 37b.

Saykalân-ı Rumî, 4b, 70b, 73b, 77a, 84b, 87b, 92b, 93a, 95b, 96a, 96b, 97a, 98b, 106b.

Siyah Şîr-i Asyâbî, 1b, 2a, 3a, 4b, *7b,* 39a, 63b, 72a, 73b, 78a.

Siyâvuş, 102b, 103a.

Süleymân as., 10a, *27b, 28a,* 32b, 33a, 34b, 35a, 37b, 40a, 41b, 42b, 43a, 47a, 49b, 50a, 55b, 59a, 64b, 65b, 66a, 79a, 81b, 85b.

Söhrâb-ı Kürsî Neşîn, 20b, 73b.

Ş

Şehmerd Ayyâr, *7a,* 8a, 17b, 18a, 18b, 19a, 19b, 20a, 22b, 23a, 23b, 27b, *34b, 35a, 36a, 38b, 39a, 39b, 40b, 41a,* 70a, 82a, 103a, 103b, 104a.

Şibke Banû, 104b.

Şid as., *28a.*

K

Kahtân-ı Yemenî, 73b.

Kâhir Kahramân, *28a, 36a, 37a,* 37b, 72a, 86a.

Kahramân Şîr Jiyân, 60a.

Karûn, 77a.

Kaytân-ı Yemenî, 73b.

Keykubâd, 89a, 99b.

Kayser-i Rum, 2a, 3a, 3b, 4b, 46b, 73b, 82a, 96a, 96b, 98b.

Keyvân Kâtil, 2b, 3a, 3b, 4a, 4b, 5a, 13a, 17a, 75b.

Kubâd, 2b, 3a, 3b, 4a, 4b, 5a, 5b, 8a, 9b, 10a, 21b, *43b,* 47b, 61b, 66a, 67a, 67b, 71b, 73b, 74a, 75b, 77a, 79a, 79b, 80a, 80b, 83a, 83b, 84a, 84b, 85a, 85b, 86a, 86b, 87a, 87b, 88a, 88b.

L

Lehresb, 10b, 73b, 75a.

Lenduhâ bin Saʿdân, 3b, 5a, 5b, 20b, 33a, 40b, 44a, 48b, 49b, 59b, 63b, 65a, 66a, 67b, 68a, 69a, 90a, 91a.

Lekzî, 73b.

M

Mehcûr Şâh, 107b, 108a, 108b, 109a, 109b, 110a, 110b, 112a.

Melik Behmen-i Kûhistânî, 9b, 17a, 20b, 21b, 39a, 39b, 56b, 63b, 65b, 69b, 71b, 73b.

Melik Behrâm-ı Hakanî, 5a, 5b, 7a, 8a, 8b, 9b, 17a, 20b, 21b, 36b, 37a, 37b, 38a, 38b, 56b, 63b, 65b, 69b, 71b, 73b.

Melik Şâh-ı Kâbilî, 9b, 73a.

Melik Kaytafâ, 11a, 11b, 12a, 12b, 13a, 13b, 14a, 14b, 15a, 15b, 16a, 16b, 22a, *25b, 26a,27b, 28a, 28b,* 32a, 32b, 33b, 34a, 34b, 35a, 35b, 36a, 36b, 37a, 37b, 38a, 38b, 39a, 39b, 40a, 40b, 41a, *41a,* 41b, 42a, 42b, 43a, 43b, 44a, 44b, 47b, 48a, 49a, 49b, 50a, 50b, 55b, 56a, 56b, 57a, 57b, 58a, 58b, 59b, 60b, 61a, 61b, 62a, 62b, 63a, 63b, 64a, 64b, 65a, 65b, 66a, 66b, 67a, 67b, 68a, 68b, 69a, 69b, 70a, 72a, 73a, 89b, 90a, 91b, 92a, 93b, 94a, 94b.

Melik Kasım, 67a.

Me'mûn, 41a.

Merd-efgen-i Yemenî, 73b.

Meryem Banû, 95a, 95b.

Meymûn, 6a.

Muʿallem Kaf, 68a.

Muhammed (sav), 32b.

Mukbil, 6a, 6b, *30b,* 85b, 86a, 88a.

Mukbil-i peleng-pûş, 73b.

Mukbil-i yek-dârb, 73b.

Mukallid Nev-civân, 2a, 2b, 3a, 3b, 4b, 5a, *7b,* 8a, 10a, 17a, 20b, 21b, *25b, 27b,* 40a, 40b, 41a, 41b, 42a, 42b, 47b, 59b, 63b, 65b, 69a, 69b, 72b, 73a, 73b, 76b, 77a, 85b, 86a.

Mübârek, 6a.

Miskâl Şâh, 2a, *7b,* 73b.

Mihr Nigâr, 4a, 5b, 6a, 6b, 7a, 7b, 8a, 10a, 10b, 16b, 33b, *42a,* 81a, 81b, 83b, 84a, 84b, 85a, 91b, 92a, 92b, 106b, 108a.

Mihrâb-ı Kâbilî, 73b.

N

Nemrûd, 52b.

Nusr Çelebî, *37b.*

Nuşirevân, 1b, 2b, 3a, 5a, 5b, *7a,* 10b, 13a, 15b, 17a, 17b, 18a, 20a, 21a, 22a, 23b, 25b, 26a, 30a, 34a, 37a, 41a, *36b, 39b, 40a, 41b,* 63a, 65a, 77b, 78a, 78b, 79a, 81a, 83a, 84b, 86b, 87a, 89a, 91a, 92a, 102a, 103b, 104a, 105a.

Nerîman, 60a.

P

Perk Pay, 29b, *37b, 39b.*

Pijen, 8b, 10b, 73b, 75a.

R

Ra'd Berk, 37b, 69a.

Raʿd Nerre, 68a, 68b.

Rüstem bin Zâl, 6b, *28a,28b,* 33b, *36a,* 37a, 60a, 72a, 86a, 108b.

Reyhân Ağa, 2a.

İ

İbrahim as., *28a,* 32b, 50a.

İbrahim bin Eşrem, 90a, 91a, 91b.

İdris-i Nesnâs ser, 104b.

İsa as., 43a, 49a.

İsfendiyâr-ı Rûyîn-ten, 6b, 60a, 108a.

İstefenos Yunanî, 112a.

İshâk as., 4b, *28a,* 60b.

İsmail, *36b.*

İkbâl, 6a.

Ö

Ömer bin Hamza-yı Yunanî, 3b, 5a, 7b, 9b, 10a, 17a, 21a, 21b, 40a, 40b, 41b, 56a, 56b, 57a, 57b, 59a, 59b, 63b, 65b, 71b, 73b, 75b, 77a, 95a.

T

Tarık Ayyâr, *37b, 39b.*

Tavk bin Gırân, 67a, 72a.

Tur Banû (Serkeş), 9b, 17a, 21a, 39b, 56a, 56b, 58a, 58b, 59a, 69b, 71b, 73b.

Ü

Ümeyye-i Sârbân, 89b, 90a.

Y

Yakup as., 41b.

Yusuf as., *28a, 41b.*

Z

Zü'l-humâr-ı Bed-mest, 74a, 80a.

Zupûn, *7a,* 8a, 8b, 9a, 10b, 34b, 41a, 42b, 46b, 70b, 73b, 75a, 75b, 76a, 76b, 82a, 82b, 84b, 87b, 88a, 88b, 92b, 93a, 105a, 105b, 106a, 106b, 107a, 107b, 108a, 108b, 109a, 109b, 110a.

YER ADLARI DİZİNİ

A

Âb-ı Hırmen, 1b, 13a, 18a, 24b, *30b, 32b, 42b,* 82a, 83a, 90a, 91b, 94a, 98b, 105a, 105b, 106a.

Antakya, 66a, 94b, 95a.

B

Benî ʿAd, 21a, 89b.

Beyt-i Maʿmûr, 71b.

Billûr-ı Aʿzam, 68b.

Ç

Çin, 73b, 81b.

Çin ü Maçin, 24b.

H

Habeş, 33a, 41a, 61a.

Hakan, 82a.

Hatâ, 41a,

Horasan, 82a.

Hicâz, 8b, 9a, 21a, 73b, 89b, 91b.

Hind, 28a, 29a, 29b, 61a.

Hindûsitân, Hindistan, 33a, 65b, 66a.

Hüsrev-âbâd, 101a, 103a.

K

Kaʿbe, 33a, 90b.

Kuh-ı Kaf, 13a, *28a,* 35b, 36a, 37b, 41a, 61a, 64a, 68a, 68b, 69a, 88b, 92b, 102a, 104b, 105a, 107a.

Kayser, Kayseriyye, 2a, 3a, 3b, 4b, 46b, 73b, 82a, 93a, 95b, 96a, 96b, 98b.

Keşmir, 93a, 105a, 105b, 107a.

Kûhustân, 92a.

M

Mağrib, 2a, 2b, 3a, 21a, 40a, 41a, 63b, 77a.

Mâzenderân, 11a, 49a, 56b.

Medâyin, 28a, 28b, 29a, 29b, 30b, 31b, 81a, 93a, 94b, 98b, 99b, 105a.

Mekke, 8b, 24b, 33a, 35b, *34b, 35b, 36b, 40a, 41a, 42a, 42b, 43b,* 46a, 49b, 81b, 89a, 89b, 90a, 90b, 91a.

R

Rum, 73b, 82a, 94b.

T

Turan, 46a, 48b.

S

Sabâ, 90a, 90b.

Semenkan, 82a.

İ

İran, 5b, 46a.

Ü

Ümmü'l Hayât, 68b.

Y

Yemen, 5b, 21a, 73b, 89b.

Yunan, 21a, *25b.*

Z

Zavil, 106a, 106b.

SONUÇ

''Hamzanâme'nin 12. Cildinin Halk Bilimsel İncelemesi (Metin-Sözlük)'' adlı tez çalışmasında Hamzanâme'nin 12. cildi incelenmiştir. Bu cilt, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kütüphanesi'nde 1497 numara ile kayıtlı olup 112 varaktan oluşmaktadır. Eserin yazarı Hamzavî'nin hayatı hakkında bilgi verdikten sonra Hamzanâmelerden bahsedilmiştir. Daha sonra Hamzanâmeler hakkında yurt içinde yapılan çalışmalar tespit edilmiştir. Lisans tezleri, yüksek lisans tezleri, kitaplar ve makalelerden oluşan bu çalışmalar sınıflandırılarak, içerikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Türkçe yazılan Hamzanâmeleri internet ortamında araştırırken yurt dışı kütüphanelerinde bulunan Farsça, Türkçe, Urduca ve Javaca Hamzanâmeler tespit edilmiştir. Çalışmamızda bu nüshalar hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Özellikle Hamzanâmelerin Farsça el yazması nüshaları ile Türkçe nüshaları arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirtilmeye çalışılmıştır. Urduca ve Javaca yazılmış Hamzanâmeleri okuyamadığımız için içerikleri hakkında ayrıntılı bilgiler sunulamamıştır.

Çalışmamızda incelediğimiz metnin 112 varaklık kısmının yazı çevirimi yapılarak metnin dil, şekil ve üslûp özellikleri tespit edilmiştir. On ikinci cildin geniş özeti yapılarak metnin muhteva özelliklerini çıkarmaya çalışılmıştır. Metin destansı, masalsı ve efsanevî kurguyla oluşturulduğu için zaman konusunda kesin bir yargıya varmak güçtür; ancak metnin kahramanlarından Zupûn vücudundaki yaraları göstererek kırk yıldan fazla Hamza ve adamlarıyla savaştığını ve yaptığı bu savaşlarda vücudunun birçok yerinden yaralar aldığını söyler. Böylece iki kahramanın karşılaştığı ve savaşa başladığı zamandan itibaren on ikinci cilde kadar kırk yıl gibi bir zaman geçtiği tespit edilmiştir. On ikinci ciltte olaylar genellikle Âb-ı Hırmen sahrasında geçmektedir. Metinde geniş ve kapalı mekânlar kullanılmıştır. Çin, Hindistan, İran, Turan (Hakan), Rum (Yunan) ve Yemen gibi ülkelerin yanında Antakya, Medâyin, Mekke, Hüsrev-âbâd, Semerkan, Keşmir, Habeş, Kûhistân, Kayseriyye, Horasan, Zavil, Mâzenderân gibi şehirlerden de bahsedilir. Metinde masalsı öğelerin bulunmasıyla Kaf Dağ'ı, Billûr-ı Aʿzam, Ümmü'l Hayât gibi olağanüstü mekânlar da görülmektedir. Müslümanların merkezi Mekke, ateşperetlerin ise Medâyin şehirleridir.

Geniş bir şahıs kadrosuna sahip olan on ikinci ciltte yer alan kahramanlar Müslümanlar ve gayrimüslimler, mitolojik kahramalar, Kaf Dağı kahramanları ve dinî şahsiyetler adıyla sınıflandırılarak özellikleri, Hamzanâmelerdeki görevleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Hamza, Nuşirevân, Hâce-i Dânâ, Argıs vezir, Bahtek, Amr Ayyâr, Amr Ma'dî, Mihr-i Nigâr, Esma Peri gibi kahramanlar Hamzanâmelerin birinci cildinden başlayarak on ikinci cilde kadar isimleri anılmaktadır. Ancak diğer ciltlerde adı geçmeyip on ikinci ciltte esere dâhil edilen Melik Kaytafâ ve Serhenk Ayyâr gibi kahramanlar da vardır.

Hamzanâmelerin destan, masal, efsane, halk hikâyesi ve menakıbnâmelerde görülen zengin bir motif yapısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Metinde geçen bütün motifler her biri bir başlık altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Türk halk anlatılarında özellikle destan, masal ve halk hikâyelerinde karşımıza çıkan motiflerin on ikinci ciltte sıkça kullanıldığı görülmüştür. Metinde var olan bu motifler destanî ve dinî motifler, masal ve halk hikâyesi motifleri şeklinde sınıflandırılmış; çeşitlilik gösteren intikam, rüya, don değiştirme gibi motifler de alt başlıklar halinde ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Bu motiflerin Türk destan, masal ve halk hikâyelerindeki benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Özellikle Battal Gazi Destanı, Danişmend Gazi Destanı ve Saltuk Gazi Destanlarına kaynaklık eden Hamzanâme'nin bu destanları şekil ve konu yönünden nasıl etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır.

İslamî gaza düşüncesi etrafında şekillenen Hamzanâmelerde savaş motifi önemli yer tutmaktadır. On ikinci ciltte savaş, aşk ve ayyarlık (hile) motifleri ağırlıktadır. Metin önemli bir bölümünü; Hamza'nın beyleri ile Şah Nuşirevân'ın beyleri arasındaki savaşlar, Hamza ve beyleri ile Melik Kaytafâ arasındaki savaşlar, Amr Ayyâr ile Serhenk Ayyâr'ın birbirlerine karşı ayyârlıklarını ispat etmek için giriştikleri mücadeleler oluşturur. Aşk konusuna gelince Hamza ve Amr Ayyâr'ın birçok evlilik yaptığını görürüz. Bunun dışında metne romans havasını katan Amr Ayyâr'dır. Şah Nuşirevan, en güzel cariyesini Şehmerd Ayyâr'a verir. Amr Ayyâr Şehmerd'in çadırında gördüğü kızı begenir ve sırtına alarak Mekke'ye kaçırır. Sonunda kız Müslüman olur ve Amr Ayyâr'a eş olur. Metnin önemli bir bölümünü bu aşk hikâyesi oluşturur. Ancak bu aşk hikâyesinin anlatıldığı bölümler metinde eksik olan sayfaları arasındadır. Fars edebiyatında mizahî özellik kazanan Hamzanâmeler Amr Ayyâr, Şehmerd Ayyâr, Bahtek, Amr Ma'dî gibi kahramanlar üzerinden anlatılır. Bu romans ve mizahî anlatım eseri tek düzelikten kurtararak okuyucunun eğlenmesini sağlamıştır.

Hamzanâmelerde mizahî anlatımın zengin olduğu görülür. Anlatıcının eseri tek düzelikten çıkarmak, okuru eğlendirmek ve güldürmek için mizahî anlatımı tercih etmiştir. Bu sebeple Hamzanâmelerde öne çıkan mizahî anlatım ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Hamzanâmelerin savaş, romans ve mizah üçgeninde akıcı bir dille yazılan eserlerden olduğu, başlıklar altında, metinden örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

İncelediğimiz on ikinci cildi ve diğer Hamzanâme ciltlerini incelediğimizde edindiğimiz bilgilerden Hamzanâmeleri bir türe dâhil etmek güçleşmektedir. Arap edebiyatında Hamzanâmeler Hz. Muhammed'in amcası Hz. Hamza'nın hayat hikâyesinin etrafında şekillenen kahramanlık anlatılarından doğmuştur. Bu dinî, destansı ve menkıbevî tarzda yazılan Hz. Hamza kıssaları İran edebiyatında tekrar şekillenmiştir. Zengin ve güçlü bir sözlü kültüre sahip olan Arap edebiyatında anlatılan Hz. Hamza ve Amr bin Ümeyye-i Damrî, Ma'dî Kerb gibi sahabelerin kıssaları dinî, destanî ve menkıbevî anlatıya ek olarak İran edebiyatında efsanavî unsurlarda katılarak

Şehnâme anlatılarına yaklaştırılmıştır. İslam'ın yayılması için çalışan Hz. Hamza ve arkadaşlarının savaşlarda gösterdiği kahramanlıkların çokluğu, eserin geniş hacimli olması, manzum bölümlerin olması, Hz. Hamza ve Amr Ayyâr'ın olağanüstü özellikler taşıması esere destansı bir hava katmıştır. Ancak içerisinde efsane ve masal tarzı anlatıların olması ve Hz. Hamza'nın tek gayesinin İslamiyeti yayma düşüncesi olması Hamzanâmeleri tam olarak destan sınıfına sokmaz. Hamzanâmeler içerisinde aşk konuları da işlenmiştir. Metinde aşk konusu gaza düşüncesiyle yapılan savaşların önüne geçememiştir. Bu bakımdan Hamzanâmeleri ana konusu aşk olan halk hikâyelerine de dâhil edemeyiz. Hamzanâmeler adını Hz. Hamza'dan ve konusunu onun hayat hikâyesinden almış olsa da eserin kurmaca özelliğinden dolayı gerçeklikten uzaklaşmıştır. Eserde kişiler ve olaylar tahkiki anlatım içerisinde destansı ve masalsı bir anlatıma sokulmuştur. Bu olağanüstü özellikleriyle İslam kahramanları Hz. Hamza önderliğinde İslam'ın yayılması için Rum, Yemen, Hint, Turan, İran gibi diyarlara giderek savaşırlar. Hz. Abdulmuttalib, Hz. Abbas, Hz. Hamza ve ʿAmr bin Ümeyye-i Damrî ve Ma'dî Kerb (Kereb) gibi sahabe isimlerinin yanında Keykubâd, Nuşirevân ve Büzürcmihr gibi tarihte adı geçen İran hükümdarlar ve vezirlerinin de isimleri Hamzanâmelerde yer alır. İran tarihini ve kahramanlarını dünyaya tanıtan Firdevsî'nin Şehnâme'sinde adı geçen Rüstem, Sâm, Kahraman-ı Kâtil, Feramûz, Feridûn, Zal, Dahhâk gibi efsanevî ve mitolojik kahramanlar telmihler yapılarak Hamzanâmelerde yerini alır. Bu sebeple Hamzanâmeler bir türe dâhil edilmesi gerekirse dinî destansı kahramanlık anlatıları adı altında sınıflandırılabilir.

İlk önce ateşperest Şah Nuşirevân'ın bir beyi olan Hz. Hamza, daha sonra Şah Nuşirevân'ın hataları yüzünden onun yanından ayrılarak ona karşı savaşır. Hamzanâmeler boyunca Şah Nuşirevân'ın başta kötü veziri Bahtek ve yedi iklimden yardıma gelen kişiler ile Hz. Hamza ve diğer İslam beyleri sürekli bir savaş içerisindedir. Hamzanâmelerin ciltlerinde bu kişilerin kimileri ölür ancak yerlerine esere yeni kahramanlar dâhil edilerek hem olay genişletilir hem de zengin bir kahraman kadrosunun ortaya çıkması sağlanır.

Battalnâme, Danişmendnâme ve Saltuknâme'ye kaynaklık eden Hamzanâmeler uzun yıllar birçok millet tarafından hem İslamî gaza düşüncesini coşturucu hem dinleyenleri eğlendirici bir anlatı olarak farklı meclislerde okunmuştur.

Eski Anadolu Türkçesinin önemli eserlerinden ve Türk Halk Edebiyatının birçok motifini içerisinde barındıran, 72 cildi bulunan Hamzanâmeler hakkında yapılan çalışmalar sınırlıdır. Tüm ciltler okunarak Hamzanâmeler hakkında daha fazla bilgiye ulaşılması, yazıldığı dönemlerdeki dildeki değişimlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmamız Hamzanâmelerin bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesine katkı sağlamak için hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmet Cevdet Paşa (1976) Kıssa-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, C. 1, Bedir Yayınevi, İstanbul.

Akalın, Şükrü Haluk (1988) Saltuk-nâme, 3 Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Akın, Nurhayat Şimşek (2006) *Hamzanâme, 8. Cilt Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Metin-İnceleme,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Adana, (Türkiye).

Aksoy, Hasan (1995) ''Fetihnâme'' Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. XII, s. 470-472.

Aksoy, Mustafa (2009) Hamzanâme 1, Kriter Yayınları, İstanbul.

Akyüz, Kenan ve Lugal, Necati (1994) Şehnâme, 3 Cilt, MEB Yayınları, İstanbul.

Albayrak, Nurettin (1997) ''Hamza-nâme'', *İslam Ansiklopedisi*, C. XV, s. 516-517.

Algül, Hüseyin (1997) ''Hamza'', *İslam Ansiklopedisi*, C. XV, s. 500-501.

Alptekin, Ali Berat; (2013) Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Akçağ Yayınları, Ankara.

Alptekin, Ali Berat; (2012) Efsane ve Motifleri Üzerine, Akçağ Yayınları, Ankara.

Armutlu, Sadık (2015) ''Erken Dönem Farsça Mesnevilerde Bezm'', Doğu Esintileri, *İranoloji Fars Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, A Journal of Iranology Studies* Sayı/Issue 3/11, ss. 7-132.

Artun, Erman (2002) Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara.

Artun, Erman (2014) Ansiklopedik Halkbilimi Halk Edebiyatı Sözlüğü, Karahan Kitabevi, Adana.

Atalay, Besim (1998) Divan-ı Lügat'it-Türk Tercümesi, 3 Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Avcı, İsmail (2013) *Türk Edebiyatında İskernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâme'si* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Balıkesir, (Türkiye).

Aydemir, Yaşar (2007) ''Makedonya Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler Üzerine'', *38. ICANAS Bildiri Özetleri Kitabı*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, s. 1210.

Balaban, Adem (2003) *Hamza-nâme'de Geçen Zarf-Fiil Yapılı Cümleler (1-88 varak)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, (Türkiye).

Bars, Mehmet Emin (2015) ''Türk Kültüründe Rüya ve Battal Gazi Destanı'ndaki İşlevleri'' International Journal of Language Academy. 3/1: 73/93.

Baysal, Sinem Ceyda (2008) *Hamzanâme (7. Cilt) Gramer Özellikleri, Metin, Sözlük, İndeks*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, (Türkiye).

Çelebi, İlyas (1988) ''Reml'', *İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, s. 555-556. İstanbul.

Çelepi, Mehmet Surur (2010) ''Danişmend-nâme'de Rüyaların İşlevleri'' International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic'' 5/1: 263/280.

Çobanoğlu, Özkul (2011) Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Akçağ Yayınları, Ankara.

Çorak, Reyhan (2018) Hamzanâme Sâhipkırân ve Hamzazâde Rüstem'in Maceraları, Ketebe Yayınları, İstanbul.

Çorak, Reyhan; Çakmak, Saime (2018) Hamzanâme Hamzazâde Rüstem ile Said-i Nebire'nin Maceraları, Ketebe Yayınları, İstanbul.

Datlı, Derya (2009) *Hamzanâme (2. Cilt) (Metin-Sözlük-İndeks)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, (Türkiye).

Değirmenci, Tülün, (2015) ''Söz Bir Nesnedir ki Zail Olmaz, Osmanlı İstanbul'unda Hamzanâme Geleneğine Göre Kamusal Okuma (Hikâye-Resim-Kitap)'', *Antik Çağdan XXI. yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi,* C. VII, ed. Coşkun Yılmaz, Mas Matbacılık A.Ş., İstanbul.

Demir, Necati (2018) Danişmend Gazi Destanı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Demir, Necati; Erdem, Mehmet Dursun (2006) ''Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı'', *Turkish Studies Dergisi.* 1: 106-159.

Demir, Necati; Erdem, Mehmet Dursun (2013) Ebu'l Hayr-ı Rûmî Saltıknâme Saltık Gazi Destanı, Alioğlu Yayınevi, İstanbul.

Deniz, Tuğba (2018) *Hamzanâme (14. Cilt) İnceleme-Metin-Sözlük*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, (Türkiye).

Develioğlu, Ferit (2002) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara.

Dilçin, Cem (2013) Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Dinçaslan, Mehmet Fatih (2016) *Hamzanâme 46. Cilt, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Gramer İncelemesi, Transkripsiyonlu Metin-Sözlük-İndeks*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş, (Türkiye).

Eren, Hasan (1999) Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Ergin, Muharrem (1989) Dede Korkut Kitabı, TDK Yayınları, Ankara.

Erkan, Mustafa (1999) ''Gazavatnâme'' Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, s. 439-440.

Fayda, Mustafa (1991) ''Amr b. Ümeyye'', *İslam Ansiklopedisi,* C. III, s. 94-95.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1994) ''Ebu Talip'', *İslam Ansiklopedisi*, C. X, s. 237-238.

Gibb, E. J. Wilkinson (1998) Osmanlı Şiir Tarihi, C. I-II, çev. Ali Çavuşoğlu Akçağ Yayınları, Ankara.

Gülensoy, Tuncer (2011) Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, 2 Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Günay, Umay Türkeş (1992) Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motif, Akçağ Yayınları, Ankara.

Günay, Umay Türkeş (2011) Elazığ Masalları ve Propp Metodu, Akçağ Yayınları, Ankara.

Gündüz, Mehmet Salih (2017) Hz. Hamza'nın Hayatı, Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt IV. Sayı 2. s. 211-242.

Gündüz, Şinasi (2010) ''Şit'', *İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, s. 214-215.

Güvenç, Ahmet Özgür (2011) Dede Korkut Kitabı'nda Mizah, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* s. 46. ss. 157-180.

Hammer, Josept Von (1990) Osmanlı Tarihi, çev. Mehmet Ata, MEB Yayınları, İstanbul.

Hançer, Feral (2018) *Hamzanâme (11. Cilt) İnceleme-Metin-Sözlük*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, (Türkiye).

Hatipoğlu, İbrahim (2008) ''Sa'd b. Ebû Vakkâs'', *İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, s. 372-374.

İnan, Abdulkadir (1986) Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

İsen, Mustafa (haz.) (2017) Künhü'l-Ahbâr Adlı Eserin Tezkire Kısmı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/> (22.01.2019).

Kahraman, Ali Seyit; Dağlı, Yücel (2008) Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt 1. Kitap, YKY, İstanbul.

Karahan, Abdulkadir (1980) Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Kaya, Doğan (2007) Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara.

Kazancı, Ahmet Lütfi (1994) ''İbrahim bin Eşrem'', *İslam Ansiklopedisi*, C. X, s. 79-80. İstanbul.

Kılıç, Filiz (haz.) (2018) Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-şu'arâ, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/> (22.01.2019).

Kocatürk, Vasfi Mahir (1970) Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Kitabevi, Ankara.

Köksal, Hasan (1983) *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, (Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum, (Türkiye).

Köprülü, Fuat (1980) Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Köprülü, Fuat (1986) Edebiyatı Araştırmaları, Türk Tarih KurumuYayınları, Ankara.

Köprülü, Fuat (1995) Belleten Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Mesudî (2005) Murûc ez-Zeheb, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul. <https://archive.org/details/MesudiMurucEzZehebAlttnBozkzrlar/page/n1> (20.02.2019).

Nutku, Özdemir (1997) Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar (2011) Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü (XIII. Yüzyıl), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Okuyucu, Cihan (1994) ''Manzum Halk Hikâyelerinin Yeni Bir Örneği Kerbnâme'', *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı 5, s. 175-202.

Onay, Ahmet Talat (2013) Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Haz. Cemal Kurnaz, Berikan Yayıncılık, Ankara.

Pala, İskender (2004) Ansiklopedik Divan Şiir Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul.

Parlatır, İsmail (2012) Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınevi, Ankara.

Sakaoğlu Saim, vd., (1997) Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri, 2 Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Sakaoğlu, Saim (2012) Masal Araştırmaları, Akçağ Yayınevi, Ankara.

Sezen, Lütfi (1988) *Hamza-nâmenin Halk Edebiyatındaki Yeri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum, (Türkiye).

Sezen, Lütfi (1991) Halk Edebiyatında Hamza-nâmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Sezikli, H. Ahmet (1988) ''Abdülmuttalib'', *İslam Ansiklopedisi*, C. I, s. 272-273.

Sezikli, H. Ahmet (1991) ''Amr b. Maʿdî Kerib'', *İslam Ansiklopedisi*, C. III, s. 88.

Soyal, Tuğçe (2018) *Hamzanâme'nin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sivas, (Türkiye).

Şahin, Haşim (2004) ''Menakıbnâme'', *İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, s. 112-114.

Şemseddin Sami (2004) Kamus-i Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Tahir, Bursalı Mehmet (1972) Osmanlı Müellifleri, C. 2, Meral Yayınları, İstanbul.

Tatlı, Yavuz (2017) *Hamzanâme, 9. Cilt, İnceleme-Metin-Sözlük*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, (Türkiye).

Türk Dil Kurumu (TDK), (2011) Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Uçman, Abdullah (1997) ''Hamza-nâme'', *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. IV, s. 91-92. Dergah Yayınları, İstanbul.

Walker, S. Warren; Lindahl Carl (2014) A Turkish Folktale: The Art of Behcet Mahir, Routledge.

Yardımcı, Mehmet (2013) Türk Halk Edebiyatında Nesir ve Nazım Karışık Türler, Kanyılmaz Matbacılık, İzmir.

Yelten, Muhammed (2013) ''Hamza-nâme'nin Yeni Ciltleri ve Okuma Mekânları'' *Turkish Studies Dergisi*, Sayı 8/9 s.151-16. Ankara.

Yelten, Muhammed (2013) ''Türk Edebiyatında 15. Yüzyıldan Bir Nesir Kesiti Olarak Hamza-nâme'nin Hitap Ettiği Zümreler'' *Turkish Studies*. 8/13: 179-247.

Yelten, Muhammed (2014) ''Hamzanâme'nin Nesir Üslûbu'' *Turkish Studies*. 9/9: 17-30. Ankara.

Yıldırım, Nimet (2005) İran Mitolojisi, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

Yıldırım, Nimet (2008) Fars Mitoloji Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Yılmaz, Yaşar (2018) *Hamzanâme (6. Cilt 1. Kısım) İnceleme-Metin-Sözlük),* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, (Türkiye).

Yımaz, Kadriye; Canyıldıran, Ayşe Gül; Gezer Hatice (2017) ''Kıssa-i Kerb Gazi ve Hikâye-i Muhammed Hanefi'nin Mensur Bir Nüshası'' *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* Sayı 6/4, s. 2344-2361.

Zengin, Yalçın (2005) *Hamzanâme (Metin-İnceleme)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sivas, (Türkiye).

TIPKI BASIM

کلوب کوزاجدی کندوه دکرمندن کورب آه ایلدی بنم جانم تندن اکین
بوندن کیم کتوردی بنجون قومدکز که کفاریله دوکشه دوکشه اولیم
اندن لشکم کتوردی سز ارتوق بنم دلاورلرارسندن یوزم قاندی
غیری هاغلمی نیلرم دوی امیر غوب اولدی دلاورلرک غیرتن کوردب
بی اختیار اغلدی ای بهادرلرم چکه آیین مردانکیز بودرکوره
بنم حامی عائله بر صاحب قران ایکن حالا دشمنلرله دوشکله یا
تقدیم دوشمن صندی سن تمام ارکلک اثبات ایلدیکی خصوصها
بخاری قوه مزلردی وافر نصیحت ایدوب تسلی ویردی اندن
عمر یعقوب ای یارغار وارقلعه یه بوسه کورقویادن عائله در
کرامدا ولازم ایسه مقابله ایله مغلوب دلاورلری وارب امداد
ایلسونلر دی عمر بسر چشم دیوب طیان کوتوروب کندی امانت
کیوان قاتل یوزبیک عسکر ایله قلعه یه یوسن اوزرینه
کلدی کوردی برج اوزرندن اسلام سنجقلری دکلمش دلاورلر
اللوندن تیر دکمانلر یاروبی دوراید توشی اوچوب مزلر
امکان هلاک اولمه یزدی اندن برنامه یازدیر اوقله قلعه ایدیلر تبلکه
ادملری الوب قیاد شهریاره کتوردلر اچوب اوقدی دیکله یا قیاد عمر
نون اولدی یاسن حیله ایله بو قلعه یه الوب بر اوج عسکر ایله شاه نوشاد

بوکمه

نامور شوانک بوبخه عسکری پیاده یی چقوب دیلرسن امدی قلعه یه
بکا بنه ایلچک ایله سلیم ایله سنی شاهدن دلک ایده یی قزی اوغلی
سنن قورقمه سکا قیمز یاننده عزت بولورسن اما عناد ایدرسک بو
قلعه بنم عسکرمه دوعین ضرب فهر ایله الورام اول زمانده چیخ شاهه
طاتشیوب سنی قتل ایدرم سن بلورسن دیمش قیاد یاوز لنوب
نامنک اردنه یازدیرکه ای ملعون بلد وکلدن قلعه اتم صاغدرین اولورسم
اول سزده انتقام الحه حاجز دکلدر دیوب نامه یه باشقه اتدی کیوان قاتل
بوجوابی اشدوب غضبه کلدی همان امر ایلدی یوزبیک عسکر قلعه یه یورشی
ایلدیلر اول کون عظیم جنک اولدی اهل اسلام زبون اولدی حتی قیاد
کندوسی برجه کلوب اوق اتاردی بو محله عمر عیار ایرشدی بو
معرکه یه کوردب خندکی بچوب قلوب قیوسنه کلدی کندوه یاله ردی اخری
الدیلر کلوب شهزاده یه بولشدی قیاد عمری کورشاد اولدی ای
عیار خوش کلدک اتم امیدکن حالی بخه اولدی بولدکی زدی عمر
ابتدی جیلکی کوتم بولدم کوچه زیاده زخمی وار اما ضرری یوقدر
ابکلک اوزره شاه قیصریه ایکی یوزبیک عسکر ایله کوندرمش اجانب
تعالی لطفندن امیدوه بن پناه دیمش مشکه تعبیر اولمن دیوب سیر شیرک
اندوکی خدمتی بیان ایلدی وقللنی جوانکه دیار مغربک شیر

زبانی دراول کلوب اللی بیک عکریله بیتندی قیصری فجوردلر سلمدیک
مقلد صاحبقوانك یانده دربنی سکاکوندردلر واد کوزاوزرینه
عکر کلدی اسیله مقلد نوجوان وارب بردم ایلسون دیدی امدی
ای شهزاده ارلك اولدرکه مقلد کلمزدن اول بوعکری بوزب طا
غمق کرکسن که حالا بر نام تحصیل ایدن سن دیدی قباد اینکی انجب
سر باز عالم نیچه قابلدر بن بکون اختامی کوجیل بولدق طاسن
کلوب بیتندك یوقسه یارنه قلنچ کابونلر قلوه الحق مقرر دیدی
عمر اینکی سن سیرجی اول کورکه بن بوکیچه انلرن نلن ایدرین یارنه
بنه بقیه قالورسه سنده هنرکوسترهدی قباد شاه اولدی بی
بدن کیوان قاتل بیتون کون جنکدن بوقدر عکری قتل ایدی بوردقن
ارتون اختام اولدقن قلوه قوشادوب قوندلر یارین البته
بوقلوه النمق کرکدر دیوب فکر ایله بیورغن خانه وارهدی سایر
عکر دخی دوکلوب یاتدیلر خاب غفلته یاتدلر بونلر طلعی اوله
یقوده ایکن عیار جهان قلوه دن اشغا اینوب کفار کن ایکنه کیردی
ومصنع نعن لر اوزرب بنم حمن صاحبقوان دیو سکردب برطرفه
دخی کیدی بنم لشکرین سودان دیدی برجانبه دخی کچن ملك جهن
هاقانی بنم عمر بن حمن دیوب اوردی مغلقه عکری اورکوندك

اکسوزین

اکسوزین بو مغلقه اشتدوب برلوندن دوردلرهای بن دان پس بنلر
چهل سی کلوب بزی بصدیلوردیوب الات حربلرن قاپوب اوردیلر
بو برینه قلنچ حمراچلوندن چقوب قباده کلدی ای شهزاده بونلر صباح
دك بو بوندن اپرلیوب چوق قوان اولور سحر زمانی اول شا
شقی نلقن سنده چقوب برارلك ایده بلورسك ایله ایده مزسك
قلوه الدن قومه بن وارب برپوك محصرین کوره بن نه حالده درنیرا
ایشتدم انلکله اوزرینه اباعمر یعنی عکر یله کتمش دیوب قلودن چقوب
دوانه اولدی بردن کیوان قاتل عکری صباحه دك بو برینه
قرب چوق ادم تلف اولدی اکثری زخمدار اولوب بی تاب یاتمش
اولدلر چونکه صباح اولدی کوردلر الرنده بر یاره یوق هپ
بو برینه قرمشلن کیوان قاتلك عقلی کندی کوره بوحربلرك بزه اتدی
وکلری حیله دیوب دیلدیکم علل اسایش چالدوب قونه بو محلده
تباه شهریارا اوزاینکی بیک عکر ایله قلوه دن چقوب نعن لر اوزرب
کندولری کوفان اوردلر جنك ایتدی تباه کیوانه راست کلوب بو برینه
حمله ایدوب معرکه یه بنلدی لر قباد فرصت بلوب کیوانه بو نیزه شویله
اوردیکه سپوسینه دن کزرقلوب ارقادن چقدی شهزاده سلکوب
اتدن یقدی صچرایوب زمینه اندی کیوانك باشن کسوب

نیزه یه دکوب قفاد اولرینه تسلیم ایلدی ایلتوب قلوه بوجنه دیکه قودلر
بریدن قباد نفوه اورب بنم کشنه کیوان قاتل دیو بونلری بصدلر
قلجی عکو شاهلری اولدوکن کوردلر قاچمغه یوز طوتدلر اخر کار
پریشان وتار ومار اولوب کندلر قباد شکوه یزدانایدوب
شاد اولدی صفایله قلوه دن خیمه وبارکاهلر کتوب کیوان قاتلک
یرنده قرار ایلدلر بونلری بوندہ اریی جانب راوی ایدر بریدہ
شاه دخی فرصت الدوبردی صاحبقرانک علم اذدرها پیکرینی و
هشتام بارکاهنی واسحاق بنی بارکاهنی جمله ضبط ایدوب کافه
شاهلریله حشرت ایدرکن ناکاه بالای صنقوندن عکو کلوب فریاد
ایلدلر نذر دینچه شاهم فیصرک حکمی صمغی اشنه کندیک کلدی
دولر شاه وبختک بوزلدلر عجب کیم بوزدی بونلری دیرکن فیصر کلوب
شاهله بولشدی ای شهریار بونابکار عوبک بهوبرده طالعی قوتلو
داروب بردکی منه دوشسه شیر نام بردیوانه جن یه پناه اولوب
بن جمعی رویرمدی یالکز باشیله بوقدر عکره قرشو دوروب صیغدلان
ردمی کبی پهلوانی بردسته چدییله یوقدی چوق ادم قردی بن
بزده اکا چوق یرنده زخم بتشدوروب الاچی محلدن مغرب دیا
رسیدن مقدم نوجوان دیرکه ایشی برناز نور خشمنه اوخرایجق

الی

الی بیک عکر ایله یتشوب مکر بر آفت ایچون که اولدیر بن دیک بتر
فی الحال اوکنه کملر هایل اولیوب عملرمن سرنکون وتوعلرمن پر
یشان ایلدی بزده کوردک دخی طوراجق اولیورسق بوغنی یالدیروب
ترک اخر عار وناموسی برقوب قچدق ودخی نوشروانک لونی
متغیر اولدی زیرا مقلدی بلوردیکه نه افتک وعمرین جمن دن قلمن
دی هایی اولدی نابکار کلدی ارتوق بنه عکر اسلام ایقلنوب بنی اولوب
دیرکن برفی یاد دخی قویدی اوندن دینچه کیوان قاتلک اولدی
کلوب تاجلو بره اورب فریاد ایلدلر ای شهریار سن صاغ اول
کیون شاه نازنون فاوشدی دولر نوشروان بره اکا فی لدی دوکن
ایتدلر بزدون قلبه راحمه یقلشدق ایدی بوکیه شیخون ایلدلر
ناکاه بنم جمن بنم لشکرها وبهرام دیونی لر پیدا اولدی صباح دک
بریرمن قروق صباح اولدقده کوردک ارامزده بریاد یوق
جمله بریرمن قوشدی اولدی بونلقده اچرودن قباد ایله شهریار
چقدی اوندن بیک دنج حکو ایله بزه قلج قویدی جنک ایچنده قباد
کیوانه راست کلوب بونیزه اورب هلاک ایلدی عکر منوشان
ایلدی اشنه قچوب کلدک دولر کیوان قاتلی نوشروان بونه اولمز
سوندر قباد دیدی یاشنه براوغلان کیوان قاتلی حویفی

قتل ايليه بو ناصل اشلدى دوى خوجه ابتدى شاهم نجون تعجب ايدرسين
قباد خان اوغلى دكلمبدر خان بيدى يا شلدى ايكى ديار يعنى فتح ايلدى
وهشام بن القمه يى قتل ايدب دورت كون يونز بيك عسكر ايله پيشان
ايلدى اون ايكى ياشنده ملك برامى يصدى اون دورت ياشنده
لندها كوى ادم اژدرهاسين يصوب قفسه قويوب ايرانه كتوردى
امدى قباد اولخان نك اوغلى دربو قدر هنر چوقمدر دوى نوشروان
خيرنه واروب باشى اشقه ايلدى يونلى يولدن واضطرابده ابو بوطر
فدن راوى ايدر مهونكاردخى قوق بيك عسكريله اول طاغلى دبنه
خندك كسوب اوتى ردلردى بريدن اباعمر يعنى يونز بيك عسكريله
كلوب يشدى همان يعنى حيقوب يوردى يا مهر شمدنكى دخمن
اولدردم اندن اميدك فالدى بكون بنم شكارمى امدى كل
سليم اول سنى اتاك شاهه ايلتين شاه سنى بكا ويردى يوقسه سنى
بو عسكرى تى درمه بكون دمور حصار اولسه بنم خملم طاقت كتورمز
وسنده قوشى اولوب كوكه اوجسك اندن خلاص اولمزسين دردى
بكلى يى تى يدن اوق سويوب طاشى آندلر يوردى بن ملعون بو صاغى
ايكى سن مهوه يقلشه منسين وصاحب قرانك صاغندر عمر
بزه خبر كتوردى امدى اوزكو سنكى اولادن ددلر اباعمر يعنى

ياوز انوب همان سپى نيوزيه چكوب خندكه دوغرى يوردى بوقاج
كره قيلين هلاك ايلدلر آخر كون قرمدوب پياده سوردى خندكه
كنارنه كلدى چوق كه لرى هلاك ايدب مقبلى ده يرالدى اوق
اته كوردلر باشنه طاشلى ياغدردلر جان اولوب دونمدى حكمت
اللهك بو زياده زخم اوب صفا تليه دلر همان جيله انكلو بى بلنه صفوب
خندكه كيردى اردنجه عسكرى دوكلدى اول اراده اولان اهل اسلامى
طاختدى بكلو كوردلر اول طاريده قريلوب كيدى يوردلر همان طاغه
طوغرى يوقرى اخدىلر اما اباعمر مهرى كوروب اولدوكنه دير لدوكنه
بقميوب اردلرنه دوشوب ايرلدى مهوده اول حالى كوروب جان باشنه
صچراوى اشنه كلوب يقلشدى اخر بر طاشى اوزرينه چقوب مغلبك
نركشن اوكنه دوكوب كماننه الدى زيرا مقبل واقبل سيمون مبارك
همن نك اوغلى يا نتك ايدىلر اما هو برى بنم زخملى يوب
بى مجال اولشلودى همان مهر اباعمرى اوق طوندى بكلو دخى اول
حالى كوردب غيرت ايدب كى طاشيله كمى اوقيلر اوشتدى ايلدى لر
باعمر چوق اقدام ايلدى چان ايدر مدى كندينه بى مجال اولدى
ومهر اله كيى ميجكينى بلدى زيرا خشام بقين اولدى وطاغك
اوته سى صوب اخشام اولدقن خلاص اولوب كيدر لر عاجز

اولوب باري مهري اولدوزين نه بكا اولسون ونه حزينه اولسون ديوب
انده اولان كوزدن چوروب قوناه مره طوغري اندي مهر اولوب خالي
كورب بر جانبه چكوب كوزدن مهرك دوردوغي طاشله طوقتوب
آشاغه صاچلدي پاره لري صچوب بنچه آدم صاقالدي اندن كوزدن
بنه اشغه طوغري يوارلندي اباعمر اكلديكم كوزدي طوتوب مكر مهرده
مغبلك نوكشنده بر چنال دمونلي اوق بلوب انده طوتوب ديكر اكي
لعين يقين كلكن اولورسه رستم بن زال اسفندياردين شله اندركي
كبي اباعمرك كوزلرين اورب كورايله كوردكه كنديه هلاك ايدن
ياردي اول اوقي همان كمان زهننه قويوب اباعمرك سينه سين كوزدوب
آندي اباعمر كواولوب كوزدي الوركن فاسغه راست كلوب كيدي
بنك زات العمودن وزنكولر لرين مقراض واري طوغرو ايوب
شلوارا چنه بر قدي اوق دبري ايراسندن چقوب كنديه ملعون
آه ايدوب عقلي كنديه يغلوب باشي بر طاشله راست كلوب شق
اولدي يوارلنوق اندي كنديه آه ملري فايدا لرفولدي ديوباشنه
اوشدلر بقولوكوردنوردوه اويله بر پاسي يوق اباعمره كوزدن
آجدب كوردي بكاري باشنه اوشمشلي اي پهلوان سكا نولدي
زهمك نوكده دردلو اباعمر بن بكا اولدي اولجاق صاچي بجك

بكا عجب ايشي ايلدي بن اندن كجدم تيز بني بار كاهم كوتوركنده
بوعلاج ايدن بن دوي بكاري خوشي امدي اشته نيلكه بن كيدن
لم ديدلو اباعمر بن كيدبلي بنم فيلده اوتراجق نه حالم وار شويله
كوتورمكه بوچان كوركدوي اي پهلوان بوراكي نوكلدوديو
ويرسكنه بوقصه كونكده مي دولر اباعمر بن مهي حويفلرنه صورارسن
اشته اوزايه يقين دويوركين لم جوانه موركه اولسونلر شاهون
بجنكده دمهوده بني حاله قويوب بويله بلايه اوغراندلر دوي
كوردلر حويفك دردي بكن سنه اوكشي اوخلان كبي آپشن آيوب
كزروايكي الي حادثه سنده بكاري بر شوكيدينك قوتن بجاغي
دوشدي بوقصه نك دردديولردي اخوارقه لرينه موبتجه كوتوروب
چادرينه كتوردلر بويدن بجنك ايسه شاهم شمدي اباعمر مهربله
كلوردي بركن اباعمر كلدي اولدي بجنك ايتدي مهربيله مي انلي
ايتدي بلي مهري بلمزز اما اباعمري لا يعقل چادرينه كتوردلر
دولر بجنك بودمي حدث ديوب بر نه دن طوروب اباعمرك كويانه
كلدي اي پهلوان نه در حالك سكا نولدي دوي اباعمر كوزدن
اجوب آه ايلدي اي خوچ بجنك اول صاحبي بجك بلم بكا نيلدي
ديوب چادري خلوت ايلدي اندن اشغوسن آچوب ديوكوب

امدی مهرا و فیله بنی بوحاله قودی بلم اول اوق ناصل اوق
ایدی بن اکلوب کوردم انودکن اوده اوق آتمش خبرمی اوراسه
راست کلوب مقواص کبی کسلدی دیوب مهربله اولان معرکه سن بیان
ایلدی امدی کرم ایله کور شوکه بوعلاج ایله بولایکم بنه بتون اولدی
زیرا ایل حالم اراسند کز جک حالم فالدی بن زمان بورغم قوالغم
کسلدی شمدی بنه شوحاله اوغرادم بوده اولیجق اولور بنم ایشیم
تمام اولدی دیو بختک بقوب کوردی حال خواب حیادن وذکردن
ایلسنک قلمیوب بیلدن ایرلشی بختک ابتدی ایه دلاور بولدن
سکا شمدنکره فائده یوقدر با پشمن عمرک بوردن قوالغن یا
پشلدرمه سی کبی اولور اما بوکه علاج اودرکه بن داغلدیوب
پاک خادم اولوب بختک تقاضاسندن قورتولسن دیدی اباعمر
غمکین اولوب یا بو امکدار دردمندی بنیلیم بوقدر بلدر باغمزده
طاشر زدیدی بختک کوپکلی آتودیو کتسون بنه براراویله مردار
دیدی اباعمر بنیلسون کتودب اتدی بختک پاک دموقن دوروب
بن داغلدی ملعون خایب وخاسر قلدی المدن کاه اغلردی
کاه سوکودی بولدیلر مهربکار اوقضا بی صاوب
باب باب اودطاغدن اشغ اندلر عجب اباعمره نولدیکم دوشوب

کتدی

وارایسه زیاده زخم یدی دیو لردی بو محلده عمر عیار چوق کلدی
کوردی اول وادی اولشیله طولو عظیم جنک اولش اما دوشمان
بوقایدون کشلی افدین ایدوب هله کلوب مهره دیانلدن اولان
بکلین بولندی مهربکار ایندی مرحبا ای عیار لایقیله کلدین
بوآنده کی یوقلمیه سن دیوب اولان احوالی حکایه ایلدی حمرای
نکار بنده قباوبله ایدم صکره کلوب کلین یولیا کلوب خلاف جانبه
دوشدم بلدوکم ولایت دکل طولاشیورقوکوچله بولدم سزی دیدی
اندن بونلری الوب قلعه یه کتوردی مهر قلعه یه داخل اولوب
قباویله بولشوب قرارایلدیلر عمر بونلره امدی سن اوترک بن وارب
ملک بهرامه ایله اولان بکلرین کوره بن نیچ اولدی صاحبقرانه
ابوجه دراکم چیلمک مقلدنی جوانلد کلورلر دیوب چکلوب کتدی
بو یدن بختک شهرده بقوب وان عیارکوره زوپوندن بو
حیله یه اوغرامسون دیدی شهره عیار نولدیوب اوده جاسوس
تسلمنه کتدی اما بوطرفدن راوی ایدر ملک بهرام دخی اون
ایکی بوده زخمی وارایدی النمش بیک ادیله بوطاغه اوقه دیوب
اوکنه خنلک کسوب اوتدکن زوپوندن ایکی بوزبیک عسکریله
یشوب کوردی بوطرفک ندارکلری یوندن بوناحیه یارنوب

كوندردي برهرام اوقدي يعني دبشكه يا بهرام بالاي چيلاق
دوه سوديسيجي عوبلوه اوپوب اناك دودك دينن ترك اغك
ندن لازم كلدي امدي بنه كلوب اسكي دينكه كيروب آشش
پرست اولسون سني شاه ايلية ين صوچك عفو ايلسون دبشي
ملك برهرام نامه ديار ليوب اي پليد بني ده كندك كبي مردود
ابدي مي اولسون دبرسين بن حق دبني بولدم بويولدن اولم
اختيار ايلدم بلدوكندن قلمسون ددي اما فق زبونه ايدي
زوپون تا قيوب خندكه يوريشي ايلدي ايكي جانبدن خلق ادم
قتليوب اهل اسلام زبونه اولدلر حق تعالي يه مناجات ايدوب
بردم طلب ايلدلر ناكاه حجاز طرفندن برتوز قوبدي ملكي
بوكلمن همن نك قوندا شلري ايدي اتلوده ملكيه مكتوب
كوندرب كلوب بوخبري بولنه سوز دبشدي بونلوده اونه ايكه
بيك حجاز دلاور ليريله كوردلر بويله بريوده عظيم جنك
وارا اهل اسلام زبونا ولمشلر همن نك اولوقي ندا سي حضرت
عباس نفو اورب كندولري زوپونك حكومنه اوردلر زوپونه
خبر اولدي جنك ايچنده حضرت عباس پيغمبر واسته كلوب زخم
اوردي اندن زوپونه راست كلوب عظيم معركه ايلدي بوتلر

جنكده ايكن عمر اول ارايه بشدي اول جنكي كوروب نفو اوروب بنم همزه
باصفاي زوپون بي دين جاني المدن قتدن خلاص ايدسون ديوب
الله تبرالوب برجانبدن كندي اولدكجه او ردي سرور عيارانه
چاپكلن ايله كمنك كلوب شوب چوق ادم صفت ايلدي وكاه
قاره صفت اوروب پنجه لري آتشه باتدوردي و دورمن بنه بنم همزه
ديوب نفو اوردي اوكندن كفار كروهاكروه قچرلردي بوليدن
زوپون جنك ايدركن همزه نامن اشدوب هاي بونا بكار عرب بنه مي
ديرلدي اكو بوكون الله كيرسم بني صاغ قوماز ديوب همان حضرت
عباس ايله جنك ايدركن يافه ويروب برجانبه الوب بوريوويردي
كناره چقوب همان قوصقونه قوت وقا بجيه بركت ديوب فرار
ايلدي حجاز بهادرلري غريب جنك ايلدلر اخر زوپونك حكري
كوردلر سردارلري اولجق يعني قچوب كندي يا بن نه قيلورسون
ديوب پريشان اولوب اردنه دوشدلر بويديكن عمر عيار حضرت
عباسك حضوريه كلوب بولشوب كوريشدي خالد وخاطر صو
رشدي عباس اي عيار قچ قندا سلم همزه نفو سي كلدي كندويي
قتله دردي عمر كولوب اي عمري رسوا اول نفو بنم ايدي
زوپونه قصد آيلدم زبرا ملعونك همزه دن كوزي قوي قمشلركوردن

كور شندلر وحال خاطر صورشوب سعادتله تعظيم وتكريم برله اركنه
دوشوب بارگاه سليمانه كتورديلر سورورفوندا شلري ايله بولشوب
اندن قباوك كوزلرين ايوب برخوداوللرى اوغلم حمزه زاده
اولدوخك اثبات ايدوب اندن معذره بولشوب بوبنك
خاطرين صورب چكدوكلرى دردوبلايى حكايه ايلدلر وحمد الله
بن صاغ وسلامت بوبن من كوردوك ديوب خدايه حمد ايلدلر وجمله
بكلر مقلد نوجوانه ايله بلشوب كورشندلرين امقلدك دعانى
جهاندده سويلنوب رايدي ومقلد ده بارگاه سليمانه كوب خيران
اولدي وحالا جمع اولان نامدار پهلوانلرى كوب تحسين ايلدي
عمربن حمزه وقباد شهريارى سعد نيزه يى كوب حظ ايلدي تمام بر
بولوب كوب صفالر كسب ايلدلر بر تاج كون عيش وعشرته مشغول
اولدلر اندن صاحب قرانه مقلد مكر مرهم ويرمش ايدي اونمثلى
خاطرلرينه كلوب سرور كندي زخمنه وغيري زخملى اولان نامدار
لره سعد بجله سي بعنايت الله صحت بولدلر اندن امرايلدي
عكر يوقلندي كوردلر اولد معركده اولن اونبكى بيك حكر
شهيد اولوب يه كامل اوج يوزالتى بيك حكر حاضر بولندي
صاحب قرانه باش كوتروب ديك امدي بكلر بوفقه شاه

پنجه قيدب حمزه يرالوب اركوحمزه بوندن اولسه بزم عكرمز بويله زبونى اولوب
دي بزده كافى لرشيخون ايلدلر جمله نامدار لرمز زخمدار اولوب
عكرمز مزاوج دوزت بلوك اولدلر ديوجمله اولان احوالى حكايه
ايلدي الدن ملك بهوام كلوب عباس حضرتلرينك خاكپاسينه
يوزين سوردي بوكن يتمش ايكى بيك عكرلر اولوب عمراوكلرينه زوشوب
قلعه ياه طوغرى چكلوب كيدركن بوصحرايه كلدلر كوردلر ايكى بلوك
عكر عظيم جنك ايدرلر عمرسكروب واربكوردي مكر بونلره
عمر بونانى وطورسوكسلى وملك بهمن استقبالنه ملك شاه كابلى
جلدولاورلر اندن ايدرلر اوزرلرينه قفقوزچين ايله خاقان اكبر
بوقدر عكر يله كلوب زبونن اولمشلن ايدي عمر بونلرى كوروب بلدي
كلوب ايرشوب عباس بوقدر عكر يله كلدوبزن اولد عكره
اوردونوا سلامك بهادرلرى اولرى ذي يلوب ديرلر
يلرى اژدراولدلر اوردولركفار قلجى اخن كافى لرى بوزوب
قچوردولر كفاوك صوكن يغالوب اندن بربريله بولشوب كورر
شندلر اندن اولد اراذن جمعيتله چكلوب قلعه يه يوسه كلوب
قباد شهريار بولشوب كورشندلر جمله بكلر بربره كلوب بنه
اوج كره بوزبيك عكر اولدلر وعمرى صاحب قرانه مژده يله

دوکوب ویرد بختك بره ندد بود وکك اباعمر جهود ملعون
سنك ش کد ناکور که بنم باشمه نه حالار کلدی ای امدی حاد
سمله کوتك سیل تیز بوچی بوشون ایله بوقسه سنك کنده بن
کسوم دوب بختك تویی یکه شمدنکری بوسهملات نیه یراد
ش موداری آن کنسونه دوی بین طاغلدی اعلا بویله صفا
لین دوکلوب طام طازلق خادم اولدی دوی عمر کولدنا
بایلدی هایی لعین بولدی جواش دیوب شاه طرفنه قولق
طوتدی مکر انلرده اوترب مشاوره ایدرلردی اشنه یزدان
پرستلی بینه ایقلنوب جمع اولدلر اوزمزه کلمه لری مفرد
بوندن صکی وفی بنیه ایدلم دیرکن قیوده خلیه قویدی یلدز
کی رك دینچ شاهم ملك قیطفادن موشد بچاره کلدی دولر
اجازت اوتوب انجوی کتوردلر اول اوملر شاهم سنه مژده
اولسونکه ملك قیطفا اون بش کونه وك بوندن دوصاحبقران
مازندراندن بودیاره قدم بصردولر شاه بر مقدار شاد اوتوب
اول اوملره خلعت کیدوروب رعایت ایلدی بختك شاهم اشنه
حمزنك حقندن قیطفا کلوردا جلی قیطفانك الندن دوزخ
قلوردونه خیر یلری قلوردیرا اول هام سلطنتدن

وبختك واباعمر لعین بزه چوق ایشی اتدلر انلردن بوانتقامی ایوب
کوکدرکه بزده آنلری بوصحراده پراکنده ایدوب تار وخار
ایدن بوزکه کوب لرحیله اتمك بنم اولدوی بکلرنوله سروری معقول
اولان اولدرخصوصا جله بارکاهلرینی کفار الندن اوله بزخار
دوخیرت کوکدرددلرسروری حمزه یقوب ابتدی عمر ماشاد
وخمدزدن کان عمرماوان شاه دیوانه کوردنه وارتدبیرلری
ندد بزده اکاکوره تدارك کوره لم دوی عمرین سرچشم دیوب
بارکاهنه کلدی صورت تبدیل ایدوب حزنم نوشروان ایلدی
دیوانه واخدا ولدی بکوردی زویونه پیرزن لهوسب اباعمر وجوان
بخت چینی وحسرد چینی یولوندن اوترمشلر اما اباعمرك صفالی
دبیقلری دوکلوب براوزدن بویلی خادم اغالر اولسنکه اولمان
برینه سوال ایدوب فرداسی سلطان حبشك صفالنه تولدی پرشی
خرد وکلدردی اول کیا اشتمدکی اولکون مصرنکار طاغی
اوستنده برچتال دمرنلو اوفیله اوربکیدینك سیکنی وطشنا
تنه دبیندن کسوب پترپره قورحتی بلکی بینه برینه یاپشمق قابل
اولدیو یلمعنك نعملاتن برحلبه نك ایکی کوزنه طولدوروب
دولرکسیه دیکه حارلنوب بختکی چادرینه دعوت ایدوب اوکنه

دوبي شاه كوزل اما اوده بن دان پرستدر وكه ده بنده اندك
دفي فائين اوله قوردقدن اوده همن ايله برابر اولوب باشمه بر بلاده اول
اوله دوبي بحنك يوق شاهم اول حين دن جذبه سامك ياد كارلرين
طلب ايدر حين بصبح وبر دمي جنك ايدر حين انك حريفي وكلدك
اولدر در نهايت اولده بن يار اولوب سله خوش اولمازسه اكاده
بر تدارك كورم وقدوبي شاه دهله سنك بوندبير كدن حظ
اتمدم دوبي عمر عيار بوخبر لري باشدوب طشره چقدي وبالديكه
واه خبر ويرمه نكي ايدوب ظرافت بودركه اول ملك قيطفاني
زيارت ايدم زيرا هم اهل اسلام ايمش هم سام كبي صاحب قرانك
نسلندن ايمش كوره يم مومن زيرا همان اركك سخادن بللودر
ديوب اوراده سوروب ملك ملك قيطفانك قوندوغي قوناغه
كلدي عكرن سبرايدركك باركاهي اوكنه كلدي بر صوره ايله قيطفا
نك باركاهنه داخل اولدي نظر ايدوب كوردي ملك قيطفاني
قبه شتين تخت اوزرنده اوتمش التمش بشي ارش قدچكمش
بكومي ايكي اريش سينه سنك اينى وارعجب هيبت وصلابت صاحب
صبي كوياكه لندهاي ثانيدر عمر خيران اولوب كوكلندن حظه
بولمزديه بشالدي ياربا لعالمين حرمتي صاحب قراني بولا وركك

شن نن نا سن صقله دوبي زيرا حدن اشنده بولدلاوراوزكه 12
بهادر در وصفندن زياده درمحلنده بنه بيان اولنه عمر تمام
سير ايدوب باركاهيدن طشره چقدي بر زاشغه يوقري كوزب
عجب بولدلاوريه طريق ايله خفلسم كورسم جومردي ديوب
نكو ايدركن كوردي بر الاي سان ندن لرچكلوب كيدرلر كوزندي
كوردي قيطفانك چادرنه طوغرلدر اچلرنده براغمق حريف
واراللده قانون طوش عمراني كوزندي صوروكه سرعكيدي
قالدي عمر يشوب بوخبرين الدي قيدن يمكه قوميوب صقلي اندن
صويوب انك صورتنه كيردي قانون الله الوب اولسان ندن لرك
اردلرنه دوشدي ملك قيطفانك باركاهنه داخل اولدلر ملك
قيطفا مجلسي قوروب بكلربله حضرت ايدردي بونلردن اوتروب
سان لرينه دوزن ديركه بشالدبلر اول اخشم حريف چوقلق چالغي
بلمزدي عمر بونغمه ايله دوزن ديردكه اطرافندن بقشمقه بشالدبلر
بوزن نغماتدن ملكه بريردن پشروه كيردبلر بونلري بصدكي
قيطفا قولق اوردي بوسان لرك هپ بر نده بوكونه صفالر
اما عمرك چالدوغي كندوبه قتي خوش كلدي عمري ايسه عجيبه
نسنه بلمزديوچاق قيوطوقنه اوتمش غمشلي ايدي ملك قيطفانك

ايب دردمند نه عجب بو قدر معوقتله بينه فقرك وار جمع بولشوبان
مجلسنه داخل اولوب احسان الله مدكي زيرا بو معوقتله سن قتله
وار سك كل بربر ديرلر ديي حمد دعا ايدوب سلطانم بن قولك
شاهك چوق احسان المتمدد وحق رعايتك دخي مجلسنه
چوق وار دم لطفلر لكن دردم نهايت اهل عيالم چوقدر بشقه
دردم دوي قيطفا حمن نامن ايتدوب ايا اوستم حمن دينجه كوردك
تجاوه وبهلوانلغنه وصف اندوكلري مقداري وار ميدر ديي
حمد سلطانم خوبك جميع وصفي قابل وممكن دكلدر انده اولا قيطف
دكوم جميع ديللره تعبير اولمان بر بيوك عسكري بوندب بو قدر حمن بينه
لوي ضبط اولنمز فن جله سن عسكرن بخشي ايدر بر جله قبول ايتمن
وبر قلعه فتح اندكده اول قلعه نك جمله مالنه حصاري برادني قولنه
بغشلر بينه كندي برشي المن شمدي يتمز آب خورمن سلطانمي كيوان
قاتلي قتل ايدوب ولايتن بر دكيز منجيله وبردي وقوتلي ايسله
ساملوه وقهرمانلرن يولدوي من برادم كه ايكي يوز اوج يوز ارسش
قدر يلري ديو ايله جنك ايدوقاف قيوسن فالدوده جوندن زياده
قوت اولوب ي ديي ملك قيطفا اغرين برماوسته ايا غك
صفات اماسونك صاغ بزده اول ولا وديو ايله استدي ديوب

ديو اشارت ايلدي سازندلر طوب چالمن اولدلر اندنا بتدك
شمد نكر وبر بر چالك دكليوب قتفكن ابو چالا ركوب بن دوي
انلردن بر قاچي چالدلر چوقلق بكندي عمن بقوب شوده چا
لسين دوي اول عجمي دربلمن دولر قيطفا يوق بن آمي دكدم ابو
بلبوردوي عمر يا بلمن بيم شمدي كوررسن ديوب قاتنه بن خوش
دوزن ديوب بن قوه ايدوب دبي بشروه كيروب برفصل ايلديكه
حيران اولدلر اندن عمر دوبيت اوقيوب داودي نفسيله ايراقدن
اوتوراندوران اغزلرين آچوب قلدلر ملك قيطفا عظيم حظ
ايدوب بنجون بوبله براوستادي بلمن دبو جله كوزدن اسقه اوتوده
دورسن بس بللي بوكه غرضكن وار دريا خود فقير دريا اغسقدن
ديو اعتبار اتمن سن دوي انلرا يتدي لرسلطانم بن بلدوكن بوحريف
بوانلدكي جميع بو شهنه بلمزدي بلمزن بكون نولدي ديو لر ملك قيطفا
هوبينه بر يا آوج فلوري ديوب عمره ايكي آوج فلوري ديدي
داول برسانلدلره سن دوركه بو چالوب چاغرسن دوي عمر
كنده به قيطفا نك النفاتن كوربه زياده شوقه كلدي چوق
شيرين كارلغلر ايدوب چالوب چاغردي عمر ايسه هرسانجي
سن حالارواوازيده خوبدر ملك قيطفا عظيم صنا ايلدكي

اه وارب خسرو ربا کوره بلسك ددی وحمی طوغری سویلدکده دیو
بر قاچ آیچ النوز دفی ویردی یانده اولانسان ندن لرحسد ایدی
جانلری چندی بره بو نکبتی بویله چکیه قادر دکل ایدی دیو بیله
چالوب چاغرمغی چوچ بلمز دی بکون فولدی ونه زمان اوکن ندی
دیر لردی اما عرملك قیطفانك بویله تحاوا حسانن کورب وحمزه
میل محبتن ومدح اولندقدن حظ اندوکن کورب صنا ایلدی ان شاء
الله بو دلاور حمزه یه یار اولور کوردك اولدلاوری کورسك دیو
اشتیاقن عرض ایدر اما اکر جنك اوکی لازم کلورسه بو نکله چوق کتور
دی اولور زیرا بو تخا وکوملکه بو ندن وارد وارحقیقی بتون رمن بونك
الندن چوق هنر کلور دیو دی بو نلر بو زوق صفاده اما باوجایله
مکر حمزه اولدا خشق حربی محجله سندن بو خوشنچه بوخه محتشك
بنارق عقلی کالدی کندوی حربان ایلوب عجب بنی بو حاله کیم قودی اولله
ظاهر جن اولمق کوکدر اما جن اوملك اسپانین المزه جمری جن ایمش
عجب ساز ندن لر قیطفانك یانده دفی اوتوردلر می بو قصه کتدیلر می
وارین کورین وقیطفایه حالم عرض ایدین بو لایکم بزن احسان ایدن
واسپاجك ویره دیوب اولحالیله اخسا یوق قیطفانك بارکاهه
اوکنه کلوب کوردی دفی سازندن لر اچوروده شنلك ایدر لر همان

اچوری کیه مك استدی قیوجیلر نره یه بره حوینی بویله حربان قنن
کیدرسن ومراد کز ندر سویله کورلم دن لر حوینی ابتدی بنده
اول اچوریه اولانسان بنده لردن باشمه بوحال کلدی اچوری کیوب
حالمی عرض ایدوب صاحبقرانه اغلیوب اکلدایم اولکم مرحمت
ایدوب بزن احسان ایدیدیوی انلر ابتدلر امدی صبر ایله
وارین سورمزه اکلدم اجازت اولورسه کیه سن زیاشمدی
اول صفاده ایکن مانع اولورسن دلر بودر طوغره دیه قالدی بوایك
بری اچوری کیوب قیطفانیه دعا ایلدی سلطانم طشنیه بوحوینی کلدی
عربانی صویمنلر ارقاسنده کوملکدن غیری نسنه یوق بنده بو اچوروده
اولانسان ندن لرك یولداشلری ایدم بیله کلورکن باشمه بوحال
کلدی کوب سورن حالم اعلام ایدین کم بزن احسان ایدن دیو
قیطفانیه بونلره یقوب بره اوستره لرسن دن دفی وارمیدر بونلر
خیر یوقدر بزم یولداشلرمز حقب بوندن دریبانده کسه بن
یوقدر دیو اما عرطویدی قصه ی تو مهای مدد ایدوکدن
اول صفا دی بوخوشنچه صفه محشم شمدی بنی اولورچلوانك یا
نده مجبل اولورز دیردی اما قیطفا وارك کتودك کورلم
ناصل حربغدر دیدی وارب اچوری کتودلر کوردلر بوده الخیر ق

كلدي عمرهاي جوانه مرك اول تاكند وسي ددي قيطفا باش
كتف رب نذر ادم سني كيم صويدي ددي حريف ايتدي سلطانم
بن قول اوستاد لرك بولدا شيم خديجه يه كلدكده كيرو قالوب
صود وكركن بري بوغازم صقدي عقلم كتمش اژمي يا تدم چوقمي
يا تدم عقلم باشمه كلدي يرمدن طوردم كوردم اوزرمدن لبا
سلوم صويمشلي اما بن ظن ايدرمكه جن طايفه سندن ايدب بنده
سورنرك حضورنه اليكن كلدم كه بكا بر اصاتكن اوله ددي قيطفا
اي كشي هيچ جن اده مك لباسيني صويرمكدن اوراده عقلني يا تورمكن
بري سني صويمشلر به اوستكو كوچلن شوادم سزك يولداشكن
ميدر ددي انلرايتدلر اواز ندن ويرزي بزم شو اغشق طورمانه
بكزر اما اشته اوده بوندن اوتري بوردياكلدر ددلر حريف يقوب
عمري كوردي هاي اشته بني بوبوغدي بقا اسبابمدن ارقاسنه كيمش
تحقيق بو جنلر دن بزم اسبابم ديوب عمره صارلدي عمر بوري
شوراده نهي حرين دمي اولدك اغشق طورمان بنم سن نره دن
كلدك جواب سن اغشق ددي حرين فيريمن نرياد ايدب بوداشته
بوقاتن نده بنمدر ياصاحبقران بو حريف بر قلاش كه اغزكه
نيزيه بكا بويله رنك كچوب بنم صورتله بوندن كلوب سزك مجلسكوزه

داخل اولدا البته بويا جندر ياخود عيار در سزده بوخوردي
طوقنماسون ددي عمر بيانه سويلرسين بن بوادملرك يولدا
شيم بلكيسن بوحرمزاده عيار سنكه بوطويق ايله كلوب بيراوايه
خقلمق استرسين ددي ملك قيطفا ايوسيرسنلر ياوزكوچ
اولدي بزسزك قتلكزه حكم ايدلمغا يبله حكم كوچ ددندي به
اوملوسزنيچه بلورسز اغشق طورمان بولنك قتلنه ددي انلرده
ايتدلر والله سوردرزمدن بواومده شبهه مزوار زيرا بواغشق
طورمان سازي چالمغه بلمن ددي بوايسه بزدن بيك چاتر واوازيده
كوزل انك بويله دكل ايدي ديدلر عمر ايتدي سزخرضله سويلين
سن صاحبقران بكا برزاحان ايلدي اكا صدايلدي بكزر ددي اول
حريف ايتدي بوبوندن شبهه كزواردر اكر اوه ايسه اولا بابا
سنك اديني ندرونه يرلي در سزك هوبي بكزك اديني ندر ديو
ديي سن ديدي عمرهاي ناكاره ياوزيدن اولادي بزي
اشته بوكه جواب كوچ بن اوله ديدوكلري اسملري نه بيلين بويله
اولاجغني تقيد ايلدم هله صوج بنمدر كه سني بوخوشي صقلديم
ددي ملك قيطفا اشته بوايودعوادر بوديدكلرنده كوتنكن
بلورسه اول كوچكدراودر بويي يلا نجيدر ددي عمر ايتدي خوش

امدي بوسويلمين بنده صكن ديو يرين دوي اول حريف بوده
افرين بن ديو ويدكدن صكره سن نيچه ديو ويرد سين هيچ
شنه بلمن سين دوي كولشدلو بوكن ملك قيطفا دويدي فقره
اي كشي طوسن طغري سويله سن ناصل كه سن وبويله اتمدن
مرادك نه در قورقمه سكا ضرر يوقدر بلكه لطفمه مظهر دوشه
سن دوي عمر ظاهر سلطانم بنده لطف واحسانكن اميد يله
كلدم دوي ملك قيطفا دي امدي سويله كورلم دوي عمر دعا
ايدوب سرور حالا عالمك صاحبقراني اولان حضرتلرنه مدا
ركت يلمكدر عيار عمر مقدما سزك مهاد ليكوكن وصاحب
موروث اولدوغكن اشتمش ايدم بكون نوشروان بارگاهنه
جاسوسلغه وارديم كوردم سزدن موشد وحجي كلدي بنده
مرادايلدسكه سزي كورم طبان كوترب بوندن كلدم سزي
كوردم اندن طغوه چقوب نه بهانه اولسه كه بوريه لوانك
احسانن الام ديوب كوركن بونلره راست كلدم اول حريفي
قولايمه كلوب شكار ايلدم اما اجلي دخي كلمه شي بويله اولدي
دوي قيطفا ياشيلمي حظ اتدك همانا اشكاره كلمك كوك
ايدك احمدي بزده سنك اوزكه وصفك اشتمش دركندي

صورتكه كيه دكون بزي بر مقدار اكلندوب دوي عمر نوله سلطانم
ديوب بر قاچ معلق اتوب سماه كيه دي اني كوردكلرى كندي صورتنه
كيه دي كلا هله بدبخت اريشي قدچكن قوچه قوچه ايلقدر بجا قليچي
نخوه دبو رشخ شوندبو ندكوسه جه صفالي كلمش قيطفا مرحبا
عيار خوشكلدك ديوب اول بر سازندن لوه جاين دلون دبر دب
كوندوي عمر چوق احسانلي ايلدي عمر ده بوشق ايله ربانين
الله الوب بر فصل ايلديكه قيطفا صفاسندن حقلي كندي عمري تمام
شرمنده ايلدي اندن عمر سرور اجازتكله كيه يم زيوا اوته ده عمر
بكا منتظر در دوي ملك قيطفا خوشنوله عيار صفا كلدك لطف
ايله كاهيجه بوالك دكلدكده كلوب بزه صفا بفشلدكا چوق احسانم
اولدوي عمر باشي اوستنه سرور تك اوصافنه شمل نكوبن
سكا چوق كلوب كيه يم دوي قيطفا احمدي حضرتلرينه سلام ايله اويله
قياس اتمسونكه بن شاه بودم اچون كلوب كافرلر اچون اهل
اسلامه قبلچكم خير نهايت بنده زمانده صاحب قران اكبرن اندن
جدم صاحبقران الات حرين طلب اتكه كلدم باليك ايله ويرديا
خود بو ميدان اورتاسنده اكله بر دولت صفاشمه مزوارد
يا تخت اوله يا بخت دوي عمر نوله حضرتلرينه مصيبت ايدين ديوب

وداع ايليوب روانه اولدي سوروب همن يه كلدي اميرموردان يا
عمر بن اميه وضميري نه يا ون الكلدك بو ن مانه دك قندايدك
دوي عمر بن اميه وضميري دعا ايدب يا اميربو ندن شاهه واردم
اباعمرك بو ن سيدن جالدم ديوب انك باشنه كلن احوالي بيان
ايلدكده بكلي كولدن اوخندلر افرين يا مهرايو موزن خادم
پيدا ايلدي انجق اولوده دولاندن بن شاه ويوانلن ايكن
ملك قيطفاير قبه نشين كله بوردي بو موشلن بحيلو كلدي بندن
وارب اول ولاوري كوندك مراد ايلدم اخي وارب كوردم
اما عجب كورن حرين ديوب جمله اوصافن بيان ايدب صكره
اخي طوداماني صورتنده مجلسه داخل اولوب بوقدر عطر
واحسان الوب عاقبت كندو بلدورب صاحب قرانه سلام اندوكن
ومرادكي نه ايدوكن بو بر حكايه ايلدي اميرخوب نوزد كلوب بوي
اوده نصيبني الوده بن ده سوزدويان لانيي لا بدكوردوز امدي
شمدكوروبو رادن قالقوب شاه اوزرينه وان لم اميدركه اول
كلمدن شاهه برايو صاش دوشيه يوز قيطفا كلوب بزم باركا
هلوموزدوشمانه الندن كورميه خيوت كوكدردوي جمله بكلر
معقول ددوب همان اول امرادن قالقوب اوج يوز الكي بيك

عسكر

عسكر نوشروان اوزرينه يوردي لوبونلن كلدن ازين جانبا ما
راوب ايدب بريدن شاهه خبر كلديكه اشته همن ينه صحت
بولدي وعسكر جمع ايلدي ياشن كامل اوج يوز الكي بيك عسكر
وار خصوصا مقدم جوان بيلدوعمر بن همن وطوسوكش وملك
بهرام كردخافاني وملك بهمن كوهسناني بونلركه دهر بري بندلوكن
جملك كوتندبونلن دكه بر پهلوان مقابل اولمه بلورمي دبونلن عسكري
مقابل اولورشاه بواحوالي علم اليقين وعين اليقين كوردي وبلدي
بوخبري اشتدكده دوندي ينه بجنكه اي شي ايشك پيكي وقتي بوكه
بو ينوزلي كيكي اشته بوتدبيركن اوتسي چقمدي دفي نچه ايدلسم
ددي بمنك آه ايدوب شاهم نيليم نه چاره همن نك وسايرلركه اشي
اسان ايدي چوق كن فرصت بولدقجه اما اول سكن نوشروان
قدرني دي ينه شمدي بوقدر عسكري بر بشانه اوزرينه ايكن اون
ايا قلندوري كيوان شاهي كوردكي نچه حيله ايله قتل اتدوري
بهانه شوكه بزم بلوب حقلنه كله ملك ماوامكه بونابكار صاغدن
اهل اسلامه زوال بوقدر دوي خسروچيني بوجوابي اشدوب
دوندي شاهه اي شاه عالم بن قولك ديارمزدن كلوركن بوزدبندن
اوخرادم بوحيار بر قلعه بنا ايلمشي آدنه سوهنلك عيار ديرلر

ايشي بن اودادن اوخرايوب كيچيچه بوقدر عكوي عاجز قودي
قلمسي درب بويوجه قبه اوزرنده بنا ايدوب اوبنى سوهنك
اباد قوشي حتى بوقدر عكويله بر ايكى كون هجوم ايلدك جان
اولوب بقلشه مدق چوق ادمى تلف اولدى كچه ايله يارمدق
چادر قالمدى خزينه لرمزه قناويردى اخر كلوب كندك نيچه كون
شوندن امين اولمدق امدى اكر قابل اولوب اول عيار حيله كار
بوندن كلايدى عمرك ايشى بتردى ددى شاه نوشروانه بختك بقوب
امدى بر نامه يازدن بر زياوكار يله شهرمز عيارى كوندروب دعوت
ايدلم بولايكم كله ددى بختك هرمزاده يله دكى كبى شاه اخوندن
سوهنكه بر دعوت نامه يازدى اندن عيار متعلق لباسدن
خنجر و اقتابه وخلوت ويروب يكرمى نفر ادميله سوهنك جيان
كوندردلر بوكون شهرمز سوهنك اباد اوكنه كلدى كوردى
بوحويف جفت سوردياتنه كلوب سلام ويردى اول حويف جليك
اوبنه خبر قندى كلوب قندن كيدرسن ددى شهرمز ايتدى بوقلو
نك صاحبى سوهنك عيار قندن اوله بولشمق استرسن ددى
بلى جفت سوردن حويف سوهنك كندوسنى ايدى نيلى سنى ددى
شهرمز ايتدى بن بيدى اقليم شاهى شاه نوشروانك كلوندن حالا

آب خوشن صحراسنده عرب همن ايلكچه وكوندن معوركده دوا اولدى
بوعيار ايله وارمز عمر عيار ديولر شاهى عاجز قومشدر شمدى
شاه سوهنك عيارى وصف ايلدكلرى اول كلسه عمرك حقندن
كلورى اكر وارمز شاه بوخدمتى ايدجك اولورسه شاهك
چوق انعام واحسانلر اولوب ولكا بلكى بر ولايت ويرر زيرا شاه
روزراسنه ويرمه كلن شاهلره وپهلوانلره انك ايتدوكى
اشى نه همن اندى ونه روزكاره بركسه اخمشدر ددى سوهنك
عيار ياسن شاهك نه خدمتنده سن ددى شهرمز ايتدى بن شاهك
عيار باشى شهرمز عيارم ددى سوهنك يانيمدن سن عمرك حقندن
كله مدكى ددى شهرمز ايتدى بن نه قادرم انك وايرسنه اوغرايم
يلدن بر قاچ كوره خراج ويروب بنى جهود كبى حقلى يره كاهى بنى
صلوب جفالر ايدركه اولمزدن اندن قورقدوغم نادر نوردن
قورقم كزدوكم يرده قورقه قورقه كزرم ديوب عمرى اولقدر
وصف ايلديكم سوهنك بيله قلبنده عمرك خوفى دوشدى اولدن
كلمندن كيدمندن عمرك وصفنى اشدردى بوكون زياده معوت
حاصل ايلدى كوكلندن لاندم كلديكه وارب اول عيار كحقندن
كلوب جهاندن برنام قويام وشاه نوشروانك چوق مال الورم

429

بلکه حمرک بو قدر یلدن بری قن اندوغی مالی الندن الام دیوب
مال سودا سنه دوشدی امانه زیاده وهام اوبوب عیار یغدن
بو نلری دن وهم ایدوب شاید بو حویق عمر کندی اولمن یاخود
بنچه کسیه دنک ایدم بری حیله ایله بنی غکاد ایده دیو فکر ایلدی
ومراد ایلدیکه بو نلری امتحانه چکه اندن دوندی ای شهرمد
اشته بن سوهنک عیارم خوش کلدیکن کلک امدی قلوبه روان
لعم بو مقدار اکلنک بنده تدارکم کوره بن اندن بلیه کیدلم دیدی
جفتی بوادمنه دیوب اوکلرینه دوشوب شهمردی اولدیکی مج
نفوکه ایله سوهنک اباده کتی دیدی واوکلرینه طعام قودی
وشاهک نامه سین الوب اوقدی کوردی بجنک حرمن اوشاه
اخن ندن کندوی اوکوب عمردن چوق شکایت ایلمش وکندیه
اولقدر بول بول وعده لر ایلمشکه حسابه کلمز همان اکلمنیوب
کلسن بزی بو بلادن قورتاسن دیو بو عیار بزه حواله اول
لالدن بری صقالمن اوناملدن قالدی طپنجه سندن اکسمز
ناصرلندی دیمش سوهنک عیار نوله دیوب بو نلری ضیافت
ایلدی طعامه دار وقتوب جله سن بیهوش ایلیوب محکم بنده
چکدی اندن شهمردک عقلی باشنه کتوردی الله تان پانه الوب

ای ناباکار دیو غوغای سویله سن کرچک شهمرد سن یوقسه عمرمین
اکو عمر ایسک ایلجک ایله خروج عهد اولسون سنی اولدرم نهایت
بقایه کسوبن اکو کندوکی صاتون آلورسک قورتولورسین
یوقسه سنی تان پانه التنده هلاک ایدم هزار حمن کلسه بنم قلوبمک
دایه سنه اوغرایه من دیدی شهمرد عیار فی یاد ایدوب ای عیار
جهان بو ناصل سوزدر بن عمر اولام اکو انا غنی سک بن بو نلر طوره لم
برانلدوخک آدمک شاهه کوندرکوره سون ویاخود سن کندک
وارب خبر الوردی سوهنک کولوب بقه نابکاری بکا صنعت ضمنی
استر اوعیار چکه سن بن سندن یک بلوسن مرادک شویله
بویله اوده تالق اوناسن بو طویق ایله قورتلابن دیو سینی بوق
البته عمرسن دیوب بیچاره شهمردی دوکه بشلادی شهمرد بچاره عیار
بنچون بکا بویله عذاب ایدرسن صکره شاهدن اوتانوب سن
نادونی دوندن قورقمن مسین بن عمرک جفاسن چکه چکه جانمه
کجمشدرسن خودبنم دیمکه اولاسین یا انصافمیدر دیدی سوهنک
یلان سویلرسین اقرار ایله دیوب وافردوکدی کوردی اقرار یوق
قالدوروب بر تنها حجره ده حبس ایلدی اندن بر بنک دفی حقلرین
باشنه کتوردی ای ناکار تیز سویله سوزیمک آدملریسن بلدکه

نيلين عيار بلمدم سزه چوق جفا ايلدم زيرا اول نابكار عيارك
نابي دنيا وطوغمش رقيب رقود مكه عمر اولسون وشمدي بو سورمي
كوستمدن مراد م سزآنده واردقت بندن عظيم شكايت ايدوب
كلمش عمردن قورقدي ديه سزلا بد عمر سزدن بو خبري اشدب
مغرور اولوب بندن غافل دوشر بنده اردوكزجه وارب بولايكي
نابكاري شكار ايدوب شاهك حضورينه ارمغانله وارم ديوب
شاهك هديه سين قبول ايلدي بو مي يكي مي ادمك اوزرينه
المدمكه شايد بوي بر سون فجون ده عمر طيوب آكاه اولدمكه
الكتون دمك مشكل اولوردي شهرد عيار شاه اولدي ها نويله
مي ادم سن بزه بو قدر جفا اتدكدن صكره بنه بويله خورد خقير
بوش كوندرمك قبيح اولمش ايدي نه يوزيله شاه ديوانه
وارردم ددي سرهنك عيار بودك امدي بنده وارم ديوب
بو نلري كوندردي شهرد اول يكرمي نفر ادم ايله سرهنك
سوكوك كتدلر و سرهنك اردلرندن كلمش اما بو طرفده
شاه نوشروان اول صحراده دوشوب اوتركن جاسوسلر
خبر كتوردكيم حمن كلوب بيشدب ديو بو نلره جان باشلرينه
صچرايوب بتاركه بيشدلر اما بو يدن امير حمزه دخي چونكه يقيني

شاهدن كلمديكن اول بو يين انكار ايلدوكي اچون عذابيله هلاك
ايلدم ددي اوده شاشوب يابن قندن كلدك بزي شاه كوندردي
استرسك جلد مزقتل ايله ددي سرهنك اونيده وافردوكدي
كوردي خيري جواب يوق آنيده حبسي ايدوب بو يين دخي كتوردي
الفصل يكرمسنده يوسوالي ايدوب چوق جفا ايلدي كوردي
هب جوابلري براي نابكار يوسن ظاهر اتفاقيله كلمش سن درسون كز
براما المدن قورقوب لمن سن جلد كزي قتل ايدين ددي شهرداي
نابكار بلدوكلدن قلمه بن اوليله دنيا خواب اولمش شاهك هزار
بن جلين كلبلري وارد راما سنكده عاقبت بولكه كلورا ندوكك
بولورسن بلكه شاهدن انتقامن سندن الدددي سرهنك دخي انا
نمن عجب دهام ايدي حيا ايلفندن دركندي فتان اولوب حيله كار
اولدوعندن ذهب اويله قياسو ايدرلوندن صكره بو قاج
درلو سنه ايله دخي تجربه ايلدي كوردي حمو نشاني يوق قايدي
بو نلري قبو ديدي امدي چونكه بويله وارك صاغلق ايله عمرك
حيله لويله جهان طوغمش دربن اويله بو عيار ايله خصم اولمام
ديوب كتوردكلري ارمغانلرين قبول اتمدي بو نلي ملول و محزون
كتلو اولدقن حمزاده شهرددي تنها به چكوب عذرين ديلوب

اوغلی
کلدی عمر یونانی و مقلد نوجوانه یقوب ایچ کنج ارسلانلو دیک
امدی یکون کفاردن انتقام الجاق کوندر یکون کوکدرک
علم اتدرها پیکری و طبل نقاره و سایر الات حرب صاحب
قرانی اللرندن الوب بنم بارکاهلرمز ضبط
ایلدیلر ایسه بنده اشکاره انلرک ضبط ایدوب بنه یونده
قرار اینه یوزدی جمله بکلی نوله یا صاحبقران بزم لندها
قدر غیر تمن یوقمدر دیو راندن همان آخر لقلی بن کیدیه
قیوب سرفرازان اولیلر وبه الای بغداد یرق یوریدلر بنه جانب
سلطنت شاهکلوب نه دور رسن اشته همن بکلرینه شو عهدنامه
کله یوردلر غافل اولمک دکی شاهنشاه امر ایلدی جمله عسکر
سوار اولوب براوغردن یورک ایلدی همان کفار عسکری دخی
یای ظلمات کبی اهل اسلامی قوشیوب بربرینه قریشوب
قتال بلا صاغش اولدی بنه قول قوله اولوب نیسانه آتش
دوشن کبی یوریوب کافرلری یلوک یلوک ایدوب قوماقه
بشلدیلر اوردنه صفه امیر مروان وقفا سنجه سر قبلانلو ترک
ملک مهرام کودخانی و ملک بهمن کوهستانی اوغلنه یله
یوریدی صاغ قوله مقلد نوجوان قفا سنجه سهراب کوشیم

مغرب دلاورلریله یوریدلر وصول قیلدقده عمر یونانی
قفا سنجه طوردیوانه ولالاسی فیروزه دومی یونانی دلاورلری
یوریدلر سایر جانب وعین دلاورلری وبنی عاد بهادرلری
اوج یوزاللی بیک براردنامدار عسکر اسلام تیغ وتبرلرن عریان
ایدوب تکبیر کتوروب جوشی وخروشی ایله کندولرن اول عسکری
پایانه اوردب الله اکبر ناکاهانه برجنک عظیم پیدا اولدیکم تعبیر
اولمز تورکی دومی بردی بیت چون ظهور اندی علم اولدی
دنک و شمنان چشمنه دنیا اولدی تنک ایردیلر اولدم یانار
اودکبی بصدلر کافرلری بولت کبی رعد وار اوینادی
اورناوه سنان کیم قلجلر یغدوردی یره فان یوغیدی
قلمدن اوزک شتری برپوله ویرسک الوریوفی بیک سر
کشته لریوفی اولوب برمنقه دوشوب لشکر یتوردیره یره
اندم اول دم برقران کوده لری سیل کبی کوتردی فان
بواسلوب اوزه ایکندی زمانه دک عظیم جنک
اولوب شاهک اودچوفلق حکمی صاحب قرانک تیغ قهرینه
طاقت کتوره میوب الایلرین یوزب صافلر سکوب ازدرشال
اوزدیه جقه کلدکده نوشروان همن تک اول خضیلم

جوش وخروشن كورب عقلى كتدي خوجيه يقوب بنجه اين ليم
قجالم مي زيرا حربك غضبى زياده قوردقوم الكبرد سك بنده
قيار ددي خوج شاهم قوردقه دن قچ جاق زمان كلمدي بنها
يت شمدي انلرك مواد لري الات واسبابدر جان بزم بولرا
دن الارخه كيدرسن انلر سزه مقيد اولمز لر باركاهلرينه انلر
نلوردن بوسون لري كچنده سويلدكدن كيمكن قائيد يكن كيمكن سنى
لغه الدوكن كورك امدي ددي شاهن كوردي آغر باصنجي يكلى
تلقار جان اوراد دن برجانبه يان ويرب قچماق كوسترلر اول
محلدن صاخدن سقلدن نوجوان صولدن عمر بن حمن اورتا يردن
كلوب شاهلرك كتدي علملرين يقوب توخلرين پريشان ايلدكدن
كافر حكمدي اختام دن برى قلمبوب شاه نوه يه كتدي ايسه اول
جانبه قچدلرينه بوقدر مال منال وبار كاه پنكاه وخيم وخركاه
دوكله قالدي جله سن اهل اسلام ضبط وقبض ايلدلر وينه سرا
پرده وسليماني اولكى يرينه قوردقبا وشهريار تخته چقوب
حمن صام سوار صندليسينه اوتردي دن آلت يانلرندن ملك
بهرام وملك برهن كوهستاني اوتردي عمر معدي سوكرينده
طوق غران حلدار صندليسنك اوش ديي زيرا حلم ا

پيكرى قوف كشى ايله اولچكردي اندن صاغ صولي نامدار لرينه
اوشدوب قرار ايلدلر هركس كفاركه چاد رلرندن بكندوكلرن
بوردن ضبط ايلدلر اكيدن اولان مال للريله قبول للندلر شاهك مال وخزينه
لرين قيادا يچون ضبط اولندي صفا ال ويردوب طبل شادمانى دوكوب
شنكل ايلدلر بعد اعلى دخم اعداعيش وحشرته وبزم صفايه اوترب
شنكل بزدان ايلدلر بوقدر پريشان اولوب كافى الندده زيونا اوكش
ايكين تكرار حق تعالى قوت ويرب بويله احسان ايلدي اما بوطرفدن
شاه نوشى وان اختام قوانلوخنك بريه كلوب بوايشله حيران
اولدي چادر بوق يم زخيره بوق حكم چوقلق اكسوزين باشلرينه
بويله حال كلدي هي دريغا بن بدي اقليم شاهي اولام بوقدر حشمتم
اوله شوندن برقاج بيك ديرندي عرب عسكرنه جواب ويرصوب عاجز
اولام ايكى دفعه در چادر لرمن المزدن الوب بزي يه يمزدن قالدوكلر
بن بو نلرا انتقام الحق كالدم قادر اولبه ون ددي بختك شنكى ويرب
شاهم الم چكه اوبله اوبوراشته برجا بندن ملك قيطفا كلدي بوردا اول
حمن ي اولدرر وبرطرفدن سرهنك عبار كاله بوردعمري قتل
ايدرانلر كيد بكك سايرينه نه اعتبار ددي شاه اي ملعون
قتى بوديدوكل قچن اولدبوقدر يلدرحمن اشفه حالله ايكين

هلاك ايتمكه قادر اولمدق دونن اوتكى كونه اوزن ايكى بيك
عسكرى واوايدى شهرى كوره نقدر عسكر جمع ايلدى ويه
قدر ديارن پهلوانلرى كندويه تابع قلديكه بن مالك دكلم
دديى بحتك خير اولسه شاهم البته بركونه اولوب ديوب نه حال
ايسه شاهه بوجاده بلوب قوددلرى ايچنه كيروب اوتى دى سايى
صحرانشين اولوب شويله اچوق يوزده دكلوب يا تدلرايوشيى
جادده واوتاغ قيدندن اولدلر اما اوايدى ملكه عمرك
شاكرد لوندن فتاح مصرى بونلرك اردلرنجه بلكه كنعشلى بونلرك
كلماتن دكلوب شهرمى دعيار سوهنك عيارى كيندوكن اشدى
كلوب عمى خبر ويردى عمر بن دونن دوروب امدى بنده شاه
ديوانه واه بن سوهنك عيار كلوب سه كوره بن ناصل كيدم
ديوب سوردى بر صورتيله شاه ديوانه كلدى اشغه يوقريى
سيرايدركن اول محلده شهرمى عيار اولديكرمى نفس ادم ايله
كلوب شاهه دعا ايدوب اى شهريار داد وفريادوسوهنك
عيارك النده بن معاند وقدر بلمن حويف ايملى اولا بنى وارنجه
خوش كلدكن ديوب سرايته البتدى ضيافت ايلدى بنده
صاندق كيم بنده شاهم خاطرچون رعايت ايدرمكن طعامه

داروغاقشى بزى طتوب بنده چلدب البته سوعمر سن ديوهو
بويمزه اولقدر تاذيانه چالدى كه اولب كيده يازدق فرياد
ايدايدر آندا اچه اچه چاتلدق كوجيله اناندى تمام اناندقدن
صكره بزى قلوه سندن طشره ايدوب قودى وارك صاغلق
ايله بن عمر كبى عيار ايله خصم اولمام حاضر قلعمده صفايله اوتوركن
نه زحمت وارب اويله بر قتال عيار اولشوب قضايله بوخازى
اله ويرجك اولورسم انك بنجه سندن بنى كيم قورتره ديوب هم
بنده بوقدر جفا ايلدى هم بنه امر يكن اطاعت ايلمدى ديوب
وافر شكايت ايلدى خصوصا شهرمى عيارى دن خيلى صكره كى
سرته واقف اولمه مشلى ايدى شاه بحتك ملول اولدى كوره شه
نابكاره هله شو حرفى ايله بر طرف اولالم انك ايشى اسانه دوللو
اما شهرمى دن دكلوب وافر كولب حفظ ايلدى وبر مقدار مفرود
لق الويردى نابكار عيار كلمك كوك ايدى بكاوده كوريدى
جهاندن عيار لق نيم اولوردى ديوب الوب يوريوردى بويلدن
ديوانه طاغلوب بحتك چادرينه كلدكده شهرمى تنها سنه وارويه
بولشدى بحتك ندر عيار روادوخك يوزده بر مصلحت كوره ملك
سوهنك نه سوكشى حويف ايملى دديى شهرمى ايتدى يا نابكار

بن یاوزرنك ویردی اما اشته صكره بنی تنها سنه ایلتوب غذ
ایلدی عمرون خوف ایدرم انكچون ایلدم قود قدم ایچكن ده عمر
اوبوب بنی كوفتار این ویرایله بنیله ایلدیكه شاه دیوانته واد
دنده بندن شكایت یوزن كوستوك اما تنها لرندن خبردیب
بن كلورم عمر طوعیسون اولكیم بندن غافل ایكن طتوب شاه ارسلان
ایله دارم ددی ددكدن بحنك شاه اوبوب شهرده وافراصان
ایلدی افرین عیار ایودیشی امدی او ملورکه النلدن بوهنی
كله دیوب صفا سندن سوروب شاهك سوزنه كلدی بواحوالی
خبرویردی نی شوالندی شاه اولدی ایوچوق بلور عیار ایمز
همان شله بوایشی بشوه ددی بحنك انفا
همتی بن ملدرحمرك هفتدن كلسك قوللی ایدیددی یونلی
بوندن بوطرفلدن بركون سرهنك عیار كلوب كندوی بوابطال
درویشی صورتنه قیوب شاه حكرینه كلدی اوردی اچنده
كن مكه بشلدی بریدن عمرده بر صورتله اواره بن شاه نه تد
بیرده دردیوب كافر حكونه كلدی كیدركن سوهنكه راست
كلدی كوردی بر بر ندابطال اوردی اچنده رندانه كزوب
ظوافتله عالمی سیر ایدرعیار جهان بوفی كوروب فكر واردی

نعجب بن بوصحرایه كلهلی بوحكرده بویله بردرویشی كوردم
یكی كلمشی ایچی شوكله مصاحب اولمق ممكن اولیدی كوردمكه
نره سلامن كتوردی ددی همان اردنه دوشب ایراقدن كوز
تدی بویرده اوتورسه یاننه اوتوب چكه چاله مكن سوهنكه
كندوی اول صورته قیوب اسلام حكونه وان عمرنه صورنده در
كون وبرطرفه ایله الكتوه بودرچكلوب كندی عمر اردنجه
كوردی كفار حكونه كن ركب سوهنك حكی اسلام طرفنه طوغری
لدی عمر ایراقدن این لیوب در پاین سوردیكه سوهنكدن كلوب
باركاهلرا راسن كن مكه بشلدی عمر كوردی بونك كن شی غیریب
كونه سیرجی كن شنه بكزمز بر ادم ارابكی اونك بونك پوزینه
پك پك بقوب دكر عمر فكر ایدوب بره شی نابكار سوهنك عیار
اولسون هایی حوزاده مرادی كلم دیوب بكا طوغرن اریقوسی
دیوب اجازدن بر مصلحی كوردمكه استرا ولسون بره قلاشی
بن سكا اوكرده ین عیار لق نیچه اولور دیوب تیزیه بر تنهایه
چكلوب بوده كندوی بر درویشی شكلنه قیوب سوهنكك قر
شوسنده ظهور ایلدی بر بر ینه یقین كلدكده سوهنكدن
عمری كوروب بر بر ینه موجاد درویشی خوشی كلدكده دیلر

سر هنك خوش بولدق سوز چوقدر بوندن سوندي عمر سس
من ايله تاكه دن بيله كلدم دوي سر هنكده بولدن خيال ايدوب
بر شي نا بكار عمر اولسون بني كوب بوده كندويه بو صورته
قويمشدر كوره من ايله بيله كلدم ديو تحقيق بو عمر دن امديي
حكمت بوني الهكتور مكدر دوي عمر ده اي درويش سن نه سلا
من كتور رسن هنوز كلدك كيمسنيي دخي بوحكم ايچون كورمدم
دوي سر هنك حيار چيني ماچيني ولا بتدن كلدم خروچيني
ايله دوستلوچوم دار ايدي اني آرزو ليو بوندن كلدم بولشدم
اندن بوحكم كلدكه اسلام حكمين تماشا ايليم دوي عمر ده بلديكه
بو سر هنك حيار دركوره چيندن كلورن ديو خروچيني دوستمدر
ديو تحقيق بو سر هنكدن دوي عارفانه دويوب بو بر بنك
نقشين چقرمغه مشغول اولدقلرنداندن عمر بونك يانه دوشوب
امديكل بوحكمي سكا سيراندن وه بين ديوب وانمكن وب
تماشا ايلدقلرانداندن كزركك حكمدن چقوب آب خرمن دوكلوي
نصوركك كناريه كلدقلر سر هنك حيار كل امديي عاشق شوراده
بر ذي صفا النلم ديوب صونك كنارندن بر درختك سايه سنده
اوتردقلر سر هنك اورتايه بر مندل يايوب چوركدن

وبركدن يندي عمر ده انباندن بر طاوق چقارب بر طرفنه
دار وقتدي وار ولي يانن هنكدن طوفه قيوب اوحيانن
بر نه كندو اوكه قودي ديمكه بشليوب دي عاشق سنده يي دوي
سر هنك دي بو رديوب كندو طمامندن بر دي عمر به عاشق
بزم طاوقدن بنچون بن سين اچندن زهر يوخه دوي سر هنك
كوب خير نه قود قرن نهايت باشمه چوف بلالر كلدي ايل طما
من يمكه خوف ايدرين هله سن بنمكدن يي دوي عمر يوق بنده يم
سن بيمحك ديدي وچقارب بوز بنليك صوندي سر هنك الوب
بركي اولوب كوم ايلدي عمر بونچي كوردي هاي نا بكار نه قلاش حيله
اولور ديو دي بو بينه احتراز يله چوق چالشدي لر بر رخنه ايده
مدلر اخي قضا يله عمر بو جانبه يوزن چوب بقدقده سر هنك
نا بكار طاوغك اوبر يانن چوبري ديدي واوكندن اولانا تمكي
دكشدي عمر دينه يمكه بشلدي بر زدن طاوو بشوب بوغازي
قورمغه بشلدي طاي بره نا بكار بكاوار ديو بركك كبي ديوب
شويله بويله كندويه بو حلاج ابن ين دينچي اولدي ايلي زب اوستنه
يقلوب عقلي كندي سر هنك حيار شاداولوب عمري صويدي
كوردي تحقيق اودر همان بنده چكوب اوزينه اوردي طوسن

طوغري شاه نوشروانك بار كاهي اوكنه كلوب سوهنك لوه و
بوالبزه بن سوهنك عيارم عمري حقكه ايلدم خبرويوك دوي
الله وه شاهه عرض ايلدلر بختك سوندوكندنا ياغه قالقدي
بوكتوركك ايلدي سوهنكي اچوي الدلر سوهنك شاهك نظرينه
كلوب وحا ايدب دولتلو شاه بني نام كوندرب دعوت ايلمشي
سن اشته الدن كلني دريغ اتميوب چالشدم خصمك طوتوب
الكزه ويردم كوركك بنلي سكن ايلك دوي بختك صفا سندن عقلي
كندي مدد شاهم همايونك باشن كسونلر قورقه لرم هب بودر
بو قدر فتنه فسادي ايدن نارنوروقه للرينه بونك اندوكن
كيم اتمشدر دوي نوشروان شاه اولوب سوهنك خلوت
كيدوي بوخورداراولد عيار سكاوني بنم احنم چوقدر
هله شنابكاركك حقندن كلهلم بره جلاد كلسونلر اورسونلر
شونك بوبنن دوكك جلاد كلوب حاضراولدي بوكز سوهنك
عيار هله شاهم بويله شوعيارك عقلين باشنه كتورلم كورلم
نه وضع ايدكندي بركورسن نيه اوغراوروغن وهم بن
بويله نه ظن افتله الكتي ردم كندويه سويلدك كه بنم عيار لغم
بله سز اندن اولدرك دوي بختك اي عيار بونك عقلن كتوب

مه وه عالم بوقدر قوم بوحال ايله الحن وانس قورتلوب صكن
بوروني طوتوب لمن دييه كوردوي سوهنك كوم اولوب بره قورقمه بنم
بويله بوكوه طوتانن بوكون دخي طوغه قالورا ولمزمي دوي و
كندي علاج ايلدي عمرك عقلي كلوب اطرافنه بقدي كوردي
الي بغلوشاه ديوانه كلمشي قوشوسنده قوشوانه وزرسيله
تخت اوزرنده اوتوروب بختك ايافاوزرنده مدد تيزجه اولد
وكديوب طوروب بوياننده سوهنك عيار وبوياننده جلاد
حاضر طورور عقلي كندي بوده شك حظي يوق ديوب نكاه
كوزلرني يومدي بختك ياننه كلوب اي عيار حيله كارنه يوماروسن
كوزكي شمدي بني كوردرسن كندوكي بنزه اندوكك جفالري بلور
سين جمع دعن وكك كيم دنياده بكابرقوي خصم بولنورخصمك
كلوب لوديو تصورا تمن وكك كورامدي حالكي سوهنك عيار
سني شكار ايلدي دوي عمركوردي بعاد بلرشاهك اكالاقوسي
اشكاره درهي دريغ دخي اي عيار هله اوروسونغيرسين ال
جمعي وارودلر سوهنك يوني اولورسه بواوروسون اكامايل
اولدم غيري سين استرم دوي شاه بوزلدي بكندوكك الدخي
اولدي دونمدي شاه ياسوهنك آل امدي نيلين اولجاريده

دیوب بندین بو قلدیک کوردی سرهنك برخوشی بغلیه ممشی
عمر ایسه اولورا ولمز بندی طوتار سرهنك ایسه نه بلسون چو
قلق مقید اولدیک شمدی وار دوغی کبی اولدده لر یاخود
الیدن پوشا ولسه بوقدر دیوانه اولز تا سنده من نه کیدیه بلوب
خصوصا بن اکه سنك اولام دیو دی همان عمر یاب یاب الی
چکوب بندن خلاص ایلدیک ایاق ایسه پوشی یاتدوغی بودن
ای خوجه بنك نعجب سوندك اما اخلایه چاغك بقلتدیک ای بی
دین نیه قادرسن بنم بوقلمه خطا کتوره سزا فندم من صاغ اد
لسونه شمدی طیوب کلورسزك باشکزه قیامتی قوپارردوی
بنك جلاوه بوره اورشی نك بویین سرلیمه کوره شو مرتبه یه
کلدی دوغی اشغه قودمی دوی جلاو ایلری کاوب عمرك بیغه سنه
یا پشوب کل بوره نابکار امر پادشاهك دیوب دیلدیکم عمرك
بوشیکلدی دواحث بنه الوب چوکوب بویننی اوره سربان جهان
یانچی ایدلو بویله بر خصمن الکیمسنه صادیلوب چکوب تلچی الندن
دوی خوجه اکی شی دن امین اولابن دیو سك سداله بوارلدیک
کتوره باشنه عیار سرهنك سنی الکتوره شی بنه کتوردوی بنه کورك
سنی ازاو ایلدم دیوب خلعت ویروب رخایت ایدوب قیودیک

یوزینك اوزدینه یقلوب کلباشی اچلدیک عمر بو معلاق اتوب
بختك تاجی قبدیک سرهنك عیار بن نیلی سین دیو کن عمر طف
لشوب سرهنك دوغی بوسله اوروب تاجی قپوب طشره اولدیک
عمر شکی ایدوب بنی یه بو صورته دوغی کیروب اچوب کیروب بونلرك
تماشاسنه طوردوی بختك قولتی غنه کیروب تالدده ولرمدده
باشم یوقدور تاجم باشمه قوك دوی تاج کندیک باشك صاغ
اولسون دیوب تیز بر تاج دوغی بشنده ولرباشنه کیوب تخته چقوب
کوجیله اوتی دیب اندن سرهنك غتلی باشنه کلدیک اهل دیوا
ندن حجاب ایلدیک شاه یاسرهنك عیار لکی اوکونمشی سین
اما دوغی قصورك وارسن عیار اولسن عمر ناصل عیار دیه هیچ
وصفن اشتمدکی یا عیار بندیک بویله می اولور خصوصا عمری
یکی صندوغه قویه لر یوقسه امنی وکه بر بندطوتمان دوی سرهنك
شهریار صاغ اولسون بن چوق عیار کوردم اما بونلر حالی
قیاسه اویدیک وصفن اشتدوردم اما بعثلی درکه شیندن
کی بنوه سانتدیدین بن بوقدر بلمن دم هله بردوغی الهکیدر
حضور دوی بختك ای عیار سن اول بکا بو لشمدکن بن سکا
انك نه قوشی اولدوغن بلدوردم امدی شمدنکوی کورك

اج اول سکابی انتقابی قوماندی دیب اندن شاه بوکه رعایت
ایدوب چادر دیب فتح منکاد تعیین ایلدی یاخود اردینجه
شاکردلرینه کلدی سرعسکر عمرک فکرنده اولدیغی برده فتحه
الکتیپ دیبیدن عمربو نلرک سیرن چالوب اندن
سوروب حضوریه کلدی ای عرب هیچ سنک خبرک یوق
عیارسن قدیمدن دک ازقلوب بنی اولدیغیان دلردن دیب حسن
بوینه ندر اصلی سنی کم اولدیغی دوکه عمر ایلدیغی کیتدی سرعسکر
دیب لر بوعیان شهرمزی کوندرب دعوت ایدرلر نکلمن بن
عمر ایله خصم اولمام دیب مکس هرمن اوه تک خبری فکری وار
ایمش بنی غافل دوشروب مراد ی آولمق اچون بنده کلمدم
کن اشدروب کوکله بو مقدار عجب کلدی کوردیکی بنده نه قوت قدر
سندن کلمدی دیوحکم اجمان دن کلوب درو بیلی صورت
حکم ایتدی کوزکن بنده راست کلوب حیا للدن بنده دونوب
طعنه کیروب مصاحبت ایدرک بن بو من بلدک بن آنی
الدایمن دیوکن اول بنی الدایروب وارووزن کچه روب بنده
چلوب شاه ایلتدی بختک شاه اولدیلر بنی اولدیلر مکه
فرمان اولندی بعله سرعسکر اوراده عجمیلک ایلمش بوخبر کچه

بندابن ممنی خلاص اولدم دیوب جمله اولانلر احوالی بیان ایلدی
عمر کی اجدی کی کولدی جمن ایندی طوپیدم یوقه وارب شاهک
دیوانن بصوب چادرینه باشنه یقوم دیب عمر ایتدی احمدی
خیر دعا دن اونما ماداماکه اول عیار بوعسکری اچنده در بکار
حت اولمن تا انی یا ایمانه کتوروب یاخود قتل اتمینچه بن حضور
ایده مم دیدی جمن الله معینک اوله جمانارکی اول دیدی عمر ده
بونک فکرنده اولوب بوانی ارایوب اول بونی ارایوب بوبوینه
فرصت کوزدرلر عمر چوق فکر ایلدی اخر خاطرینه بوکلدیکیم مدابن
شهرنده بوقوجه حلوا جی وارایدی هندادمسی ایدی ایوسکری
حلوا اشلردیب مدابنده کابر واعیانلرانک حلوا سن یمن یوق
ایدی شاهه بیله نعوذ بن ایلدیلر شهرده بوکره واردیغی سکری
حلوا اشلردیوشاهه سرایینه بوقدر حلوالر بشرکن بوقاچ
دفعه اول بابا هندیدن حلوا الدوروب یدی عظیم حظ ایلدی
اول اجلدن مدابن شهرنده مشهور اولمش ایدی بوکره عمربو
تدبیری ایلدی کندوی اول حلوا جی صورتنه قیوب شاه اوردی
طعسنده حلوا اشلیه سرعسکر لابد انده کلوب بوطریقایله
ناپکاری اولایه زیرا کوروب اوده فتنی قلاش عیار در دکه بن

دوزخه طوتلمق عمر دربر قاچ شاکرد لرندن یاننه الوب کلندر
اول قوجه هندی حلوا جی صورتنه قویدی واویله حلوا لرینی وب
پاک اوکنه بشتمالین طوتوب شاکرد لریله شاهک اورطوسی کیمسنه
بر پرده اوترب حلوا صاتمغه بشلدی بوکون مدایندن اولان خلق
عمری کوب هایی بابا هندی خوشی کلدک دیوب باشنه اوشدلر
حلوایی صاتمغه یتشنه مزدی بر پیسی برودن الوردی طویمادی
خلق باشنه اوشوب قات اندر قات یغلدلر بر بر پنه نوبت دیو
مزلردی عمرک شاکرد لری برجا بندن قوپاملرده دوره یوب بشلدی
یتشدوب عمرک اوکنه یغار لردی عمر ایسه نه تیز دستدن تزا
زوسیز چکمسنه کوزلرایی مزدی فتاح مصری یاننده اندن برتخته
هایی هایی اچی الوردی راوی ایدر بوطرفدن سرهنگ دیار
دن درلودرلو صورتلر کیروب عسکر اچندن کزردی بونا کار
قودسک شکار یلدم بوقدر دیوانه اولدرناسنده بزم تاجم قیوب
قچم بنه طوتمغه یاخود تاجم الندن المغه قاوردی اولیم جهاننده
بنده عیار کچدم امدی بنه انی طوتوب الندن زیاده رنک اتمیم
بوحکرده طورمغه صورتم اولمان دیوب اوکون دن اوره تا نفی
دوماید رکن اولدا رایه کلدی کوردی بر پنه خلق اوشمشلرنه

دار بوندن دیوب ادم ارا سندن صوقلوب بندی عمری کوردی
بر پیر هندی صورتنه حریف حلوا صاتار اما چاپکلکدن کون لرایی
بونا کار کوردوکی کچن بوشی عمر اوغلن دیوب شبهه دوشدی
برزدوروب بونک بازارنه سیر ایدوب اوضاغن کوردی خلق
قوشی کبی الورلردی وکیدن ای بابا هندی خوشی کلدک نه خوش
مدایح شهری کبی شهری برا قوب بوندن کلدک دیو برلردی عمر نلیم
شاه حضرتلری واغالری جمع بوندن کلدلر بزم حلوایی کیم السون کوردم
پک کسا و اولدی اخر بوقدر یول زحمتی چکدم بوندن کلدم مکر کار ایدم
دیو دی سرهنگ نکر ایدوب عمر دکل انجق زیرا هرکلن اشتاق ایدر
بر بر معلوم دمشهور ادم انجق بندن شونک حلوا سندن السم
کورسم پک ایو میدن خلق اوشدوکه کوردی یه خوف ایدوب
کیه وچکلدی کیم بلور عمرانک صورتنه کیردی اولدیوب برآلنک الندن
برمقدار اسنیوب الدی بندن المق استدی کوردی دیدی غایت
لطف عمرندن دوی بویله برحلوا یدوکی یوخ ایدی اشتهاسی غالب
اولوب بنه صوقلدی الاجق زمانه المغه خوف ایدوب کیروب
چکلدی اشته طوزاغه طولاشوردقوشی کبی دایی سن دوراید
دیو بنه برپنه سوال ایدوب بوحلوا جی کیمدر وقندن کلدی

دوی اول کی ایندی بوهندی شهر مدائن قرب یاندن زیاده
درحلوا ستار حتی شاه بیله بوینی بلور معلومی درحق دفو
بوندن حلوالوب یوردی اخی سوهنکه برمقدار اطمینان کلوب
ایلری کلدی الحق عمر خوددبودامی انک اچون قورمشدی کوزی
الاسی دورت ایدیکه سوهنك بوصورتله کلحلوالله اکابر
مخصوص حلوا حاضر کشدی کوردی اودر سوهنکه کلدی
براوج اچی ویرب حلوا استدی عمر کوردی جیل اچی اما کیم
جله سی قلب عمر اول اچی بشقه تبوب مدد اخابه حلوا تک
ایوجه سین ویرب اچه سی قتی کوزلدی یوب اول مخصوص واردی
حلوا یی ویردی سوهنك حلوا یی الدی طشره چقدی اما بنه شبهه
حالی اولدی برایوانه یره وارب کوزندی بوحلوا یی عمر ایشه
بنمز اودمه دیوش ظاهر بنی بلمشلر دی عمر ایشه کندی یرندن
ایرکیوب یرق پای عیان اشارت ایلدی اول سوهنکی کوزه
دوردی اما بیدن سوهنکه وانی کوزندی عمر ده صاندی
صاردی برجانبه الوب یوربویردی سوهنك امین اولدی
تحقیق عمر دکلایش دیوب حلوا یی که بشلدی یرق پای کلوب
عمر خبر دیردی عمر فی الحال بوخبری صورته کیوب اول جانبه کلدی

سوهنکه

سوهنکه حلوا یی صفا بله یدی اندن وارب بنی اسلائم حکونه طولا
شبن اولکه عمر یی برطریق ایله الکتورب بیلم دیوب کفار حکرندن چقوب
اسلام طرفنه روانه اولدی عمر کوردب بنی ارمو کیدردیوب اودن
ندن کون دردی سوهنك کیدرکن ایکلوی یی صارمشمه بشلدی
ندرا صلی دیوب کیدوکی بوغازینه قودیدی فکی ایدب هایی
مدد کوردوکی قوردوغمه اوغرادم حلوادهوارورواراعشی
دیوب کندویه علاج ایدیبن دی اولدی یی بقلوب حتلی کتدی
عمر شاه اوبه کلدی بوینی صوبدی کوردی عیار لباسلری
مکمل بلدیکه سوهنکه دیدیکم اولدی بنه نکابلدی بوکیدوب او
لدی مدتنه حاصل اولوب امدی بن بوینی اولدردم اورسیلمکه حرکت
ایکه قویی قناوی قلمیه بویینی شاهه صاندی بن بوینی صاتین
کورسن هفلی وارمی دیوب سوهنکی کندی صورتنه قویدیکی
دکندی سوهنك اولدی الدنکتوب شاه دیوانندن یره اوردی
صوکنه بشلدی شاه ندیوب دوکدی عمر اسلطانم عمر دطوتیچه
نه بلالر چکدم دیوب بخنك کیردی سماه شاهم بوسوهنکه عمری
نکاراایلمش دیوب نوشروان حظا ایلدی بخنك مدد شاهم جلاد
لکن بکادیردیردی یاسوهنك بوینی نیچه الکتوردوکدیوب